

İNİJOSS

İNONU UNIVERSITY INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

www.inijoss.net - <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> - <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

Volume 7, Number 1, Summer 2018
(General Issue: 13)

Genel Sayı/ General Issue: 13

IT IS AN INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL PUBLISHED TWO TIMES A YEAR
BY İNÖNÜ UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi/ Owner

Dr. Mehmet KUBAT

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Dr. Mehmet KUBAT

Dr. Serkan DEMİR

Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA

Dr. A. Faruk SİNANOĞLU

Dr. Yusuf Cahit ÇUKACI

Dr. Ünal İMİK

Editör/ Editor

Dr. Serkan DEMİR

Alan Editörleri / Section Editors

Dr. Mehmet ÖNAL

Dr. Gökhan TUNCEL

Dr. Bilal GENÇ

Yazı İşleri /Editorial Secretary

Fadime ERDOĞAN, Hatice ASLAN

Yayın ve Yönetim Yeri / Editorial Office

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
(Elazığ Yolu 15. km.) Kat: 1, 44280, Malatya-TÜRKİYE,
tel. 90 422- 377 30 30 - 4, fax. 90 422-3410047

e-mail: inijoss@inonu.edu.tr

web: www.inijoss.net

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss>

<http://dergipark.gov.tr/inijoss>

INIJOSS, ASOS INDEX tarafından taranmaktadır.

ADVISORY BOARD/ DANIŞMANLAR

- Dr. Abdullah Korkmaz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Abdülkadir Baharçipek (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet İncekara (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet Karadağ (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Alhagi Drammeh (Al-Maktoum College of Higher Education-Scotland/ UK)
Dr. Ali Şen (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Amjad Hussain (Trinity Saint David, Wales/ UK)
Dr. Bülent Gülođlu (Pamukkale University/ TÜRKİYE)
Dr. Cafer Mum (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ejaz Ahmed (Windsor University/CANADA)
Dr. Elşen Memmedov (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Emin Çelebi (İnönü Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Hakan Erkuş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Hakan Kahyaođlu (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Hasan Ađan Karaduman (Yıldız Technical University/ TÜRKİYE)
Dr. Hasan Kaval (Gazi University/ TÜRKİYE)
Dr. Hatice Esedova, (Azerbaijan National Museum of Fine Arts/ AZERBAYCAN)
Dr. Hüseyin Subhi Erdem (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Işıl Akgül (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. Jan Zygmunt (Wroclaw University, Wroclaw/ POLONYA)
Dr. Levent Gökdemir (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mahmut Atay (Firat University/ TÜRKİYE)
Dr. Mavil Izzi Dien (University of Wales-Lampeter, Wales/ UK)
Dr. Mehmet Balçılar (Eastern Mediterranean University/ KKTC)
Dr. Mehmet Güngör (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mehmet Karagöz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mezahir Avşar (Selcuk University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Arslan (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Çolak (Kamu İhale Kurumu/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Koç (Ryerson University/UAS)
Dr. Mustafa Özer (Anadolu University/ TÜRKİYE)
Dr. Muzaffer Demirbaş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Namık Kemal Öztürk (Muğla University/ TÜRKİYE)
Dr. Nevzat Şimşek (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Nihat Akbıyık (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Nurhodja Akbulaev (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Osman Zekai Orhan (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. Ömer Eroğlu (Süleyman Demirel University/ TÜRKİYE)
Dr. Özlem Göktaş (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Philip Wilson (University of East Anglia/UK)
Dr. Ramazan Korkmaz (Firat University/ TÜRKİYE)
Dr. Recep Güneş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Salim Çöhce (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Selma Karatepe (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Serap Buyurgan (Gazi University/ TÜRKİYE)
Dr. Südabe Salihova (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Şahabettin Yalçın (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Şahin Ekber (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Taner Akçacı (Kilis 7 Aralık University/ TÜRKİYE)
Dr. Veysel Bozkurt (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Zehra Çobanlı (Anadolu University/ TÜRKİYE)
Dr. Zekai Özdemir (İstanbul University/ TÜRKİYE)

REFEREES OF THIS ISSUE/ BU SAYININ HAKEMLERİ

- Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK - İnönü Üniversitesi
Dr. Abdullah TORUN - İnönü Üniversitesi
Dr. Abdullah HACİBEKİROĞLU - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Adnan GÜRSOY - İnönü Üniversitesi
Dr. Ahmet YATKIN - Fırat Üniversitesi
Dr. Aydın USTA - İnönü Üniversitesi
Dr. Bekir ÖZÜDOĞRU - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Bilal GENÇ - İnönü Üniversitesi
Dr. Derviş BOZTOSUN - Erciyes Üniversitesi
Dr. Fatih ÖZKAN - Gazi Üniversitesi
Dr. Fethullah ZENGİN - İnönü Üniversitesi
Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR - İzmir Demokrasi Üniversitesi
Dr. Fikret BİRDİŞLİ - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Gülizar ÇAKIR SÜMER - İnönü Üniversitesi
Dr. Hasan BAKTIR - Erciyes Üniversitesi
Dr. Hasan TOPBAŞ - İnönü Üniversitesi
Dr. İbrahim AKSU - İnönü Üniversitesi
Dr. Mehmet SAĞLAM - İnönü Üniversitesi
Dr. Mehmet Akif ÖZER - Ankara Hacı Bayram Veli (Gazi) Üniversitesi.
Dr. Mehmet Emin BABACAN - İbn Haldun Üniversitesi
Dr. Mevlüt TÜRK - İnönü Üniversitesi
Dr. Muammer BAYRAKTUTAR - Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Muhammet ABAY - Marmara Üniversitesi
Dr. Murat SEZİK - İnönü Üniversitesi
Dr. Musa ÖZTÜRK - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Mustafa KIRKIZ - İnönü Üniversitesi
Dr. Mustafa KISAKÜREK - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Mustafa ALTUNKAYA - İnönü Üniversitesi
Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Nazım KARTAL - Sinop Üniversitesi
Dr. Nihat AKBIYIK - İnönü Üniversitesi
Dr. Nurcan YÜCEL - Fırat Üniversitesi
Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA - İnönü Üniversitesi
Dr. Ömer Faruk DEMİRKOL - Harran Üniversitesi
Dr. Önder ÇAKIRTAŞ - Bingöl Üniversitesi
Dr. Özlem TOLAN - Dicle Üniversitesi
Dr. Recep KARABULUT - İnönü Üniversitesi
Dr. Recep UÇAR - İnönü Üniversitesi
Dr. Selahattin YILDIRIM - İnönü Üniversitesi
Dr. Selma KARATEPE - İnönü Üniversitesi
Dr. Tuncay AKGÜN - Gazi Üniversitesi
Dr. Yılmaz DEMİRHAN - Dicle Üniversitesi
Dr. Yusuf BATAR - İnönü Üniversitesi
Dr. Zennure KÖSEMAN - İnönü Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

TEK PARTİ DÖNEMİNDE (1923-1950) TÜRKİYE'NİN ALEVİ POLİTİKASI

Selahaddin BAKAN -Ramazan LEVENT1

KOLLUK KUVVETLERİNİN SİVİL GÖZETİMİ: KUZAY İRLANDA POLİS OMBUDSMANLIĞI ÖRNEĞİ

S. Mustafa ÖNEN - Mustafa GÜNGÖR.....16

MARSHALL PLANI, YENİ İPEK YOLU PROJESİ VE ÇİN-ABD REKABETİ

Nesrin DEMİR - Osman TEKİR..... 32

BAĞIMSIZ DENETİM FİRMALARINDA KALİTE KONTROL SİSTEMİNİN ETKİNLİĞİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Birgül BOZKURT YAZAR - Recep GÜNEŞ - Zülkif YALÇIN..... 46

SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL KALKINMA VE GÖÇÜN ÖNLENMESİ İÇİN TARIMSAL EĞİTİM ÖNERİSİ: BİR PİLOT ARAŞTIRMA

Lütfiye ÖZDEMİR - Orhan POLAT 62

ATÖLYE TİPİ ÜRETİM YAPAN KOBİ'LERDE ERGONOMİ: MOBİLYA VE TAMİR BAKIM ATÖLYELERİ ÖRNEĞİ

Mustafa DESTE - Gizem BERBER..... 80

LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARDAKİ MUHASEBE DERSLERİNİN DÜNYA VE TÜRKİYE ÜNİVERSİTELERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

İbrahim AKSU - Meltem GÜL..... 97

TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINI ANALİZ ETMEDE NÖROPAZARLAMA YÖNTEM VE ARAÇLARININ KULLANIMI

Atilla YÜCEL -Ahmed İhsan ŞİMŞEK 118

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Sevde YÜCEL -Necati ÇİFTÇİ.....143

DOWN SENDROMLU ÇOCUKLARDA SPOR TİF ETKİNLİKLERE KATILMA DURUMUNA GÖRE SOSYAL UYUM VE BECERİ DÜZEYİNİN İNCELENMESİ

Mehmet İLKİM - Ferhat GÜLEROĞLU - Metin Can KALAYCI - Cemal GÜNDOĞDU.....162

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN YAZ TATİLLERİNİ KULLANIM BİÇİMLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDA İNCELENMESİ

Özcan SEZER - Ezgi SUMBAS173

HANEFİLERCE KABUL GÖREN BAZI HADİSLERE LEKNEVÎ'NİN İTİRAZLARI

Serdar Murat GÜRSES190

MALATYA'NIN YETİŞTİRDİĞİ GÜZİDE MUTASAVVIF NİYÂZÎ-İ MISRÎ'NİN DİK DURUŞU

Saffet SANCAKLI210

JULIAN BARNES'İN BENİMLE TANIŞMADAN ÖNCE ADLI ROMANININ LİTOST AÇISINDAN ANALİZİ

Zekiye ANTAKYALIOĞLU 225

KİTAP İNCELEMESİ : Jardins, Joseph R. Des (2006). *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş*. Çev. (Keleş, Ruşen)

Hazırlayan: Fatih ÖZTÜRK..... 234

TABLE of CONTENTS

TURKEY'S ALEVI POLICY DURING THE SINGLE PARTY PERIOD (1923-1950) Selahaddin BAKAN -Ramazan LEVENT	1
CIVILIAN OVERSIGHT OF LAW-ENFORCEMENT FORCES: EXAMPLE OF THE POLICE OMBUDSMAN FOR NORTHERN IRELAND S. Mustafa ÖNEN - Mustafa GÜNGÖR	16
MARSHALL PLAN, THE NEW SİLK ROAD PROJECT AND CHİNA-US COMPETİTİON Nesrin DEMİR - Osman TEKİR.....	32
EFFECTİVENESS OF QUALİTY CONTROL SYSTEM İN İNDEPENDENT AUDİT COMPANİES: THE CASE OF TURKEY Birgöl BOZKURT YAZAR - Recep GÜNEŞ - Zülkif YALÇIN.....	46
DEVELOPMENT AND PREVENTION OF MIGRATION: A PILOT RESEARCH Lütfiye ÖZDEMİR - Orhan POLAT	62
ERGONOMICS IN WORKSHOP TYPE SMes: SAMPLE OF FURNITURE AND REPAIR MAINTENANCE WORKSHOPS Mustafa DESTE - Gizem BERBER.....	80
COMPARISON OF POSTGRADUATE ACCOUNTING COURSES IN TERMS OF WORLD UNIVERSITIES AND TURKEY İbrahim AKSU - Meltem GÜL.....	97
USİNG NEUROMARKETİNG TOOLS AND METHODS TO ANALYSE CONSUMER BEHAVİOUR Atilla YÜCEL -Ahmed İhsan ŞİMŞEK	118
İNVESTİGATİON OF FİNANCİAL LİTERACY LEVELS OF UNİVERSİTY STUDENTS İN TERMS OF SOME DEMOGRAPHİC VARIABLES Sevde YÜCEL -Necati ÇİFTÇİ	143
EXAMINATION OF THE SOCIAL ADAPTATION AND SKILLS ON CHILDREN WHO ARE DOWN SYNDROME ACCORDING TO PARTICIPATION STATUS IN SPORTIVE ACTIVITIES Mehmet İLKİM - Ferhat GÜLEROĞLU - Metin Can KALAYCI - Cemal GÜNDOĞDU	162
İNVESTİGATİON OF HOW HIGH SCHOOL STUDENTS SPEND THEIR Summer BREAK IN TERMS OF SOME VARIABLES Özcan SEZER - Ezgi SUMBAS	173
THE OBJECTIONS OF LAKHNAWİ TO SOME HADİTHS ACCEPTED BY THE HANAFİS Serdar Murat GÜRSES	190
UPRİGHT PERSONALİTY OF EMİNENT SUFİ NİYAZİ MISRİ RAİSED İN MALATYA Saffet SANCAKLI	210
JULIAN BARNES'S BEFORE SHE MET ME AS A STUDY OF LİTOST Zekiye ANTAKYALIOĞLU	225
BOOK REVIEW : Jardins, Joseph R. Des (2006). Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş. Reviewed by: Fatih ÖZTÜRK	234

İNİJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- http://inonu.edu.tr/tr/inijoss --- http://dergipark.gov.tr/inijoss

TEK PARTİ DÖNEMİNDE (1923-1950) TÜRKİYE'NİN ALEVİ POLİTİKASI

Selahaddin Bakan

Ramazan Levent

İnönü Üniv. İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

İnönü Üniv. İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

ÖZET

Cumhuriyet sonrası Türk siyasal hayatında Alevilik üzerinde yanıltıcı propagandalar yapılmıştır. Konu Tek Parti dönemi ve sonrasında çeşitli şekillerde gündeme gelmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda resmi ideolojinin konuya yaklaşımını doğrulama kaygısı ile hareket edilmiştir. Türkiye kurucu iradesi modernleşme sürecinde Batıda tecrübe edilen yöntemleri kullanmıştır. Bu yöntemlerden birisi dinin millileştirilmesiydi. İngiltere’de Papalıktan bağımsız milli bir kilise olarak Anglikan Kilisesi meydana getirilmiştir. Bu şekilde din millileştirilmiştir. Aynı sürecin Türkiye’ye uygulanması düşüncesiyle arayışlar başlamıştır. Alevilik konusu bu arayışın bir sonucu olarak gündeme gelmiştir. Avrupa’daki modernleşme süreci simetrik olarak Türkiye’ye aktarılmıştır. Bu makalede Tek Parti Dönemi siyasetçilerinin Aleviliğe gösterdiği ilginin nedeni araştırılmıştır. Bu çaba dönemin idaresini Alevilikle buluşturan nokta olmuştur. Buna göre Şamanizm ve Alevilik arasında bazı benzerlikler vardı. Şaman toplumu ibadette Türkçeyi kullanır, kırmızı içmece ve bazı ritüelleri ve duaları kadın erkek beraber icra ederlerdi. Türkiye’deki Aleviler de benzer şekilde Türkçe ibadet ediyorlardı, dini ritüelleri kadın erkek beraber icra ediyorlardı ve Alevi Cem törenlerinde içki içilmekteydi. Böylece Alevilik Şamanizm’in devamı olarak değerlendirilmekte ve düşünülmekteydi. Tek parti döneminde Aleviliğin eski Türk kültürü olarak kabul edilmesi batıda tecrübe edilen bir ‘dinin millileştirilmesi’ projesiydi. Tek Parti Döneminde dinin yerine milliyetçiliğin ikame edilmesinde Aleviliğe araçsal bir rol verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milli Din, Alevilik, Milliyetçilik, Kürt Aleviliği, Dersim

TURKEY’S ALEVI POLICY DURING THE SINGLE PARTY PERIOD (1923-1950)

ABSTRACT

On Alevism misleading propaganda in Turkish political life after the Republic. The issue has come to the agenda in various forms after and the One Party Period. Previous work has been done with the concern of verifying the approach of the official ideology to the subject. Turkey will of founder in the modernization process used methods that were experienced in the West. One of these methods was the nationalization of religion. The Anglican Church was brought to the square as Independent from the papacy an national church in Britain. Religion is nationalized in this way. With the idea of applying the same process to Turkey initiate quests. Alevism has come to the fore as a result of this quest. In this article, the reason for the interest of single-party politicians to Alevism was investigated. Modernization process in Europe, is symmetrically transferred to Turkey. This effort has been the point of meeting the administration of the period with Alevism. According to this, There is some similarities

between Şamanism and Alevism. Şaman people used to speak Turkish, drinked kumiss (fermented mare's milk) and the man and woman used to pray and and perform some rituals together. Similar, Alevites in Turkey worshpped in Turkish, man and woman performed rituals together and drinked in Alevi Cem Ceremonies. Thus, Alevism considered to be as an evaluation and continuation of Shamanism. In Single Party Period, The acceptance of Alevism as ancient Turkish culture was a project of nationalization of religion which was practiced in the west. İn the process substitution of nationalism instead of religion Alevism is given an instrumental role

Keywords: National Religion, Alevism, Nationalism, Kurdish Alevism, Dersim

GİRİŞ

Osmanlı devleti Sünni İslam'ı esas alan bir yönetim anlayışına sahip olduğu için Alevi toplumu ile bazı dönemlerde sorunlar yaşamıştır. Osmanlının son döneminde ise birçok cephede yaşanan toprak kaybı, benimsenen ideolojik düşüncenin dönüşmesine neden oldu. Fransız ihtilalinden sonra milliyetçiliğin yükselişe geçmesiyle beraber Osmanlı'da bundan etkilenmeye başladı. Osmanlı Devletinde milliyetçiliğin etkilerine karşı toplumu bir arada tutuma kaygısıyla Osmanlıcılık ve İslamcılık belirli dönemlerde aydınlar ve siyasal/bürokratik erk tarafından kabul gören düşünceler olmuştur. Fakat Osmanlının milliyetçilikten kaynaklanan toprak kaybının devam etmesi yeni düşünsel yönelişlere neden oldu. Özellikle Balkan savaşlarından sonra İttihatçılarda milliyetçilik düşüncesi yükselişe geçti. Buna bağlı olarak Türklüğün otantik kültürünü ortaya çıkararak koruma ve geliştirme düşüncesi ön plana geçti. Bu yaklaşım İttihatçıların Alevi toplumu ile buluştukları nokta oldu. Kazım Ateş'in belirttiği gibi İttihatçılar bu yönelimle yaptıkları araştırmalarda Alevi toplumunun eski Türklerin öz geleneklerini koruyan en saf Türkler olduğu sonucuna ulaştı (Ateş, 2011: 261; Ocak, 2005: 241). Elde edilen sonuçların dökümente edilerek eğitim yoluyla yaygınlaştırılması için projeler öne sürüldü. Fakat Mondros sonrası Anadolu'da başlayan milli mücadele, bu çalışmaların kesintiye uğramasına neden oldu. Milli Mücadeleden sonra Türkiye'de iktidarın tamamen Kemalistlerin eline geçmesi bu yönelimin devamına bir zarar vermedi. Yeni iktidar kadrolarının İttihatçılarla ideolojik ve organik bağları olduğu için aynı çalışmalar Cumhuriyet döneminde de devam etti.

Cumhuriyet döneminde Alevilerin Kemalist iktidarın toplumsal müttefikleri olmasını gerektiren bir gelişme daha yaşandı. Lozan sonrasında Osmanlının İslami mirasının Cumhuriyet tarafından tamamen terk edilmesi ve onun yerine milliyetçiliğin öne çıkarılması Alevilerin bu bağlamda bir kere daha gündeme gelmesine neden oldu. Yeni süreçte Osmanlıdan tevarüs eden İslami gelenek kaldırılarak yerine bütünüyle milliyetçiliğe dayanan bir paradigma ikame edildi. Alevi toplumu yeni paradigmanın toplumsal karşılığı olarak gündeme geldi. İttihatçıların daha önce yaptıkları çalışmalar yeni Cumhuriyetin sözü edilen amacı için hazır bir envanter sağlamış oldu.

Bu makalede Alevilerin milli mücadeledeki rolleri ve daha sonra tek parti döneminin Aleviler ile ilgili yaklaşımları ele alınacaktır. Alevi ve Bektaşî ifadeleri aralarında büyük oranda benzerlik bulunan kavramlar olduğu için makalede aynı toplumsal çevreyi ifade etmesi anlamında birbiri yerine kullanılacaktır.

MİLLİ MÜCADELEDE ALEVİLER

Milli mücadeleyi 19 Mayıs 1919 Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla başlatanlar olduğu gibi çok daha erkenden, Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasından kısa bir süre sonra Ocak 1919'da başlatanlar da bulunmaktadır (Küçük, 2003: 45). Milli mücadele ile birlikte Anadolu'da çeşitli kesimlerle irtibatlar kurularak destek arayışları başladı. Destek istenen kesimlerden

biri de Bektaşî dergahı bağluları ve genel olarak Alevilerdi. Milli Mücadelede de Ulema ve Tarikat şeyhlerinin desteğini arama adına diğeri bir çok tarikat dergahlarıyla olduğu gibi Bektaşî dergahı ile de destek istemek amacıyla görüşmeler olmuştur. Milli mücadelecilerin bu talebine Merkez Bektaşî dergahının olumlu cevap verdiği bilirse de bütün Bektaşî tekkelerinin Milli mücadeleyi desteklediğini savunmak doğru değildir. Bazı Bektaşî tekkeleri tarafsız kalırken İstanbul’da bulunan bazı Bektaşî tekkeleri de İstanbul hükümetini desteklemişlerdir (Massicard, 2007: 49). Mustafa Kemal’in milli mücadele döneminde Bektaşî dergahına karşı tutumuna bakıldığında dergahın Alevi nüfusu üzerindeki tesirinden Milli mücadele lehinde faydalanmak istediği anlaşılmalıdır. 26 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından 2. Ordu Müfettişliğine şu telgraf çekiliyor:

“Tokat ve Yöresinin İslam nüfusunun % 80 ve Amasya yöresinin önemli bir kesimini Alevi mezhepten olanlar oluşturmaktadırlar. Ve Kırşehir’deki Baba Efendi Hazretlerine oldukça bağlı bulunuyorlar... Dolayısıyla sözü geçer ve güvenilir kimi kişileri görüştürerek kendilerince uygun görülecek Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Reddi İlhak Örgütlerini destekleyecek biçimde birkaç mektup yazılarak bu yöredeki Alevi sözü geçenlerine dağıtmak üzere gönderilmesini pek yararlı görüyorum.” (Şener, 2006: 61)

Bu talebin merkezi Bektaşî dergahı için olumlu karşılık bulduğu bilinmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa ve diğeri bazı paşaların, sayıları milyonlarla ifade edilen Bektaşîlerin desteğini almak için merkez Bektaşî dergahı temsilcileri ile görüşmeler yaptıkları görülmektedir (İrat, 2015: 93). İlgî çekici olan noktalardan biri Mustafa Kemal Paşa ile birlikte görüşmeye katılan Mazhar Müfit Bey’in Bektaşîlerin Çelebi kolunun önderinin Cumhuriyetçi olduğunu ifade etmesidir (Çıplak, 2017: 27). Veliyettin Çelebi’nin sonradan yayınladığı bir beyanname, Bektaşî merkezi örgütlenmesinin Mustafa Kemal’i desteklemekle birlikte halifeye de bağlı olduğunu göstermektedir.

23 Nisan 1920 tarihinde Meclis açıldıktan sonra Hacıbektaş dergahında kutlama ve tören yapılmış, Kuran ve Mevlit okunmuş ve mebuslar için dua edilmiştir. Birinci Millet meclisinde üç Bektaşî mebus bulunmaktaydı: Kırşehir mebusu Cemaleddin Çelebi, Denizli mebusu Hüseyin Mazlum, Ergani mebusu Ahmet Nüzhet (Küçük, 2003: 132). Cemaleddin Çelebi birinci mecliste reis ikinci vekilliğine seçilmiştir (Massicard, 2007: 49). Cemalettin Çelebi hastalığından dolayı Meclis çalışmalarına katılmadığı halde Ocak 1922’de vefat edene kadar Milletvekilliđi düşürülmemiştir (Şener, 2006: 99). Bektaşîlerin Milli mücadele lehine bazı yer altı faaliyetlerinde buldukları görülmüştür. 23 Nisan 1920’de kurulan Müdafaa-i Milliye Hülya Küçük’ün ifadesiyle bir nevi Teşkilat-ı Mahsusa’nın devamı konumundadır (2003: 351). Bu gibi cemiyetlerin görevi milli mücadelecilere istihbarat toplamaktır. Cemal Şener Bektaşîlerin yeraltı örgütlerinde yer almasından dolayı tekkelerin cephanelik olarak kullanıldığını ve Anadolu’ya silah ve adam kaçırmanın tekkeler üzerinden sağlandığını ileri sürmektedir (2006: 83). Bektaşîlerin genel olarak Milli Mücadeleyi desteklemelerine rağmen özellikle İstanbul’da bulunan ve bürokrasinin üst kademelerinde çalışan bazı Bektaşîlerin aleyhte çalıştıkları da bilinmelidir. Konu üzerinde çalışma yapan Hülya Küçük Milli mücadele karşıtı Bektaşîlere bazı örnekler vermektedir. Bunların başında Rıza Tevfik gelmektedir. Rıza Tevfik Bektaşî olduğu halde Mütareke sonrası dönemde Maarif vekilliği ve Şura-yı Devlet Reisliđi yapmıştır. İngiliz muhipler cemiyetinin üyelerinden olan Rıza Tevfik daha sonra Milli Mücadele karşıtı cemiyetlerle ilgisinden dolayı vatana ihanet suçlaması ile yargılanmış ve yüz ellilikler arasına alınmıştır (Küçük, 2003: 158).

Milli mücadele aleyhine olduğu iddia edilen ve Müfid Yüksel’in ifadesiyle Sultan Vahdettin tarafından kurdurtulan Tarikat-ı Salahiye’de aktif olarak yer alan Bektaşîler de bulunmaktadır. Tarikat-ı Salahiye hilafet ve padişahlık müessesini korumak amacıyla kurulmuştur (2002: 69). Bu Tarikatta çalışanlardan biri de Bektaşî olduğu bilinen Kiraz Hamdi Paşadır. Kendisi İstiklal Mahkemesinde yargılanmış ve gıyaben ölüm cezası ile cezalandırılmıştır (Küçük, 2003: 168).

Merkez Bektaşî örgütlenmesinin Milli Mücadeleyi desteklemesinin koşulsuz bir destek olmadığına dair de bazı ipuçları bulunmaktadır. Bunlardan birisi, 15 Mayıs 1920 ile 27 Ağustos 1920 tarihleri arasında meydana gelen ve içlerinde Alevi aşiretlerin de bulunduğu Çapanoğlu İsyanında Mustafa Kemal'in Cemalettin Çelebi'ye Alevileri Milli mücadelelerin yanına yönlendirmekte aracılık yapmasını istemesi, fakat Çelebinin hastalığını gerekçe göstererek buna teşebbüs etmemesidir (Massicard, 2007: 49). Çelebi'nin tavrı milli mücadeleye koşulsuz bir Bektaşî desteği olmadığını göstermektedir.

Diğer bir Alevi isyanı Dersim merkezli Kürt Aleviler tarafından çıkarılan Koçgiri isyanıdır. Bu isyan Aleviliğin merkeze alındığı bir isyan olmaktan öte Kürt milliyetçiliği duygusuyla çıkarılmıştır (Bruinnessen, 1992: 31). İsyanın liderliğini yapan Koçgiri aşiretinin reisleri olan Alişan ve Haydar Beyler Ankara'dan doğrudan Alevilikle ilgili herhangi bir talepte bulunmadıysa da isyanın organize edilmesinde Dersim dini merkezlerinden olan Hüseyin Abdal Tekkesi ön planda olmuştur (Gezik, 2016: 79). İsyancıların doğrudan bir Alevi kimliği ile ortaya çıkmaması isyanın mezhebi karakterden çok etnik karakterde olduğunu gösterir.

Ayakanma 6 Mart 17 Haziran 1921 tarihleri arasında çıkmış ve Nurettin Paşa komutasındaki ordu ile bastırılmıştı (Bayrak, 2009: 287). Kızılbaş Kürt kimliğinin önde olduğu isyanda merkez Çelebi kolu isyanı durdurmak için herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır. Çapanoğlu isyanından farklı olarak Çelebilerin bu olaya duyarsız kalması Kürt Alevileri üzerinde Çelebilerin herhangi bir nüfuzlarının olmamasıyla ilgili olmalıdır. Çünkü Kürt Aleviliği doğrudan merkez Bektaşîliğine değil, Dersim yöresinde bulunan kendi iç örgütlenmesine bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmekteydi.

Çapanoğlu ve Koçgiri isyanları istisna edilirse Bektaşî merkez dergahının Mustafa Kemal'i destekledikleri söylenebilir. Fakat bu desteğin Bektaşîlikle taşınan bir öğreti birliğinden kaynaklanmadığı bilinmelidir. Bektaşîlik başta olmak üzere tarikatlarla ilgili olumsuz bir kanaatin hakim olduğu, fakat bu kanaatin Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasına kadar örtük tutulduğu iddiası gerçeğe daha yakındır. Bunun delillerinden birisi Akşam Gazetesinde tefrika olarak çıkan ve bir Bektaşî babasının evli bir kadınla yaşadığı aşk hikâyesini anlatan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Nur Baba Romanının yayınının, bu süreçte milli mücadele için çalışan Bektaşîleri gücendireceği endişesiyle durdurulmasıdır (Karaosmanoğlu, 1983: 16).

Tarikatların kapatılmasına yönelik kanun teklifi meclise getirildiğinde yapılan konuşmalarda doğrudan Hacı Bektaş merkezi dergahı hedef alınmış ve Yozgat mebusu Süleyman Sırrı bu dergah hakkında mecliste şöyle demiştir:

“Hacı Bektaş Nahiyesinde iki sene müdürlük yaptım. Orada dergah namı altındaki mezelleğahın halini yakından gördüğüm için... dergahın bir takım nezirlerden(adak) hasıl olan paralarla, haneberduş(evde boş boş oturan) olarak birtakım tufeyli babalar, dedeler oraya gelmiş, emlak ve arazi satın almışlardır.” “Hacı Bektaş Nahiyesinde Arnavutluk'tan gitmiş birtakım katil cani adamlar yerleşmiştir. Etraftan oluk gibi akan milletin paralarıyla tarlalar, değirmenler satın almışlar, tapularını kendi namlarına çıkarmışlardır.” (Küçük, 2003: 190).

Süleyman Sırrı Bey'in bu şekilde konuşmasına meclisten herhangi bir tepki de gelmemiştir. Gerçi bu meclis Mustafa Kemal'in muhaliflerini meclis dışı bıraktığı 1923 seçimleri sonrasına denk gelmektedir. Bu nedenle çoğunlukla Mustafa Kemal'in modernlikle ilgili düşüncelerini paylaşan vekillerden oluşan bir meclis bulunmaktadır. Mecliste Bektaşîlikle ilgili böyle değerlendirmelerin yapılabilmesi Mustafa Kemal'in bir tarikat örgütlenmesi olarak Bektaşîliğe yakın durduğunu savunan yazarların düşüncelerinin doğru olmadığını göstermektedir.

“Efendiler; tekke ve zaviyelerle, türbelerin kapanması ve genel olarak tarikatlarla, şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyücülük ve türbedarlık vb. birtakım unvanların yasaklanması ve kaldırılması da, Takrir-i Sükûn Kanunu devrinde yapılmıştır. Bu konuda yapılan işler ve uygulama, toplumumuzun hurafe meraklısı ilkel bir kavim olmadığını göstermek bakımından ne kadar gerekli idi; bu takdir olunur(Mustafa Kemal, 1999: 1194). Bir takım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların dervişlerin arkasından sürüklenen falcılara, büyücülere, üfürükçülere, nüshacılara, talih ve hayatlarını emniyet eden insanlardan oluşan bir kitleye, uygar bir millet gözüyle bakılabilir mi?” (Perinçek, 1999:113).

Bu ifadeler Bektaşiliğe ve tarikatlara karşı pozitivist bir tutumu yansıtmaktadır. İfadelerin içinde geçen dede, baba, çelebi ifadeleri doğrudan Bektaşilikle ilgili ıstılahlardır. Diğer ifadeler ise hem Bektaşilik hem de başka tarikatlarla ilgilidir. Bunlardan anlaşılacağı gibi Mustafa Kemal tarikat yapılanmalarını yeni girilen bir yol olarak modernleşmeye aykırı görmekte ve bunların uygar bir topluma uymadığını ileri sürmektedir.

BEKTAŞİ DERGAHININ KAPATILMASINDAN SONRA BEKTAŞİLER VE ALEVİLER

Tekke ve Zaviyelerin kapatıldığı 30 Kasım 1925 tarihine kadar Cumhuriyet yönetici kadrolarının Bektaşilere ve Alevilere karşı tutumuna bakıldığında Lozan öncesi ve Lozan sonrasında bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Lozan öncesi Milli mücadele döneminde Mustafa Kemal toplumun birçok farklı guruplarıyla bağlantı kurduğu gibi bu gurupların en büyüklerinden olan Bektaşi ve Alevilerle de iyi ilişkiler içinde olduğu görülür. Fakat bu, konjonktürel ve pragmatist bir ilişkidir. Mustafa Kemal hem milli mücadele sürecinde hem de Lozan görüşmelerinin kesildiği döneme denk gelen Nisan 1923 seçimlerinde Bektaşilerden faydalanmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Kesinti sürecinde yapılan seçimlerin amacı Lozan antlaşmasında Mustafa Kemal’in kabul edeceği şartlara muhalefet eden mebusların tasfiyesiydi. Lozan antlaşmasını kabul eden meclis Mustafa Kemal muhaliflerinin tasfiye edildiği bir meclisti. Bu meclisin oluşturulması için yapılan seçimlerde Mustafa Kemal’in Bektaşilerden de faydalanmak için bazı yöntemlere başvurduğu şeklinde iddialar bulunmaktadır (Tansu, 2016: 515-516).

Lozan öncesi dönemde dergahın temsilcileri ve Alevilere karşı çok saygılı ve hürmetkar bir üslup dikkati çekerken, kısa bir süre sonra durum yerini daha sorgulayıcı ve buyurgan bir üsluba bırakmıştır. Gerçi aynı üslubun diğer tarikat gurupları için de söz konusu olduğu bilindiğine göre yeni değişimin sadece Bektaşilik ve Aleviliğe yönelik bir tepki olmadığı anlaşılır. Mustafa Kemal ve beraberindeki yönetici elitin tarikatlara karşı üslubunu sertleştirdiği bir vakıa olduğuna göre bu değişimi nasıl değerlendirmek lazım?

Lozan sonrası süreçte Mustafa Kemal’in modernleşme yönelimine daha radikal metotlarla sarıldığı görülür. Bunun sebebi resmi tarih tezine bakılırsa muasır medeniyetler seviyesine ulaşma hedefine odaklanıldığında tarikat benzeri yapıların bir toplumsal mühendislik yaklaşımı olarak modern topluma yakışmayan bir görünüm olduğunun düşünülmesidir. İttihatçı kadroların bakiyesi olarak Cumhuriyet döneminde aktif rol alan Kemalist kadrolar Pozitivist ideolojinin etkisi altındaydılar. Bunun gereği olarak modern bir toplum meydana getirilmeliydi. Modern eğitim kurumlarında tamamen Laik bir yaklaşımla yeni nesiller yetiştirilmeliydi.

Tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılmasına ve türbedarlıklarla birtakım unvanların men ve ilgasına dair 1925 tarihli kanunla tarikatlar yasaklanmıştır. Kanunun maddelerine bakıldığında doğrudan Bektaşi ve Alevi ıstılahında yer alan kavramların da bulunduğu görülür:

Madde 1 - ... Bilûmum tarikatlarla, Şeyhlik, Dervişlik, Müritlik, Dedelik, Seyitlik, Çelebilik, Babalık, Emirlik, Naiplik, Halifelik, büyücülük, üfürükçülük, falcılık ve gaipten haber vermek ve murada

kavuşturmak maksadiyle nüshacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle, bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iksâsı memnudur.

Kanun çıkmadan önce Mustafa Kemal yaptığı konuşmalarda Tarikatların yasaklanacağına dair bazı imalarda bulunmuştu. Kastamonu'da 30 Ağustos 1925'teki söylevinde türbelerin, tekkelerin ve zaviyelerin kapatılmasının ve tarikatların kaldırılmasının işaretini vermiştir; "Ölülerden medet ummak, medeni bir cemiyet için, şindir(lekedir). Efendiler ve ey millet, biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler ve meczuplar memleketi olamaz. En doğru en hakiki tarikat, medeniyet tarikatıdır." (Aktay, 2007: 76).

Lozan'da Batı dünyasının Türkiye Cumhuriyetinin bağımsızlığını tanımayı Osmanlı mirasının reddedilmesine bağlaması ve bunun pazarlık konusu yapılması Kemalistlerin, Lozan sonrasında dine ve tarikatlara karşı yeni bir yaklaşımı benimsemesinin başat etkeni olmuştur (Kısakürek, 1949). Bu yeni yönelim iki açıdan Alevileri ve Bektaşileri gündeme getirmiştir. Bunlardan bir tanesi Bektaşiliğin de Osmanlı döneminden kalma ve dini kimliği belirgin olan bir tarikat olmasıyla yasaklanmasının gerekçesi olmasıdır. Diğer taraftan toplumun birleştirici kimliği olarak dinin geri plana itilmesinin meydana getirdiği boşluğun doldurulması için yeni bir kimlik ihtiyacının belirmesidir. Bu yeni ihtiyaç Kemalist yönetimi yeniden Bektaşilikle buluşturmuştur.

Belirlenen yeni kimlik, dinin yerine ikame edilecek olan Türk Milliyetçiliği olacaktı. II. Abdülhamit döneminde imparatorluğun daha kozmopolit nüfusu için dinin ortaklaştırma yönü öne çıkarılmıştı. Balkan savaşlarıyla başlayan süreçte imparatorluk gittikçe Anadolu'ya hapsolmuş ve nüfus yapısı eskiye oranla daha homojen bir nitelik kazanmıştı. Anadolu ve Rumeli sınırları içindeki nüfus için Türklük yeterince bağlayıcı bir kimlik olabilirdi. Yeni durum 'Din Yok Milliyet Var' sloganıyla formüle edilmişti. 1926 yılında Ruşen Eşref Bey tarafından yazılan 'Din Yok Milliyet Var' başlıklı kitap Mustafa Kemal'in okuduğu kitaplardan biridir. Mustafa Kemal bu kitabı okumakla kalmamış aynı zamanda sayfa kenarlarına 'aferin alkışlar' şeklinde notlar düşmüştür. Kitabın özetle vurguladığı konu daha önceden toplumsal bir bağ olarak işlev gören din yerine Türk ulusalcılığının geçirilmesidir.

"Bizim kutsal kitabımız, bilgiyi esirgeyen, varlığı taşıyan, mutluluğu kucaklayan, Türklüğü yükselten ve bütün Türkleri birleştiren "ulusalcılığımız"dır. O halde felsefemizde "din" sözcüğünün tam karşılığı "ulusalcılıktır." Ulusunu seven, ulusunu yükselten ve ulusuna dayanan insan, her zaman güçlü, her zaman namuslu ve her zaman onurlu bir insandır. Yüksek bir ulusun, ulusalcı bireyleri, ak günde mutlu, kara günde dayanıklı ve kanlı günde ezicidir" (Helvacıoğlu, 2000).

'Din yok' ile kastedilen Osmanlının hilafet kimliği ile dini temsil rolü olduğu kesin bir yargı olarak öne sürülebilir. Dinin yerine konulan milliyetin Türk Milliyetçiliği olduğu ise barizdir. Mustafa Kemal'e ait konuşmalarda da aynı vurguya rastlanması konunun bir devlet politikası olarak belirlendiğinin ifadesidir:

"Türk inkılâbı, kelimenin ilk anda akla getirdiği ihtilâl anlamından başka, ondan daha geniş bir değişmeyi anlatır. Bugünkü devletimizin şekli, yüzyıllardan beri gelen eski şekilleri ortadan kaldıran en gelişmiş tarz olmuştur. Millet, varlığını devam ettirmek için efradı arasında düşündüğü müşterek bağ, yüzyıllardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani ulus, din ve mezhep bağı yerine kişilerini Türk milliyetçiliği etrafında toplamıştır.¹

¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2. cilt, s. 240

Ulus'un kişilerini din ve mezhep bağı yerine Türk Milliyetçiliği etrafında toplaması ve Osmanlı mirasının reddedilmesi vurgusu beraber düşünüldüğünde doğacak boşluğun nasıl doldurulması gerektiği de belirtilmiş olmaktadır.

Aynı dönemde Türk Yurdu dergisinde hem Fuat Köprülü hem de Baha Said gibi araştırmacılar tarafından çıkan yazılarda Aleviliğin Türklerin İslam öncesi inanışlarının İslam libası altında devam etmesini sağlayan bir kapalı kültür olarak nitelendirilmesiyle (Köprülü, 1925) yeni siyasal yönelimin toplumsal müttefiklerinin Aleviler olacağına işaret edilmişti. Bu dönemde Aleviliğin kültürel boyutuyla araştırılması için çalışmalar yapılır. Fuat Köprülü, Ziya Gökalp, Yusuf Ziya Yörükân ve Abdülkadir İnan konu üzerinde çalışma yapmakla öne çıkan isimlerdir. Mustafa Kemal bu isimleri bizzat bu tür çalışmalara yönlendirmiş ve teşvik etmiştir. Yapılan araştırmalar Alevilerin cem ayinlerinin eski Türk inanışlarıyla taşıdıkları benzerliklere dikkat çekilir, Alevi toplumunda yaygın olarak bulunan toplumsal adetlerin ve ibadet şekillerinin Şamanizm'le paralellikleri üzerinde durulur (Baha Sait, 1994). Bu yolla Alevi ibadetlerinde Türklerin Orta Asya dönemindeki ibadetlerinin izleri aranmaktaydı. Ziyaret, ağaç ve ateş kültü, dedelere kutsallık izafesi, kadınlar ve kıyafetleri hakkında Sünni İslam'dan farklı olarak görülen serbestlik, cem ayinlerinde içki ve şarap kullanılması, keramet ve olağanüstülükler gösteren evliya kültü, ataların türbelerine hürmetkarlık bunlardan bazılarıydı (Kızıldağ- Soileau, 2016:508). Günümüz Alevilerinde yaygın olarak kabul edilen bu gibi inanışların aslında Orta Asya Türklüğü döneminden kalma olduğu iddia edilmekteydi. Bazı ifadelerinden anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Alevilik ve Eski Türk inanışları arasında kurulan bağı aynen benimsemiş görünmektedir:

“Müslümanlık aslında en geniş manasıyla müsamahakar ve modern bir dindir. Araplar onu kendi bünyelerine göre anlamışlardır. Sıcak bir iklimde oturan, suyu nadiren kullanan, umumi bir hareketsizlik içinde ömür süren bedevi Arapları için günde beş defa namaz kılmak çok ileri bir adımdır. Hz Muhammed'in dini insanlara harekete sevk etmek esasına dayanır. Halbuki bedevilerin tatbik şekliyle Müslüman ibadeti Türkler için çok hareketsiz sayılabilir. Semah dönen, şarkılar söyleyen, kopuzlar çalan, şiirler okuyan Türk namazı az ve hareketsiz ibadet saymıştır. Dönerek ayakta ve hareket halinde Allah'a yaklaşma fikri Türk dehasının en tabii ifadesidir. Bir tarafta güzel bir müzik çalıyor. Diğer tarafta güzel sesli insanlar nefesler söylüyor ve ayağa kalkmış güzel kostümlü diğerleri hayali bir dönüşle ellerini göklere kaldırıyorlar, bunun estetiği fevkalade” (Filiz vd., 2008: 63)

Mustafa Kemal Alevilerin Cem törenlerine ve Mevlevilerin Semah dönmesine atıf yapmakta ve bunların namazdan daha hareketli ibadetler olduğunu söylemektedir. Buna göre Semah ve Cem törenlerindeki ibadetler Türk ibadetleri, Namaz kılmak ise Arapların ibadetidir. Ayrıca Peygamberin zamanında beş vakit namaz o dönem Arapları için ileri bir düzeyi ifade etse de hareketli iklimlerin insanları olan Türklerin hareketli Cem ve Sema törenlerine nispetle çok hareketsiz kalmaktadır. Türklerin benimsemeye başladıkları İslam Eski Türk inanışlarına galip gelemiyordu (Köprülü, 2005: 215). Cemal Şener tarafından aktarılan bu ifadeler Mustafa Kemal'in Alevilik ve Mevlevilik ile eski Türk inanışları arasında bir illiyet bağı kurulması düşüncesini aynen benimsediğini göstermektedir. Mustafa Kemal yukarıda aktarılan ifadelerinde 'Şamani dininde iken dans eden şarkılar söyleyen, kopuzlar çalan, şiirler okuyan Türk, Namazı az ve hareketsiz bir ibadet saymıştı' demektedir (Perinçek, 1999: 263).

BİR DÖNÜŞÜM ARACI OLARAK ALEVİLİK VE MEVLEVİLİK

Mustafa Kemal'in Bektaşilik ve Mevlevilik ile ilgili yaptığı değerlendirmelere bakıldığında erken dönem bir 'ılımlı İslam' çabası içerisinde olduğu söylenebilir. Dönemin din görevlilerinden Hafız Yaşar'ın aktardıklarına göre Mustafa Kemal kendisine bir Mevlana ziyareti sonrasında 'Mevlana nasıl

adamdır?’ şeklinde bir soru sormuş. Hafız da ‘... her halde çok büyük bir adam olacak ki musiki, şiir, raks gibi dincilerin hoş görmedikleri şeyi tarikatına ayın ve esas yapmış’ şeklinde cevap vermiş. Mustafa Kemal de “ben onun ne kadar liberal kafalı bir şair olduğunu bildiğim için ‘huzuruna kupkuru girilmez’ dedim birkaç kadeh çekip de girdim” (Borak, 2002: 98) şeklinde cevap vermiştir. Aynı yaklaşımı teyit eden diğer bir anekdot da Mustafa Kemal’in ‘Mevlana’yı takdir ettiğini’ (Atatürk, 1999:262) belirttikten sonra onu ‘Müslümanlığı Türk ruhuna uyduran büyük bir reformatör’ olarak gördüğünü belirtmiş olmasıdır (Borak, 2002: 100). Mustafa Kemal’in Mevlana için taşıdığı bu düşüncenin bir sonucu olarak 1925 yılında kapatılan tarikat ve türbelerden farklı olarak Mevlevi dergahının ya hiç kapatılmadığı veya 1926’da tekrar açıldığı ve Mustafa Kemal’in 1931 yılında dergahı ziyaret ettiği görülmektedir (İrat, 2015: 108).

1930’lu yılların başlarında Saadettin Kaynak tarafından saz eşliğinde Mevlit okunması de ‘enstrümantal ilahilere yer verme’ planının bir sonucudur (Borak, 2002: 120). Bu teşebbüs de dinin bağlayıcı ibadet öğelerinden arındırılarak bir kültürel unsur haline getirilmesine bir örnek teşkil etmektedir. Belirlenen bu hedef için Alevi Cem törenlerinde Türkçe olarak ve saz eşliğinde söylenen nefes ve deyişler Kemalistler için oldukça işlevsel ve anlamlı görünmekteydi.

Mevleviliğin ve Bektaşiliğin diğer tarikatlardan farklı olarak Kemalistler tarafından olumlu atıflarla anılmasının nedeni dönemin Cumhuriyet kadrosunda bulunan ‘dinin millileştirilmesi’ ve ‘sadeleştirilmesi’ yaklaşımından kaynaklanmaktaydı. İsmail Görkem’in ifade ettiği gibi Cumhuriyetin istediği temizlenmiş, ıslah edilmiş, hem modern hem de Türk olan bir İslam diniydi (2000: 7). Avrupa modernleşmesi sürecinde benzeri yaşanan bir yaklaşımla bizde de Avrupalı bir dönüşüm olması için aynı yol takip edilmeliydi. İlimli İslam kavramlaştırması o dönem için kullanılmamış olsa bile içerik olarak İslam’ın batılı değerlerle çelişen içeriklerden arındırılarak modernizme elverişli bir hale getirilmesini ifade eder. Kemalizm döneminde Mevlevilik ve Bektaşiliğe böyle bir misyonun yüklendiği de görülmektedir.

DİNİN MİLLİLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA BEKTAŞİLİK

Avrupa’da yaşanan dinin millileştirilmesi sürecinin ² bir sonucu olarak ortaya çıkan Anglikanizm gibi Türkiye’de de benzeri bir İslam’ı Türk ve Türkçeleştirme çalışmaları olmuştur.

² Milli dinler hedef kitlesi belli bir klan, kabile veya ulusla sınırlı dinlerdir. Evrensel dinlerin millileşmesinin bazı sebepleri vardır. Bunlardan biri evrensel dinin çeşitli nedenlerle yerel din öğelerine galip gelememesi sonucu evrensel dinin yerel kültürün boyasıyla boyanmasıdır. Evrensel dinin kurallarının en başından beri kesinleşmemiş ve belirsiz kalmış olmasından doğan tartışmalar ve yerel yorumlar da o dinin bir versiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Evrensel dinlerin yerelleşmesinin diğer bir nedeni dinlerin hayatın bütünüyle ne kadar ilgili olduğu belirleyici olmaktadır. Hayatın din dışı kalan kısımları aynı dinin mensupları için yerel etkenler tarafından belirlendiği için farklılaşmalar meydana gelmektedir (Gündüz, 2010: 11-19).

Avrupa’da dinin millileşme sürecini İngiltere Kralı VIII Henri’nin kocası vefat eden yengesi Catherina ile evlenmesi sonrasında erkek çocuğu olmayınca onu boşamak istemesine karşılık papalığın buna karşı çıkmasıyla başlatılan bulunmaktadır. Kralın Thomas Cranmer ve Thomas Cromwell gibi bazı din adamları vasıtasıyla boşanmayı papalık dışında halletmesiyle (1533) Avrupa’da Papalığın dışında geçerli sayılabilecek bir dini otorite meydana gelmeye başlamıştır. İngiliz parlamentosu bu olayla birlikte Papalığa bayrak açınca siyasal destekli bir alternatif dini merkez ortaya çıkmaya başlamıştır. Diğer taraftan dinin millileşmesinin asıl etkeni Almanya’da Luther’in 1517’de başlattığı Reform hareketleri ile ilgiliydi. Başka bir etken ise İngiliz Sosyo politik alanına hakim olmak için Teokratik Papalık ile Laik Krallık arasındaki rekabettir. William Tyndale (1494-1536) tarafından yapılan Kitab-ı Mukaddesin İngilizce çevirisi 1526 yılından beri bilinmektedir. Bütün bunlar Hıristiyanlığın İngiliz versiyonu olan Anglikanizm Hıristiyanlığını meydana

Bektaşılığın Cem törenlerinde Türkçeyi kullanmış olmaları bu süreçte oldukça anlamlı kabul edilmişti.

Dinin Millileştirilmesi amacıyla 1928 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uzmanlar Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon sonradan tepkiler nedeni ile dağıtılmıştır. Fakat çalışmalar başka şekillerle devam etmiştir. Komisyon dinin yenileşmesi için çeşitli öneriler getirmiştir. Bu önerilere göre camilerde sıralar olmalı, ibadet temiz ayakkabılarla kılınmalı, ibadetin dua ve hutbelerin dili tamamen Türkçe olmalıdır. İmamlar ve müezzinler müzik bilgisine göre de yetiştirilmeli, İbadet mahallerine müzik aletleri konulmalıdır. Ayrıca ibadetlerde gelişmiş ve enstrümantal ilahilere yer verilmelidir. Komisyonun başkanlığını Alevilik ile Orta Asya Türk inanışları arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmakla görevli olan araştırmacılardan Fuat Köprülü'nün yapması konunun Alevilikle doğrudan ilgili olduğunu da ortaya koymaktadır. Yapılmak istenen İslam'ın ulusallaştırılmasıdır ve Alevilik bu amaç için oldukça işlevseldir (Kara, 2017: 128).

Bu teşebbüsten sonra Mustafa Kemal, Reşit Galip (1897-1934) tarafından hazırlanan çalışmalara destek verir. Reşit Galip'in Mustafa Kemal'e sunduğu planda:

1. “ Müslümanlığın bir Türk dini olduğu ispat edilecek,
2. ...
3. Kulun, Tanrısına ibadet ederken söylediklerini kalbinden söylemesi gerekir. Kalbin dili de ana dildir. İnsan en güzel hislerini ana diliyle ifade eder. Onun için duaların ana dille yapılması gerekir. Bu fikir savunulacak ve tartışılacaktır.
4. Bu fikirde birleştikten sonra duaların Türkçeleştirilmesi konusunda bir işbölümü yapılacaktır.”

Reşit Galip bu planı beraber hazırladıktan sonra Mustafa Kemal'in kendisine Ezanın Türkçeleştirilmesini emrettiğini ifade etmektedir (Borak, 2002: 117-8). Aynı yıllar da Fatih Camiinde Kuran'ın meali 'Türkçe Kuran' nitelendirmesiyle seslendirilmekte ve Süleymaniye Camiinde de Türkçe Hutbenin okunması gibi çalışmalar yapılmaktaydı (Borak, 2002: 121).

Bu çalışmalardan dolayı Mustafa Kemal'e Luther-i Sani (İkinci Luther) ismi verilmişti. Yapılan yenilikler İslam'ı ve İbadet yerlerini Hıristiyan Kiliselerine benzetme teşebbüsüydü (Bora, 2017). Mustafa Kemal'in, bu çalışmaları yaparken batılı ülkelerin izledikleri metotları takip ettiği belirtilmelidir (Borak, 2002: 155).

Sünni İslam ibadet ve sembolleri üzerinde yapılan bu Türkçeleştirme çabalarına ek olarak Maarif müfredatında da yenilikler yapılır. Osmanlı edebiyatı yerini ulusal olma iddiasındaki bir edebiyata bırakır. Alevi-Bektaşî geleneği içinde yer alan ve Arapça ve Farsça'dan daha az etkilenmiş nefesler değişler yeniden itibar kazanır (Massicard, 2007: 44). Dini ibadette bir Türk modeli olarak Alevilik, kadının da ibadet meclislerinde erkeklerle beraber yer alması, ayinlerde saz çalma ve içki içmenin serbest olması gibi özellikleriyle dinin sadeleştirilmesine bir model olmaktaydı.

Yeni kimlik biçme çabasıyla yapılan bu girişimlerde toplumun dinden soyutlanması, dini terk etmesi isteniyor değildir. Bunun yerine Arapların dini olarak Sünni İslam'a karşı asıl Türk dini olan ve Aleviliğin gölgesinde yaşadığı varsayılan Şamanizm'e dönülmesi istenmektedir. Bunun için İbadetin dilinin Türkçe yapılması hayati derecede önemlidir. Aleviliğin Kemalist yönetim için ittifaka değer tarafı da burasıdır. Alevilik ittihatçılardan beri yapılan araştırmaların belgediği gibi eski Türk

getirmiştir. 1553-1558 yılları arasında İngiltere'ye hükmeden Mary Tudor döneminde tekrar Roma Katolikliğine dönme teşebbüsü olduysa da sonrasında tekrar Milli kilise uygulamasına geçildi ve bu durum günümüze kadar böyle devam etti (Gündüz, 2010: 19-24).

dininin günümüze kadar ulaşmasını sağlayan bir korunak görevi görmüştür. Yeni anlayışa göre Alevilik İslam kisvesi giymiş Şamanizm'dir (Eröz, 1992: 28). Alevilik bu süreçte üç boyutuyla önem kazanmıştır. Bunlardan birisi Aleviliğin İslam ile olan ilgisidir. Aleviliğin bu boyutu Bektaşî dergahının kapatılması örneğinde görüldüğü gibi önlenmesi gereken bir öge olarak görülmüştür. İkincisi, Aleviliğin Şamanizm vb. inanışlarla olan bağı ifade eden mistik boyutudur. Aleviliğin bu yönü de Durkheim'den etkilenen Ziya Gökalp'in tesiriyle totem inancı olarak görüldüğü için ilkellik eleştirisine maruz kalacaktır. Geriye Aleviliğin üçüncü boyutu olan kültürel tarafı kalmaktadır ki bu yönü de modernliğin süzgeciyle süzöldükten sonra yeni bir form verilerek tekrar şekillendirilir (Subaşı, 2002: 90). Alevilik modernlik süzgecinden geçirilmiş ve kültürel boyutuna indirgenmiş haliyle ulusal bir niteliğe kavuşturulmuş olur. Modernlik süzgeciyle süzölen kültürün önemli parçalarından biri de klasik Türk halk müziği ve onun sembolü olan sazdır. Alevi Cemlerinin göz ardı edilemez enstrümanı olan saz alaturka müziğin yasaklandığı 1926 yılında yasaklanır (Bardakçı, 2010)³. Alevilik bir yandan Arap İslam'ı olarak nitelendirilen Sünni İslam'ın sembollerine karşı bir ittifak odağı olarak görülürken diğer yandan modernleşmenin önünde bir engel olarak değerlendirilmekteydi.

Bektaşîlerin ibadet şekillerinin Kemalistlerin toplumu Türk milliyetçiliği ekseninde türdeşleştirme çabaları için oldukça işlevsel görülmesine rağmen kapatılması, Kemalizm'in Alevilere karşı tutumunun ikircikli tarafını göstermektedir (Aktay, 2006). Kemalizm'in bu tavrının nedeni siyasal şiddet destekli giden bir modernleştirme çabasının herhangi bir muhalefet ile karşılaşma riski olsa gerektir. Aleviler, Mevlevilerden farklı olarak tekke çevresinde kümelenmiş az bir zümre değillerdir. Kemalizm'in Aleviliğe karşı ikircikli tavrının diğer bir nedeni otantik Türk geleneği olarak da kabul edilse Aleviliğin modernlik ile bağdaştırılamamasıdır. Diğer bir neden de Aleviliğin kültürel özelliklerinin toplum türdeşleşmesine yapacağı olumlu katkıların halk evleri, okullar ve çeşitli yayınlar vasıtasıyla Türk ulusuna devlet imkanlarıyla benimsetilmek istenmesidir. Dolayısıyla ideolojik devletten bağımsız bir Bektaşî dergahına ihtiyaç kalmamaktadır. Bu tür çalışmalarda Alevi toplumu yeniliklere itiraz edecek kesimlere karşı inkılapçı yönetici kadroların halktan müttefikleri konumunda olacaklardır.

Sürecin diğer tarafını oluşturan Alevilerin bu duruma tepkileri nasıl olmuştur? Yapılan çalışmalara rağmen CHP'nin Aleviler arasında çok da kök salmadığını görülmektedir. Mehmet Bayrak tarafından yayınlanan ve 1949 yılında Hasan Reşit Tankut tarafından Alevilerle ilgili hazırlanan gizli bir rapor Tek parti dönemi CHP'sinin Alevileri yanlış tanıdığını ve aynı zamanda onlara kuşku ile baktığını göstermektedir (2009: 77).

Aleviliğin kültürel özellikleriyle Cumhuriyet ideolojisinin müttefiki olarak görülmesinin Alevileri başka bir açıdan ötekileştirdiği ise konunun diğer bir boyutudur. İşin bu yanı özellikle Kürt Aleviliği ve Dersim ile ilgilidir. Dersim'de ön hazırlıkları önceden planlanmış ve yapılmış olan çalışmalar sonucunda 1937'de patlak veren olaylar Cumhuriyet dönemi Alevi hafızasının da önemli bir aşamasını teşkil eder.

CUMHURİYET, DERSİM, ALEVİLİK VE KÜRTLÜK

Kemalizm'in Tek parti döneminde Alevileri etno-dinsel bir kesim olarak öne çıkarması aynı zamanda Anadolu'daki bir kesim Alevilerin de ötekileştirilmesinin ana nedeni olmuştur. Alevilik resmi bir tanımlamayla Türkçe yapılan ibadetleriyle Türk İslam'ı olarak görülürken bu argümanın

³ Bu yasak 1976 yılı Demirel liderliğindeki Milliyetçi Cephe Hükümetine kadar devam etmiştir.

dışında kalan kesimler asimilasyon uygulamasına maruz bırakılacaktı. Çünkü Anadolu Alevilerinin önemli bir kesimi, çizilen resmi Alevilik fotoğrafının dışında kalmaktaydı. Bu Alevilerin yaşadığı bölge Dersim'di ve bu Aleviler Kürt'tü. Kemalist rejim Aleviliği milli Türk dini olarak görürken Dersim Alevilerini ise resmen ifade edilen söylemlere göre büyük tehlike sayıyordu.

Yeni politik yönelim Cumhuriyet sınırları içerisindeki Alevi toplumu açısından paradoksal olarak ittifak ve ötekileştirme işlevlerini birlikte gördü. Türk etnik kökenli Aleviler hem Türk oldukları hem de eski Türk dininin taşıyıcıları oldukları açısından himayeye mazhar olurken, Kürt etnik kökenli Aleviler ise kimliklerinin her iki yönüyle de ötekileştirilmiş oldular. Kürt etnik kökeninden olmakla Türk milliyetçiliğinin ötekileri olurken, Alevi olup Türk olmamakla resmi Alevilik tezinin de dışında kalmış oldular. Çünkü Alevilik resmi Cumhuriyet tezine göre Türklüğe has olarak kabul edilmekteydi.

Yeni dönemde modern devletin hakimiyet alanının kılcallarına kadar nüfuz ederek toplum arasında ulus devlet-vatandaş ilişkisi dışındaki bütün ilişkileri bertaraf etmesi Kürt Alevilerini başka bir açıdan daha hedef haline getirdi. Tarikatların yasaklanması bu hedefe yönelik adımlardan biriydi. Bundan sonra vatandaş merkezli ulus devletin kontrolü dışında başka bir bağ kuramayacaktı. Tarikat, Şeyh, Dede, Alim, Ağa gibi kurum ve unvanlar vatandaşın üzerinde devlet kontrolü dışında bir bağ oluşturarak devletin nüfuz alanını azaltmaktaydı. Bundan kurtulmak için resmi ideolojinin halk üzerinde meydana getireceği etkiyi önleyici her direnç noktası ortadan kaldırılmalı ve vatandaş akredite bir ideoloji ile eğitilmelidir. Vatandaş terbiye etmenin yeni vasıtası 'okul' olarak belirlendi. Okullar yeni rejimin resmi propaganda merkezleri olarak faaliyet gösterecekti. Belirlenen yeni eğitimin en önemli niteliklerinden biri laik eğitim olacaktı. Eğitimin Kürt nüfusu üzerindeki özel işlevi ise modernleştirmek ve Türklüğe asimile etmektir.

Kürt asimilasyonunun resmi bir politik uygulama olarak yapıldığı Cumhuriyetin ilk yıllarında doğu Kürt bölgesi için yazılan birçok rapor bulunmaktadır. Genellikle Dersim bölgesi bu raporlarda özel bir başlık altında ele alınmaktadır. Bu raporlardan biri de 1935'te Başvekil İsmet İnönü'nün Doğu Anadolu'ya yaptığı gezi sonrası hazırladığı Kürt Raporudur. Bu raporda İsmet İnönü Dersim hakkında değerlendirmeler yaptığı gibi Cumhuriyet sınırları içerisindeki Arap Alevileri olan Nusayriler için de ilginç yorumlar yapmaktadır. Rapora göre senelerden beri meydana gelen vakalardan kaçan Kürt ve Arap reisleri ülkenin güney sınırında yerleştirilmişlerdir. Fransızlar her an bu reisleri Türkiye'ye karşı isyancı olmaları şeklinde yönlendirip destekleyebilir. 'Fransız İstihbarat Zabıtları her istedikleri anda Kürt reislerini çeteler halinde memleketimize saldırtmaya muktedirler.' Buna karşılık 'Fransızlara düşman olan unsurlardan aynı tertibi bizim getirmemiz de düşünülebilir.' İnönü'nün bu raporu yazdığı dönemde Suriye'de Fransız işgaline karşı bağımsızlık mücadeleleri vardı. Türkiye içindeki Nusayri inanışlı Araplar Fransızlara karşı mücadele eden bağımsızlık hareketine sempati ile bakmaktaydı. Dönemin Cumhuriyet idaresi de Arap Alevileri olan Nusayrilerden Fransızlar aleyhine faydalanmayı planlıyor. Bunu da 'Fransızların Kürtleri kullanmak hevesine mukabil biz Arapları iyi muamele ile elde tutabiliriz' şeklinde formüle etmekteydi. 'Suriye'de Fransız Kürt siyasasına karşı bu Araplar bizim mukabil vasıtamız olacaklardır.' (Öztürk, 2008: 26-29). Araplar ve azınlıkta kalan diğer Hıristiyan gurupları Fransızlara karşı bir siyasal araç olarak kullanma siyasası güdülmektedir.

Resmi devlet politikası olarak hazırlanan birçok Dersim raporundan sonra 1937 yılında Dersim operasyonu başladı ve 1938 yazına kadar devam etti. Genelkurmay arşivinde operasyonun bir kısmıyla ilgili 13 806 kişinin imha edildiğinden 11 bin civarında kişinin de sürgüne gönderildiği bilgisi

bulunmaktadır (Hür, 2014). Bölgede tanıklardan elde edilen bilgiler ise 40 ile 100 bin arasında değişmektedir (Gezik, 2016: 152).

Dersim olayları sürecinde yaşanan trajedi konuyu değerlendiren birçok yazar tarafından ya kısaca değerlendirilmiş ya da sorumluluğun bölge halkına yüklenmesi yaklaşımıyla ele alınmıştır. Konuyu ele alanların dönemin iktidarını sorumlu tutma konusunda farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Bunlardan birisi Alevilerle Kemalizm arasında bir ülkü birliğinin varlığından bahseden yazarların Dersim olayından dönemin Cumhurbaşkanı Atatürk'ü muaf tutma eğilimidir. Oysa Seyit Rıza'nın idamından iki gün sonra Mustafa Kemal bölgede köprü açılışı yapmaktaydı (Hür, 2014). Türkleştirme çalışmalarının bizzat takipçisi olan Mustafa Kemal'in 1927'den beri hazırlıkları yapılan ve 1935 yılında çıkarılan Tunceli kanunuyla yasallaştırılan, dahası en az on dört bin kişinin hayatını kaybettiği ve ülkede bir vilayetin neredeyse haritadan silindiği bir olayın Mustafa Kemal tarafından bilinmemesinin iddia edilebilmesi herhalde tarihin kasıtlı olarak çarpıtılma amacından kaynaklanabilir. Mustafa Kemal'in 1936 yılı meclis açılış konuşmasında Dersim meselesi hakkında kullandığı ifadeler kendisinin konu ile yakinen ilgilendiğini belgelemektedir:

“Dahilde işlerimizden en mühim bir safha varsa o da Dersim meselesidir. Dahilde bulunan iş bu yarayı, bu korkunç çıbanı, ortadan temizleyip koparmak ve kökünden kesmek işi her ne pahasına olursa olsun yapılmalı ve bu hususa en acil kararların alınması için, hükümete tam ve geniş yetki verilmelidir.” (Çem, 2011: 445)

Dersim konusu ile ilgili 4 Mayıs 1937'de yapılan bakanlar kurulu toplantısına Mustafa Kemal bizzat başkanlık etmişti (Çem, 2011: 446).

Dersim bölgesinde yapılan operasyonlardan sonra Kemalist ideolojinin Türkleştirme çabaları bu bölge için daha da yoğunlaştırılmış olarak devam eder. 1938 olayları Dersim için geleneksel yapının sonu olmuştur. Aşiret yapılanması ve dinsel örgütlülük hali neredeyse sonlandırılmıştır. Ortaya çıkan yeni şartlar resmi devlet ideolojisinin bütünüyle hakimiyet kurduğu ve Dersim'li Alevi kimliğinin Türkiye toplumu içerisinde kendine has özelliklerini kaybettirmiştir. Yeni ortaya çıkan kuşak okul vasıtasıyla doğrudan Türkçe konuşuyordu. Ekonomik olarak elde edilen gelişmişlik devletin asimile etme amacıyla sunduğu imkanlardan gelmekteydi. Bölge hakkında çalışmalarıyla bilinen Erdal Gezik'in ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla kullanılan metotlar vasıtasıyla Kemalizm ve Türkleştirme kısa sürede Dersim'de kök saldı. Okul vasıtasıyla akılcılaştırma, eski geleneksel yapının yaptığı etkiyi yapmaya başladı. Buna bağlı olarak kollektif hafıza da gittikçe sekülerleşmeye başladı (2016: 156).

Elazığ'da açılan okulun yöneticilerinden Sıdika Avar Ankara merkezden yönlendirmeli olarak yaptıklarını, 'Dağ Çiçeklerim' adlı kitabında anlatmaktaydı. Bu kitapta Mustafa Kemal'in okullar Genel Müdürü vasıtasıyla Sıdika Avar ve benzerlerine iletildiği mesaj şuydu: 'Sen Türk misyoneri olarak yatılıları özümseyeceksin, Atatürk'ün istediği bu...' Sıdika hanım genel müdürün söylediklerini şöyle dile getiriyor: "Atatürk, bu dağ köylerinde bütün yoksunlukların Türkçe bilmemekten ileri geldiğini söylemiş, bunu isyan sebeplerinden biri olarak görmüştü. Onun için Türkçe'nin bu köylere ana ile sokulmasını arzu etmişti. Bu en köklü eğitimdi. Tarihte örneği vardı..." (Çem, 2011: 496)

1925'ten itibaren dönemin iktidarının gündeminde yer alan Dersim 1937-38'lerde toplu katliamların yapıldığı olaylara sahne oldu. On binlerce Kürt Alevisi ya katledildi ya da topraklarından başka yerlere göç ettirildi. Dersim olaylarına genel olarak bakıldığında yapılan operasyonların doğrudan bölgenin Alevi kimliğini hedef almadığı görülmektedir. Dersim operasyonlarının asıl hedefi bölgenin geleneksel ve dinsel örgütlenmesiyle merkezi devlet ideolojisinin nüfuz alanını sınırlandırmasıydı. Sözü edilen aşiret yapısı, Dersim bölgesine has Ocak Aleviliği ve Seyit ailelerinin etkinliği toplumun modernleş(tiril)mesinin önünde engelleyici bir konumdaydı. Şeyh, seyit ve ağa

gibi kimseler toplum üzerinde kayıt dışı otorite kuran kimselerdi. Dersim bölgesi merkezi devlet tarafından modernleştirmeye en çok ihtiyaç gösteren bölgeydi. Sünni halk üzerinde diyanet vasıtasıyla, Türk Alevileri üzerinde milli din ve kültür bağlamında otorite kurabilen Cumhuriyet, Dersim Alevileri için bu imkandan yoksundu. Feodal ve dinsel yapılanma engelleyici konumundaydı. Diğer taraftan bölge nüfusu Kürt olmasından dolayı Türkleştirme uygulamalarının hedeflerinden biriydi. Kısaca Dersim bölgesi üç yönüyle yeni rejimin hedefi konumundaydı. Bunlardan biri Alevilik, biri feodal aşiret yapısı, biri de Kürtlüktü. İlk ikisi toplum üzerinde kayıt dışı otorite oluşturmakla resmi ideolojinin nüfuz alanını daraltıyordu. Kürtlük ise Dersim'e has olarak gündeme gelen bir konu değildi. Sünni Kürtler de resmi ideoloji çerçevesinde Türkleştirilme projesine maruz kalacaklardı.

SONUÇ

Milliyetçiliğin Osmanlı'nın son döneminde bürokratik düzeyde benimsenen bir ideoloji olmasıyla beraber siyasal düzeyde 'dinin de millileştirilmesi'ni ve Türklüğü kültürel yanlarıyla besleyecek bir din arayışını gündeme getirdi. Bu arayış milli mücadelenin bitimine kadar devam eden savaş şartlarından dolayı uygulamaya konulamadı. Dinin motive edici özelliğinden savaş lehinde faydalanma düşüncesi planın uygulanmasını erteledi. Milli Din arayışı dikkatleri Bektaşilik ve Alevilik üzerine çevirdi.

Merkezi Bektaşî Dergahı başta olmak üzere Alevi toplumu büyük oranda milli mücadeleyi desteklediler. Kemalistlerin bu dönemde Bektaşîlerle kurdukları ittifak diğer birçok toplumsal odaklarla olduğu gibi savaş konjonktürü dolayısıyla idi. Nitekim kısa bir süre sonra (1925) diğer tarikat dergahları kapatıldığı gibi Bektaşî dergahı da kapatıldı. Bu Kemalistlerin Alevilerle bir öğreti birliği içinde oldukları savunusunun doğru olmadığını göstermekteydi.

Lozan barışından sonra gündeme gelen din yerine milliyetçiliğin ikame edilmesi düşüncesi Kemalistleri Alevilikle buluşturan nokta oldu. İttihatçılar döneminden beri yapılan çalışmalar Milli Din arayışında Aleviliği adres olarak göstermekteydi. Cem törenlerinde ibadet dili olarak Türkçenin kullanılması, kadın ve erkeklerin beraber bulunması, içki içilmesi ve hareketli semah yapılması Aleviliğin Kemalistlerin düşündüğü modernliğe elverişli Milli Din kalıbına uygun düşmekteydi. Aleviliğin Kemalistler için kıymet verilen tarafı, Aleviliğin eski Türk inancı olarak Şamanizm'e benzeyen içerikleriyle Türklüğün otantik dininin günümüze kadar kendini koruyabilmiş hali olarak kabul edilmesiydi. Kemalistler için Alevilik; 'İslam ile bağlantısından ve totem inanışlarından dolayı' cephe alınan, fakat 'Türklüğe ait inanç öğelerinin günümüze kadar ulaşmasını sağlayan bir platform olmasından dolayı' ittifak kurulan bir inanç ögesi olmuştur. Aleviliğin bu içeriğinin ortaya çıkarılarak dökümanteye edilmesi ve halk evleri ve eğitim kurumları vasıtasıyla topluma anlatılması o dönemde gündemde olan konulardan biriydi. Kemalistlerin Aleviliğe milli Türk Kültürüne katkı sağlayıcı bir öğe olarak araçsal bir fonksiyon yüklemesi, belirlenen resmi Alevilik kalıbına uymayan bir kısım Alevilerin dışarıda bırakılmasına neden oluyordu. Kemalizm'in bu Alevilere karşı tutumu ise zorunlu asimilasyondur. Dersim merkezli Kürt Aleviliği bunun en bariz örneğiydi.

Bu makalede resmi ideolojinin Türkiye toplumu içerisindeki bir gurubun inançlarını siyasal bir amaç için araçsallaştırmasının Kürt Aleviliği özelinde meydana getirdiği sonuç değerlendirildi. Alevilikteki ana dilde ibadet imkanının Milliyetçi bir söylemle sahiplenilmesi, etnik ve dinsel homojenliğe sahip olmayan toplumlarda sosyal barışı yıkıcı etkiler meydana getirir. Diğer taraftan Osmanlı tecrübesine karşı laikliğin bayraklaştırıldığı Tek Parti Döneminin bir teşebbüsü olarak anadilde ibadet zorunluluğu, laikliğe aykırı olarak devletin dine müdahalesi anlamına gelmektedir.

Türkiye’de Aleviliği etno dinsel çerçevede değerlendiren birçok eserler yazılmıştır. Bu eserlerde Kemalizm ve milliyetçilik vurgusu güçlü bir şekilde öne çıkmaktadır. Aleviliği belli bir etnik gurubun inancı olarak görmek ve bu tercihi siyasal bir proje olarak öne çıkarmak tepkisel etno dinsel milliyetçilikleri de tahrik etmektedir.

Tek Parti Döneminde Türk Aleviliğinin milliyetçi bir sahiplenişle ve kültürel boyutuyla öne çıkarılması, yapılan çalışmaların öznel değerlendirmeler içermesine neden olmuştur. Aleviliğin Türklüğe has oluş iddiası bu değerlendirmelerden biridir. Türk Aleviliğinden farklı Alevilik fraksiyonlarının çerçeve dışı bırakılması Aleviliğin seküler bir ortodokslaşırma muamelesine tabi tutulması anlamına gelir. Türkiye özelinde düşünüldüğünde Kürt ve Arap Aleviliğinin resmi Aleviliğin dışında bırakılmasına ve hatta asimile edilmesine, Aleviliğin Türk Aleviliği ekseninde ortodokslaşırılması olarak bakılabilir.

Türkiye Aleviliğinde Türk Aleviliği kavramlaşırması, resmi teze reaksiyoner olarak Kürt Aleviliğini ortaya çıkarmıştır. Kürt Aleviliği de Kürt Siyasal Hareketi ile bağlantılı olarak dile getirilmektedir. Kürt Siyasal Hareketi Kürt Aleviliğine, Türk Aleviliğinin resmi çevrelerde gördüğü ‘kadim Türk dini’ muamelesine benzer olarak, Kürtlüğün kadim dini olarak bakma eğilimi taşımaktadır. Kürt Siyasal Hareketinin Aleviliğin Kürt fraksiyonuna duyduğu ilginin içeriği ile ilgili yeterince çalışma yapılmamıştır.

Aleviliğin diğer etnik bir fraksiyonu olan Arap Aleviliği ile Tek Parti Yönetimi arasındaki ilişkiler hakkında, neredeyse hiç çalışma yapılmamıştır. Tek Parti Döneminde Arap Aleviliğine yönelik asimilasyonun içerik ve boyutlarıyla ilgili yapılanların aydınlatılması, üzerinde çalışılması gereken bir konu olarak durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktay, Y., “Sosyo-Kültürel Ve Politik Yönleriyle Alevilik Üzerine Notlar”, Milet ve Nihal dergisi, 4. cilt, sayı: 1, Ocak – Nisan 2007, (57-76)
- Aktay, Yasin, Türk Dinini Sosyolojik İmkani: İslâm Protestanlığı ve Alevilik, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2006
- Atatürk, Mustafa Kemal, Din Ve laiklik Üzerine(Der: Doğu Perinçek), 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II
- Ateş, Kazım, Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler, 1. Baskı, Phoenix Yayinevi, Ankara 2011
- Baha Sait Bey, İttihat Terakki’nin Alevilik Bektaşılık Araştırması(Haz: Nejat Birdoğan), 2. Baskı, Berfin Yayınları, İstanbul 1994
- Bayrak, Mehmet, Alevilik- Kürdoloji- Türkoloji Yazıları, 1. Baskı, Özge Yayınları, Ankara 2009
- Bora, Tanıl, Cereyanlar, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2017
- Borak Sadi, Atatürk Ve Din(Günümüz Türkçesi: Arif Hikmet Bildik), 2. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2002
- Bruinessen, Martin Van, Ağa, Şeyh, Devlet(Çev: Banu Yalkut), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004
- Çem, Munzur, Dersim Merkezli Kürt Aleviliği, 2. Baskı, Vate Yayinevi, İstanbul 2011
- Çıplak, İsa Tolga, Demokrat Parti Döneminde Aleviler Ve Bektaşiler’in Siyasi Ve Sosyo-Kültürel Faaliyetleri (1950-1960) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2017
- Eröz, Mehmet, Alevilik Bektaşılık, 3. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992
- Gazi Mustafa Kemal, Nutuk-Söylev, 2. Cilt, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999

- Gezik, Erdal, Alevi Kürtler, 3. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul 2016
- Görkem, İsmail, Türkiye’de Alevi-Bektaşî, Ahi Ve Nusayrî Zümreleri, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000
- Gündüz, Ş., “Evrensel Dinin Millileştirilmesi: Anglikanizm ve Türk İslam’ı”, Milet Ve Nihal Dergisi, 7. Cilt, 3. Sayı, 2010, (8-38)
- Helvacıoğlu, E., “Ruşeni Ve Kitabı Üzerine Ruşeni Barkın: Din Yok Milliyet Var”, Bilim ve Ütopya Dergisi, 68. Sayı, Şubat 2000
- İrat, Ali Murat, Aleviliğin ABC’si, 3. Baskı, Profil Yayınları, İstanbul 2015
- Kara, H., “Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9. Cilt, 19. Sayı, 2017, (s. 111-136)
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, Nur Baba(Haz: Atilla Özkırımlı), 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1983
- Kısakürek, Necip Fazıl, Vesikalar Konuşuyor, 1. Baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1949
- Kızıldağ-Soileau, Dilek, Kızılbâşlık, Alevilik, Bektaşîlik(Der: Yalçın Çakmak-İmran Gürtaş), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016
- Köprülü, M. Fuat, Türk Tarih-i Dinisi(Haz: Metin Ergun), 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2005
- Küçük, Hülya, Kurtuluş Savaşında Bektaşîler, 1. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul: 2003
- Massicard, Elise, Alevi hareketinin siyasallaşması(Çev: Ali Berktaş), 1. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul 2007
- Filiz, Şahin vd., Atatürk, Din Ve Laiklik, 1. Baskı, Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2008
- Ocak, Ahmet Yaşar, Türk Sufiliğine Bakışlar, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005
- Öztürk, Saygı, İsmet Paşanın Şark Raporu, (5. Baskı), Doğan Kitapçılık, İstanbul 2008
- Subaşı, N., “Alevilik, Aleviler ve Modernleşme”, Birikim Dergisi, Temmuz 2002
- Şener, Cemal, Atatürk Ve Aleviler, 16. Baskı, Etik Yayınları, İstanbul 2006
- Tansu, Samih Nafiz, İki Devrin Perde Arkası, 1. Baskı, Parola Yayınları, İstanbul 2016
- Yüksel, Müfid, Bektaşîlik Ve Mehmet Ali Hilmi Dede Baba, 1. Baskı, Bakış Yayınları, İstanbul 2002
- https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=790:bektasiligin-menseleri&catid=38:2014-11-29-00-06-44&Itemid=54#sdfootnote1sym (Fuat Köprülü: Bektaşîliğin Menşeleri 1925) (Er Tr: 4.5.2018)
- <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/225117-ataturkun-alaturka-musiki-yasagi>, (Murat Bardakçı, 2010) (Er Tr: 7.5.2018)
- <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/dersim-hakkinda-kuyruklu-yalanlar-1232341/>, (Ayşe Hür: 16.11.2014- Er Tr: 14.05.2018)

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

KOLLUK KUVVETLERİNİN SİVİL GÖZETİMİ: KUZEY İRLANDA POLİS OMBUDSMANLIĞI ÖRNEĞİ*

S. Mustafa ÖNEN

İnönü Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Mustafa GÜNGÖR

İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi
ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

ÖZET

Kolluk kuvvetlerinin, kamu düzeninin devamlılığını ve halkın güvenliğini sağlamak için diğer kamu görevlilerinden farklı olarak kişilerin hak ve özgürlüklerine müdahale niteliği taşıyan birtakım özel yetkileri bulunmaktadır. Ancak bu yetkilerin demokratik ülkelerde kişilerin temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayacak yönde kullanılmaması esastır. Bunu sağlamak için günümüzde kolluk kuvvetlerinin denetlenmesinde sivil gözetim anlayışı gündeme gelmiştir. Sivil gözetimin dünyada farklı uygulama biçimleri olsa da sivil gözetim, esas itibarıyla kolluk kuvvetlerine yönelik başvuru ve şikayetlerin genellikle kurum içi ve dışı daha bağımsız, tarafsız ve sivil otoritelerce soruşturulması esasına dayanmaktadır. Türkiye’de kolluk kuvvetlerinin denetiminden ve sivil gözetiminden sorumlu çok sayıda kurul ve komisyon vardır. Ancak Türkiye’de sivil gözetim mekanizmalarının etkili ve yeterli olarak çalıştıklarını söylemek güçtür. Her ne kadar bu konuda 2016 yılında Kolluk Gözetim Komisyonu kurulmuşsa da komisyonun yapısı ve işleyişindeki bazı eksiklikler dikkat çekmektedir. İşte bu çalışmada önce, kolluk kuvvetlerinin sivil gözetim mekanizmaları genel olarak ve Türkiye özelinde açıklanmış; sonra çalışmada kolluğun dünyada sivil gözetimine daha çok örnek gösterilen Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanlığı modeli incelenmiştir. Bu modelin Türkiye’ye uygulanabilirliği üzerinde durularak çalışmanın sonunda birtakım öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kolluk, Kolluk Kuvvetlerinin Denetimi, Sivil Gözetim, Ombudsman, Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanı

CIVILIAN OVERSIGHT OF LAW-ENFORCEMENT FORCES: EXAMPLE OF THE POLICE OMBUDSMAN FOR NORTHERN IRELAND

ABSTRACT

Unlike other public officials, law enforcement officers have special authority to interfere with the rights and freedoms of people to ensure the continuity of public order and the security of people. However, it is essential that these authorities not be employed in the democratic countries to limit the fundamental rights and freedoms of the people. To achieve this, today civilian oversight of the law enforcement agencies is at the top of the agenda. Although civilian oversight has a different form of practice in the world, civilian oversight is mainly

* 28-29 Nisan 2018 tarihinde İstanbul’da düzenlenen ICOMEP (International Congress of Management Economy and Policy) kongresinde sunulan ve tam metin olarak yayınlanmamış bildirinin geliştirilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

based on the principle of more independent, impartial and civilian inquiry, both internal and external, for applications and complaints against law enforcement officers. In Turkey, there are many boards and commissions which are responsible for the supervision of law enforcement and civilian oversight. But it is difficult to say that they work effectively and adequately. Although the Civilian Oversight Commission was established in 2016, this commission is notable for its deficiencies in its structure and functioning. Here in this study, law enforcement supervision and oversight mechanisms are described in general and in Turkey, then Police Ombudsman for Northern Ireland, which has been shown as an example of civilian oversight in the world, is examined. At the end of the study we have focused on the applicability of this model to Turkey and some suggestions have been developed.

Keywords: Law Enforcement, Supervision of Law Enforcement Officers, Ombudsman, the Police Ombudsman for Northern Ireland.

1. Giriş

Kolluk kuvvetlerinin en önemli görevleri, hizmet ettiği ülkede kamu düzenini ve devletin devamlılığını sağlamaktır. Bunu gerçekleştirmek için kolluk kuvvetleri, sahip oldukları görev ve yetkilerini öncelikle kişilere zarar vermeden yasal kurallar ve ilkeler içinde kullanmak zorundadırlar. Bundan dolayı kolluk kuvvetleri, ülkenin ilgili mevzuatına, evrensel kabul edilen ilke, kural ve prosedürlerine uygun hareket etmek ile yükümlüdürler. Kolluk kuvvetlerinin mevcut norm düzeni ve kurallarına uygun faaliyetlerde bulunması, aslında toplumda kamu vicdanını rahatlatabileceği gibi; aynı zamanda kolluk kuvvetlerine olan toplumsal desteğin daha da artmasına yol açacaktır. Hatta kolluk kuvvetlerinin bu kural ve ilkeler içinde kalarak vatandaşlara kolluk hizmetlerini daha kaliteli ve daha etkili sunması da söz konusudur.

Kolluk görevlilerinin zaman zaman vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayacak ve zarar verecek yönde hareket etmesi, günümüzde kolluk kuvvetlerinin denetlenmesini gündeme getirmektedir. Günümüzde kolluk kuvvetleri, kurum içi ve kurum dışı yollardan olmak üzere çok farklı biçimlerde denetlenmektedirler. Kolluk kuvvetlerinin denetlenmesinde son zamanlarda yeni bir denetim anlayışı olarak sivil gözetim düşüncesi ön plana çıkmıştır. Kolluk kuvvetlerinin her zaman hiyerarşik üstler ve amirler tarafından en iyi biçimde denetlenemeyeceği düşüncesinin hakim olması, sivil gözetim anlayışını doğurmuştur. Sivil gözetim ile vatandaşların kolluk kuvvetlerinin denetlenmesi sürecine doğrudan katılımı daha kolaylaşmaktadır. Bir ülkede sivil gözetimin konumu ve özelliği, o ülkenin kolluğunun yapısına ve niteliğine göre değişmektedir.

Güvenlik hizmetlerini en iyi değerlendirecek ve herhangi bir aksama durumunda en iyi denetleyecek yine halktır. Bu bağlamda, demokratik nitelikli kolluk kuvvetleri uygulamalarının yasal açıdan halka hesap verebilecek bir biçimde yapılması şarttır. Kolluk kuvvetleri, niteliği gereği hem hizmet sunan hem de güç kullanan birimler olmaları, asli görevlerinin sınırını gündeme getirmektedir. Bu güç, hizmeti yerine getirirken yasal bir zorunluluktan kaynaklanan bir zorlama olarak değil, kişilerin temel hak ve özgürlüklerini kullanabilecekleri bir huzur ve güven ortamı yaratmak içindir (Yalman, 2000: 5). Bundan dolayı demokratik ve çağdaş kolluk yaklaşımı, giderek daha fazla şeffaflaşmayı, toplum merkezli bir yapıyı, proaktif bir davranış kalıbını ön plana çıkarmaktadır.

Bu çalışmada önce, kolluk kuvvetlerinin sivil gözetim mekanizmaları irdelenmiş ve Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı'nda yapılan reformlar sayesinde dünyada genellikle örnek gösterilen bağımsız ve tarafsız bir sivil gözetim mekanizması olarak Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanlığı kurumu incelenmiştir. Çalışmada sonra, Türkiye'de kolluk kuvvetlerinin sivil gözetimi ele alınarak Kuzey İrlanda Ombudsmanlığı modelinin Türkiye'de uygulanabilirliği tartışılmıştır. Ayrıca çalışmada,

Türkiye’de 6182 sayılı Kanun ile oluşturulan Kolluk Gözetim Komisyonu’nun kuruluşu ve bağımsızlığı bu kapsamda değerlendirilerek buna ilişkin birtakım öneriler geliştirilmiştir.

2. KOLLUK, GÖZETİM VE SİVİL GÖZETİM KAVRAMLARI

Toplumsal yaşamın gerektirdiği düzenin sağlanması için idarenin bireylerin özgürlüklerine müdahale etmesine ve sınırlandırmasına kolluk denir (Gözübüyük, 2014: 302). Kolluk; hem kamu düzeninin korunmasını veya bozulduğunda eski haline getirilmesini kapsayan idari etkinlikleri; hem de bu etkinlikleri yapan görevlileri kapsamaktadır (Gözübüyük ve Tan, 2011: 646). Kolluk faaliyetleri idari ve adli olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır.

İdari kolluk, kamu düzeninin sağlanmasına yönelik gerekli önlemlerin alınmasına ilişkindir ve daha çok önleyici niteliktedir. Adli kolluk ise, kamu düzeni bozulduktan sonra yani herhangi bir suçun işlenmesinin ardından faaliyete geçen kolluktur. Görevlerinin niteliği yönünden ayrıma tabi tutulan kolluk kuvvetleri personel tarafından herhangi bir ayrıma tabi tutulmamıştır. Adli ve idari kolluk görevini yerine getiren görevliler aynı kişilerdir. İdari kolluk idari makamların emrinde faaliyet yürütürken, adli kolluk ise adli makamların emrindedir. Aynı şekilde idari kolluk faaliyetlerinden doğan uyuşmazlıklar idari yargıda, adli yargıda doğan uyuşmazlıklar ise adli yargıda görülmektedir. (Yıldırım vd., 2013: 537). İdari kolluk faaliyetleri idare hukukuna, adli kolluk faaliyetleri ise ceza hukukuna tabidir (Gözler, 2009: 324). Bu bağlamda idari kolluk kamu çıkarına, özel kolluk ise bireysel çıkarılara hizmet etmektedir.

Gözetim kavramı, köken itibarıyla Fransızca’dan türemiş olup, ilk olarak On Sekizinci Yüzyılın sonunda kişilerin davranışlarını yakından izlemek ve bakmak karşılığında kullanılmıştır (Clarke, 2018). Türk Dil Kurumu sözlüğünde (TDK, 2018) gözetim; gözetmek, nezaret etmek, himaye etmek ve gözaltına almak demektir. Yöntembilim Terimleri Sözlüğünde (Sencer, 1981: 74) ise gözetim; bir çalışmanın veya uygulamanın belli bir süreçte etkinliğe ve amaca uygunluğunun denetlenmesi olarak tanımlanmıştır.

Sivil gözetim iç güvenlik hizmetine ilişkin belli bir kamu politikasının belirlenmesi aşamasından sonra güvenlik görevlilerinin sivil otoriteler tarafından izlenmesidir. Sivil otoriteleri; polisler ve askerlerden oluşan güvenlik güçleri dışında birçok ülkede parlamentolar, hükümetler, yargı yerleri, ombudsmanlar, bağımsız kolluk şikayet mekanizmaları ve sınırlı da olsa teftiş yapmaktan sorumlu ve aynı zamanda resmi görevli bazı vatandaş grupları oluşturmaktadır (İçişleri Bakanlığı, 2010: 6). Diğer bir deyişle sivil gözetim, kamu güvenliğine ilişkin silahlı hizmet verenlerin hem atanmış kimseler, hem seçilmiş kimseler, hem de Sivil Toplum Kuruluşları (STK’lar) aracılığıyla denetlenmesidir (Yavuzdoğan ve Akın, 2015: 194). Demokratik denetim veya sivil denetim karşılığında da kullanılan sivil gözetimde geçen sivil kelimesi, polis ve asker olmayanları (örneğin ombudsmanları), bazı durumlarda ise yasal olarak vatandaşlardan oluşan kimi kurulları (örneğin ceza evi izleme kurullarını) açıklamaktadır (Zabunoğlu, 2016: 461). Ayrıca sivil gözetimi sadece kolluk kuvvetlerinin STK’larca denetlenmesi olarak düşünmek de yanlıştır (Yavuzdoğan ve Akın, 2015: 194). Sivil gözetimi en genel anlamda sivil kesimler yanında devletin daha tarafsız ve yansız kuruluş, kişi ve organlarınca gerçekleştirilen izleme, değerlendirme ve soruşturma faaliyetleri olarak kabul etmek mümkündür.

Bu bağlamda sivil gözetimi kolluk görevlileri ile ilişkilendirerek şöyle tanımlamak mümkündür: Kolluk birimlerinin görev, yetki ve sorumluluklarını yasal sınırlar içinde kullanmasını sağlamak üzere devletin bir kurumuna (yasama, yürütme veya yargı erkine) dayalı veya STK ve medya gibi halka dayalı örgütlenmiş bağımsız ve tarafsız olarak ya kurumun kendi iç gözetim mekanizmalarıyla

ya da kurum dışı gözetim mekanizmaları yoluyla genellikle atamayla, seçimle veya gönüllülük esasına göre oluşturulmuş bireyler, kurullar veya STK'lar tarafından gerçekleştirilen araştırma, inceleme ve denetim faaliyetleridir. Gözetim her ne kadar bir denetim faaliyeti olsa da iç güvenlik birimlerinin her türlü faaliyetine, işlemine ve eylemine daha geniş bir perspektiften bakma, izleme ve değerlendirme imkanına sahip olması nedeniyle denetime göre daha geniş ancak ona yakın anlamlı bir etkinliktir.

3. KOLLUK KUVVETLERİNİN SİVİL GÖZETİM MEKANİZMALARI

Kolluk görevlilerinin davranışlarının temelinde birtakım sosyal ve psikolojik etkenler rol oynamakla birlikte kolluk görevlileri, bazen meşru olmayan tutum ve davranışlarını haklı bir nedene dayandırma çabası içine girebilirler. Kolluk kuvvetlerinin görevini yaptıkları esnada insana ve eşyaya en az zarar verecek yönde hareket etmesi, yasal kısıtlamalara bağlı kalması, vatandaşa karşı insancıl davranması önem arz etmektedir. Kamu düzeninin sağlanması ve eldeki gücün vatandaş aleyhine kullanılmaması noktasında temel denge, ancak kolluk kuvvetlerinin etkili denetimi ve gözetimi ile mümkündür (Akay, 2009: 9). Bu bağlamda, kolluk güçlerinin yasal ve meşru olmayan, meslek ve örgüt ahlakı ile bağdaşmayan tutum ve davranışlarının denetim altına alınması şarttır.

Toplumda kamu düzeninin devamlılığına ve halkın güvenliğini sağlayacak güce sahip, caydırıcı bir kolluk kuvvetine ihtiyaç olsa da bu gücün vatandaşın aleyhine kullanılmaması son derece önemlidir. Kamu hizmetlerinin ve güvenliğinin yürütülmesinde kolluk kuvvetleri nezdinde ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri de meşru olmayan davranışların sergilenmesidir. Bu davranışlar, genellikle çıkar çatışmalarından, doğruluk, dürüstlük ve adaletin ihmal edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Kolluk kuvvetlerinin sahip oldukları yetkilerin kullanılması sırasında kişilerin hak ve özgürlüklerini ihlal ettikleri konusunda kurum içi denetim mekanizmaları her zaman yeterli olmayabilir. Kolluk kuvvetlerinin denetiminde hiyerarşik veya disiplin kurulları yoluyla yapılacak denetimler yanında; yasama, yürütme, yargı, sivil toplum kuruluşları ve medya tarafından da gerçekleştirilecek kurum dışı denetim mekanizmaları bulunmaktadır. İdeal bir denetim fonksiyonu denetçinin bağımsızlığını ve tarafsızlığını gerektirdiğinden kolluk kuvvetlerinin denetiminin yine kolluk kuvvetleri tarafından değil; bağımsız ve tarafsız bir merci tarafından yapılması adeta zorunlu bir hale gelmektedir. Bundan dolayı, günümüzde kolluk kuvvetlerinin sivil gözetimi ön plana çıkmıştır.

Sivil gözetim, aslında dikey ve yatay olmak üzere iki ayrı başlıkta ele alınabilir. Dikey gözetim, kolluk kuvvetleri üzerinde yönetim ve denetim yetkisini elinde bulunduran merciler tarafından daha çok hiyerarşik olarak gerçekleştirilmektedir. Yatay gözetim ise, halk ile sivil toplum kesimlerinin yerel güvenlik politikalarının katılımlarını sağlamak ve kolluk kuvvetleri ile diğer kurumlar arasında daha çok işbirliği, şeffaflık ve hesap verebilirliğe imkan sağlamaktır (Kuyaksil, 2012: 444). Devletin en genel anlamda yasama, yürütme ve yargı organlarına bağlı yetkili kurumlarının gerçekleştirdiği denetim faaliyetleri, dikey gözetim olur iken; kolluk kuvvetleri ile hiyerarşik ilişki içerisinde bulunmayan sivil toplum kuruluşlarının ve medyanın gözetimi ve denetimi ise yatay gözetimi ifade etmektedir. Kolluk kuvvetlerinin gözetim ve denetimini amaçlayan her türlü sivil toplum örgütü (işkenceyi önleme komisyonları, insan hakları kuruluşları veya bağımsız kolluk şikayet komisyonları gibi) ve medya ise, yatay gözetim ve denetimin başlıca aktörleri arasında yer almaktadır (Yavuzdoğan, 2010: 1233-1234).

Parlamento yasama yetkisini elinde bulundurması gerekçesiyle bizzat iç güvenlik politikasını belirlemekte ve kolluğu ilgilendiren mevzuatı doğrudan düzenleyebilmektedir. Ayrıca parlamento, yürütme organı tarafından hazırlanan güvenliğe dair bütçeyi onaylaması ve yürütülmesini gözetmesi nedeniyle denetim konusunda önemli bir yetkiye sahiptir. Parlamantonun yasal yetkilerinin bulunması yanında, güvenlik politikalarının uygulanmasında siyasi sorumluluk, esas itibarıyla yürütme organına düşmektedir. Güvenlik hizmetleri ayrıca yargı tarafından Anayasaya ve ilgili yasalara uygunluk konusunda da denetlenmektedir. Yargının görevi, sadece yargı önüne getirilen davalarla sınırlı olması yönüyle diğer denetim şekillerinden ayrılmaktadır. Bundan dolayı, insan haklarına dair ihlallerde sivil gözetimin diğer aktörlerinin (sivil toplum kuruluşları, yürütme veya medya gibi) inisiyatif alması ve hukuka aykırılık arz eden durumların yargı önüne taşınması gerekmektedir (Cole, Eppert ve Kinzelbach, 2008: 47-48).

Devletin üç temel erki olan yasama, yürütme ve yargı sivil gözetim konusunda önemli yetkilere sahip bulunmaktadırlar. İnsan hakları konusunda faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları, güvenlik hizmetlerinin yürütülmesini gözeterek, güvenlik politikalarının belirlenmesine katkıda bulunmakta ve kamuoyunda farkındalık oluşturmaktadır. Ayrıca insan hakkı ihlaline uğrayan kişilere hukuki destek sağlamak, hukuki süreçlerin başlamasına yardımcı olmak ve süreci izlemek, araştırma raporları hazırlamak ve basın açıklamaları yapmak da sivil gözetime ilişkin yapılan diğer faaliyetlerdir. Bu faaliyetleri gerçekleştirmelerinin ön şartının halkın demokratik katılımının ve ifade özgürlüğünün önünün açılması ile mümkün olacağı unutulmamalıdır (Ensaroğlu, 2009: 285). Sivil gözetimde medyanın önemi ve rolü de yadsınamaz.

Medyanın bu sürece dair en temel rolü, kamuoyunun doğru haber alma ve bilgi edinme özgürlüğünü temin etmek, güvenlik politikalarının ve reformlarının gerçekleşme ve gelişme sürecini doğru şekilde kamuoyuna aktarmak, uygulamalar esnasında ortaya çıkan insan hakkı ihlallerini gündeme taşımaktır (Taşdöven ve Kula, 2015: 239). Diğer bir dış denetim mekanizması ise, kamu tarafından yapılan şikayetlerde kolluk güçlerinin şikayetinin inceleme sürecinden çıkarıldığı, soruşturma sürecinin yürütülmesi ve sonuçlandırılmasından esasen sivil personelin sorumlu olduğu, bağımsız ve tarafsız kolluk şikayet komisyonlarıdır.

Bağımsız şikayet mekanizmalarının ortaya çıkmasındaki temel düşünce, kolluğun kendini denetlediği bir sistemin doğal adalet kavramıyla açıklanamamasıdır. Bu doğrultuda vatandaşın herhangi bir zarara uğramadan ve yapılan şikayetin üstünün örtüleceği endişesine kapılmadan başvuru yapabileceği bir mekanizma arayışına girilmiştir. 1950'li yıllarda ilk olarak ABD, İngiltere, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde kurulan sivil gözetim komisyonları daha sonraki yıllarda diğer ülkelere de yayılmıştır (Altuntop, 2015: 46).

Kolluk şikayet mekanizmaları, kolluk personeli ile sivil personelin müşterek olarak yürüttükleri soruşturma sürecinden kolluk kuvvetlerinin sadece sivil personel tarafından soruşturulduğu ve izlendiği sivil denetime kadar geniş bir yelpazede değişkenlik göstermektedir. Bu konuda başlıca üç modelden söz edilmektedir (Murphy ve McKenna, 2014):

- Birinci model, kolluk tarafından yürütülen soruşturmanın birtakım sivil inceleme birimleri tarafından gözden geçirilmesidir. Bu model, şikayet sürecinde hesap verebilirliği ve şeffaflığı artıran bir etki yaratmaktadır. Ancak yine de bu konu, soruşturmaların bağımsızlığı ve etkililiği konusunda kamuoyunun endişelerini tam olarak gidermediği, kamuya açık tatmin edici sonuçlarda bir artış yaratmadığı yönüyle eleştirilmektedir. British Columbia Kamu Şikayet Komiseri'nin şikayet süreci ve soruşturma işlemleri bu modele örnek verilebilir.

- İkinci model, sivillerin soruşturma sürecine doğrudan katılımını öngören ve kolluk kuvvetleri ile müşterek yürütülen soruşturmayı içeren hibrit modeldir. Chicago Emniyet Müdürlüğü tarafından

uygulanan bu model, şikayet sürecine dengeli ve etkili sonuçlar sağlanmasına yönelik katkıda bulunmakta, sivil araştırmacılar tarafından sahip olunmayan bazı özel soruşturma becerilerinin kolluk kuvvetleri tarafından yerine getirilmesi yönünde avantaj sağlamakta, farklı beceri ve tecrübeler arasındaki sinerjiler sayesinde şikayetlerin soruşturma sürecinin iyileştirilmesine imkan sağlamaktadır. Kolluk kuvvetlerinin sürece katılımının sivil gözetimin bağımsızlığını zayıflattığı noktasında eleştirilmektedir.

- Üçüncü ve son model ise, soruşturma ve sonuç önerileri de dahil olmak üzere, şikayet sürecinin her aşamasının siviller tarafından yönetildiği uygulamalar oluşturmaktadır. Bu süreç içerisinde emekli polis memurları veya bu konuda daha önce polis tecrübesine sahip olmayan sivil personeller kullanılmaktadır. Ancak en bağımsız bir model olarak kabul edilebilecek bu denetim şekli; adil ve etkili soruşturma yapma noktasında bazı kolluk deneyimi ve uzmanlığından yoksun olması, sivillere yönelik özel soruşturma becerilerinin geliştirilmesi ve eğitim faaliyetlerinin sürekliliği noktasında yüksek maliyetler gerektirmesi, kolluk yönetiminin otoritesini ve sorumluluğunu azaltması yönüyle eleştirilmektedir. Bu model ise, Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanlığı olarak uygulanmaktadır.

Bu anlamda kolluk şikayet mekanizmalarının bağımsızlığı, yeterli mali imkanlara sahip olması ve şeffaf bir şekilde görevini yerine getirmesi önem arz etmektedir (https://www.nacole.org/police_oversight , 2018). Aslında halka güvenlik hizmeti sunan kolluk kuvvetlerinin vatandaşa bakış açısını yansıtan politikalar esas alındığında son yıllarda demokratik kolluk modelinin ön plana çıktığı görülmektedir. Demokratik kolluk, kamu düzenini ve bireyin temel hak ve özgürlüklerini korumakla yükümlü olup, devletin otoritesini vatandaşa hizmete yönelik kullanan, böylelikle kamunun ihtiyaç ve beklentilerine cevap veren bir kolluk modelidir (OSCE, 2008: 9). Demokratik kolluk modeline dünyada Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı (Police Service of Northern Ireland) örnek gösterilebilir.

4. KOLLUK KUVVETLERİNİN SİVİL GÖZETİMİNDE KUZAY İRLANDA POLİS OMBUDSMANLIĞI

Kuzey İrlanda yoğun siyasal çatışmaların ardından halen birtakım zorluklar yaşasa da önemli ölçüde barışı sağlamış bir ülke konumundadır. Milliyetçi Katolik ve Birlikçi Protestan topluluklar arasındaki ayrılık 1600'lü yıllara kadar varmaktadır. Protestan Britanya bu dönemden itibaren İrlanda Adası'nın içişlerine müdahale etmiş ve adanın kontrolünü ele geçirmiştir. Britanya idaresine karşı gelişen direnişin ardından bu ülke, 1920 yılında ikiye bölünmüştür; Ada'nın kuzeyi Britanya egemenliğinde kalmış, güneyinde ise Serbest İrlanda Cumhuriyeti kurulmuştur. Kuzey İrlanda 1920 ve 1972 yılları arasında belli oranda otonom bir model ile yönetilmiştir. Siyasete ise üçte iki oranında çoğunlukta bulunan Protestanlar hakim olmuştur. 1960'lı yıllarda eski bir silahlı örgüt olan İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) tekrar ortaya çıkmış ve Katolik İrlandalılar arasında örgütlenmiştir. Karşı cephede ise, "Gönüllü Ulster Güçleri" adlı paramiliter gruplar ortaya çıkmış ve çatışmalar derinleşmiştir. Bu dönem "The Troubles" olarak adlandırılmış ve 1998 yılında taraflar arasında imzalanan "Hayırlı Cuma (Good Friday) Anlaşması" ile son bulmuştur (Demokratik Gelişim Enstitüsü, 2013: 11).

İrlanda'da hüküm süren çatışma ve barış hali, polis gücünün yaşadığı değişim ve dönüşümü de gözler önüne getirmiştir. Polis teşkilatının değişim süreci incelendiğinde, önce İrlanda Kraliyet Komiserliği (Royal Irish Constabulary), ardından Birleşik Krallığa bağlılığıyla bilinen ve Protestan kesimi ön plana çıkaran İrlanda Ulster Bölgesi Komiserliği (Royal Ulster Constabulary), son olarak ise 10 Nisan 1998 tarihinde imzalanan Hayırlı Cuma veya diğer adıyla Belfast Anlaşması sonucunda yeniden yapılanan ve önceki antidemokratik uygulamaların yerine sivil kesimi ön plana çıkaran, şeffaf ve hesap verebilir bir yapı olan Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı (Police Service of Northern Ireland) kurulmuştur. Bu reformun bir parçası olarak Bağımsız Polis Ombudsmanlığı, halk ile polis

teşkilatı arasında örgütlenen ve teşkilat üzerinde halkın gözetim ve denetim gücünü artırmaya yönelik bir yapıyı sergilemektedir (Koca, 2015: 2-3). Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı'nın hukuka ve insan haklarına aykırı faaliyetlerini sona erdirmek amacıyla Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanlığı kurulmuştur.

Polis Ombudsmanlığı Kurumu'nun 6 Kasım 2000'de faaliyete geçmesi ile birlikte, Kuzey İrlanda'daki polis teşkilatı mensuplarına yönelik şikayetler konusunda yeni bir döneme girilmiştir. Kurum faaliyete geçmeden önce polise yönelik şikâyetler diğer polis memurları tarafından soruşturulmaktadır. Polis Ombudsmanlığı Kurumu ile birlikte polis nezdinde bağımsız, tarafsız ve sivil bir gözetim sistemi oluşturulmuştur. İlgili kanun, Kuzey İrlanda polisine polis memurları hakkında halkın şikayetlerini soruşturmasına izin vermemekte, bu tür şikayetler soruşturma için Polis Ombudsmanlık Kurumuna gönderilmektedir. Soruşturmanın doğru bir şekilde yapılmaması, polis memurları tarafından aşırı güç kullanımı veya kaba ve agresif davranışlar sergilenmesi, polis memurlarının diğer uygunsuz davranışları gibi eylemler Polis Ombudsmanlığı Kurumu tarafından araştırılan başlıca olaylardır. Bunlara ek olarak toplumsal olaylar da dahil olmak üzere polis tarafından ateşli silahların kullanılması, polis memurlarının karıştığı ölümlerle sonuçlanan trafik kazaları ve polis memurlarının eylemleri sonucunda meydana gelen her türlü ölüm olayları da Ombudsman tarafından araştırılmaktadır. Şikayette bulunmak için herhangi bir ücret ödenmemektedir (The Police Complaints System in Northern Ireland, 2016: 10). Zaten ombudsmanın yargıdan en önemli farkı, mağdurlardan herhangi bir ücret almaması ve kararlarını daha hızlı vermesidir.

Polis Ombudsmanı; Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı (The Police Service of Northern Ireland), Kuzey İrlanda'daki Ulusal Suçlar Ajansı görevlileri (National Crime Agency officers in Northern Ireland), Belfast Limanı Polisi (Belfast Harbour Police), Belfast Uluslararası Havaalanı Polisi (Belfast International Airport Police), Kuzey İrlanda Savunma Bakanlığı Polisi (Ministry of Defence police in Northern Ireland), Göç memurları ve Kuzey İrlanda'daki bazı gümrük yetkilileri (Immigration officers and some customs officials in Northern Ireland) hakkında şikayetleri soruşturmaktadır (<https://www.psni.police.uk/>, 2018). Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanı'nın bu kadar geniş bir sorumluluk alanına sahip olması, ülkedeki etki gücünün daha çok artmasına yol açmaktadır.

Polis Ombudsmanlığı Kurumu, Belfast şehir merkezinde kurulmuş olup, yaklaşık 150 kişiden oluşan bir kadroya sahiptir. Kadrosundakilerin yaklaşık 120'si inceleme ekiplerinde çalışmaktadır. Polis Ombudsmanının yaptığı araştırmalara yönelik Güncel ve Tarihi Araştırma Müdürlükleri olmak üzere iki araştırma müdürlüğü bulunmaktadır. Güncel Araştırmalar Müdürlüğü, öncelikle bir önceki yılda meydana gelen olaylar hakkında Kuruma yapılan şikayetleri soruşturmaktadır. Müdürlük toplam 75 personel olmak üzere üç ekipten oluşmaktadır. Ekipler, Ön Büro ve Soruşturma Ekibi, Merkez Araştırma Ekibi ve Önemli Olaylar Soruşturma Ekibinden oluşmaktadır. Ön Büro ve Soruşturma Ekibi, telefonla, e-postayla, resmi web sitesi aracılığıyla ve Belfast Şehir Merkezi'ndeki Kuruma yapılan şikayetleri soruşturmaktadır. (The Police Complaints System in Northern Ireland, 2016: 10).

Polisin görevini yerine getirirken başarısız olduğu iddialarını içeren şikayetler en üst sırayı (örneğin, 999 çağrısına yeteri kadar hızlı cevap veremediği veya kapsamlı bir soruşturma yapmadığı) almakta, bunu ise saldırı ve taciz iddialarını içeren baskıcı ve kaba veya gayri meşru davranışlarda bulunulduğuna dair iddialar izlemektedir. Önemli Olaylar Soruşturma Ekibi, 1968-1998 yılları arasında meydana gelenler haricinde bir yıldan daha uzun bir süre önce meydana gelen olaylarla ilgili şikayetleri; Tarihi Araştırmalar Müdürlüğü ise, 1968 yılından "1998 Hayırlı

Cuma Anlaşması"na kadar süren Kuzey İrlanda'daki çatışma esnasında polis memurlarının eylemleri ile ilgili ciddi veya olağanüstü konuları soruşturmaktadır. Tarihi Araştırmalar Müdürlüğü, ordu hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin konuları araştırma konusunda herhangi bir hukuki yetkiye sahip değildir (<https://policeombudsman.org> , 2018).

Polis Ombudsmanı araştırmacıları, belirli bir konuya yönelik soruşturma yaparken kendilerini diğer ülkelerde benzer mekanizmalarda görevli emsallerinden ayıran bazı yetkilere sahiptir. Bir soruşturma ile bağlantılı olarak kanuni yetkili otorite ile polis binalarını arama ve dosyalama sistemlerini inceleme bunlardan biridir. Düzenli olarak kullanılan bir yetki olmamakla birlikte, soruşturmanın devamını ve ilerlemesini etkilediği durumlarda Polis Ombudsmanı araştırmacıları, polis memurlarını sınırlı olarak alıkoyma ile yetkilidirler (Police Ombudsman for Northern Ireland (PONI) Data Sheet, 2017). Ancak bu yetki mutlak değil; nisbi ve geçici bir tedbir olarak uygulanmaktadır.

Polis Ombudsmanı araştırma ekibi, suçu önlemek veya işlenen suçu tespit etmek amacıyla bankalar, benzin istasyonları, mağazalar veya hastaneler gibi birçok yerde bulunan ve polis veya yerel birimler tarafından işletilen kapalı devre kamera sistemine erişim yetkisine sahiptir. Olayları derinlemesine araştırmak amacıyla polis memurları arasındaki telsiz görüşmelerinin kopyalarına erişebilir. Ayrıca araştırma ekibi, tanıkların tespiti ve kanıtların toplanması noktasında değişik teknikler kullanmakta, ayrıca, modern adli soruşturma teknolojisinin tümüne erişebilmektedir. Polis Ombudsmanı'nın polis teşkilatından tamamen bağımsız ve kendi bünyesinde uzman araştırmacıları barındırması, kanunların kuruluşta görevli araştırmacılara olay yerinin korunması veya polise ait dokümanların incelenmesi gibi delil tabanlı soruşturma yapmalarını sağlayacak geniş bir yelpazede güç sağlaması, Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanı'nı diğer birçok ülkenin polis şikayet mekanizmalarından farklı kılmaktadır (The Police Complaints System in Northern Ireland, 2016: 14).

Polis Ombudsmanlığı, 1998 Polis (Kuzey İrlanda) Kanunu ile kurulmuş ve ilgili kanunun 7. maddesi ile kurumun görev, yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir. Bu bağlamda, Ombudsman'ın başlıca görevi, Kuzey İrlanda'daki polis şikayet sisteminin etkinliğini, etkililiğini ve bağımsızlığını güvence altına almak ve bahse konu olan sistem nezdinde halkın ve polisin güvenini sağlamak olarak belirlenmiştir. 1998 Kanunu (Police Northern Ireland Act 1998, part 7, section 51), şikayetlerin Ombudsman'a yapılmasını veya polis teşkilatının üyelerinden birine yahut Dışişleri Bakanı (Secretary of State)'na yapılması halinde Ombudsman tarafından değerlendirilmesini öngörmektedir. Ayrıca, şikayetlerin halktan gelmesi ve polis teşkilatının bir üyesinin davranışıyla ilgili olması gerekmektedir. Buna göre Ombudsman bir şikayeti aldığı anda, şikayetin gayri resmi olarak çözümlenip çözülemeyeceğini değerlendirmekte ve çözüleceğine kanaat getirir ise, şikayeti yetkili disiplin otoritesine yönlendirmektedir.

Kuzey İrlanda Polis Kurulu (The Northern Ireland Policing Board), üst düzey polislere; Baş Yönetici (Chief Constable) ise, diğer polis teşkilatı mensuplarına yönelik disiplin otoritesi olarak önemli yetkilere sahiptirler. Kuzey İrlanda Polis Kanunu'na göre (Police Northern Ireland Act 1998, part 7, section 53), şikayetin gayri resmi yollarla çözülmesi, şikayetçinin uzlaşma için rıza göstermemesi ve şikayete konu olan davranışın ciddi olarak değerlendirilmesi durumunda mümkün değildir. Ayrıca Polis Kurulu veya Baş Yönetici, bir şikayetin resmi olmayan yollardan çözülmesinin mümkün olmadığı ya da şikayetçinin uzlaşma istemediği durumlarda Ombudsman'ı bilgilendirmekte ve şikâyeti kendisine bildirmekte, daha sonra ise Ombudsman tarafından resmi soruşturma başlatılmaktadır. Buna göre Ombudsman, soruşturma görevlisinin raporunu

inceledikten sonra, şüpheli polis hakkında ceza davası açılıp açılmayacağına kanaat getirmektedir. Ceza davasının açılması gerektiğinde ise, konu ile ilgili hazırladığı mütalayı savcılığa göndermekte; yaptığı değerlendirmede herhangi bir suç işlenmediğine kanaat getirdiğinde ise, hazırladığı mütalayı ilgili disiplin otoritesine bildirmektedir.

Polis Kurulu, Ombudsman tarafından gönderilen mütalaa ile ilgili yapılan işlemleri tekrar Ombudsman'a bildirmek ile yükümlüdür. Baş Yönetici'nin disiplin soruşturması başlatmak istememesi durumunda Ombudsman'ın yönlendirme ve soruşturma başlatılmasını isteme yetkisi bulunmaktadır. 2000 tarihli Polis (Kuzey İrlanda) Kanunu (Police Nothern Ireland Act 2000, part 8, section 62), 1998 Kanunu'nda yer alan bazı hususları değiştirmiş ve Ombudsmanın yetkilerini önemli ölçüde genişletmiştir. 2000 tarihli Polis Kanunu resmi soruşturma sonrasında, soruşturma görevlisinin hazırladığı raporun şüpheli polis memuru tarafından bir suç işlenmediğini göstermesi ve şikayetin ciddi olarak değerlendirilmemesi durumunda arabuluculuk yoluyla şikayetlerin çözümlenmesi konusunda Ombudsman'a yetki vermektedir. Bu durumda Ombudsman, müştekiye ve şüpheli polis memuruna konu hakkında bilgi vermekte ve her iki tarafın uzlaşmak istemesi durumunda ise, arabuluculuk rolünü üstlenmektedir. Şikayetin arabuluculuk yoluyla çözülmesi durumunda, soruşturma altındaki polis memuruna karşı başka bir işlem yapılmamaktadır.

Polis Ombudsmanı, yedi yıllık süre zarfında görev yapmak üzere yetkilendirilmektedir. Kurumun Kuzey İrlanda Meclisi'ne karşı hesap verebilirliği, Adalet Bakanı aracılığıyla sağlanmaktadır. Polis Ombudsmanlığı, Adalet Bakanlığı aracılığıyla yönetilen bakanlık dışı bağımsız kamu kurumu (non-departmental public body) statüsündedir. Polis Ombudsmanlığı Kurumunu destekleyen dört temel yönetsel birim bulunmaktadır:

- Polis Ombudsmanı (The Police Ombudsman),
- Genel Müdür / Muhasebe Sorumlusu (Chief Executive / Accounting Officer)
- Üst Düzey Yönetim Ekibi (Senior Management Team) ve
- Denetim ve Risk Komitesi (Audit and Risk Committee)

Polis Ombudsmanı, kurumsal ve iş planlama süreçleri aracılığıyla Kurumun stratejik yönetiminden sorumludur. Polis Ombudsmanı liderliğinde her üç yılda bir kurumsal plan hazırlanmakta ve bu planlar birer yıllık süreler ile detaylandırılmaktadır. Genel müdür, Kurumun etkili ve verimli bir şekilde; aynı zamanda yüksek doğruluk standartlarında çalışmasını sağlamaktan; performans raporunu, hesap verebilirlik raporunu imzalamaktan ve mali durum beyanını yapmaktan bizzat sorumludur. Üst Düzey Yönetim Ekibi, Genel Müdür'e rapor vermekle yükümlü olup, güncel soruşturmalar, tarihi soruşturmalar, kurumsal hizmetler, bilgi altyapısı ve yasal hizmetlerden sorumlu müdürlerden oluşmaktadır. Üst Düzey Yönetim Ekibi'nin her üyesi stratejik karar alma sürecine katılmakta ve büro içinde kurumsal yönetim düzenlemelerine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca Kurumun üzerinde anlaşmaya varılan stratejik amaç ve hedefleri geliştirmekten; bu amaçlara ulaşmak için finansal ve beşeri kaynakların stratejik olarak tahsisi konusunda tavsiyede bulunmaktan; büro kaynaklarını stratejik olarak yönetmekten; Kurumun standartlarını ve değerlerini belirlemekten ve risk değerlendirme sürecini yönetmekten sorumludur. Denetim ve Risk Komitesi, bağımsız bir üyenin başkanlığında, risk yönetimi, kuruluşun muhasebe politikaları ve planlı iç-dış denetim faaliyetleri konusunda Polis Ombudsmanına ve Genel Müdür'e danışmanlık yapmak ile yükümlüdür (The Office Of The Police Ombudsman For Nothern Ireland – Corporate Governance Arrangements, 2016: 2).

Polis Ombudsmanlığı Kurumu, Kuzey İrlanda'da polis teşkilatının iyileştirilmesine yardımcı olma noktasında önemli bir role sahiptir. Güvenlik politikalarının geliştirilmesinde getirdiği önerilerle bu süreçte aktif bir rol oynamaktadır. Uygulanan politika ve prosedürlerin polisin yaptığı görevleri olumsuz yönde etkilediği ve yetersiz olduğu ya da polis memurlarının eğitimlerinin karşı karşıya kaldıkları durumlara yeterince hazırlanmadığı ve eğitimin geliştirilmesi konusunda birçok önerilerde bulunmaktadır. Bu önerilerin büyük bir bölümü polis teşkilatı tarafından kabul edilmekte ve uygulanmaktadır (The Police Complaints System in Northern Ireland, 2016: 16). Günümüzde Polis Ombudsmanlığı Kurumu'nun faaliyetlerine yönelik yapılan kamu oyu araştırmalarında halkın kuruma karşı güveninin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Polis Ombudsmanlığı Kurumu'nun günümüze dek yaptığı uygulamalar ile hem halkın hem de polis teşkilatının güvenini kazanmaktadır. 2007 yılında gerçekleşen ve kurumdan bağımsız yürütülen bir araştırmada Protestan kesimde %88, Katolik kesimde ise %84'lük bir oran ile Kurum tarafından yürütülen soruşturmanın adil olduğuna inanıldığı yönünde bir görüş ortaya çıkmıştır. Ayrıca Katolik kesimin %87'si, Protestanların ise %78'i güvenlik politikaları geliştirme sürecinde Polis Ombudsmanı'nın etkili olduğunu düşünmüşlerdir. Kurumun bağımsızlığı ve tarafsızlığı polis memurları nezdinde de güvenle karşılanmaktadır. Nitekim 2012-2013 yıllarında yapılan bir araştırmada ise, polis memurlarının %85'inin kendilerine adil davranıldığını değerlendirdiği, %92'sinin kurumun profesyonel, %91'inin tarafsız olduğunu düşündüğü, %73'ünün ise Polis Ombudsmanı tarafından yürütülen hizmetleri memnuniyetle karşıladığı yönünde düşünmüşlerdir (The Police Complaints System in Northern Ireland, 2016: 8).

5. TÜRKİYE'DE KOLLUK KUVVETLERİNİN SİVİL GÖZETİMİ

Kolluk kuvvetlerinin yürütme organı tarafından denetimi, iç güvenlik politikalarına dair siyasi kararların, hükümet tarafından alınması suretiyle gerçekleştirilmektedir. 3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile (md.2) "*Bakanlığa bağlı iç güvenlik kuruluşlarını idare etmek suretiyle ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü, yurdun iç güvenliğini ve asayişini, kamu düzenini ve genel ahlakı, Anayasada yazılı hak ve hürriyetleri korumak*" görevi İçişleri Bakanlığı'na verilmiştir. Aynı Kanun'un 29. maddesi uyarınca Bakanlığa bağlı kuruluşlar; Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü olarak belirlenmiştir. Bu itibarla Türkiye'de iç güvenlik hizmetlerinin sunulması görev ve sorumluluğu, daha çok polis, jandarma ve sahil güvenlik kurumları tarafından yerine getirilmektedir. Bu kurumlar hizmetlerini bağlı oldukları yasal düzenlemeler çerçevesinde güvenliği sağlamaktadırlar. Ancak bu kapsamda sınırlı da olsa kişilerin temel hak ve özgürlüklerini sınırlandırabilirler.

Temel haklar sınırlanırken keyfi tutum ve davranışlardan kaçınılması; yürütme organı kadar yasa organının da buna dikkat etmesi gerekmektedir. Bunun için kanunların parlamentoda açık görüşme ve tartışma yöntemiyle kamuoyunun denetimi altında yapılmalıdır (Öztürk, 2015: 142). Aslında TBMM kolluğun gözetim ve denetiminde yeni yasalar çıkararak veya mevcut yasalarda değişikliklere giderek alanı düzenleme konusunda önemli yetkilere sahiptir. Kolluğun gözetim ve denetimdeki rolü yasama faaliyetlerini gerçekleştirerek, bütçenin onaylanmasını sağlamakta ve bunu mevcut komisyonlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir (Taşdöven ve Kula, 2015: 236). Hatta bütçenin önemli bir kısmını oluşturan güvenlik harcamalarına ilişkin bütçenin onaylanması ve harcamaların denetlenmesi TBMM'nin sorumluluğu altındadır. Yine TBMM bünyesinde yer alan İnsan Hakları İnceleme Komisyonu kolluk kuvvetleri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen insan hakları ihlallerini araştırmak ile yetkilidir.

Yasama ve yürütme erki kadar yargının da kolluk kuvvetleri üzerinde etkili bir denetim yetkisi vardır. Kolluk kuvvetleri üzerinde Cumhuriyet Savcıları ile hakimler vasıtasıyla adli yargı denetimi gerçekleştirilmektedir. Anayasanın 125. maddesi ile kişilere idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yoluna başvurma hakkı tanınmıştır. İdari yargıya başvurma yanında kişiler dilerlerse yine Anayasanın 36. maddesine dayanarak kolluk görevlileri hakkında meşru yoldan mahkemelerde dava açma hakkı sağlanmıştır.

İnsan hakları konusunda faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları, güvenlik hizmetlerinin yürütülmesini gözeterek ve güvenlik politikalarının belirlenmesine belli ölçüde katkıda bulunabilirler. Ayrıca medya ise, kamuoyunun doğru haber alma ve bilgi edinme özgürlüğünü temin ederek ve uygulamalar esnasında ortaya çıkan insan hakkı ihlallerini gündeme taşıyarak kolluk kuvvetleri üzerinde etkili gözetim ve denetim faaliyetini gerçekleştirmektedir.

Ülkemizde TBMM Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman) idarenin işleyişine dair şikayetleri inceleyen bir kurumdur. Yargı organlarının idarenin işlem ve eylemlerinin yerindelik denetimini yapamaması ve sadece hukuki denetim ile sınırlandırılması, Kamu Denetçisinin önemini artırmaktadır. Kamu Denetçisi, idarenin işlem ve eylemlerini denetlemekte, vatandaşın mağdur olmasını önlemekte ve kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerinin hukuka, adalete ve hakkaniyete uygun olmasını temin etmektedir (Şengül, 2013: 83). Dünyada yaklaşık 90 ülkede uygulanan Ombudsmanlık sistemi, Türkiye'de de çok tartışılmış ve 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile 2012 yılında yürürlüğe girmiştir (Mil, 2013: 33) Kamu Denetçisi, verdiği kararların yalnızca tavsiye niteliğinde olması ve idare açısından herhangi bir bağlayıcılığının olmaması, idare karşısında etkili karar almasını engellemektedir. Kamu Denetçisinin başarısı, kuşkusuz devlet ve toplum desteğine bağlıdır.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu 2004 yılında 5176 sayılı Kanun ile Başbakanlık bünyesinde kurulmuştur. Kurul üyeleri Bakanlar Kurulu tarafından atanıp, kamu görevlilerinin uymaları gereken etik davranışların ihlali iddiasıyla gerekli inceleme ve araştırma yapmayla ve kamuda etik kültürünü oluşturmak üzere çalışma yapmayla yükümlü kılınmıştır. Kurulun görev alanını kolluk kuvvetleri ile birlikte tüm kamu görevlileri tarafından yapılan etik ihlalleri oluşturmaktadır. Kamu Görevlileri Etik Kurulu'na dair 2017 yılı faaliyet raporu incelendiğinde, ikisi resen olmak üzere toplam 126 başvurunun olduğu, başvuruların konulara göre dağılımları incelendiğinde genel etik davranış ilkelerine aykırılık, psikolojik yıldırma (mobbing) ve kayırmacılık/ayrımcılık iddialarının üst sıraları aldığı görülmektedir. Başvuruların sonuçlara göre dağılımı incelendiğinde ise 73 adedinin usülden reddedildiği, 5'inde etik ihlali tespit edildiği, 6'sında etik ihlali olmadığına yönelik karar alındığı görülmektedir (Kamu Görevlileri Etik Kurulu Faaliyet Raporu, 2017). Şikayetlerin ne kadarının kolluk kuvvetlerine yönelik olduğu faaliyet raporunda görülmemektedir.

İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu 2016 yılında 6701 sayılı kanunla kurulmuş olup, kurumun temel görevi insan haklarının korunmasına, geliştirilmesine, ayrımcılığın önlenmesine ve ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapmaktır. Bununla birlikte kurum insan hakları ihlallerini resen incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmekle de yükümlüdür. İdari ve mali özerkliğe sahip kurum, özel bütçeli ve kamu tüzel kişiliğine haiz olup, Başbakanlıkla ilişkilidir. Kuruma yapılan başvurular ve resen yapılan incelemeler gerekli incelemeler yapıldıktan Başkan tarafından tarafların talebi üzerine veya resen uzlaşma önerilebilir. Kurul, konusu suç teşkil eden insan hakları veya ayrımcılık yasağı ihlallerini tespit ettiği takdirde, bunlara dair suç duyurusunda bulunmaktadır.

Kolluk Gözetim Komisyonu, 2016 yılında 6713 sayılı kanunla kurulmuştur. 2015 tarihli AB ilerleme raporunda kolluk görevlileri tarafından ciddi insan hakları ihlaline uğrayan mağdurlar nezdinde adaletin sağlanması için iddiaların etkili bir şekilde soruşturulması, disiplin cezalarının öngörülmesi ve cezai kovuşturma konusunda kolluk faaliyetlerine yönelik bağımsız ve sivil bir şikayet mekanizması oluşturulması öngörülmüştür (Türkiye Düzenli İlerleme Raporu, 2015: 66). İlgili kanun tasarısının genel gerekçesinde kanunun amacı kolluk kuvvetleri hakkında yapılan şikayetlere ilişkin kayıt ve soruşturma sistemlerinin mevcut yasal altyapısının Avrupa Birliği standartlarına ulaştırılması olarak belirlenmiştir. Kanunun amacı, kolluk şikayet sisteminin daha etkili ve hızlı işlemlerini sağlamak, saydamlığını ve güvenilirliğini geliştirmek aynı zamanda Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı teşkilatındaki görevli kolluk personelinin işlediği iddia edilen suçlarla veya disiplin cezası gerektiren eylem, tutum veya davranışlarıyla ilgili olarak idari merciler tarafından yapılan ya da yapılması gereken iş ve işlemlerin merkezi bir sistemde kayıt altına alınmasını ve izlenmesini sağlamaktır.

6. TÜRKİYE'DE KOLLUK KUVVETLERİNİN SİVİL GÖZETİMİNDE GELİŞMELER

Kolluk kuvvetlerine, diğer kamu görevlilerinden farklı olarak kişilerin birtakım hak ve özgürlüklerine müdahale niteliği taşıyan uyarıda bulunma, emir verme, yakalama ve gözaltına alma, el koyma, iletişimin tespiti ve dinlenmesi, muhafaza altına alma gibi birtakım özel yetkiler verilmiştir. Bu yetkileri kullanan kolluk personelinin işlemleri ve uygulamaları esnasında denetim altında bulundurulması önem arz etmektedir. Bu kapsamda İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü himayesinde kolluk birimlerinin sivil otoritelerce denetimini öngören Aralık-2008 tarihinde İç Güvenlik Sektörünün Sivil Gözetiminin Geliştirilmesi Projesi başlatılmıştır. Proje Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilmiştir. Proje ile vatandaşların demokratik hakları ile kişi hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınması, İçişleri Bakanlığı ile Vali ve Kaymakamların kolluk kuvvetleri üzerindeki denetim ve gözetim yetkilerinin artırılması, şeffaf, katılımcı ve vatandaş odaklı sivil bir gözetim mekanizması oluşturulması, Avrupa Birliği katılım sürecine destek verilmesi ve temel hak ve özgürlüklerin daha geniş ve etkin kullanılması amaçlanmıştır (<http://www.illeridaresi.gov.tr> , 2017).

Kolluk kuvvetlerine yönelik bağımsız ve sivil bir şikayet mekanizması oluşturulması konusunda telkinde bulunan AB ilerleme raporları ve bahse konu proje ışığında, 6713 sayılı kanunla Kolluk Gözetim Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun kuruluşunu öngören 3. maddede, oluşturulan komisyonun İçişleri Bakanlığı bünyesinde sürekli bir kurul olarak görev yapacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda, şikayeti soruşturacak olan makam ile şikayet edilen kolluk personeli arasında hiyerarşik bir bağın bulunması, Komisyonun bağımsızlığını olumsuz etkilemektedir. İlgili kanunun 3.maddesinin 5. fıkrasında hiçbir organ, makam, merci veya kişinin Komisyonun kararlarını etkilemek amacıyla emir ve talimat veremeyeceği, tavsiye veya telkinde bulunamayacağı vurgulansa da organik açıdan İçişleri Bakanlığına bağlı kalmaktadır.

Kolluk Gözetim Komisyonunun ayrı bir kamu tüzel kişiliğine sahip organik anlamda özerk bir yapıdan ziyade, fonksiyonel anlamda bağımsız olduğu, ayrıca kolluk kuvvetlerine mensup personelin komisyonda yer almaması sebebiyle bu bağımsızlığının güçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. İlgili kanunun çalışma usul ve esaslarını düzenleyen 5. maddesinin 10. fıkrasında Komisyonun faaliyetleri ve diğer ihtiyaçları ile yolluk giderleri için, her yıl İçişleri Bakanlığı bütçesine gerekli ödeneğin konulacağından bahsedilmektedir. Bu durum fonksiyonel anlamda bağımsızlığa paralellik göstermektedir.

Komisyunun kuruluşunu düzenleyen 3. maddeye göre Kolluk Gözetim Komisyonu İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı, İçişleri Bakanlığı I. Hukuk Müşaviri, Kurul Başkanı (İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanı), Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürü, Üniversitelerin ceza ve ceza usul hukuku ana bilim dallarında görevli öğretim üyeleri arasından İçişleri Bakanın teklif edeceği üç aday arasından Bakanlar Kurulunca seçilecek bir üye ve Baro başkanı seçilme yeterliğine sahip serbest avukatlar arasından Adalet Bakanının teklif edeceği üç aday arasından Bakanlar Kurulunca seçilecek bir üye olmak üzere toplam yedi üyeden oluşmaktadır. Komisyonda görev yapan yedi üyenin dördü yürütme erkinin çeşitli kademelerinde görev yapan bürokratlardan oluşmaktadır. Sadece İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı ve seçimi İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Bakanlar Kurulu arasında paylaşılan iki üye sivil sıfatını taşıyacak durumdadır. Ayrıca aday gösterme ve seçim sürecinde avukat olan üye için Barolar Birliği'ne; akademisyen üye için ise Yükseköğretim Kurumu veya Üniversitelerarası Kurul gibi birimlere yetki verilmemiştir. Bundan dolayı üyelerin seçimi ve sivil olma durumları da tartışmalıdır (Barın, 2016: 55). Bu durum sivil gözetim anlayışı ile bağdaşmamaktadır.

Kolluk Gözetim Komisyonu, kolluk görevlilerini doğrudan soruşturmak ile yetkili olmayıp işlenen suçlardan ve disiplin cezası gerektiren tutum ve davranışlardan dolayı gerektiği takdirde yetkili mercilere disiplin soruşturması açılması talebinde bulunmaktadır. Komisyonun tek başına etkili karar alamaması ve almış olduğu kararların ise daha çok tavsiye niteliğinde olması sivil gözetimi etkisiz kılmaktadır. Ayrıca kolluk görevlisi hakkında disiplin soruşturması ise, yürürlükteki mevcut disiplin mevzuatına göre yürütülmektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Birçok kamu personelinde olduğu gibi kolluk görevlilerinin tutum ve davranışları da bazen yasal kural ve ilkelere ters düşebilir. Hatta kolluk görevlileri hakkındaki şikayetler, ilgili alana göre ya disiplin amiri veya disiplin kurulları gibi kurum içi mercilere veya Kamu Denetçiliği Kurumu, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Kolluk Gözetim Komisyonu gibi kurum dışı mercilere intikal edebilir. Bu şikayetlerin incelenmesi sonucunda verilen karara göre ilgililer ya bu duruma rıza gösterebilecekler ya da en tabii hak arama yolu olarak yargıya başvurabileceklerdir. Şüphesiz yargı, bu tür şikayetleri çözüme kavuşturma konusunda en etkili bir devlet erkidir. Ancak yargılama sürecinin uzun sürmesi ve yargının görev alanının bazen davayla sınırlı kalması yargının önündeki en önemli engellerdendir.

Kolluk görevlilerinin kurum içi mekanizmalar ile soruşturulmasında soruşturmayı yürüten mercilerin aynı meslek grubunda yer alması veya kurumsal itibarın zarar görmemesi gerekçesiyle kolluk görevlilerinin bazen etkili bir biçimde soruşturulamadığı bilinmektedir. Bu türden olumsuzlukları gidermek amacıyla kamu vicdanını rahatlatmak ve adaleti tesis etmek amacıyla bağımsız, tarafsız ve etkili bir sivil gözetimine ihtiyaç vardır. Ayrıca kolluk kuvvetlerine yöneltilecek haksız ve asılsız ithamlara karşı da etkili bir sivil gözetim şarttır.

Ülkemizde demokratikleşme seviyesinin artırılması niyeti ve AB'ne yönelik uyum yasaları çerçevesinde kolluk kuvvetlerine yönelik bağımsız, tarafsız ve sivil bir şikayet mekanizması oluşturulmak düşüncesiyle 6713 sayılı Kanun ile Kolluk Gözetim Komisyonu oluşturulmuştur. Ancak Komisyon'un kolluk kuvvetleri ile arasında hiyerarşik bir bağ bulunan İçişleri Bakanlığı bünyesinde sürekli bir kurul olarak görev yapması, faaliyetlere yönelik ihtiyaçlarını ve yolluk giderlerini ancak İçişleri Bakanlığı'nın bütçesinden karşılaması ve Komisyon'da görev yapan

üyelerin çoğunluğunun yürütme erkinde görevli bürokratlardan oluşması Komisyon'un bağımsızlığına, tarafsızlığına ve hatta sivil yapısına gölge düşürücü niteliktedir.

Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanlığı, Türkiye'deki kolluk kuvvetlerinin sivil gözetimi için örnek bir model olarak düşünülebilir. Kuzey İrlanda polisi, günümüzde şikayet konusunda önemli gelişmeler kaydetmiştir. Kuzey İrlanda'da hüküm süren Protestan ve Katolik kesimler arasındaki çatışmalar, özellikle 1998 yılında imzalanan Hayırlı Cuma Anlaşması ile varılan barış hali sonrasında diğer kurumlarda olduğu gibi polis teşkilatında da önemli reform sürecine girilmiştir. Bu reform sürecindeki gelişmelerden birisi de halkın polis ile yaşadığı olumsuz durumları iletilip başvuruda bulunabileceği ve polise yönelik tüm şikayetleri soruşturma konusu yapabilecek Polis Ombudsmanlığı'nın kurulması olmuştur. Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanlığı, günümüzde bağımsız ve tarafsız yapısı ile halkın ve polis teşkilatının güvenini kazanmış ve uluslararası camiada örnek gösterilen bir kurum haline gelmiştir.

Türkiye'deki mevcut durumu Kuzey İrlanda'daki yapı açısından değerlendirdiğimizde, Kolluk Gözetim Komisyonu kuruluşunu düzenleyen 6713 sayılı Kanun'da değişiklik yapılarak ihtiyaçlarının İçişleri Bakanlığı bütçesi yerine kamu tüzel kişiliğine kavuşturularak kendi bütçesinden karşılanması uygun olacaktır. Ayrıca Komisyon'un Kuzey İrlanda örneğinde olduğu gibi, bakanlık dışı bir kuruluş şeklinde örgüt yapısı, merkezi yönetime doğrudan bağlı bir statüden çıkarılarak daha özerk ve bağımsız bir kimliğe kavuşturulmasında yarar vardır. Bunun için Komisyon, güvenlik alanında merkezi yönetimin katı vesayet denetimi dışında tutulan, özerk, bağımsız ve kamu tüzel kişiliğine sahip, özellikle Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici bir kurul biçiminde yapılandırılmalıdır. Hatta Komisyona özerk ve bağımsız olduğunu vurgulamak üzere "Kolluk Gözetim Kurulu" adı bile verilebilir. Burada esas amaç, iç güvenlik hizmeti alanında öncelikle halkın nazarında daha bağımsız, tarafsız ve güvene dayalı bir yapıyı kurmak olmalıdır.

Oysa ülkemizde Kolluk Gözetim Komisyonu'nda yer alan üyelerin, aynı zamanda görevlerini başka kurumlara bağlı bir şekilde yürütmeleri, kurumun bağımsızlığını olumsuz yönde etkileyebilecektir. Hatta başka bir kuruma bağlı olarak çalışan ve iş yükü yüksek bürokratların Komisyon'da görev almaları, Komisyon'un etkinliğini de doğrudan zayıflatabilecektir. Bundan dolayı, Komisyon üyelerinin eski görevlerinden ayrılarak daha tarafsız ve bağımsız bir kimliğe kavuşturulmasında yarar vardır. Ayrıca Komisyon'a kolluk görevlilerini doğrudan soruşturma yetkisi de tanınmalıdır. Kararları ise, tavsiye niteliğinde değil, bağlayıcı ve uygulanabilir bir nitelikte olmalıdır. Bu yüzden Komisyon'a soruşturmayı bizzat yürütme konusunda yetki verilmeli ve Komisyon'un soruşturmayı araştırarak yeterlilikte bir uzman personel kadrosu bulunmalıdır. Ancak bu sayede, ülkemizde kolluk kuvvetlerinin sivil gözetimi geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Altıntop, S., (2015), Hesapverebilirlik Bağlamında Kolluğun Sivil Denetimi: Sivil Gözetim Kurulları, İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 33, 35-65.

Akay, H., (2009), Demokratik Gözetim: Kuramsal Değerlendirme, Ed: A. Bayramoğlu ve A. İnel, Almanak Türkiye 2006-2008: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim. TESEV Yayınları, İstanbul.

Barın, T., (2016), Kolluk Gözetim Komisyonu Hakkında Mevzuat Eksenli Kısa Bir Değerlendirme, TBB Dergisi, 49-68.

Clarke, R., (2018), www.rogerclarke.com/DV/DV2005.html , (08.06.2018).

- Cole, E., Eppert, K. ve Kinzelbach, K., (2008), Public Oversight of the Security Sector: A Handbook for Civil Society Organizations, United Nations Development Programme.
- Demokratik Gelişim Enstitüsü, (2013), Hayırlı Cuma Anlaşması, Rapor.
- Ensaroğlu, Y., (2009), Güvenlik Sektörünün Demokratik Denetiminde Sivil Toplum Kuruluşları, Ed: A. Bayramoğlu ve A. İnel, Almanak Türkiye 2006-2008: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Gözler, K., (2009), İdare Hukukuna Giriş, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Gözübüyük, Ş., (2014), Yönetim Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Gözübüyük, Ş. ve Tan, T.; (2011), İdare Hukuku Genel Esaslar, Cilt:1, 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- <http://www.illeridaresi.gov.tr/ic-guvenlik-sektorunun-sivil-gozetiminin-gelistirilmesi> (15.10.2017)
- https://www.nacole.org/police_oversight (07.06.2018)
- https://www.psnipolice.uk/advice_information/complaints-against-the-psni/ (07.06.2018)
- <https://policeombudsman.org/About-Us/Current-Investigations> (07.06.2018)
- İçişleri Bakanlığı, (2010), Yerel Güvenlik Planları Pilot Uygulama Kitapçığı.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu Faaliyet Raporu, 2017.
- Koca, A. E., (2015), Kuzey İrlanda Polis Reformu-Türkiye Karşılaştırması, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Rapor.
- Kuyaksıl, A., (2012), Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Yerelleşme Perspektifinden İç Güvenlik Hizmetlerine Bir Bakış, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim, 2012.
- Mil, H. İ., (2016), Türk Kamu Denetim Sistemi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Murphy, C. ve Mckenna, P. F., (2014), Police Investigating Police: A Critical Analysis of the Literature, <https://www.crcpccetp.gc.ca/en/police-investigating-police-critical-analysis-literature> (30.10.2017)
- OSCE (2008). Guidebook on Democratic Policing, The Organization for Security and Cooperation in Europe.
- Öztürk, N. K., (2015), Anayasa ve Devlet -Temel Kavramlar ve Uygulamalar-, Albi Yayınları, İzmir.
- Police Ombudsman for Northern Ireland (PONI) DATA SHEET. INSYDE IDEAS <https://policeombudsman.org/About-Us> (15.10.2017)
- Police Northern Ireland Act 1998, part 7, section 53, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/32/introduction> , (09.06.2018)
- Police Northern Ireland Act 2000, part 8, section 62, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/32/introduction> , (09.06.2018)
- Sencer, M., (1981), Yöntembilim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Şengül, R., (2013), Kamu Yönetimi ile Birey İlişkilerinin Dönüşümüne Ombudsman Kurumunun Etkisi, 18(3),71-88
- Taşdöven, H. ve Kula, S., (2015), Kolluk Personeli Davranışlarının Kontrolü İç ve Dış Mekanizmalar, KAYFOR 13 Bildiri, 225-251
- The Office Of The Police Ombudsman For Northern Ireland – Corporate Governance Arrangements – May 2016
- The Police Complaints System in Northern Ireland, (2016), Independent Impartial Investigation
- TDK (Türk Dil Kurumu) Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdkterim.gov.tr/> , (08.06.2018)
- Türkiye Düzenli İlerleme Raporu, (2015), https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf (11.10.2017)

- Yalman, A., (2000), Jandarma ve Demokrasi Konulu Kolokyumun Düşündürdükleri, Jandarma Dergisi, Eğitim ve Okullar Daire Başkanlığı Yayını
- Yavuzdoğan, S., (2010), İngiltere’de Bağımsız Kolluk Şikâyet Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12, 1231-1256.
- Yavuzdoğan, S. Ve Akın H. Ş., (2015), “Kolluğun Sivil Gözetimi”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), Yıl:6, Sayı:20, s. 191-220.
- Yıldırım, T., Yasin, M., Kaman, N., Özdemir H.E., Üstün, G., Tekinsoy, O., (2013), İdare Hukuku, 5.Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

MARSHALL PLANI, YENİ İPEK YOLU PROJESİ VE ÇİN-ABD REKABETİ

Nesrin Demir

İzmir Katip Çelebi Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü
nesrinrgs@gmail.com

Osman Tekir

İzmir Katip Çelebi Üniv.İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü
osmantekir1@gmail.com

ÖZET

Yirminci Yüzyıl sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Yirmi Birinci Yüzyılın ilk çeyreğinde yükselen Çin'in ekonomik ve siyasal olarak dünya sahnesinde daha fazla etkin olma ve rol alma isteği küresel dengeleri sarsıcı niteliktedir. Çin'in ekonomik yönden güçlenmesi ve bu gücü siyasal olarak tahkim etme çabaları eski İpek Yolu projesini yeniden hayata geçirmesini gündeme getirmiştir. Kapsamı ve retorığı açısından bu devasa projenin hayata geçirilmesi için de yatırım ve yardım projelerine olan gereklilik açıktır. Yatırım ve yardım projelerinin gerek planlanması gerek uygulanması gerekse de ortaya çıkaracağı olası ekonomik ve siyasal sonuçlar Amerika Birleşik Devletleri'nin 1947 yılında Avrupa'nın Batı'sında uyguladığı ve küresel egemenliği sağlaması ve sürdürmesinde önemli etkisi olan Marshall Planı'nın Yeni İpek Yolu ile karşılaştırılmasını da beraberinde getirmiştir Çünkü, Marshall Planı ile ABD Batı Avrupa üzerinde bir ekonomik ve siyasal nüfuz oluşturmuş olup; Çin, Yeni İpek Yolu Projesi ile aynı amacı gerçekleştirmek istemektedir.

Bu çalışmada Marshall Planı ve altında yatan nedenler, küresel sonuçları ile Yeni İpek Yolu projesinin kapsamı, mevcut ve olası ekonomik ve siyasal sonuçları ele alınacak, günümüzün küresel gücü ABD ve yükselen güç Çin arasındaki rekabet açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Marshall Planı, Yeni İpek Yolu projesi, Çin, ABD, Küresel Rekabet

MARSHALL PLAN, THE NEW SILK ROAD PROJECT AND CHINA-US COMPETITION

ABSTRACT

The disintegration of the Soviet Union at the end of the twentieth century, rising in the first quarter of the twenty-first century, a rising China willing to take a more active role in the global stability as an economic and political power in the world scene were shocking. China's increasing her economic power and her efforts to politically consolidate this power have led to revival of the ancient Silk Road project. Investment and aid projects are crucial for the implementation of this project which is gigantic both in terms of scope and rhetoric. The economic and political consequences of the planning and implementation of investment and aid projects necessitated a comparison of the Marshall Plan with the New Silk Road, which the United States imposed in 1947 in the West of Europe and which was an important influence in maintaining global sovereignty. In this work, Marshall Plan and its underlying causes, its global implications, the scope of the New Silk Road project, its current and possible economic and political consequences will be addressed and the competition

between the global power of the US and the rising power of China will be tried to be explained.

Keywords: Marshall Plan, New Silk Road Project, China , USA, Global Competition

Giriş

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013 yılında Kazakistan'ı ziyareti sırasında Eski İpek Yolu'nun canlandırılması ile ilgili yaptığı açıklama dünyada geniş bir yankı uyandırdı. Arkasından 2014'de Endonezya'da "21. yüzyıl Deniz İpek Yolu" inşa etmek istediği yönündeki açıklama ve bu iki projenin kapsamı göz önüne alındığında Yeni İpek Yolu Projesi'nin küresel ekonomik ve siyasi dengeleri değiştirebileceği/dönüştürebileceği nitelikte olup olmadığı konusu dünya gündemini meşgul etmeye başlamıştır.

"Yeni İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" Çin'den Orta Asya ve Avrupa'ya, "21. yüzyıl deniz İpek Yolu", Malakka Boğazı, Hindistan, Ortadoğu ve Afrika'ya doğru Çin'in ekonomik, siyasi ve askeri diplomasinin merkezi haline geldi. Özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren Çin'in Asya'da, Avrupa'da özellikle Afrika'da hemen her şeyi finanse eden ekonomik ve politik uygulamaları küresel çapta bir dış yardım sağlayıcısı durumuna gelmesinin yolunu açmıştır. Bu da "Yeni İpek Yolu" ve "Deniz İpek Yolu" olarak da bilinen "İpek Yolu Girişimi"nin, Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Marshall Planı olarak da bilinen Avrupa'yı yeniden inşa etme süreci ile karşılaştırılması ve bazı ekonomik ve siyasal analizlerin yapılmasını da beraberinde getirmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladığı Marshall Planı ile 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde Çin'in gündeme getirdiği İpek Yolu Projesi arasında, farklılıklar olmasına rağmen özellikle ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından benzerliklerin olduğu ile ilgili değerlendirmeler yapılmaktadır. Çin medyası ve stratejistleri arasında Yeni İpek Yolu'nun, Marshall Planı'nın Avrupa ekonomisi ve entegrasyonunda olduğu kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel güç haline gelmesinde oynadığı rolün, benzer şekilde Çin nüfuzunu getirebileceği ve girişimin zamanlamasının uygun olduğu yönünde görüşler ileri sürmektedir (Luft, 2016, s. 4). Bunun da Yeni İpek Yolu güzergahındaki nüfuz alanını yönetmek ve jeopolitik hakimiyet için bir fırsat yaratacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin uygulamış olduğu Marshall Planı ile Çin'in 2013 yılında duyurduğu Yeni İpek Yolu girişiminin benzer etkilerinin olup olmayacağı, benzerlikler ve farklılıkları ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.Marshall Planı ve Niteliği

Soğuk Savaş sonrası, ideolojik ve siyasal olarak bölünmüş Avrupa'da Amerika Birleşik Devletleri, lider ülke olarak daha çok Batı Avrupalı ülkelerle işbirliği yaptı. Bu liderlik resmi olarak Avrupa İyileştirme Programı olarak bilinen ve Mart 1948'de Kongre tarafından da kabul edilen Marshall Planı 5 Haziran 1947'de Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın Harvard Üniversitesindeki konuşmasında Amerika Birleşik Devletleri'nin yardım programı için çağrı yapmasıyla gündeme gelmiştir. Marshall, konuşmasının başında "Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'daki zorlukların üstesinden gelebilmesi, normal ekonomik sağlığın geri kazanılmasına yardımcı olması için elinden gelen her şeyi yapması gerektiği, bu olmadan siyasal istikrarın ve barışın sağlanamayacağı"nı (McFarland, 2017) ifade etmişti. Esasında Marshall Planı'nın kongre tarafından kabul edilmesinden önce bile önemli siyasal sonuçlar ortaya çıkardığı,

Batı'daki Batı Avrupa'yı bir araya getirmeye başladığı (Berle, 2015, s. 218) aynı zamanda toparlanan ABD ekonomisiyle de yakın bir ilişkisi vardır.

Soğuk Savaşı daha belirgin hale getiren ideolojik bölünmüşlük ve mücadele, Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa ülkeleri ile daha fazla iş birliği içinde bulunmasının yolunu da açmış oldu. Savaşta yıpranmış, zayıflamış, Avrupa ülkeleri biraz tedirginlik duymakla birlikte Marshall Planı işbirliğine önem verilmesine sebep olabilecek teşvik unsuruna da sahipti. Bu durum diğer ülkelerin istemeseler de Amerikan yörüngesine girmeleri (Beeson, 2103: 236) sonucunu ortaya çıkardı. 1945-1949 yılları arasında Başkan Harry S. Truman yönetimi Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün kurulmasını sağladı. Bunun arkasından Marshall, Batı Avrupa'nın hızlı bir şekilde yeniden inşa edilememesi ve liberal demokratik yönetimlere güven duyulmaması durumunda, halkın halkçılık ve otoriterlik konusunda bir arayış içerisinde olacağına inanıyordu. Böyle bir durumda, Amerika'nın kendi fiziksel ve ekonomik güvenliği zayıflayacak ve savunma harcamalarında büyük bir artışa neden olacaktı (Steil, 2017). Ayrıca, Marshall Planı, 20. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük başarısı olarak görülmektedir ki, Amerika'nın kalkınma girişiminde ilk önemli çıkışıdır ve yabancı topraklara giriş yapmasında bir dönüm noktasını oluşturmuştur (Brainard, 2007).

Yukarıda da ifade edildiği gibi George C. Marshall tarafından önerilen plan, Avrupalıların İkinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu yıkımdan sonra toparlanmalarına yardımcı olmak ve komünizmin toplumlar arasında destek kazanmasını önleyerek Sovyet saldırganlığını caydırmak amacını taşımış; aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik ve politik egemenliği yanında liberal bir düzen oluşturmasının yolunu da açmıştır (Chollet & Goldgeier, Winter 2005-06 , s. 7). Gerçekten, Savaş sonrasında Fransa ve İtalya'da artan komünist nüfuz, Yunanistan'da aktif bir ayaklanma ile birleşince, bunun Sovyet niyetlerinden kaynaklandığı endişesi ortaya çıkmıştı. Mart 1947'de Başkan Harry Truman, komünist ayaklanmasına karşı mücadele eden ülkeler için askeri ve ekonomik destek politikası çağrısı yaptı. Aynı yılın Haziran ayında Kremlin, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın Avrupa'daki iyileştirme amaçlı bu plan ile iş birliği yapmayı reddetti. Ayrıca Doğu Avrupa ülkelerinin bu plana katılmasını yasakladı ve Batı basınında bu programın aleyhinde bir kampanya başlattı (Carter, 2015). Marshall Planı, Nisan 1948'den başlayarak dört yıl boyunca Batı Avrupa ekonomilerini yeniden inşa etmek için tasarlanmış bir proje olup; kesin miktarlar konusunda herhangi bir görüş birliği bulunmamasına rağmen toplam yardımın 13 milyar dolar civarında (Steinbock, 2017b) olduğu tahmin edilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikada önemli bir dönüm noktasını oluşturan Marshall Planı'nın Amerika-Avrupa ilişkileri için kalıcı bir geçmişe sahip olmasının nedenleri (McFarland, 2017);

-Eğer bu yardımlar yapılmıyorsa savaş 1945'de bitmesine rağmen Avrupa'da birçok ülke ekonomik, sosyal ve siyasal zorluklarla karşılaşacaktı. Avrupa'nın Amerikan yardımına olan ihtiyacı, Amerika'nın da ikna çabaları planı destekleme konusunda ülkelerin birçoğunu dönüştürmüştür.

-Marshall Planı, Batı Avrupa'da Komünizm ve Sovyet nüfuzunun artması yönündeki endişeleri bir motivasyon aracı olarak kullanmış; Truman Doktrininin Mart ayında ilan ettiği Soğuk Savaş 1947 yılına kadar bütün Batı Avrupa'yı etkilemiştir. Sonuçta Komünizmle mücadele kapsamında ülkelere yardımlar yapıldı ve bu yönde kurumlar oluşturuldu.

-Savaş öncesi tarihlerden 1947'ye kadar geçen on yıl boyunca hızla düşen hayat standartları, Marshall Planı çerçevesinde bir büyüme gösterdi.

-Plan, Avrupa'nın entegrasyonunu teşvik etti ve Avrupa Birliği'ne giden yolda önemli bir noktayı oluşturdu.

Marshall Planı'nın uygulandığı ülkelerde istikrarlı bir ortam oluşturmak ve böylece hükümetler, iş dünyası ve işçiler arasında güven ve iş birliğini sağlamak, Avrupa'da bir pazar ekonomisinin oluşturulması için de hayati bir önem taşıyordu. Ayrıca katılımcı ülkeler arasında Amerika Birleşik Devletleri garantileri ve mali destek, yönetilemeyen iç ve dış çatışmaya meydan vermemek suretiyle yeniden yapılandırma ve entegrasyonun sürdürülmesi için vazgeçilmez (Steil, 2017b) olarak görülmüştü. Gerçekten Marshall Yardımı, alıcı ülkelerin ekonomilerini modernize etmek yönündeki gerçek çabaları karşılığında verildi ve bu modernizasyon için kullanılmasının yanında Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü aracılığıyla bir bütün olarak Batı Avrupa ekonomilerinin kurumsal liberalizasyonunun ve entegrasyonunun önündeki engelleri açtığı (Leavy, 2012) dile getirilmektedir.

Tüm bu olumlu görüşlere rağmen, Marshall Planı'na eleştirel yaklaşan birçok analistin de bulunduğu bilinmektedir. Bu eleştirilerin ağırlık noktasını Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan mali yardımların Avrupa kıtası üzerinde yaşanmakta olan ekonomik büyümeyi marjinal bir şekilde desteklediğini veya pazarları genişleterek ABD kapitalistlerini zenginleştirmenin bir aracı olduğunu iddia etmektedirler (Chollet & Goldgeier, Winter 2005-06). Çaresiz kalan Avrupa ülkelerine bu yardımların yapılmasıyla İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleri oluşturduğu ekonomik ve siyasal düzenle dünya üzerinde bir egemenlik kurmaya başlamıştır. Birleşik Devletler Kongresi'nin bu planı onaylamasıyla, tarihteki en büyük küresel stratejik girişimin yönünü ve oluşumunu belirlemiş ve gerçekleştirmiş oldu. Bu küresel strateji "Avrupa'daki hayati çıkarlarını korumak" amacını taşıyordu (Payne & Thakkar, 2012). Marshall Planı'nın Avrupa entegrasyonunun sağlanmasında gereğinden fazla büyütüldüğü ileri sürülmektedir. Birleşik Devletler, ulus devletlerin yeniden inşası için yardımın kaçınılmaz olduğunu her fırsatta dile getirmiş, bu günümüze kadar da kesintiye uğramamıştır. Alman siyasi analisti Werner Abelshauser'e göre, Birleşik Devletler "Avrupa'yı kontrol etmek için insani yardım dağıtımlarını yönlendiren ekonomik emperyalistti" (Payne & Thakkar, 2012). Abelshauser, bunun kanıtı olarak Fransa, İtalya ve Belçika'da ekonomik toparlanmanın yardımlardan önce başladığını ileri sürmektedir.

Planın, dolaylı olarak, Avrupa'nın Soğuk Savaşla sonuçlanan bir süreç olan Doğu-Batı ayrımına neden olduğu, planın ortaya çıkmakta olan Soğuk Savaş mücadelesinde merkezi bir rol oynadığını hatta Soğuk Savaş şekillendiren gerginliklere bilerek katkıda bulunduğunu (O'Brien, 2014) iddia etmektedirler. Bu yönüyle bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşının sonucu kadar savaş sonrası yeni bir dünya düzeninin belirlenmesinde kilit bir rol oynamıştır.

Dış yardımların, kamu kaynaklarının bir ülkeden diğerine aktarılması gerektiğinde, bu yardımların kullanılması, kısmen bağışçıların stratejik ve ulusal çıkarlarına hitap etmesi gerektiği (Tseng & Krog, 2017, s. 4) gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, Marshall Planı Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik yönden desteklenmesi hedefini taşısa da Sovyetler Birliği'ni Avrupa dışına itme hedefi bunlardan biri değildi. 1947'deki siyasi ve diplomatik durum dikkate alındığında bunun pratik olarak bir anlamı yoktu. Yıkılmış ya da Sovyet nüfuzu altındaki bir Avrupa ekonomisinin Amerikan güvenliğine yönelik tehdidin önemli bir iç bileşeni vardı. Planın geliştirilmesi sırasında ABD Dışişleri Bakanlığı Ekonomik İşler Sekreteri William Clayton, Avrupa ekonomisinin başarısız olmasına izin verildiğinde "ABD iç ekonomisinin üzerinde hızlı etkiler yaratacağı, işsizliğin artacağı,

devasa bir savaş borcunun baskısıyla bütçe dengesinin bozulacağını açık bir şekilde ifade etmişti (O'Brien, 2014). Bu nedenle, ABD'nin uluslararası güvenliğinin korunması yanında, Marshall Planı'nın temel motivasyonunu Amerika'nın Avrupa pazarlarına erişimini oluşturmuştur. Çünkü Amerikan ekonomisi, bu pazarlara üretim fazlası mallarını satmak konusunda bağımlıydı. Plan çerçevesinde yapılan dış yardımların sözü edilen amaçları Komünizmle mücadele retoriğinin arkasına gizlendiği (Tucker, 1997) gibi analizlere de rastlanmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde borçlu bir ülke konumundayken; savaşın sonunda en büyük alacaklı ülke konumuna gelmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin zayıflaması, Almanya ve Japonya ekonomisinin rekabet gücünün tükenmesiyle, Amerika Birleşik Devletleri hem ekonomik hem de siyasi güç olarak öne çıktı. Bu nedenle, ABD savaşlardan kar elde edebileceğini gördü ve her iki savaştan da asıl kar eden Amerika Birleşik Devletleri kapitalistleri olsa da ortalama Amerikalının belleğinde savaşa girme ile ekonomik canlanma arasında bir bağ olduğu görülmeye başlandı (Münkler, 2012, s. 245). Marshall Planı da bu ekonomik canlılığın sürdürülebilirliği için gerekliydi.

Sonuçta, Marshall Planı İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen "Yeni Dünya Düzeni"nin oluş(turul)masında önemli aşamalardan birini oluşturmuştur. Amerika Birleşik Devletleri bu proje ile küresel hakimiyetini tesis etmiş ve bu etkisini günümüze kadar getirmiştir. Ancak Pasifikte ekonomik, politik ve diplomatik açılardan yükselen bir güç olarak Çin'in ortaya çıkması ve Amerika'nın küresel hegemonyayı sürdürmek için kullandığı araçları benzer bir şekilde kullanması "küresel güç geçişi" ile ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir. Özellikle 2013 yılında Başkan Xi Jinping tarafından gündeme getirilen Yeni İpek Yolu Projesi'nin Marshall Planı ile benzerlikleri ve potansiyel olarak Çin'e küresel egemenliği getirecek bir proje olup olmadığı konusunda ekonomik, siyasi ve akademik çevrelerde yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Yeni İpek Yolu Projesinin kapsamı, boyutları ve Marshall Planı ile fark ve benzerlikleri hakkında bilgi verilecektir.

2.Çin'in Marshall Planı: Yeni İpek Yolu Projesi

Çin'in Marshall Planı, Çin ekonomisti Lin Yifu'nun 2009 yılındaki küresel kriz sonrası dünya çapında alt yapı yatırımlarını arttırmak ve gelişmekte olan ülkeler arasında ekonomik büyümenin önündeki engelleri ortadan kaldırmak amacıyla (Ling, 2015-2016) önerilen bir kavramdır. Çin Marshall Planı'nın uygulanmasını ilk kez başlatan tanınmış ekonomist Xu Suhandadır. Finansal kriz sırasında Çin'in ihracat endüstrisinin 2009 yılında çökmesiyle birlikte, Çin hükümetinin liderlik edeceği denizaşırı bir girişim olarak, "Çin Marshall Planı'nın" yerel ihtiyaçları karşılayabileceği ileri sürülmüştü. Bu girişim (Yeni İpek Yolu) Çin'in Marshall Planı olarak adlandırıldı (Ling, 2015-2016).

İpek Yolu kavramı, ilk olarak 1877 yılında Alman jeolog ve kaşif Baron Ferdinand von Richthofen tarafından kullanıldığından bu tarafa, İpek Yolu, Avrupa ve Asya arasındaki kültürel alışverişin metaforu olarak kullanılmış; büyük ölçüde ticari olmakla birlikte, İpek Yolu çok çeşitli insanlar ve kültürler arasındaki her türlü yaratıcı değişim aracı olarak görülmüştür (Kurin, 2002). Ekonomistler, projeyi İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin süper gücü olarak güvence altına almasına yardımcı olan Marshall Planı ile karşılaştırmaktadırlar (Carney, 2017).

Genel olarak Kuşak ve Yol Girişimi (BR) olarak adlandırılan İpek yolu Ekonomik Kuşağı ve 21.Yüzyıl Deniz İpek Yolu, 2013 yılında Başkan Xi Jinping tarafından Çin'in yakın gelecekte uluslararası iş birliğine rehberlik etmek üzere tanıtıldı. Girişim, çok yönlü Kuşak ve Yol boyunca iş

birliği mekanizmaları ve piyasa sinerjileri kurarak Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının bağlantısını teşvik eden diplomatik, ekonomik, kültürel bir girişimdir (Demise, 2018, s. 69). Gerçekten, İpek Yolu projesinin kapsamına bakıldığında dehşet verici olduğu görülür. Proje, Batı Pasifik, Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusunu birbirine bağlamaya çalışırken; Doğu Asya'dan Batı Avrupa'ya Avrasya kıtasını kuşatmayı amaçlıyor. Bir kere İpek Yolu projesi 4.4 milyar insanı (dünya nüfusunun %63'ü), 65 ülkeyi ve 21 trilyon dolarlık (Çin'in gayrisafi yurt içi hasılasının iki katı) ya da küresel GSYİH'nin %29'unu oluşturan toplam ekonomik üretimi desteklemektedir. Bu, kelimenin tam anlamıyla Çin'in tek bir politika çerçevesinde dünyanın yarısı için gelecek 10 yılda yaklaşık 20 trilyon dolar yatırım yapmasını gerektirecektir (Zhang, 2015). Çin her ne kadar bu girişimin 65 ülkeyi kapsadığından söz etse de kesin bir liste yoktur (Miller, 2017). Çünkü bu toplamlar göz önüne alındığında, projenin toplam etkisi çok daha büyük olma potansiyeline sahiptir. Projelerin birçoğu ek finansman sağlayacak veya kamu-özel ortaklıklar için fırsatlar yaratacak, yerel makamlarla iş birliği imkanı olacaktır. Dahası, ulusal yardım kuruluşları, çok taraflı kalkınma bankaları ve bağımsız servet fonları gibi diğer yardım fon sağlayıcıları için geniş bir alan oluşturacaktır (Grimes, 2016).

İki İpek Yolu, demiryolları, otoyollar, hava yolları, deniz yolları, petrol ve gaz boru hatları, enerji dağıtım şebekeleri, internet ağları, iletim ve iletişim ağlarından oluşmaktadır. Bu bağlantı yapısı, çerçevesinde endüstriyel gruplar ve hizmet ağlarının geliştirilmesi de söz konusudur. Bunlar, Pasifik'ten Hint Okyanusuna ve Atlantik'e kadar uzanan, iki önemli ekonomik birim olan Çin ve Avrupa Birliği arasında doğrudan veya dolaylı olarak bağlantı kuran entegre bir ekonomik kuşak oluşturacaktır. Kıtalararası alt yapı inşaatı, uzun vadede büyük bir Avrasya pazarına neden olacak, sermayenin ve emeğin dolaşımının kolaylaşması sonucu bölgesel entegrasyon ve serbest ticaret kuşağının oluşturulmasının önünü açacaktır. Bu da küresel ekonominin işleyişinde Çin liderliğinde yeni bir siyasi ve ekonomik düzenin oluşması gibi önemli sonuçları ortaya çıkaracaktır (Faslabend, 2015, s. 296). Bu girişimin savunucuları, küresel bir altyapı boşluğunun çözülmesine yardımcı olma potansiyeline sahip olduğunu ifade ederken; ayrıca gelişmekte olan ülkelerde ticareti arttıracığı, yatırım ve büyümeye de yardımcı olacağını (Hancock, 2017) ifade etmektedirler.

Yeni İpek Yolu girişiminin temel amacı, çok kutuplu bir dünyaya doğru eğilimi benimseyen, Kuşak ve Yol'u birlikte inşa etmek, ekonomik küreselleşme, kültürel çeşitlilik ve daha fazla bilgi teknolojileri uygulaması, küresel serbest ticaret rejimini ve dünya ekonomisini bölgesel iş birliği ruhuyla desteklemek için tasarlandı. Ekonomik faktörlerin düzenli ve serbest dolaşımını, kaynakların yüksek verimli dağılımını ve piyasaların derin entegrasyonunu teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca İpek Yolu güzergahındaki ülkelerin, ekonomik-politik koordinasyonunu gerçekleştirmek ve daha yüksek standartlar için daha kapsamlı ve derinlemesine bölgesel iş birliğini sağlamak için teşvik etmek ve herkese fayda sağlayan açık, kapsayıcı ve dengeli bir bölgesel ekonomik işbirliği mimarisi yaratmaktır (Swaine, 2015, s. 4).

Çin, Yeni İpek Yolu Projesi'nin jeopolitik bir amaç taşımadığını ısrarla ifade etse de dünyanın jeopolitik ve jeoekonomisini değiştirebileceğini varsayacak makul birçok gerekçenin olduğu da açıktır. Yeni İpek Yolu güzergahındaki alanlar, dünyanın enerji rezervlerinin %70 kadarını içerdiğinden bir mücadele ortamı oluşturmuş; bu nedenle bölge Müslüman ülkelerinin çoğunu istikrarsız hale getirdiğinden, Çin planı, Amerika Birleşik Devletleri'nin birçok yöndeki konumunu etkilemektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Amerika'nın bu girişime karşı alacağı tavır, vereceği cevap sadece ABD-Çin ilişkilerinin gidişini değil, aynı zamanda küresel sistemin kaderini de belirleyecektir (Luft, 2016b, s. 5).

3.Marshall Planı ve İpek yolu projesi: Benzerlikler-Farklılıklar

Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkelerine yaptığı yardımlar ve bunun yanında oluşturduğu küresel kurumlarla dünya üzerinde hegemonya kurduğu yönünde analizlere rastlanmaktadır. Her ne kadar Marshall Planı ve Yeni İpek Yolu projesinin karşılaştırılmasının akılsızca (Tzogopoulos, 2014) olduğunu ileri süren yazarlar olsa da Avrupa'ya antik kara koridoru ve Afrika'ya deniz hatları anlamına gelen bu projeyi Çin'in Marshall Planı ve ortaya çıkan küresel liderliğinin en belirgin işareti olarak değerlendiren görüşler de bulunmaktadır (Finer, 2017). Ancak son zamanlarda Marshall Planı'nın tekrar gündeme gelmesi ve İpek Yolu ile karşılaştıran yazıların çoğalması tam olmasa bile bazı benzerliklerin bulunduğu yönündeki kanaatleri güçlendirmektedir. Çin'in Orta Asya'dan başlayarak Afrika ülkelerine yaptığı yardımlar ve bu kıtalardaki nüfuzunun belirgin bir şekilde artması hegemonik bir mücadelenin başladığını göstermektedir..

Çin'in 1990'larda "ülke dışına çıkma", "reform ve açılma" politikasını yürürlüğe koyarak İpek Yolu projesiyle siyasal ve ekonomik kalkınma hedefini belirlerken ekonomik gücünü şimdiye kadar var olan çevrenin ve çerçevenin dışına taşımıştır. İpek Yolu projesinin gündeme getirilmesiyle Çin yetkilileri "İpek Yolu Projesi, Çin'in Asya, Avrupa ve Afrika'daki ülkelerle ve dünyanın geri kalan ülkeleriyle karşılıklı yararlı iş birliğini güçlendirmeli" diyerek, altyapı bağlantı, endüstriyel yatırım alanlarındaki projelere odaklanarak, kaynak geliştirme, ekonomik ve ticari iş birliği, kültürel değişimler, ekolojik koruma ve denizcilik alanlarındaki iş birliğini (Demise, 2018, s. 69) içermektedir. Bu yönüyle bakıldığında, ülkenin küresel sorumluluğunun amaçlarını ve engellerini ortaya koyan İpek Yolu projesi "dünyaya açılmanın yeni bir turunun" önemli bir unsurudur (Sárvári & Szeidovitz, 2016, s. 5).

3.1.Benzerlikler

Yeni İpek Yolu Projesini, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'nın yeniden inşasına yardımcı olan Amerikan liderliğinde "kasvetli" bir program olan Marshall Planı olarak görmek cazibeli (Larmer, 2017) görülmektedir. Yeni İpek Yolu girişimi de hayati altyapıyı inşa etmek, refahı yaymak ve küresel kalkınmayı sağlamak üzere tasarlanmıştır. Bununla birlikte, Çin'in bir devlet sırrı gibi değerlendirmesi, ve uluslararası kalkınma fonlarını koordine etmeye ve sayısal rakamlarla açıklamaya çalışan uluslararası organlarla çalışmayı reddetmesi (Taylor, 2017) nedeniyle zor olmasına rağmen; Yeni İpek Yolu Projesi'nin gizli stratejik hedeflerini, Marshall Planı'nın stratejik amaçlarına oldukça benzeyen beş noktada özetlemek mümkündür; "İhracatı arttırması, ihracat para birimi, bir rakibe karşı olması, stratejik bölünmeleri teşvik etmesi, diplomatik destek"tir (Shen, 2016).

-İhracatı Arttırmak: Daha önce de belirtildiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrası üretim fazlasının ihraç edilebilmesi için pazara olan ihtiyaç yardım planını gerektirmiştir. Yeni İpek Yolu Projesi de Çin ile ticareti 2000 yılında 1.8 milyar dolardan, 2013 yılında 50 milyar dolara yükselen Orta Asya ekonomilerine yönelik yeni ihracat pazarları aramayı hedeflemektedir. Dahası, İpek Yolu projesi, yurt dışında yeni demiryolları ve tesisleri inşa ederek, sadece malların değil aynı zamanda nakliye ve altyapı sektörlerinde aşırı üretim fazlasının ihracatını mümkün kılmaktadır (Amighini, 2017, s. 123). Modern iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesiyle, girişim, Çin ve diğer katılımcı ülkeler arasındaki ticaret akışını da hızlandıracaktır (Gupte, 2017).

-İhracat Para Birimi: Marshall Planı Amerika Birleşik Devletleri'ne para birimini ihraç etmesine izin vermiştir. ABD doları günümüzde dünyayı yönetmeye devam etmektedir. Uluslararası

ödemeler Bankası'na (BIS) göre 2015 yılı rakamlarına göre, döviz piyasalarında günlük ciro 5 trilyon doların üzerindedir ve bunun %87'si ABD dolarıdır. Ancak, mevcut sisteme alternatif Doğu odaklı yeni kurum ve sistemlerinin oluşturulması söz konusudur. Bunlardan biri Çin Uluslararası Ödeme Sistemi (CIPS) ve Dünya Bankasına alternatif olacağı düşünülen, Çin tarafından başlatılan "Asya Altyapı Yatırım Bankası" (AIIB)'dir (James, 2015).

Amerika Birleşik Devletleri'nde sıklıkla dile getirilen konu olarak, Çin'in Bretton Woods kuruluşları (DTÖ, IMF) ya da dolar temelli finansal kuruluşlar gibi ABD liderliğindeki sisteme paralel alternatifler olarak ya da tamamen onların yerini alacak yeni uluslararası kurumlar ya da ekonomik çevreler yaratmaya çalıştığı, Yeni İpek Yolu Projesi, Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi kurumlarla Amerika'nın temellerini zorladığı ve "Çin merkezli" yapının başlangıcını ortaya koyan bir "devrilme noktası" oluşturduğu (Chance, 2016, s. 15) dile getirilmektedir.

-Bir Rakibe Karşı Olması: Marshall Planı'nın Sovyetler Birliği ve Komünizme karşı bir blok oluşturma düşüncesinden kaynaklandığı başlangıçta belirtilmişti.

Yeni İpek Yolu girişimi, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu tarafa dünyada ekonomik ve politik olarak küresel hegemonyasını sürdüren Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı yeni bir rakibin yükseldiği, Çin'in kendisinin ilan ettiği gibi aşağılanma yüzyılından geri döndüğü yokluğunda doğmuş bir sistemi yeniden şekillendirme konusunda istekli olduğu (Sedille & Trigkas, 2017) görülmektedir. Şüphesiz en büyük rakip Amerika Birleşik Devletleri'dir.

-Stratejik Bölünmeleri Teşvik Etmek: İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri Almanya'yı Batı Blok'una dahi etmek istedi. Bunun kısa vadede başarılı olmama ihtimaline karşı uzun süreli bir bölünmeyi sağlayarak Batı Almanya ve Batı Avrupa arasındaki politik ve ekonomik bağı güçlendirmek istemişti.

Yeni İpek Yolu girişimi ve Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın kurulmasıyla İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Kapitalist ülkelerin birleşik cephesinin ortaya çıkmasından bu tarafa yakın müttefikler arasında ilk önemli çıkmazın ortaya çıktığı görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'ni Avrupa'daki ortakları özellikle Birleşik Krallık sert şekilde eleştirmeye başlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin liderlik ettiği mali düzendeki gerginliklere ek olarak, ABD'nin Avrupa ve Asya'daki ittifaklarının benzer baskı altına girdiğine dair işaretler var. Örneğin, Avrupalı müttefikler, özellikle Almanya'nın ABD'nin Rusya ile ilgili politikalarına katılmakta oldukça çekingen davrandığı (Wong, Chi, Tsui, & Tiejun, 2017) bilinmektedir. Ayrıca Çin'in ABD'nin Asya'daki ittifak sistemini zayıflatma amacının (Blackwill & Tellis, 2015, s. 19) öncelikleri arasında olduğu unutulmamalıdır.

-Diplomatik Destekten Vazgeçilmesi. Marshall Planı'nın bir başka amacı, Doğu Avrupa'daki ülkeleri Komünizmden vazgeçmeleri şartıyla yardım kapsamına almış olmasıydı.

Günümüzde Yeni İpek Yolunun Asya'nın doğusundan Londra'ya kadar uzanması güzergah boyunca geleneksel ABD müttefikleri ile diplomatik ilişkilerini yoğunlaştırmasını, bazı ülkeleri yanına çekmesini de beraberinde getirmektedir. Örneğin 2018 yılı başlarında Pakistan ve ABD arasındaki ikili ilişkiler, Başkan Donald Trump'ın İslamabad'ı "Afganistan'da avladığımız teröristlere güvenli liman" olarak suçladıktan sonra kötüleşmiş; bunu 255 milyon dolarlık Dış Askeri Finansman ve 900 milyon dolarlık Koalisyon Destek Fonu kesilmesi tehdidi takip etmiştir. Buna karşılık, Pakistan Dışişleri Bakanı, Birleşik Devletlerin "her zaman ihanet eden bir dost" olduğunu ilan etmiştir (Ahmad, 2018). Aynı şekilde Suriye ve Irak'taki terör örgütlerine verdiği destek

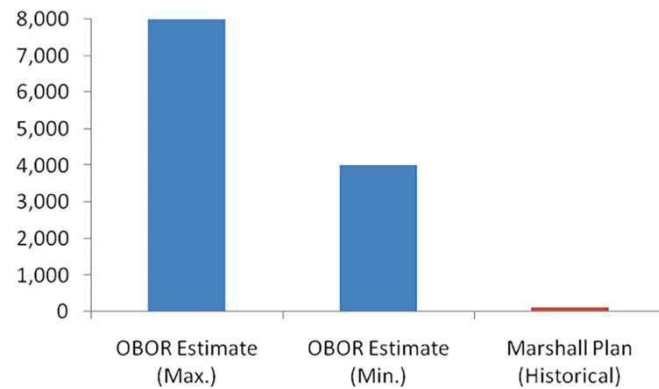
nedeniyle NATO içinde yer alsalar bile Türkiye ile ilişkilerinin müttefiklikten öte bir gerginliğe doğru gittiği de bilinmektedir.

3.2.Farklılıklar

Yeni İpek Yolu Projesi'ni "Çin'in Marshall Planı" olarak görmek, özellikle Çin'in kendisinin ve komşu ülkelerin ekonomilerini sürdürbilmesindeki rolü göz önüne alındığında, bir bakıma yanlış değildir. Marshall Planı'nın benzer rolü, Avrupa ekonomik canlanması ve entegrasyonu için sahip olduğu rol büyük ihtimalle paralellik gösterir. Bununla birlikte, tamamen farklı bir dönemde ve Çin ile ABD'nin kendi girişimlerine yönelik farklı hedefleri göz önüne alındığında bazı farklılıkları gözlemlemek mümkündür. Bunlardan Bazıları; Kapsayıcılık, Ortaklık, Barış gibi kavramları öne çıkarır.

-Kapsayıcılık: Çin devlet başkanı Xi Jinping, 2013 yılında Kazakistan ve Endonezya'yı ziyareti sırasında Çin'in kendi "modern İpek Yolu"nu ilan etti. Bu girişim iki fiziksel rota boyunca Avrasya kara yolu ve Çin limanlarını Avrupa ve Afrika ile bağlayan bir deniz ticaret yolundan oluşmaktadır. Bu güzergahlar Doğu'dan Batı'ya 65' ten daha fazla ülkeyi kapsamaktadır. Şu ana kadar Asya, Avrupa ve Afrika'nın yanı sıra Avrupa Birliği'ndeki 60'ı aşkın ülke ya İpek Yolu girişiminin bir parçası olmak ya da istekli olduğu konusunda mutabakat zaptı imzalamış durumdadır. Çin'e göre girişim, ekonomik faaliyeti canlandırmak, bağlantı ve kültür alışverişini arttırmak, tüm insanlar için yaşam standartlarını yükseltmek ve barışı geliştirmek konusunda bütün uluslar için "kazan-kazan" esasına göre tasarlanmıştır (Raleigh, 2017).

Şekil: Marshal Planı-Yeni İpek Yolu Mali Portresi

<https://www.valuwalk.com/2017/05/obor-2>.

Ayrıca, mali büyüklük açısından Marshall Planı ile Yeni İpek Yolu arasında muazzam denebilecek farklar bulunmaktadır. Ekonomistlerin ifadesiyle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin dünyanın süper gücü olarak ortaya çıkmasında günümüz fiyatlarına oranlandığında sadece 130 milyar dolar harcamasına karşın, Yeni İpek Yolu Projesinin minimum harcayacağı miktar 4.5 trilyon dolar civarındadır. Bu da dünyanın daha önce görmediği bir ölçekte imparatorluk inşa etmekle (Carney, 2017) eş anlamlıdır. Bunun yanında, yeni altyapı, yeni yollar ve demiryolları, ticaret ve ulaşım anlaşmalarıyla bir alt yapı sağlamak ve hatta üniversite bursları ve insanlar arası değişimlerle kültürel bağları güçlendirmek istemektedir (Hillman, 2018, s. 3).

-Ortaklık: Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda, savaş sonrası uluslararası düzeni güçlendiren (en azından günümüzde devam etmekte olan) güvenlik ve ekonomik kurumları yaratmak için askeri ve ekonomik gücünün her ikisini de etkin bir şekilde

kullanmıştır. Birleşmiş Milletler, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü'nü oluşturdu. Washington, Batı Avrupa ve Japonya'nın parçalanmış ekonomilerini yeniden inşa etti ve bugün Avrupa ve Doğu Asya'yı istikrara kavuşturmak için bir ittifaklar çerçevesi yarattı (Layne, 2018, s. 93).

Marshall Planı, Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki Kuzey Amerika Anlaşması Örgütü'ne (NATO) katılımı öngörmüştür. Yeni İpek Yolu Projesi ise askeri ittifakların üyeliğine ve örtülü desteğine katılımı şart koşmamaktadır (Steinbock, 2017).

Çin resmi dış politika söyleminde, özellikle Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından “Çin Rüyası” vizyonu ortaya atıldıktan sonra “her bakımdan ılımlı bir müreffeh toplum” oluşturmak için atılacak spesifik hedefler doğrultusunda belirgin değişiklikler meydana geldi. En önemlisi, 2014 yılı Kasım ayında Dışişleri ile İlgili Çalışmalar Konusunda Merkezi Konferans'ta; Çin'i “büyük ülke rolüne uygun, farklı bir diplomatik yaklaşım geliştirmeye çağırıldı. Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi'ye göre bu, şu hususları içermektedir: 1-Kazan-kazan iş birliğiyle yeni bir uluslararası ilişkiler kurmak 2-Küresel bir ortaklık ağı kurmak, 3-Asya-Pasifik hayalini takip etmek ve 4-Asya'nın güvenliğine ilişkin bir vizyonu sürdürmek (Poh & Li, 2017, s. 85)tir.

Son yıllarda, Çin'in dile getirdiği, tüm insanlık için “topluluk” kurma fikri, yani tüm insanlık için bir ortak ilgi topluluğu, tüm insanlık için bir ortak sorumluluk topluluğu ve tüm insanlık için ortak bir kader topluluğu fikri, Batı'nın ve Amerika Birleşik Devletleri'nin uzun zamandır anlattığı “uluslararası toplum” fikrinden büyük ölçüde farklıdır (Chuanxing Wang, 2018, s. 277).

Barış ve İş birliği: Yeni İpek Yolu ile birlikte iletişim, ticaretin kolaylaştırılması, para dolaşımının güçlendirilmesi bölge ekonomileri arasında daha sıkı bir ekonomik bağ oluşturmaktadır (Sárvári & Szeidovitz, 2016, s. 8). Amerika Birleşik Devletleri, özellikle Sovyetler Birliği'ne karşı liberal demokrasiyi korumak ve geliştirmek üzere yardımlarını planlarken, Çin, rejim türlerini etkilemeye çalışmak üzere planlamamaktadır. Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Batı gibi demokrasi ve insan hakları konusunda müdahaleci olmayan bir yaklaşım sergilemektedir. Bu da elbette başta Ortadoğu olmak üzere otoriter bir anlayışla yönetilen ülkelerin yönetici kadrolarının yönetim anlayışları ile bir uyum göstermektedir (Pethiyagoda, 2017). Artan küresel siyasi ve ekonomik gelişmeleri yakından takip eden Çin, son yıllarda gelişmekte olan dünyadaki en büyük ve hızlı artan yardım sağlayıcılarından biri haline gelmiştir. 1999 yılındaki borçlu pozisyonundaki değişimden sonra 2007 yılında net bir donör haline gelen Çin'in dış yardımları ve devlet tarafından desteklenen yatırım faaliyetleri (FAGİA) 2002'de bir milyar dolardan 2007'de 25 milyar dolara çıkmıştır (Tseng & Krog, 2017:7).

Bunların yanında Xi Jinping yönetimi, sadece büyük güçlerle değil, aynı zamanda gelişmekte olan ülke ve bölgesel örgütleri de kapsayacak şekilde bir iş birliği ve ortaklık üzerine inşa etmektedir. Asya-Pasifik bölgesel devletlerine yönelik ortaklık ilişkisi, günümüzde büyük bir dış politika önceliği olarak nitelendirilen Güneydoğu Asya Ülkeler birliği (ASEAN) ile “barış ve refaha yönelik stratejik ortaklık”tır (Zhang, 2015, s. 121). Yeni İpek Yolu girişimi Avrasya öncelikli olmasına rağmen, Afrika ülkelerine yönelik kurumsal ve düzenleyici reformlar bu kıtada çok geniş bir etkiye sahip olacağını göstermektedir (Demise, 2018, s. 71). Çin, Afrika ülkelerine bu yardımları yaparken; zhen (gerçek), shi (sağlam), qin (samimi) ve cheng (dürüst) olmak üzere yeni bir iş birliği ve ortaklık türünü teşvik etmektedir (Zhang, 2015, s. 121).

Çin'in yükselişinin ortak bir refah ve barış getireceği, Çin liderliğinde Doğu Asya'da yumuşak bir hiyerarşik bölgesel düzeni canlandıracağı ileri sürülmektedir. İyimser senaryo ile, ekonomik

bütünleşmenin, çok taraflı kurumların ve paylaşılan normların ve kimliğin savaş tehlikesini ortadan kaldırdığı bir bölgesel topluluk ihtimalini arttıracığı (Acharya, 2013) iddia edilmektedir.

Sonuç olarak Yeni İpek Yolu projesi, Çin Devlet Başkanı Xi'nin ifadesiyle Çin'in "ülkenin siyasi, askeri ve çevresel konular üzerinde bütün dünyaya yön verebilecek güçlü hale dönüştürülmesinin zamanının geldiği (Killalea, 2017)"ni söylediği hedefin önemli araçlarından biri niteliğindedir.

Ancak küresel hegemonik güçlerin yer değiştirmesi küresel düzeyde rekabeti, gerginlikleri ve olası çatışmaları da tetikleyebilecektir. Her ne kadar günümüzdeki küresel güç Amerika Birleşik Devletleri olsa da dünyanın Çin'in üstlendiği yeni rolüne alışması gerekecektir (Biswas & Hartley, 2017). Bugün başta Ortadoğu olmak üzere Orta Asya ve Afrika'da yaşanan gerginlik ve çatışmaların kökeninde Çin ile ABD arasındaki güç mücadelesinin yattığı açıktır. Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşından bu yana ekonomik ve askeri gücüne dayanarak "küresel bir kibirle" kuralları dikte ettiren, ceza veren, kendisi ile işbirliği yapmayan yönetimleri deviren, savaş ihraç eden, kendi tercihlerine göre toplumları dönüştürmeye çalışan ve özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra otorite kurma, denetim, gözetim konularında kendisini sorumlu hisseden meşru bir güç olarak görmeye başladı. Literatürlere bakıldığında, görüleceği gibi son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik ve siyasi yönden inişe geçtiği, küresel düzeyde meşruiyet zeminin kaybolduğu ile ilgili analizlerin bir hayli fazla olduğu görülecektir. Meşruiyet zemininin kaybolmasında uluslararası hukukla kendisini çok fazla bağlı hissetmemesi, küresel teröre hamilik yapması hatta kendi bünyesinde bir nevi monopolleştirmesi, çeşitli bahanelerle ülkelere müdahale hatta işgal etmesi gibi nedenlerle küresel sistemin tek kutupluluktan uzaklaştığı görülmektedir. Bu duruma gelmesinde, Çin'in yükselişinin şüphesiz önemli etkisi vardır. Çin, son yıllara kadar "gücünü belli etmeden" (elbette belirli sebeplerden) bir politika yürütürken, belki de çatışmanın kaçınılmaz olduğunu görmüş durumdadır.

Will Kirby'nin aktardığına göre (Kirby, 2018); Çin devlet başkanı Xi Jinping ordu mensuplarına yaptığı konuşmada "ordunun her zaman savaşa hazır, muharebede becerikli ve yeni dönemde parti ile halkın verdiği görevleri yerine getirmek için kazanmayı garanti edecek elit ve güçlü bir kuvvet yaratması gerektiği" yönündeki sözleri potansiyel mücadelenin sert bir zeminde gerçekleşeceğini göstermektedir. Aynı şekilde Benn Steil, 9 Şubat 2018 tarihinde Foreign Affairs'teki yazısında (Steil, 2018) Amerika Birleşik Devletleri Başkanının Kongre'ye yaptığı "düşmanlara karşı birlikte hareket edilmesi gerektiği, eğer liderliğimizi kaybedersek bu ulusun refahının da tehlikeye atılacağı" yönündeki konuşmasını, 1947'de Rusya uzmanı Chip Bohlen, Dışişleri Bakanı George C. Marshall ve Başkan S. Truman tarafından dile getirildiğini ancak bugün yeni bir ABD yönetimi tarafından seslendirildiğini nakletmektedir. Bu da mevcut ve potansiyel küresel güç mücadelesinin ne denli sert geçtiği/geçeceğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Acharya, m. (2013). *Power Shift or Paradigm Shift? China's Rise and Asia's Emerging Security Order*.
onlinelibrary.wiley.http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/isqu.12084/ (erişim tarihi: 10.11.2016)
- Ahmad, J. (2018). *Mistrust is the original sin of US-Pakistan relations*.
http://thehill.com/opinion/international/367943-mistrust-is-the-original-sin-of-us-pakistan-relations.
(erişim tarihi: 05.02.2018).
- Amighini, A. (2017). *Towards a New Geography of Trade?* (Birinci b.). (A. AMIGHINI, Dü.) Milano, İtalya:
The Italian Institute for International Political Studies (ISPI). doi: 10.19201
- Beeson, M. (2013). Can China Lead? *Third World Quarterly* , s. 233-250.

- Berle, A. (2015). The Marshall Plan in the European Struggle. *An International of Political and Social Research*, 199-218.
- Biswas, A. K., & Hartley, K. (2017). *A Chinese Model for Foreign Aid*. <https://www.project-syndicate.org/https://www.project-syndicate.org/commentary/china-international-development-leadership-by-asit-k--biswas-and-kris-hartley-2017-10?barrier=accessreg> (erişim tarihi:02.02.2018).
- Blackwill, R. D., & Tellis, A. J. (2015). *Revising U.S. Grand Strategy Toward China*. United States: Council on Foreign Relations.
- Brainard, L. (2007). *The Lessons of the Marshall Plan*. www.brooking.edu: www.brooking.edu/opinions/the-lessons-of-the-marshall-plan Haziran 4, (erişim tarihi:17.05.2017).
- Carney, M. (2017). *China wants 'new Silk Road' One Belt One Road project to help it dominate world trade*. <http://www.abc.net.au>: <http://www.abc.net.au/news/2017-05-14/china-plans-new-silk-road-to-dominate-world-trade/8522682> Mayıs 14, (erişim tarihi:10.06.2017)
- Carter, D. A. (2015). *FORGING THE SHIELD: THE U.S. ARMY IN EUROPE, 1951-1962*. Washington, D.C: Center of Military History.
- Chance, A. (2016). *American Perspectives on the Belt and Road Initiative, Sources of Concern Possibilities for US-China Cooperation*. Washington DC: Institute for China-American Studies. <http://chinaus-icas.org/wp-content/uploads/2017/02/American-Perspectives-on-the-Belt-and-Road-Initiative.pdf> adresinden alındı Mayıs 22, (erişim Tarihi:17.06.2017)
- Chollet, D. H., & Goldgeier, J. M. (Winter 2005-06). The Faulty Premises of the Next Marshall Plan. *The Washington Quarterly*, 9(1).
- Chuanxing Wang. (2018). Changing International System Structures and the Belt and Road Initiative. M. Mayer (Dü.) içinde, *Rethinking the Silk Road China's Belt and Road Initiative and Emerging Eurasian Relations* (s. 269-281). Singapore: Palgrave Macmillan. doi: 10.1007/978-981-10-5915-5
- Demise, A. (2018). *Special Economic Zones: Integrating African Countries in China's Belt and Road Initiative*. (M. Mayer, Dü.) Singapore: Palgrave MacMillan. doi: 10.1007/978-981-10-5915-5
- Derek Chollet, J. M. (2005-2006). The Faulty Premises of the Next Marshall Plan. *The Washington Quarterly*, 9(1).
- Faslabend, W. (2015). The Silk Road: A Political Marketing Concept for World Dominance. *European View*, s. 293-302. Aralık 21, (erişim Tarihi:15.06.2017)
- Finer, J. (2017). *U.S. Can Take a Lane on China's New Silk Road*. <https://www.bloomberg.com/https://www.bloomberg.com/view/articles/2017-05-11/u-s-can-take-a-lane-on-china-s-new-silk-road>, Mayıs 11, (erişim tarihi:22.06.2017)
- Grimes, W. W. (2016). *The Belt & Road Initiative as Power Resource: Lessons from Japan*. <http://www.theasanforum.org>: <http://www.theasanforum.org/the-belt-road-initiative-as-power-resource-lessons-from-japan>, Nisan 15, (erişim tarihi:03.06.2017)
- Gupte, A. (2017). *Navigating the new Silk Road*. <http://www.straitstimes.com>: <http://www.straitstimes.com/business/economy/navigating-the-new-silk-road>, Ekim 16, (erişim tarihi:12.12.2017)
- Hancock, T. (2017). *China encircles the world with One Belt, One Road strategy*. <https://www.ft.com/https://www.ft.com/content/0714074a-0334-11e7-aa5b-6bb07f5c8e12>, Mayıs 4, (erişim tarihi:22.06.2017)
- Hillman, J. E. (2018). *China's Belt and Road Initiative: Five Years Later*. Washington DC: Center for Strategic&International Studies.
- James, D. (2015). *New world order of gas and finance*. <https://www.eurekastreet.com.au/https://www.eurekastreet.com.au/article.aspx?aeid=45814>, Aralık 14, (erişim tarihi:22.07.2017)
- Killalea, D. (2017). *China's 30-year deadline to rule the world*. <http://www.news.com.au/http://www.news.com.au/finance/work/leaders/chinas-30year-deadline-to-rule-the-world/news-story/70f62a5bc0e4580b83d5ca89a2479e94>, (erişim tarihi:02.02.2018)

- Kirby, W. (2018, Ocak 5). *World War 3: China's Xi Jinping puts world on alert with chilling warning to troops*.
<https://www.express.co.uk>:
<https://www.express.co.uk/news/politics/900502/china-news-xi-jinping-chinese-army-china-war-warning>, Ocak 5, (erişim tarihi:25.01.2018)
- Kurin, R. (2002). *The Silk Road: Connecting People and Cultures*. <https://festival.si.edu>:
<https://festival.si.edu/2002/the-silk-road/the-silk-road-connecting-peoples-and-cultures/smithsonian>,
- Larmer, B. (2017). *What the World's Emptiest International Airport Says About China's Influence*.
<https://www.nytimes.com>:
<https://www.nytimes.com/2017/09/13/magazine/what-the-worlds-emptiest-international-airport-says-about-chinas-influence.html>, Eylül 13, (erişim tarihi: 02.02.2018)
- Layne, C. (2018, Ocak 1). *The US–Chinese power shift and the end of the Pax Americana*.
<https://www.chathamhouse.org>:
https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/images/ia/INTA94_1_6_249_Layne.pdf, Ocak 1, (erişim tarihi:05.02.2018)
- Leavy, J. (2012). *Marshall plan founders would be urging full European integration*. www.ft.com:
<https://www.ft.com/content/85c63614-66c5-11e1-863c-00144feabdc0>, Mart 6, (erişim tarihi:22.06.2017)
- Ling, J. (2015-2016). *The "New Silk Road" Initiative: China's Marshall Plan?* <http://www.ciis.org.cn>:
http://www.ciis.org.cn/english/2015-06/11/content_7982914.htm Haziran 11, (erişim tarihi:21.06.2018)
- Luft, G. (2016). *It Takes a Road China's One Belt and One Road Initiative: An American Response to the New Silk Road*. Institute for the Analysis of Global Security.
- McFarland, K. M. (2017). *The Marshall Plan Turns 70 This Week. Here Are Four Reasons it Was So Important*. Ocak 3, 2018 tarihinde <http://washintonpost.com>:
https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/06/05/the-marshall-plan-turns-70-this-week-here-are-4-reasons-this-was-so-important/?utm_term=.f1e3ccc039f7 Haziran 5, (erişim tarihi:02.02.2018)
- Miller, T. (2017). *China's Clout has few Limits. Shouldn't We be Worried About Its New Silk Road?*
<https://www.theguardian.com>:
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/sep/04/china-economic-clout-new-silk-road>, Eylül 4, (erişim tarihi:10.11.2018)
- Münkler, H. (2012). *İmparatorluklar Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantiği*. İstanbul: İletişim Yayınları. Çeviren:Zehra Aksu Yilmazer, II. Baskı, İstanbul.
- O'Brien, S. (2014). *Questioning the Marshall Plan in the Buildup to the Cold War*. www.unh.edu:
<https://www.unh.edu/inquiryjournal/spring-2014/questioning-marshall-plan-buildup-cold-war>, (erişim tarihi:14.06.2018)
- Payne, A. R., & Thakkar, a. B. (2012). *The Marshall Plan – Global Strategy and Foreign Humanitarian Aid*. www.intechopen.com:
<https://www.intechopen.com/books/globalization-approaches-to-diversity/the-marshall-plan-global-strategy-and-foreign-humanitarian-aid>, Ağustos 22, (erişim tarihi:14.06.2018)
- Pethiyagoda, K. (2017). *Western dominance on the global stage is coming to an end – we are now entering the era of Chinese influence*. <http://www.independent.co.uk>:
<http://www.independent.co.uk/voices/china-middle-east-conflict-russia-donald-trump-populism-intervention-a7551791.html>, Ocak 29, (erişim tarihi:22.05.2017)
- Poh, A., & Li, M. (2017). A China in Transition: The Rhetoric and Substance of Chinese Foreign Policy under Xi Jinping. *Journal Asian Security*, 84-97.
- Raleigh, H. (2017). *China's 'Project Of The Century' Aims To Unseat U.S. As World's Dominant Power*.
<http://thefederalist.com>:
<http://thefederalist.com/2017/06/12/chinas-project-century-aims-unseat-u-s-worlds-dominant-power/>, Haziran 12, (erişim tarihi:15.11.2018)
- Sárvári, B., & Szeidovitz, A. (2016). The Political Economics of the New Silk Road. *Baltic Journal of European Studies*, 3-27. doi:DOI: <https://doi.org/10.1515/bjes-2016-0001>, Şubat 16
- Sedille, P., & Trigkas, V. (2017). *New Silk Road Summit: Toward a Symbiotic "Bretton Woods"?*
<https://www.chinausfocus.com>:

- <https://www.chinausfocus.com/finance-economy/new-silk-road-summit-toward-a-symbiotic-bretton-woods>, Mayıs 4, (erişim tarihi:14.08.2018)
- Shen, S. (2016). *How China's 'Belt and Road' Compares to the Marshall Plan Should we think of "One Belt, One Road" as China's Marshall Plan?* <https://thediplomat.com>:
<https://thediplomat.com/2016/02/how-chinas-belt-and-road-compares-to-the-marshall-plan/>, Şubat 6, (erişim tarihi:17.04.2018)
- Steil, B. (2017). *The Marshall Plan and "America First"*. Ocak 3, 2018 tarihinde www.project.syndicate.org:
<https://www.project-syndicate.org/onpoint/the-marshall-plan-and-america-first-by-benn-steil-2017-08?barrier=accesspaylog>, Ağustos 4, (erişim tarihi:11.11.2018)
- Steil, B. (2018). *How to Win a Great-Power Competition Alliances, Aid, and Diplomacy in the Last Struggle for Global Influence*. <https://www.foreignaffairs.com>:
<https://www.foreignaffairs.com/articles/2018-02-09/how-win-great-power-competition>, Şubat 9, (erişim tarihi:12.02.2018)
- Steinbock, D. (2017). *How the Belt and Road could change the 21st century*. [chinadaily.com.cn](http://www.chinadaily.com.cn):
http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2017-05/15/content_29356483.htm, Mayıs 15, (erişim tarihi:12.10.2018)
- Swaine, M. D. (2015). Chinese Views and Commentary on the "One Belt, One Road Initiative. *China Leadership Monitor*, 1-24.
- Taylor, A. (2017). *China treats its foreign aid like a state secret. New research aims to reveal it*.
<https://www.washingtonpost.com>:
https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/10/11/china-treats-its-foreign-aid-like-a-state-secret-new-research-aims-to-reveal-it/?utm_term=.92d0cf6fc41f, Ekim 11, (erişim tarihi:30.12.2018)
- Tseng, H.-K., & Krog, R. (2017). *No Strings Attached: Chinese Foreign Aid and Regime Stability in Resource-Rich Recipient Countries*. www.aeaweb.org:
<https://www.aeaweb.org/conference/2017/.../ZKsQeFh2>, (erişim tarihi:02.02.2018)
- Tucker, J. A. (1997). Marshall Plan Myth. *The Monthly Publication of the Mises Institute, The Free Market*. Ocak 1
- Tzogopoulos, G. N. (2014, 11 23). *Silk Road, Marshall Plan comparisons unwise*. <http://www.globaltimes.cn>:
<http://www.globaltimes.cn/content/893192.shtml>, Kasım 23, (erişim tarihi:16.06.2018)
- Wong, E., Chi, L. K., Tsui, S., & Tiejun, W. (2017). One Belt, One Road China's Strategy for a New Global Financial Order. *Monthly Review*., Ocak 17
- Zhang, F. (2015). China as a Global Force. *Asia&Pacific Policy Studies*, 120-128., Kasım 16

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

BAĞIMSIZ DENETİM FİRMALARINDA KALİTE KONTROL SİSTEMİNİN ETKİNLİĞİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹

Birgül BOZKURT YAZAR

Munzur Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi İşletme
Bölümü

Recep GÜNEŞ

İnönü Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi İşletme
Bölümü

Zülkif YALÇIN

Munzur Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi İşletme
Bölümü

ÖZET

Bu çalışmada bağımsız denetim firmaları tarafından verilen bağımsız denetim hizmetinin önemli bir parçası olan kalite kontrol sisteminin ülkemizdeki uygulamalar açısından etkinliği incelenmiştir. İki bölümden oluşan çalışmada bağımsız denetim kalitesi ve kalite kontrol sistemine ilişkin açıklamaların beraberinde bağımsız denetim firmalarına uygulanan anket çalışması ve sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışmanın bağımsız denetim alanında son yıllarda büyük önem kazanan kalite kontrol sisteminin ülkemizdeki mesleki uygulamaları açısından fikir vereceği düşünülmektedir. Çalışmamızın amacı bağımsız denetim firmalarının bağımsız denetim hizmetini verirken kalite kontrol sisteminin etkinliğinin nasıl gerçekleştiğini ölçmek ve bu konuda yapılacak çalışmalara katkı sunmaktır. Çalışmada veri toplama tekniği olarak ikincil kaynak tarama yöntemi kullanılmış olup; çalışmanın uygulama kısmında yer alan anketin değerlendirilmesinde SPSS programı kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim, Kalite Kontrol Sistemi, Kamu Gözetim Kurumu

EFFECTIVENESS OF QUALITY CONTROL SYSTEM IN INDEPENDENT AUDIT COMPANIES: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

In this study, the effectiveness of the quality control system, which is an important part of the independent audit service provided by the independent audit companies, is examined in terms of applications in our country. In the study consisting of two parts, the first part provides explanations related to independent audit quality and quality control systems while the second part includes the survey study applied to the independent audit firms and its results. It is expected that our work will provide ideas with regard to professional practices of quality control system in Turkey which has gained great importance in the field of independent auditing during the last years. So, the purpose of this study is to measure the effectiveness of the quality control system when independent audit companies provide

¹ Bu çalışma, Birgül BOZKURT YAZAR'IN "Bağımsız Denetim Ve Kalite Kontrol Sistemi: Bağımsız Denetimde Kalite Kontrol Sisteminin Ölçülmesi Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Örneği" adlı DOKTORA tezinden üretilmiştir

independent audit services, and consequently to contribute to the works to be carried out in this field.

Secondary source scanning method was used as data collection technique in the study; SPSS program was used in the evaluation of the questionnaire in the application section of the study.

Key Words: Independent Audit, Quality Control System, Public Oversight Authority

1. Giriş

Küreselleşme süreci ile birlikte ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşması, mesleki uygulamaların standartlaşması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda iş süreçlerin karmaşıklığı, hesap verilebilirlik, işletmeye ilgi duyan tarafların artması ve son yıllarda ortaya çıkan muhasebe skandalları muhasebe denetiminde kalitenin en az teknik boyutu kadar önemli olduğunu göstermiştir. Çalışmanın literatür ve uygulama kısmı olmak üzere iki bölümden oluşması planlanmıştır. Literatür bölümünde bağımsız denetimin kalitesi, kalite kontrol sistemi ve kalite kontrol sistemine ilişkin ulusal ve uluslararası gelişmeler ortaya konulmakta; uygulama bölümünde ise Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) listesinde yer alan bağımsız denetim şirketlerine uygulanan bir anket çalışması ve sonuçlarına yer verilmektedir. Çalışma ile son yıllarda bağımsız denetimde kaliteyi sağlama ve/veya arttırma amacı ile yürürlüğe giren standart ve düzenlemeler ışığında Kalite Kontrol Sisteminin etkinliği hakkında bilgi verilmektedir.

2. Bağımsız Denetimin Kalitesi

Bağımsız denetimin temel amacı, hazırlanan finansal tabloların doğru ve güvenilir hazırlandığına dair güvence vermesidir. Bu durum hazırlanan finansal tabloların ilgili tarafların beklentilerini karşılama, kaliteli denetimin yapılması ile mümkün olmaktadır. Diğer bir ifade ile işletme ile ilgili sağlıklı bilgilerin elde edilmesi bağımsız denetimin kaliteli yürütülmesine bağlıdır. Çünkü muhasebe bilgilerinin kalitesinin yüksek olmasına dair belirleyici unsurlardan biri, bağımsız denetimin kalitesidir. Eğer düşük kalitede denetim hizmeti sağlanmışsa, finansal bilgi manipülasyonu yapılmış olması ihtimali daha yüksektir(Altıntaş, 2007:92) Bu yüzden denetim firmaları ve denetçilerin kaliteli bir denetim süreci için sorumluluklarını tam anlamı ile yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda kaliteli bir bağımsız denetim hizmeti ile elde edilebilecek faydalar şu şekildedir(Göger, 2006: 8-9).

- Denetim sonuçlarından yararlanan kesimlere karşı olan sorumluluk sağlıklı bir şekilde yerine getirilmiş olur ve sermaye piyasasının başarısını arttırır,
- Bağımsız denetim firmasının güvenilirliği ve güvenilirliğinin beraberinde getirdiği itibar korunur ve geliştirilir,
- Bağımsız denetim firmasının rekabet gücü artar ve böylece pazar payı karlılığı da artmış olur,
- Bağımsız denetim firmasının mevcut müşterilerinin elde tutulması sağlanır,
- Bağımsız denetim firmasının aleyhine açılacak dava ihtimali minimize edilir,
- Meslek kuruluşları ve düzenleyici otoriteler tarafından herhangi bir yaptırıma tabi olma ihtimalini minimize edilir,
- Bağımsız denetim firmaları, üst düzey niteliklere sahip kaliteli kişilerin çalışmak için tercih ettikleri firmalar olur,

Bağımsız denetimde kalite unsuru, mali tabloların kurallar ve düzenlemeler çerçevesinde oluşturulması ve güvenilirliğinin makul ölçüde sağlanmasını içermektedir. Bu yüzden bir kamu hizmeti olarak görülen bağımsız denetim süreci, hizmetin kaliteli biçimde gerçekleşmesi için denetim şirketlerinin kalite politika ve prosedürlerini oluşturmasını gerektirmektedir. Ayrıca bağımsız

denetimde kalitenin var olması çevresel faktörlere de bağlıdır. Örneğin; işletme içinde kurumsal yönetimin hakim olması, şeffaflık ve etik ilkeler çerçevesinde yapılan denetim çalışmasının kalitesine katkı sağlamaktadır.

3. Kalite Kontrol Sistemi

Son yıllarda denetim çalışmalarında önemi sıkça vurgulanan kalite kontrol sistemi, denetim şirketlerinin çalışmalarını etkin bir şekilde yürütmek için kullandığı ve kamu gözetim otoritelerince dikkate alınan bir kavram olmuştur. Kamu gözetim kurumu tarafından yayınlanan Bağımsız Denetim Yönetmeliği 4.(i) maddesinde Kalite Kontrol sistemi “*Bağımsız denetim kuruluşlarının ve denetim üstlenen bağımsız denetçilerin, denetimde gerekli kaliteyi sağlamak amacıyla, Kurum düzenlemelerine uygun olarak bünyelerinde oluşturacakları sistemi*” şeklinde tanımlanır. Özellikle denetim şirketleri şeffaflık raporlarında detaylı bir şekilde belirlenmesi istenen bu sistem çoğu kaynakta Kalite Güvence Sistemi ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Aynı yönetmeliğin 4.(j) maddesinde kalite güvence sistemi, “*Bağımsız denetimde gerekli kaliteyi ve kamuoyunun yapılan bağımsız denetime olan güvenini sağlamak amacıyla bağımsız denetim kuruluşu ya da bağımsız denetçi tarafından yapılan işin, belirlenen standart ve ilkelere uygun olarak yapılmasını temin etmek üzere Kurum tarafından oluşturulan sistem*” şeklinde tanımlanmıştır. Tanımlardan anlaşılacağı üzere kalite kontrol sistemi denetim şirketleri bünyesinde oluşturulan bir sistem iken; Kalite Güvence Sistemi gözetim kurumlarınca denetimin kalitesine ilişkin güvence veren bir sistemdir. Doğal olarak kalite güvence sistemi Kalite Kontrol Sistemini kapsamaktadır.

Bağımsız denetimde kalite kontrol süreci, denetim raporu düzenlenmesi esnasında veya öncesinde verilen önemli yargıların ve rapor oluşturulurken ulaşılan sonuçların tarafsız bir şekilde değerlendirilmesi için tasarlanan süreçtir. Sürecin amacı, denetim şirketi ve personelinin yapmış olduğu denetim faaliyetinin mesleki standartlara, yürürlükteki yasa ve mevzuatlara, denetim şirketi tarafından düzenlenen raporun içinde bulunan koşullara uygun olduğu konusunda makul güvence sağlamaktır. Bağımsız denetim faaliyeti noktasında kendisine yüklenen mali tablolarının doğruluğu ve güvenilirliğini, makul düzeyde güvence verme işlevini tam olarak yerine getirmek için gerekli örgütlenme ve mesleki standart yapılarını oluşturulmuştur (Yurdakul, 2005:4). Bu noktada bahsedilen makul güvence, kalite kontrol sistemi bağlamında yüksek ancak mutlak olmayan güvence seviyesidir.

Bağımsız denetimin kaliteli bir biçimde gerçekleşmesi için bağımsız denetim şirketi bünyesinde kalite kontrol sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Oluşturulan bu sistem ile denetim firması liderinin tavrı, uygulanan etik ilke ve kurallar, çalışanlara yönelik eğitim süreçleri, denetlenen işletme ile kurulacak müşteri ilişkisinin boyutu, denetim esnasında uygulanan yöntemler, gerekli izleme ve belgelendirmeye dair politika ve prosedürler denetimin kalitesini büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısı ile denetim şirketi bir bütün olarak kalite kontrol sisteminin sağlıklı yürütülmesi için gerekli özeni göstermeli ve çalışanları bu konuda bilinçlendirmelidir.

4.Kalite Kontrol Sistemine Yönelik Ulusal ve Uluslararası Gelişmeler

2000’li yılların başlarında ortaya çıkan muhasebe skandalları bağımsız denetimde kalitenin teknik bilgiler kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda ABD’de yürürlüğe giren Sarbanes Oksley yasası ile kurulması gündeme gelen Kamu Gözetim Kurumları birçok ülke tarafından örnek alınmıştır. Kurum tarafından yayınlanan standart ve düzenlemeler Avrupa Birliği tarafından da dikkate alınmış; üye ülkelerdeki muhasebe ve denetim meslek uygulamalarına yönelik yönergeler

yayınlanmıştır. Meslekte kaliteyi arttırmaya yönelik uygulamaları içeren 8. Direktif ilk olarak 1984 yılında yayınlanmış ancak kalite ve kamu gözetimine ilişkin düzenlemeler ilk olarak 2006 yılında revize edilmiş hali ile uygulanmıştır. 2014 yılında tekrar revize edilen bu direktifte şeffaflık, risk odaklı yaklaşımlar, incelenen denetim firmalarının büyüklüğü ve karmaşıklığı dikkate alınmıştır. Son olarak 2014 yılında KAYİK* denetimini yapan firmalara yönelik düzenlemeleri içeren 537 sayılı Konsey düzenlemesi uygulamalarda yerini almıştır. Düzenleme kamu yararını ilgilendiren kuruluşların (KAYİK) yıllık ve konsolide finansal tablolarının yasal denetimi, yasal denetçi ve denetim firmasının seçimi, bağımsızlığın sağlanması, çıkar çatışmasından kaçınılması ve konulan kurallara uyumun sağlanması amacındadır. 17 Haziran 2016 tarihi itibarıyla uygulanan bu düzenlemeye tüm üye ülkelerin uyması zorunludur.

Ülkemizde de bu gelişmeler dikkate alınarak muhasebe ve denetim mesleğine yönelik bir dizi düzenlemeler yapılmıştır. İlk olarak meslekteki en yetkili otorite olarak Kamu Gözetim Kurumu oluşturulmuş ve kurumun yayınladığı standart ve uygulamalara uyulması zorunlu kılınmıştır. Kurum tarafından yayınlanan standartlar içerisinde kalite ile ilgili olanlar Kalite Kontrol Standardı 1(KKS 1) ve Uluslararası Denetim Standardı (UDS 220) standartları ile birlikte bağımsız denetim hizmetini veren kuruluşlara yönelik düzenlemeleri içeren Bağımsız Denetim Yönetmeliği'dir (BDY). KKS ana unsurlarını dikkate alacak olan denetim firmalarının oluşturacakları şeffaflık raporlarında şirket organizasyon yapısından kalite kontrol sistemine kadar gerekli bilgileri paylaşmaları zorunlu tutulmuştur. Böylece kamuoyunun sağlıklı bilgilendirilmesi, gözetim kurumunun firma ile ilgili gözetim çalışmalarının sağlıklı sonuçlandırılması ve bağımsız denetimde kalitenin artırılması yönünde belirli düzeyde aşama kaydedilmiş olacaktır.

5. Bağımsız Denetimde Kalite Kontrol Sisteminin Etkinliğine Yönelik Bir Araştırma

Bu çalışmanın amacı Kamu Gözetim Kurumu'nun kurulması ile birlikte yürürlüğe giren Kalite Kontrol Standardı 1 (KKS 1), Uluslararası Denetim Standardı 220 (UDS 220) ve Bağımsız Denetim Yönetmeliği (BDY) çerçevesinde bağımsız denetim hizmetinin kalite kontrol sistemi çerçevesinde verilip verilmediğini saptamaktır. Çalışmada veriler anket yöntemine göre toplanmış olup; kalite kontrol sistemi ana unsurları çerçevesinde literatür taraması ve daha önce uygulanmış anketlerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Soru formu elde edilmek istenen bilgiye göre şirket ve denetçilere ilişkin genel bilgiler ve 5' li likert ölçeğine göre((1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum) hazırlanmıştır. Elde edilen bilgilerin analizinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Araştırma hedefi olarak Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) tarafından listelenmiş bağımsız denetim firmaları belirlenmiştir. Bu firmalar toplamda 92 adet olup, firmaların 47 sine ulaşılabilmektedir.

5.1. Bağımsız Denetim Firmaları ve Denetçilere İlişkin Genel Bilgiler

Araştırmaya katılan 47 denetim firması ve bu firmalarda çalışan denetçilere ilişkin genel bilgiler aşağıdaki gibidir;

* KAYİK, Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşları ifade emekte olup 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 2 nci maddesine göre Halka açık şirketler, Bankalar, Sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri, Faktoring şirketleri, Finansman şirketleri, Finansal kiralama şirketleri, Varlık yönetim şirketleri, Emeklilik fonları, İhraççılar ve sermaye piyasası kurumlarını kapsamaktadır.

Tablo 1: Bağımsız Denetçilere İlişkin Genel Bilgiler

Denetçi Özellikleri	Gruplar	Frekans	Yüzde
Denetim Tecrübeleri	Alanındaki 5 Yıl Altı	13	27.7
	5-10 Yıl	11	23.4
	10-15 Yıl	12	25.5
	15 Yıl Ve Üstü	11	23.4
	Toplam	47	100
Eğitim Düzeyleri	Lisans	28	59.6
	Yüksek Lisans	16	34
	Doktora	3	6.4
	Toplam	47	100
Şirketteki Mesleki Konumları	Sorumlu Ortak Baş Denetçi	12	25.5
	Baş Denetçi	4	8.5
	Kıdemli Denetçi	10	21.3
	Denetçi	12	25.5
	Denetçi Yardımcısı	9	19.1
	Toplam	47	100
Denetçilerin Kalite Kontrol Komitesinde Yer Alma Durumları	Evet	13	27.7
	Hayır	34	72.3
	Toplam	47	100

Katılımcılara yöneltilen soru formunun ilk bölümünde denetçilere yönelik bilgiler yer almaktadır. Buna göre denetçilerin mesleki tecrübeleri genellikle yakın dağılımlar göstermektedir. Denetçilerin eğitim durumları ise ağırlıklı olarak lisans düzeyindedir. Denetçilerin şirket içindeki pozisyonları ağırlıklı olarak sorumlu ortak baş denetçi, denetçi ve kıdemli denetçilerdir. Meslek mensuplarının büyük çoğunluğu kalite kontrol komitesinde yer almamaktadır. Bilindiği gibi denetim ekibinde yer alan meslek mensuplarının kalite kontrol komitesinde yer almamaları gerekmektedir. Bu bağlamda denetimin kalitesinin sağlanmasında gerekli hassasiyetin gösterilmesi gerekmektedir.

Tablo 2: Bağımsız Denetim Firmalarına İlişkin Genel Bilgiler

Şirketlere Yönelik Bilgiler	Gruplar	Frekans	Yüzde
Kuruluş Merkezleri	İstanbul	28	59.6
	Ankara	14	29.8
	İzmir	2	4.3
	Diğer	3	6.4
	Toplam	47	100
Faaliyet Süreleri	10 Yıl Veya Daha Az	12	25.5
	11 Yıl Daha Fazla	35	74.5
	Toplam	47	100
Ortak Sayıları	20 Kişi Ve Aşağı	46	97.9
	21- 40 Kişi	1	2.1
	Toplam	47	100
Ortaklık Yapısı	Yabancı Ortaklı Türk Denetim Şirketi	9	19.1
	Yabancı Ortağı Olmayan Türk Denetim Şirketi	38	80.9
	Toplam		

		47	100
Şirket Bünyesindeki Denetçi Sayısı	4-8	2	4.3
	9-13	6	12.8
	14-18	10	21.3
	19-23	11	23.4
	24 Ve Üstü	16	34
	Cevap Vermeyen	2	4.3
	Toplam	47	100

Araştırmaya katılan şirketler ağırlıklı olarak İstanbul ve Ankara gibi büyük illerde faaliyet göstermektedir. Şirketlerin faaliyet süreleri büyük ölçüde 11 yıldan fazla, ortak sayıları bir firma hariç 20 kişi ve altındadır. Bu firmalar ağırlıklı olarak yabancı ortağı olmayan Türk denetim şirketleridir. Şirket bünyesindeki denetçi sayısı ise ağırlıklı olarak 14 kişi ve üstü aralığındadır.

Tablo 3:Bağımsız Denetim Firmaları Faaliyetlerine İlişkin Genel Bilgiler

Şirket Özellikleri	Gruplar	Evet		Hayır	
Ağırlıklı Olarak Hizmet Verilen Sektörler	Finans				
	Sanayi	19		28	
	Turizm				
	Tarım	11		36	
	İnşaat				
	Gıda	8		39	
	Enerji				
	Tekstil	8		39	
	Hizmet				
	Diğer	18		29	
		10		37	
		9		38	
		15		32	
		19		28	
		8		39	
Verilen Hizmetler	Bağımsız Denetim			-	
	Bağımsız Denetim Dışındaki Diğer Denetim Faaliyetleri (KDV İadesi Tam Tasdik)	47		27	
	Danışmanlık Hizmetleri (Hukuk, Vergi, Finans)	20		29	
		18			
Denetim Firmalarının Kalite Kontrol Sistemlerinin Olduğu Düzenlemeler	KKS 1				
	UDS 220	47		-	
	Etik Kurallar	5		42	
		7		40	

Denetim Firmalarının Sahip Oldukları Yetki Belgeleri	PCA OB		
	KGK	5	42
	SPK		
	BDDK	47	-
	EPDK		
	Hazine Müsteşarlığı	47	-
		19	28
		26	21
		6	41

Şirketler ağırlıklı olarak hizmet, finans, tekstil, inşaat gibi sektörlerde hizmet vermektedirler. Verilen hizmetlere bakıldığında tüm firmalar bağımsız denetim hizmeti vermekle birlikte; bazı firmalar bağımsız denetim dışı (danışmanlık vb..) hizmetleri de vermektedirler. Burada dikkat edilmesi gereken husus aynı firmaya bağımsız denetim ve vergi danışmanlığı dışında diğer danışmanlık hizmetlerinin aynı anda verilmemesi gerektiğidir. Tüm şirketlerin bünyelerinde oluşturulan kalite kontrol sisteminin KKS 1'e göre oluşturulduğu, bazı firmalarda ayrıca kalite kontrol sisteminin oluşturulmasında UDS 220 ve etik kurallar gibi düzenlemelerin dikkate alındığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan tüm firmalar kamu gözetim kurumu tarafından yetkilendirilmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu ve Bankalar Düzenleme Denetleme Kurumu da Kamu Gözetim Kurumu tarafından yetkilendirilen firmalar için ilave düzenlemeler getirerek yetkilendirme işlemini yapmaktadırlar. Ayrıca PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board) tarafından yetkilendirilen 5 firmanın 4 büyük olarak ifade edilen denetim firmalarının Türkiye temsilcilikleri oldukları düşünülmektedir.

5.2. Kalite Kontrol Sistemine Yönelik Değerlendirmeler

Çalışmanın bu bölümünde şirket bünyelerinde oluşturulan Kalite Kontrol Sistemine yönelik 5'li likert ölçeğine (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum) göre hazırlanmış soru grupları ile ilgili olarak yapılan analiz ve sonuçları yer almaktadır.

İlk olarak hazırlanan ölçeklerin güvenilirliği konusunda analizler yapılmıştır. Güvenilirlik analizi, hazırlanmış anketlere verilen yanıtların tutarlılığını ölçmek için yapılmaktadır. Diğer bir ifade ile herhangi bir konu ile ilgili görüş bildirilmesi şeklinde verilen yanıtlar (5'li likert ölçeği) güvenilirlik analizine tabi tutulur. Analizde α olarak ifade edilen oranın 0.70 ten büyük olması beklenir. Yapılan güvenilirlik analiz sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4: Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi

Ölçek Adı	Madde Sayısı	Alfa Katsayısı
Denetimin Kalitesi	34	0.925

Çalışmada α değeri 0.925 olarak bulunmuştur. Bu değer ile ölçeklerin güvenilirliğinin yüksek olduğu görülmektedir.

5.2.1. Hipotezler Çerçevesinde Oluşturulan Sorulardan Elde Edilen Bulgular

Çalışmayı oluşturan soru grupları denetim şirketlerinin şeffaflık raporları ve kalite kontrol sistemi ana unsurları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu unsurlar; “Liderlik Hükümleri”, “Etik Hükümler”, “Müşteri İlişkisi”, “İnsan Kaynakları”, “Denetimin Yürütülmesi”, “İzleme Ve Belgelendirme”^{*} şeklindedir. Denetim firmalarından alınan yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Tablo 5: Bağımsız Denetim Firmalarının Kalite Kontrol Sistemi Unsurları İle İlgili Yanıtları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		X	Ss
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%		
LDRLK1							21	44.7	26	55.3	4.5532	0.50254
LDRLK2			2	4.3			11	23.4	34	72.3	4.6383	0.70481
LDRLK3					2	4.3	15	31.9	30	63.8	4.5957	0.57708
ETKH1			3	6.4	3	6.4	17	36.2	24	51.1	4.3191	0.86241
ETKH2					4	8.5	13	27.7	30	63.8	4.5532	0.65304
ETKH3							16	34	31	66	4.6596	0.47898
ETKH4					3	6.4	21	44.7	23	48.9	4.4255	0.61661
MŞTR1					1	2.1	9	19.1	37	78.7	4.7660	0.47607
MŞTR2							18	38.3	29	61.7	4.6170	0.49137
MŞTR3	2	4.3			5	10.6	12	25.5	28	59.6	4.3617	0.98743
MŞTR4	1	2.1	2	4.3	3	6.4	13	27.7	28	59.6	4.3830	0.94531
MŞTR5	1	2.1	3	6.4	8	17	21	44.7	14	29.8	3.9362	0.96469
MSTR6					2	4.3	10	21.3	35	74.5	4.7021	0.54831
MSTR7			1	2.1			15	31.9	31	66	4.6170	0.60982
INSNK1					2	4.3	14	29.8	31	66	4.6170	0.57306
INSNK2			1	2.1	9	19.1	17	36.2	20	42.6	4.1915	0.82458
INSNK3			1	2.1	4	8.5	23	48.9	19	40.4	4.2766	0.71329
INSNK4	2	4.3			11	23.4	15	31.9	19	40.4	4.0426	1.02060
DNTY1	1	2.1	1	2.1	5	10.6	13	27.7	27	57.4	4.3617	0.91901
DNTY2					2	4.3	13	27.7	32	68.1	4.6383	0.56820
DNTY3	2	4.3			4	8.5	16	34	25	53.2	4.3191	0.95795
DNTY4			1	2.1	2	4.3	17	36.2	27	57.4	4.4894	0.68754
DNTY5			1	2.1	3	6.4	12	25.5	31	66	4.5532	0.71653
DNTY6			1	2.1	2	4.3	18	38.3	26	55.3	4.4681	0.68687
DNTY7	2	4.3	1	2.1	7	14.9	16	34	21	44.7	4.1277	1.03456
DNTY8	1	2.1	4	8.5	6	12.8	14	29.8	22	46.8	4.1064	1.06799
IZLM1					2	4.3	13	27.7	32	68.1	4.6383	0.56820
IZLM2			1	2.1	2	4.3	13	27.7	31	66	4.5745	0.68349
IZLM3	1	2.1	3	6.4	11	23.4	11	23.4	21	44.7	4.0213	1.07318
IZLM4			2	4.3	2	4.3	13	27.7	30	63.8	4.5106	0.77662
IZLM5	3	6.4			9	19.1	16	34	19	40.4	4.0213	1.09325
BLGM1					1	2.1	12	25.5	34	72.3	4.7021	0.50712
BLGM2					1	2.1	11	23.4	35	74.5	4.7234	0.49791
BLGM3			1	2.1	5	10.6	12	25.5	29	61.7	4.4681	0.77603

Kalite kontrol sistemi unsurlarından **Liderlik Hükümlerine (LDRLK)** ilişkin yanıtlara bakıldığında; denetim hizmeti verdikleri süre içerisinde kalitenin önemli olduğuna dair bilinçli oldukları, denetim hizmetinin verildiği süre içerisinde mesleki standartlar ve yürürlükteki uygulamalara azami düzeyde dikkat edilmesi konusunda ve denetim hizmetinin verildiği süre içerisinde kalite kontrol sisteminden sorumlu kişilerin yeterli düzeyde deneyim ve beceriye sahip oldukları konusuna katılımcıların çoğunluğu kesinlikle katıldıklarını göstermiştir.

* KKS 1 standardına göre Kalite kontrol sistemi unsurları liderlik, etik hükümler, müşteri ilişkileri, insan kaynakları, denetimin yürütülmesi, izleme şeklindedir. Bu çalışmada izleme unsuru içinde yer alan belgelendirme konusunda katılımcılara yöneltilen denetim çalışma kâğıtları ile ilgili sorular olması nedeni ile ayrı ele alınmış ve analiz edilmiştir.

Etik Hükümler(ETKH) konusunda; denetim hizmeti kalitesi açısından çalışanların etik değer konusunda bilinç düzeylerini arttırma amacı ile her yıl düzenli olarak etkinlik düzenlenmesi konusunda, denetim hizmeti verilmesi süresince etik hükümlere uygun davranılacağına dair yazılı ve elektronik ortamda yılda en az bir kez ya da her denetim başlangıçta taahhüt alınması konusunda, denetim çalışması sırasında bağımsızlığı tehdit eden unsurların olup olmadığı sorgulanması ve bu unsurların minimum düzeye indirilmesi ve denetim çalışması sırasında bağımsızlığa yönelik tehditler ortadan kaldırılamadığı durumda denetimden çekilme kararı alınması konusunda yöneltilen sorulara katılımcıların büyük çoğunluğunun katıldığını belirtmiştir.

Müşteri İlişkileri(MŞTR) ile ilgili denetim işinin kabulünde müşteri işletmenin dürüstlüğü, itibarı ve güvenilirliği dikkate alınması, müşterilere verilecek tekliflerin sunulması öncesi ve hizmetlerin kabulü aşamasında bağımsızlık kontrolleri ve risk analizleri yapılması, şirkette denetim dışı hizmet sunan birimlerin denetim hizmeti verilen firmalara yönelik bağımsızlık hükümlerine tabi hizmet sunulması (bağımsız denetimin dışında sunulan hizmetler bakımından), denetim esnasında denetlenen işletme yönetici ve çalışanlarının sergiledikleri tavır denetimin kaliteli yürütülmesini etkileme, denetim esnasında denetlenen işletme yönetici ve çalışanlarının olumsuz tavırları yazılı kayıt altına alınması ve denetimin kaliteli yürütülmesi ile ilgili uzlaşma sağlanmaya çalışılması, şirkette denetim çalışmasına ilişkin sorumlu denetçi ve kalite kontrolünü gözden geçiren kişiler mevzuatlar çerçevesinde rotasyona tabii tutulması, şirkette finansal bağımsızlığın sağlanması kapsamında bağımsız denetimin yürütüldüğü işletmeye paydaşlar tarafından yatırım yapılması durumunda uyarıların dikkate alınması konusuna katılımcıların büyük çoğunluğu kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Bazı işletmelerin bahsedilen bu hususları dikkate almadan bağımsız denetim hizmetini vermeleri uzun vadede piyasadaki itibarı açısından sıkıntı yaşamalarına neden olacaktır. Nihai olarak bir kamu hizmeti konumunda olan bağımsız denetim mesleği denetlenen firmaların bahsedilen bu firmalar ile ilgili olumsuz yargıya kapılacakları dikkat edilmesi gereken bu husustur.

İnsan Kaynakları(İNSK) konusunda denetimlerin kaliteli gerçekleşmesi için yeterli deneyim, eğitim ve beceriye sahip personeller görevlendirilmesi, personelin sürekli eğitim programları kapsamında her yıl düzenlenen yurt içi/yurt dışı eğitimlere katılması, bağımsız denetimi yürütecek olan denetim ekibinin belirlenmesinde sektör bilgisi göz önünde bulundurulması, yürütülen bağımsız denetim sonucunda denetimin sağlıklı yürütüldüğüne dair personele yönelik performans değerlendirilmesi yapılması, ücret artışı, terfi gibi uygulamalara gidilmesi konusunda çoğu katılımcı katıldıklarını belirtmişlerdir. Bilindiği gibi denetim mesleği dinamik bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda personelin mesleki gelişimi konusunda gerekli eğitim programlarına katılımın sağlanması, personelin maddi ve manevi anlamda tatmin edilmesi gibi uygulamalarda personelin daha bilinçli ve istekli bir şekilde işini yapmasına katkı sağlayacaktır. Bu hususta bazı firmaların kararsız oldukları görülmektedir.

Denetimin Yürütülmesi(DNTY) konusunda denetim işi kabul edilmeden önce, denetlenecek firmanın önceki denetçisinden firma ile ilgili bilgiler toplanması, şirket içerisinde denetimi yapacak denetim ekibine ilişkin bilgiler müşteri işletme yöneticilerine yazılı ve sözlü olarak bildirilmesi, şirketteki ücret bağımlılığını (bağımsız denetim dışında verilecek hizmetlerden dolayı) ortadan kaldırmak amacı ile gerekli düzenlemeler yapılması, denetimin yürütülmesi esnasında zor ve tartışmalı konularda işletme içinde ve dışında alanında uzman kişilerle istişarelerin yapılması, sonuçların yazılı hale getirilmesi ve ortaya çıkan sonuçların uygulanması, şirket bünyesinde oluşturulan kalite kontrol komitesindeki (Kalite Kontrolü gözden geçirenler) kişilerin bağımsızlıklarını yitirmeleri durumunda değiştirilmesi, denetim yürütülmesi öncesinde kaliteyi

arttırmaya yönelik yazılı ve elektronik yazılımlar, standart belgelendirme biçimleri, sektöre ve denetime özgü rehberler oluşturulması, denetim ekibinde daha az deneyimli personelin performansını arttırmaya yönelik rehberler hazırlanması, şirket içinde denetimin kalitesine yönelik müşterilerimizden şikâyetleri içeren bildirimleri gizlilik içinde alabileceğimiz iletişim kanallarını kullanılması konusunda katılımcıların büyük çoğunluğu katıldıklarını belirtmişlerdir.

İzleme(İZLM) konusunda şirkette kalite kontrol sisteminin izlenmesi konusunda yeterli yetki ve deneyime sahip yöneticiler sorumlu olması, izleme sürecinde tespit edilen eksiklikler değerlendirilerek gerekli tavsiyeler sorumlu denetçi veya ilgili kişilere verilmesi, izleme sürecinde tespit edilen eksikliklerin giderilmesi yönünde verilen tavsiyelere uymayanlar hakkında disiplin uygulamaları etkin bir şekilde kullanılması, kalite kontrol komitesinin izleme sonucu yılda en az bir kez sorumlu denetçilere ve diğer uygun kişilere bildirilmesi, izleme sürecinde karşılaşılan ve denetimin kalitesini olumsuz yönde etkileyecek hususların tespit edilmesi durumunda gerekli düzenlemeler için hukuki danışmanlık alınması konusuna katılımcıların büyük çoğunluğu katıldıklarını belirtmişlerdir.

Son olarak **belgelendirme(BLGM)** konusu ile ilgili olarak denetim şirketinin kalite kontrol sisteminin belgelendirilmesi şirketin ölçeği, faaliyeti ve kurumsal yapısı dikkate alınarak gerçekleştirilmesi ve düzenli bir şekilde muhafaza edilmesi, kalite kontrol sisteminin belgelendirilmesi konusunda çalışma kâğıtlarında açıklamayı zorunlu kılacak durumlar dışında gizliliğe dikkat edilmesi, elektronik ortamda tutulan çalışma kâğıtları sadece yetkili kişilerin ulaşabilecekleri şifrelenmiş sistemlerle muhafaza edilmesi konusuna katılımcıların büyük çoğunluğu katıldıklarını belirtmişlerdir.

5.2.2.Oluşturulan Hipotezler ve Hipotezlerin Analiz Edilmesi

Bu konu başlığında, oluşturulan hipotezler ve bu hipotezler doğrultusunda Kalite Kontrol Sisteminin etkinliğinin ölçülmesi ve denetimin kalitesini etkileyebilecek unsurların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda elde edilen veriler korelasyon analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Oluşturulan hipotezler ise aşağıdaki gibidir;

Liderlik Hükümleri

H₀: Bağımsız Denetim Firmasında Liderin Tavrı İle Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır.

H₁: Bağımsız Denetim Firmasında Liderin Tavrı İle Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.

Etik Hükümler

H₀:Bağımsız Denetim Firmasının Uyguladığı Etik Hükümler İle Denetim Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır.

H₁:Bağımsız Denetim Firmasının Uyguladığı Etik Hükümler İle Denetim Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.

Müşteri İlişkileri

H₀:Bağımsız Denetim Firmasında Müşteri İlişisine Yönelik Uygulanan Prosedürler

İle Bağımsız Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır.

H₁:Bağımsız Denetim Firmasında Müşteri İlişkisine Yönelik Uygulanan Prosedürler
İle Bağımsız Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.

İnsan Kaynakları

H₀:Bağımsız Denetim Firmasında İnsan Kaynaklarına Yönelik Uygulanan Prosedürler
İle Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır.

H₁: Bağımsız Denetim Firmasında İnsan Kaynaklarına Yönelik Uygulanan Prosedürler
İle Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.

Denetimin Yürütülmesi

H₀:Denetimin Yürütülmesi Aşamasında Uygulanan Prosedürler İle Denetimin Kalitesi
Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır.

H₁:Denetimin Yürütülmesi Aşamasında Uygulanan Prosedürler İle Denetimin Kalitesi
Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.

İzleme

H₀:Yapılan Denetim Çalışmasında Kalite Kontrol Sisteminin Etkin Bir Şekilde İzlenmesi İle
Denetim Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır.

H₁:Yapılan Denetim Çalışmasında Kalite Kontrol Sisteminin Etkin Bir Şekilde İzlenmesi İle
Denetim Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.

Belgelendirme

H₀: Kalite Kontrol Sisteminin Belgelendirilmesi İle Denetimin Kalitesi Arasında
Anlamlı Bir İlişki Vardır.

H₁: Kalite Kontrol Sisteminin Belgelendirilmesi İle Denetimin Kalitesi Arasında
Anlamlı Bir İlişki Yoktur.

Korelasyon analizi; iki sayısal ölçüm arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığını, varsa bu ilişkinin yönünü ve şiddetini belirlemek için kullanılan bir istatistiksel yöntemdir. Korelasyon katsayısı (r);0.4-0.6 arasında ise orta şiddette, 0.6-0.8 arasında ise yüksek, 0.8> ise çok yüksek korelasyon olduğu yorumu yapılır(<http://www.p005.net/analiz/korelasyon-analizi>, 05.05.2017).

Tablo 6: Kalite Kontrol Sistemi Ana Unsurları İle Denetimin Kalitesi Arasındaki İlişki

	Denetim Kalitesi	
Liderlik Hükümleri	r	0,517**
	p	0,000
	n	47
Etik Hükümler	r	0,670**
	p	0,000
	n	47

Müşteri İlişkisi	r	0,755**
	p	0,000
	n	47
İnsan Kaynakları	r	0,847**
	p	0,000
	n	47
Denetimin Yürütülmesi	r	0,853**
	p	0,000
	n	47
İzleme	r	0,762**
	p	0,000
	n	47
Belgelendirme	r	0,739**
	p	0,000
	n	47

Kalite kontrol sistemi ana unsurları ile denetim kalitesi arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı konusunda yapılan korelasyon analizi sonucunda liderlik, etik hükümler, müşteri ilişkileri insan kaynakları, denetimin yürütülmesi, izleme ve ayrıca belgelendirme gibi unsurlar ile denetim kalitesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Tablo 6'ya bakıldığında kalite kontrol sistemi ana unsurlarından liderlik hükümleri ile denetim kalitesi arasında pozitif yönlü **orta düzey bir ilişki olduğu**; diğer unsurlar olan etik hükümler, müşteri ilişkileri, insan kaynakları, denetimin yürütülmesi, izleme ve belgelendirme unsurları ile denetim kalitesi arasında ise **pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişki olduğu** görülmektedir. Korelasyon analizi sonuçları şu şekilde yorumlanabilir;

- ✓ Liderlik hükümlerinin denetim kalitesine mutlaka bir etkisinin olduğu yapılan araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Bağımsız denetim firmalarında liderin çalışanları üzerindeki olumlu etkisi denetimin kalitesini arttırmaktadır. Lider, denetimin kaliteli bir şekilde yürütülmesinde büyük katkı sunmaktadır. Dolayısı ile bağımsız denetim çalışmasında liderlik özellikleri olumlu yönde sergilenmediği sürece denetim çalışması sonucunda oluşturulan denetim raporlarının güvenilirliği azalacaktır.
- ✓ Her meslekte olduğu gibi bağımsız denetim mesleğinde de meslek etiği konusu son yıllarda ön plana çıkmıştır. Bağımsız denetim hizmetinin dürüstlük, tarafsızlık, gizlilik, mesleki yeterlilik ve özen ve mesleğe uygun davranışlar çerçevesinde verilmesi mesleğin kaliteli bir şekilde icra edilmesini sağlayacaktır. Dolayısı ile etik ilke ve kurallar bağımsız denetimin kalitesini arttıran önemli bir unsurdur.
- ✓ Müşteri işletmenin daha önceki dönemlerde aldığı hizmetin değerlendirilmesi, denetim hizmetinin verilmesi sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Çünkü oluşabilecek risklerle ilgili önlemlerin alınması veya denetim planlamasında bu risklerin dikkate alınması denetimin güvenilirliğini etkileyecektir. Ayrıca denetim sözleşmesi imzalanmadan önce müşteri işletmenin piyasadaki itibarının da göz önünde bulundurulması denetimin kalitesini etkileyen unsurlardan biridir.
- ✓ Bağımsız denetim mesleğinin bir kamu hizmeti olarak kaliteli bir biçimde icra edilmesi için meslek mensuplarının yeterli düzeyde eğitim, deneyim ve beceriye sahip olmaları gereklidir. Şirket bünyesinde insan kaynakları konusunda mesleki yeterliliğin yanı sıra mesleki gelişimlerin desteklenmesi, maddi teşvikler gibi hususların dikkate alınması denetimin kalitesini olumlu yönde etkileyecektir.
- ✓ Denetim işinin sağlıklı yürütülmesi her şeyden önce denetleyen ve denetlenen tarafların sağlıklı iletişimi ile mümkündür. Bu konuda gerekli belgelerin oluşturulması ve ilgili taraflara

sunulması gereklidir. Ayrıca denetim sürecinde zor ve tartışmalı konulara ilişkin istişarelerle birlikte olası şikâyetlerin de değerlendirilmesi denetimin kalitesini arttıracaktır.

- ✓ Denetim firması bünyesinde oluşturulan kalite kontrol komitesi denetimin kaliteli bir şekilde yürütülmesi aşamasında önemli bir rol oynamaktadır. Oluşturulan bu komitenin etkinliği ile birlikte denetim ekibinin yeterliliği, denetim çalışmasının sürekli takip edilmesi gibi durumlar denetimin güvenilirliğini büyük ölçüde sağlayacaktır. Oluşturulan kalite kontrol sisteminin belgelendirilerek denetimi gerçekleştirecek tarafların bilgisine sunulması ve tarafların bu sisteme uygun hareket etmelerini sağlamak denetimin kalitesini büyük ölçüde arttıracaktır. Ayrıca denetim esnasında oluşturulan çalışma kâğıtlarının sadece yetkili kişilerin erişimine açık olacak şekilde muhafaza edilmesi denetimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayacaktır.

5.2.3.Hipotezlerin Genel Değerlendirilmesi ve Regresyon Modelinin Oluşturulması

Bu bölümde söz konusu hipotezleri içeren korelasyon analizleri ardından; aşağıdaki gibi sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 7: Bağımsız Denetim Firmalarına İlişkin Elde Edilen Sonuçlar

Kalite Kontrol Sistemi Unsurları	Sonuç	Yorum
<p>Liderlik Hükümleri H₀:Bağımsız Denetim Firmasında Liderin Tavrı İle Denetimin Kalitesi Arasından Anlamlı Bir İlişki Vardır. H₁:Bağımsız Denetim Firmasında Liderin Tavrı İle Denetimin Kalitesi Arasından Anlamlı Bir İlişki Yoktur.</p>	H ₀ hipotezi kabul edilir.	Bağımsız denetim firmasında liderlik hükümlerinin etkin bir şekilde uygulanması denetimin kalitesini arttırmaktadır.
<p>Etik Hükümler H₀:Bağımsız Denetim Firmasının Uyguladığı Etik Hükümler İle Denetim Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır. H₁:Bağımsız Denetim Firmasının Uyguladığı Etik Hükümler İle Denetim Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.</p>	H ₀ hipotezi kabul edilir.	Etik hükümlerin etkin olduğu denetim firmasında bağımsız denetim çalışmaları güvenilir, sağlıklı ve kaliteli olacaktır.
<p>Müşteri İlişkileri H₀:Bağımsız Denetim Firmasında Müşteri İlişisine Yönelik Uygulanan Prosedürler İle Bağımsız Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır. H₁:Bağımsız Denetim Firmasında Müşteri İlişisine Yönelik Uygulanan Prosedürler İle Bağımsız Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.</p>	H ₀ hipotezi kabul edilir.	Denetim firması ile denetlemen işletme arasında denetim öncesi ve denetim esnasındaki hususlara (piyasa itibarı, bağımsızlık gibi) dikkat edilmesi denetimde kaliteyi büyük ölçüde sağlayacaktır.
<p>İnsan Kaynakları H₀:Bağımsız Denetim Firmasında İnsan Kaynaklarına Yönelik Uygulanan Prosedürler İle Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır. H₁: Bağımsız Denetim Firmasında İnsan Kaynaklarına Yönelik Uygulanan Prosedürler İle Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.</p>	H ₀ hipotezi kabul edilir.	Bağımsız denetimin kaliteli yürütülebilmesi için denetimi yürütecek ekibin mesleki yeterliliği önemlidir. Bu kapsamda personelin gerekli eğitimlere tabi tutulması, personelin teşvik etmesi amacı ile ödüllendirme, terfi uygulamalarının gerçekleştirilmesi denetimin daha sağlıklı, kaliteli yürütülmesine katkı sunacaktır.
<p>Denetimin Yürütülmesi</p>	H ₀ hipotezi	Denetim işinin yürütülmesi süresinde kullanılacak her türlü dokümanın

H ₀ :Denetimin Yürütülmesi Aşamasında Uygulanan Prosedürler İle Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır. H ₁ :Denetimin Yürütülmesi Aşamasında Uygulanan Prosedürler İle Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.	kabul edilir.	oluşturulması, bağımsızlık veya gerekli durumlarda alanında uzman kişilerin görüşlerine başvurulması gibi hususlar bağımsız denetimde kalitenin artırılmasında önemli rol oynamaktadır.
İzleme H ₀ :Yapılan Denetim Çalışmasında Kalite Kontrol Sisteminin Etkin Bir Şekilde İzlenmesi İle Denetim Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır. H ₁ :Yapılan Denetim Çalışmasında Kalite Kontrol Sisteminin Etkin Bir Şekilde İzlenmesi İle Denetim Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.	H ₀ hipotezi kabul edilir.	Kalite kontrol sisteminin etkin bir şekilde izlenmesi ve belgelendirilmesinin sağlanması ile denetimin yürütüldüğü süre içinde ortaya çıkan olumsuzlukların giderilecek ve denetimin kalitesini artacaktır.
Belgelendirme H ₀ : Kalite Kontrol Sisteminin Belgelendirilmesi İle Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Vardır. H ₁ : Kalite Kontrol Sisteminin Belgelendirilmesi İle Denetimin Kalitesi Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur.	H ₀ hipotezi kabul edilir.	Kalite kontrol sisteminin belgelendirilmesi şirket denetim çalışmalarının daha bütüncül bir yaklaşımla sergilenmesini sağlayacaktır. Daha standart uygulamalar ile, şirketteki iş süreçleri daha fazla göz önünde olacak ve denetimde kalite sağlanacaktır.

Tablodan anlaşılacağı gibi oluşturulan H₀ hipotezleri kabul edilmiştir. Bu bağlamda kalite kontrol sistemi ana unsurları çerçevesinde verilen bağımsız denetim hizmetinin kaliteli olacağı sonucu çıkmıştır. Ayrıca bağımsız denetim firmalarının kalite kontrol sistemine uygun davranıp davranmadıklarının tespiti amacı ile alınan cevaplar sonucunda oluşturulan regresyon modeli aşağıdaki gibidir;

$$Y_{(VBDHK)} = 0,130X_{(LDRLK)} + 0,131X_{(ETKH)} + 0,204X_{(MŞTR)} + 0,177X_{(İNSNK)} + 0,217X_{(DNTY)} + 0,129X_{(BLG)}$$

Modelde VBDHK; verilen bağımsız denetim hizmetinin kalitesini; LDRLK liderlik hükümlerini; ETKH etik hükümleri, MŞTR müşteri ilişkisi; İNSNK insan kaynakları; DNTY denetimin yürütülmesi; BLG belgelendirmeyi temsil etmektedir.

Modelde görüldüğü gibi verilen denetim hizmetinin kalitesi açısından denetimin yürütülmesi ve müşteri ilişkisi denetimin kalitesini arttırmada yüksek bir etkiye sahiptir. Liderlik, etik hükümler, belgelendirme ve insan kaynaklarının nispeten daha az bir oranla denetimin kalitesi üzerinde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

SONUÇ

2000'li yıllarda yaşanan muhasebe skandalları denetim mesleğinin kaliteli icrası için birçok yeni mesleki uygulamaları gerekli kılmıştır. Bundan kaynaklı başta ABD olmak üzere AB ülkelerinde oluşturulan Kamu Gözetim Kurumlarının, bağımsız denetimin sağlıklı yürütüldüğüne dair gözetim ve inceleme çalışmalarının yürütüldüğü Bağımsız Denetim Firmalarının ve Denetçilerin yetkilendirilme gibi konularda görev ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Ülkemizde bu gelişmeleri dikkate alınarak birçok düzenleme hayata geçirilmiştir. 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kamu Gözetim Kurumunun oluşturulmuş ve bu kararname Kamu Gözetim Kurumunun muhasebe ve denetim mesleğinde en yetkili kurum olma konumunda olmasını sağlamış, SPK ve BDDK gibi kurumlar da bu düzenlemelere paralel olarak kendi bünyelerinde yeni düzenlemeler yapmışlardır. Bağımsız denetimde kaliteyi sağlama ve/veya arttırmaya yönelik Kamu Gözetim Kurumu tarafından yürürlüğe konan standartlar KKS 1, UDS 220 ve Bağımsız Denetim Yönetmeliğidir. Bağımsız denetim firmalarının bu uygulamalar ışığında bünyelerinde gerekli düzenlemeleri yapmaları zorunlu tutulmuştur.

Çalışmanın uygulama kısmında KAP tarafından listelenmiş firmalara ulaşılmıştır. Kalite kontrol sistemi ana unsurları dikkate alınarak oluşturulan anket uygulaması sonucunda bulgular ve analiz sonuçları elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre: Çalışmaya katılan denetçilerin mesleki tecrübeleri genellikle yakın dağılım göstermiş olup eğitim düzeyleri ağırlıklı olarak lisans düzeyindedir; şirketteki konumları ağırlıklı olarak sorumlu ortak baş denetçi ve kıdemli denetçilerdir ve meslek mensupları kalite kontrol komitesinde yer almamaktadırlar; Bağımsız denetim firmaları kuruluş merkezleri genellikle İstanbul olup faaliyet süreleri 11 yıl ve daha fazladır; Ortak sayıları 20 den az ve büyük çoğunlukla yabancı ortağı olmayan Türk denetim şirketleridir; Bu şirketlerin ağırlıklı olarak hizmet verdikleri sektörler; finans, inşaat ve hizmet sektörüdür; Tüm firmalar bağımsız denetim hizmeti vermektedir, bazı firmalar bağımsız denetim dışındaki hizmetleri sunmaktadır; Tüm şirketler bünyelerinde oluşturulan kalite kontrol sistemini KKS 1'e göre düzenlemekle birlikte bazı firmalar UDS 220 ve etik düzenlemeleri de dikkate almışlardır.

Tüm firmalar KGK ve SPK tarafından yetkilendirilmiştir. Bununla birlikte faaliyet gösterilen alanlar itibariyle BDDK ve EPDK gibi kurumlardan ve yabancı ortağı olan firmalar açısından yetkilendirilen firmalar da mevcuttur.

Çalışmaya katılan denetim firmalarının KGK tarafından uygulamaya konulan KKS 1, UDS 220, BDY gibi düzenlemeler çerçevesinde denetim çalışmaları açısından birtakım değişiklikler yaptıkları görülmektedir. Bu bağlamda yıllık olarak yayınlanan şeffaflık raporlarında şirket genel bilgileri ile birlikte KKS'ye ilişkin uygulamalar da görülmektedir. Elde edilen veriler ışığında yapılan analizlerde KKS ana unsurlarına uygun hareket etmeye çalıştıkları ve bu unsurların denetim kalitesini büyük ölçüde etkilediği görülmektedir.

Denetim firma yetkililerinin kaliteyi kurumsal bir kültür haline getirmesi, çalışanları bu yönde bilinçlendirmesi, denetim esnasında bağımsızlık ve tarafsızlığın korunması, müşteri ilişkilerinde güven unsurunun sağlanması, bağımsız denetim dışındaki faaliyetlerin değerlendirilmesi, denetim ekibinin yeterliliği ve sektör bilgisi, mesleki eğitim uygulamalarının gerçekleştirilmesi, denetimin sağlıklı yürütülmesine yönelik gerekli bilgileri toplama, sektöre ve performansı arttırmaya yönelik rehberlerin hazırlanması, denetim sürecinde tespit edilen eksikliklerin giderilmesi ve gerektiğinde danışmanlık alınması, denetim süreci ve kaliteye ilişkin belgelendirmeleri yapmak ve ilgilere sunma gibi hususlar denetimde kaliteyi arttıracaktır.

Kamu gözetim kurumunun oluşturulması ile denetimde kaliteye yönelik uygulamaların somut bir hale gelmesi söz konusu olmuştur. Kurum bu anlamda bütüncül bir yaklaşım sergileyerek meslek mensuplarının ve denetim firmalarının çalışmalarında eksikliklerin giderilmesi yönünde bir tavır sergilemiştir. İlerleyen dönemlerde yayınlanacak yeni gözetim ve inceleme faaliyetleri raporları ile sistemin daha iyi yönde ilerlemesi adına gerekli önlemlerin alınacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTINTAŞ A. Taylan, "Halka Açık Şirketlerin Bağımsız Denetiminin Kalitesinin Algılanmasına İlişkin Bir Araştırma", İstanbul Üniversitesi SBE İşletme Bölümü Muhasebe ABD (Doktora Tezi) İşletme/Muhasebe Ocak, 2008 İstanbul.
- GÖĞER Tuğba, Türkiye de Bağımsız Denetim Uygulamalarında Bağımsız Denetimin Kalitesini Belirleyen Etkenler ve Türkiye deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma, Marmara Üniversitesi SBE, İşletme Bölümü, Muhasebe Denetimi ABD(Yüksek Lisans Tezi) 2006 İstanbul.
- KAVVAL Hasan, Muhasebe Denetimi, Gazi Kitabevi, 2008, Ankara.
- EKŞİT, Ayşegül, Gözetim Kurumları ve Bağımsız Denetimin Kalitesinin Artırılmasındaki Rolü (Moderatör: Osman DERELİ) Bağımsız Denetim Kongresi, 8 Eylül 2015, İstanbul
- Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin 2006/43/EC Sayılı Direktifi 17 Mayıs 2006 Yıllık Hesapların ve Konsolide Hesapların Kanuni Denetimi
www.dt-audit.com/.../AB%20Denetim%20Direktifi-Tadil%202008%20-t... 05.01.2016.
- Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 16 Nisan 2014 tarihli ve 537/1024 EU Sayılı Düzenlemesi (Türkçe) ile Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 16 Nisan 2014 tarihli ve 2014/56/EU Sayılı Direktifi (İngilizce) http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v1/Mevzuat/UluslararasıC4%B1%20D%C3%BCzenlemeler/2014_56_EU.pdf, 18.07.2017.
- Bağımsız Denetim Standardı 220 (Taslak)-Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Kontrol http://www.kgk.gov.tr/contents/files/bds/bds_220.pdf 07.11.2013
- Bağımsız Denetim Yönetmeliği 26.12.2012 sayılı Resmi Gazete
- Kalite Kontrol Standardı 1-Finansal Tabloların Bağımsız Denetim ve Sınırlı Bağımsız Denetimleri İle Diğer Güvence Denetimleri ve İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetçiler İçin Kalite Kontrol <http://kgk.gov.tr/contents/files/pdf/kks1.pdf> 07.11.2013
- YURDAKUL Hüseyin, Bağımsız Denetimde Kalite Kontrol ve Türkiye' deki Uygulamaları, Gazi Üniversitesi SBE İşletme Anabilim Dalı Muhasebe bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) 2005 Ankara.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL KALKINMA VE GÖÇÜN ÖNLENMESİ İÇİN TARIMSAL EĞİTİM ÖNERİSİ: BİR PİLOT ARAŞTIRMA*

Lütfiye Özdemir

Orhan Polat

İnönü Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZET

Araştırma, sürdürülebilir kırsal kalkınma engeli olarak göçün önlenmesinde eğitimin etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda kırsal alanlardan kentlere yapılan göçlerin nedenleri araştırılmış ve köylerde yaşayan insanların eğitim durumları değerlendirilmiştir. Bu amaçla araştırma, Türkiye'nin İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz Bölgelerinin kırsal kesimlerde uygulanmıştır. Araştırma verileri bu bölgelerden anket yöntemiyle toplanmıştır. Toplam 123 anket değerlendirmeye tabi tutulmuştur. İstatistiki değerlendirmeler sonucunda; Cronbach Alpha değerinin 833 olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak erişilen bulgular şunlardır: 1) Araştırmanın uygulandığı kırsal kesimde insanların eğitim düzeyleri düşüktür. 2) Katılımcıların tamamı okullarda lise düzeyinde tarımla ilgili hiçbir mesleki eğitim almamışlardır. 3) Devlet okullarının dışında tarımla ilgili olarak mesleki eğitim alan katılımcıların oranı düşüktür. 4) Eğitim yetersizliği kırsal alanlardan kentlere olan göçün önemli sebeplerinden biridir. 5) Kırsal alanlarda tarımsal eğitimler verilirse, gelecek nesillerin yaşayabilmeleri için gerekli doğal kaynaklar korunur.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma, Göç, Tarımsal Eğitim, Kırsal Alan, Tarım.

DEVELOPMENT AND PREVENTION OF MIGRATION: A PILOT RESEARCH

ABSTRACT

This study was conducted to determine the effect of training in the prevention of migration as an obstacle for sustainable rural development. In this context, the causes of migration from rural areas to the cities were investigated and the educational status of people living in the villages was evaluated. For this purpose, the research has been implemented in rural part of Turkey's Central Anatolia, Mediterranean and Black Sea regions. Research data were collected by applying a questionnaire to the region inhabitants. A total of 123 questionnaires were evaluated. On statistical analysis, Cronbach's alpha value was found to be .833. The findings are as follow: 1) People living in region have low educational levels. 2) None of the participants had received any training related to agriculture in highschool. 3) The proportion

* Bu çalışma 29-31 Ağustos 2016 tarihinde Macaristan'da gerçekleştirilen "International Conference on Eurasian Economies" konferansında "Kırsal Alanlarda Sürdürülebilir Kalkınma İçin Göçün Önlenmesinde Yaygın Formal Eğitim Önerisi: Bir Pilot Araştırma" adı altında sunulmuştur. Kongre sonrasında başlıkta ve içerikte önemli değişiklikler yapılarak sayısal veriler güncellenmiştir.

of participants receiving vocational training related to agriculture, except for state schools is low. 4) Lack of education is one of the important reasons of the migration from rural to urban areas. 5) If enough agricultural education is given to region habitants, natural resources to ensure the survival of future generations are protected.

Keywords: Sustainable Rural Development, Migration, Agricultural Education, Rural Area, Agriculture.

1. GİRİŞ

Günümüzde sürdürülebilir kırsal kalkınma, kuşkusuz ki, dünya ülkelerinin gelişmişlik göstergelerinin önemli kriterlerinden biridir. Çünkü gelişmiş olan ülkelerin ekonomik göstergelerinde tarımsal faaliyetlerin oranının büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle tarımın önemi neredeyse tüm dünya ülkeleri tarafından daha iyi anlaşılmaktadır. Ancak teknolojinin tabiata zarar vermesi, iklim koşullarının büyük ölçüde değişmesi, miraslar nedeniyle sahip olunan tarla paylarının küçülmesi, hükümetlerin yanlış politikalar izlemesi ve köyden kente göçlerin artması gibi nedenlerden dolayı tarımsal faaliyetlerin azalmakta olduğu söylenebilir. Gelişmiş olan ülkeler, tarıma daha fazla önem vererek ve teknolojik gelişmeleri tarımsal alanlarda kullanarak sürdürülebilir kırsal kalkınmayı sağlayabilirlerken, gelişmekte olan ülkeler, tarım ülkeleri olmalarına karşın belirtilen sorunlar nedeniyle kırsal alanlarda henüz çözümlenememiş büyük problemlerle karşılaşmaktadırlar.

Sürdürülebilir kırsal kalkınmayla ilgili olarak ülke bağlamında yaşamakta olduğumuz önemli sorunlardan bazıları kuşkusuz ki, köyden kente göçlerin artması, köylerin boşalması, taşınmalı eğitim nedeniyle köy insanlarının kent yaşamını tercih etmeleri ve bunların sonucu olarak kırsal gerilemenin yaşanması ve buna karşılık azalan tarımsal faaliyetler nedeniyle gereksinim duyulan tarım ve hayvan ürünlerinin karşılanması için ithalat faaliyetlerinin giderek artmasıdır. Kırsal gerileme nedeniyle uzun vadede doğabilecek tehditlerden dolayı hükümetler gerekli tedbirleri alma ve tarımsal faaliyetleri teşvik etme yönünde gerekli girişimlerde bulunmaktadır. Ancak, önemi giderek büyümekte olan tarımsal faaliyetlerin artırılması için daha kalıcı çözümlerin üretilmesi gerekmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanabilmesinde köyden kente göçlerin önlenmesinin yanısıra tarımsal eğitimlerin verilmesinin yadsınamaz bir önemi vardır.

Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için öncelikle mevcut uygulamaların yönetim ve organizasyon açısından incelenmesi gerekmektedir. Yönetim ve organizasyon; iş ile iş, iş ile insan, insan ile insan arasındaki ilişkilerdeki düzeni ve yönetimi ifade etmektedir.¹ Kırsal alanlardaki uygulamalar, yönetim ve organizasyon faaliyetleri açısından incelendiğinde; ilk bakışta, iş ile insan ilişkisinin doğru olarak düzenlenmesinin önemli olduğu göze çarpmaktadır. İş ile insan arasındaki ilişkinin ilk basamağı işi yapacak insanın, işle ilgili gerekli bilişsel ve fiziksel yeterlilikleri sağlamasıdır. Bu nedenle kırsal kesimlerde yaşayanların tarım ile ilgili bilgi düzeylerinin tespit edilmesi ve bilgi düzeylerinin eğitim programları ile artırılması önemlidir. Kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınmanın önündeki engellerden birisi de kentlere olan göçtür. Yaşanan bu göç, doğrudan tarımsal işleri, dolaylı olarak da sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz etkileyebilmektedir.

Türk Dil Kurumu'na göre ise göç; “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret”tir. Kırsal kesimlerden kentlere olan göçlerin ülkelere ve bölgelere göre çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu araştırma, sürdürülebilir kırsal kalkınmayı engelleyen göçün önlenmesinde tarımsal eğitimin etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada öncelikle kırsal

¹ Koçel, Tamer, İşletme Yöneticiliği, (16.baskı) Beta, İstanbul 2015, s. 209.

alanlardan kentlere yapılan göçlerin nedenleri araştırılmış ve köylerde yaşayan insanların eğitim durumları değerlendirilmiştir.

Kapsamlı literatür taraması sonucunda göçlerin temel nedenlerinden birinin tarımsal eğitim eksikliği ve köylerdeki okulların kapatılması sonucu uygulanan taşınmalı eğitim sistemi olduğu tespit edilmiştir. Devlet, Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği ve Dünya Bankası kaynaklı sürdürülebilir kırsal kalkınma çalışmalarında tarımsal eğitim eksikliği, “proje tipi” eğitimlerle giderilmeye çalışılarak kırsal kalkınma hedeflenmiş ancak bu çalışmaların sonuçları da proje süresi kadar olmuştur. Sonuç olarak ülkemizde son yüzyılda kırsal alanda sürdürülebilir bir kalkınma gerçekleştirilememiş ve yapılan çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu nedenle günümüzde göç devam etmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kırsal alan; Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi’nde “nüfusu 20 binden düşük olan yerleşim yerleri” olarak ifade edilmektedir.² Ancak 2014 yılı Mart ayında kabul edilen yasa ile Büyükşehir Belediye Statüsü kazanan 30 il için, il sınırları içerisinde yer alan köyler mahalle statüsü kazanmıştır. 20 000 nüfus sınırı esas alınarak yapılan kır-kent tanımındaki kır oranı bu büyükşehirlerde %21’den %3’e düşmüştür. TÜİK Başkanlığı’nda yapılan çalışmalarda bu durumdan kaynaklanan sorunların, mevcut kır-kent tanımı idari sınırlar ve yerleşim yerleri nüfusları dikkate alınarak yapıldığı için ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, uzun vadede kullanılmaya yönelik hem AB standartlarına uygun hem de ulusal bir tanımın geliştirilmesi için kilometrekare çözünürlüklü nüfus yoğunluğu esas alınmaya başlanmıştır.³ OECD’nin yaptığı tanımlamaya göre kırsal alan, nüfus yoğunluğunun kilometre kare başına 150 kişinin altında olduğu yerlerdir.⁴ Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın hazırlamış olduğu (2014-2020) Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisine göre kırsal alanların başlıca zayıflıkları diğer bir deyişle kırsal alanda karşılaşılan sorunlar; artan nadas alanları, dağınık ve küçük tarım parselleri, dağınık ve parçalı yerleşme deseni, kırsal alan istatistiklerinin yetersizliği, köylerin çoğunlukla sert topografya ve iklim koşullarında konumlanması, kurumlar arası koordinasyon eksikliği, modern tarım bilgisi eksikliği, sosyal donatıların ve faaliyetlerin eksikliği, tarımda ücretsiz aile işçiliği ve sosyal güvenlik sorunu, tarımsal işletmelerin sermaye birikimi yapamaması, tarımsal sulamalarda bilinçsiz uygulamaların ve izinsiz yeraltı su kullanımının artması, tarımsal üretimde düşük verimlilik, toprak erozyonunun sürmesi, üretici örgütlerinde profesyonel yönetimlerin bulunmaması, ürün depolama ve pazarlama altyapısındaki yetersizlikler, yaşlı bakım hizmetlerine erişim güçlüğü, yatırımcı ve girişimci eksikliğidir.⁵

Sürdürülebilirlik; ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın, doğal kaynakları tüketmeden ve doğanın kurulu dengesini bozmadan gelecek nesillere ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve kalkınmalarına imkân sağlayabilecek şekilde bugünün ve yarının kalkınmasının tasarlanması ve uygulanmasıdır. Dar anlamda diğer bir ifadeyle organizasyonlarda sürdürülebilirlik ise; organizasyon ile çevresi arasındaki ilişkilerin sürekliliğini sağlayabilecek şekilde bir ahenk içinde olması anlamını

² Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) (2014-2020), Yüksek planlama kurulunun 31.12.2014 tarihli 2014/45 sayılı kararı, 21.02.2015 tarihli Resmi Gazete, Sayı: 29274, s. 7.

³ Kır/Kent Tanımının Revizyonu, Resmi İstatistik Portalı, TÜİK, <<http://www.resmiistatistik.gov.tr/?q=tr/content/18-k%C4%B1r-kent-tan%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n-revizyonu>> (22.06.2018).

⁴ OECD Regional Typology, Directorate for Public Governance and Territorial Development, OECD, 2011, s. 3; <https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/OECD_regional_typology_Nov2012.pdf> (22.06.2018).

⁵ Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) (2014-2020), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015, s. 30; <[http://kkp.tarim.gov.tr/sp/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](http://kkp.tarim.gov.tr/sp/UKKS%20(2014-2020).pdf)> (22.06.2018).

taşımaktadır.⁶ Sürdürülebilirlik kavramı sosyal, ekonomik ve çevresel⁷ olmak üzere üç unsuru kapsamaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik, toplumun manevi yapısının birbiri ile dinsel ve kültürel etkileşimlerle sürdürülmesi ve yenilenmesidir. Ekonomik sürdürülebilirlik ise, maddi sermayenin (yapı, hammadde, enerji, doğal kaynaklar vb.) devamlılığıdır.⁸ Çevresel sürdürülebilirlik de; doğal kaynakların ölçülü bir biçimde kullanılarak, bugün ve gelecekte kaliteli yaşamın ve gıda üretiminin devam ettirilmesidir.⁹ Çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik tarımsal konular ile ilişkili olduğundan, doğal kaynakların bozulmasına neden olmadan, insan sağlığını tehlikeye atmadan tarımsal faaliyetlerin planlanması, uygulanması ve denetlenmesi yapılarak sağlanmalıdır.¹⁰ Tarımsal konularda sürdürülebilirliğin ana başlıkları; devlet müdahalesi, küresel bir bakış açısı, temel kaynakların yönetimi (toprak kullanımı, su yönetimi, alternatif kimyasalların kullanımı, ormanlaştırma ve tarım, su kültürü), üretim ve verimlilik (teknolojik temelli, insan kaynakları, girdilerin verimliliği) ve tarafsızlıktır. Tarımsal konularda sürdürülebilirliğin sağlanmasında kaynak yönetimini ve üretim ile verimliliği gerçekleştirecek olan güç, eğitilmiş insandır. Geleneksel tarım anlayışından teknolojik tarım anlayışına geçiş, insan kaynaklarını geliştirmeden imkansızdır. İnsan kaynakları eğitim ile geliştirilebilir. Uygulanacak eğitimin nasıl olacağı konusu geçmişten günümüze tartışılan bir konudur. Ancak gerçek şu ki, bu konuda araştırmacılar, eğitimde reformlar gerçekleştirerek, kırsal alanda yaşayanları ve tarımsal ihtiyaçları kapsayarak çözümler üretmelidirler. Bu eğitim reformu, sürdürülebilir tarım için toprak, su ve ormanların verimli bir şekilde kullanılmasını içermelidir. Ayrıca bu eğitim reformu yalnızca kırsal alanda yaşayan erkekleri değil kadınları da kapsamalı ve desteklemelidir.¹¹

Kalkınma; gelişme süreci ve eylemidir, büyüme ve ilerleme olarak da ifade edilebilir. BM'de yapılan çalışmalarda sürdürülebilir kalkınma; bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin yaşam kabiliyetini bizden şikâyet etmeyecek şekilde karşılayarak gelişmek olarak tanımlanmaktadır.¹² BM, 2015 yılında 2030 yılına kadar gerçekleştirmek istediği sürdürülebilir kalkınma hedeflerini; 1) Yoksulluğa son, 2) Açlığa son, 3) Sağlıklı bireyler, 4) Nitelikli eğitim, 5) Toplumsal cinsiyet eşitliği, 6) Temiz su ve sıhhi koşullar, 7) Erişilebilir ve temiz enerji, 8) İnsana yakışır iş ve ekonomik büyüme, 9) Sanayi, yenilikçilik ve altyapı, 10) Eşitsizliklerin azaltılması, 11) Sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları, 12) Sorumlu tüketim ve üretim, 13) İklim eylemi, 14) Sudaki yaşam, 15) Karasal yaşam, 16) Barış ve adalet, 17) Hedefler için ortaklıklar şeklinde belirlemiştir.¹³ Belirtilen süre içerisinde bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için nitelikli eğitim kapsamında belirlenen alt hedefler; temel, teknik, mesleki ve

⁶ Koçel, Tamer, a.g.e., s. 287.

⁷ Measuring Sustainable Development: Integrated Economic, Environmental and Social Frameworks, OECD, Paris 2004, s. 9.

⁸ Altınok, Serdar, vd., "Küresel İklim Değişikliği Sorununun Çözümü İçin Yeni Bir Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı" Tebliği, International Conference on Eurasian Economies, Kazan, Russia, September 2015, s. 623.

⁹ The EU Explained Agriculture, European Commission Directorate, General for Communication Citizens Information, European Union, Brussels 2014, Manuscript updated in November Luxembourg 2014.

¹⁰ Kırımhan, Sücaattin, Organik Tarım Sistemleri ve Çevre, (1.baskı), Turhan Kitabevi Ofset Matbaacılık Tesisleri, 2005, Ankara, s. 20.

¹¹ Our Common Future, From One Earth to One World, World Commission on Environment and Development (WCED), United Nations, Oslo, 1987, <<http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>> (31.05.2016).

¹² Strange, T. ve Bayley, A. Sustainable Development Linking Economy, Society, Environment, OECD 2008, s. 24; WCED, a.g.e., s. 1-300.

¹³ BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, UNDP, Türkiye, <<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>> (27.02.2018); Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, United Nations General Assembly (UNGA) A/RES/70/1, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1 &Lang=E> (21.02.2018), s.14-36.

yükseköğretimi içeren kaliteli eğitim, hayat boyu öğrenme fırsatları, eğitim gerekli altyapı ve nitelikli öğretmen arzı olarak özetlenebilir.¹⁴ AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi; çevrenin korunması, sosyal uyumun ve refahın sağlanması, ekonomik potansiyelin çevresel ve sosyal yeniliklerle yükseltilmesi, kaynakların etkili bir şekilde kullanılması ve yönetilmesi sağlanarak toplumların sürdürülebilir üretkenlikleriyle yaşam kalitesinin uzun dönemli olarak sürdürülebilmesine imkân sağlamak için eylemlerin geliştirilmesi ve belirlenmesi amacını taşımaktadır. Eğitim ve uygulama, sürdürülebilir kırsal kalkınma açısından kritik öneme sahiptir ve Avrupa Komisyonu 2020'ye kadar eğitimde işbirliğini sağlamayı hedeflemektedir.¹⁵ BM ve AB'ye göre sürdürülebilir kalkınma için; insan kaynaklarının sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik konusunda eğitilmeleri bir zorunluluktur.¹⁶ İklim değişikliğinin olumsuzluklarının giderilmesi, ormanların azalmasının engellenmesi, yeni tarımsal metotlar geliştirilmesi gibi yöntemlerle çevreye verilen zararların azaltılması halinde sürdürülebilir kırsal kalkınmanın hızlı artış potansiyeline sahip olabileceği değerlendirilmektedir.¹⁷

Kalkınma, ekonomik, sosyal ve insan kalkınması olarak üç boyutta ele alınmaktadır. Ekonomik kalkınma; insanların refahını ve mutluluğunu artırmak için onların ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlerin gelişmiş bir ekonomik yapı içerisinde üretilerek karşılanmasıdır. Sosyal kalkınma ise; insanların sosyal yaşamlarının iyileştirilmesi için sağlık, eğitim, altyapı, kent ve çevre sorunları gibi hizmet yönlü alanlardaki gelişme olarak ifade edilmektedir. İnsan kalkınması da; insanların kişisel ve toplumsal olarak sahip oldukları potansiyellerini kalkınma için kullanmaları ve ülkenin gelişmesinde yapıcı rol oynamasıdır. Bu bağlamda eğitim, öncelikle insan kalkınmasında ve sonrasında sosyal ve ekonomik kalkınmada önemli bir yere sahiptir.

Kalkınma; alanlarına göre kırsal, kentsel, bölgesel, ülkesel ve küresel kalkınma olarak ayrılabilir. Bu araştırmanın konusunu oluşturan kırsal kalkınma, düşük nüfus yoğunluğuna sahip yaşam ve çalışma alanlarında, mevcut doğal kaynakların istismar edilmeden, uygulanabilir ve sürdürülebilir şekilde değerlendirilerek, hayat standartları ve gelir düzeylerinin yükseltilerek sosyal refahın artırılmasıdır. Kırsal alan çoğunlukla tarımsal faaliyetlerin iyileştirilmesi olarak düşünülmektedir.¹⁸ Kırsal kalkınma; kırsalda yaşayan insanların ekonomik ve sosyal refah ile birlikte yaşam kalitesini artırma süreci olarak ifade edilmektedir. Kırsal alandaki temel ekonomik faaliyet tarıma dayalıdır.¹⁹ Kırsal alanın tarımla ilişkilendirilmesinin sebebi tarımın tanımından anlaşılmaktadır. Tarım; "bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması"dır.²⁰ Tanımdan da anlaşıldığı gibi, tarım, kırsal alanda üretilen hem hayvansal hem de bitkisel kaynaklı ürünlerin üretilmesini, kalite ve verimin yükseltilmesini ve üretilen bu ürünlerin özelliklerini kaybetmeden muhafaza edilmesini, işlenmesini

¹⁴ UNGA A/RES/70/1, a.g.e. s. 17.

¹⁵ European Union Strategy for Sustainable Development (2009 Review), EUR-Lex (Access to European Union Law), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52009DC0400> (31.05.2016); Sustainable Development, European Commission (EC), <http://ec.europa.eu/environment/eussd/> (01.06.2016).

¹⁶ Sustainable Development Agenda 21-1992, United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (01.06.2016).

¹⁷ Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012, International Institute for Sustainable Development (IISD), United Nations, New York, 2010, s. 19.

¹⁸ İrmış, Ayşe, Şeyma Gün Eroğlu, "Bir Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Geleneksel Üretimi Yeniden Canlandırma Örneği: Yeşilyuva Ayakkabı Üretimi", Tebliğ, International Conference on Eurasian Economies, Kazan, Russia, September 2015, s. 690.

¹⁹ UKKS, a.g.e. s. 5.

²⁰ Tarım, Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56f835cc8acfa7.61756333> (21.04.2016).

ve pazarlanmasını kapsamaktadır. Tüm bu faaliyetleri oluşturan bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretimi, büyük oranda kırsalda yapılabildiğinden tarım ve kırsal alan birbiri ile doğrudan ilişkilidir. Tarımın kalkınması kırsal alanın kalkınması demektir. İrmiş ve Eroğlu'na göre²¹; kırsal alan kalkınması için; kırsal alan turizm, organik tarım, halıcılık, el sanatları, geleneksel üretim konuları gibi kültürel ve sanatsal üretim ile bu alandaki istihdam, eğitim ve sağlığın iyileştirilmesi oldukça önemli konular olarak kabul edilmektedir. Dünya Bankası'nın 2008 yılı Dünya Kalkınma Raporu'nda kırsal kalkınmanın önündeki en büyük engelin göç olduğu, göç engellenmedikçe kalkınmanın mümkün olmadığı belirtilmektedir. Kırsal kalkınma için eğitimlerle kabiliyetlerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Aynı raporda göçün, eğitimlerle kabiliyetlerin geliştirilerek yoksullukla birlikte azaltıldığı refahın artırıldığı çeşitli ülkelerden örneklerle gösterilmiştir.²² Bu bağlamda tarımsal eğitimin kalitesi iyileştirilmiş, tarımla ilgili mesleki ve yüksek eğitim düzenlemelerine gidilmiştir. Örgün olmayan eğitimlerde ise Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK) ikinci şans eğitimleri ile kabiliyet kazanmaları amaç edinilmiştir. Tüm eğitimlerin nitelikleri, geleneksel yöntemlerden ziyade günümüz piyasalarına uygun sorgulayıcı, yenilikçi tarımsal eğitimlerin yanında işletmecilik ve girişimcilik eğitimlerini de kapsamaktadır.²³ Kırsal kalkınmayı gerçekleştirebilmede en önemli faktör, devamlılığı olan insan kaynağıdır. Kırsal alanda kalkınmanın sürdürülebilirliği gençlerle sağlanabilmektedir. Oysa ki, gençler, kırsal alandan kentlere göç etmektedirler. İşte bu sebepten dolayı göç, kırsal kalkınmanın önündeki en önemli engellerden biri olarak görülebilir. Çünkü göç, kırsal alanda emek ve sermaye gibi üretimin ana kaynaklarının kaybedilmesine neden olabilmektedir. Genç ve nitelikli iş gücünün kırsal alandan göçü ise hem üretim faktörlerinin kaybına hem de kırsal alanda yaşlı nüfusun oluşmasına yol açmaktadır.²⁴

BM'de yapılan çalışmalarda göçlere; çevresel faktörler, yoksulluğun azaltılması, güvenlik ihtiyacı, sağlık, kaliteli yaşam, gelir seviyesini artırma isteği, okula erişim/gitme, mesleki eğitim, kişisel istekler ve kendini güçlendirme/gerçekleştirme gibi ihtiyaçların neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁵ Ülkemizde gerçekleştirilen saha ziyaretlerinde/çalışmalarında yapılan görüşmelerde; kırsal alanlardan göçün nedenlerinden birinin de 1997 yılında uygulanmaya başlanan sekiz yıllık kesintisiz eğitim ile birlikte köylerdeki ilkokulların kapatılması sonucu uygulanan taşınabilir eğitim sistemi olduğu ifade edilmiştir. Gençler küçük yaştan itibaren 12 yıl boyunca ilçe merkezinde ilkokul, ortaokul ve lise eğitimini alırken kırsal alanda yaşamın iyi olmadığını, okulların kapatıldığını, sosyal imkânların yetersiz olduğunu düşünmekte ve kırsal alanda yaşamak istememektedirler. Kırsal alanlardan göçün başka ekonomik ve sosyal nedenleri ise; tarım arazilerinin parçalı ve küçük olması, üreticilerin çoğunun tarımı bir meslek olarak görmemesi, tarımsal faaliyet süresinin az olması ve gençlerin tarımsal faaliyetlerden uzaklaşmasıdır.²⁶ Tan ve diğerlerine göre; göçün engellenmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması için, kırsal alanlardaki üreticilerin, tarım destekleri ve politikaları konusunda bilinç düzeylerinin yükseltilmesi ve çiftçi eğitimlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.²⁷ Ülkemiz kırsal alanında mevcut durum değerlendirildiğinde, tarımsal eğitim, yayım, örgütlenme ve işbirliği

²¹ İrmiş, Ayşe, Şeyma Gün Eroğlu, a.g.e. s. 690.

²² Agriculture for Development, World Development Report 2008, The World Bank, Washington DC, 2007, s.3-22.

²³ World Development Report 2008, a.g.e. s. 3-22.

²⁴ Ulusal Kalkınma Stratejisi (2005-2009), T.C. Kalkınma Bakanlığı, Kurumsal ve Stratejik Yönetim Dairesi Başkanlığı, <<http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/3chYO+KirsalKalkinmaStrateji.pdf>> s. 4-29, (30.05.2016).

²⁵ United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, a.g.e.

²⁶ Yavuz, Gonca Gül vd., "Türkiye'de Tahıl Üreticilerinin Tarımsal Amaçları ve Üretimlerini Sürdürme Eğilimleri", Tebliğ, International Conference on Eurasian Economies, Kazan, Russia, September 2015, s. 245-249.

²⁷ Tan, Sibel vd., "Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları", Tebliğ, International Conference on Eurasian Economies, Kazan, Russia, September 2015, s. 266-270.

konularındaki yetersizliklerin kırsal kalkınmayı engellediği görülmektedir. Bu olumsuzluğun düzeltilmesi için üreticilerin örgütlenme ve mesleki-teknik bilgi düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir.²⁸ Geçmişten günümüze gerçekleştirilen kırsal kalkınma stratejilerinin başarısız olduğu günümüzde hala kalkınmamış kırsal alanların bulunmasından ve önlenemeyen göçten anlaşılmaktadır. Bu başarısızlıklara “mevcut uygulamaların” neden olduğu söylenebilir. Bunun için öncelikle kırsal alanda gerçekleşen faaliyetlerde iş ile insan düzenlemesinin yapılması öncelikli konudur. Öncelikle ülkemizde tarımla uğraşan insanların aldıkları eğitim sistemi ile kırsal alanda sürdürülebilir kalkınmayı sağlamış ülkelerin eğitim sistemlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu inceleme sonunda tüm ülkeyi kapsayan yeni bir tarımsal eğitimle desteklenmiş kırsal kalkınma programının oluşturulması gerekmektedir.

3. EĞİTİM VE TARIM EĞİTİMİ

Teknoloji yoğun ürünler ve İnternet ile küreselleşen iletişim; hem bilgiye erişimi hızlandırmış hem de bilginin yenilenme süresinin kısalmasına neden olmuştur. Bilginin yenilenme süresinin kısalmasına sağlayan bu etkenler bir yandan değişimi zorunlu kılarken diğer yandan da bilginin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle bilginin doğruluğu ve güvenilirliği, tüm bilimsel alanlarda olduğu gibi sosyal bilimlerde de önemlidir. Koçel bilgi üretiminde, bilgi-insan ilişkisi, sağlıklı ve güvenilir bilgi konularına dikkat çekerken²⁹, İnam da “Epistemiatri Kapısını Açarken” adlı makalesinde, “bilgi doğruluğu” kavramının önemini vurgulamaktadır.³⁰ Doğru ve sağlıklı bilgiler örgün veya örgün olmayan eğitim ile insanlara aktarılmaktadır. Bunun için devlet yapılanmalarında eğitim-öğretim veren kurum/kuruluşlar oluşturulmuştur veya oluşturulmasına müsaade edilmiştir. Bir ülkenin sürdürülebilir kırsal kalkınmasında en önemli unsur “iş ile insan” düzenlemesinin yapılmasıdır. İnsan aldığı eğitimlerle kendini bilgi ile donatırken yaşadığı ortam ve koşullarda en iyi şekilde hayatını sürdürebilmek için bu bilgilerden faydalanmaktadır. Bu nedenle insanın yaşadığı ortamda varlığını sürdürebilmesi, işini doğru ve verimli bir şekilde yapabilmesi için bilgiye ihtiyacı vardır ve bilgiyi ya da bilgiye erişimi eğitimle edinmek zorundadır. Drucker, geçmiş zamanlarda insanların 18-19 yaşına kadar öğrendiği bilgilerle hayatları boyunca mesleklerini sürdürebildiklerini ancak günümüzde ise bir konuda bilgi ve uzmanlığa sahip olan bir kişinin bilgisinin dört veya beş yılda yetersiz hale geldiğine dikkat çekerek, kişilerin ve organizasyonların sürekli olarak kendilerini yenilemek zorunda olduklarını ifade etmektedir.³¹ Ülkeler ise eğitim-öğretim veren kurum/kuruluşlarını, eğitimcilerini, eğitimde verilen bilgileri çağın gereklerine göre yenilemeleri ve geliştirmeleri gerekmektedir. Bu yenileme ve geliştirme faaliyetinin başarılı olması için, yönetimin temel fonksiyonları olan planlama, örgütlenme, yürütme (uygulama), koordinasyon ve kontrol süreçleri eksiksiz uygulanmalıdır. Kurulan eğitim modelleri ve sonuçları -odağında insan, etrafında çevresi- olacak şekilde sisteme yaklaşımı ile sık sık yeniden değerlendirmeli ve kontrol edilmelidir. Bu kapsamda 1997 yılında Türkiye’de eğitim sistemi, “sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim” temel alınarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılandırma sonucunda kırsal alanlarda bulunan birçok ilköğretim okulu kapatılmış ve yakında bulunan şehir merkezlerine veya öğrenci sayısı çok olan diğer alanlarda bulunan ilköğretim okullarına taşınmalı

²⁸ T.C. Kalkınma Bakanlığı, Kurumsal ve Stratejik Yönetim Dairesi Başkanlığı, a.g.e. s. 4-29.

²⁹ Koçel, Tamer, a.g.e. s.22-23.

³⁰ İnam, Ahmet, ‘Epistemiatri Kapısını Açarken’, Online yayınlar, <<http://phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/epistemiatri.htm>> (22.04.2016).

³¹ Drucker, Peter, ‘The New Society of Organizations’, Harvard Business Review, September–October 1992, <<https://hbr.org/1992/09/the-new-society-of-organizations>> (31.05.2016).

eğitim başlamıştır. Yapılan saha çalışmalarında taşımali eğitimin öğrencilere, geçmişte var olan okullarının kapatıldığını, şehir yaşamının kolaylıklarını, kırsal alanda yaşamın zorluklarını ve sosyal imkânların yetersizliği hissettirdiği bunun neticesinde eğitimin tamamlanması ile birlikte kırsal alanlarda/köylerde yaşanmaması yönünde bir algı oluşturarak kırsaldan göçe sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan araştırmalarda sürdürülebilir bir kalkınma için kırsal alanlarda yaşayanlara tarım eğitimi/mesleki eğitim verilmesi gerektiği³² ve bu eğitim için nitelikli öğretmen arzının sağlanmasının önemli olduğu³³ sonucuna ulaşılmıştır. Geçmişten günümüze kırsal alanda yaşayanlara verilen örgün eğitimler incelendiğinde, Ziraat Talimhanesi, Ziraat Mektepleri, Numune Tarlası ve Çoban Mektebi ile Köy Enstitüleri göze çarpmaktadır. 1847 yılında ziraat üretim tekniklerinin geliştirilmesi ve tarımda verimliliğin artırılması maksadıyla, İstanbul'da Ayamama Çiftliği'nde Ziraat Talimhanesi kurulmuştur. Ancak yapılan ekimlerin başarısız olması ve taşraya gidecek öğrenci yetiştirilememesi sebebiyle 1851'de kapatılmıştır. 1891 ve 1892 yıllarında açılan İstanbul Halkalı Hamidiye Ziraat Mektebi, Bursa Hamidiye Ziraat Mektebi ve 1898 yılında açılan Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi ile çiftçilerin devrin yenilikleri ile tanıştırılması, ziraat üretim tekniklerinin geliştirilerek tarımda verimliliğin artırılması hedeflenmiştir.³⁴ Daha sonra bu okullardan bazıları zamanla yüksekokula ve Ziraat Fakültesi/Enstitüsüne dönüştürülmüştür. 1937'de Köy Eğitimleri Kanunu'nda "Nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin eğitim ve öğretim işlerini görmek, Ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek üzere köy eğitimleri istihdam edileceği" ve "Köy eğitimlerinin, Maarif ve Ziraat vekillikleri tarafından; ziraat işleri yaptırılmaya elverişli okul veya çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirileceği" belirtilmektedir.³⁵ Bu kanunun gereği olarak 17 Nisan 1940 yılında çıkarılan 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu göze çarpmaktadır. 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu'nda "köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif Vekillliği'nce köy enstitüleri" açılacağı belirtilmektedir.³⁶ Bu iki kanunla Türkiye'de kırsal alanda ilk kez tarım eğitimi düzenlenmeye çalışılmıştır. Enstitülerin ilk resmî eğitim programı 1943 yılında yayımlanmış ve programa ilkokulu bitiren çocukların sınavla alınacağı, karma eğitim uygulanacağı, beş yıl sürecek eğitim zamanının yarısı kültür derslerine, dörtte biri tarım dersleri ve çalışmalarına, dörtte birinin ise sanat ya da teknik derslere ve çalışmalara ayrılacağı belirtilmiştir. Zamanla köy enstitülerinin sayıları 21'i bulmuştur ve 1946'ya kadar bu enstitülerde 16.400 kadın ve erkek öğretmen ile 7.300 sağlık memuru ve 8.756 eğitimci yetiştirilmiştir (toplam öğretmen ve eğitimci sayısı 25.156'dır) ve 1954 yılında köy enstitüleri ilköğretim okulları ile birleştirilerek

³² WCED, a.g.e.; EC, a.g.e.; EUR-Lex, a.g.e. ; United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, a.g.e.; United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, a.g.e.; IISD, a.g.e.; World Development Report 2008, a.g.e. s. 3-22; İrmış, Ayşe, Şeyma Gün Eroğlu, a.g.e. s. 690; Yavuz, Gonca Gül vd., a.g.e. s.245-249; Tan, Sibel vd., s. 266-270; T.C. Kalkınma Bakanlığı, Kurumsal ve Stratejik Yönetim Dairesi Başkanlığı, a.g.e. s. 4-29; UNGA A/RES/70/1, a.g.e. s.17; Panorama, Towards A History Of Vocational Education And Training (VET) in Europe in A Comparative Perspective Proceedings of The First International Conference Volume II, 2002, European Communities, Luxembourg, 2004.

³³ UNGA A/RES/70/1, a.g.e. s.17

³⁴ Keskin, Özkan, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi, OTAM Dergisi, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2010/28 (Güz),s.88-102 <<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1664/17759.pdf>> (22.04.2016).

³⁵ Kanun No: 3238, Köy Eğitimleri Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 3639. 24 Haziran 1937, Resmi Gazete, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc017/kanuntbmmc017/kanuntbmmc01703238.pdf> (21.04.2016).

³⁶ 'Kanun No: 3803, Köy Enstitüsü Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 13682, Resmi Gazete, 22 Nisan 1940.' <<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4491.pdf>> (21.04.2016).

kapatılmıştır.³⁷ 1945 yılı genel nüfus sayımına göre belde ve köylerde yaşayan insan sayısı 14.103.072 iken il ve ilçelerde yaşayan nüfus sayısı 4.687.102'dir. Toplam ülke nüfusu ise 18.790.174 kişidir.³⁸ Eğitilen bu kişilerin ülke genelindeki belde ve köylere eşit olarak dağıtıldığı varsayıldığında, 560 kişiye 1 eğitim almış kişi düşmektedir. Köy Enstitüleri'nde verilen eğitimlerin, eğitici eğitimleri olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır. Ülke genelinde işi yapacaklara doğrudan verilen mesleki bir eğitim olmamış ve tüm ülkeyi kapsayan örgün eğitime dönüştürülememiştir. 1937 ile 1945 yılları arasında köy enstitülerinin açıldığı iller şunlardır: Adana/Düziçi, Adapazarı/Arifiye, Ankara/Hasanoğlan, Antalya/Aksu, Aydın/Ortaklar, Balıkesir/Savaştepe, Diyarbakır/Dicle, Erzurum/Pulur, Eskişehir/Çifteler, Isparta/Gönen, İzmir/Kızılçullu, Kars/Cılavuz, Kastamonu/Gölköy, Kayseri/Pazarören, Kırklareli/Kepirtepe, Konya/İvriz, Malatya/Akçadağ, Sivas/Yıldızeli, Samsun/Ladik, Trabzon/Beşikdüzü ve Van/Ernis (1948). Bu enstitülerde verilen ders müfredatı Tablo-1'de sunulmaktadır.³⁹

Tablo 1. Köy Enstitüleri Ders Müfredatı

Köy Enstitüleri Ders Müfredatı			
Kültür Dersleri		Ziraat Ders ve Çalışmaları	Teknik Dersler ve Çalışmalar
1.	Türkçe	1. Tarla Ziraatı	1. Köy Demirciliği (nalbantlık, motorculuk)
2.	Tarih	2. Bahçe Ziraatı	2. Köy Dülgerliği (marangozluk)
3.	Coğrafya	3. Fidancılık, Meyvecilik ve Sebzeçilik Bilgisi	3. Köy Yapıcılığı
4.	Yurttaşlık Bilgisi	4. Sanayi Bitkileri Ziraatı	(a) Tuğlacılık ve Kiremitçilik
5.	Matematik	5. Zooteknik	(b) Taşçılık
6.	Fizik	6. Kümes Hayvanları Bilgisi	(c) Kireççilik
7.	Kimya	7. Arıcılık, İpek Böcekçiliği	(d) Duvarcılık ve Sıvacılık
8.	Tabiat ve Okul Sağlık Bilgisi	8. Balıkçılık ve Su Ürünleri Bilgisi	(e) Betonculuk
9.	Yabancı Dil	9. Ziraat Sanatları	4. Kızlar İçin Köy Ev ve El Sanatları
10.	El Yazısı		(a) Dikiş-Biçki, Nakış
11.	Resim-İş		(b) Örucülük ve Dokumacılık
12.	Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar		(c) Ziraat Sanatları
13.	Müzik		
14.	Askerlik		
15.	Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı		
16.	Öğretmenlik Bilgisi: (a) Toplum Bilimi, (b) İş Eğitimi, (c) Çocuk ve İş Ruhbilimi, (d) İş Eğitimi Tarihi, (e) Öğretim Metodu ve Tatbikat		
17.	Zirai İşletmeler Ekonomisi ve Kooperatifçilik		

Kaynak: Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış

Cumhuriyet döneminden bugüne kadar uygulanan örgün mesleki eğitim sisteminde; kırsal alanlarda yaşayanların yaptıkları işleri kapsayan bir mesleki eğitimin (örgün tarım eğitiminin) doğrudan işi yapacaklara verilmediği tespit edilmiştir. Bu nedenlerle mevcut tarımsal mesleki eğitim sisteminin, sürdürülebilir ülke kalkınmasını destekleyecek şekilde yeniden organize edilerek çağdaş

³⁷ Köy enstitüleri, Milli Eğitim Bakanlığı, <http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkileri/koy_enstitu.htm> (21.04.2016).

³⁸ İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama, Yıllara ve cinsiyete göre il/ilçe merkezleri ve belde/köyler nüfusu, Genel Nüfus Sayıları 1927-2017, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1587> (06.02.2018).

³⁹ Altunya, Niyazi, "Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış" Tarih ve Siyaset Serenti, 12.03.2012, <<http://www.serenti.org/koy-enstitusu-sistemine-toplu-bir-bakis>> (22.04.2016).

yönetim teknikleri ile yönetilmesi bir zorunluluk oluşturmaktadır. Günümüzde ise Tablo-2’de belirtilen yerlerdeki tarım ile ilgili meslek liseleri ve çok programlı liselerde; hayvan sağlığı ve yetiştiriciliği (hayvan yetiştiriciliği, veteriner sağlık), tarım (bahçe bitkileri, tarla bitkileri, süs bitkileri, peyzaj, tarım alet ve makineleri) ve gıda teknolojisi (gıda işleme, gıda kalite kontrol, mutfak ve pastacılık) alanlarında eğitimler verilmektedir.⁴⁰

Tablo 2. Tarım ve Hayvan Sağlığı/Yetiştiriciliği Alanı Olan Okullara Ait Bilgiler

İL S.NO	İLÇE S.NO	İL ADI	İLÇE ADI	ALAN/DAL	İL S.NO	İLÇE S.NO	İL ADI	İLÇE ADI	ALAN/DAL
1	1	ADANA	CEYHAN	P, SB	25	40	KIRŞEHİR	KAMAN	BB, TB, TM, VS
2	2	AMASYA	MERKEZ	BB, SB, TB, TM, VS	26	41	KONYA	ALTINEKİN	TB
2	3	AMASYA	SULUOVA	VS	26	42	KONYA	ÇİHANBEYLİ	BB
3	4	ANKARA	ALTINDAĞ	SB	26	43	KONYA	ÇUMRA	BB, HY, SB, TB, TM, VS
3	5	ANKARA	ÇANKAYA	SB	26	44	KONYA	EREĞLİ	VS
4	6	ANTALYA	AKSU	BB, P, SB	26	45	KONYA	HÜYÜK	BB
4	7	ANTALYA	KAŞ	BB	26	46	KONYA	KARAPINAR	VS
5	8	ARDAHAN	GÖLE	VS	26	47	KONYA	KARATAY	VS
5	9	ARDAHAN	HANAK	VS	26	48	KONYA	KULU	BB, HY, TB, TM, VS
6	10	AYDIN	GERMENCİK	VS	26	49	KONYA	SEYDİŞEHİR	BB, HY, VS
7	11	BALIKESİR	BALYA	HY, VS	26	50	KONYA	YUNAK	SB, TB
7	12	BALIKESİR	İVRİNDİ	BB	27	51	KÜTAHYA	ÇAVDARHİSAR	BB, HY, TB,
7	13	BALIKESİR	MANYAS	VS	28	52	MALATYA	BATTALGAZİ	BB, HY, SB, TB, TM, VS
8	14	BAYBURT	DEMİRÖZÜ	VS	29	53	MANİSA	KÖPRÜBAŞI	TB
9	15	BURDUR	KEMER	VS	29	54	MANİSA	SARIGÖL	BB, SB
9	16	BURDUR	TEFENNİ	BB, HY, SB, TB,VS	30	55	MARDİN	KIZILTEPE	TB
10	17	BURSA	İNEGÖL	BB, SB, TB	31	56	MERSİN	ERDEMLİ	BB, SB, TB
10	18	BURSA	OSMANGAZİ	BB, HY, P, SB, TB, TM, VS	31	57	MERSİN	MEZİTLİ	P
11	19	ÇANKIRI	MERKEZ	BB, HY, P, TB, TM, VS	31	58	MERSİN	SİLİFKE	P
12	20	DENİZLİ	SARAYKÖY	BB, P	32	59	MUĞLA	DALAMAN	SB
13	21	DİYARBAKIR	BİSMİL	HY	32	60	MUĞLA	FETHİYE	BB, P, SB
13	22	DİYARBAKIR	ÇÜNGÜŞ	BB	32	61	MUĞLA	KÖYCEĞİZ	P, SB
13	23	DİYARBAKIR	SUR	BB	33	62	MUŞ	MALAZGİRT	TB, TM
14	24	EDİRNE	İPSALA	TM	33	63	MUŞ	MERKEZ	TM
14	25	EDİRNE	KEŞAN	TM	34	64	NİĞDE	MERKEZ	TB, VS
15	26	ERZİNCAN	MERKEZ	BB, HY, SB, VS	35	65	RİZE	ÇAYELİ	P, SB
16	27	ERZURUM	KARAÇOBAN	HY	36	66	SAMSUN	BAFRA	BB, SB, TB
17	28	ESKİŞEHİR	BEYLİKOVA	VS	36	67	SAMSUN	TEKKEKÖY	VS
17	29	ESKİŞEHİR	MAHMUDİYE	TB, VS	37	68	SİVAS	SUŞEHRİ	BB, TB, TM, VS
17	30	ESKİŞEHİR	ODUNPAZARI	P	38	69	ŞANLIURFA	AKÇAKALE	BB, SB, TB, TM
18	31	ISPARTA	ŞARKIKARAAĞAÇ	VS	38	70	ŞANLIURFA	BİRECİK	HY
19	32	İSTANBUL	ÜSKÜDAR	VS	38	71	ŞANLIURFA	CEYLANPINAR	BB, HY, TB, VS
20	33	İZMİR	BAYINDIR	P, SB	38	72	ŞANLIURFA	HALİLİYE	BB
20	34	İZMİR	ÖDEMİŞ	SB, BB	38	73	ŞANLIURFA	VİRANŞEHİR	BB, P, TB, VS
21	35	KARS	MERKEZ	TM	39	74	TEKİRDAĞ	HAYRABOLU	TM

⁴⁰ Okul/Alan/Dal Arama, Meslekî ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü, <<http://mtegm.meb.gov.tr/TR/okullar.asp?PAGE=Liste>> (07.02.2018).

21	36	KARS	SELİM	VS	40	75	UŞAK	EŞME	HY, VS,
22	37	KASTAMONU	AĞLI	VS	41	76	VAN	TUŞBA	VS
23	38	KAYSERİ	BÜNYAN	TB	42	77	YALOVA	MERKEZ	P, SB
24	39	KIRKLARELİ	MERKEZ	TM	43	78	ZONGULDAK	ÇAYCUMA	BB, VS

Kaynak: Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü

(Kısaltmalar: BB: Bahçe Bitkileri; TB: Tarım Bitkileri; TM: Tarım Alet ve Makineleri; SB: Süs Bitkileri; P: Peyzaj; HSY: Hayvan Sağlığı ve Yetiştirme; VS: Veteriner Sağlık)

2018 yılında ise Tablo-2’de belirtildiği gibi 43 ilde ve illerin merkez ilçeleri dahil olmak üzere 78 ilçede tarım ile ilgili programlar uygulanmaktadır. Ülkemizde; 81 il, 921 ilçe, 32.012 mahalle (6360 Sayılı Büyükşehir Kanununa göre büyükşehirlere bağlı 16082 köy⁴¹, mahalle olmuştur), 18.336 köy, 26.066 bağlı mezra (küçük yerleşim yeri), 30 Büyükşehir Belediyesi, 51 İl Belediyesi, 519 Büyükşehir İlçe Belediyesi, 402 İlçe Belediyesi ve 396 Belde Belediyesi olmak üzere toplam 1.398 adet belediye bulunmaktadır.⁴² Ülke nüfusu 80.810.525 ve belde/köy nüfusu 6.049.393’dür.⁴³ Ülkemizde 2014 ve 2015 yıllarında nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünlerinde çalışanların ortalama yıllık sayısı sırasıyla 4.324.000 kişi ve 4.235.000 kişidir.⁴⁴ Eldeki bulgular değerlendirildiğinde, sürdürülebilir kırsal kalkınma için örgün tarım eğitiminin tüm ülkeye yayılması için; ihtiyaca göre tarım, hayvan yetiştiriciliği ve sağlığı alanlarında 843 ilçede de mesleki eğitim verilmesi gerekmektedir.

BM sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden dördüncü hedef olan kaliteli eğitim kapsamında; temel, teknik, mesleki ve yüksek örgün eğitim için nitelikli öğretmen arzı çok önemlidir. Ülkemizde örgün tarımsal eğitim sistemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde de mesleki tarımsal eğitimi verecek kişi tarım öğretmendir. Hali hazırda ülkemizde adı tarım öğretmenliği olan branş öğretmenliği yoktur ve bu konuda öğretmen yetiştirecek bir yükseköğretim programı da bulunmamaktadır.⁴⁵ Böyle bir öğretmenlik branşı oluşturulmazsa birçok bölüm ve disiplinden birçok öğretmenin öğrencilere ders vermesi gerekecektir. Tarım öğretmenliği adı altında çeşitli ülkelerde yükseköğretim programları uygulanmaktadır. ABD’de lise seviyesinde tarımsal mesleki eğitim verecek öğretmenler yetiştirilmektedir. Bu bağlamda Minnesota Üniversitesi’nde lisans düzeyinde verilen “Tarım Öğretmenliği” programına ait eğitim müfredatı Tablo-3’de sunulmaktadır.⁴⁶

Tablo 3. Tarım Öğretmenliği (Lisans Düzeyi)Eğitim Programı

TARIM EĞİTİMİ-MİNESOTA ÜNİVERSİTESİ, FEN FAKÜLTESİ TARIM ÖĞRETMENLİĞİ [LİSANS]		
PROGRAM GEREKSİNİMLERİ [120.5 KREDİ]		
GENEL KÜLTÜR EĞİTİMİ [35]	GIDA, TARIM VE DOĞA BİLİMLERİ & [39]	MESLEKİ [41.5]
Temel Bilgiler	Disiplinlerarası Öğrenme [3]	Tarım Eğitimi [28]
Güzel Sanatlar [3]	CFAN 1501-Biyoteknoloji, İnsan ve Çevre	AFEE 1001-Tarım Eğitimine Giriş
Biyoloji [4] (laboratuvar zorunlu)	Hayvan Bilimi [7]	AFEE 1002-Tarım Mesleğinde Kariyer Planlaması

⁴¹ İzci, Ferit, Menaf Turan, “Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediyesi Sistemine Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi .2013/18/1, s.119. <<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/194341>> (06.02.2018).

⁴² Mülki idare birimleri, Türkiye Mülki İdare Bölümler Envanteri, <<https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>> (06.02.2018).

⁴³ TÜİK, 2018, a.g.e.

⁴⁴ İstatistiksel Tablolara ve Dinamik Sorgulama, 15+ yaştaki nüfusun işgücü durumu, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007> (21.04.2016).

⁴⁵ Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı Kılavuzu, ÖSYM, Ankara, 2016.

⁴⁶ Agricultural Education (Teacher Licensure), University of Minnesota, <<http://ag-ed.cfans.umn.edu/programs/licensure>> (01.05.2016).

AGRO 1101-Bitki Besin Sistemleri Biyolojisi	ANSC 1101-Hayvan Bilimine Giriş	AFEE 2096-Mesleki Staj (Uygulama)
veya BIOL 1009-Genel Biyoloji	Tarım ve Ekonomi Uygulamaları [6]	AFEE 2421-Gıda, Tarım ve Çevre İçin Mesleki İletişim
Tarihsel Bakış [3]	APEC 1101-Mikro Ekonomi İlkeleri	AFEE 5111W-Tarım Öğretmenliğinde Öğretim Metotları
Literatür [3]	Gıda Bilimi [3]	AFEE 5112-Tarım Öğretmenliği Müfredat Programı
Matematiksel Düşünce [3]	FSCN 1102-Gıda: Güvenlik, Risk ve Teknoloji	AFEE 5114-Tarım Öğretmenliği Semineri
MATH 1031-Cebir ve olasılık	Veya ANSC 1511-Hayvansal Ürünlerin Muhafazası	AFEE 5116-Tarımsal Deneyim Programları Paylaşımı
Fizik Bilimi [4] (laboratuvar zorunlu)	Doğal Kaynaklar [3]	AFEE 5118-Geleceğin Çiftçileri Yönetim ve Danışmanlığı
CHEM 1015-Kimyaya Giriş (Ders)	Bitki Bilimi [6]	AFEE 5697-Öğretmenlik Stajı: Okul ve sınıf
CHEM 1017-Kimyaya Giriş (Laboratuvar)	CFAN 3001-Zararlılar ve Bitki Koruma	AFEE 5698-Öğretmenlik Stajı
Sosyal Bilimler [3]	Veya ENT 4015-Süs ve Çim Entomolojisi	Eğitim [13.5]
PSTL 1281-Psikolojinin İlkeleri	Toprak Bilimi [4]	OLPD 5000, 5010, 5020-Okul Kültürü ve İletişim CI 5163, 5164-Çocuk ve Ergen Gelişimi.
Veya PSY 1001-Psikolojiye Giriş	SOIL 2125-Temel Toprak Bilimi	CI 5307-Teknoloji Öğrenme ve Öğretme
Belirlenen Temalar	Teknoloji [6]	CI 5452-Alan İçerikleri ve Okuma
Toplumsal Yaşam ve Etik [3] FSCN 1102	AFEE 2051-Mevcut Teknik Yeterlilikler	EPSY 5015, 5016-Öğretmenlik Öğrencilerinin Şartları
ABD'de Sosyal Adalet ve Çeşitlilik [3]	AFEE 3112-Yapı ve İnşaat Teknolojileri	PUBH 3005-Alkol ve Uyuşturucu Fonu
Çevre [3]		SEÇMELİ DERSLER [5 KREDİ]
SOIL 2125-Temel Toprak Bilimi		
Küresel Bakış Açıları [3]		
APEC 1101-Mikro Ekonomi İlkeleri		
Teknoloji ve Toplum [3]		
CFAN 1501-Biyoteknoloji, İnsan ve Çevre		
Nitelikli Yazma		

Kaynak: Agricultural Education (Teacher Licensure)

Tablo 3'de görüldüğü gibi, ülkemizde yükseköğretim düzeyinde; ziraat mühendisi, gıda mühendisi, makine mühendisliği, işletme (pazarlama vb.) ve veterinerlik eğitimi almış bireylerin öğretmenlik eğitimini almalarına müteakip “tarım öğretmenliği” kavramını oluşturacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca yükseköğretim düzeyinde üniversitelerde kırsal kalkınmanın en etkin ögesi olan “tarım öğretmenliği” bölümünün oluşturulmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Literatür taramaları sonucunda; 1) Ülkemizde ise henüz örgün eğitimle desteklenmiş bir kırsal kalkınma programının olmadığı ve bu durumun sürdürülebilir kırsal kalkınma açısından bir engel oluşturabileceği 2) İlköğretimde uygulanan taşınabilir eğitim sistemi mesleki anlamda ihtiyaç duyulan örgün tarım eğitiminin, kırsal alanda sürdürülebilir bir kalkınmayı sağlayacak şekilde ilköğretimden yükseköğretime kadar her seviyede bir bütün halinde sistem yaklaşımı ile ele alınıp en kısa sürede yeniden oluşturularak, uygulamaya geçirilmesine ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN SORULARI VE AMACI

Çalışma üç temel soru üzerinden yürütülmüştür. 1) Kırsal alanlardan kentlere olan göçlerin nedenleri nelerdir? 2) Kırsaldan kente göçte var olan eğitim sisteminin etkileri nelerdir? 3) Kırsal alanlarda yaşayan ve çiftçilik yapan insanlara tarımla ilgili teknik eğitimlerin verilmesinin ve var olan eğitim sisteminde değişiklikler yapılmasının göçlerin önlenmesi üzerinde bir etkisi var mıdır? Oluşturulan bu üç temel soru bağlamında araştırmanın amacı; sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi ve göçün önlenmesi için tarımsal eğitim önerisinde bulunmaktadır.

5. YÖNTEM

Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılarak anketler vasıtasıyla veri toplanmıştır. Anket formu araştırmacıların kendileri tarafından kapsamlı literatür taraması sonucunda edinilen bilgiler bağlamında hazırlanmış olup, toplam yirmibeş sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde daha çok demografik niteliklerle ilgili açık uçlu toplam sekiz soru bulunmakta; devamında göçün nedenleri ve tarımsal eğitimle ilgili beşli likert ölçeğine göre hazırlanmış olan toplam onyedisi soru yer almaktadır.

5.1. Araştırmanın Örneklemi ve Veri Toplama Yöntemi

Araştırma, olasılıklı olmayan örnekleme çeşitlerinden kolayca ulaşılabilir olan katılımcıları seçmek amacıyla kolayda örnekleme yöntemi ile yapılmıştır. Bu yöntem ile araştırmanın uygulanacağı bölgeler, kentler ve köyler seçilmiştir. Bu bağlamda anket, İç Anadolu Bölgesi'nden Ayaş ilçesi Ulupınar köyünde ve Beypazarı ilçesinin Macun ve Karaşar köylerinde; Akdeniz Bölgesi'nden Hatay Arsuz ilçesinin Karahüseyinli köyünde ve Karadeniz Bölgesi'nden Bolu Kıbrısçık ilçesi ve Yazıca, Köseler köylerinde yapılmıştır. Ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Diyarbakır ili kırsalında yapılmak üzere anketler gönderilmiş, fakat güvenlik nedeniyle izin alınamamıştır. Anketörler vasıtasıyla uygulanan anketlerden 150 tanesi geri dönmüştür. Ancak toplanan anketlerin sadece 123 adedi değerlendirilebilir nitelikte olduğu için istatistiki değerlendirmeye alınarak programa yüklenmiştir. 2016 yılı verilerine göre; anketin uygulandığı ilçe ve köylerdeki toplam nüfus 8721'dir.⁴⁷ Evren büyüklüğünün yaklaşık 10.000 olduğu ana kütlede, +/- %10 örnekleme hatası ($p=0.5$; $q=0.5$ için) yani %90 örnekleme doğruluğu için örnekleme sayısının en az 95 olması gerekmektedir.⁴⁸ Bu araştırmada en az %90 örnekleme doğruluğu sağlanmıştır. Analiz sonucunda 0,833 değer aldığı saptanan ölçeğin Cronbach's Alpha'sının oldukça yüksek güvenilirlikte olduğu bulunmuştur.^{49,50} Anket, göç edenlerin göç etme sebeplerini yerinde gözlemlemek, tespit etmek ve geride kalanlar üzerinde oluşturduğu göç algısını ölçmek amacıyla pilot olarak (deneme niteliğinde ve yol gösterici olarak) köylerde uygulanmıştır. Belirtilen bölgelerin başka kırsal kesimlerinde de yapılması planlanan bu araştırma, bir pilot uygulama olup, erişilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda anket daha da geliştirilerek Türkiye'nin diğer bölgelerinden de iller seçilerek uygulama alanı genişletilecektir. Bu çalışmadaki değerlendirmeler, toplanan veriler bağlamında gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak araştırmanın örnekleme, İç Anadolu Bölgesi'nde 52 anket, Akdeniz Bölgesi'nde 31 anket ve Karadeniz Bölgesi'nde de 40 anket olmak üzere toplam 123 anketten oluşmaktadır. Araştırmada veri ve bilgi toplamada anketörler vasıtasıyla yüzyüze anket yöntemi kullanılmıştır.

5.2. Araştırmada Kullanılan Analiz Yöntemi

Araştırmada toplanan verilerin analizinde SPSS 22.00 programı kullanılmıştır. Öncelikle araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini belirleyebilmek için Cronbach analizi yapılmıştır. Verilerin analizinde frekans ve yüzde dağılımlarıyla birlikte ortalama ve standart sapma gibi tanımlayıcı istatistiki yöntemlerden yararlanılmıştır.

⁴⁷ Ankara Ayaş ilçesi Ulupınar köyü, Beypazarı ilçesi Macun ve Karaşar köyleri, Hatay Arsuz ilçesinin Karahüseyinli köyü, Bolu Kıbrısçık ilçesi ve Yazıca, Köseler köyleri nüfus sorgulamaları, <<http://www.nufusune.com>>, (06.02.2018).

⁴⁸ Yazıcıoğlu, Y. ve S. Erdoğan, SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, (1.Baskı), Detay, Ankara 2004, s.50.

⁴⁹ İslamoğlu, Ahmet Hamdi, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, (2. Baskı), Beta, İstanbul 2011, s.134-139.

⁵⁰ Gürbüz, Sait ve F. Şahin, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, (2.Baskı), Seçkin, Ankara 2015, s.317.

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

Kırsal alanlarda yaşamakta olan sakinler üzerinde yapılmış bu araştırmada katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımlarında; %74'ünün erkeklerden %26'sının ise kadınlardan oluştuğu tespit edilmiştir. %98.4'ü evli %1.6'sı ise bekar olan katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında; %6.5'inin 30 ve altı yaş grubunda bulunduğu, %26.8'inin 31-49 yaş grubunda yer aldığı, %47.2'sinin ise 50-69 yaş grubu arasında olduğu ve son olarak %19.5'inin 70 ve üzeri yaş grubunda bulunduğu saptanmıştır. Kırsal alanlardaki yaşam süreleri değerlendirildiğinde; katılımcıların %25.2'sinin 1-40 yıldır kırsalda yaşadıkları, %44.7'sinin 41-60 yıldır ve %30.1'inin ise 61-80 yıldır kırsalda yaşam sürdürdükleri saptanmıştır. Kırsal alanlardaki yaşamları boyunca çiftçilik deneyimlerinin ne olduğu sorulduğunda; katılımcıların %21.1'i 1-20 yıl süresince çiftçilik yaptıklarını, %46.3'ü 21-40 yıldır ve %32.5'i de 41 yıldan daha uzun süredir çiftçilik tecrübelerinin bulunduğunu belirtmişlerdir.

Eğitim düzeyine göre katılımcıların %6.5'i okur-yazar, %68.3'ü ilk öğretim, %23.6'ı orta ve lise eğitim düzeyinde ve %1.6'sı da (biri önlisans diğeri lisans eğitilmiş 2 kişi) lisans ve önlisans eğitilmiş kişilerden oluşmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın yapıldığı kırsal alanlarda yaşayanların %68.3 gibi büyük bir oranının oldukça düşük eğitimli bir grubu oluşturduğu ve üniversite mezunu katılımcı sayısının oldukça düşük olduğu söylenebilir. Katılımcıların tamamı okullarda lise düzeyinde tarımla ilgili hiçbir mesleki eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. "Devlet okullarının dışında tarımla ilgili bir mesleki eğitim aldınız mı?" sorusuna ise sadece üç kişi 'evet' yanıtını vermiş geri kalan %97.6'sı ise bir mesleki eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Eğitimle ilgili olarak erişilen bu bulgulardan da görüldüğü gibi, kırsal alanlarda yaşayan insanların eğitim düzeyleri düşük olmakla birlikte bu eksikliği giderebilmek amacıyla sonradan alınabilecek/veya alınması gerekli eğitimlerin de temin edilmediği söylenebilir. Oysa ki, kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınma için eğitimin önemi yadsınmaz.

Demografik verilerden elde edilen bu bulguların ötesinde kırsal alanlardaki göçlerin nedenleri ve çözümleri hakkında ulaşılan bulguların güvenilirliğini saptayabilmek amacıyla yapılan analiz sonucunda; Cronbach Alpha değerinin .833 olduğu bulunmuştur. Ölçekte yer alan tüm değişkenler, madde silindiğinde, güvenilirlik katsayısındaki değişmeye bakılmak amacıyla güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. İncelenen madde ölçekten çıkarıldığında, geriye kalan diğer maddeler için güvenilirlik katsayısının hesaplanması, ölçeğin güvenilirliğindeki değişimleri incelemek bakımından önemlidir. Eğer bir madde ölçekten çıkarıldığında alpha katsayısı, ölçeğin tümü için hesaplanan alpha katsayısına göre artış gösterirse, o maddenin güvenilirliği azaltan bir madde olduğu söylenebilir ve bu maddenin ölçekten çıkarılması önerilir. Eğer bir madde ölçekten çıkarıldığında alpha katsayısı, ölçeğin tümü için hesaplanan alpha katsayısından küçük çıkarsa, o maddenin ölçekte kalması gerektiği düşünülür. Her faktör için ayrı ayrı madde silindiğinde güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve 14. (insanlar hastalıklarından dolayı göç ediyorlar), 15. (şehirde yaşamının kolaylıkları insanları göç ettiriyor), 21. (sağlık alt yapısı gelişirse, insanlar göç etmezler), 22. (kırsal alanlarda insanlar arasında işbirliği yapılmaktadır) ve 24. (şu ana kadar geliştirilen kırsal kalkınma projelerinin başarıya ulaşma derecesi nedir?) maddelerin güvenilirliği azaltan maddeler olması sebebiyle ölçekten çıkarılmıştır. Belirtilen maddeler çıkarıldıktan sonra ölçekte kalan maddeler bağlamında kırsal alanlardaki göçlerin nedenleri Tablo 5'de verilmiştir.

İfadeler	Ortalama	Std. Sapma
Kırsal Alanlardan Göçün Nedenleri		
9) Köylerde ilkokullar kapatıldıktan sonra çocukların eğitimi için şehirlere göç artmıştır	4.5285	.66929
10) Tarımsal mesleki eğitim verilmediğinden verimli/kazançlı bir tarım yapılamıyor	4.5447	.69249
11) Verimli tarım yapılamadığından insanlar yoksulluktan/işsizlikten göç ediyor	4.4472	.85126
12) Bilinçsiz tarım ile gelecek nesillerin yaşayabilmesi için gerekli olan doğal kaynaklar (toprak, su, orman ve çevre) yok ediliyor	4.7398	.49319
13) Gençler küçük yaşlardan itibaren ilçe merkezlerinde okuduğu için kırsalda yaşamayı tercih etmiyorlar	4.3740	.78300
Kırsal Alanlardan Göçüm Çözümleri		
16) Köyde okul açılırsa ve kaliteli eğitim verilse, insanlar göç etmez	4.2520	.91967
17) Kırsal alanlarda tarımsal eğitimler verilirse, insanlar tarımdan daha çok kazanç elde ederler	4.5122	.61891
18) Kırsal alanlarda tarımsal eğitimler verilirse, gelecek nesillerin yaşayabilmeleri için gerekli doğal kaynaklar korunur	4.5366	.78189
19) Gençler küçük yaşlardan itibaren tarımsal faaliyetlerden uzaklaşmazsa şehirlere göç etmezler	4.3008	.85828
20) Kırsal alanlarda sosyal hayat gelişirse, insanlar göç etmezler	4.4878	.72841
23) Kırsal alanlarda tarımsal eğitimler verilirse, işsizlik azalır	4.3821	.78428
Notlar: (i) n=123, (ii) ölçekte 1= hiç katılmıyorum ve 5= tamamen katılıyorum anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü ANOVA Testine göre $\chi^2= 58.924$, $p < .001$ sonuçlar istatistiksel açıdan anlamlıdır.		

Tablo 5. Kırsal Alanlardaki Göçün Nedenleri ve Çözüm Yöntemleri

Tablo 5'te görüldüğü gibi, katılımcıların araştırmacılar tarafından belirtilen göç nedenlerine katılım düzeylerinin yüksek olduğu belirtilebilir. Katılımcıların tüm maddelere katılım düzeyleri "katılıyorum" (4) seçeneğinin üzerindedir. Katılımcıların en yüksek katılımı "bilinçsiz tarım ile gelecek nesillerin yaşayabilmesi için gerekli olan doğal kaynaklar (toprak, su, orman ve çevre) yok ediliyor" ifadesine verdikleri görülmektedir. Bunu katılım düzeyi 4.54 ile "tarımsal mesleki eğitim verilmediğinden verimli/kazançlı bir tarım yapılamıyor" düşüncesi takip etmektedir. Göçü önlemeye yönelik çözüm ifadelerine bakıldığında, "kırsal alanlarda tarımsal eğitimler verilirse, gelecek nesillerin yaşayabilmeleri için gerekli doğal kaynaklar korunur" ifadesine katılımcıların en yüksek düzeyde katılım sağladıkları görülebilir. Bunu 4.51 katılım düzeyi ile "kırsal alanlarda tarımsal eğitimler verilirse, insanlar tarımdan daha çok kazanç elde ederler" ifadesi yer almaktadır. Bu ifadelerin aynı zamanda birinci ve ikinci derece önem arz eden göç nedenleri için çözüm önerileri olduğu belirtilebilir. Sonuç olarak kırsal alanlardan göçün önemli nedenlerinden birinin de eğitim olduğu söylenebilir.

7. SONUÇ

Geçmişten günümüze gerçekleştirilen sürdürülebilir kırsal kalkınma stratejilerinin yeterli başarıya ulaşamadığı, mevcut durumda hala kalkınmamış kırsal alanlardan ve kırsal kesimlerden kentlere gerçekleşen önlenemeyen göçlerden anlaşılmaktadır. Araştırma sonucunda demografik niteliklerle ilgili; 1) araştırmanın uygulandığı kırsal kesim insanların eğitim düzeylerinin düşük olduğu, 2) katılımcıların tamamının okullarda lise düzeyinde tarımla ilgili bir mesleki eğitim

almadıkları, 3) devlet okullarının dışında tarımla ilgili olarak mesleki eğitim alan katılımcıların oranının düşük olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Kırsal alanlardan kentlere olan göçlerin önem derecelerine göre nedenleri ise şunlardır: 1) Bilinçsiz tarım ile gelecek nesillerin yaşayabilmeleri için gerekli olan doğal kaynakların (toprak, su, orman ve çevre) yok edilmesi, 2) Tarımsal mesleki eğitim verilmediğinden verimli/kazançlı bir tarımın yapılamaması, 3) Köylerde ilkokullar kapatıldıktan sonra çocukların eğitim için kentlere göç etmelerinin artması, 4) Verimli tarım yapılamadığından insanların yoksulluktan/işsizlikten göç etmeleri, 5) Gençler küçük yaşlardan itibaren ilçe merkezlerinde okudukları için kırsalda yaşamayı tercih etmemeleridir.

Kırsal alanlardan kentlere göçlerin önlenmesine yönelik önem derecelerine göre çözümler: 1) Kırsal alanlarda tarımsal eğitimler verilerek, gelecek nesillerin yaşayabilmeleri için gerekli doğal kaynakların korunmasının sağlanması gerekmektedir. 2) Kırsal alanlarda tarımsal eğitimler verilerek insanların tarımdan daha çok kazanç elde etmeleri sağlanmalıdır. 3) Kırsal alanlarda sosyal hayat geliştirilmelidir. 4) Kırsal alanlarda tarımsal eğitimler verilerek işsizliğin azaltılması sağlanmalıdır. 5) Gençlerin küçük yaşlardan itibaren tarımsal faaliyetlerden uzaklaştırılmaması gerekmektedir. 6) Köy okullarının açılması ve kaliteli eğitimin verilmesi sağlanmalıdır.

Sürdürülebilir kırsal kalkınma için çevresel, ekonomik, sosyal ve tarımsal yönden insanların bilinç düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Eğer bu bilinç düzeyi yükseltilemezse hem ülke hem de dünya ihtiyaçlarının ve yaşam kabiliyetinin sürdürülebilir kılınması imkânsızlaşabilir. Bu nedenle ülkemizin tamamını kapsayacak şekilde ilköğretimden yükseköğretime kadar her düzeyde sürdürülebilir bir kırsal kalkınmayı sağlayacak tarımsal eğitim önerisi oluşturulmuştur. Geçmişten günümüze kadar yapılan çalışmalarda sorunlar tespit edilmiş ancak sorunlar projelerle çözülmeye çalışılmıştır. Sorunu oluşturan ana sebepler ve bu sebeplerin nasıl ortadan kaldırılacağı ve uygulamasının nasıl olacağı tam olarak belirlenememiştir. Oysa ki, gelişmiş ülkelerde kırsal kesimlerde gerçekleştirilen kalkınmaya yönelik proje tipi çalışmalar, temel örgün eğitime ek olarak yapılan destekleyici çalışmalardır. Ülkemizde de bu yöndeki çalışmalar gelişmiş ülkelerde yapılan uygulamalara benzer şekilde destekleyici çalışma olarak gerçekleştirilmelidir. Sürdürülebilir kırsal kalkınma için tarımsal eğitimle desteklenmiş kırsal kalkınma programı önerisi, şu adımlardan oluşmaktadır.

1. Köy ilkokullarının açılması, müfredata tarımla ilgili derslerin konulması ve uygulamalı eğitimin verilmesi,

2. Lise seviyesindeki tarımsal eğitimin; Türkiye’de 746 ilçede bulunan meslek, teknik veya çok programlı liselerde ihtiyaca göre tarım ve hayvan yetiştiriciliği ve sağlığı alanlarında “alan/dal açılarak” verilmesi,

3. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamış ülkelerdeki gibi ülkemizdeki üniversitelerde de “tarım öğretmenliği” bölümünün açılması önerilmektedir. Liselerdeki tarım ile ilgili alanlardan mezun olan öğrencilerin lisans eğitimine “tarım öğretmenliği” bölümünden devam etmesi teşvik edilmelidir.

Pilot uygulamanın tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu il ve ilçelerde yapılması ve bu uygulama için AB/BM ve devletin fon/kaynaklarından desteklenmesi önemlidir. Böylece kırsal alanların daha etkin ve verimli işletilmesi için “iş ile insan” düzenlemesi sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Agricultural Education (Teacher Licensure), University of Minnesota, <<http://ag-ed.cfans.umn.edu/programs/licensure>> (01.05.2016).
- Altınok, S.,E. Fırat vd. “Küresel İklim Değişikliği Sorununun Çözümü İçin Yeni Bir Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı”, Tebliğ, International Conference on Eurasian Economies, Kazan, Russia, September 2015,
- Altunya, N., “Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış”, Tarih ve Siyaset Serenti, 12.03.2012, <<http://www.serenti.org/koy-enstitusu-sistemine-toplu-bir-bakis>> (22.04.2016).
- Ankara Ayaş ilçesi Ulupınar köyü, Beypazarı ilçesi Macun ve Karaşar köyleri, Hatay Arsuz ilçesinin Karahüseyinli köyü, Bolu Kıbrısçık ilçesi ve Yazıca, Köşeler köyleri nüfus sorgulamaları, <www.nufusune.com> (06.02.2018).
- BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, UNDP, Türkiye, <<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>> (27.02.2018).
- Drucker, P., “The New Society of Organizations”, Harvard Business Review, September–October 1992, <<https://hbr.org/1992/09/the-new-society-of-organizations>> (31.05.2016).
- European Commission Directorate, General for Communication Citizens Information, (2014), The EU Explained Agriculture, Brussels Belgium, Manuscript updated in November 2014, Luxembourg.
- European Communities, (2004), Panorama, Towards A History Of Vocational Education And Training (VET) in Europe in A Comparative Perspective Proceedings of The First International Conference Volume II, 2002, Office for Official Publications of The European Communities, Florence, Luxembourg.
- European Union Strategy for Sustainable Development (2009 Review), EUR-Lex, Access to European Union Law, <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52009DC0400>> (31.05.2016).
- Gürbüz, Sait ve F. Şahin, (2015), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, (2. Baskı), Seçkin Yayınları, Ankara.
- International Institute for Sustainable Development (IISD), (2010), Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012, United Nations Headquarters, New York.
- İnam, A., Epistemiyatri Kapısını Açarken, Online yayınlar, <<http://phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/epistemiyatri.htm>> (22.04.2016).
- İrmiş, Ayşe, Eroğlu, Şeyma Gün. “Bir Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Geleneksel Üretimi Yeniden Canlandırma Örneği: Yeşilyuva Ayakkabı Üretimi”, Tebliğ, International Conference on Eurasian Economies, Kazan, Russia, September 2015.
- İslamoğlu, A. H., (2011), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Beta Yayınları, İstanbul.
- İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama, 15+ yaştaki nüfusun işgücü durumu, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007> (21.04.2016).
- İzci, Ferit, Menaf Turan, “Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediyesi Sistemine Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2013/18/1, s.119, <<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/194341>> (06.02.2018).
- Kanun No: 3238, Köy Eğitimcileri Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 3639. 24 Haziran 1937, Resmi Gazete, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc017/kanuntbmmc017/kanuntbmmc01703238.pdf> (21.04.2016).
- Kanun No: 3803, Köy Enstitüsü Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 13682. 22 Nisan 1940, Resmi Gazete, <<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4491.pdf>> (21.04.2016).
- Keskin, Ö., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM), 2010/28/Güz, <<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1664/17759.pdf>> (22.04.2016).
- Kır/Kent Tanımının Revizyonu, Resmi İstatistik Portalı, TÜİK, <<http://www.resmiistatistik.gov.tr/?q=tr/content/18-k%C4%B1rkent-tan%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n-revizyonu>> (22.06.2018).
- Kırımhan, S., (2005), Organik Tarım Sistemleri ve Çevre, Turhan Kitabevi Ofset Matbaacılık Tesisleri, Ankara.
- Koçel, T., (2015), İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınları, İstanbul.

- Köy enstitüleri, Milli Eğitim Bakanlığı, <http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkileri/koy_enstitu.htm> (21.04.2016).
- Mülki idare birimleri, Türkiye Mülki İdare Bölümler Envanteri, <<https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>> (06.02.2018).
- OECD Regional Typology, Directorate for Public Governance and Territorial Development, OECD, 2011, <https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/OECD_regional_typology_Nov2012.pdf> (22.06.2018).
- OECD, (2004), Measuring Sustainable Development: Integrated Economic, Environmental and Social Frameworks, OECD Publications, Paris, France.
- Okul/Alan/Dal Arama, Meslekî ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü, <<http://mtegm.meb.gov.tr/TR/okullar.asp?PAGE=Liste>> (07.02.2018).
- ÖSYM, (2016), Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı Kılavuzu, ÖSYM Yayınları, Ankara.
- Strange, T.ve, A.,Bayley, (2008), Sustainable Development Linking Economy, Society, Environment, OECD Publishing.
- Sustainable Development Agenda 21, 1992, United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, <<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>> (01.06.2016).
- Sustainable Development, European Commission (EC), <<http://ec.europa.eu/environment/eussd/>> (01.06.2016).
- Tan, S., Mehmet, H.,vd. “Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları”, Tebliğ, International Conference on Eurasian Economies, Kazan, Russia, September 2015.
- Tarım, Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56f835cc8acfa7.61756333> (21.04.2016).
- The World Bank, (2007), World Development Report 2008, Agriculture for Development, Washington DC.
- Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, United Nations General Assembly (UNGA) A/RES/70/1, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1 &Lang=E> (21.02.2018).
- Ulusal Kalkınma Stratejisi (2005-2009), T.C. Kalkınma Bakanlığı, Kurumsal ve Stratejik Yönetim Dairesi Başkanlığı, <<http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/3chYO+KirsalKalkinmaStrateji.pdf>> (30.05.2016).
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) (2014-2020), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015, <[http://kkp.tarim.gov.tr/sp/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](http://kkp.tarim.gov.tr/sp/UKKS%20(2014-2020).pdf)> (22.06.2018).
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) (2014-2020), Yüksek planlama kurulunun 31.12.2014 tarihli 2014/45 sayılı kararı, 21.02.2015 tarihli Resmi Gazete, Sayı: 29274.
- World Commission on Environment and Development (WCED), (1987), Our Common Future, From One Earth to One World, Oslo, <<http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>> (31.05.2016).
- Yavuz, G. G., B.Miran, vd., “Türkiye’de Tahıl Üreticilerinin Tarımsal Amaçları ve Üretimlerini Sürdürme Eğilimleri”, Tebliğ, International Conference on Eurasian Economies, Kazan, Russia, September 2015.
- Yazıcıoğlu, Yahşi ve S., Erdoğan, (2004), SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Detay Yayınları, Ankara.
- Yıllara ve cinsiyete göre il/ilçe merkezleri ve belde/köyler nüfusu, 1927-2017, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1587> (06.02.2018).

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ATÖLYE TİPİ ÜRETİM YAPAN KOBİ'LERDE ERGONOMİ: MOBİLYA VE TAMİR BAKIM ATÖLYELERİ ÖRNEĞİ

Mustafa DESTE

İnönü Üniv. İİBF İşletme Bölümü
mustafa.deste@inonu.edu.tr

Gizem BERBER

İnönü Üniv. Arapgir Meslek Yüksekokulu
gizemberber61@gmail.com

ÖZET

Ergonomi, çalışma ortamının ya da yaşanan çevrenin insanlarla uyumlu hale getirilmesi ile yapılan işlerin daha etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle ergonomi, her alanda olduğu gibi imalat işletmeleri açısından da son derece önemli bir yere sahiptir. Çalışma ortamının çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma, üretim kalitesini ve çalışanların verimliliğini artırma, iş sağlığı ve güvenliğini sağlama gibi amaçlarla iş yerinde yapılacak olan ergonomik düzenlemeler, verimlilik ve maliyet avantajı ile birlikte rekabet gücünün artırılmasına da katkı sağlayabilmektedir.

Bu çalışmada, atölye tipi üretim yapan işletmelerde ergonomik açıdan yaşanan sorunların değerlendirilmesine yönelik nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla oluşturulan kontrol listesi çerçevesinde bir mobilya ve bir tamir bakım atölyesinde örnek olay çalışması yapılmıştır. İşletmelerde yapılan mevcut durum analiziyle birlikte, kontrol listesinde yer alan bütün maddelere yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yapılan incelemeler ve değerlendirmeler neticesinde, başta işyeri düzeni olmak üzere aydınlatma, iklimlendirme ve kullanılan malzemeler ile ilgili önemli sorunlar olduğu ve ergonomik farkındalığının olmayışının bu sorunların temel nedenini oluşturduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ergonomi, Çalışma Ortamı Koşulları, Mobilya ve Tamir Bakım Atölyeleri

ERGONOMICS IN WORKSHOP TYPE SMES: SAMPLE OF FURNITURE AND REPAIR MAINTENANCE WORKSHOPS

ABSTRACT

Ergonomics aims to make the working more effectively and efficiently by harmonizing the working environment or the living environment with the people. Therefore, ergonomics is extremely important in terms of manufacturing enterprises as in every area. It will be possible to increase the competitiveness with the efficiency and cost advantage that the ergonomic regulations that will be made at the workplace, with the aim of decreasing the adverse effects of the work environment on the employees, increasing the production quality and productivity of the employees, ensuring the health and safety of the workers.

In this study, a qualitative research was carried out to evaluate ergonomic problems in workshop type manufacturing enterprises. In the frame of the checklist created for this purpose, a case study was carried out at a furniture and repair maintenance workshop. Along with the current situation analysis in the enterprises, evaluations were made on all items in

the control list. As a result of the reviews and evaluations made, it has been determined that there are important problems related to lighting, air conditioning and used materials, especially in the workplace, and that lack of ergonomic awareness is the main cause of these problems.

Key Words: Ergonomics, Working Environment Conditions, Furniture and Repair Maintenance Workshops.

1. GİRİŞ

Ergonomi, çalışanların biyolojik, psikolojik özelliklerini ve kapasitelerini göz önünde bulundurarak insan-makine-çevre uyumunun doğal ve teknolojik yasalarını ortaya koyan çok disiplinli bir bilim dalıdır (Şimşek, 1994: 8).

Dünyada endüstri devrimi ile birlikte insanlarda sağlık- hastalık- iş arasında bir ilişki olduğu düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamış olup buna bağlı olarak yapılan araştırmalarda bir artış yaşanmıştır. Bu araştırmaların oluşturduğu bilim dalına da başta Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere olmak üzere pek çok ülkede "ergonomi" adı verilmiştir. Almanya ve bazı Avrupa ülkelerinde ise bu bilim dalına ergonomi adının yanı sıra bazen eşdeğer anlamda, bazen de daha kapsamlı anlamda "işbilim" denmiştir. Bilimsel literatürde ise, ilk defa Polonya' da 1857 yılında haftalık bir dergide yazılan makalede Wojciech Jastrzebowski tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Babalık, 2014: 1).

Genel olarak değerlendirildiğinde ergonominin amacı, çalışanların iş sağlığı ve güvenliğini sağlamak, iş gücü kayıplarını önlemek, motivasyon, iş verimliliği ve rekabet gücünü artırmak şeklinde sıralanabilir (Akın, 2013: 8; Düşüngülü vd., 2014: 94). Bu kapsamda, ergonomik koşullara dikkat edilerek oluşturulan çalışma ortamının, çalışanların anatomik, fizyolojik ve psikolojik özelliklerine uyumunun artırılması amaçlanmaktadır.

2. ERGONOMİK ÇALIŞMA ORTAMI KOŞULLARI

Çalışma sırasında iş görenlerin performansı, cinsiyet, sağlık durumu ve yaş gibi kişinin kendisinden kaynaklanan faktörlerin yanı sıra çalışma ortamı koşullarından da etkilenmektedir.

Ergonomik çalışma ortamı oluşturulurken başta gürültü, titreşim, aydınlatma, iklimlendirme, kimyasal ve psikolojik faktörler olmak üzere çalışma ortamındaki birçok koşula dikkat edilerek düzenlemeler yapılmalıdır. (Camkurt, 2007: 93). Bu çerçevede, iş ortamındaki gürültüyü azaltma, havalandırma sistemi kurma, ortam sıcaklığını ayarlama, iş güvenliğini sağlayacak tedbirler alma, çalışanları uygun ortamlarda dinlendirme, performans değerlendirme sistemi kurma vb. şekilde sıralanabilecek önlemlerin çalışan verimliliğini artıracığı ifade edilebilir.

Ergonomik kriterler kapsamında çalışma ortamında yapılan bir deneyde, sesli ortamda çalışanlarla sessiz ortamda çalışanlar karşılaştırıldığında, sesli ortamda çalışanların daha fazla enerji harcadığı gözlemlenmiştir. Bu da gürültünün insan enerjisini olumsuz etkilediğinin ve başarısızlığa neden olduğunun göstergesidir (Gilliland, 1978; Aktaran: Küçüköğlü ve Özerbaş, 2004). Rahatsız edici, dikkat dağıtıcı, işitmeyi engelleyici, fiziksel ve ruhsal sağlığı bozucu, olumsuz etkileri olan gürültü, karşılıklı anlaşma olanağını kısıtlamakta ve kişiler arasındaki ilişkiler üzerinde de olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Önder vd., 2012: 32; Şimşek, 1994:87; Yapıcı ve Baş, 2015: 593). Bu nedenle gürültülü makinelerle kaplama yapılarak ya da ses yutucu tavan, akustik paravanlar, kulak tıkaçları veya gürültü önleyici kulaklıklar kullanılarak oluşabilecek olumsuz sonuçlar engellenebilecektir (Dul ve Weerdmeester, 2007: 114-117).

Gürültü gibi insan sağlığını olumsuz etkileyen bir faktör de titreşimdir (Uzun ve Müngen, 2011: 316). Titreşimin kontrolü için; yalıtım yolu tercih edilerek titreşim yapan makinelerde çelik yay ve hava yastıklarından oluşan şok emiciler kullanılmalıdır (Su, 2001: 149-150). Bu önlemler alınmadığı takdirde, titreşimli ortamda çalışan iş gücünde, kısa bir süre sonra, zihinsel ve bedensel yorgunluk belirtileri başlayacaktır. (Şimşek, 1994: 108). Melemez ve Tunay (2010), titreşimden dolayı çalışanlarda ciddi boyutta omurga rahatsızlıklarının görülebileceğini saptamış ve bu nedenle çalışanlara ön sağlık muayenesi yapılması gerektiğini belirterek titreşimli araç kullananların saat başı 10 dakika mola vermelerini önermişlerdir.

İşyerinde her türlü işlemin kusursuz yapılabilmesi ve çalışanların göz sağlığının korunabilmesi için önemli olan ergonomik faktörlerden biri de iyi bir aydınlatmadır (Akın, 2013: 18). Camkurt (2007), iyi bir aydınlatmayla insan performansının % 15 hatta bazen % 40 oranında artırılabilceğini belirtmiştir. Ayrıca yapılan işe uygun aydınlatmanın olmaması çalışanlar üzerinde strese ve monotonluğa neden olabileceğinden, çalışma ortamında çeşitli bölgelerde aydınlık düzeyleri arasında fark yaratılarak algılama etkilenebilecek ve monotonluk engellenebilecektir (Gürel, 2001; Manav ve Küçükdoğu, 2006).

Yumuşak (2017), yaptığı araştırmada sıcaklık ve nem oranının da bireylerin morali, iş yapma kapasitesi, fiziksel ve duygusal durumu üzerinde etkilerinin olduğunu belirlemiştir. Aşırı sıcak ortamlarda bıkkınlık, sinirlilik, yetenek ve becerilerin azalması, hataların yoğunlaşması, iş kazalarının artması görülürken, soğuk iş ortamında ise iş verimliliğinin düşmesi ve iş kazalarının artması görülmektedir (Bayazıt Hayta, 2007: 23). Çalışma alanında doğru sıcaklık değerlerinin sağlanabilmesi için, hava ısısı işin fiziksel özelliklerine uygun ayarlanmalı, temas edilen malzemeler ne çok soğuk ne de çok sıcak olmalıdır. Ayrıca sıcak ve soğuk ortamlarda bulunma süreleri sınırlandırılmalı ve aşırı sıcak ve soğuk ortamlarda özel kıyafetler giyilmelidir (Dul ve Weerdmeester, 2007: 127-131).

Işğın cisimlere çarptıktan sonra yansıyarak gözümüzde bıraktığı etki olarak tanımlanan renk, çalışma ortamını etkileyen bir diğer önemli faktördür (Duran Sağocak, 2005: 78). Şahin vd. (2014), rengin etkisini belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmada, bir çalışma odasını kirli beyaza, diğerini ise pembe renge boyayarak renklerin aydınlığa olan etkisini ölçmüş ve kirli beyaza boyanan odanın daha aydınlık olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca açık renk kullanılarak ferahlık ve enerji tasarrufunun sağlanabileceği belirtilerek iç mekân renginin önemini vurgulamışlardır. İç mekân renginin yanı sıra dikkat gerektiren işlerde açık, sıcak ve gözü rahatsız etmeyen renkler tercih edilmeliyken, makinelerin göstergelerinde, uyarı levhalarında; anlamayı kolaylaştıracak, dikkat çekecek renkler kullanılmalıdır (Babalık, 2014: 288-290). Bu şekilde verimlilik, motivasyon, dikkat artırılarak iş kazalarında azalmalar sağlanabilecektir.

Çalışma ortamında sıvı, gaz, buhar, toz veya katı halde bulunan kimyasal maddeler, sağlık tehlikesi oluşturabilecek bir diğer ergonomik faktördür. Birçok kimyasal maddenin tahriş edici, kanserojen veya teratojenik oldukları bilinir. Belirtiler ise hemen veya daha sonraki bir dönemde ortaya çıkar (Dul ve Weerdmeester, 2007: 131). Bu durum astım vb. hastalıkları artıracığından, işçilerin bilinçlendirilmesi ve koruma önlemlerinin alınması önerilmiştir. Bu nedenle iş yerindeki havalandırma işin özelliğine göre tasarlanmalı, sürekli temizlik ve bakım yapılarak el, yüz, göz, solunum yolu koruyucuları kullanılmalıdır. Zararlı maddelerle yapılan işler kapalı ortamlarda yapılarak bu maddelerin etkilerinin tüm iş yerinin havasına karışması engellenmelidir (Su, 2001: 233-236). Turgut vd. (2005), işçilerin sağlığını korumaya yönelik maske, toz emici filtre vb. malzemelerin bulundurulmadığı oto ve mobilya atölyelerinde çalışan boya işçilerinin mesleki astım

oranını saptamak amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Araştırma sonucunda, 142 işçinin 22' sinde solunum sistemi yakınması olduğu saptanmıştır.

Çalışma ortamındaki bir diğer önemli faktör de havalandırmadır. Otomotiv sanayinde çocuk çalışanlarla ilgili yapılan bir çalışmada, çalışma ortamı koşulları değerlendirilmiş ve çocukların en sık yakındığı sorunun %86,5 ile havalandırma olduğu belirlenmiştir (İşleri vd., 2005). Hava akımının az olduğu durumlarda fazla vücut sıcaklığının terleme yoluyla dışarı atılması zorlaşırken, fazla hava akımının olması da soğuk algınlıklarına neden olabilmektedir. Yeterince oksijen alınmaması ise vücut fonksiyonlarının normal çalışmasına engel olur. Toz nedeniyle hastalıkları önlemek güçleşir. Bu nedenlerle çalışma ortamlarında havalandırma sistemleri kurularak düzenli havalandırma yapılmalıdır (Akın, 2013: 227).

İşyerindeki verimliliğin artırılmasında, yukarıda bahsedilen çalışma ortamı koşullarının yanı sıra görülmeyen bir diğer etken de psikolojik faktörlerdir. Çalışanların performansı ile psikolojik durumları arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu nedenle çalışana, işyerinde ve yaşadığı çevrede rahat edebileceği bir atmosfer hazırlanmalıdır. Monoton işlerde değişiklik, renklerin ve müziğin olumlu etkilerinden yararlanma, çalışanın hoşuna giden çevreyi kurabilmesinde makul serbestliğin verilmesi gibi önlemler alınarak, işe bağlılık ve motivasyon artırılabilir (Akın, 2013: 45). Doğru ve Çakır (2015), reklam ajanslarında çalışanların motivasyonunu etkileyen faktörleri araştırdıkları çalışmalarında, çalışanların büyük kısmının ücret dışında herhangi bir sosyal imkândan faydalanmadığını ve çalışma koşullarını ergonomik açıdan yeterli bulmadıklarını saptamışlardır. Yine çalışanların önemli bir kısmının günlük ve haftalık dinlenme sürelerini az bulduğunu ve çalışma koşullarının iş motivasyonunu etkilediğini belirtmişlerdir.

3. MOBİLYA VE TAMİR BAKIM ATÖLYELERİ ÖRNEĞİ

3.1 ARAŞTIRMANIN AMACI VE MODELİ

Ergonomik iş ve işyeri düzenleme konusu kapsamında, mobilya ve tamir bakım atölyelerinde mevcut durumun analiz edilmesine ve elde edilen bulgular çerçevesinde öneriler geliştirilmesine yönelik bir uygulama gerçekleştirilmesi çalışmanın amacı olarak belirlenmiştir.

Araştırma modeli olarak, nitel araştırma modellerinden “örnek olay çalışması” benimsenmiş ve örnekleme yöntemi olarak da, “kolay ulaşılabilir durum örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem çoğunlukla, diğer örnekleme yöntemlerinin kullanım olanağının bulunmadığı ve ayrıca örnekleme ulaşımın daha az maliyetli ve daha kolay ulaşılabilir olduğu durumlarda tercih edilmektedir. (Yıldırım vd, 2011: 113). Bu çerçevede uygulama, Malatya sanayi sitesinde faaliyet göstermekte olan bir mobilya ve bir tamir bakım atölyesinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliğini artırabilmek için yapılandırılmış görüşme ve katılımlı gözlem yöntemi olmak üzere birden fazla veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeler ve gözlemler yapılırken, literatürde yer alan bir işyerinin ergonomik açıdan kontrolü için üretilmiş sorulardan faydalanılarak oluşturulan 20 maddelik bir kontrol listesi kullanılmıştır (Babalık, 2014: 593). Listede yer alan soruların işletmede bir karşılığı varsa “1”, yoksa “0” değeri verilerek “evet” veya “hayır” şeklinde gerçekleştirilmiştir. Sıcaklık, aydınlatma, ses ve titreşim gibi faktörlerin değerlendirilebilmesi için, uygun ölçüm cihazları kullanılarak gerekli bilgiler toplanmıştır.

3.2 BULGULAR VE ANALİZ

Araştırma kapsamında, mobilya ve tamir bakım atölyeleri için oluşturulan kontrol listelerindeki maddelerin, yapılan incelemeler ve gözlemler sonucu işletmedeki karşılıkları Tablo 1 ve Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Mobilya Atölyesi Genel Değerlendirme Tablosu

SORULAR	Evet	Hayır
1) Çalışma alanında işçinin serbest çalışma alanı var mı?		✓
2) Çalışma alanındaki taban döşemeleri kaymayı, tökezlemeyi önleyecek özellikte mi?	✓	
3) İş araçları işi kolaylaştıracak şekilde tasarlanmış mı?		✓
4) İş aletleri çok ağır mı?	✓	
5) İş araçlarının iş yerinde belli, sabit bir yeri var mı?		✓
6) Çalışma alanında işçi sayısına göre havalandırma uygun mu?		✓
7) Titreşim insan sağlığına zarar verecek frekans ve genlikte mi?		✓
8) Çalışma ortamındaki gürültü düzeyi rahatsız ediyor mu?	✓	
9) Çalışma ortamındaki gürültü izole edilmiş mi?		✓
10) Çalışma ortamının aydınlatması yapılan iş için yeterli mi?		✓
11) Çalışma ortamındaki ısıtma sistemi yeterli mi?		✓
12) Aşırı soğuk ya da aşırı sıcağa karşı koruyucu önlemler alınmış mı?		✓
13) Çalışma ortamında işle ilgili gerekli uyarı levhaları var mı?	✓	
14) Çalışma alanında kimyasal faktörlerle ilgili koruma önlemleri alınmış mı?		✓
15) Çalışma ortamında tercih edilen renkler iş için uygun mu?	✓	
16) İşle ilgili bilgiler yeteri kadar iş görene verilmiş mi?		✓
17) Molalar iş yükü dikkate alınarak düzenlenmiş mi?	✓	
18) Çalışma saatleri işçinin sosyal ihtiyaçlarına ve fizyolojik performansına uygun düzenlenmiş mi?	✓	
19) Çalışma alanında gerektiğinde oturabilmek için sandalye, tabure mevcut mu?	✓	
20) Molalarda iş yerine yakın özel dinlenme odaları var mı?		✓

Tablo 2: Tamir Bakım Atölyesi Genel Değerlendirme Tablosu

SORULAR	Evet	Hayır
1) Çalışma alanında işçinin serbest çalışma alanı var mı?	✓	
2) Çalışma alanındaki taban döşemeleri kaymayı, tökezlemeyi önleyecek özellikte mi?	✓	
3) İş araçları işi kolaylaştıracak şekilde tasarlanmış mı?		✓

4) İş aletleri çok ağır mı?	✓	
5) İş araçlarının iş yerinde belli, sabit bir yeri var mı?	✓	
6) Çalışma alanında işçi sayısına göre havalandırma uygun mu?		✓
7) Titreşim insan sağlığına zarar verecek frekans ve genlikte mi?		✓
8) Çalışma ortamındaki gürültü düzeyi rahatsız ediyor mu?	✓	
9) Çalışma ortamındaki gürültü izole edilmiş mi?		✓
10) Çalışma ortamının aydınlatması yapılan iş için yeterli mi?		✓
11) Çalışma ortamındaki ısıtma sistemi yeterli mi?		✓
12) Aşırı soğuk ya da aşırı sığağa karşı koruyucu önlemler alınmış mı?		✓
13) Çalışma ortamında işle ilgili gerekli uyarı levhaları var mı?	✓	
14) Çalışma alanında kimyasal faktörlerle ilgili koruma önlemleri alınmış mı?		✓
15) Çalışma ortamında tercih edilen renkler iş için uygun mu?	✓	
16) İşle ilgili bilgiler yeteri kadar iş görene verilmiş mi?		✓
17) Molalar iş yükü dikkate alınarak düzenlenmiş mi?	✓	
18) Çalışma saatleri işçinin sosyal ihtiyaçlarına ve fizyolojik performansına uygun düzenlenmiş mi?	✓	
19) Çalışma alanında gerektiğinde oturabilmek için sandalye, tabure mevcut mu?	✓	
20) Molalarda iş yerine yakın özel dinlenme odaları var mı?		✓

Mobilya ve tamir bakım atölyeleri için kontrol listesinde yer alan soruların daha kapsamlı değerlendirilmesi aşağıda maddeler halinde yapılmıştır.

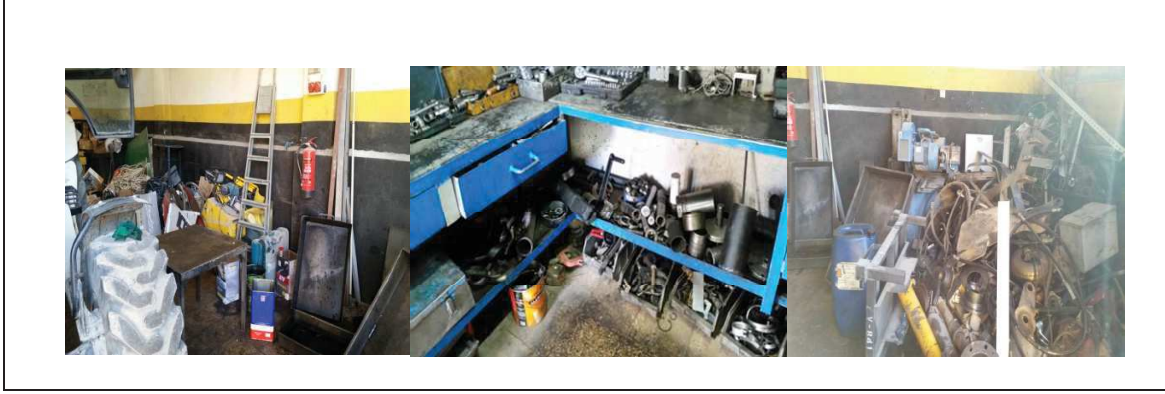
• Çalışma alanında işçinin serbest çalışma alanı var mı?

Atölyeler gözlemlendiğinde, genel olarak çalışma ortamının dağınık ve düzensizliğin hâkim olduğu görülmüştür. Fotoğraf 1 ve Fotoğraf 2'de atölyeler içerisinde çalışma ortamı görüntülerine yer verilmiştir.

Fotoğraf 1: Mobilya Atölyesi Ortamı

Fotoğraf 2: Tamir Bakım Atölyesi Ortamı

Mobilya atölyesinde çalışma ortamındaki iş araç-gereçlerinin ve malzemelerin dağınıklığı nedeniyle işçiler rahat hareket edememektedir. Tamir-bakım atölyesinde ise kullanılan malzemelerin iş süreçlerine engel olmaması için, çalışma alanına değil de duvar kenarlarına biriktirildiği gözlemlenmiştir. Her iki atölyede de mevcut dağınıklık hem işçilerin rahat çalışmasını engellemekte hem de iş kazası ve yaralanmalara neden olabilmektedir. Bu nedenle, her iki atölyede de kullanılmayan malzemeler atılmalı ve çalışma ortamındaki iş araç-gereçleri, gerekli malzemeler düzenli yerleştirilerek mevcut olan dağınıklık önlenmelidir.

• **Çalışma alanındaki taban döşemeleri kaymayı önleyecek özellikte mi?**

Mobilya atölyesinde zemin kaydırmaz fayanslarla döşenmişken, tamir bakım atölyesinde ise zemin betondur. Çalışma sürecinde herhangi bir kayma ya da tökezleme yaşanmamaktadır.

• **İş araçlarının işyerinde sabit bir yeri var mı?**

Mobilya atölyesinde montaj sırasında kullanılan tezgâhlarda araç-gereçlerin yerleştirilebileceği bölmeler bulunmamaktadır. Ayrıca takım tezgâhında araç-gereçlerin bulunması gereken yerlere, işle ilgisi olmayan malzemeler asılmıştır. Bu durumun da dağınıklığa neden olduğu gözlemlenmiştir. Kullanılan araçların bir kaçı ve takım tezgâhı Fotoğraf 3'te gösterilmiştir.

Fotoğraf 3: Mobilya Atölyesi Takım Tezgâhı ve Kullanılan Araçlar

Tamir bakım atölyesindeki tezgâhlarda araç-gereçlerin asılabileceği bölmelerin mevcut olmasına rağmen yine de dağınıklığın olduğu gözlemlenmiştir. Fakat bu tezgâhlar (Fotoğraf 4) mobilya atölyesindeki tezgâhlara göre daha düzenlidir.

Fotoğraf 4: Tamir Bakım Atölyesi Takım Tezgâhı ve Kullanılan Araçlar

Atölye ortamlarındaki bu dağınıklığın önlenmesi için, iş sırasında kullanılan araç gereçlerin yerleştirilebileceği tezgâhlar kullanılmalı ve bu araç gereçler tezgâhlara düzenli olarak yerleştirilmelidir.

• **İş aletleri çok ağır mı? İş araçları işi kolaylaştıracak şekilde tasarlanmış mı?**

Atölyelerde kullanılan araç-gereçler eski ve ağırdır. Bu aletler yerine antropometrik ölçümlere uygun, iş kazalarının azaltılmasını sağlayacak kauçuk kaplamalı, plastik olan aletler tercih edilmelidir (Babalık, 2014: 497-512).

• **Çalışma ortamındaki gürültü düzeyi rahatsız ediyor mu?**

Mobilya atölyesinde gürültü düzeyi, makine ve araç-gereçlerin çalışmadığı durumda, ses ölçüm cihazıyla yapılan ölçümde genel olarak 65 dB(A) olarak belirlenmiştir. Matkaplar çalışırken 77 dB(A), makineler çalışırken ise 100-120 dB(A) olarak ölçülmüştür.

Tamir bakım atölyesinde ise gürültü düzeyi, ses ölçüm cihazıyla yapılan ölçümde makinelerin çalışmadığı durumda 70 dB(A), makineler çalışırken 110- 120 dB(A) olarak ölçülmüştür.

Her iki atölyede de makineler çalışırken konuşulanları duymak zor olmakta ve uzun süre çalışıldığında işçileri rahatsız etmektedir.

• **Çalışma ortamındaki gürültü izole edilmiş mi?**

Atölye ortamındaki gürültü düzeyi 90 dB(A) geçerse koruma önlemleri alınması gerekir (Babalık, 2014:234). Her iki atölyede de gürültülü ortamdan korunabilmek için herhangi bir önlem alınmadığı görülmüştür. Bu kapsamda makine susturucularının kullanılması, makinelerin düzenli bakımlarının yapılması, çalışanların kulak tıkaçları gibi kişisel koruyucular kullanması ve makinelerin etrafının sesi azaltacak şekilde kaplanması vb. tedbirler alınarak gürültünün olumsuzlukları azaltılabilecektir.

• **Çalışma ortamının aydınlatması yapılan iş için yeterli mi?**

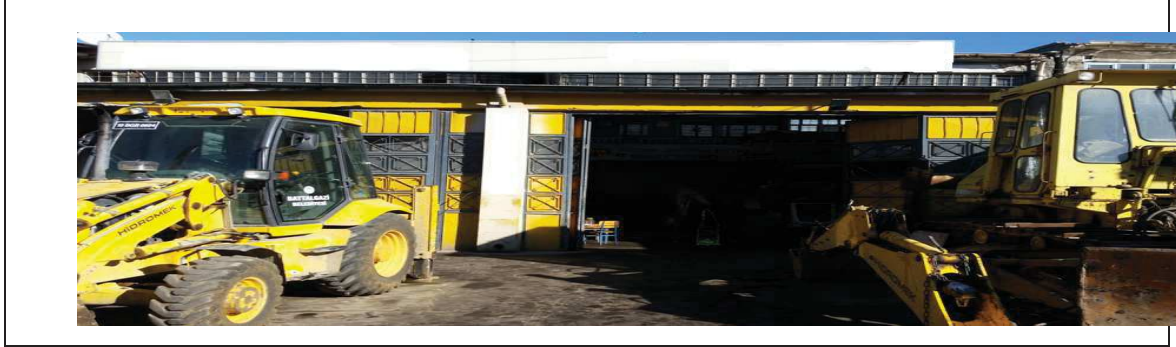
Mobilya atölyesinde aydınlatma için her biri 20 amperlik 17 tane floresan lamba bulunmaktadır. Çalışma sırasında bu lambalardan 5 tanesi kullanılmakta ve iş sırasında çoğunlukla gün ışığından yararlanılmaktadır. Aydınlatma şiddeti, ışık sensörü bulunan dijital bir cihazla ölçüldüğünde, Fotoğraf 5' te gösterilen marangoz tezgâhında 160 lüks, montaj işleminin yapıldığı tezgâhta ve makinelerin bulunduğu kısımda 225 lüks olarak belirlenmiştir.

Fotoğraf 5: Mobilya Atölyesi Tezgâhları

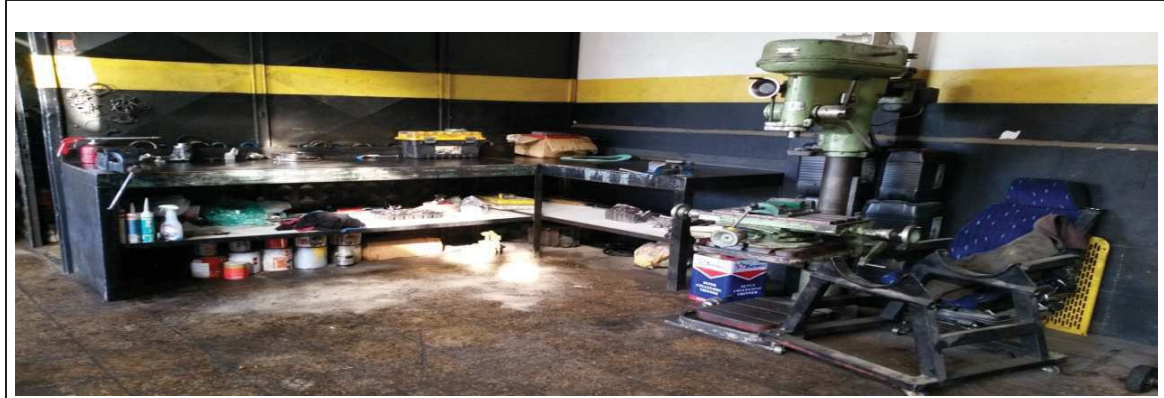
Tamir bakım atölyesinde ise her biri 36 watt 6 çift florasan ve 1 tane de 60 watt tasarruf ampülü bulunmaktadır. Ayrıca gün ışığından da (Fotoğraf 6) yararlanılmaktadır.

Fotoğraf 6: Tamir Bakım Atölyesi Girişi

Tamir bakım atölyesinde aydınlatma şiddeti ölçüldüğünde, Fotoğraf 7' de gösterilen tamir bakım işlemlerinin yapıldığı tezgâhta 150 lüks olarak belirlenmiştir.

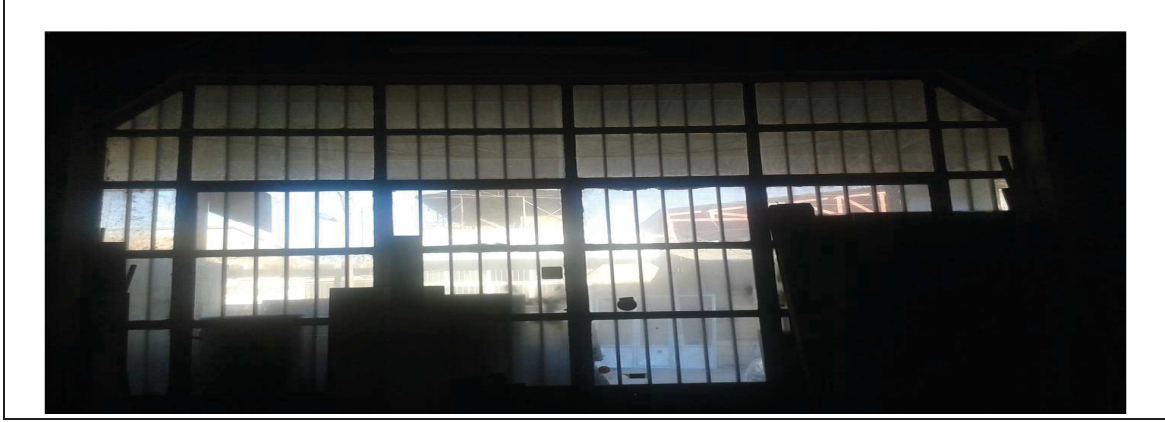
Fotoğraf 7: Tamir Bakım Atölyesi Tezgâhı

Ergonomik aydınlatma kriterlerine göre, basit montaj tezgâhlarında aydınlatma şiddeti 250-300 lüks, marangoz tezgâhlarında çalışma, hassas aletlerle iş yapma durumunda ise aydınlatma şiddeti 500-750 lüks olarak önerilmiştir (Babalık, 2014: 259). Her iki atölyede de belirlenen bu değerlere göre aydınlatma şiddeti düşüktür. Bu nedenle gün ışığından yararlanmanın yanı sıra yapay aydınlatmaya da ağırlık verilmelidir.

Ayrıca mobilya atölyesinde gün ışığından daha fazla yararlanabilmek için atölyenin tamamen cam olan giriş kısmı da (Fotoğraf 8) değerlendirilmelidir. Camın iç ve dış kısmında bulunan malzemeler kaldırılmalı, cam temizlenmelidir. Bu şekilde daha fazla gün ışığı sağlanabilecektir.

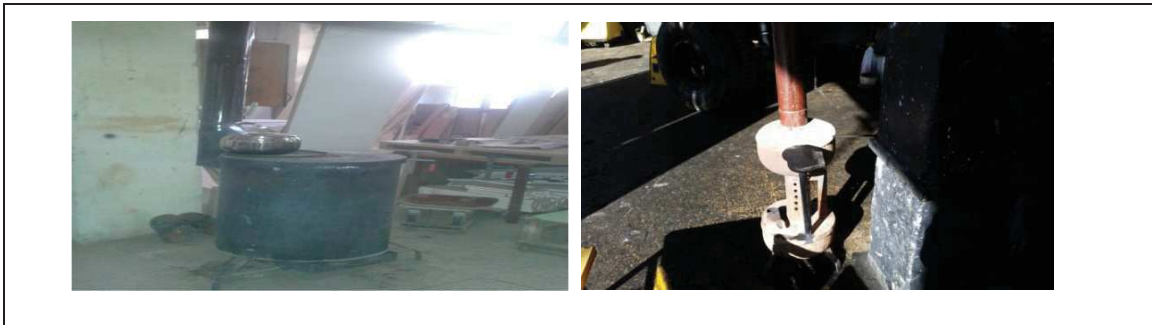
Fotoğraf 8: Mobilya Atölyesi Girişi

• **Çalışma ortamındaki ısıtma sistemi yeterli mi?**

Çalışma alanının olması gereken sıcaklık değeri 17°C civarındır (Babalık, 2014:179). Atölyelerde kış aylarında termometreyle yapılan ölçüm sonucunda sıcaklık değerleri, mobilya atölyesinde 14°C olarak belirlenirken, tamir bakım atölyesinde ise 10°C olarak belirlenmiştir. Hem mobilya atölyesinde (Fotoğraf 9) hem de tamir bakım atölyesinde ısınma aracı olarak soba kullanılmaktadır.

Fotoğraf 9: Mobilya Atölyesi ve Tamir Bakım Atölyesi Isınma Araçları

• **Aşırı soğuk ya da aşırı sığağa karşı koruyucu önlemler alınmış mı?**

Her iki atölyede de koruyucu önlemlerin alınmadığı görülmüştür. Mevcut sıcaklığın, olması gereken 17°C den düşük çıkmasının en önemli nedeni ise kapıların sürekli açılıp kapatılmasından kaynaklı ısı kaybının yaşanmasıdır. Bu ısı kaybını önlemek için iş yerine havalandırma sistemi kurulmalıdır.

• **Titreşim insan sağlığına zarar verecek frekans ve genlikte mi?**

Titreşimli araçların titreşim özellikleri ve insanların titreşime gösterdiği tepki çok farklı olduğundan, her durumu kapsayan uygulanabilir kurallar vermek çok güçtür (Şimşek, 1994: 108). Atölyelerde akselerometre (ivmeölçer) kullanılarak yapılan ölçümde, montaj ve matkap kullanıldığı süreçte titreşim 2-6 Hz arasında belirlenmiştir. Çalışanlar kısa süreli titreşime maruz kaldıkları için olumsuz bir durum söz konusu değildir.

• Çalışma alanında işçi sayısına göre havalandırma uygun mu?

Atölye çalışma ortamında ideal hava akımı 150 mm/sn civarında olmalıdır. Hava hareketi 510 mm/sn üzerine çıktığında çalışma ortamı esintili kabul edilirken, 100 mm/sn altında hava akımı olan yerler ise havasız olarak kabul edilmektedir (Erkan, 1995' den aktaran Aksoy ve Keleşoğlu, 2004: 170).

Atölyelerde havalandırma sistemi bulunmamaktadır. İhtiyaç duyulduğunda işyerinin kapısı açık tutularak havalandırma yapılmaktadır. Bu durum, hem çalışma ortamı hem de çevreye verilen zarar nedeniyle ergonomik değildir. Ayrıca, soğuk havada açılan kapı nedeniyle ısı kayıpları yaşanmaktadır. Bu sorunların yaşanmaması için, havalandırma sistemi kurularak ideal hava akımı sağlanabilecektir.

• Çalışma alanında kimyasal faktörlerle ilgili koruma önlemleri alınmış mı?

Mobilya atölyesinde malzeme olarak ağaç ürünlerinin kullanılması ve boyama işlemleri yapılması nedeniyle çalışanların toz, boya vb. kimyasal faktörlere maruz kaldıkları ve korunma amaçlı tedbirler alınmadığı görülmüştür.

Fotoğraf 10: Mobilya Atölyesinde Talaş ve Toz

Çalışma ortamında makinelerden dökülen talaş vb. tozlar Fotoğraf 10'da görüldüğü gibi, işyeri içerisinde biriktirilip daha sonra atılmaktadır. İşlemler sırasında işyerinin kapısı açık tutularak tozdan korunmaya çalışılmaktadır.

Mobilya atölyesindeki boya işlemleri ise iş yerinin üst katında (Fotoğraf 11) açık havada yapılmaktadır. Kış aylarında burası naylon brandalarla kapatılarak soğuk hava engellenmeye çalışılmaktadır. Fakat bu önlem, çalışanları soğuk havadan korumak için yeterli değildir.

Fotoğraf 11: Mobilya Atölyesi Boyama İşlemi Alanı

Boyama işleminin yapıldığı alanda olumsuz hava koşullarından etkilenmemek için soğuktan koruyucu kıyafetler tercih edilmelidir. Ayrıca sık sık sıcak içecekler tüketilmelidir.

Fotoğraf 12: Tamir Bakım Atölyesi Kimyasalları

Tamir bakım atölyesinde (Fotoğraf 12) yağ, boya, pasta ve cila malzemelerinin dağınık olarak çalışma ortamında olduğu görülmüştür. Sağlığa zararlı bu maddeler belirli bir yerde muhafaza edilmeli ve üzerlerine uyarı işaretleri ya da yazıları konulmalıdır.

Her iki atölyede de düzenli olarak temizlik yapılması ve kullanılan kimyasalların zararlarından koruma amaçlı çalışanların maske, eldiven, tulum vb. koruyucular kullanması gereklidir.

• **Çalışma ortamında işle ilgili gerekli uyarı levhaları var mı?**

Atölyelerde iş süreçleri içerisinde makinelerin kullanımı ve çalışma ortamında dikkat edilmesi gerekenlerle ilgili uyarı levhalarının olduğu görülmüştür.

• **Çalışma ortamında tercih edilen renkler iş için uygun mu?**

Mobilya atölyesindeki renkler (Fotoğraf 13) gözlemlendiğinde duvar rengi beyaz, zemin ise kahve tonlarında fayanslarla döşenmiştir. Kullanılan makineler gri renktedir. Montaj tezgâhlarında beyaz renk tercih edilmiştir. Makinelerin göstergeleri ve güvenlik için bulunan levhalar kırmızı ve mavi renktedir.

Fotoğraf 13: Mobilya Atölyesi Ortamındaki Renkler

Tamir bakım atölyesindeki renkler (Fotoğraf 14) gözlemlendiğinde, bakım onarım faaliyetlerinin gerçekleştirildiği kısımlarda duvar rengi beyaz ve gridir. Diğer yerlerde ise beyaz ve sarı şeritlerle, siyah renkler tercih edilmiştir. Güvenlik amaçlı yerleştirilen uyarı levhaları kırmızı renktedir.

Fotoğraf 14: Tamir Bakım Atölyesi Ortamındaki Renkler

Atölyelerdeki renkler ergonomik kriterler açısından değerlendirildiğinde; dikkat gerektiren işler söz konusu olduğu için açık renk tercihi uygundur. Makine göstergeleri ve levhalar ise standartlara uygun, dikkat çekecek renkler kullanılarak yerleştirilmiştir. Sadece mobilya atölyesinde, montaj sırasında kullanılan tezgâhların beyaz olması ve kullanılan malzemenin de beyaz olması durumunda, göz yanılmalarından kaynaklı iş kazalarına sebep olabilecektir. Bu nedenle tezgâh rengi seçimine dikkat edilmelidir.

• **İşle ilgili bilgiler yeteri kadar işgörene verilmiş mi?**

İşçi alımlarında çıraklık okulu mezunlarının tercih edildiği ve iş yerinde işle ilgili herhangi bir eğitim verilmediği öğrenilmiştir. Yeni alınan işçiler eski çalışanların desteğiyle işi öğrenmektedir.

• **Çalışma saatleri işçinin sosyal ihtiyaçlarına ve fizyolojik performansına uygun düzenlenmiş mi?**

Mobilya atölyesinde işçiler, saat 8:00-17:00 saatleri arasında çalışmaktayken, tamir bakım atölyesinde 8:00-18:00 saatleri arasında çalışılmaktadır. Haftanın bir günü çalışanlara izin verilmektedir. Çalışma saatleri, işçilerin sosyal ihtiyaç ve performanslarına uygun düzenlenmiştir.

• **Molalar iş yükü dikkate alınarak düzenlenmiş mi?**

Mobilya atölyesinde gün içerisinde 1 saat yemek arası, ek olarak iki defa kısa süreli çay molası verilmektedir. Tamir bakım atölyesinde ise gün içerisinde 1 saat yemek arası, ek olarak dört defa da kısa süreli molalar verilmektedir. Çalışanlar için dinlenme süreleri yeterli olmaktadır.

• **Çalışma alanında gerektiğinde oturabilmek için sandalye, tabure mevcut mu?**

Her iki atölyede de çalışma alanında, tezgâhlara yakın yerlerde taburelerin olduğu görülmüştür. Çalışanlar molalarda dinlenme amaçlı oturmaktadır.

• **Molalarda iş yerine yakın özel dinlenme odaları var mı?**

Her iki atölyede de dinlenme odaları mevcut değildir. Çalışma ortamından uzakta dinlenme alanları gereklidir. Bu alan, ses geçirmez malzemelerle kapatılıp, çalışanların rahat edebilecekleri standartlarda oluşturulabilir. Bu şekilde daha uygun bir dinlenme ortamı sağlanabilecektir.

4. SONUÇ

İşletmelerde, verimliliğin artırılmasında en önemli etken çalışanlardır. Çalışanların, çalışma ortamı iyileştirilerek iş ve işyeri ile uyumu sağlanmadan beklenen verimliliğin elde edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle işletmelerde, verimliliğe doğrudan bir etki olarak değerlendirilmeyen ergonomik kriterler kapsamında yer alan; aydınlatma, gürültü, havalandırma, renk, titreşim vb. faktörler göz ardı edilmemelidir.

Uygulamaların gerçekleştirildiği atölyelerde kontrol listeleri, gözlem ve yapılan görüşmeler sonucunda, her iki atölyenin de büyük oranda ergonomik kriterlere sahip olmadığı belirlenmiştir. Kontrol listesinde yer alan 20 soru kapsamında, mobilya atölyesi için 7 soruya evet, 13 soruya ise hayır cevabı verilmiştir. Tamir-bakım atölyesinde ise 9 soru evet 11 soru hayır olarak değerlendirilmiştir.

İşletmelerde yapılacak iyileştirmelerin, başta kullanılan araç-gereçlerin düzeni olmak üzere havalandırma, iklimlendirme, gürültü, kimyasal faktörler çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Bu çerçevede, dağınıklığa ve iş kazalarına neden olan araç - gereçler tezgâhlara yerleştirilmeli, çalışanların sağlık ve güvenliği için antropometrik ölçümlere uygun, modern araç gereçler ile koruyucu kıyafetler kullanılmalıdır. Çalışma ortamındaki en önemli eksikliklerden biri olan havalandırma sistemi kurulmalıdır. Havalandırma sisteminin kurulmasıyla, hem çalışma alanındaki kimyasal faktörlerin etkisi azaltılacak hem de çalışma ortamındaki olması gereken sıcaklık değeri sağlanabilecektir. Makineler çalışırken oluşan gürültünün engellenebilmesi için de makine susturucuları, makinelerin çevresinin kaplanması ya da kişisel koruyucular tercih edilmelidir. Ayrıca atölyelerdeki aydınlatmanın yetersiz olması nedeniyle de doğal ve yapay aydınlatmadan daha fazla yararlanılmalıdır.

Çalışanlarla yapılan görüşmeler ve çalışma ortamı gözlemleri sonucunda, çalışma ortamında kullanılan renklerin doğru tercih edildiği ve uyarı levhalarının yeterli olduğu görülmüştür. Molaların, çalışma saatlerinin, iş yüklerinin vb. uygulamaların çalışanlara uygun olarak düzenlendiği belirlenmiştir. Sadece her iki atölyede de molalarda dinlenebilmeleri için dinlenme alanlarının olmadığı fark edilmiştir. Bu dinlenme alanlarının oluşturulmasıyla çalışanların memnuniyeti artırılabilir.

Atölyelere iletilen öneriler doğrultusunda yapılacak değişikliklerle, iş performansı artırılabilir ve maliyetler azaltılabilir. Ayrıca, ergonomik iş ortamı koşullarının psikolojik etkileri de dikkate alındığında daha etkili sonuçlar elde edilecektir.

Bu araştırma sonuçlarının girdi olarak kullanılacağı, bölgede faaliyet gösteren benzer işletmeleri içine alan daha kapsamlı bir saha araştırmasının yapılması gelecek çalışma konusu olarak belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- AKIN, G., (2013), Ergonomi, Alter Yayıncılık, Ankara.
- BABALIK, F. C., (2014), Mühendisler İçin Ergonomi (İşbilim), Dora Yayıncılık, Bursa.
- BAYAZIT HAYTA, A., (2007), "Çalışma Ortamı Koşullarının İşletme Verimliliği Üzerine Etkisi", Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, ss. 21-41 , <file:///C:/Users/pc/Downloads/2007-1-2%20(10).pdf>, (04.04.2017).

- CAMKURT, M. Z., (2007), “İş Yeri Çalışma Sistemi ve İş Yeri Fiziksel Faktörlerinin İş Kazaları Üzerindeki Etkisi”, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt: 20-21, Sayı: 6-1, ss. 80-106 ,
<http://www.tuhis.org.tr/upload/dergi/cilt20_21_sayi6-1_bolum5.pdf>, (04.04.2017).
- DUL, J. ve WEERDMEESTER, B., (2007), Ergonomi Ne, Neden, Nasıl, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- DURAN SAĞOÇAK, M., (2005), “Ergonomik Tasarımda Renk”, Trakya University Journal of Natural Sciences, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 77-83, <<http://dergipark.gow.tr/download/article-file/213706>>, (04.04.2017).
- DOĞRU, G. ve Ö. ÇAKIR, (2015), “Reklam Ajanslarında Çalışanların Motivasyonunu Etkileyen Ergonomik Faktörler Üzerine Betimsel Bir İnceleme” Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 615-621,
<<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sdumuhtas/article/view/5000148610/5000147776>>, (08.04.2017).
- DÜŞÜNGÜLÜ, F., D. TENGİLİMOĞLU, Z. ÖZTÜRK, (2014), “Çalışma Ortamlarının Ergonomik Tasarımının Akademik Personel Üzerindeki Verimliliğine Etkisi Gazi Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Örneği”, Electronic Journal of Vocational Colleges, Cilt: 4, Sayı: 4, ss. 93-103,
<<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ejovoc/article/view/5000087410/5000081233>>, (04.04.2017).
- ERKAN, N., (1995), Ergonomi: Verimlilik, Sağlık ve Güvenlik için İnsan Faktörü Mühendisliği, Milli Prodüktive Merkezi Yayınları, Ankara; aktaran AKSOY, U. T. ve Ö. KELEŞOĞLU, (2004), “Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Atölyelerinin Ergonomik Özelliklerinin İncelenmesi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, ss. 167-173,
<<http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt14/sayi2/167-174.pdf>>, (04.04.2017).
- GÜREL, E., (2001), “Çalışma Yaşamında Işık ve Aydınlatmanın Önemi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 5, ss. 1-11, <<http://www.sobbiad.mu.edu.tr/index.php/asd/article/view/76/81>>, (04.04.2017).
- GILLIAND, W. J., (1978), Sound: Its Effect On Teaching and Learning, Modem Schoo Shops Planning, Michigan; 39. sayfadan aktaran, KÜÇÜKOĞLU, A. ve M. A. ÖZERBAŞ, (2004), “Eğitim Ergonomisi ve Sınıf İçi Fiziksel Değişkenlerin Organizasyonu”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 121-134,
<<http://edergi.atauni.edu.tr/ataunisobil/article/view/1020000110>>, (08.04.2017).
- İŞLERİ, B., G. SÖZEN, Ö. MELİK, vd., (2005) “Çalışan Çocuk; Sosyo- Kültürel Özellikler ve Sağlık Taraması - İzmir Otomotiv Sanayi”, İzmir Tepecik Hatanesi Dergisi, Cilt. 15, Sayı: 1, ss. 45-56,
<https://www.journalagent.com/terh/pdfs/TERH_15_1_45_56.pdf>, (08.04.2017).
- MANAV, B. ve M. Ş. KÜÇÜKDOĞU, (2006), “Aydınlık Düzeyi ve Renk Sıcaklığının Performansa Etkisi”, itüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 3-10,
<http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_a/article/viewFile/903/829>, (04.04.2017).
- MELEMEZ, K. ve M. TUNAY, (2010), “Ormancılıkta Traktör Titreşiminin Ergonomik Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri: A, Sayı: 1, ss. 96-108,
<<http://dergipark.gow.tr/download/article-file/195753>>, (08.04.2017).
- ÖNDER, H. H., M. GÜL, G. ERGÜLDÜRENLER, (2013), “Eğitim Ortamında Ergonomi Kullanılması ve Örnek İdeal Sınıf Çalışması”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 1, ss. 28-38 , <<http://dergipark.gow.tr/sbe/issue/23225/248009>>, (04.04.2017).
- SU, B. A., (2001), Ergonomi, Atılım Üniversitesi Yayınları: 5; Mühendislik Fakültesi Yayınları: 2, Ankara.
- ŞAHİN, M., Y. OĞUZ, F. BÜYÜKTÜMTÜRK, (2014), “İç Mekan Aydınlatmasında Renk Seçiminin Aydınlatma Ekonomisi ve Görseelliğe Etkisi”, Makine Teknolojileri Elektronik Dergisi, Cilt: 10 , Sayı: 3, ss. 15-26, <http://teknolojikarastirmalar.com/pdf/tr/01_2013_10_3_156_892.pdf>, (04.04.2017).
- ŞİMŞEK, M., (1994), Mühendislikte Ergonomik Faktörler, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- TURGUT, T., M. H. MUZ, F. DEVECİ, vd., (2005), “Elazığ Merkezinde Oto ve Mobilya Atölyelerinde Çalışan Boya İşçilerinde Mesleki Astım Sıklığı”, Türk Tüberküloz ve Toraks Dergisi, Cilt: 53, Sayı: 4, ss. 371-379, <http://www.tubertoraks.org/abstracttext.aspx?_id=29&ref_ind_id=435>, (08.04.2017).
- UZUN, M. ve U. MÜNGEN, (2011), “Çalışma Ortamında Ergonomik Koşulların İşçi Sağlığı ve İş Kazaları Açısından Önemi”, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu, 21-23 Ekim, Çanakkale, ss. 311-319, <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/16773_39_12.pdf>, (04.04.2017).

- YAPICI, F. ve H. BAŞ, (2015), “Ergonomik Faktörler”, Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 591-595, <<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sdumuhtas/article/view/5000147754/5000147773>>, (04.04.2017).
- YILDIRIM, A. ve H. ŞİMŞEK, (2011), “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- YUMUŞAK, S., (2007), “İş Görende İş Stresini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:5, Sayı :1, ss. 101-112, <<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/46380>>, (08.04.2017).

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARDAKİ MUHASEBE DERSLERİNİN DÜNYA VE TÜRKİYE ÜNİVERSİTELERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

İbrahim AKSU

İnönü Üniv. İİBF, İşletme Bölümü
ibrahim.aksu@inonu.edu.tr

Meltem GÜL

Fırat Üniv. SBYO Yönetim Organizasyon Bölümü
m.gul@firat.edu.tr

ÖZET

Ülkemizde birçok üniversitede lisansüstü programlarda muhasebe eğitimi verilmektedir. Öğrencilere sunulan lisansüstü muhasebe eğitimi, hem iş dünyası hem de akademik açıdan önemli bir bilgi birikimi içermektedir. Ancak, tüm akademik alanlarda olduğu gibi muhasebe eğitiminin de zamanın gereklerine, teknolojik gelişmelere ve uluslararası standartlara göre yapılandırılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, ülkemizde eğitim veren 20 üniversitenin işletme lisansüstü programlarındaki muhasebe dersleriyle dünyanın en iyi 20 üniversitesindeki işletme lisansüstü programlarındaki muhasebe dersleri karşılaştırılmıştır. Ülkemizdeki 20 üniversite Türkiye'nin en eski üniversiteleri, en iyi üniversiteleri, vakıf üniversiteleri ve son kurulan üniversiteleri olmak üzere dört kategoride ele alınmıştır. Bu karşılaştırma ile üniversitelerimiz ve dünyanın iyi üniversiteleri arasındaki farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve dünyanın en iyi üniversiteleri arasında yer alamama nedenleri araştırılmıştır.

Dünyanın en iyi üniversitelerinin kökenlerinin çok eskiye dayanıyor olması ve ders müfredatlarında uygulama derslerinin çokluğu çalışmamızın dikkat çeken sonuçları arasındadır. Literatürde, konuyla alakalı sınırlı sayıda çalışma olması nedeniyle, bu araştırmanın ilgili alan yazınına ve ülkemizde lisansüstü muhasebe eğitiminin iyileştirilmesine katkı sağlaması ve bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Lisansüstü Muhasebe Eğitimi, Ders Müfredatı

COMPARISON OF POSTGRADUATE ACCOUNTING COURSES IN TERMS OF WORLD UNIVERSITIES AND TURKEY

ABSTRACT

In our country, postgraduate accounting programs are offered in many universities. Postgraduate accounting education offers significant knowledge in terms of both business and academic worlds. However, as in all academic fields, accounting education needs to be restructured according to the requirements of the day, technological advancements, standards and developments at an international level.

In the study, accounting courses in the business administration postgraduate programs of 20 universities in our country were compared to accounting courses in the business

administration postgraduate programs of 20 best universities in the world. 20 universities in our country were addressed in four categories as the oldest universities, the best universities, foundation universities and recently- founded universities of Turkey. With this comparison we aimed to reveal the differences between the universities and the reasons why Turkey universities are not in the best lists of the world.

The fact that the the best universities in the world have long histories and these universities have so many practical courses are the striking results of the study. Since there is limited literature on the topic we hope this study will help Turkey universities which offer accounting education in business administration postgraduate programs to update their curricula in parallel with the accounting education in the leading universities of the world so that they can compete with the leading universities, and to shed light on future studies.

Keywords: Accounting, Postgraduate Accounting Education, Curriculum

GİRİŞ

Lisansüstü eğitim bilim insanı yetiştirme ve ulusal bilim politikasının yürütülmesindeki en önemli etmenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Temel amacı; bilgiyi üreten, kullanan, eleştiren düşünce tarzıyla problem çözebilecek nitelikte insan gücünü yetiştirmektir. Bu nedenle lisansüstü eğitimin planlaması ve etkin şekilde yürütülmesi, o ülkenin gelişmişlik düzeyi ile yakından ilgilidir (Alhas; 2006,7).

İşletmelerin faaliyetlerini sürdürdükleri çevre; yaşanan teknolojik gelişmeler, küreselleşme, rekabet ve piyasa koşulları nedeniyle sürekli bir değişim içindedir. Bu değişim kaçınılmaz olarak hemen her düzeyde verilen muhasebe eğitimini de etkilemektedir.

Muhasebe eğitimi bir mesleki eğitim olup, bu eğitimden beklenen, kişiye mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerinin kazandırılmasıdır. Bu bilgi ve beceri ders programlarıyla öğrencilere kazandırılmaktadır. Ders programları, eğitimin kalitesini belirlemede bir kriter olarak düşünülebilir (Zaif ve Ayanoglu; 2007, 117). İyi bir muhasebe eğitimi vermek demek yalnızca öğrencileri teorik bilgilerle donatmak anlamına gelmemektedir. Öğrencilerin, teorik bilgilerin yanında problem çözme, zamanı etkin kullanma, iletişim ve takım halinde çalışma gibi yeteneklere de sahip olmaları istenmektedir (Fidan; 2012, 4282). Lisansüstü eğitimde; lisans eğitimine göre bireye daha kapsamlı bilimsel araştırmalar yapma, karmaşık sorunları çözebilme, mesleki alanlarda uzmanlaşma, bilgi üretebilme ve sentez yapabilme yöntem ve becerisi kazandırılmaya çalışılır.

Bu çalışmada dünyanın en iyi 20 üniversitesindeki lisansüstü muhasebe dersleriyle ülkemizin en eski üniversiteleri, en iyi üniversiteleri, vakıf üniversiteleri ve son kurulan üniversiteleri olmak üzere dört farklı gruptan seçilmiş 20 üniversitenin lisansüstü muhasebe dersleri, ders isimlerinin benzerlikleri, içerikleri ve uygulama biçimi karşılaştırılmıştır. Muhasebe eğitimi ile ilgili literatürde çokça çalışma olmasına karşın lisansüstü muhasebe eğitimiyle alakalı çalışmalar yok denecek kadar azdır. Literatür eksikliği bu çalışmanın yapılmasında karşılaştığımız en temel zorluk olmakla birlikte bu çalışmaya yönelmesinin temel sebebidir. Çalışmada ele aldığımız üniversitelerdeki derslerin hepsini anlatmak çalışmanın kapsamı açısından mümkün olmadığı için her üniversiteden bir dersin içeriği ifade edilmiştir. Diğer tüm derslerin içeriklerine ilgili üniversitelerin web sayfalarından ulaşmak mümkündür.

1. MUHASEBE EĞİTİMİ

Muhasebe eğitimi; muhasebe mesleğini seçen kişilerin; işletme kararlarına yararlı bilgilerin saptanması, toplanması, ölçülmesi, işlenmesi, kaydedilmesi, raporlar halinde sunulması ve bu bilgilerin uygulanması için kişinin yeteneğinin geliştirilmesi şeklinde ifade edilebilir.

Muhasebe eğitiminde temel amaç; finansal bilgileri kullanmak durumunda olanlara doğru ve güvenilir bir biçimde muhasebe bilgisinin sunulması konusunda ilgilileri eğitmek ve uygulamaları da buna göre yönlendirmektir (Yardımcıoğlu ve Büyükşalvarcı; 2007, 174).

Yükseköğretim kurumlarında muhasebe eğitimi ile eğitim sonrasında piyasanın gereklerine uygun, bilgili, topluma katkı sağlayacak bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır. (Yücenurşen vd., 2016, 298). Yüksek lisans ve doktora düzeyinde muhasebe eğitimi branşta uzmanlaşmak için yapılan lisans düzeyi sonrası eğitimleri kapsamaktadır. (Ezin vd. 2017, 27)

Muhasebe eğitiminin gelişimine doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunan etkenler; bilimsel, yasal, toplumsal ve ekonomik gelişmeler, eğitim ve öğretim araç ve yöntemlerinin değişimi ve bilgi çağının gerektirdiği gelişmeler olarak sıralanabilmektedir (Sayın ve Yeğinboy; 2001, 72). Muhasebe eğitimi sadece muhasebeye yönelik bilgi kazandırılması değil, aynı zamanda bu bilgilerin kullanımı ile ilgili kural ve yöntemlerin öğretilmesi ve uygulanmasıyla başarıya ulaşılan bir eğitim sürecidir (Demirkan; 2001,54).

Muhasebe eğitimindeki en önemli problemlerden biri, ders programının içerik ve düzeninden kaynaklanmaktadır. Çünkü muhasebe sürekli bir değişim ve gelişim içerisindedir. Bu değişim ve gelişim süreci çerçevesinde muhasebe eğitim programlarının, sürekliliği ve yaratıcılığı sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Zira muhasebe eğitiminin amacı bu yaklaşıma dayandırılmalıdır (Şakrak; 2001,115-119). Muhasebe eğitim programlarının; analiz yapma, iletişim, bilgi teknolojisi, karar alma, kişisel beceriler, sürekli öğrenme, takım çalışması, liderlik gibi konularda öğrencilere gerekli becerileri geliştirecek şekilde hazırlanması gerekmektedir (Mohammed ve Lashine; 2003,11). İyi yapılandırılmış bir muhasebe eğitimi, şüphesiz öğrencilerin rakipleri arasından kolaylıkla fark edilmesini sağlayacaktır. Ancak kötü sayılabilecek bir muhasebe eğitimi öğrencileri sıradan bilgilerle donatmaktan öteye gidemeyecektir. Ülkemizdeki üniversitelerin dünyanın önde gelen üniversitelerindeki müfredatlara ve içeriklerine göre kendi müfredatlarını yeniden gözden geçirmeleri gerekmektedir. Bu amaçla aşağıda ülkemizdeki ve dünyadaki çeşitli üniversitelerin işletme lisansüstü programlarında okutulan muhasebe dersleri verilmiştir. Ülkemizdeki ve dünyadaki üniversitelerin müfredatlarındaki benzer dersler içerikleriyle birlikte incelenmiş ve aşağıda sunulmuştur. Lisansüstü programlarda hem ülkemizde hem de dünya üniversitelerinde finans derslerine sıkça yer verilmiş olması nedeniyle çalışmaya konu üniversite müfredatlarında yer alan finans dersleri de hazırlanan tablolara dahil edilmiştir.

Çalışmanın kapsamı ilgili derslerin herbirini ayrı ayrı anlatmaya yetmeyeceği için her kurumdan bir dersin içeriği ifade edilmiştir. Diğer tüm derslerin içeriklerine ilgili üniversitelerin web sayfalarından ulaşmak mümkündür.

Literatürdeki taramasından da anlaşılacağı gibi söz konusu çalışmaların hepsi lisans düzeyindeki muhasebe eğitimi ile ilgilidir. Lisansüstü muhasebe eğitimi ile ilgili bir çalışmaya rastlanılmamış olması bu çalışmayı yapmamızdaki en büyük etmendir. Lisans düzeyindeki çalışmaların bir kısmı aşağıda verilmiştir.

Erol ve Erkan 2008 yılında yaptıkları çalışmada, lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin başarılarını etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Yazarlara göre, öğretim elemanının ders işlemedeki tutum ve davranışları ve ders işleme tekniği muhasebe derslerindeki başarıyı etkilemektedir. Ayrıca yazarlar eğitim kurumunun fiziki şartlar yönünden yetersiz olmasının, muhasebe derslerindeki başarıyı etkilediğini düşünmektedirler.

Zaif ve Ayanoğlu 2007 yılında, Muhasebe eğitiminde kalitenin artırılmasında ders programlarının önemini vurgulamak için yaptıkları çalışmada, eğitim kalitesinin bir göstergesi olan eğitim programlarındaki ders dağılımının, ders kredisi, ders sayısı gibi unsurların standardize edilmesinin gerek ülke gerekse uluslararası bazda üniversiteler arasında bir yakınlaşma sağlayacağı görüşündedirler.

Arsoy, Bora ve Selimoğlu (2014) tarafından muhasebe eğitimindeki bilgi, beceri ve eğitim tekniklerinin gerekliliklerine ilişkin beklentiler üzerine yaptıkları çalışmada günümüzde muhasebe eğitiminin etkinliğinin artırılması sürecinde, geleneksel eğitim metotlarının yanında aktif katılımlı öğretim süreçlerinden faydalanılması gerektiğini, geleceğin muhasebe meslek mensuplarına verilecek olan muhasebe eğitiminin muhasebe mesleğindeki değişimleri karşılayacak düzeyde olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu bağlamda, gerek üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminde, gerekse muhasebe meslek mensuplarının eğitiminde yeni öğrenme metotlarının benimsenmesinin ve bilişim teknolojilerinden faydalanılmasının eğitimin kalitesine katkı sağlayacağı görüşündedirler.

Ezin vd. (2017) tarafından üniversitelerde muhasebe öğretim elemanlarının, muhasebe eğitimi hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Sadece teori değil, pratik ve yeterli donanıma sahip laboratuvar imkânları dâhilinde bilgisayarlı muhasebenin öğretilmesi faydalı olacağı ve öğrencilere bilgisayar laboratuvarında uygulamaya hakim eğiticiler tarafından piyasa ile uyumlu, günceli yansıtan dersler verilmesinin öğrencileri pratik hayata hazırlaması bakımından önem taşıyacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Çankaya ve Dinç (2009) tarafından powerpoint sunumu ile klasik usulde muhasebe eğitimi alan öğrenciler arasındaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Powerpoint sunumu ile ders gören öğrencilerin, dersin daha ilgi çekici, daha eğlenceli, daha dinlendirici, ve daha yararlı hale geldiğini düşündükleri ortaya çıkmıştır. Klasik usulde ders gören öğrenciler ise diğer gruba göre dersi daha monoton, daha sıkıcı ve daha yorucu bulmuşlardır.

Kalmış 2018 yılında muhasebe öğretiminde yeni yöntemlerin gerekliliği üzerine yaptığı araştırmada, lisans düzeyindeki muhasebe öğretiminde kişiselleştirilmiş esnek öğretim modelinin uygulanmasının muhasebe öğretiminde etkinlik kazanabileceğini dile getirmiştir. Bu amaçla, öğreticinin iletişim kurabileceği ve kontrol edebileceği sayıda sınıf mevcudunun olması gerektiğini, lisans düzeyindeki 100'lü rakamları aşan sınıf mevcudunda iletişim ve kontrol imkanının olmadığını, öğreticinin modele inanması, uygulamada ısrarlı olması ve özellikle sabırlı olması gerektiğini savunmaktadır.

1.1. TÜRKİYE'NİN İLK KURULAN ÜNİVERSİTELERİNDE İŞLETME PROGRAMLARINDAKİ LİSANSÜSTÜ MUHASEBE DERSLERİ

Türkiye'nin ilk üniversitesi Osmanlı İmparatorluğu döneminde 30 Mayıs 1453'te, Medaris-i Semaniye ve Fatih Darüşşifası ismiyle Fatih Sultan Mehmet tarafından açılmıştır. İkinci olarak 1863 yılında Birleşik Devletleri sınırları dışındaki ilk Amerikan koleji olan Robert Kolej'i İstanbul'da kurulmuştur. 1971 yılında ise Boğaziçi Üniversitesi adını almıştır. Diğer üniversitelerimiz ise cumhuriyet döneminden sonra kurulmaya başlanmıştır.

1.1.1.İstanbul Üniversitesi

İstanbul üniversitesi 1453 yılında kurulan Türkiye'nin en eski üniversitesidir. İşletme fakültesinin temeli ise 1954 yılında Harvard Business School tarafından kurulmuştur. Aynı zamanda Türkiye'nin en iyi üniversiteleri arasında ilk yirmide yer almaktadır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Muhasebede Araştırma Uygulamaları Dersinin İçeriği
Finansal Muhasebe Maliyetleme Sistemleri Muhasebede Vergi Uygulamaları Muhasebe Tarihi ve Teorisi Uluslararası Finansal Raporlama Yönetim Muhasebesi ve Maliyet Analizleri İleri Finansal Muhasebe İleri Maliyet Muhasebesi Muhasebede Araştırma Uygulamaları İleri Yönetim Muhasebesi	Muhasebede araştırma uygulamaları dersinin içeriğinde, finansal muhasebe, yönetim muhasebesi, denetim, muhasebe eğitimi, muhasebe tarihi alanlarında yapılmış deneysel, arşiv, yoklama ve alan çalışması gibi farklı araştırma metotlarının incelenmesi gerçekleştirilmektedir. Dersin işlenişi ise ders anlatımı olarak yapılmaktadır. Dünyanın önde gelen üniversitelerinde uygulama derslerinde öğrenciler bağımsız bir araştırma yapmaya yönlendirilirken sözkonusu derste var olan çalışmaların incelendiğini görmekteyiz.

Kaynak: (<http://ebs.istanbul.edu.tr>)

1.1.2.Ankara Üniversitesi

Cumhuriyet tarihiyle özdeşleşen Ankara Üniversitesi'nin temelleri 1925 yılında atılmıştır. 1936 yılında Siyasal Bilgiler Okulu kurulmuştur.1950 yılında ise fakülte adını almıştır. Türkiye'nin en iyi üniversiteleri arasında ilk yirmide yer almaktadır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Finansal Tablolar Analizi Dersinin İçeriği
Finansal Tablolar Analizi Finansal Yönetim Finansal Muhasebe Yönetim Muhasebesi Finans Teorisi Uluslararası Finansal Raporlama Standartları	Finansal Tablolar Analizi dersinde öğrencilere, finansal tablolara ilişkin bilgilerin verilmesi suretiyle bu tabloların düzenlenme esasları, amaçları, analize hazırlık süreçleri hakkında bilgiler verilmekte ve bu tabloların nasıl yorumlanacağı hususunda bilgiler sunulmaktadır. Dersin işlenişi ise öncelikle analiz yöntemlerinin anlatılması sonrasında örnek mali tabloların analiz edilmesi ve incelenmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

Kaynak: (<http://isletme.ankara.edu.tr>)

1.1.3.Karadeniz Teknik Üniversitesi

1955 yılında kurulan Karadeniz Teknik Üniversitesi İstanbul ve Ankara illeri dışında kurulan ilk üniversitedir. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi ise 1981 yılında kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Finans Teorisi Dersinin İçeriği
Finans Teorisi Hizmet İşletmeleri Muhasebeleştirilmesi Çevre Muhasebesi İleri Maliyet Muhasebesi Kurumsal muhasebe İleri Düzeyde Finansal Analiz Teknikleri Muhasebe Hukuku Finansmanda Güncel Konular İleri Muhasebe Uygulamaları	Finans Teorisi dersinde öğrencilere, finans teorisinin temel ilkeleri, işletmelerin firma değerine katkı yapan yatırım, finansman kararlarının nasıl alındığı, finansal piyasaların temel özellikleri ve şirketlerin ihraç edebileceği menkul kıymetleri anlatılmaktadır. Ve en güncel finansal kavramlar ve uygulamalara ilişkin geniş birikim sağlaması amaçlanmaktadır.

Proforma Mali Tablolar İhtisas Muhasebeleri Enflasyon Muhasebeleri Mali Tablo Hileleri Muhasebe Biliminde Özsermaye Eczane Muhasebesi Muhasebe Meslek Mevzuatı Kurumsal Finansmanda Seçilmiş Konular Muhasebede Meslek Etiği	
--	--

Kaynak: (<http://www.ktu.edu.tr>)

1.1.4.Ege Üniversitesi

Ege Üniversitesi 1955 yılında eğitim öğretim hayatına başlamıştır. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ise 1992 yılında kurulmuştur. Ülkemizin en iyi üniversiteleri arasında ilk yirmide yer almaktadır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Yönetim ve Maliyet Muhasebesinde Güncel Konular Dersinin İçeriği
Finansal Yönetim Finansal Muhasebe ve Raporlama Yönetim ve Maliyet Muhasebesinde Güncel Konular Uluslararası Finans İleri İşletme Finansmanı İleri Yönetim Muhasebesi Finansal Kurumlar ve Piyasalar İleri Maliyet Muhasebesi	Yönetim Ve Maliyet Muhasebesinde Güncel Konular dersinde öğrencilere, işletmelerde üretilen mamullerin maliyetlendirilmesi, gider kontrolünün sağlanması ve maliyet muhasebesi verilerinin işletme kararlarında kullanılma alanlarına ilişkin teorik bilgiler piyasa uygulamaları ile harmanlanarak öğretilmektedir. Bu derste, maliyet muhasebesi bilim dalına ilişkin teoriler uygulama örnekleriyle birlikte öğretim üyesi tarafından aktarılıp ve genellikle öğrencilerin ders konularına aktif katılımı sağlanarak dersler karşılıklı tartışma ortamı içerisinde işlenilmektedir. Ayrıca, Yönetimsel anlamda rutin olmayan işletme kararlarını almada yardımcı olmak üzere yönetim muhasebesi ile ilgili konu ve kavramlar ele alınarak, yönetim muhasebesi problemlerine yer verilmesi amaçlanmaktadır.

Kaynak: (<https://ebys.ege.edu.tr>)

1.1.5. Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Orta Doğu Teknik Üniversitesi 1956 tarihinde "Orta Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü" adıyla eğitime başlamıştır. 1958 yılında ise İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kurulmuştur. Kurum ülkemizin en iyi üniversiteleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Finansta Kantitatif Yöntemler Dersinin İçeriği
Muhasebe Finansal Yönetim Finansta Araştırma Yöntemleri Kurumsal Finansman Finansal Kurumlar ve Piyasalar Finansta Kantitatif Yöntemler Finans Teorisi	Finansta Kantitatif Yöntemler dersinde öğrencilere finans alanında yaygın olarak kullanılan kantitatif yöntemler tanıtılmakta ve finans alanında karşılaşılabilecek karar problemleri ele alınmaktadır. Ders içeriğinde temel istatistiksel ölçüler ve olasılık dağılımlarına da yer verilmektedir.

Kaynak: (<http://ba.metu.edu.tr>)

1.2. TÜRKİYE’NİN EN İYİ ÜNİVERSİTELERİNDEKİ İŞLETME LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARINDAKİ MUHASEBE DERSLERİ

Çalışmada Türkiye’nin en iyi üniversiteleri olarak ifade edilen üniversiteler Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Enformatik Enstitüsü bünyesinde yer alan "URAP Araştırma Laboratuvarı" tarafından 19.09.2017 tarihinde makale sayısı, öğretim üyesi başına düşen makale sayısı, atıf sayısı, öğretim üyesi başına düşen atıf sayısı, toplam bilimsel doküman sayısı, öğretim üyesi başına düşen toplam bilimsel doküman sayısı, doktora mezun sayısı, doktora öğrenci oranı, öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı olmak üzere, 9 kritere göre belirlenmiştir. Listede yer alan bazı üniversiteler çalışma kapsamında her iki kategoriye de girdiği için sadece birinde değerlendirilmiştir.

1.2.1. Hacettepe Üniversitesi

Hacettepe Üniversitesi 1954 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesine bağlı olarak kurulmuştur. İşletme Bölümü; İşletme Yönetimi Bölümü adıyla Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi’ne bağlı olarak kurulmuş, 1974 yılında Yüksek Lisans ve Doktora, 1976 yılında Lisans programını başlatmıştır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Uluslararası Finansman Dersinin İçeriği
Mali Tablolar Analizi Uluslararası Finansman İleri Muhasebe Seçme Konular Finansal Yönetim Yönetim Muhasebesi Anonim Şirketler Muhasebesi Finansman Teorileri Muhasebe Teorileri Uygulamalı Finansal Araştırmalar Finansal Raporlama Analizi	Uluslararası finansman dersinde öğrencilere, ödemeler dengesi, kredi ve döviz kuru swapleri, forward ve futures sözleşmeleri ve opsiyonlar anlatılmaktadır. Dersin amacı, bir işletmeci bakış açısından ileri seviyedeki uluslararası finansman konularını ve prensiplerini açıklayabilmek, öğrencilerin bu konudaki geniş kapsamlı terminolojiye hâkim olarak uluslararası finansman konusundaki riskleri analiz edebilme yeteneklerini geliştirmektir. Dersin işlenişi ise anlatım, rapor hazırlama ve sunma şeklindedir.

Kaynak:(<http://akts.hacettepe.edu.tr>)

1.2.2. Gebze Teknik Üniversitesi

Gebze Teknik Üniversitesi İşletme bölümü 1994 yılında Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü adıyla kurulup lisansüstü eğitim vermeye başlamıştır. 2014 yılında ise bugünkü adını alarak birçok alanda hem lisans hem de lisansüstü seviyede eğitim vermektedir. Türkiye’nin yeni ancak en başarılı üniversiteleri arasındadır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Maliyet Muhasebesi Dersinin İçeriği
Finansal Yönetim Yönetim Muhasebesi Maliyet Muhasebesi Yeni Finansal Teknikler Davranışsal Finans Muhasebe Etiği Finansal Karar Verme Teknikleri	Maliyet Muhasebesi dersinde öğrencilere, organizasyonlardaki yöneticilerin planlama, kontrol, karar alma fonksiyonlarını yerine getirebilmelerinde önemli bir bilgi olan maliyet bilgisinin nasıl belirlendiği ve nasıl kullanıldığı anlatılmaktadır.

Kaynak:(<http://anibal.gyte.edu.tr>)

1.2.3. Gazi Üniversitesi

Gazi Üniversitesi 1976 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü olarak eğitim hayatına başlamıştır. Daha sonra 1982 yılında Gazi Üniversitesi kimliğine kavuşmuştur. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin devamı olarak İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümü de aynı yıl kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Muhasebe Denetimi Dersinin İçeriği
İleri Maliyet Muhasebesi Muhasebe Kuramı, Standartları ve Uygulamaları Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları Yönetim Muhasebesi Finansal Tablolar Analizi Ekonometri Modellerim Muhasebede Uygulanması Muhasebe Denetimi Finansal Yönetim Finansal Muhasebe Maliyet Muhasebesi Finansal Kararlar ve Temettü Politikaları Vergi Muhasebesi Uluslararası Finansman	Muhasebe Denetimi dersinde öğrencilere, denetim ve denetim uygulamaları ve denetçi becerileri öğretilmektedir. Dersin işleniş biçimi yüz yüze eğitim şeklindedir. Aynı zamanda derste uygulama örneklerine de yer verilmektedir.

Kaynak:(<http://gazi-universitesi.gazi.edu.tr>)

1.2.4.Boğaziçi Üniversitesi

Boğaziçi Üniversitesi 1863 yılında kurulmuştur. 1971 yılında ise İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi kurulmuştur.150 yılı aşan geçmişi ile ülkemizin ilk üniversiteleri ve eğitim ve araştırma performansı ile dünyanın en seçkin üniversiteleri arasında yer almaktadır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Muhasebe Teorisi Dersinin İçeriği
Finansal Yönetimde Uygulamalı Araştırma Finans Teorisinde Yönlendirilmiş Okumalar Finansal Piyasalar Teorisi Kurumsal Finansman Muhasebe, Bilgi ve Kontrol Sistemleri Muhasebe Teorisi Finansal Teori ve Kurumsal Politika	Muhasebe Teorisi dersinde, maliyet esaslı muhasebe ilkeleri ile hazırlanmış finansal tablolarda, başlıca terimlerin sistematik ve eleştirel incelenmesi ve konsolide finansal tabloların hazırlanmasını da içeren seçilmiş konular incelenmektedir. Dersin işleniş biçimi yüz yüze anlatım şeklindedir.

Kaynak:(www.boun.edu.tr)

1.2.5.Erciyes Üniversitesi

Erciyes Üniversitesi 1978 yılında Kayseri Üniversitesi adı ile kurulmuştur. İşletme Fakültesi ilk fakültelerindendir. 1983 tarihinde Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi olarak adı değişmiştir.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Hizmet İşletmeleri Muhasebesi Dersinin İçeriği
Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Finansal Muhasebe ve Raporlama Finansal Yönetim Hizmet İşletmeleri Muhasebesi Muhasebe Standartları ve Uygulamaları İleri Finansal Muhasebe Finans Teorisi Uygulamalı Muhasebe Araştırmaları İleri Yönetim Muhasebesi	Hizmet İşletmeleri Muhasebesi dersinde öğrencilere, hizmet sektöründe yer alan başlıca uzmanlık alanları (inşaat, konaklama, dış ticaret, vb.) ile vakıf ve dernek gibi kar amaçsız kuruluşların muhasebesi ile ilgili özellikli işlemler anlatılmaktadır. Dersin işleniş biçimi yüz yüze anlatım ve öğrencilerin sunumu şeklindedir.

İleri Düzey Finansal Yönetim Vergi Muhasebesi Yeni Finansal Araçlar ve Muhasebe	
---	--

Kaynak:(<https://dbp.erciyes.edu.tr>)

1.3.TÜRKİYE’NİN VAKIF ÜNİVERSİTELERİNDEKİ İŞLETME LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARINDAKİ MUHASEBE DERSLERİ

Vakıf üniversitesi, doğrudan devlete bağlı olmayan, bir vakıf tarafından özerk olarak işletilen üniversitedir. Ülkemizde ilk vakıf üniversitesi 1984 yılında kurulmuştur. 1990 ve 2011 yılları arasında vakıf üniversitelerinin kurulma hızı ve coğrafi yaygınlığı artmıştır.

1.3.1. Bilkent Üniversitesi

Bilkent Üniversitesi, İhsan Doğramacı Vakıfları kararıyla 1984’te kurulmuştur. Türkiye’nin ilk vakıf üniversitesidir. Türkiye’nin en iyi üniversiteleri arasında ilk yirmide yer almaktadır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Kurumsal Finansman Dersinin İçeriği
İleri Ampirik Finans Muhasebe Kurumsal Finansman Finansal Raporlama Finansal Yönetimin Temelleri Finansal Yönetim Stratejisi	Kurumsal Finansman dersinin içeriğinde, değerlendirme, sermaye bütçelemesi, sermaye yapısı, sermaye maliyeti, temettü politikası, finansal tablo analizi, kâr planlaması, finansal tahmin ve işletme sermayesi yönetimi yer almaktadır. Dersin amacı, firmanın yatırım ve finansman kararlarına vurgu yapmaktır.

Kaynak:(<https://stars.bilkent.edu.tr>)

1.3.2.Koç Üniversitesi

Koç Üniversitesi 1993 yılında Vehbi Koç Vakfı tarafından İstanbul’da kurulmuştur. En iyi üniversitelerimiz arasında ilk yirmide yer almaktadır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Mali Tablolar Dersinin İçeriği
Muhasebe Mali Tablolar Finansal Raporlama Kurumsal Finans Finansal Muhasebe İleri Kurumsal Finans Banka Finans Yönetimi Gelişmiş Finansal Ekonometri	Mali Tablolar dersinin içeriği, bilanço, gelir beyannamesi ve nakit akış tablosu gibi temel mali tabloların hazırlanması için ticari işlemlerin kaydında kullanılan ve genel kabul gören muhasebe ilkeleri, kavramları, standartları ve uygulamaları, Mali tablolara, finansal raporlamaya ve finansal analiz tekniklerine genel bakış, finans, yatırım ve işletme faaliyetlerinin analizi, nakit akış analizi, yatırılan sermayenin getirisi, kârlılık, kredi ve risk analizinden oluşmaktadır.

Kaynak:(<https://gsb.ku.edu.tr>)

1.3.3.Sabancı Üniversitesi

En iyi üniversitelerimiz arasında yer alan Sabancı Üniversitesi 1994 yılında Sabancı Vakfı tarafından kurulmuştur. Türkiye’den Avrupa Kalite Yönetimi Vakfına (EFQM) başvuran ve üyeliğe kabul edilen ilk üniversitedir.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Finansın Temel İlkeleri Dersinin İçeriği
Finansal Tablolar Analizi Yönetim Muhasebesi Finansın Temel İlkeleri Finansta Araştırma Yöntemleri Finansal Yönetim Uluslararası Finans Finansal Muhasebe ve Raporlama Finansın Temelleri Kurumsal Finans	Finansın Temel İlkeleri dersinde öğrencilere öncelikle bilanço ve gelir tablosu gibi şirketlerin finansal raporları tanıtılmaktadır. Paranın zaman değeri, net şimdiki değer analizi ve iskontolu nakit akışı analizi anlatılmakta daha sonra bu teknikler kullanılarak öğrencilere şirketlerin hisse senedi ve tahvillerinin fiyatlaması öğretilmektedir.

Kaynak:(<http://www.sabanciuniv.edu.tr>)

1.3.4. Başkent Üniversitesi

Başkent Üniversitesi 1993 yılında Haberal Eğitim Vakfı tarafından kurulmuştur. Eğitim öğretim faaliyetlerinin yanı sıra, üniversite bünyesinde araştırma ve uygulama ya yönelik merkezler bulunmaktadır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Muhasebe Denetimi Dersinin İçeriği
Finansal Yönetim Muhasebe Denetimi Muhasebe İlkeleri Maliyet Muhasebesi Finansal Tablolar Analizi Yönetim Muhasebesi Uluslararası Muhasebe Standartları İhtisas Muhasebeleri	Muhasebe Denetimi dersinde öğrencilere, genel kabul görmüş denetim standartları, denetim işlevi, bağımsız denetçinin görevleri, denetçinin meslek ahlaki ve denetim raporunun hazırlanmasında denetçinin sorumlulukları anlatılmaktadır. Dersin işleyişi yüz yüze anlatım şeklindedir.

Kaynak:(<http://angora.baskent.edu.tr>)

1.3.5. Atılım Üniversitesi

Atılım Üniversitesi 1997 tarihinde Ankara'da Atılım Vakfı tarafından kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Maliyet Muhasebesi Dersinin İçeriği
Finansal Yönetim Muhasebe Mali Analiz Yönetim Muhasebesi Muhasebe Kuramı ve Standartları Muhasebe Teorileri Maliyet Muhasebesi Muhasebe Denetimi Uluslararası Finans	Maliyet Muhasebesi dersinin içeriğine göre öğrencilere, maliyet dağıtım yöntemleri, evre-safha maliyet yöntemleri, faaliyet bazında maliyetlendirme, maliyet davranışı analizleri, finansal verileri kullanarak seçim süreci, faaliyet bütçeleri ve finansal bütçeler konuları anlatılmaktadır.

Kaynak:(www.management.atilim.edu.tr)

1.4. TÜRKİYE’NİN YENİ KURULAN ÜNİVERSİTELERİNDEKİ İŞLETME LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARINDAKİ MUHASEBE DERSLERİ

Ülkemizde 2006 yılından sonra hızlı bir şekilde yeni üniversiteler kurulmaya başlamıştır. Üniversitelerin bulunduğu şehirlerin gelişime yapacağı katkı göz önüne alınarak 01. 03.2006 gün ve 5467 Sayılı Yasa ile Türkiye’nin farklı bölgelerinde 15 üniversite kurulmuştur.

1.4.1. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi ismini 17. yy. Osmanlı bilim adamı olan Kâtip Çelebi'den almıştır. İzmir'in 4. Devlet Üniversitesi olarak 2010 yılında kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Yönetim Muhasebesi Dersinin İçeriği
İleri İşletme Finansmanı Yönetim Muhasebesi Muhasebe Bilgi Sistemi Çevre Muhasebesi Sektör Muhasebesi Uluslararası Finans Muhasebe Denetimi Davranışsal Muhasebe Araştırmaları Uluslararası Muhasebe Uluslararası Denetim Standartları İleri Maliyet Muhasebesi Muhasebede Kantitatif Araştırma Yöntemleri Kurumsal Muhasebe	Yönetim Muhasebesi dersinde, yönetim muhasebesinin, muhasebe bilgi sistemi içindeki yeri, giderlerin üretim hacmi karşısındaki davranışları ve diğer türlü sınıflandırılması, giderlerin değişkenlik tespit yöntemleri, bilgisayar uygulaması ile değişkenlik hesaplanması, maliyet-hacim-kâr ilişkileri, başabaş noktası analizi, vb. konular anlatılmaktadır.

Kaynak:(<https://ubs.ikc.edu.tr>)

1.4.2. Giresun Üniversitesi

Giresun Üniversitesi 2006 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesinden ayrılarak kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Muhasebe Denetimi Uygulamaları Dersinin İçeriği
Muhasebe Denetimi Uygulamaları İleri Düzey Bilgisayarlı Muhasebe İleri Düzey Finansal Teknikler Kurumsal Finans	Muhasebe Denetimi Uygulamaları dersinde, denetim ve muhasebe arasındaki ilişkiler, denetim türleri, denetçi türleri, genel kabul görmüş denetim standartları öğrencilere anlatılmaktadır.

Kaynak:(<http://sbe.giresun.edu.tr>)

1.4.3. Bingöl Üniversitesi

Çekirdeğini Bingöl Meslek Yüksekokulunun oluşturduğu Bingöl Üniversitesi 2007 yılında Fırat Üniversitesinden ayrılarak kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Muhasebe İlkeleri Dersinin İçeriği
Uluslararası Muhasebe Muhasebe İlkeleri İslami Finans Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları Muhasebede Güncel Konular Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi Türkiye Muhasebe Standartları Muhasebe Tarihi	Muhasebe İlkeleri dersinde öğrencilere, işletmelerin finansal raporlama sistemlerinin ve temel mali tablolarının tanıtılması; bunların hazırlanması, sunulması ve yorumlanmasına ilişkin temel muhasebe bilgi ve becerileri kazandırılmaktadır.

Kaynak:(www.bingol.edu.tr)

1.4.4. Düzce Üniversitesi

Düzce Üniversitesi 2006 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesinden ayrılarak kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Davranışsal Finans Dersinin İçeriği
Yönetim Muhasebesi ve Uygulamaları	Davranışsal Finans dersinin içeriği, arbitrajda limit,

Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Davranışsal Finans Stratejik Maliyet Yönetimi Finansal Karar Verme Teknikleri İleri Denetim Uygulamaları Finansal Tablolar Analizi	açığa satış işlemlerinde sınırlamalar, dotcom balonuna yönelik tartışmalar, yatırımda aracılık problemleri: hedge fonlarının performansı, halka ilk arzlar, khaneman ve tversky, yatırımcı psikolojisi, aşırı tepki ve momentum, shleifer ve fama, yatırımcı davranışı ve davranışsal işletme finansı konularından oluşmaktadır.
--	--

Kaynak:(<http://sobe.duzce.edu.tr>)

1.4.5. Hitit Üniversitesi

Hitit Üniversitesi 2006 yılında Çorum ilinde kurulan bir devlet üniversitesidir.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Şirketler Muhasebesi Dersinin İçeriği
Uluslararası Muhasebe Standartları ve Uygulamaları Yönetim Muhasebesi Uluslararası Finansman Temettü Politikası ve Bütçe Değerlemesi Şirketler Muhasebesi Mali Tablolar Analizi Muhasebe Özel Uygulamaları Finansal Varlık ve Kaynak Yönetimi Muhasebe Denetimi Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi Maliyet Yönetimi İleri Muhasebe Seçme Konular Çağdaş Muhasebe Sorunları	Şirketler Muhasebesi dersinin içeriği, Türkiye hukuk sistemi içinde yer alan şirket türlerinin farkını anlama, ticaret şirketlerinin kuruluş, sermaye değişikliği, kar dağıtımı, tasfiye, birleşme işlemlerinin muhasebe boyutlarını kavrama, kuruluş bilançosu, kar dağıtım tablosu gibi tabloların içeriğini kavrama ve bu tabloları düzenlemekten oluşmaktadır.

Kaynak:(<http://www.sbe.hitit.edu.tr>)

2. DÜNYA'NIN EN İYİ 20 ÜNİVERSİTESİNDEKİ İŞLETME LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARINDAKİ MUHASEBE DERSLERİ

Çalışma kapsamında ele aldığımız dünya üniversiteleri QS kuruluşu tarafından 2018 işletme yönetimi konusuna göre en iyi üniversite sıralamasında yer alan 20 üniversiteden oluşmaktadır.

2.1.Harvard Üniversitesi

Harvard, 1636 yılında kurulmuş olan, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en eski yükseköğretim kurumudur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Finansal Tabloları Kullanarak İşletme Analizi ve Değerlemesi Dersinin İçeriği
Finans Finansal Raporlama ve Kontrol Finansal Raporlama ve Analizde Ampirik Araştırma Finansal Tabloları Kullanarak İşletme Analizi ve Değerlemesi Kurumsal Finansman ve Bankacılık Muhasebe ve Yönetim Araştırma Çalışmayı Finansal Tablo Analizi Uluslararası Muhasebe Yönetim Muhasebesi ve Kontrol Sistemleri	Finansal Tabloları kullanarak işletme analizi yapma dersinin içeriği, Öğrencilere, strateji, finansal raporlama, finansal analiz ve değerlemeyi, bu çerçevenin ve araçların temel analizlere uygulanmasını ve bu araçları sermaye piyasalarında kullanan araçların rolünü bütünleştiren kapsamlı bir mali tablo analizi konularını kapsamaktadır. Ve bu ders için özel olarak tasarlanmış bir değerlendirme yazılımı ile uygulamalı deneyim sağlanmaktadır. Ayrıca dönem boyunca hedge fon yöneticileri ve araştırma analistleri gibi birçok konuşmacı, deneyimlerini öğrencilerle paylaşmaktadır.

Kaynak:(<https://www.hbs.edu.tr>)

2.2. Insead İşletme Okulu

Insead işletme okulu 1957 yılında kurulmuştur. Dünyanın önde gelen ve en büyük lisansüstü işletme okullarından biridir.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Yönetim Muhasebesi Dersinin İçeriği
Finansal Muhasebe Finansal Piyasalar ve Değerleme Kurumsal Finans Politikası Yönetim Muhasebesi Muhasebe ve Kontrol Finans Finansal Tablolar Analizi Muhasebe Kurumsal Finansman Teorisi Finansal Temeller Davranışsal Finans	Yönetim muhasebesi dersinde öğrenciler, iç planlama, karar verme ve performans değerlendirme için muhasebe bilgilerinin kullanımını araştırmak, ayrıca yönetim organizasyonlarında kullanılan birçok finansal ve finansal olmayan raporları anlamak, değerlendirmek ve bunlara göre hareket etmek bilgisiyle donatılmaktadır.

Kaynak:(<https://www.insead.edu.tr>)

2.3. Londra İşletme Okulu

Londra İşletme Okulu 1964 yılında kurulmuştur. Dünyanın en seçkin işletme okullarından biridir.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Finansal Tablolar Analizi Dersinin İçeriği
İleri Finansal Tablolar Analizi Birleşme ve Devralmaların Finansal Analizi Finansal Tablolar Analizi Özel Sermaye ve Risk Sermayesi Yönetim Muhasebesi ve Performans Ölçümü Muhasebe Bilgileri ve Sermaye Piyasaları Ampirik Finans Ve Muhasebe Anomalileri Muhasebe Bilgisi Ve Politik Ekonomi Uluslararası Muhasebe Standartları	Finansal tablolar analizi dersinde öğrencilere mali raporların anlamlı bir şekilde nasıl yorumlanacağı, finansal performans ölçütlerinin nasıl oluşturulacağı ve şirketler tarafından yapılan raporlama seçeneklerinin nasıl analiz edileceği anlatılmaktadır.

Kaynak:(<https://www.london.edu.tr>)

2.4. Pensilvanya Üniversitesi

Pensilvanya Üniversitesi 1740 yılında kurulmuş özel bir araştırma üniversitesidir. Bugün dünyanın en iyi üniversiteleri arasında yerini almıştır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Maliyet Yönetimi Dersinin İçeriği
Maliyet Yönetimi Muhasebe Denetimi Finansal Raporlamada Sorunlar Birleşme, Devralma ve Karmaşık Finansal Yapılar için Muhasebe Finansal Tablo ve Bilgilendirme Analizi Vergiler ve İşletme Stratejisi Muhasebe Teorisi Araştırma Muhasebede Ampirik Araştırma	Maliyet yönetimi dersinin içeriği, karar verme ve performans değerlendirme amaçları için maliyetleri ölçmek ve değerlendirmek için mevcut yöntemleri vurgulamak, modern firmalarda stratejik, pazarlama, değer analizi ve diğer yönetim modellerinin tasarımı ve uygulanması ile ilgili bir takım maliyet yönetimi konularını gözden geçirmek, yönetim muhasebesi ve finansal karar vermede önemli güncel konuları tanımlamak, ve bu kavramların uygulanışını incelemek için farklı endüstrilerdeki çeşitli vaka çalışmalarını kapsamaktadır.

Kaynak:(<https://accounting.wharton.upenn.edu.tr>)

2.5. Stanford Üniversitesi

Stanford Üniversitesi 1891 yılında kurulmuştur. Dünyanın en iyi üniversiteleri sıralamasında yerini almıştır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Muhasebe Tabanlı Değerleme Dersinin İçeriği
Finansal Muhasebe Yönetim Muhasebesi Muhasebe Tabanlı Değerleme Finansal Raporlama ve Yönetim Kontrolü Yönetim ve Muhasebe Bilgi Ekonomisi Uygulamaları Muhasebe Araştırmalarında Seçilmiş Konular	Muhasebe Tabanlı Değerleme dersinde öğrencilerin, finansal muhasebe bilgilerini sermaye değerlendirme bağlamında yorumlama ve kullanma becerileri geliştirilmektedir. Ders, finansal tablo analiz araçlarına ve özsermaye değerlemesi için artı gelir çerçevesine dayanmaktadır. Dersler, derinlemesine vaka çalışmaları ve gerçek zamanlı alıştırmalar yoluyla, bir firmanın mevcut finansal performansı ve oran analizi, muhasebe kalite analizi de dahil olmak üzere ekonomik durumunu eleştirel bir şekilde analiz etmek ve değerlendirmek için geleneksel finansal tablo analizine dayalı araçları kapsamaktadır.

Kaynak:(<https://www.gsb.stanford.edu.tr>)

2.6. Cambridge Üniversitesi

Cambridge Üniversitesi, 1209 yılında İngiltere'nin Cambridge şehrinde kurulan ve günümüzde de faal olan bir devlet üniversitesidir. İngiltere'nin Oxford Üniversitesi'nin ardından ikinci ve dünyanın da en eski dördüncü üniversitesi unvanına sahiptir.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Yönetim Muhasebesi İçin Analiz Dersinin İçeriği
Küresel Finansal Raporlama Finansal Muhasebe ve Risk Yönetimi İçin Analiz Finansal Raporlamada Güncel Konular Yönetim Muhasebesi İçin Analiz Başlangıç Firmaları İçin Muhasebe Finansal Hizmet Firmalarında Muhasebe Adli Muhasebe Kurumsal Finans	Yönetim muhasebesi için analiz dersinin içeriği, bir firmanın operasyonlarında, ölçüm ve kontrol ve teşvik yapısındaki performansın iyileştirilmesi amacıyla analitik teknikleri uygulamaktır.

Kaynak:(<https://www.jbs.cam.ac.uk.tr>)

2.7. Bocconi Üniversitesi

1902 yılında kurulan üniversite İtalya'nın ilk ekonomi alanındaki üniversitesidir.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Firmanın Bakış Açısıyla Muhasebe Dersinin İçeriği
İleri Muhasebe Finansal Tablolar Analizi Muhasebe ve Kontrol Firmanın Bakış Açısıyla Muhasebe Muhasebe ve Yönetişim Yönetim Muhasebesinde Ampirik Araştırma Finansal Piyasalar İçin Muhasebe	Firmanın bakış açısıyla muhasebe dersinde, temel kavramlar ve finansal muhasebe terminolojisi hakkında kısa bir girişten sonra, bu derste öğrenciler firmanın bakış açısıyla muhasebe araştırmasına yönlendirilir.

Kaynak:(<https://www.unibocconi.eu>)

2.8. Hec Paris Yönetim Okulu

1881 yılında Paris Ticaret ve Sanayi Odası tarafından kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Finansal Muhasebe ve Raporlama Dersinin İçeriği
Finansal Muhasebe ve Raporlama Maliyet Analizi Yöntemleri Birleşme ve Devralmalar: Finansal Analiz Finansal Muhasebe Uygulamalı Araştırma Yönetim Kontrolünde Ampirik Araştırma Finansal Muhasebe Teorisi Yönetim Muhasebesinde Kuram Mali ve Yönetim Muhasebesindeki Konular	Finansal Muhasebe ve Raporlama dersinin içeriği, İşletmelerce yaratılan değer ölçülmesi ve finansal muhasebe bilgilerinin kullanımıyla ilgilidir. Ayrıca uluslararası muhasebe standartlarının ele alınması ve ABD'nin yaklaşımını içermektedir.

Kaynak:(<http://www.hec.edu.tr>)

2.9. Northwestern Üniversitesi

Northwestern Üniversitesi 1853 yılında kurulmuştur. İki öğretim üyesi ve 10 öğrenci ile derslere başlamıştır. Günümüzde ise dünyanın en iyileri arasında yerini almıştır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Karar Verme Muhasebesi Dersinin İçeriği
Muhasebe Teorisi Araştırmaları Kurumsal Finansman Karar Verme Muhasebesi Yönetim Muhasebesi Turbo Muhasebe Birleşme ve Devralmalar İçin Finansal Planlama Muhasebede Ampirik Araştırma Muhasebe Atölyesi	Karar Verme Muhasebesinin içeriği öğrencilere kurumların finansal raporlarını oluşturmak, finansal raporlama sürecinde yapılması gereken kararları anlamak ve muhasebe verilerini değerlendirme ve kullanma yeteneğini geliştirmektir. Muhasebe ölçüm uygulamalarının kapsamını anlamak ve dikkatli bir analiz için gerekli ayarlamaları yapabilmek üzerinde durulur. Ders muhasebe bilgileri ve yönetim planlaması ile karar verme ve kontrol arasındaki bağlantıyı vurgular.

Kaynak:(<https://www.kellogg.northwestern.edu>)

2.10. Melbourne Üniversitesi

1853 yılında kurulan Melbourne Üniversitesi Avustralya'nın en iyi üniversitesidir.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Karar Verme Muhasebesi Dersinin İçeriği
Finansın Kantitatif Analizi Karar Verme Muhasebesi Uluslararası Finansal Yönetim Finans Ekonomisi Finansta Etik Finansal Tablo Analizi	Karar Verme Muhasebesi dersinin içeriği finansal tabloların niteliğini ve amacını açıklamak, muhasebe raporlarının hazırlanmasının altında yatan kuralları yorumlamak ve uygulamak, mali ve yönetsel karar verme ile bu kararları destekleyen farklı muhasebe bilgilerini analiz etmektir.

Kaynak:(<https://handbook.unimelb.edu.au>)

2.11. Ulusal Singapur Üniversitesi

Singapur Üniversitesi 1905 yılında kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Muhasebede İleri Bağımsız Araştırma Dersinin İçeriği
Finansal Muhasebe Uluslararası Finans Yönetim Muhasebesi Karar Verme Muhasebesi	Muhasebede İleri Bağımsız Araştırma dersinin içeriği öğrencilere muhasebede araştırma konularını tanıtmaktır. Hem teorik hem de ampirik araştırmalar derste çok dikkat

Kurumsal Muhasebe ve Raporlama Adli Muhasebe Muhasebe Teorisi Muhasebede İleri Bağımsız Araştırma	çekmektedir. Öğrenciler hangi muhasebe konularının önemli olduğunu, neden önemli olduklarını ve bu araştırma konularının nasıl araştırılabileceğini öğrenmektedirler.
--	---

Kaynak:(<https://bschool.nus.edu.sg>)

2.12. Hong Kong Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Hong Kong Bilim ve Teknoloji Üniversitesi 1991 yılında kurulmuştur. Ancak kısa sürede dünyanın en iyileri arasında yerini almıştır.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Muhasebe Veri Analizi Dersinin İçeriği
Finansal Tablolar Analizi Kurumsal Finansal Raporlama Yönetim Muhasebesinin Temelleri Muhasebe Veri Analizi Muhasebede Bağımsız Çalışma Muhasebe Bilgilerini Kullanarak Temel ve Kantitatif Öz Kaynak Analizi	Muhasebe Veri Analizi dersinin içeriği Veri analitiğinin doğasını ve rolünü ve muhasebe ve iş alanındaki uygulamasını açıklamak, muhasebe ve işletme sorunlarını çözmek için veri madenciliği modelleme, analiz ve görselleştirme tekniklerini uygulamaktır.

Kaynak:(<http://prog-crs.ust.hk/pgcourse>)

2.13. Copenhagen İşletme Okulu

Copenhagen İşletme Okulu 1917 yılında kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Kurumsal Finansman Dersinin İçeriği
Kurumsal Finansman Muhasebe Analizi Finansal Yönetim Mali Tablolar Analizi	Kurumsal finansman dersinin içeriği, şirketlerin temel finans meselelerine giriş, finansman ve kıymet takdiri açısından borç ve özsermaye kaynakları, sermaye bütçelemesi yöntemleri, nakit akışı tahmini ve risk analizi ve sermaye maliyet, şirketin sermaye yapısının ve kâr payı politikalarına yönelik sağlam bir analiz, gerçek yaşamda yöneticilerin karşısına çıkan düşünceler, sıkıntılar ve risklere genel bir bakıştan oluşmaktadır.

Kaynak:(<https://www.cbs.dk>)

2.14. Columbia Üniversitesi

Columbia Üniversitesi 1754 yılında İngiltere Kralı II. George tarafından Kral Koleji olarak kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Değer Muhasebesi Dersinin İçeriği
Muhasebe Teorisi Muhasebede Ampirik Araştırma Finansal Tablolar Analizi Kurumsal Finansman Finansal Muhasebe Yönetim Muhasebesi Değer Muhasebesi	Değer Muhasebesi dersinin içeriği, değer yatırımında muhasebe bilgilerinin kullanılması ile ilgilidir. Gelirler, defter değeri, nakit akışları, özkaynak getirisi ve varlıkların getirisi gibi kavramlardan nasıl çıkarımlar elde edebilirim? Zorluklar neler? Ne zaman hataya düşmüş olurum? Geçerli çıkarımları nasıl yapabiliriz? "Kârlılık" önemli bir değerlendirme niteliğindedir, ancak raporlanan muhasebe karı işletmenin gerçek karlılığını gösterir mi? Göstermezse söz konusu eksikliği nasıl giderebilirim? gibi soruların cevaplarını ele almaktadır.

Kaynak:(<https://www.gsb.columbia.edu>)

2.15. Los Angeles California Üniversitesi (UCLA)

Los Angeles California Üniversitesi 1919 yılında kurulmuş bir araştırma üniversitesidir.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Muhasebede Özel Konular Dersinin İçeriği
Muhasebe İlkeleri Finansal Muhasebe Yönetim Muhasebesi Muhasebede Etik Liderlik İleri Muhasebe Mali Tablolar Analizi Muhasebede Özel Konular Muhasebe Bilgi Teknolojileri İletişim Teknolojisi, Programlama ve Muhasebe Girişimcilik Finansmanı ve Muhasebesi Davranışsal Finans	Muhasebede özel konular dersinin içeriği, birleşme ve devralmalar, kamu-şirket statüsü ve kamuya açık süreç, ortak rolü, girişimci müşterilere hizmet ve fon muhasebesi gibi kamu muhasebesinde seçilmiş konuları ve muhasebe mesleğine güncel ilginin örnek olaylarının tartışılması konularını kapsamaktadır.

Kaynak:(<http://www.registrar.ucla.edu>)

2.16. Chicago Üniversitesi

Chicago Üniversitesi 1890 yılında kurulmuş özel bir üniversitedir.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Finansal Tablolar Analizi Dersinin İçeriği
Finansal Muhasebe Yönetim Muhasebesi Finansal Tablolar Analizi Muhasebede Ampirik Araştırma	Finansal Tablolar Analizi dersinde, bilanço ve gelir tablosunun genel yapısı ve tabloları oluşturan unsurlar ele alınmaktadır. Ve oluşturulan tablolar finansal durum analizinde kullanılan teknikler aracılığıyla incelenmektedir.

Kaynak:(<https://www.chicagobooth.edu>)

2.17. Yale Üniversitesi

Yale Üniversitesi 1701 yılında kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Muhasebenin Temelleri Dersinin İçeriği
Muhasebe ve Değerleme Kurumsal Finans Uygulamalı Nicel Finans Davranışsal Finans Muhasebenin Temelleri	Muhasebenin temelleri dersinin içeriği, muhasebe uygulamalarının dayanağını oluşturan, gözleme dayalı temel düşünceler ve temel çıkış noktaları hakkında bilgi vermektir.

Kaynak:(<https://som.yale.edu>)

2.18. Yeni Güney Galler Üniversitesi (UNSW)

Yeni Güney Galler Üniversitesi 1949 yılında kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	İşletme Kararları İçin Finansal Okur Yazarlık Dersinin İçeriği
İşletme Kararları İçin Finansal Okur Yazarlık Uluslararası Finansal Tablolar Analizi Finansal Muhasebe Stratejik Yönetim Muhasebesi Kurumsal Muhasebe ve Düzenleme Yönetim Muhasebesi ve İşletme Analizi	İşletme Kararları İçin Finansal Okur Yazarlık dersi, muhasebenin iş dili olarak tanıtılmaktadır. Bu ders, yönetim muhasebesi ve finansal muhasebenin temel alanlarını kapsamaktadır. Bu bilgileri öğrencilerin iş dünyasında karşılaşılabilecekleri önemli konulara entegre etmeyi ve uygulamayı amaçlamaktadır. Ders içeriği, kurum için uygun bir iş planının geliştirilmesi maliyetlendirme, fiyatlama, performans ölçümü; ve yayınlanmış finansal tabloların yapımı ve kullanımını kapsamaktadır.

Kaynak: <https://www.business.unsw.edu.au>)

2.19.New York Üniversitesi

1831’de kurulan New York Üniversitesi Amerika Birleşik Devletlerinin en büyük özel üniversitelerinden biridir.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	İleri Yönetim Muhasebesi Dersinin İçeriği
Finansal Muhasebe ve Raporlama Finansal Durum Analizi İleri Yönetim Muhasebesi Finansal Muhasebede Ampirik Araştırma Muhasebe Denetimi	İleri Yönetim Muhasebesi dersinde hizmet ve finansal kurumları içeren örnekleri dikkate alınmakta ve performans yönetimi ve değerlendirmesindeki mevcut uygulamalar vurgulanmaktadır.

Kaynak:(<http://www.stern.nyu.edu>)

2.20.Warwick Üniversitesi

Warwick Üniversitesi 1965 yılında kurulmuştur.

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Finansal Muhasebe Dersinin İçeriği
Yönetim Muhasebesi ve Kontrol Finansal Muhasebe Finansal Raporlama Finansal Tablo Analizi Muhasebe Bilgileri ve Piyasalar Denetim ve Güvence Kurumsal Yönetim	Finansal Muhasebe dersinde, ekonomik faaliyeti sunan ve ölçen terminoloji, kavramlar ve problemleri incelenmekte, öğrencilere, finansal istatistiklerin geleneksel olarak sunulmuş temel formları ve bunların analizi ve yorumlama teknikleri anlatılmaktadır.

Kaynak:(<https://warwick.ac.uk>)

3.TÜRKİYE VE DÜNYA ÜNİVERSİTELERİNDE ORTAK OLAN LİSANSÜSTÜ DERSLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışma kapsamında yukarıda verilen lisansüstü muhasebe dersleri Türkiye’de ve Dünyadaki üniversitelerde ortak olma durumuna göre karşılaştırılmış ve görülme sıklığına göre sıralanmıştır. Tabloda en fazla görülen beş derse yer verilmiş ve aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Türkiye’deki Üniversitelerde Ortak Olan Lisansüstü Muhasebe Dersleri

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Görülme Sıklığı
Yönetim Muhasebesi	12 Üniversite
Finansal Yönetim	12 Üniversite
Finansal Muhasebe	7 Üniversite
Finansal Tablo Analizi	7 Üniversite
Finans Teorisi	6 Üniversite

Çalışma kapsamında Türkiye’de incelenen 20 üniversitenin hepsinde ortak bir ders bulunmamaktadır. Ancak görülme sıklığına göre üniversitelerin en fazla Yönetim Muhasebesi, Finansal Yönetim, Finansal Muhasebe, Finansal Tablo Analizi ve Finans Teorisi derslerine yer verdiği tespit edilmiştir.

Dünyanın En İyi Üniversitelerinde Ortak Olan Lisansüstü Muhasebe Dersleri

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Görülme Sıklığı
Yönetim Muhasebesi	13 Üniversite
Finansal Muhasebe	10 Üniversite
Finansal Tablo Analizi	9 Üniversite
Muhasebede Ampirik Araştırma	8 Üniversite
Kurumsal Finansman	6 Üniversite

Çalışma kapsamında Dünyada en iyi olarak belirlenen 20 üniversitenin hepsinde ortak bir ders bulunmamaktadır. Ancak görülme sıklığına göre üniversitelerin en fazla Yönetim Muhasebesi, Finansal Muhasebe, Finansal Tablo Analizi, Muhasebede Ampirik Araştırma ve Kurumsal Finansman derslerine yer verdiği tespit edilmiştir.

Türkiye ve Dünya Üniversitelerinde Ortak Olan Lisansüstü Muhasebe Dersleri

Lisansüstü Muhasebe Dersleri	Görülme Sıklığı	
	Türkiye	Dünya
Yönetim Muhasebesi	12 Üniversite	13 Üniversite
Finansal Muhasebe	7 Üniversite	10 Üniversite
Finansal Tablo Analizi	7 Üniversite	9 Üniversite

Türkiye ve Dünya üniversitelerinde temelde üç dersin ortak olduğu gözlemlenmiştir. Ülkemizde ve Dünyada Yönetim Muhasebesi dersi en fazla görülen lisansüstü muhasebe dersidir. Bu dersi sırasıyla Finansal Muhasebe ve Finansal Tablo Analizi derslerinin izlediği görülmüştür.

SONUÇ

Lisansüstü eğitimde; lisans eğitime göre bireye daha kapsamlı bilimsel araştırmalar yapma, karmaşık sorunları çözebilme, mesleki alanlarda uzmanlaşma, bilgi üretebilme ve sentez yapabilme yöntem ve becerisi kazandırılmaya çalışılır. Günümüzde üniversitelere öğretim elemanı yetiştirmenin dışında, endüstriyel alanlarda ve diğer çalışma alanlarında iş edinmenin bir ön koşulu olarak yüksek lisans ve doktora derecesinin de aranır hale gelmesi, lisansüstü eğitime olan ihtiyacı daha da artırmıştır. Bu programlara başvuru ve kabul edilme koşulları üniversiteden üniversiteye bazı farklılıklar göstermekle birlikte hepsinde ortak olan koşul, adayların başvurdukları programın gerektirdiği bilimsel yeterliği göstermesidir.

Lisansüstü eğitim programlarında her üniversitenin düzenlemiş olduğu birbirinden farklı ders planları ve ders içerikleri bulunmaktadır. Verilen muhasebe derslerinin farklılık arz etmesi bu kurumlardan mezun olanlar arasında da farklılıklara neden olmaktadır.

Bu çalışmayla dünyanın en iyi 20 üniversitesindeki lisansüstü muhasebe dersleriyle Türkiye'deki 20 üniversitenin lisansüstü muhasebe dersleri karşılaştırılmış ve aradaki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üniversite sayısının hızla arttığı ve her üniversitenin kendi öğretim üyesini yetiştirme çabasına girdiği Türkiye'de, yaptığımız literatür taramalarında lisansüstü eğitim konusunun oldukça az araştırıldığı görülmüştür.

Çalışmamızda elde ettiğimiz en önemli bilgilerden biri dünyanın en iyi üniversitelerinin kuruluşlarının çok eskiye dayanıyor olmasıdır. Bu durum bize bu üniversitelerin eğitime verdikleri önemin çok daha eskilere dayandığını ve yılların tecrübesiyle üniversitelerini daha güçlü

yapılandırdıklarını kanıtlamaktadır. Ayrıca ders içeriklerimizi incelediğimiz zaman çoğu derslerimizin benzer olduğu hatta Türkiye'deki üniversitelerin ders programlarının ve muhasebe derslerinin çeşitliliği açısından daha zengin olduğunu söyleyebiliriz. Ama ortaya çıkan sonuç bize bunun yeterli bir kriter olmadığını göstermektedir. Zira detaylı ders tanımları incelediğinde örneğin finansal tablo analizi dersinin özel olarak tasarlanmış bir değerlendirme yazılımı ile uygulamalı olarak öğrencilere anlatıldığı görülmektedir. Ayrıca çeşitli zamanlarda hedge fon yöneticileri ve araştırma analistleri gibi birçok konuşmacı, deneyimlerini öğrencilerle paylaşmaktadır. Bu durum dünyanın önde gelen üniversitelerinin eğitimde teori ve pratiği iş dünyasının da katkısıyla çok iyi harmanladıklarını göstermektedir.

Çalışmada dikkat çeken diğer bir bulgu da dünya üniversitelerinin uygulama odaklı bir eğitim programı izliyor olmasıdır. Birçoğunun ders programlarında "Muhasebede Ampirik Araştırma" dersine rastlanılmıştır. Bu dersle öğrencilerin bağımsız araştırma yapma becerileri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Söz konusu üniversiteler öğrencilerini anlaşılabilir işletmelere yönlendirmekte ve onların mali verilerini yerinde inceleme fırsatı sağlamaktadır. Türkiye'deki üniversitelerin ise sadece birkaçında Muhasebede Araştırma dersine rastlanılmıştır. Üstelik çok az sayıda üniversite tarafından verilen bu derste öğrenciler bağımsız bir çalışma yapmak yerine var olan bir çalışmayı incelemektedirler. Ayrıca üniversitelerin resmi web sitelerindeki ders tanımları detaylı incelendiğinde dünyada önde gelen üniversitelerin excel gibi program becerilerinin öğrencilere kazandırılmasının temel amaçları arasında olduğu görülmektedir.

Çalışmada tespit edilen farklılıklardan biri de yabancı üniversitelerin programlarında yer alan "İşletme Kararları İçin Finansal Okur Yazarlık" dersidir. Son yıllarda önemi artan finansal okur yazarlık insanların etkili kararlar alabilmesi için sahip olması gereken finansal bilgi ve becerilerin geliştirilmesini amaçlayan bir derstir. Bu dersin lisansüstü eğitimde müfredata dahil edilmiş olması daha iyi işletme yöneticileri yetişmesini sağlayacaktır. Söz konusu üniversitelerin başarılarının altında yatan bir diğer sebep ise iletişim teknolojisi, programlama ve muhasebeyi bir bütün olarak ele almış olmalarıdır.

Bu çalışma lisansüstü muhasebe eğitimi incelemek yönüyle bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Çalışma kapsamındaki üniversiteler açısından müfredat ve derslerin büyük ölçüde benzeştiği ancak farkın derslerin işleniş biçiminden kaynaklandığı görülmektedir. Muhasebe derslerinin dışında ise ülkemizde faaliyet gösteren üniversiteler ve dünyanın önde gelen üniversitelerinin lisansüstü işletmecilik programlarında yer alan muhasebe dışı alanlarla ilgili dersler ve içeriklerinin ise çok farklı olduğu görülmektedir. Ülkemizde yeni yeni ders programlarına dahil edilen marka, inovasyon, ticarileştirme gibi derslerin gelişmiş üniversitelerde yıllardan beri okutulmakta olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıdaki bulgular ışığında lisansüstü muhasebe eğitiminin iyileştirilmesi ve dünyanın önde gelen üniversiteleri düzeyine ulaşılabilmesi için yapılması gereken aşağıdaki gibi özetlenebilir;

Lisansüstü programlara ait dersler belirlenirken program hedefleri iyi tespit edilmeli ve bu hedeflere hizmet edecek dersler müfredata dahil edilmeli. Örneğin mezunların ağırlıklı olarak kamuda istihdam edileceği lisansüstü programlar ile özel sektörde istihdam edilecek lisansüstü programlar ve buralarda verilecek dersler ayrıştırılmalı.

Sadece muhasebe bilim dalına ait teori ağırlıklı çok spesifik derslerden daha çok bir bütün olarak işletme amaçlarını hedef alan ve sistem yaklaşımını kullanan dersler ve uygulamalara yönelmeli.

Uygulama derslerinin programlar içindeki süresi ve niteliği artırılmalı.

Lisansüstü eğitim süresince hem aynı üniversitenin farklı bölümlerinden hem de farklı üniversitelerden ders alınabilmesi teşvik edilmeli.

KAYNAKÇA

- Alhas, A. (2006), Lisansüstü Eğitim Yapmakta Olan Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmenlerinin Lisansüstü Eğitime Bakış Açıları (Ankara İli Örneği), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arsoy, P.A. Bora, T. Ve Selimoğlu, S. (2014) “Muhasebe Eğitimindeki Bilgi, Beceri Ve Eğitim Tekniklerinin Gerekliliğine İlişkin Beklentiler: Türkiye’deki Akademisyenlere Ve Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Araştırma” Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, 10 (23).
- Çankaya, F. Ve Dinç, E. (2009) “Powerpoint ve Klasik Usulde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrenciler Arasındaki Farklılıkların Tespiti: Karadeniz Teknik Üniversitesinde Bir Araştırma” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 17 (1) ss 28-52.
- Demirkan, Ş. (2001), Muhasebe Eğitim yöntemleri. XX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Tekirova/Antalya.
- Erol, M. Ve Erkan, G. (2008) “Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Başarılarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Biga İktisadi Ve İdari Birimler Fakültesinde Bir Araştırma” Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (14)
- Ezin, Y. Bilen, A. Aslan, R. Altundağ, S. (2017), Üniversitelerde Muhasebe Öğretim Elemanlarının, Muhasebe Eğitimi Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir Araştırma: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 76 ss 25-40.
- Fidan, M. E. (2012). "Üniversitelerde Muhasebe Dersini Powerpoint Sunumu Ve Klasik Yöntem İle Alan Öğrenciler Arasındaki Farklılıklar: Bilecik Üniversitesi Örneği", Journal of Yasar University, 25.
- Kalmış, H. (2018). “Muhasebe Öğretiminde Yeni Yöntemlerin Gerekliliği Ve Kişiselleştirilmiş Esnek Öğretim Modellerinin Uygulanması Ve Biga İibf Örneği” Journal Of Life Economics, 5 (2)
- Mohammed, E. K. A. ve Lashine, S. H. (2003). Accounting Knowledge And Skills And The Challenges Of a Global Business Environment. Managerial Finance, 29(7), 3-16.
- Sayın, Ş. ve Yeğinboy, Y. (2001). Yükseköğretimde Muhasebe Eğitiminin Etkinliği. XX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Tekirova/Antalya.
- Şakrak, M. (2001). Muhasebe Eğitiminde Amaç Tanımının Değişim Gereği: Fonksiyonel Yönetici ve Çalışanların Muhasebe Eğitimi. XX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Tekirova/Antalya.
- Yardımcıoğlu, M. ve A. Büyüksalvarcı (2007). "Muhasebe Eğitiminde Meslek Yüksekokullarının Yeterliliği Ve Tercih Edilme Sebepleri: Selçuk Üniversitesinde Bir Uygulama", Muhasebe Ve Finansman Dergisi, 36.
- Yücenurşen, M. Bezirci, M. Özpeynirci, R. Peker, A. A. (2016). “Muhasebe Eğitimi ve Kalite Boyutları: Türkiye Alan Araştırması”. Journal of Human Sciences, 13(1), ss.296-308
- Zaif, F. ve Ayanoğlu, Y. (2007). “Muhasebe Eğitiminde Kalitenin Arttırılmasında Ders Programlarının Önemi: Türkiye’de Bir İnceleme” Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9(1), 115- 136 .

İNTERNET KAYNAKLARI

- <https://www.cnnturk.com> Erişim Tarihi 02.04.2018
- <http://ebs.istanbul.edu.tr> Erişim Tarihi 02.04.2018
- <http://isletme.ankara.edu.tr/> Erişim Tarihi 02.04.2018
- <http://www.ktu.edu.tr> Erişim Tarihi 02.04.2018

<https://ebys.ege.edu.tr> Erişim Tarihi 03.04.2018
<http://ba.metu.edu.tr> Erişim Tarihi 03.04.2018
<http://www.haberturk.com> Erişim Tarihi 03.04.2018
<http://akts.hacettepe.edu.tr> Erişim Tarihi 03.04.2018
<http://anibal.gyte.edu.tr> Erişim Tarihi 09.04.2018
www.boun.edu.tr Erişim Tarihi 09.04.2018
<https://dbp.erciyes.edu.tr> Erişim Tarihi 09.04.2018
<http://www.wikiwand.com> Erişim Tarihi 09.04.2018
<https://stars.bilkent.edu.tr> Erişim Tarihi 09.04.2018
<https://gsb.ku.edu.tr> Erişim Tarihi 09.04.2018
<http://www.sabanciuniv.edu.tr> Erişim Tarihi 09.04.2018
<http://angora.baskent.edu.tr> Erişim Tarihi 09.04.2018
www.management.atilim.edu.tr Erişim Tarihi 09.04.2018
<https://toptalent.co/turkiyedeki-universiteler-listesi> Erişim Tarihi 09.04.2018
<https://ubs.ikc.edu.tr> Erişim Tarihi 09.04.2018
<http://sbe.giresun.edu.tr> Erişim Tarihi 09.04.2018
www.bingol.edu.tr Erişim Tarihi 09.04.2018
<http://sobe.duzce.edu.tr> Erişim Tarihi 09.04.2018
<http://www.sbe.hitit.edu.tr> Erişim Tarihi 09.04.2018
<https://www.topuniversities.com> Erişim Tarihi 10.04.2018
<https://www.hbs.edu.tr> Erişim Tarihi 16.04.2018
<https://www.insead.edu.tr> Erişim Tarihi 16.04.2018
<https://www.london.edu.tr> Erişim Tarihi 17.04.2018
<https://accounting.wharton.upenn.edu.tr> Erişim Tarihi 17.04.2018
<https://www.gsb.stanford.edu.tr> Erişim Tarihi 17.04.2018
<https://www.jbs.cam.ac.uk.tr> Erişim Tarihi 17.04.2018
<https://www.unibocconi.eu> Erişim Tarihi 19.04.2018
<http://www.hec.edu.tr> Erişim Tarihi 19.04.2018
<https://www.kellogg.northwestern.edu> Erişim Tarihi 19.04.2018
<https://handbook.unimelb.edu.au> Erişim Tarihi 24.04.2018
<https://bschool.nus.edu.sg> Erişim Tarihi 24.04.2018
<http://prog-crs.ust.hk/pgcourse> Erişim Tarihi 24.04.2018
<https://www.cbs.dk> Erişim Tarihi 24.04.2018
<https://www.gsb.columbia.edu> Erişim Tarihi 24.04.2018
<http://www.registrar.ucla.edu> Erişim Tarihi 25.04.2018
<https://www.chicagobooth.edu> Erişim Tarihi 26.04.2018
<https://som.yale.edu> Erişim Tarihi 26.04.2018
<https://www.business.unsw.edu.au> Erişim Tarihi 26.04.2018
<http://www.stern.nyu.edu> Erişim Tarihi 26.04.2018
<https://warwick.ac.uk> Erişim Tarihi 26.04.2018

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINI ANALİZ ETMEDE NÖROPAZARLAMA YÖNTEM VE ARAÇLARININ KULLANIMI

Atilla YÜCEL

Fırat Üniv. İİBF İşletme Bölümü
ayucel@firat.edu.tr

Ahmed İhsan ŞİMŞEK

Fırat Üniv. İİBF İşletme Bölümü
aisimsek@firat.edu.tr

ÖZET

Pazarlama ile Nörolojinin (sinir bilimi) ortak çalışma alanı olan Nöropazarlama; pazarlamanın beyindeki karşılığıdır ve tüketici beynine açılan bir penceredir. Pazarlamacılar için tüketici davranışlarının sebeplerini ortaya çıkarmak hayati önem taşımaktadır. Pazarlama uzmanları, bu bilim dalında geliştirilen teknikleri kullanarak insanların satın alma kararını nasıl verdiklerini ve hangi pazarlama araçlarından etkilendiklerini anlamaya çalışmaktadırlar. Pazarlamacılar nöropazarlama yöntemleri sayesinde daha küçük örneklemeler ile daha güvenilir sonuçlar elde edebilmektedir. Bu nedenle nöropazarlama yöntemlerine olan ilgi son yıllarda giderek artma eğilimindedir. Bu çalışmada; nöropazarlamada kullanılan cihaz ve yöntemlerin ayrıntıları üzerinde durularak, pazarlama karması unsurları nöropazarlama prensipleriyle birlikte ele alınmakta ve bu alandaki çalışmalara teorik bir katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nöropazarlama, Tüketici Davranışı, 4P, Nöropazarlama Araçları, Nöropazarlama Prensipleri

USING NEUROMARKETING TOOLS AND METHODS TO ANALYSE CONSUMER BEHAVIOUR

ABSTRACT

Neuromarketing is a collaborative field of marketing and neurology. Neuromarketing is the window to the consumer's brain. It is vital for marketers to uncover the motive of consumer behavior. Marketing professionals try to understand how people make purchasing decisions and which marketing tools influence consumers by using these developed neuromarketing technics. By using neuromarketing methods, marketers can achieve more reliable results with smaller samples. For this reason interest in neuro marketing methods has been increasing in recent years. In this study focusing on the details of the tools and methods used in neuromarketing, marketing mix elements are discussed together with neuromarketing principles. This study also aims to make a theoretical contribution to the studies in neuromarketing field.

Key Words: Neuromarketing, Consumer Behaviour, 4P's, Neuromarketing Methods, Principles of Neuromarketing

GİRİŞ

Pazarlamanın ilk dönemlerinde tüketici davranışlarını anlamak işletmeler için birinci öncelik değildi ancak tüketici işin merkezi olarak görülmeye başlandığından beri tüketici davranışını anlayabilmek pazarlamacıların en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir. Tüketici davranışı genel olarak arzu ve istekleri tatmin edebilmek amacıyla yapılan güdülenmiş davranışlardır. Tüketicilerin düşünceleri, istekleri, deneyimleri, değerlendirmeleri ve kararları vardır ve bunlar bazen isteyerek ve planlı bazen de plansız ve içgüdüsel bir şekilde yerine getirilmektedir (Korkmaz, 2006:19). Tüketici davranışı; kişilerin, üretilen mal, hizmet ve fikirlerin ne, ne zaman, nerede ve nasıl satın alınacağına karar verip vermeme sürecidir (Durmaz, 2011:7). Tüketici davranışları incelenirken ana hedef tüketiciyi anlamak ve gelecekteki davranışlarını tahmin edebilmektir Tüketici davranışlarında çevre etkisi olarak mal ve hizmetler, amaç olarakta bir ihtiyacın giderilmesi söz konusudur. Bu durumda birey, satın alma ya da almama yönünde davranır (Ak, 2009:31).

Tüketiciler satın alma kararını verirken yalnızca rasyonel kararlar almazlar. Bir ürünün özelliklerinin iyi olması, maksimum fayda sağlaması o ürünü almak için yeterli olmayabilir. Günümüz pazarlama dünyasında duyguların satın alma davranışının oluşmasındaki önemi farkedilmeye başlanmıştır ve bu konudaki çalışmalar artma eğilimindedir. İnsan rasyonel kararlar alan bir varlık değil aynı zamanda duyguları olan ve satın alma kararlarında beyin duygusal kısmını da sıklıkla kullanan bir varlıktır. Beyin her zaman rasyonel kararlar vermez. Özellikleri tamamiyle aynı iki üründe daha pahalı olan tercih edilebilmektedir. Pazarlama ile Nörolojinin ortak çalışma alanı olan Nöropazarlama; pazarlamanın beyindeki karşılığıdır ve tüketici beynine açılan bir penceredir. Nöropazarlama, tüketicilerin bilişsel ve duygusal uyarılarına odaklı olarak gelişmekte olan bir interdisipliner alandır. Nöropazarlamacılar, beş duyu organının gönderdiği veriler doğrultusunda beyin satın alma karar sürecini incelemektedirler ve tüketicilerin uyarıcıya karşı beyin tepkilerini ölçerken farklı özellikteki teknik ve araçları kullanmaktadır Bu incelemeleri yaparken farklı cihaz ve yöntemler kullanmaktadırlar. Son zamanlarda pazarlama dünyasında giderek daha sık duymaya başladığımız bir kavram olan nöromarketing, nörolojik araştırmalarda elde edilen verilerin pazarlama disiplinine aktarılması anlamına gelmektedir. Nöroloji, kısaca beyin ve sinir sistemiyle ilgilenen bir bilim dalıdır. Pazarlama uzmanları, bu bilim dalında geliştirilen teknikleri kullanarak insanların satın alma kararını nasıl verdiklerini ve hangi pazarlama araçlarından etkilendiklerini anlamaya çalışmaktadırlar. Nörobilim ve Pazarlama Bilimlerinin etkileşiminden doğan Nöropazarlama, Fonksiyonel Manyetik Görüntüleme (fMRI), Elektrobeyin Grafiği (EEG), Eyetracking gibi son teknoloji beyin görüntüleme araçları ile uzmanlık gerektiren istatistiksel analizler sonucunda elde edilen verilerin, pazarlama ve nörobilim uzmanlarıyla birlikte yorumlandığı bir araştırma alanı olarak literatürde yerini almıştır (Yücel ve Yılmaz, 2015:911-934).

Nöropazarlama Tanımları

Literatürde nöropazarlama ile ilgili farklı tanımlar yer almaktadır.

Treutler vd. (2010)'a göre duygular insan davranışlarını etkileyen en önemli unsurdur ve duygular daha çok bilinçaltı düzeydeki davranışlarımızı etkilemektedir. Bu da bilinçaltımızın davranışlarımızda önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Nöropazarlama ise nörobilim prensiplerinin pazarlama araştırmalarına uygulanmasıdır (Treutler vd., 2010:243).

Yücel ve Çubuk (2013)'a göre nöropazarlama farklı disiplinlerin bir araya gelerek tüketicinin satın alma kararlarını almasını sağlayan duygusal tepkilerin ölçülmesidir (Yücel ve Çubuk, 2013:172).

Tüzel (2010)'e göre ise nöropazarlama, nörogörüntüleme teknikleri sayesinde tüketicinin bilinç ya da bilinçaltı düzeyde nelerden etkilendiği tespit edilerek elde edilen veriler sayesinde daha etkili reklam ve pazarlama stratejileri oluşturulması ve bunun pazarlama yönetimine uygulanmasıdır (Tüzel, 2010:164-165).

Nöropazarlama (neuromarketing) aslında tüketicinin pazarlama aktivitelerine karşı geçirdiği zihinsel süreçleri analiz ederek tüketiciyi daha iyi anlamaya çalışan ve bunu da pazarlama yararına kullanan bir bilim dalı olarak açıklanabilir (Zeytun, 2014).

Çakar (2010)'a göre ise nöropazarlama pazarlamanın etki alanında olan insan beyninin nasıl çalıştığı ve kararlarını nasıl verdiği konusunda araştırma yapan bilim dalıdır (Çakar, 2010).

Nöropazarlama bir pazarlama mesajına maruz kalan bireyin tepkilerinin ve mesaja maruz kaldığı andaki zihinsel durumunun nörolojik olarak incelenmesidir. Literatürde kendine yeni yeni yer bulmaya başlayan nöropazarlamanın önümüzdeki yıllarda işletmelerin pazarlama stratejilerinin rutin bir parçasını oluşturacağı değerlendirilmektedir (Özdoğan vd.,2008:1).

Nöropazarlama tüketici davranışı çalışmaları ile nörobilim arasında köprü kuran ve gelişmekte olan bir alandır. Dünya genelinde her yıl reklam kampanyalarına 400 milyar doların üzerinde harcama yapılmaktadır. Ancak geleneksel metotlar bu yatırımların tüketici üzerindeki etkileri hususunda genellikle başarısız olmaktadır. Şirketler reklam kampanyalarına harcadıkları paraların karşılıklarını efektif bir şekilde alamamaktadır. Çünkü bu metotlar tüketicinin o reklama maruz kaldıkları zamanki hislerini ne kadar iyi ifade edebildiğine doğrudan bağlıdır. Nöropazarlama ise bu noktada tüketicinin yetkinliğine ya da istekliliğine bakmaksızın direkt olarak tüketicinin beynini inceleyen farklı bir yöntem önermektedir (Morin,2011:134).

Nöropazarlama tüketicinin satın alma kararlarının yalnızca rasyonel olmadığını aynı zamanda rasyonel olmayan kararların alınabileceğini savunmakta ve tüketici satın alma kararlarının rasyonel olmadığını göstermek için de nörogörüntüleme tekniklerinden faydalanmaktadır (Yücel ve Çubuk,2013:174).

2. Geleneksel Metotlar ve Nöropazarlama Kıyaslaması

Uzun süredir pazarlamacılar ve reklamcılar etkili reklam kampanyaları üretebilmek için geleneksel metotları kullanmaktadır. Ayrıca her yıl milyonlarca dolar hiç gün ışığına çıkmayacak ürünlerin geliştirilmesi için harcanmaktadır. Sayısız sayıda kampanya ise tüketicinin dikkatini çekip hafızamızda olumlu etki oluşturma konusunda başarısız olmaktadır. Nörogörüntüleme tekniklerini ihmal ederek tüketici davranışını anlamaya çalışmak astronomların elektronik teleskopları reddetmesi gibidir. Etik ve yasal kaygılar bir kenara bırakıldığında nörogörüntüleme teknikleri tüketicinin zihin yapısının ve düşüncelerinin anlaşılmasında geleneksel yöntemlere göre daha net veriler elde etmemize yardımcı olmaktadır. Pazarlama araştırmaları reklam kampanyalarının etkinliğini tahmin etmeye ve açıklamaya çalışmaktadır. Ancak geleneksel metotlar çoğu zaman bu etkinliğin ölçülmesinde başarısız olmaktadır. Duygular tüketicinin bir mesajı algulamasında, değerlendirmesinde, anlamasında ve o mesaja cevap vermesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Tam da bu noktada metodolojik olarak bazı sıkıntılar yaşanmaktadır. Örneğin araştırmacılar yüz yüze görüşme, anket ya da grup çalışması gibi geleneksel metotlar ile çalışmalarını yaparken tüketicinin belirli bir reklam hakkındaki duygularını anlatabilme yeteneğine bağlı olarak verileri elde ederler. Ancak bu metotların çalışmanın sonucunu etkileyebilecek derecede önemli sınırları vardır. Birinci olarak araştırmacılar çalışmaya katılan kişilerin kendi zihinsel süreçlerini doğru bir şekilde

aktarabildiğini varsayarlar. Ancak günümüzde bu süreçlerin birçok bilinçaltı bileşeni olduğu bilinmektedir. İkincisi de akran baskısı, zaman sınırları ya da teşvikler gibi birçok farklı faktör katılımcının duygularını farklı yönler çekerek gerçek düşüncesinin açığa çıkmasını engelleyebilmektedir (Morin, 2011:132-133). Örneğin, otomobil tüketicilerinin marka algıları ile ilgili bir pazarlama çalışmasında anket yöntemiyle veriler elde etmeye çalıştığımızı varsayalım. Anket çalışmasında tüketiciye sorulan sorulara tüketici düşündüğünden farklı bir şekilde cevap verebilir. Bayan bir katılımcıya hangi tür otomobile sahip olmayı istersiniz diye sorulduğunda bize SUV tipinde daha büyük ve daha kaslı otomobilleri tercih edebileceğini söyleyebilir. Halbuki gerek kullanım kolaylığı, gerek yakıt tüketimi ve gerekse park etme kolaylığı gibi kriterleri göz önünde bulundurarak SUV tarzı otomobilleri asla tercih etmeyecek olabilir. Belki de o tüketici için küçük ve kullanımı kolay olan otomobiller bilinçaltının da etkisiyle daha cazip olabilir. Bunun yanı sıra yine grup çalışması yöntemiyle bir pazar araştırması yaptığımızı varsayalım. Belirli sorular sorularak çalışma grubuna katılan katılımcılardan fikirlerini beyan etmeleri istendiğinde çalışmaya katılan bazı katılımcıların diğer katılımcıların etkisiyle düşündüklerinden farklı şekilde cevaplar vermesi muhtemeldir. Geleneksel araştırma metotları ile yapılan araştırmalarda araştırmaya katılan kişiler araştırmacıların duymak istediği cevapları verme eğiliminde olabilirler. Odak grup çalışmalarında araştırmaya katılan katılımcılardan bir tanesi diğer katılımcıları etkileyebilir ya da kişi gerçek düşüncesini paylaşmaktan kaçınabilir (Özdoğan vd.,2008:2). İşte tam bu noktada nörogörüntüleme teknikleri devreye girmekte ve heyecan verici metodolojik alternatifler sunmaktadır. Bu teknikler pazarlamacıların tüketicinin beyin reaksiyonlarını tespit ederek bilinçaltı süreçleri açıklamasına yardımcı olmakta ve verilen mesajın neden başarılı ya da başarısız olduğu konusunda kayda değer veriler sunmaktadır. Nörogörüntüleme teknikleri bunu yaparken geleneksel metotlar ile elde edilen verilerin güvenilirliğindeki en büyük problem olan katılımcının soruları cevaplamaya gönüllü ve kapasiteli olduğu varsayımını göz ardı etmekte ve direkt olarak katılımcının beyin reaksiyonlarına odaklanmaktadır (Morin, 2011:133).

Nöropazarlama araştırmalarının geleneksel pazarlama araştırma metotlarına göre en belirgin üstünlüğü nörogörüntüleme teknikleri sayesinde araştırmaya katılan katılımcının gerçek düşüncesi ile beyanı arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmasıdır (Ural, 2008:422). Nörogörüntüleme teknikleri sayesinde çalışmaya katılan katılımcının beyan ettiği bilgiler ile gerçek düşüncelerinin farklı olması riski ortadan kaldırmaktadır (Yücel vd.,2015:1).

Her yıl dünya çapında reklam kampanyalarına yaklaşık olarak 400 milyar dolar harcanmaktadır. Ancak geleneksel metotlar bu yatırımların karşılığının tam anlamıyla alınmasında genellikle başarısız olmaktadır çünkü daha önce de bahsedildiği gibi geleneksel metotlar tüketicinin pazarlama mesajına maruz kaldığında kendini ve duygularını nasıl ve ne kadar ifade edebildiğine bağlıdır. Nöropazarlama ise tam bu noktada farklı bir yol önermektedir. Nöropazarlama teknikleri sayesinde direkt olarak tüketicinin zihninden geçen tespit edilerek herhangi bir zihinsel ya da bilinçli katılıma ihtiyaç duyulmaksızın veriler elde edilebilmektedir (Rantalainen ve Gurung,2014:15). Bu sayede tüketicilerin gerçekten ne istedikleri, o ürün, reklam ya da hizmet hakkında ne düşündükleri geleneksel metotlara göre daha doğru bir şekilde tespit edilebileceğinden pazarlama yatırımları için harcanan milyarlarca doların daha doğru ve efektif bir şekilde kullanılması daha mümkün olabilecektir.

Geleneksel metotlara getirilen en büyük eleştirilerden bir tanesi de pazarlama araştırmasına katılan bireylerin kendini değerlendirmesini istemeleri ve buradan elde edilen veriler ışığında çalışmanın şekillenmesidir. Çalışmaya katılan her birey kendini ifade etmede tam olarak doğru veriler veremeyebilir. Bu da çalışmalarda sağlıklı sonuçlar elde edilmesinde sıkıntılar oluşturabilmektedir (Kottier,2014:3).

Tüketici davranışını belirlemek için yapılan çalışmalarda çalışmaya katılan katılımcılar bir şeyden hoşlanıp hoşlanmadıklarını söz ile dile getirebilseler dahi “neden” ya da “ne kadar” sorularını cevaplamakta sıkıntı yaşayabilmektedir. Bu insan doğasından kaynaklanan bir sonuç olarak görülebilir. Ancak bunun yanı sıra geleneksel araştırma metotlarının yapabildiklerinin sınırlı olması da bu sonucu getirmektedir (Treutler,2010:243).

Geleneksel pazarlama metotlarının tüketici davranışlarının belirlenmesi için sınırlı imkanlar sunduğu bilinmektedir. Geleneksel metotlar aynı zamanda tüketicilerin motivasyonlarının ölçülmesinde de yeterli olamamaktadır (Hammou vd.,2013:20).

Nöropazarlama geleneksel metotlar ile kıyaslandığında tüketici tercihleri konusunda daha doğru ve kesin veriler elde etmemizi sağlamaktadır. Özellikle büyük organizasyonlar için geleneksel metotlara bağlı kalarak pazarlama araştırmalarını yürütmek artık pekte mümkün görünmemektedir (Sharma, 2014: 554).

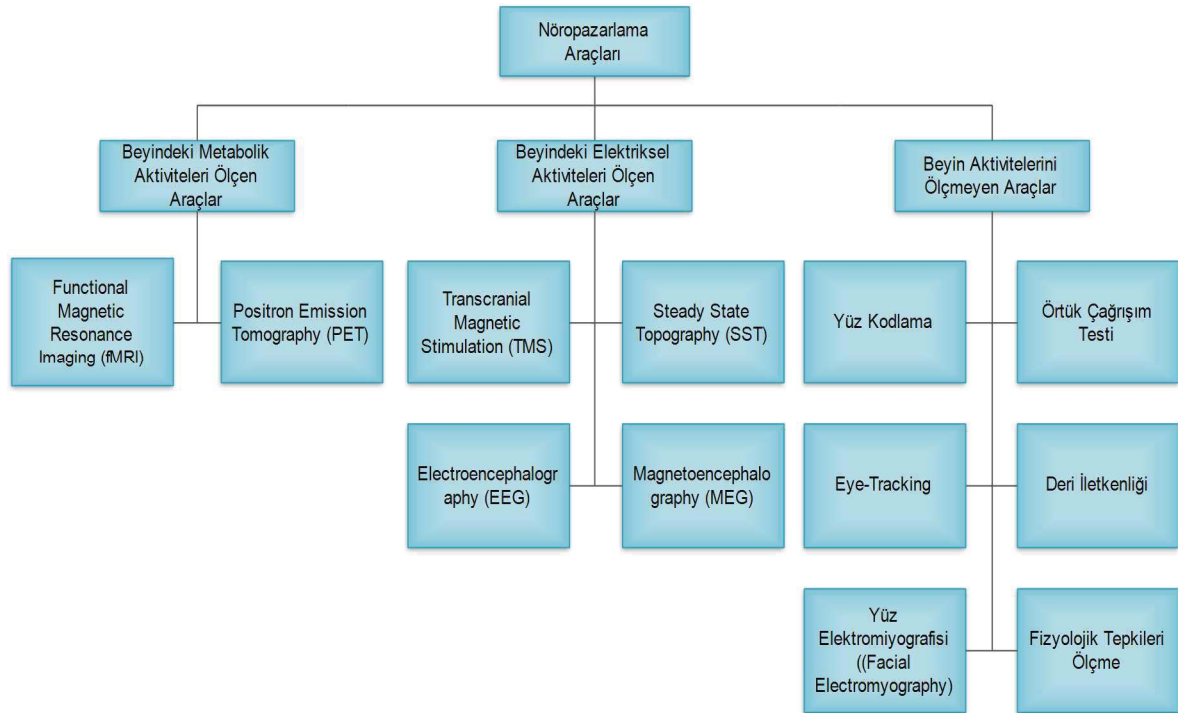
1980’li yılların başlarında Coca-Cola yaklaşık yüzyıllık markanın yeni ve daha tatlı formülü test etmek ve bu yeni ürüne tüketicilerin reaksiyonunu ölçmek için yaklaşık 200.000 tat testine 4 milyon dolar civarında bir para harcamıştır. Bu testler sonucunda elde edilen verilen oldukça açıktır. Tüketiciler bu yeni formülü Pepsi’den %8 daha fazla tercih etmiştir. Daha ilginç olanı ise yapılan yaklaşık 200.000 test sonucunda katılımcılar yeni ürünü eski ürüne göre %20 oranında daha çok tercih etmiştir. Ancak bunların hiçbirinin bir önemi olmadığı daha sonra ortaya çıkmıştır. Tüketiciler yeni bir Coca-Cola istememektedir. Bunun sonucunda yeni ürün tarihin en büyük pazarlama felaketlerinden biri haline gelmiştir. Şirketin başkanı olan Donald Keogh bu durumu “Bu yeni Coca-Cola’nın tüketici araştırması için harcanan zaman, para ve beceri birçok insanın orijinal Coca-Cola hakkında ne hissettiklerini ve orijinal Coca-Cola’ya olan derin duygusal bağlılığını ölçmemiştir.” diyerek nitelendirmiştir. Tüketicilerin belirli marka ya da ürünlere karşı hissettikleri bu duygusal bağlılığı anlamak pazarlamacılar için çok önemlidir ve bunu başarabilmek için son yıllarda nöropazarlama teknikleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Bir başka çalışmada; deneklere otomobillerin ön ızgaraları gösterilmiştir ve beyindeki “fusiform face area” denilen bölgenin aktif olduğu gözlenmiştir. Bu bölge aynı zamanda beyindeki yüzleri hatırlamamıza neden olan bölgedir. Bunun dışında BMW’nin Mini Cooper modelinin satış başarısının en azından bilinçaltı seviyesinde nedenlerinden birinin “güzel bir yüz” olduğu varsayılmıştır. Dahası sürücülere Ferrari 360 Modena ya da BMW Z8 gibi yüksek performanslı lüks otomobillerin fotoğrafları gösterildiğinde beyindeki sağlık ve sosyal güçten sorumlu bölgeler harekete geçmektedir. Hiçbir grup çalışması ya da anket böyle net bir şekilde duygusal tepkileri ortaya çıkaran sonuçlar verememektedir (Hunt, 2008).

Çok uluslu bir pazar araştırma şirketi olan Millward Brown şirketinin genel müdür yardımcısı Graham Page makalesinde “Pazarlamacıların elektrotlar yardımıyla insanların markalara olan tepkilerini ölçeceğini ve gerçekten ne istedikleri üzerinde çalışacaklarına dair bir yanlış kanı bulunmaktadır. Hala insanlarla konuşmanın yerine geçecek bir araştırma metodu bulunmamaktadır. Ancak insanlarla konuşarak onların marka ve ürünlerle olan ilişkilerini tam olarak anlayabiliriz. Pazar araştırmaların temelinde bulunan son metotları kullanmaktan ziyade daha çok arzu edilen markalar üretebilmek için farklı anlayışlar oluşturabilmek yatar. Bu nedenle de nöropazarlama teknikleri asla tüketiciyle birebir görüşmenin yerini tutamaz ancak nöropazarlama teknikleri geleneksel metotları tamamlayıcı güçlü bir argüman olabilir.” demektedir (Page,2011:140).

4. Nöropazarlama Araştırmalarında Kullanılan Cihazlar ve Ölçüm Yöntemleri

Rita Carter 1998 yılında yayınladığı “Mapping the Map” isimli kitabının giriş bölümünde beyin tarama makinelerini okyanusa açılan ilk gemilere benzeterek beyin tarama makinelerinin aynen okyanusa açılan ilk gemilerin dünyanın keşfinde oynadığı rol gibi beyin ve zihnin keşfedilmesi konusunda oldukça önemli bir rol oynadığını söylemiştir (Carter, 1998:6). Bunun yanında beyin ve zihin ile ilgili şimdiye kadarki keşiflerimiz 16. yüzyıldaki dünya haritasına benzemektedir. Sutherland’ın söylediği gibi Kristof Kolomb’un Amerika kıtasını keşfedip detaylı topografisini yayınlamasının üzerinden hayli zaman geçmiştir. Bir gün Google Earth benzeri bir şeyi beyin için sahip olabiliriz ancak amygdala veya prefrontal korteks gibi beyin yapılarının detaylarını ve işlevlerini haritalandırıp anlayabilmemiz için önümüzde oldukça uzun bir yol vardır (Sutherland, 2007:1)

Tablo 1. Nöropazarlama Araçları

Kaynak: Bercea, M. D. (2013:2).

Nöropazarlama araştırmalarında kullanılan ölçümler 3 farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Bunlar nörometrik ölçümler, biyometrik ve psikometrik ölçümlerdir (Zurawicki, 2010, Noble, 2013; Stipp, 2015:121; Varan vd., 2015:178; Ustaahmetoğlu, 2015:159).

4.1. Nörometrik Ölçümler

Nörometrik ölçümler beynimizin bilişsel ve duygusal tepkilerini tespit edebilmek amacıyla beynimizdeki nöral aktivitelerin ölçülmesi için kullanılır. En bilinen nörometrik ölçümlerden bazıları EEG, PET, MEG ve fMRI cihazlarıdır. Nöropazarlama araştırmalarında çoğunlukla EEG kullanılmakla birlikte zaman zaman fMRI cihazı ile de ölçümler yapılmaktadır (Erdemir, 2015:6).

4.1.1. EEG (Elektroensefalografi)

Elektroensefalografi (EEG) ya da Beyin Çizgesi Yöntemi, beyin dalgaları aktivitesinin elektriksel yöntemle izlenmesini ölçen yöntemdir. Hastaya elektrik akımı verilmediğinden ağrı ya da acı

hissedilmez. Elektroensefalografya elde edilen kayıt da, elektroensefalogram (EEG) diye adlandırılır. Elektroensefalografi ya da halk arasında yaygın deyimle "beyin elektrosu çekme" diye adlandırılan bu teknik, 1929'da Alman ruh hekimi Hans Berger tarafından geliştirilmiştir. Bu makineler temelde nöronların ürettiği beyin dalgalarının kaynağı olan küçük elektrik potansiyellerinin ölçülmesine imkan sağlamaktadır. Bu yöntemde kafa derisine yerleştirilen elektrotlar, yaklaşık bir milyon nöronun faaliyetini kaydederek, gerçek zamanlı olarak kişinin ruh halinin (mutlu, sinirli, sakin gibi) yorumlanabilmesini olanaklı kılar.

EEG'de çekim küçük elektrotların saçlı deriye yerleştirilmesiyle yani "pasta" denilen iletken bir madde aracılığı ile yapıştırılmasıyla olur. Bu elektrotların ikisi arasındaki elektriksel potansiyel değişiklikleri bilgisayara kayıt edilir ve sonuç uzman tarafından yorumlanarak, hastaya gerekli bilgi verilir. Elde edilen kaydın incelenmesinde, normale oranla sapmalar bulunmasına dayanılarak, beynin birçok çalışma bozukluğu (sara vb.) teşhis edilebilir.

İnsanın sinir sistemi, yaklaşık 10 milyar sinir hücresi içerir. Bunların çoğu beyinde, geri kalanı omurgada ve bedenin öbür kesimlerinde, ilgili sinirlerde yer alır. Her beyin hücresi 5.000-50.000 sinir hücresiyle bağlantılıdır. Sinir akıları sinir lifleri boyunca taşınır ve beyinde elektrik dalgalarına yol açar. Bu elektrik dalgaları kafa derisinde ölçülebilir.

EEG nörolojide görece eski bir yöntemdir fakat günümüzde de beyin aktivitelerinin ölçülmesinde iyi bir yol olarak görülmektedir. Reklam gibi bir uyarıcıya maruz kalındığında nöronlar harekete geçer ve elektrik akımı üretirler. Bu elektrik akımları farklı uyarılma durumlarında farklı şekil ve frekanslarda beyin dalgalarına dönüşür. EEG pazarlama araştırmaları için kullanıldığında deneğin baş bölgesine başlık şeklinde elektrotlar yerleştirilir. Beyin dalgaları çok küçük zaman aralıklarıyla ölçülür. Bazı EEG cihazları saniyede 10.000 kez kayıt yapabilir. Bu duyularımız yardımıyla bilgileri toplama ve düşüncelerimizin hızı düşünüldüğünde oldukça değerlidir (Morin,2011:133).

EEG, fMRI yönteminden farklı olarak beyindeki elektrik dalgalarının potansiyel farklarını ölçmektedir. Beynimiz herhangi bir duygu hissettiği zaman bir elektrik üretir ve EEG cihazı da bu elektriğin beynimizin hangi bölgesinde üretildiğini analiz eder. Volkswagen firması Passat modelinin yeni kasasının tanıtıldığı The Force reklam filminin Sands araştırma şirketi tarafından yapılan EEG analizinde bu reklamın en yüksek etkileşimli reklam spotu olduğu ortaya çıkmıştır. Sands araştırma şirketi aynı zamanda bu reklamı eye tracking yöntemiyle de analiz ederek katılımcıların en çok nereye baktıklarını da incelemiştir(Zeytun, 2014).

EEG cihazı ile yapılan çalışmalarda bazı sınırlar mevcuttur. Örneğin EEG cihazı yer tespitini tam olarak yapamamaktadır. Yani EEG cihazı ile yapılan ölçümlerde beyin hangi bölgesindeki nöronların aktif olduğu tam ve sağlıklı bir şekilde tespit edilememektedir. Bunun nedeni deneğin baş bölgesine yerleştirilen elektrotların korteksin daha ötesinde bulunan yapılardan yeterli elektrik sinyallerini alamamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra beyin aktivitelerimizin yaklaşık %80'lik bir kısmı "dinlenme zamanı" ya da "varsayılan mod" yani "bazal" durumu sürdürmek için kullanıldığından kaydedilen beyin dalgalarımızın tamamen belirli bir uyarıcının etkisiyle oluştuğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Ancak bu metot bazı bilim adamları tarafından pazarlama faaliyetinin amacına ulaşıp ulaşmadığının ölçülmesinde şüpheli olarak görülmektedir. EEG ile elde edilen bulgular bir pazarlama faaliyetinin değerlendirilmesinde yardımcı olabilir ancak beyindeki hangi bölgenin aktiviteyi tetiklediğine dair bilişsel sürecin belirlenmesinde yetersiz olduğu değerlendirilmektedir. EEG yönteminin maliyetinin görece daha az olması son yıllarda nöropazarlama çalışmalarında popülerliğini artırmıştır (Morin, 2011:133). Fazla donanıma ihtiyaç duyulmaması ve düşük maliyetli olması nedeni ile EEG yönteminin kullanımı oldukça yaygındır.

Ancak bu yöntemdeki elektriksel işaretler, homojen olmayan kafa yapısında sıçramalar yapar ve önemli ölçüde bozulmaya uğrarlar. Sıçramaları minimuma indirmek için elektrotlar deriye yapıştırılmadan önce saç yıkama gibi temizlik işlemleri uygulanır. Duyguların ve düşüncelerin beynin hangi bölgesinde gerçekleştiğinin kesin olarak belirlenememesi de bu yöntemin dezavantajlarından biridir. (<http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/beyin-inceleme-yontemleri/12295#ad-image-0>)

Tablo 2. Nöropazarlama Araştırmalarında Elektroensefalogram (EEG) Tekniğine Genel Bir Bakış: Ölçülenler, Kullanım Alanları, Avantajları ve Limitleri

Ölçülenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none"> • Dikkat • Etkileşim/Sıkıntı • Heyecan/Coşku • Duygusal Bağlılık • İdrak • Hafıza Kodlama • Tanınırlık 	<ul style="list-style-type: none"> • Reklamların geliştirilmesi ve test edilmesi • Yeni kampanyaların test edilmesi • Sinema filmlerinin fragmanlarının test edilmesi • Bir video materyali ya da reklamdaki önemli anların tespit edilmesi • Web sitelerinin dizaynı ve kullanılabilirliğinin geliştirilmesi • Mağaza içi deneyiminin test edilmesi • Reklam sloganlarının test edilmesi
Avantajları	Limitleri
<ul style="list-style-type: none"> • fMRI tekniğine göre kullanımı daha basittir • Beyindeki elektriksel aktivitelerin frekansları tespit edilebilir ve aktif olan bölgeleri belirlenebilir • Zamansal olarak çok iyi tespitler yapabildiğinden araştırmacılara beyin aktivitelerindeki ani değişimleri dahi tespit etme imkanı verir • Araştırmacılara beynin sağ ve sol bölgelerinin verdiği tepkiler arasında karşılaştırma yapma imkanı verir • EEG asimetrisi ve kişilik özellikleri arasında güçlü bağ vardır • İstatistiksel yazılım paketleri bulunmaktadır • Ekipman ve işletim maliyetleri diğer nöropazarlama yöntemlerine göre oldukça düşüktür • Zararsız bir metottur ve taşınabilirliği araştırmacıya esneklik sağlar 	<ul style="list-style-type: none"> • Elektrik iletkenliği kişiden kişiye farklılık göstermektedir, kaydedilen her sinyalin tam olarak yerinin tespit edilmesi oldukça zordur • Beynin aktif olan bölgesinin tespiti fMRI yöntemine göre daha zordur, sadece korteksin yüzey bölgelerindeki sinyaller kaydedilebilir • Ölçeklendirilemez • Duygular sadece olumlu ya da olumsuz olarak tespit edilebilir • Sonuçlar deney ortamından ve hareketli nesnelere etkilenir

Kaynak: Bercea, M.D.(2013:5)

4.1.2. PET (Positron Emission Tomography)

PET cihazı daha çok tıp alanında kullanılmaktadır. Özellikle nükleer tıp uzmanları kanser hücrelerinin belirlenmesinde PET cihazını kullanmaktadır. PET cihazı ile yapılan standart ölçümler vasıtasıyla vücut sistemimizin geniş bir alanı taranarak tümörlerin varlığı hakkında detaylı bilgiler elde edilebilmektedir. PET temelde hücrelerin glukoz kullanımını dolayısıyla da ne kadar çalıştıklarını ölçmektedir (Şimşek vd.,2015:1195). Nöropazarlama araştırmalarında da PET cihazından faydalanılabilmektedir.

Tablo 3. Nöropazarlama Araştırmalarında Positron Emission Tomography (PET) Tekniğine Genel Bir Bakış: Ölçülenler, Kullanım Alanları, Avantajları ve Limitleri

Ölçülenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none"> • Duyusal Algı • Duyusal Bağlılık 	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni Ürün Testi • Reklam Testi • Ambalaj Dizayn Testi
Avantajları	Limitleri
<ul style="list-style-type: none"> • Mekansal olarak aktif olan beyin bölgesini yüksek çözünürlükte tespit etmektedir. • Bilişsel ve duygusal tepkilerin güvenilir ve geçerli bir şekilde ölçülmesini sağlar. • Beynin metabolik aktivitelerini takip eder. • Beyindeki kimyasal değişimleri ve beyin sıvılarının akışındaki değişiklikleri tespit eder. 	<ul style="list-style-type: none"> • Radyoaktif materyallerin kullanılması ve bunların kısa ömrü gibi bazı teknik kısıtları vardır. • fMRI cihazı gibi beyin faaliyetlerinin zamansal olarak tespiti konusunda zayıftır. • Oldukça pahalı bir yöntemdir. • Kişisel gizliliğin ihlali gibi etik kaygılar mevcuttur. • Radyoaktif maddelerin kullanımından dolayı zararsız bir yöntem olduğu söylenemez.

Kaynak: Bercea, M.D.(2013:4)

4.1.3. MEG (Magnetoencephalograph)

MEG tarayıcısı beyin hücrelerindeki elektro-kimyasal hareketleri takip ederek görüntüleme imkanı sunar. Böylelikle düşünme ve diğer beyin fonksiyonları hakkında bilgi elde etmiş oluruz. Diğer görüntüleme tekniklerinden farklıdır. MRI; PET Scan gibi diğer beyin tarayıcıları sadece kan dolaşımı hakkında anatomik bilgi verir.

MEG cihazı sayesinde beyin aktivitelerinin değişimine bağlı olarak değişen beyin çalışma frekansı ve dalga yapıları gözlenebilmektedir. MEG yöntemi EEG yöntemi ile benzerlik göstermektedir MEG'de daha kesin sonuçlar elde edilebilmektedir. EEG'den farklı olarak nöronların ürettiği elektrik potansiyelleri değil, üretilen küçük manyetik alanları ölçer. Bu yöntemde elde edilen ölçüm değerleri mutlak değildir. EEG'de olduğu gibi ölçüm sonuçları işlemi yapan probun referans noktasına bağlı değildir. Ölçüm yapan prob, kafa derisi ile temas etmek zorunda olmadığı için de oldukça kullanışlı bir yöntemdir. Ancak bu cihazlar pahalı olmaları nedeniyle kullanımları pek yaygın değildir (<http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/beyin-inceleme-yontemleri/12295#ad-image-0>).

MEG 1960'lı yılların ortalarında ortaya çıkmıştır ve son yıllarda beynin manyetik bölgelerinin ölçülmesi ve görüntülenmesi konusundaki gelişmeler nedeniyle hayli dikkat çekmeye başlamıştır. Beyin aktiviteleri nöronlar arasındaki elektrokimyasal sinyallerin bir sonucudur. Sinirsel aktiviteler belirli bir manyetik alan oluşturur ve bu alan MEG cihazı tarafından ölçülür. MEG neredeyse gerçek zamanlı tepkilerin ölçülmesinde harika bir yol olduğunu kanıtıyor olmasına rağmen hem duysual (subcortical) hem de bilişsel fonksiyonların (cortical) incelendiği pazarlama araştırmaları için ideal olduğu söylenemez. Bir çok araştırmacı MEG ve fMRI cihazını beyindeki tepkilerin zamansal ve mekansal sonuçlarına en iyi şekilde ulaşabilmek amacıyla birlikte kullanmayı tercih etmektedir. MEG cihazı beyin faaliyetlerini zamansal olarak çok iyi belirleyebilir. Bunun yanında sinirsel aktivitenin beynin hangi bölgesinde olduğunu EEG cihazından çok daha net bir şekilde belirleyebilir. Bu teknolojinin kullanımı çok pahalı olmasına rağmen MEG yöntemi kullanılarak yapılan bazı kayda değer çalışmalar objeleri tanıma, sözlü kelime hafızasına erişim ve belli olayları hatırlama gibi kontrol edilebilir bilişsel görevler belirli dalga boyları ile ilişkilidir. Bu da bize MEG cihazının belinen bölgelerin veya verilen bir görevde aktivite üretmesi beklenen bölgelerin ölçülmesi için kullanılması keşif amaçlı araştırmalar için kullanılmasından daha uygundur denilebilir. MEG cihazının kullanımının da bazı dezavantajları mevcuttur. MEG cihazının da aynen EEG cihazı gibi beyin

yüzeyindeki aktivitenin belirlenmesinde bazı eksiklikleri vardır. Bundan dolayı da beynin subkortikal bölgelerinin görüntülenmesinde iyi bir yöntem değildir (Morin, 2011:134).

Tablo 4. Nöropazarlama Araştırmalarında Magnetoencephalography (MEG) Tekniğine Genel Bir Bakış: Ölçülenler, Kullanım Alanları, Avantajları ve Limitleri

Ölçülenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none"> • Algı • Dikkat • Hafıza 	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni ürünlerin test edilmesi • Reklamların test edilmesi • Ürün ambalaj dizaynlarının test edilmesi • İhtiyaçların tespit edilmesi • Duyuların test edilmesi
Avantajları	Limitleri
<ul style="list-style-type: none"> • İyi zamansal çözünürlüğü vardır • Zararsız bir yöntemdir • Bilişsel ve duygusal tepkilerin ölçülmesinde geçerli ve güvenilir sonuçlar verir • Beyindeki kimyasal değişimleri ve beyin sıvılarının akışındaki değişiklikleri tespit eder. 	<ul style="list-style-type: none"> • Deneysel dünyanın manyetik alanının etkilemediği yerlerde yapılmaktadır • Beynin aktif olan bölgesi EEG yönteminden daha iyi olsa da tam olarak tespit edilemez • Ölçümlenememektedir • Oldukça pahalı bir yöntemdir. MEG ekipmanları ortalama 150.000 EUR civarındadır • Kişisel gizliliğin ihlali gibi etik kaygılar vardır • Verilerin analizi görece zordur

Kaynak: Bercea, M.D.(2013:6)

4.1.4. fMRI (fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme)

fMRI için günümüz modern teknolojisinin, beyin inceleme yöntemleri için geliştirdiği son model teknoloji denilebilir. Araştırmacılar ve bilimadamları, fMRI gibi teknolojilerin yardımıyla beyindeki kan akışını 100.000'den fazla bölgede inceleyerek, beynin bilgileri nasıl işlediğine dair oldukça önemli fikirler elde etme ve zihnimizi daha önce olmadığı kadar detaylı bir şekilde inceleme imkanı bulmuştur (Hunt,2008).

fMRI yöntemi, EGG ve MEG'ye göre oldukça kapsamlı analizler için kullanılabilir. Bu analiz yönteminin en temel ve en önemli özelliği, nöronların faaliyetleri sonucu beynin çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan enerji miktarlarını radyo dalgaları yardımıyla yüksek bir doğruluk ile ölçebilmesidir. Bu ölçüm işlemi dolaşım sistemi tarafından dağıtılan enerjinin, beyindeki bazı bölgeler tarafından kullanılmasıyla yapılır. EEG ve MEG'den farklı olarak, kişinin ruh halinin beynin hangi bölge veya bölgelerinde gerçekleştiğini belirleyebilmektedir. Bu iki özellik sayesinde fMRI yöntemi ile beynin üç boyutlu fotoğrafı çekilebilmektedir

(<http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/beyin-inceleme-yontemleri/12295#ad-image-0>).

EEG ve MEG cihazlarının aksine fMRI cihazı ile yapılan araştırmalarda bir MRI cihazı kullanılarak beyindeki kan akışının değişimi incelenir. fMRI aktif beyin bölgelerini tespit ederken elektriksel sinyaller yerine kan akımının hızı ve kandaki oksijen yoğunluğu bilgileri kullanır. Nöronlar harekete geçmek için enerjiye ihtiyaç duyarlar. Burada pazarlama araştırmacıları için kritik nokta fMRI cihazı tarafından ölçülen BOLD sinyalleri arasındaki farkı tespit etmektir. BOLD kandaki bağlı oksijen seviyesi olarak çevirebileceğimiz "Blood Oxygen Level Dependant"ın kısaltmasıdır. Tüketici reklam, gibi bir uyarıcı ile karşılaştığında deneğin beynine uyku halindeki göre daha fazla oksijenli kan ulaşır. Bu değişim kanımızdaki su moleküllerinde bulunan hidrojen protonları tarafından manyetik alanda değişimlere neden olur. fMRI çalışmalarının temelinde fMRI cihazı nöronlarımızdaki elektrokimyasal sinyalleri direkt olarak ölçmesinde BOLD sinyallerindeki değişimi tespit ederek nöron aktivitelerini doğru bir şekilde tespit etmek yatar (Morin, 2011:134).

fMRI cihazı vasıtasıyla beyin ödül, zevk, endişe gibi duygulardan sorumlu olan bölgelerine bakılarak verilen uyarıcının tüketicide oluşturduğu duygu tespit edilmektedir. fMRI tekniğinin en önemli avantajı EEG cihazına oranla 10 kat daha fazla ve ayrıntılı veriler elde edilebilmesidir. Kaliforniya Üniversitesi'nde (UCLA) yapılan bir araştırmada sigara karşıtı üç reklam filmi fMRI yöntemiyle incelenmiştir. Öncelikle katılımcılara bu reklam filmleri izletilmiş ve reklamın etkinliği ile ilgili puanlama yapmaları istenmiştir. Katılımcıların bir çoğu bir kadının yarım kalan sigarayı almak için camdan atladığı filmin daha etkili olduğunu söylemiştir. Ancak katılımcıların beyinleri fMRI cihazı ile incelendiğinde gösterilen diğer reklam filminin daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Farklı eyaletlerde yayınlanan bu üç reklam filmi içerisinde fMRI sonuçlarına göre en etkili olduğu tespit edilen reklam filminin gösterildiği eyaletlerde diğer iki eyalete göre %30 oranında daha yüksek geri dönüş olmuştur. Bir diğer araştırmaya göre ise fMRI cihazı vasıtasıyla sigara paketleri üzerinde bulunana uyarı yazılarının tüketiciyi daha çok sigara tüketmeye yönlendirdiği ortaya çıkmıştır (Zeytun, 2014).

fMRI cihazı beyindeki hangi bölgenin faaliyette olduğunu EEG cihazına göre 10 kat iyi bir şekilde tespit edebilir. Ancak zamansal olarak bu ölçümün yapılmasında fMRI cihazı görece daha yavaştır. Bunun nedeni nöronların harekete geçmesiyle BOLD sinyallerinin değişimi arasında belirli bir zaman farkının olmasıdır. Bu zaman farkı genellikle birkaç saniyelik bir farktır. Yine de fMRI cihazının en büyük avantajı özellikle duygusal cevaplardan sorumlu olan beyin dip bölgelerini görüntüleyebilmesidir. fMRI cihazı da aynen MEG cihazı gibi oldukça pahalıdır ancak ekipmanlarına ulaşım MEG cihazına göre daha kolaydır. Bütün bu faktörler fMRI tekniğinin dünya çapında beyin görüntüleme için neden en çok tercih edildiğini göstermektedir. Benzer şekilde de nöropazarlama araştırmacıları için de diğer yöntemlere göre daha çok tercih edilmektedir (Morin,2011:134).

Tablo 5. Nöropazarlama Araştırmalarında Functional Magnetic Resonance Imaging (fMRI) Tekniğine Genel Bir Bakış: Ölçülenler, Kullanım Alanları, Avantajları ve Limitleri

Ölçülenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none"> Hafıza Kodlama Duyusal Algı Duygusal Bağlılık Arzu Güven Marka Sadakati Marka Tercihi Marka Hatırlanırılığı 	<ul style="list-style-type: none"> Yeni Ürün Testi Yeni Kampanya Testi Reklam Geliştirme ve Testi Bir Reklam Materyali ya da Videosundaki önemli noktaların tespiti Ambalaj Dizaynlarının Testi Fiyat Testi Marka Konumlandırma Tercih Tahminleri İhtiyaçların Tespiti Ünlülerin Kullanıldığı Reklamın Duyusal Testi
Avantajları	Limitleri
<ul style="list-style-type: none"> Beyin aktivitelerini mekansal olarak yüksek çözünürlükte tespit eder. Beyindeki psikolojik süreçlerin yorumlanmasına olanak sağlar. Tüketici tercihlerinde ve tüketim sırasında sinirsel işlemlerin yerini belirleyebilir. Bilişsel ve duygusal tepkilerin güvenilir ve geçerli bir şekilde ölçülmesini sağlar. Beyindeki kimyasal değişimleri ve beyin sıvılarının akışındaki değişiklikleri tespit eder. Zararsız bir yöntemdir. 	<ul style="list-style-type: none"> Oldukça pahalı bir yöntemdir. Makine ekipmanları 800.000 EUR, işletim maliyeti yıllık 80.000-200.000 EUR ve denek başına analiz maliyeti ortalama 100 EUR'dur. Denek işlem boyunca hareketsiz durmalıdır. Özellikle hızlı gelişen olayları yakalama konusunda zamansal olarak sıkıntılar yaşanmaktadır. Ölçeklenebilir bir yöntem değildir. Yapılan çalışmalar henüz başlangıç aşamasındadır. Verilerin analizi oldukça zordur. Kişisel gizliliğin ihlali gibi etik kaygılar giderek artmaktadır.

Kaynak: (Bercea, 2013:3-4)

4.2. Biometrik Ölçümler

4.2.1. Eye Tracking (göz izleme)

Eye Tracking, göz bebeği hareketlerinin kızılötesi ışınlar yardımı ile izlenerek kalitatif ya da kantitatif sonuçlar sunan bir teknolojidir. Göz izleme olarak da bilinen bu teknikte kullanıcıların gerçek nesnelere ya da bir ekrana bakarken göz bebeklerinin nereye odaklandığını tespit etmek mümkündür. Katılımcıların test esnasında ilk baktıkları nokta, odaklandıkları alanlar ve bu alanlara bakma süreleri gibi önemli veriler sunar. Eye Tracking 1980'lerden beri kullanılan bir araştırma tekniği olsa da, Eye Tracking ve EEG analizlerinin birlikte kullanılması yeni bir gelişmedir. Bu iki sistemin entegre edildiği araştırmalarda, tüketicilerin gerek ekran karşısında gerekse alışveriş sırasında ne gördüğünü, ne hissettiğini bilimsel olarak saptamak mümkündür (<http://www.bilten.com.tr/?s=11>).

Eye Tracking cihazı genellikle web site tasarımı, marketlerdeki raf dizaynı ve billboardlarda kullanılmaktadır. Tüketicinin kendine verilen uyarıcıda nereye dikkat ettiğini hangi bölgenin daha fazla dikkat çektiğini tespit etmektedir. Eye Tracking yöntemi hem görsel hem de duygusal tepkileri tespit edebilmek amacıyla genellikle EEG cihazı ile birlikte kullanılmaktadır (Zeytun,2014).

Tablo 6. Nöropazarlama Araştırmalarında Göz İzleme (Eye-Tracking) Tekniğine Genel Bir Bakış: Ölçülenler, Kullanım Alanları, Avantajları ve Limitleri

Ölçülenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none"> Görsel sabitleme Araştırma Göz hareket şekilleri Mekansal çözünürlük Heyecan/Coşku Dikkat Gözbebeği büyümesi 	<ul style="list-style-type: none"> Web siteleri ve kullanıcı arayüzlerinin test edilmesi Mağaza içi tepkilerin test edilmesi Ambalaj üzerindeki marka ve ürün isminin görünürlüğünün test edilmesi Reklam ve video materyallerinin test edilmesi Görüntü ve baskı tasarımlarının test edilmesi Raf düzeninin test edilmesi Ürünlerin yerleşimlerinin test edilmesi
Avantajları	Limitleri
<ul style="list-style-type: none"> Gözbebeği büyümesi ve göz kırpması hızı görüntülerin işlenmesi ve heyecan düzeyi ile ilgili doğru bilgiler verir Dilene yere taşınabilme imkanı vardır Mekansal olarak tespit yapabilmektedir Zararsız bir yöntemdir 	<ul style="list-style-type: none"> Maliyeti görece yüksektir Sonuçların güvenilirliği sorgulanmaktadır Çıkan verilen katılımcının göz durumu ile yakından ilgilidir

Kaynak: Bercea, M.D.(2013:8)

4.2.2. GSR (Galvanic Skin Response -Galvanik Deri Tepkisi)

Derinin elektrik geçirgenliğine göre verdiği tepkiye denir. Kişi heyecanlandığı zaman derisinin elektrik geçirgenliği değeri değişiklik göstermektedir. Bu sayede GSR sensörleri ile, heyecan durumu rahatlıkla ölçülebilmektedir. Genellikle yalan makineleri de bu prensiple çalışmaktadır.

Güçlü duygular sinir sistemimize uyarılar gönderir ve buda ter bezleri tarafından daha fazla ter depolanmasına neden olur. GSR, güçlü hislerin bir elin iki parmağına bağlanan iki basit elektrotla tespit edilmesini sağlar,

GSR yöntemiyle hissettiğimiz duygulara bağlı olarak cildimizde oluşan farklılıklar ölçülmektedir. Duygusal durumumuzdaki değişikliklere cildimiz tepkiler vermektedir. Endişe, korku ya da mutluluk

duyduğumuz zaman cildimizde oluşan tepkiler GSR cihazı vasıtasıyla tespit edilerek kişinin duygu durumu analiz edilebilmektedir

(<http://bigumigu.com/haber/noropazarlama-duygular-rasyonalite/> E.T.26.01.2016).

Tablo 7. Nöropazarlama Araştırmalarında Galvanic Skin Response (GSR) Tekniğine Genel Bir Bakış: Ölçülenler, Kullanım Alanları, Avantajları ve Limitleri

Ölçülenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none"> Uyarılma derecesi 	<ul style="list-style-type: none"> Pazarlama performans tahmini
Avantajları	Limitleri
<ul style="list-style-type: none"> Yazılım gerçek ses ile gerçek uyarılmayı birbirinden ayırmaktadır Uyarılma derecesi tespit edilebilmektedir Pazar performansını kişisel raporlardan daha iyi tahmin edebilmektedir 	<ul style="list-style-type: none"> Stres ve heyecan benzer sonuçlar verdiği için duygusal tepkilerin ayrımı tam olarak yapılamamaktadır

Kaynak: Bercea, M.D.(2013:9-10)

4.3. Psikometrik Ölçümler

Nörometrik ve biyometrik ölçümlerin dışında psikometrik ölçümlerde nöropazarlama araştırmalarında kullanılmaktadır. Psikometrik ölçümler ile beyin aktivitelerini dolaylı yoldan ölçülebilmektedir. Psikometrik ölçümlerde temel olarak örtük çağrışım testlerindeki tepki zamanı ve davranışlar tespit edilir (Varan vd.,2015:178). İnsanların genel olarak gerçek fikirlerini söylemek konusunda çekinceleri vardır. Örnek olarak günde 4 paket sigara içen bir kişiye kaç paket sigara içtiği sorulduğunda genellikle çekindiği için 4 paket yerine daha az bir sayı söyler. Yine aynı şekilde dişini pek sık fırçalamayan bir kişiye dişinizi günde kaç kere fırçalıyorsunuz diye sorulduğunda günde 1 sefer cevabını almanız daha mümkündür. Örtük çağrışım testleri sayesinde insanlar söylemek istemedikleri ya da söyleyemedikleri örtük tutum veya davranışlar ölçülebilmektedir (<https://implicit.harvard.edu/implicit/turkey/background/index.jsp> E.T.26.01. 2016).

Tablo 8. Nöropazarlama Araştırmalarında Örtük Çağrışım Testi Tekniğine Genel Bir Bakış: Ölçülenler, Kullanım Alanları, Avantajları ve Limitleri

Ölçülenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none"> Reaksiyon süresi Tepkinin altında yatan davranış ve değerlendirmeler 	<ul style="list-style-type: none"> Ünlülerin yer aldığı reklamlarda ve sponsorluklarda doğru seçeneğin test edilmesi Kategori segmentasyonu Marka konumlandırma Belirgin ambalaj özellikleri
Avantajları	Limitleri
<ul style="list-style-type: none"> Kişisel davranış ve deneyimlerin daha bütünsel resmi ortaya çıkmaktadır Ürün hiyerarşilerinin tanımlanması sağlanır Davranışların saklanması daha zor olduğundan daha az önyargılı bir yöntemdir 	<ul style="list-style-type: none"> Deneklerin birlikte çalışmaları gerektiğinden deney performansı katılımcıların performansı ile doğru orantılıdır.

Kaynak: Bercea, M.D.(2013:9)

5. Nöropazarlama Çalışmaları

Nöropazarlama alanında yapılan çalışmalar tüketici karar verme sürecine farklı bir açıdan bakmaya vesile olmaktadır. Yapılan son çalışmalar birçok beyin bölgesinin ödül ve zevk ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber nöropazarlama araştırmaları tüketicilerin otomobil tercihlerinden, gıda ürünlerinin renk ve kokuları arasındaki ilişkiye ya da hangi reklam çeşidinin

hangi farklı mesajları tüketiciye ulaştırmada daha başarılı olduğuna kadar bir çok farklı konuyu ele almaktadır. (Lee vd.,2007:200).

Erk ve diğerleri 2002 yılında fMRI cihazı ile yaptıkları çalışmada spor otomobiller gibi toplum nazarında değeri daha yüksek olan objelerin orbitofrontal korteks, anterior cingulate bölgeleri, oksipital korteks gibi beyin ödül merkezi olarak bilinen bölgelerinde daha düşük değere sahip küçük otomobillere göre daha fazla aktiviteye neden olduğunu ortaya koymuştur (Erk vd., 2002:2501).

Birçok şirket bu teknolojiyi kullanmaktadır. 2002 yılında Daimler&Chrysler için çalışan bir grup bilim adamı fMRI cihazı sayesinde tüketicilerin otomobillere nasıl tepki verdiklerini daha iyi anlayabildiklerini keşfetmişlerdir (Hunt,2008). Çalışmada deneklere aralarında Mini Cooper ve Ferrari marka araçlarında yer aldığı otomobillerin fotoğrafları gösterilerek deneklerin beyin faaliyetleri fMRI cihazı yardımıyla kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Mini Cooper marka aracın fotoğrafı gösterildiğinde beyin insan yüzüne tepki veren bölgesinin harekete geçtiği gözlemlenmiştir. Bu çalışma sonucunda Mini Cooper marka araçların bebek yüzüyle ilintilendirildiği ortaya çıkmıştır (Lindstorm,2009:39).

Bunun yanında McClure ve diğerleri 2004 yılında pazarlama literatüründe çok dikkat çeken bir başka çalışmaya imza atmışlardır. Yaptıkları çalışma sonucunda Coca Cola markasının tüketicilerin zihinlerinde Pepsi markasına oranla çok daha yüksek bir etkiye sahip olduğunu gözlemlenmişlerdir. Tüketiciler Coca Cola ürününü tüketirken beyinlerindeki duygusal merkez Pepsi ürününe oranla daha fazla aktif olmaktadır. Oysa tüketiciler hangi markanın ürününü kullandıklarını bilmediklerinde böyle bir durum söz konusu değildir (McClure vd.,2004). Bu gibi çalışmalar tüketicinin karar verme süreçlerinin ne kadar kompleks bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmaya göre tüketiciler Coca-Cola ürününü tükettiklerinin farkında oldukları zaman Coca-Cola'yı tercih ettiklerinin farkında oldukları zaman Coca-Cola'yı tercih ettiklerini söylemiştir ve beyinlerindeki EF bölgesi yanmıştır. Hangi markayı tükettiklerini bilmedikleri zaman ise Pepsi markasını tercih etmişlerdir. McClure ve arkadaşlarının yaptığı bu çalışma bir çok pazarlama araştırmacısını nörobilimin kararlarımızın tespit edilebilmesinde faydalı olabileceğine dair ikna etmede yeterli olmayabilir ancak birçoklarının da nörobilimin bu konudaki potansiyel gücünü farketmesini sağlayacaktır (Morin,2011:135).

Peter Graser vd. yaptıkları MRI çalışmasında deneklere Madonna, suşi, brokoli, Bill Clinton, Golden Retriever, Coca-Cola resimleri göstererek beyin görüntülerini MRI cihazında incelemişlerdir. Çalışma sonucunda deneklerin hoşlandıkları bir resmi gördükleri zaman medial prefrontal kortekslerinde faaliyetin arttığını gözlemlenmişlerdir. Bu bölge benlik duygusu ve tercihler ile ilişkili olan beyin bölgesi olarak bilinmektedir (Wahlberg,2004).

2007 yılında MIT, Stanford ve Carnegie Mellon Üniversitesi'ndeki araştırmacılardan oluşan bir grup hangi ürün ve fiyat kombinasyonunun ürünü satın almayı gerçekleştireceğini doğru bir şekilde tahmin etmiştir. Bu grubun yaptığı şey ise ön beyindeki nucleus accumbens denilen bir grup nöronu incelemek ve bu bölgenin harekete geçmesini beklemektir. Bu nöronlar finansal bir başarı kazandığımızda da harekete geçen bölgedir.

2010 yılında Starbucks firması ürünleri için bir fiyat politikası belirlemek amacıyla Münih Üniversitesi ile birlikte bir çalışma yürütmüştür. Deneklere Starbucks ve başka bir firmanın kahvelerinin resimleri gösterilmiş hemen sonrasında ise kahveler için ödenmesi gereken ücretler gösterilmiştir. Araştırma sonucunda tüketicilerin Starbucks kahvelerini ucuz fiyata içmek istemedikleri, düşük fiyata karşı negatif dalgalar tespit edilmiştir. Yine benzer durum aşırı yüksek

fiyatlar için de gözlenmiştir. Tüketiciler için en küçük boy kahveye 2.40 euro verilmesi makul bir ücret olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda Starbucks kahveleri için en makul ücretler tespit edilmiş ve şirket ücret politikasını bu yönde belirlemiştir. Bu araştırmadan sonra ise kahve satışında %33 artış gözlenmiştir (Taş, 2015).

Sigara paketlerinin üzerinde bulunan görseller üzerine yapılan bir nöropazarlama araştırmasında çalışmaya katılan 32 deneğe öncelikle bir anket uygulanmış ve bu ankette sigara paketleri üzerindeki görsellerden etkilenip etkilenmedikleri sorulmuştur. Ankete katılan denekler kendilerine gösterilen görsellerden etkilendiklerini ve sigara içme isteklerinin azaldığını belirtmişlerdir. Daha sonra aynı kişilere sigara paketlerinin üzerindeki uyarıcı görseller farklı açılardan gösterilerek deneklerin beyinleri incelenmiştir. Deney sonucunda deneklere gösterilen uyarıcıların sigara içme isteğini azaltmak bir yana daha çok artırdığı ortaya çıkmıştır. Beyindeki arzu bölgesi olarak bilinen Akumben çekirdeği uyarıcı görsellerin gösterilmesi sırasında harekete geçmiştir (Lindstorm,2009:24).

Dini inançlar ile marka bağımlılığı arasındaki bağlantının ölçüldüğü bir başka nöropazarlama çalışmasında ise dindar erkeklerin dini öğelere karşı hissettikleri ile belirli bir markaya karşı hissettiklerinin ne kadar benzeştiği ölçülmüştür. Dindarlık seviyeleri yüksek olan 65 deneğe hem markalar hem de dinsel öğeler gösterilmiştir. Deney sonucunda güçlü markaların zayıf markalara göre daha fazla beyin aktivitesine neden olduğu ortaya çıkmıştır. Daha ilginç ise deneklerin dini öğelere verdikleri tepkiler ile güçlü markalar için verdikleri tepkilerin aynı olmasıdır. Deneklere zayıf markalar gösterildiğinde benzer bir etki ortaya çıkmamaktadır. Bu deney vasıtasıyla inançlarımızın satın alma kararlarımız üzerinde etkisi olduğu ortaya çıkmıştır (Lindstorm, 2009:121).

SST (Sabit Hal Tipografisi) cihazı vasıtasıyla yapılan bir başka nöropazarlama araştırmasında deneklere 3 farklı TV programı izlettirilerek bu programları değerlendirmeleri istenmiştir. Deney aşamasından önce 200 katılımcıya anket yapılmış ve anket sonucunda Eviniz ne kadar temiz isimli yarışma programı beğenilirken Quizmania ve Kuğu isimli programlar katılımcılar tarafından fazla beğenilmemiştir. Anket çalışmasından sonra 200 katılımcı SST cihazı vasıtasıyla incelenmiş ve anket sonuçlarına göre beğenilmeyen Quizmania programının SST verilerine göre en çok beğenilen program olduğu ortaya çıkmıştır (Lindstorm,2009:168).

Ülkemizde de bu alanda teorik ve uygulamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Nöropazarlama üzerine ülkemizde yapılan teorik çalışmalardan bazılarını Yücel ve Yılmaz (2016) , Yılmaz vd. (2016), Özdoğan vd.(2008), Ural (2008), Tüzel (2010), Eser vd.(2011), Yücel ve Çubuk (2013), Yücel ve Çubuk (2014), Aytekin ve Kahraman (2014), Akın ve Sütütemiz (2014), Ceylan ve Ceylan (2015), Ustaahmetoğlu (2015) olarak sıralayabiliriz. Ülkemizde yapılan uygulamaya yönelik nöropazarlama çalışmalarının sayısı da giderek artmaktadır (Yücel,2016). Yücel vd. (2015) 100 gönüllü ile yaptıkları çalışmada katılımcıların devlet başkanlarının güç, karizma, güven ve barışçıl kavramlarını nasıl eşleştirdiklerini nöropazarlama yöntemlerini kullanarak tespit etmeyi amaçlamışlardır. Yücel vd.(2015) 18-26 yaş arasındaki 30 gönüllü ile EEG cihazını kullanarak tüketicilerin kahve marka tercihlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Demirtürk (2016), 36 kadın doğum uzmanı gönüllü ile EEG cihazı vasıtasıyla kokunun tüketici satın alma davranışı üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlayan bir çalışma yapmıştır. Bunun yanı sıra EEG cihazı kullanılarak sigara karşıtı kamu spotlarının sigara kullanan ve kullanmayan gönüllüler üzerindeki etkilerini ölçmeyi amaçlayan (Özer, 2016) ve bir çikolata firması reklamının tüketiciler üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlayan doktora tez (Köylüoğlu,2016) çalışmalarının yanı sıra GSM operatörlerinin marka kişiliklerini tespit etmeyi amaçlayan yüksek lisans tez (Bayır, 2016) çalışmaları da Fırat Üniversitesi Pazarlama ve Nöropazarlama Araştırma Merkezinde uygulamalı olarak yapılmıştır.

6. Nöropazarlama ve 4P

6.1. Ürün

Ürün bir ihtiyacı karşılamak amacıyla pazara sunulan herşeydir denilebilir. Ürünü sadece somut bir şey olarak düşünmek doğru olmaz. Bir müzik çalar, otomobil, tatil paketi, kahve, aile doktorunuzdan alacağınız bir tavsiye ya da online servis hizmetleri hepsi birer ürün olarak değerlendirilmektedir. Genel olarak tanımlanacak olursa ürün; fiziksel objeler, hizmetler, organizasyonlar, fikirler, yerler, etkinlikler ya da bütün bu bileşenlerin karışımını içerebilir (Kotler ve Armstrong,2001:189-190). Ürün 4P'nin en önemli öğelerinden bir tanesidir. Bir ürünün de en karakteristik özelliği o ürünün dış görünümü ve dizaynıdır. Son yıllarda ürün dizaynları büyük bir değişim geçirmektedir. Bir çok araştırmada da ürün dizaynının satış başarısındaki en önemli etken olduğu sonucu olduğu ortaya çıkmıştır (Bloch,1995:16). 2002 yılında Erk vd.'nin yaptığı çalışma da beynin farklı dizaynlara sahip olan otomobillere nasıl tepkiler verdiği fMRI cihazı ile ölçülmüştür (Erk vd., 2002). Yapılan çalışmalar ürün dizaynı ve satın alma kararları arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymaktadır. Geleneksel pazarlama uygulamaları genellikle tüketicinin gerçekten ne düşündüğü hakkında yeterli bilgiyi elde etmede yeterli olmamaktadır (Hubert ve Kenning,2008:275). Ürün konusunda da pazarlama araştırmacılarının karşılaştığı problem daha önce de bahsedildiği gibi tüketicilerin o ürünü neden tercih ettikleri hakkındaki gerçek duygu ve düşüncelerini tam olarak ifade edememeleridir (Morin,2011:133, Ariely ve Berns,2010:284, Rantalainen ve Gurung,2014:15). Bunun yanı sıra tüketiciler bilinçaltı seviyede satın alma tercihlerini etkileyen bazı bilgilere sahip olabilir (Ariely ve Berns,2010:284). Tüketicinin satın alma davranışını etkileyen bu gibi faktörlerin de geleneksel metotlar ile tam olarak tespit edilmesi mümkün değildir. Nörobilim tam bu noktada devreye girerek tüketicinin o ürün ve dizaynı hakkında gerçekten ne düşündüğü doğru bir şekilde tespit edilerek tüketicinin hangi tür ürünlere ilgi gösterdiği belirlenebilir. Erk vd. (2002)'nin yaptığı çalışma göz önüne alındığında sportif dizayna sahip otomobillerin orbitofrontal korteks, anterior cingulate bölgeleri, oksipital korteks gibi beynin ödül merkezi olarak bilinen bölgelerinde farklı dizayna sahip otomobillere göre daha fazla aktiviteye neden olduğunu ortaya koyulmuştur (Erk vd.,2002:2501). Reimann vd.(2010)'nin fMRI cihazı kullanarak yaptığı araştırmada ise estetik dizayna sahip ürünlerin tanınan markaların standart paketlerdeki ürünlerine göre daha fazla tercih edilmektedir (Reimann vd.,2010:431). Bu gibi bilgilere geleneksel metotlar ile ulaşmak mümkün değildir. Nörogörüntüleme teknikleri sayesinde ürün ve dizaynı hakkında detaylı bilgiler elde edilerek şirketlerin hatalı yatırımların önüne geçebilmeleri ve kaynaklarını daha iyi kullanabilmeleri sağlanabilir.

6.2. Fiyat

Kar amaçlı kurulan bütün organizasyonlar ve birçok kar amacı gütmeyen kuruluş ürün ve hizmetleri için belirli bir fiyat belirlerler. Evimiz için kira öderiz, eğitimimiz için ücret öderiz ya da doktorumuz veya dişçimiz için bir ücret öderiz. Bunun yanında havayolu ve demiryolu taşımacılığı, kamusal hizmetler gibi kullandığımız hemen her ürün ve hizmetin bir ücreti vardır. Kısaca tanımlanacak olursa bir ürün ya da hizmet için belirlenen parasal değerdir. Geçmişte fiyat tüketici davranışını etkileyen en önemli faktör iken günümüzde bu durum yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Ancak görece daha fakir olan ülkelerde fiyat hala tüketici davranışını etkileyen en önemli unsur olarak dikkat çekmektedir (Kotler ve Armstrong,2001:241-242). Fiyat konusunda en dikkat çeken şeylerden bir tanesi de birbirine yakın fiyatların ürün kategorisine bağlı olarak tüketiciler tarafından farklı algılanmalarıdır. Bir tarafta tüketici eğer ürünün kalite standartlarından emin değilse yüksek fiyatı bir kayıp olarak görebilir, diğer tarafta ise yüksek fiyatlar bir kalite göstergesi olarak algılanarak satın

alma ihtimalini olumlu yönde etkileyen bir faktör olabilir (Völckner,2007:362). Bunun yanısıra fiyat etiketleri üzerindeki küçük değişiklikler dahi satışların artırılması için etkili bir yöntem olabilir. 2005 yılında yapılan bir çalışmaya göre ürün fiyat etiketinin 5 USD'dan 4.99 USD'a indirilmesi satışlarda %4.5'luk bir artışa neden olmuştur (Bizer ve Schindler,2005:777). Bu noktada nörogörüntüleme teknikleri bize daha doğru sonuçları almamızda yardımcı olabilir. Örneğin beynin zamansal ve mekansal tepkilerinin aynı anda incelenmesi bize 4.99 USD'lık etiketin 5.00 USD'lık etiketten neden daha ucuz olarak algılandığı sorusunun cevabının bulunmasında yardımcı olabilir. Tüketiciler gerçekten virgülden sonraki son 2 rakamı görmezden mi geliyorlar yoksa farklı bir şekilde mi bu bilgileri işliyorlar ? Bunun yanında zaman ya da farklı kısıt unsurları fiyatın işlenmesini etkiliyor mu ? Nörogörüntüleme teknikleri fiyat konusunda farklı bir bakış açısı sunabilir. Bir ürünün fiyatı salt rasyonel bir durum mudur yoksa duygusal veya ödül merkezli çağrışımları da içerir mi ? Örneğin, bir kutu şeker ile pahalı bir otomobil ya da güzel bir spor ayakkabının fiyatları görüldüğünde beynin hangi bölgeleri harekete geçiyor ve bu fiyatlar birbirinden farklı şekilde mi algılanıyor ? Bütün bu sorular nörogörüntüleme teknikleri sayesinde tespit edilebilir (Lee vd.,2007:202). Simon ve Dolan(1998)'e göre ürün fiyatlarının doğru bir şekilde belirlenebilmesi için tüketicinin belirli bir ürün için ne kadar ödemeye istekli olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bu fiyatın tam ve sağlıklı bir şekilde belirlenebilmesi de geleneksel pazarlama metotları ile oldukça zordur (Hubert ve Kenning,2008:281-282). Bir ürünün fiyatı belirlenirken cevaplanması gereken en önemli sorulardan bir tanesi de tüketicinin o ürüne ne kadar değer biçtiğidir. Belirlenen fiyat tüketicinin o ürün için düşündüğü değerden fazla ise o ürünün başarılı olması pek mümkün değildir (Karafakıoğlu,2006: 227). Bunun yanında ürünün fiyatının artırılması ya da azaltılması da tüketicide olumsuz duyguların oluşmasına zemin hazırlayabilir. Örneğin ürün fiyatının artırılması tüketicide "kayıp" duygusunu tetiklerse ürün satışına olumsuz etki yapabilir. Diğer taraftan fiyatların yükselmesi kalite algısını artırabilir ve bu da satışlara olumlu etki yapabilir (Kottier,2014:7). fMRI, EEG, MEG gibi nöropazarlama araçları da bu noktada pazarlamacılara fırsat sunmaktadır. Ürün fiyatlarının belirlenmesi konusunda yapılmış nöropazarlama çalışmaları mevcuttur. Knutson vd.(2005) yaptığı çalışmada negatif fiyat efektinin sinirsel ilişkilerini incelemiştir. Yaş ortalaması 22 olan 14 deneye fMRI makinesine bağlıyken önce bir ürünün fotoğrafı gösterilmiş daha sonra da aynı fotoğraf o ürünün fiyatı ile birlikte gösterilmiştir. Daha sonra da o ürünü satın alıp almayacakları sorulmuştur (Knutson vd.,2005:4807). Knutson vd.(2005)'nin yaptığı çalışmanın üç temel sonucu vardır. Birincisi, nucleus accumbens (kazanç beklentisiyle aktive olur) ile ürün tercihi arasında ilişki vardır. İkincisi, insula (kayıp beklentisiyle aktive olur) ile yüksek fiyatlar arasında ilişki vardır. Üçüncü ve son olarakta medial prefrontal korteks (kazanç ve kayıpların değerlendirilmesi ile aktive olur) ile indirimli fiyatlar arasında ilişki vardır (Kottier,2014:6). Plassman vd.(2007) çalışmasında karnı aç olan deneklere çeşitli yiyecekler gösterilerek denegin kişisel olarak ne kadar ödeyebileceğini belirlemeye çalışmışlardır. Sonuçlara göre medial prefrontal korteks ödenebilecek en yüksek fiyatın belirlenmesinde rol oynamaktadır. Dorsolateral prefrontal korteks ise son kararın verilmesinde ve satın almada rol oynamaktadır (Hubert ve Kenning,2008:282). Sonuç olarak bakıldığında ürün ve hizmetlerin fiyatlarının doğru belirlenmesi o ürünün başarısında kritik rol oynamaktadır. Nörogörüntüleme tekniklerinin kullanılmasıyla fiyatların daha doğru bir şekilde belirlenmesi mümkün olabilir. Bu şekilde hem tüketicinin fiyat konusundaki beklentileri belirlenebilir hem de şirketler ürününü en doğru fiyatla satarak satış başarısını artırabilir.

6.3. Dağıtım

Dağıtım pazarlama karmasının elemanlarından bir tanesidir. Genel olarak tanımını yapacak olursak üretilen ürünlerin tüketiciye ulaştırmak amacıyla yapılan faaliyetlerin bütününe dağıtım

denilebilir. Dağıtım üretici ile tüketici arasında köprü görevi görmektedir (Süer,2014:344). Dağıtım kanalları vasıtasıyla ürünler üreticiden tüketiciye ulaştırılır. Bu konuda dağıtım kanallarında yaşanabilecek çeşitli sorunlar firmanın başarısızlığında önemli paya sahip olabilmektedir (Karafakioğlu,2006:197). Dağıtım kanallarının seçimi bir işletmenin en önemli kararlarından biridir çünkü dağıtım kanallarının seçimi şirketin diğer bütün pazarlama kararlarıyla bağlantılıdır. Bir şirket yeni bir ürün üretirken bu ürünün dağıtım kanallarına ne kadar uygun olup olmadığı ve ürün fiyatı belirlenirken bu ürünün internet üzerinden mi, toptancıda mı yoksa yüksek kaliteli ürünlerin satıldığı büyük mağazalarda mı satışa sunulacağı gibi faktörler göz önünde bulundurulur (Kotler ve Armstrong,2001:280). Plassman vd.(2007) yaptığı çalışmada perakende marka sadakatinin sinirsel temellerini belirlemiştir. Plassman vd.'nin fMRI çalışmasında deneklerden perakende markalar arasında seçim yapmaları istenmiş ve satın alma davranışı ile ilgili daha önce toplanan bilgiler birleştirilerek deneklerin favori markaları belirlenmiştir. Daha sonra denekler daha önceki satın alma davranışları baz alınarak iki gruba ayrılmıştır. Birinci gruptaki denekler aynı mağazadan aylık 5 veya daha fazla alışveriş yaparak minimum 250 EUR harcama yapmaktadır. İkinci grup ise aylık sadece bir kez alışveriş yaparak en fazla 50 EUR harcama yapmaktadır. Birinci grup müşteriler “sada katli” ikinci grup müşteriler ise “sada katsız” olarak belirlenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre birinci grup müşteriler duygularını satın alma karar sürecine daha yoğun bir şekilde dahil etmektedir ve favori markaları beyindeki ödül merkezini harekete geçirmektedir. İkinci grup müşterilerde ise bu tarz bir aktivite gözlemlenmemiştir. Bu çalışmadan çıkan sonuç dağıtım kısmında duygusal tetikleyicilerin kullanılması uzun vadeli ve sürdürülebilir müşteri sadakatini oluşturabilir. Öğrenme sürecinde olumlu deneyimler perakende marka ile ilişkilendirilip tüketicinin hafızasında yer edirse satın alma kararı olarak geri dönüşü alınabilir (Hubert ve Kenning,2008:283). Pieters ve Warlop(1999)’a göre ürünler daha çok ilgi çeken yerlerde yerleştirilirse o ürün tüketici tarafından daha çok satın alınır. Hangi alanların daha çok ilgi çektiğinin belirlenmesi için de “eye tracking” yöntemi kullanılabilir. Denekler eye tracking cihazı ile birlikte alışveriş yaptıklarında cihaz deneğin hangi alana daha çok ilgi gösterdiğini, hangi alanın daha çok dikkatini çektiğini belirleyebilir. Bu şekilde de ürünler o raflara yerleştirilerek o ürünün satışı artırılabilir. Son yıllarda eye-tracking yardımıyla yapılan çalışmalara göre üst raflar alt raflara göre daha çok dikkat çekmektedir (Kottier,2014:7).

6.4. Tutundurma

Tutundurma pazarlama karmasının dördüncü elemanıdır. Modern pazarlama dünyasında tüketici ihtiyaçlarını göz önünde bulundurularak üretimin yapılması, ürünün fiyatlandırılması ve dağıtımının yanı sıra şirketlerin göz önünde bulundurması gereken bir başka önemli hususta mevcut ve potansiyel müşterileri ile etkili bir iletişim kurabilmektir. Şirketlerin başarısı çevresi ile kurduğu iletişimin ne kadar etkin olduğuyula orantılıdır. Şirketler çevresi ile iletişiminde reklam, halkla ilişkiler, satış geliştirme, kişisel satış, doğrudan pazarlama gibi yöntemleri kullanır (Süer, 2014:196). Kullanılan tutundurma yöntemlerinin etkinliği müşteriden müşteriye göre değişebileceği gibi pazarın o zamanki koşullarına göre de farklılık gösterebilir. Örneğin ekonomik kriz öncesinde pazar canlıyken başarılı olan bir tutundurma kampanyası ekonomik şartlar değiştikten sonra aynı etkiyi göstermeyebilir. Yine aynı şekilde bir otomobil markası için hazırlanan reklam kampanyası genç tüketiciler üzerinde güçlü bir farkındalık oluştururken orta yaş tüketici grubu için aynı etkiyi oluşturamayabilir. Bu nedenle şirketler pazarı sürekli takip ederek mevcut ve potansiyel müşterilerine hitap edecek şekilde tutundurma faaliyetlerini yürütmek durumundadır (Karafakioğlu, 2006:155). Plassman vd.(2007)’e göre reklam çalışmaları sonucunda ya hemen cevap alınır ya da tüketicinin gelecekteki satın alma davranışlarını etkileyecek şekilde tüketicinin marka hafızasında değişikliklere yol açar (Plassman vd., 2007:151). Bu noktada nörogörüntüleme tekniklerinin kullanılması tüketicilerin o reklam çalışmasını

nasıl algıladıklarının doğru bir şekilde belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır (Hubert ve Kenning,2008:282). Kenning vd.(2009) yaptıkları çalışmada reklam mesajlarının sinirsel aktivitelerini incelemişlerdir. Deneklere fMRI makinesine bağlıken farklı reklamlar izletilerek bu reklamlara ilgi çekme seviyelerine göre notlar vermeleri istenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre denekler tarafından yüksek puan alarak dikkat çekici olarak tanımlanan reklamların beynin duyguların karar verme sürecine entegre olmasıyla ilişkili olan bölgelerinde daha fazla aktiviteye yol açtığı saptanmıştır. Kenning vd.(2009)'a göre bu bulgu dikkat çekici reklamlar beyindeki ödül merkezini harekete geçirmektedir (Kenning ve Linzmajer,2010:117-118). Yine yapılan çalışmalarda olumlu yüz ifadelerinin etkili ve çekici reklamlar için çok önemli olduğu belirlenmiştir (Hubert ve Kenning,2008:282). Sonuç olarak şirketler resim, ses efektleri ya da müzikleri kullanarak reklam kampanyalarının tüketiciler için daha ilgi çekici hale getirmeye çalışırlar. Nörogörüntüleme teknikleri kullanılarak şirketlerin hazırladığı reklamların ilgi çekici olup olmadığı, hangi hedef grubu için ne tür resim, ses efekti ya da müziklerin kullanılmasının reklamın ilgi çekiciliğini dolayısıyla da başarısını artıracığı belirlenebilir (Kottier,2014:7).

7. Nöropazarlama Prensipleri

Laurea Uygulamalı Bilimler Okulu'nda nöropazarlama üzerine çalışmalarını yürüten Jyrki Suomala nöropazarlamanın prensiplerini 5 ana başlık altında toplamıştır (Rantalainen ve Gurung,2014:16).

7.1. Duygular ve Bilgi

Suomala'ya göre insanlar değerlendirme ve tercihlerini beyindeki bilgi ve duygusal ağlar vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Duygu ve bilgiyi aynı ürün, marka, hizmet ya da mesajda birleştirmek pazarlamanın karşı karşıya olduğu en büyük problemlerden bir tanesidir. Örneğin mizah, korku, ünlü kişiler ya da insan yüzü beyindeki duygusal merkezleri harekete geçirmektedir. Çoğu zaman bu duygusal hareketlenmelerin verilen mesajın içeriği ile doğrudan bir bağlantısı bulunmamaktadır. Nöropazarlamanın başlıca görevi bilgi duygu ve bilgiyi aynı mesajın içerisinde verebilmenin yolunu aramaktır. İnsan beyni hem bilgiyi hem de duyguları birbirinden ayırt ederek çok iyi bir şekilde işleyebildiğinden bu iki boyutu tek bir pazarlama mesajı içerisinde birleştirmek pazarlama mesajının etkinliğinin artırılmasında kritik bir öneme sahiptir (Rantalainen ve Gurung,2014:17). Nöropazarlama çalışmaları vasıtasıyla da beyne hem bilgiyi hem de duyguyu aynı anda verebilmenin yolları tespit edilerek pazarlama mesajının daha etkili bir biçimde tüketiciye ulaşması sağlanabilir.

7.2. İnsan Değerlendirme Sistemi Esnek ve Görecelidir

Beynimiz 10-100 Hz. arasındaki nöronal aktiviteleri değerlendirir. Bütün seçenekler için aynı ölçü kullanılmaktadır. Uygulama yönünden bakıldığında insan beyni aynı seçim dizisi içinde çok farklı seçeneği karşılaştıramaz. Genel olarakta pazarlama materyalleri fazla seçenek içermez ve ikna edicidir. Bu sorun ürün sayısının ve bu ürünlerin yerleştirilmesinin kritik öneme sahip olduğu alışveriş merkezleri ve büyük perakende mağazalarında daha önemlidir. Başka bir deyişle bu durum insanların kararlarını büyük oranda sezgilerine dayanarak aldığı şeklinde anlaşılabilir. Bu tür sezgisel davranışlar önceden tasarlanmış olmayıp kendiliğinden oluşmaktadır. Alışveriş sırasında tüketicinin çok fazla seçeneğe sahip olması ise satıcı açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Tüketicinin önündeki seçenekler daha sınırlı sayıda ise satın almaya daha meyilli olur. Aksi durumda ise satın alma kararını vermesi zorlaşacaktır (Rantalainen ve Gurung, 2014:17). Nöropazarlama sayesinde hangi ürünlerin tüketicinin ilgisini daha fazla çektiği, özellikle alışveriş merkezleri ve büyük

perakende mağazalarında ürün dizimi ve raf tasarımının nasıl yapılması gerektiği sorularına sağlıklı cevaplar alınabilir.

7.3. Uyum

Algılarımız bir ahenk içinde çalışmaktadır. Bu nedenle de görsel ve işitsel mesajların birbirini destekliyor olması önemlidir.

-İnsanlar farklı kaynaklardan gelen görsel ve işitsel uyarıcılara aynı anda konsantre olamazlar.

-Bu nedenle de pazarlama açısından pazarlama mesajlarının uyum içerisinde olması çok önemlidir.

-Teorik olarak şirketin imajı, markası ve vaad ettiği değer birbiriyle uyum içerisinde olmalıdır.

-Mecazların ve mizahın kullanılması ürün imajını desteklemektedir.

Bu ilkeler her bir tüketicinin reklam mesajlarının beyninde oluşturdukları marka imajını doğrudan etkilemektedir. Pazarlamacılar için asıl amaç aynı anda mümkün olduğunca çok miktarda duyuyu uyumlu bir şekilde uyarmaktır. Bunun akabinde ürün ya da marka bilgisi ile ürün ya da markanın tetiklediği duygu etkili bir şekilde eşleşecektir. Geleneksel pazarlama mesajları genellikle görsel ve işitsel olarak tasarlanmıştır ancak modern pazarlama dünyasında pazarlamacılar koku ve tat gibi diğer duyuları da harekete geçirecek pazarlama mesajlarına da ağırlık vermektedirler (Rantalainen ve Gurung,2014:18). Pazarlama mesajlarının uyum içerisinde olması ve birden fazla duyuyu aynı anda harekete geçirmesi o mesajın etkinliğini artırmaktadır. Nöropazarlama yöntemleri sayesinde de verilecek olan mesajın birbirine uyumlu olması ve birden fazla duyuyu harekete geçirerek pazarlama mesajının etkinliğinin artırılması mümkün olmaktadır.

7.4. Ayna Nöronlar

Ayna nöronlar 1990'lı yıllarda İtalyan iki bilim adamının maymunlar üzerinde yaptıkları deneyler sırasında keşfedilmiştir. Bu nöronlar belirli işler yapılırken aktif hale geçmektedir. Ayna nöronların bir başka özelliği de bir başkası da aynı işi yaparken harekete geçmeleridir. Bu nöronlar genel olarak canlıları kendilerini taklit etmeye zorlamaktadır. Bu nedenle bu nöronlara ayna nöronlar adı verilmiştir. Yapılan araştırmalarda ayna nöronların beynin konuşmadan sorumlu olan broca adı verilen bölgesinde bulunduğu tespit edilmiştir (<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/biyopsiko.htm> E.T.04.03.2016). İnsanlar karşısındaki insanların hareket, duygu ve niyetlerini otomatik olarak taklit ederler. Genel olarak reklamlardaki hareketler mesaj, marka, ürün ya da hizmet ile ilgili değildir. İyi kurgulanmış pazarlama materyalleri tüketicinin ürün ile alakalı ayna nöronlarını harekete geçirir. Ayna nöronların etkilerine toplumda sıklıkla rastlanabilmektedir. Özellikle de ünlü kişiler bu konuda sıklıkla kullanılmaktadır. Edward Bernays ürünleri meşhur kadın oyuncular ve diğer ünlüler vasıtasıyla öne çıkarmaya başladığından beri toplum çeşitli medya organlarında gördüğü hayata saplantılı bir hale getirilmiştir. Edward Bernays bu prensipin mükemmel bir örneği olan ürün yerleştirme uygulamasını başlatmıştır. Örneğin tüketici film izlerken bir kadın oyununun belirli bir marka çantasından belirli bir marka sigara paketini alması gösterilip izleyiciye nasıl moda uygun bir şekilde sigara içeceği gösterilir. Bu şekilde izleyiciye ayna sinir sistemi için sağlam bir referans noktası verilir. Ayna nöronlar prensibinin diğer dört prensip ile de bir arada ve uyum içerisinde olması gerekmektedir. 2011 yılında VW Beetle Super Bowl için hazırladığı reklamda böcek animasyonunun ormana doğru gittiği ve daha sonra VW Beetle suretini aldığı reklam başarısız olmuştur. Bunun nedeni kullanılan reklam ürün ve marka ile ilgili çok az bilgi vermektedir ve kullanılan böceğin tüketicide oluşturduğu duygu korku olduğundan duygular ile

başarılı bir kombinasyon oluşturamamaktadır. Bunun yanında reklamda kullanılan görsel ve işitsel uyarıların uyumu eksik olduğundan tüketiciler bu reklamdan ayna sinir sistemi için bir referans noktası üretememektedir (Rantalainen ve Gurung, 2014: 19).

Ayna nöronlar bir eylem gerçekleştirirken ya da o eylemi bir başkasının yaptığını gördüğümüzde harekete geçen nöronlardır. Bir spor karşılaşması seyrederken sevdiğimiz bir oyuncunun oyun dışında kaldığında kasılırız ya da rakip takım gol attığı zaman kollarımızı havaya kaldırıp kalırız. Film seyrederken karakterlerden biri ağladığında biz de üzülürüz, iyi adam kötü karakteri mağlup ettiğinde canlılık hissederiz ve filmde bir saat sonra dahi erkeksi adımlarla dolaşmamızı sağlayan şey ayna nöronlarımızdır. Ayna nöronlar başkalarının davranışlarını taklit etmemizden de sorumludur. Bu durum bebeklikten itibaren görülmektedir. Bir bebeğe dilinizi gösterdiğinizde muhtemelen o da aynı şekilde davranacaktır. Bir topluluğa girdiğimizde insanlar fısıltıyla konuşuyorsa biz de sesimizi alçaltırız. Neşeli biri ile karşılaştığımız zaman biz de neşeleniriz. Benzer şekilde morali bozuk bir kişinin yanındayken bir süre sonra biz de aynı ruh haline girme eğiliminde oluruz. Bu duyguların sebebi yine ayna nöronlardır. Ayna nöronlar bir başkasının başına gelen kötü durumdan zevk alma anlamına gelen "schadenfreude" durumlarında da aktif rol oynamaktadır. Yapılan bir çalışmada katılımcılara oyun oynayan bir grup insanın videosu izletilmiştir. Söz konusu videoda oyuncuların bir kısmı hile yaparken diğerleri oyunu kuralına göre oynamıştır. Daha sonra oyunculara canlarını yakacak şekilde elektrik verilmiştir. Bunu seyreden erkek ve kadın katılımcılar hile yapmayan oyunculara elektrik verildiği zaman ayna nöronlar sayesinde beyinlerinin acıyla ilişkili olan bölümlerinde empati duygusunun olduğu gözlemlenmiştir. Ancak hile yapan oyunculara elektrik verildiğinde katılımcıların beyinlerindeki ödül ile ilgili merkez harekete geçmiştir. Özellikle erkek katılımcılarda bu hareket kadın katılımcılara oranla çok daha yüksektir. Unilever firmasının yaptığı bir odak çalışmasına göre odak çalışmasına katılan katılımcıların büyük bir kısmı "kaşınma" ve "kaşıntı" sözcüklerini duyduklarında kafalarını kaşımaya başladıklarını tespit etmiştir. Yine yapılan başka bir fMRI çalışmasına göre ayna nöronlar kitaptaki karakterlerin yaptıkları eylemleri aynen yapıyorumuz gibi tepki vermektedir. Bir mağazanın önünde güzel bir şekilde giydirilmiş cansız mankenin önünde duran kadın onun gibi giyinirsem bende onun gibi görünürüm diye düşünür ve içeri girerek mankenin üstünde gördüğü kıyafeti satın alır. Benzer şekilde daha öne hep bir rock yıldızı olmak isteyen bir kişi oyunda olsa sevdiği parçaları çalmasına imkan veren bir müzik oyununu satın alarak yıllardır hayalini kurduğu bir rock yıldızı gibi hissedebilir. Alışverişte vitrindeki mankeni gören kadının da rock yıldızı olma hayaliyle müzik oyunu satın alan adamın da beyni hayallerini yaşamasını söylemiş ve ayna nöronlar mantıklı düşünceye baskın çıkmıştır. Bu şekilde de her iki örnekte mantıklı olandan ziyade önüne konan durumu taklit etme ve satın alma yoluna gitmiştir. Ayna nöronlar tüketicilerin satın alma davranışında önemli bir yere sahiptir (Lindstorm, 2009:60-65).

7.5. Ortam

İnsanlar genel olarak bilmeden önce hissetmeye başlarlar. Çevresel faktörler pazarlama ortamında, pazarlama materyallerinde ve reklamlarda genel olarak duygusal hisleri harekete geçirir. Uygun çevresel özelliklere sahip olan mekanlarda beyindeki özel duygu bölgeleri tetiklenir ve bu duygu bölgesi tüketici davranışlarına doğrudan etki eder. Bu prensip bir pazarlama kampanyası planlarken dış faktörleri de hesaba katabilme yeteneği olarak anlaşılabilir. Bu etkenler bir mağazadaki keyif veren nostaljik bir arka fon müziğinden Edward Bernays'ın kadınları sigara içmeye ikna için kullandığı yöntemlere kadar herşey olabilir. Bir pazarlama kampanyasının başarısında o kampanyanın zamanlaması ve sosyal ortamının uygunluğu kilit rol oynamaktadır. Edward Bernays bu kampanyayı yaparken feminizm yükselme eğilimindeydi ve kadınlar sosyal statü ve bağımsızlık

konusunda erkekler ile çekişmeye başlamışlardır. O dönemde daha çok erkekliği sembolize eden sigarayı kadınlara pazarlamak için oldukça uygun bir zamandı ve Edward Bernays'ın filmin içerisine yerleştirdiği çantasından sigara alan kadın ile yaptığı da bu sosyal ortamın uygunluğunu kullanmaktır.

Ortamın önemi daha geniş bir şekilde toplumda neler yaşandığını ve bu yaşananların her bir tüketicinin iç dünyasındaki etkilerinin farkına varma olarak anlaşılabilir. Dünyada meydana gelen her olayın diğer olaylar ile ilişkisi olduğu fikrinin anlaşılması ortamın önemini ortaya koymaktadır (Rantalainen ve Gurung, 2014: 20). Aynen Edward Bernays'ın yaptığı gibi içinde bulunulan ortamın nasıl olduğu ve bu ortamın tüketiciler üzerindeki etkileri iyi bir şekilde analiz edilerek pazarlama mesajları bu doğrultuda verilirse başarı oranı artar.

SONUÇ

Disiplinler arası çalışmalar ortaya koyan nöropazarlama, pazarlama uyarıcıları ile karşılaşıldığında bireylerin beyinlerinin hangi bölümlerinin ya da merkezlerinin aktif hale geldiğine ve insan vücudunda yaşanan kimyasal değişikliklere odaklanmaktadır. İnsan beyni, yıllardır pazarlamacılar tarafından keşfedilmesi gereken bir kara kutu olarak düşünülmüştür. Nöropazarlama; tüketicinin bilincini veya bilinçaltının neleri etkilediğini tespit edebilmek ve bu tercih varsayımlarının kullanılmasıyla oluşturulacak pazarlama stratejilerinin oluşturulduğu pazarlama yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Pazarlamada mal ve hizmetlerin tüketicilere ulaştırılması doğrultusunda çaba sarf etmek için bazı araştırma teknikleri kullanılmaktadır. Bunlara fokus gruplar, gözlem, anketler, gibi yöntemler örnek gösterilebilir. Nöropazarlamayı diğer tekniklerden ayrı kılan unsur geleneksel tekniklerle elde edilemeyecek verilerin nöro bilimsel tekniklerle elde edilme olanağının olması ve duyguların daha iyi anlaşılmasını sağlamasıdır. Nöropazarlama tüketici davranışı çalışmalarını farklı bir kategoriye taşıyabilecek mi? Yada nöropazarlama neden satın aldığımızı açıklayan öngörü modellerini geliştirmede başarılı olabilecek midir? Bu sorular bazı insanları gülümsetirken bazılarını da korkutmaktadır.

Nöropazarlama alanı insan davranışlarını çok daha iyi anlamamızı sağlayacak yasal ve önemli bir alan olarak görülmelidir. Nörogörüntüleme tekniklerinin pazarlama alanına uygulanması pazarlama tekniklerinin etkilerinin çok daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesine ve dahası iş ilişkileri konusunda daha önce cevapsız kalan bazı sorular için farklı bir bakış açısı kazanmamıza yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

- Ak, T. (2009), "Marka Yönetimi ve Tüketici Karar Sürecine Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Karaman.
- Akın, S. M., ve Sütütemiz, N. (2014), Nöropazarlama Ve Uygulayıcıların Perspektifiyle Etik Yönü. *Business & Management Studies: An International Journal*, 2(1), 67-83.
- Ariely, D., ve Berns, G. (2010), Neuromarketing: The Hope And Hype Of Neuroimaging In Business, *Nature Reviews Neuroscience*, Vol.11, (284-292).
- Aytekin, P. ve Kahraman, A. (2014), "Pazarlamada Yeni Bir Araştırma Yaklaşımı: Nöropazarlama" (JMML), *Journal Of Management Marketing And Logistics*, Volume: 1 Issue:1 s.48-62. 48-62.
- Bayır, T. (2016), "Marka Kişiliği Algısının Ölçümünde Anket Ve Nöropazarlama Yöntemlerinin Karşılaştırılması", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.
- Bercea, M. D. (2013), "Anatomy Of Methodologies For Measuring Consumer Behavior In Neuromarketing Research". http://www.lcbr-online.com/index_files/proceedingsemc12/12emc023.pdf E.T.17.03.2016.

- Bizer, G. Y. ve Schindler, R.M. (2005), Direct Evidence of Ending-Digit Drop-Off in Price Information Processing. *Psychology & Marketing*, Vol. 22(10): 771–783.
- Bloch P. H. (1995), Seeking The İdeal Form: Product Design And Consumer Response. *Journal Of Marketing* Vol.59(3): 16–29.
- Carter, Rita, 1998. *Mapping the Mind*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London.
- Ceylan, İ. G., ve Ceylan, H. B. 2015. Ambalaj Tasarımında Bilinçaltı Mesaj Öğelerinin Ve Nöropazarlama Yaklaşımının Kullanımlarının Karşılaştırılması. “International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/2 Winter 2015, p. 123-142.
- Çakar, T., 2010. Neden Nöropazarlama. <http://www.iktisadiyat.com/2010/06/18/neden-noropazarlama-npyd-3-2/> E.T.21.12.2015
- Demirtürk, H. (2016), “Nöropazarlama Açısından Bilgilenmiş Kullanıcıların Karar Süreci Üzerinde Kokunun Etkisinin Ölçümlenmesi”. Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Durmaz, Y. (2011), *Tüketici Davranışı*, Ankara, Detay Yayıncılık
- Erdemir, K.O. “Web Tasarımında Neuromarketing Optimizasyonu”. *Hosting Dergisi*. Sayı:6. Nisan 2015. <http://issuu.com/hostingdergi/docs/hostingdergi-6sayi/40?e=15945631/12413058> E.T.03.01.2016.
- Erk, S., Spitzer, M., Wunderlich, A.P., Galley, L., Walter, H. 2002. Cultural Objects Modulate Reward Circuitry. *Neuroreport* 13(18): 2499–2503.
- Eser, Z., Isin, F. B., ve Tolon, M. (2011), Perceptions Of Marketing Academics, Neurologists, And Marketing Professionals About Neuromarketing. *Journal of Marketing Management*, 27(7-8), 854-868.
- Hammou, K., Galib, M., Melloul, J. (2013), The Contributions of Neuromarketing in Marketing, *Journal of Management Research*, Volume:5, Issue:4, 20-33.
- <http://bigumigu.com/haber/noropazarlama-duygular-rasyonalite/> E.T.26.01.2016
- <http://www.biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/biyopsiko.htm> E.T.04.03.2016
- <http://www.bilten.com.tr/?s=11> E.T. 04.03.2016
- <http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/beyin-inceleme-yontemleri/12295#ad-image-0>
- <https://implicit.harvard.edu/implicit/turkey/background/index.jsp> E.T.26.01.2016
- Hubert, M., ve Kenning, P. (2008), A Current Overview of Consumer Neuroscience. *Journal of Consumer Behaviour*, 7(4-5), 272-292.
- Hunt K. (2008), “Brand Surgery”. <http://www.theglobeandmail.com/report-on-business/brand-surgery/article1064751/> E.T.20.11.2015.
- Karafakıoğlu, M. (2006), *Pazarlama İlkeleri (Genişletilmiş 2.Baskı)*, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Kenning, P., Depper, M., Schwindt, W., Kugel, H., Plassman, H. (2009), The Good, The Bad and the Forgotten-an fMRI Study on Ad Liking and Ad Memory. *Adv Consum Res* 36:4.
- Kenning, P., Linzmajer M. (2010), Consumer Neuroscience an Overview of an Emerging Discipline With Implications For Consumer Policy. *Journal of Consumer Protection and Food Safety* (2011) Volume: 6. 111–125.
- Knutson, B., Taylor, J., Kaufman, M., Peterson, R., ve Glover, G. (2005), Distributed neural representation of expected value. *Journal of Neuroscience*, 25(19), 4806-4812.
- Korkmaz M. (2006), “Tüketicilerin Tüketim Davranışları Ve Tüketim Tercihlerine Etki Eden Faktörler (Afyonkarahisar Örneği)”, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Ekonomisi Ve Beslenme Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kotler, P., Armstrong, G. (2001), *Principle of Marketing*, Pearson Prentice Hall, New Jersey
- Kottier, W. (2014), The Added Value of Neuromarketing Tools in the Area of Marketing Research. http://essay.utwente.nl/66222/1/Kottier_BA_MB.pdf E.T.20.11.2015
- Köylüoğlu, A.S. (2016), “Nöropazarlamada Davranışsal Deneylerle Reklamın Tüketici Üzerindeki Etkisinin Araştırılması”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İşletme Bilim Dalı, Doktora Tezi. Konya.

- Lee N., Broderick A.J., Chamberlain L., (2007), What Is ‘Neuromarketing’? A Discussion and Agenda For Future Research. *International Journal of Psychophysiology* 63 (2007) 199–204
- Lindstrom, M. (2009) *Buy.ology*, 1.basım, Çeviren:Ümir Şensoy., Optimist Yayım Dağıtım, Ekim 2009. İstanbul
- McClure, S. M., Laibson, D. I., Loewenstein, G., ve Cohen, J. D. (2004), Separate neural systems value immediate and delayed monetary rewards. *Science*, 306(5695), 503-507.
- Morin C. (2011), *Neuromarketing: The New Science of Consumer Behaviour*, Volume 48, Issue 2, pp 131-135
- Noble, T. (2013), *Neuroscience in practice: The Definitive Guide For Marketers*. *Admap*, 48(3), 28-45.
- Özdoğan, F.B., Z. Eser, M. Tolon, “Nöropazarlama Üzerine Kavramsal Bir Çalışma”, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, Cilt: 43, Sayı: 3, 2008, (58-72).
- Özer, D. (2016), “Sigara Karşıtı Kamu Spotlarının Bireyler Üzerindeki Etkisinin Nörogörüntüleme Yöntemiyle Tespit Edilmesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı, Halkla İlişkiler Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.
- Page, G. (2011), *Increasing Our Brainpower–Using Neuroscience Effectively*. *The Branded Mind, What Neuroscience Really Tells Us About The Puzzle Of The Brain And The Brand.*, 133-142.
- Pieters, R., ve Warlop, L. (1999), Visual attention during brand choice: The impact of time pressure and task motivation. *International Journal of research in Marketing*, 16(1), 1-16.
- Plassmann H, Ambler T, Sven B, Kenning P. (2007), What Can Advertisers Learn From Neuroscience? *International Journal of Advertising* 26(2): 151–175.
- Plassmann H, Kenning P, Ahlert D. (2007), Why Companies Should Make Their Customers Happy: The Neural Correlates Of Costumer Loyalty.*Advances İn Consumer Research* 34: 1–5.
- Rantalainen, L., ve Gurung, B. (2014), *A Critical Comparison Between The Marketing And Propaganda Methods Developed By Edward Bernays And Modern Neuromarketing Methods*. Laurea University of Applied Sciences Bachelor’s Thesis. Leppävaara, Otaniemi.
- Reimann, M., Zaichkowsky, J., Neuhaus, C., Bender, T., Weber, B. (2010), Aesthetic Package Design: A Behavioral, Neural And Psychological Investigation, *Journal of Consumer Psychology* 20 (2010) 431–441.
- Sharma, N., Koc, M., ve Kishor, J. (2014), Neuromarketing-A Step Ahead of Traditional Marketing Tools. In *Proceedings of 3rd International Conference on Management Innovations (ICMI-2014)*.
- Simon H, Dolan RJ. 1998. Price Customization. *Marketing Management* 7(3): 11–17.
- Simsek, F. S., Ispiroglu, M., Tasdemir, B., Köroglu, R., Ünal, K., Özercan, I. H., Karabulut, K. (2015), What Approach Should We Take For The İncidental Finding Of Increased 18F-FDG Uptake Foci İn The Colon On PET/CT?. *Nuclear medicine communications*, 36(12), 1195-1201.
- Stipp, H. (2015), The Evolution Of Neuromarketing Research: From Novelty To Mainstream. *Journal of Advertising Research*, 55(2), 120-122.
- Sutherland, M. (2007), “Neuromarketing: What’s It All About”.
http://www.sutherlandsurvey.com/Column_pages/Neuromarketing_whats_it_all_about.htm-ET.20.08.2015.
- Süer İ. 2014. *Pazarlama İlkeleri*, Nobel Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- Tas, C. (2015), *Nöropazarlama: Pazarlamanın Nörobilim İle Tanışması*.
<http://www.cumhertas.com/#!N%C3%B6ropazarlama-Pazarlaman%C4%B1n-n%C3%B6robilim-ile-tan%C4%B1smas%C4%B1/c1mbt/562fe2780cf2d5c7c8f62707> E.T.04.02.2016.
- Treutler, T., Levine, B., Marci, Carl D. (2010), “Biometrics and Mui-ti-Platform Messaging: The Medium Matters”, *Journal of Advertising Research*, September, s.243-249.
- Tüzel, N. (2010), Tüketicinin Zihnini Okumak Nöropazarlama Ve Reklam, *Marmara İletişim Dergisi*, Ocak, sayı 16, 163-176
- Ural, T. (2008), “Pazarlamada Yeni Yaklaşım: Nöropazarlama Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.17, Sayı.2, s.421-432.
- Ustaahmetoğlu, E. (2015), Nöropazarlama Üzerine Bir Değerlendirme, *Business & Management Studies: An International Journal*, Vol.:3 Issue:2, ss. 154-168

- Varan, D., Lang, A., Barwise, P., Weber, R. ve Bellman, S. (2015), How Reliable Are Neuromarketers' Measures Of Advertising Effectiveness?. *Journal of Advertising Research*. 55(2), 176-191.
- Völckner, F. (2007), The Dual Role of Price: Decomposing Consumers' Reactions to Price. *Journal of the Academy of Marketing Science* Volume:36(3). 359-377 Online Yayınlanma Tarihi:25 Eylül 2007.
- Wahlberg, D. (2004), Advertisers Probe Brains, Raise Fears. *Atlanta Journal-Constitution*, Feb, 1. http://www.cognitiveliberty.org/neuro/neuromarketing_ajc.html E.T.11.02.2016.
- Yılmaz, A.S., Orhan, E.B., Yücel, A., Yücel, N. (2016), Nöropolitika Bağlamında Ülke Liderlerinin Algılanması Üzerine Deneysel Bir Çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Küresel Yaklaşımlar*. Cilt:1: 897-911. Detay Yayıncılık.
- Yücel A. ve Çubuk F., (2013), Nöropazarlama ve Bilinçaltı Reklamcılık Yaklaşımlarının Karşılaştırılması, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, S.172-183
- Yücel A. ve Çubuk F., (2013), Nöropazarlama ve Bilinçaltı Reklamcılık Yaklaşımlarının Karşılaştırılması, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, S.172-183
- Yücel, A. ve Yılmaz A.S. (2016), "Sosyal Bilimlerde Deneysel Çalışma Aracı Olarak Nöromarketing ve EEG Kullanımı", *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Küresel Yaklaşımlar*. Cilt:1: 911-934. Detay Yayıncılık.
- Yücel, A., Orhan, E. B., Yücel, N., Yılmaz, A. S., Şimşek, A. İ ve Çubuk, F. (2015), Neuropolitic Experiment On State Leaders On The Grounds Of Power, Charisma, Trust And Peaceability. *The 2015 WEI International Academic Conference Proceedings*, Harvard-USA, 22-28.
- Yücel, A., ve Çubuk, F. (2014), Bir Nöropazarlama Araştırmasının Deneysel Yolculuğu Ve Araştırmanın İlk İpuçları. *Firat University Journal Of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2).
- Zeytun, D., (2014), "Nöropazarlama: Duygular > Rasyonalite, Beyinde gerçekten bir satın alma düğmesi var mı?" <http://bigumigu.com/haber/noropazarlama-duygular-rasyonalite/> E.T.26.01.2016.
- Zurawicki, L. (2010), *Neuromarketing: Exploring the Brain of the Consumer*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, USA.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ*

Sevde YÜCEL

Hacettepe Üniv. İİBF Aile ve Tüketici Bilimleri

Necati ÇİFTÇİ

Bilecik Şeyh Edebali Üniv. İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZET

Her birey yaşamını idame ettirebilmek için finansal kararlar vermek zorundadır. Basit bir mutfak alışverişinden gayrimenkul alımına, emeklilik planlamasından yatırım kararlarına kadar hayatımızın her döneminde finansal tercihler yapmamız gerekmektedir. Finansal okuryazar olan bir birey bu konularda daha isabetli kararlar verecek ve bütçesini daha doğru yöneterek ülke ekonomisine de katkıda bulunacaktır.

21. yüzyılda hızla değişen piyasa koşulları, bireylerin finansal karar vermelerini gerektiren durumların artışı ve toplumun demografik yapısındaki değişimler, finansal okuryazarlık konusunun önemini su yüzüne çıkarmaktadır. Gündelik yaşamda yatırımdan tasarrufa, bilinçli tüketimden kredi kartı kullanımına kadar pek çok farklı alanda finansal araç ve uygulamaların artması sonucunda bireylerin sağlıklı finansal kararlar verebilmesi için finansal okuryazar olmaları zorunlu bir hale gelmiştir.

Tarama modelinde gerçekleştirilen çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerini ölçmek ve bu özelliklerin demografik değişkenlerle ilişkisini incelemektir. Araştırmanın evrenini üniversitelerin iktisadi ve idari bilimler fakültelerinde okuyan öğrenciler; örneklemini ise Hacettepe Üniversitesi ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nde okumakta olan 300 öğrenci oluşturmaktadır.

Anket sonuçlarında; öğrencilerin %45'inin finansal okuryazarlık hakkında ortalama bilgiye sahip olduğu, %38.6'sının ise finansal konularda başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Finansal Eğitim, Yatırım Araçları.

* Bu makale Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SBE İktisat ABD kabul edilen "Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlıklarının Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi-Hacettepe Üniversitesi Örneği" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

INVESTIGATION OF FINANCIAL LITERACY LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS IN TERMS OF SOME DEMOGRAPHIC VARIABLES

ABSTRACT

Individuals must make financial decisions in order to continue their lives. It is necessary to make financial choices at every stage of life from buying a real estate to buying staple food; from planning a pension to making investment decisions. Individuals who are financially literate will make better decisions on these issues and will manage their budgets more accurately. They will also contribute to the economy of the country.

The rapidly changing market conditions, situations that require individuals to make financial decisions, and the changes in the demographic structure of the society in the 21st century, highlight the importance of financial literacy. The concept of financial literacy has become necessary to make sound financial decisions for individuals as a result of increasing financial tools and applications in many different fields not only investment, savings, and conscious consumption but also using credit card in daily life.

The purpose of the study conducted in the screening model is to measure the financial literacy levels of university students and to examine their relation to demographic variables. The population of the research consists of the students in the faculty of economics and administrative sciences in Hacettepe University and Bilecik Şeyh Edebali University. Randomly chosen sample includes 300 students.

The research results show that 45% of the students had average knowledge about financial literacy, and 38.6% of the students were successful in financial matters.

Key Words: Financial Literacy, Financial Education, Investment Tools.

1. FİNANSAL OKURYAZARLIK

Ekonomik gelişmeleri ve bu gelişmelerin etkilerini yorumlayabilme yeteneği olarak tanımlanan finansal okuryazarlık kavramı; yaşadığımız dünyayı anlamamızı kolaylaştırmakta, bireyleri hem akılcı hem de katılımcı olmaya yöneltmekte ve ekonomi politikalarını daha iyi anlamamızı sağlamaktadır (Gerek ve Kurt, 2011: 59).

Günlük yaşamda finansal kararlar alırken karmaşık finansal araçlar kullanmak gerekmektedir. Kredi kartı kullanım alternatiflerini karşılaştırmak, ödeme yöntemleri arasında tercih geliştirmek, ne miktarda tasarruf yapılacağını ve bu tasarrufun nereye yatırılacağına karar vermek, en iyi koşullarda kredinin nereden temin edileceğine karar vermek gibi pek çok finansal kararı etkin biçimde alabilmek için bireylerin mali açıdan okuma ve yazmayı bilmeleri gerekmektedir (Lusardi, 2008: 14).

21. yüzyılda finansal okuryazarlık konusu devletler, politikacılar, bankalar, ekonomistler ve eğitimciler gibi farklı gruplar tarafından sıkça gündem konusu olmaktadır. Her geçen gün daha karmaşık bir hale gelen finans dünyası ile karşı karşıya olan genç neslin finansal bilgi düzeylerinin oldukça az olması finansal okuryazarlık konusuyla ilgili olarak yetkililerin endişelenmesine sebep olmaktadır (Kılıç, Ata ve Seyrek, 2015: 130).

1.1.Finansal Okuryazarlık Tanımları

Finansal okuryazarlık en genel tanımıyla bir bireyin finansal hizmetler ve ürünlerle ilgili bilgi sahibi olup bu bilgilerini kullanarak doğru kararlar alabilmesini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Finansal okuryazarlığın evrensel bir tanımı yoktur ancak; birçok kişi tarafından yapılan açıklamaların birbirine çok benzediği görülmektedir.

Schagen ve Lines (1996) finansal okuryazarlığın finansal planlama, problem çözme ve karar verme olarak üç ana yetenek etrafında olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre finansal okuryazar olan biri öncelikle para yönetiminin temel kavramlarını anlayabilmelidir. Buna ek olarak; finansal kurum, sistem ve servislerin çalışma şekilleri hakkında bilgili olmalıdır ve finansal konuların yönetiminde etkinlik ve sağlamlığa ortam hazırlayabilecek bir birikime sahip olmalıdır (Schagen ve Lines 1996: 18). Mason ve Wilson finansal okuryazarlığı bireylerin, finansal kavramların farkında olarak, karar vermede gerekli olan bilgileri elde etme, anlama ve değerlendirmesidir şeklinde tanımlamıştır (2000: 31). Remund'a göre finansal okuryazarlık, hayatta meydana gelebilecek olaylar sonucunda değişiklik gösteren ekonomik koşullar hesaba katılarak, bireylerin gerekli finansal kavramları doğru anlayarak yorumlamaları; etkili kısa vadeli kararlar alabilmeleri ve uzun vadeli finansal planlamalar yapabilmeleri vasıtasıyla kişisel finansal durumlarını en iyi şekilde yönetme yeteneklerine verilen addır (Remund, 2010: 284). Vitt ve diğerleri finansal okuryazarlığı, finansal refah üzerinde etkisi olan finansal konular ve finansal olaylar hakkında bilgi sahibi olabilme ve bu bilgiyi analiz edebilme yeteneği olarak tanımlamıştır (Vitt vd, 2000: 2). Gökmen (2012)'e göre finansal okuryazarlık, kişisel finansal sağlığı sağlamak ve korumak için gereken finansal bilgi, beceri, tutum ve davranışlardan oluşan bileşendir.

Finansal okuryazarlıkla ilgili tüm bu tanımlara baktığımız zaman ufak değişiklikler olsa da genel olarak tanımların birbirine benzediğini görebiliriz. Bu benzerlikler, hangi bireylerin finansal okuryazar olduklarını belirterek açıklanabilir. Para ve varlık yönetimi, bankacılık, yatırım, kredi, sigorta ve vergiler konularında eğitimli ve bilgi sahibi olan, bu konulardan haberdar, para ve varlık yönetiminin temel kavramlarını algılayan, finansal kararları planlamak ve yerine getirmek için tecrübe ve bilgi birikimini kullanan kişiler finansal okuryazardır diyebiliriz (Hogarth, Beverly ve Hilgert, 2003: 2-5).

1.2.Finansal Okuryazarlık İle İlişkili Kavramlar

Finansal okuryazarlık; sayısal okuryazarlık, bilgi okuryazarlığı ve yasal okuryazarlık ile ilgilidir. Sayısal okuryazarlık; endişeler özellikle matematik becerilerini kullanma ve basit sayısal problemleri çözmeyi kapsar, bilgi okuryazarlığı; araştırma yeteneği, hesaplama ve kontekstin içindeki uygun bilgiyi kullanma becerilerini kapsar, yasal okuryazarlık ise; hukuk sisteminde yönelim olarak haklara genel bakış, sorumluluklar ve fırsatları kapsar. Bu alanların geliştirilmesi aynı zamanda tüketicilerin ekonomik, hukuksal ve politik düşüncelerini oluşturup güçlendirmeleri anlamına gelmektedir (Tomaskova, Mohelska ve Nemcova, 2011: 366).

Finansal okuryazarlıkla ilgili kavramları genel olarak dört başlık altında toparlayabiliriz. Bunlar;

1. Para ve para idaresi,
2. Gelir Kavramı,
3. Tasarruf
4. Yatırım Kavramı ve Yatırım Araçları,
5. Harcama ve Borçlanmadır.

1.3.Finansal Okuryazarlığın Etkileri

Finansal okuryazarlığın etkilerini “bireysel” ve “ekonomik ve finansal” etkiler olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

1.3.1. Finansal Okuryazarlığın Bireysel Etkileri

Yirminci yüzyılın son çeyreği ve yirmi birinci yüzyılın başlarında dünya ekonomisinde özellikle finansal sistemde çok hızlı değişimler meydana gelmiştir. 1970'lerin başında yıkılan Bretton-Woods sisteminin ardından sabit döviz kuru politikalarının terki sonucunda mali piyasalar globalleşmiştir ve uluslararası mali piyasalarda rekabet yoğunlaşmıştır. Bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojilerindeki inanılmaz yeniliklerle beraber, fiyatlar ve bilgiler çok daha şeffaf hale gelmiş ve sermaye maliyetleri ciddi bir biçimde azalmıştır. Dış ticaretteki liberalleşmeyi sermaye hareketlerinde liberalleşme takip etmiştir. Uluslararası sermaye hareketlerinin önündeki engeller kaldırılarak sermayenin serbest dolaşımı kolaylaştırılmıştır (Yılmaz ve Tuncay, 2012: 345).

Finans piyasalarında yaşanan bu serbestleşme daha karmaşık finansal ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır ve beraberinde yeni finansal enstrümanlarla uygulamalardaki çeşitlenmeye sebep olmuştur. Bu durum başta bireyler ve hane halkları olmak üzere ekonomik sistem içerisinde finansal karar alan herkesin hem gündelik yaşamlarına hem de uzun dönemli planlarına ilişkin algı, tutum ve davranış sürecinde çok önemli bir rol oynamıştır (Ergün, Şahin ve Ergin 2014: 849).

Yaşanan gelişmeler sonucunda finansal güvenliği tehlikeye düşen günümüz bireyleri için finansal okuryazar olabilmek son derece önem taşımaktadır. Gelişen finansal piyasalar ve çeşitlenen finansal ürünler karşısında doğru tercih yaparak refah düzeyini artırmak isteyen bireyler için ya da yanlış tercihlerinin sonucunda yıllarca yaptıkları tasarruflarını kaybetmek istemeyen bireyler için, finansal okuryazarlıklarını artırmak çok önemlidir. Bu sayede bireyler ekonomik çıkarlarını istedikleri gibi doğru bir biçimde gerçekleştirebilir. Finansal risklerin sistemden bireye aktarılmasıyla birlikte bireylerin üstlendikleri riskin farkında olmaları gerekmektedir. Buna ek olarak finansal durumlarını başarıyla yönetmeleri gereklilik halini almıştır. Bu açıdan bakıldığında toplumun tüm kesimlerinin finansal okuryazar olmasının önemi ortadadır (Temizel, 2010: 15).

Bireylerin büyük bir kısmı için var olan borç problemleri, gelir eksikliğinden ziyade temel düzeyde finansal eğitim ve finansal okuryazarlığın eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Yani çoğu birey, para yönetimi ile ilgili temel görevleri yeterince anlayamamıştır (Mavrınac ve Ping, 2004: 17). Diğer bir deyişle finansal açıdan okuryazar olan bireyler borç problemlerini çözüme ulaştırmakta daha başarılıdırlar.

Finansal okuryazarlık hem bireyleri hem de aileleri zor günlere hazırlamaktadır. Finansal anlamda eğitilmiş olan bir tüketici nasıl tasarruf etmesi ve yatırımlarında nasıl daha fazla çeşitlendirme yapması gerektiğini öğrenmiştir. Ayrıca finansal okuryazar olan bireyler sigorta ürünlerini kullanmayı bilmelerinin yanı sıra aşırı borçlanmadan kaçınmaktadırlar. Dolayısıyla finansal okuryazarlık tasarruflar, çeşitlendirme ve uygun sigorta ürünlerinin seçilmesi ile bireylerin sıkıntılı süreçlerini daha rahat geçirmelerini sağlamaktadır (World Bank, 2009: 2).

1.3.2. Finansal Okuryazarlığın Ekonomik Ve Finansal Etkileri

Finansal okuryazarlık, bireylerin gündelik yaşantılarında karşılaştığı finansal sorunlara yönelik çözümleri geliştirirken, aynı zamanda finansal piyasaların hem etkin hem de verimli çalışmasına katkıda bulunmaktadır. Finansal okuryazarlık kavramı daha önce de belirttiğimiz gibi finansal bilgi, ürün ve uygulamaları içeren konularda temel düzeyde bilgi sahibi olarak finansal kararlar almayı ifade eden bir kavramdır. Finansal hizmet satın alırken verilecek kararlarda rasyonel olabilmek için bu konuda iyi bir farkındalığa ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yönüyle finansal okuryazarlık, söz konusu farkındalığın artmasına ve finansal tüketicilerin rasyonel karar vermesine yardımcı olmaktadır (Er vd., 2014: 114). Finansal okuryazarlık bireyler için önemli olduğu kadar finansal kurumlar ve ülke

ekonomisi için de önemlidir. Finansal okuryazarlık; bireylerin nasıl tasarruf edecekleri, nasıl borçlanacakları, nasıl yatırım yapacakları ve hayatlarındaki finansal meseleleri nasıl yönetecekleri gibi konularda belirleyici olan bir kavramdır. Bu durum finansal kurumların hangi hizmet ve ürünleri sunacaklarını ve nasıl bir organizasyona ihtiyaç duyacaklarını etkilemektedir. Bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerine bağlı olarak verecekleri yatırım kararları ekonomide kaynakların tahsisini yönlendirir. Sonuçta reel ekonomiye aktarılacak kaynaklar ülkenin uzun dönem büyüme potansiyelini belirler (Widdowson ve Hailwood, 2007:38). Finansal okuryazarlık finansal kurumları daha etkili, açık ve rekabetçi uygulamalar konusunda da etkilemektedir. Finansal anlamda daha eğitilmiş olan bireyler kendi kararları vasıtasıyla piyasaların denetlenmesine dolaylı olarak yardım ederler (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), 2009: 8).

Finansal okuryazar olmayan tüketicilerin hatalı finansal karar verme olasılıklarının daha yüksek olmasının yanı sıra, bu bireyler genelde finansal konularda uygun tutum ve davranışlara sahip değildirler. Böyle bir durumda çoğu tüketici yaptığı finansal hataların sonucunda zarar görür ve bu yüzden finansal sistemden tamamen uzak durmaya çalışır. Bunun sonucunda da finans sektörünün hacmi daralır ve reel sektör bundan olumsuz şekilde etkilenir (Gökmen, 2012: 48).

1.3.3. Finansal Eğitim

Finansal eğitim tasarruf, emeklilik planlarının doğru bir şekilde yapılması ve ipotekli konut kredileri ile ilgili kararların verilmesinde, bireylerin mali durumları ve yaşam standartları üzerinde çok önemli bir role sahiptir (Özçam 2006: 1). Fanto finansal eğitimi üç bölümde incelemiştir. Bunlar, yatırım eğitimi, tasarruf eğitimi ve finansal dolandırıcılık eğitimidir. Bu eğitimlerde bireylere, tasarrufun önemi ve tasarruf planlarının belirlenmesi, oluşturulan birikimlerin nerelerde ve hangi finansal araçlarla değerlendirilebileceği ve bu sırasında oluşabilecek risklerin neler olabileceği, finansal risklerden ve finansal dolandırıcılıktan nasıl korunacakları hakkında bilgi vermektedir (Fanto, 1998: 105).

Eğitimin yatırımcılar açısından sağladığı fayda değerlendirildiğinde ise bunun esas olarak yatırımcılara kendi özel durumlarına en uygun kararları alma imkânı sağlaması olduğu söylenebilir. Bu sayede bireyler kendi mali durumlarına uygun tasarruf eğilimlerini belirleyebilecek, risk-getiri analizlerini değerlendirerek uygun yatırım araçlarına yönelebilecek, ayrıca finansal dolandırıcılıklar ve düzenlemelere aykırı uygulamalardan uzak durabilecektir (Özçam 2006: 3).

Finansal eğitim; tüketicilere faydalarından dolayı önemli bir kavramdır. Finansal açıdan eğitilmiş bireylerle eğitimsiz bireyler kıyaslandığı zaman finansal eğitimi olan bireyler aşağıdaki davranışları sergilemeye daha yatkındırlar:

1. Daha fazla harcanabilir gelirden daha uzun ömürlü yararlanmak,
2. Daha fazla tasarruf yapmak,
3. Emeklilik için birikim yapmak,
4. Borçları iyi yönetmek,
5. Akıllıca borçlanmak,
6. Finansal hedefler konusunda daha mantıklı olmak,
7. Finansal piyasalarda daha aktif olmak,
8. Finansal konularda kendine güvenmek,

9. Finansal planlama ve bütçeleme yapmak,
10. Ürünleri doğru seçmek,
11. Tüketici haklarını bilmek.

Bir ülkede finansal eğitim gelişirse o ülkede uygulanan ekonomi politikaları da değişir ve tasarruf düzeyi artar. Finansal eğitimin gelişmesiyle sermaye yapısı ve ekonomik istikrar olumlu yönde etkilenir. Finansal eğitim sayesinde bireylerin tasarruf eğilimleri artarken, küçük birikimlerin yatırıma dönüşmesi sonucunda bu birikimlerin finansal piyasalara katılımıyla ülkenin sermaye yapısı güçlenmektedir. Güçlü ve devamlılık gösteren bir sermaye yapısı da, ekonomik istikrar için bir hayli önemlidir (Özgüler, 2013: 13).

1.3.4. Finansal Okuryazarlık İle İlgili Literatür İncelemesi

Danes ve Hira, Iowa State Üniversitesinde 1987 yılında 323 öğrenci üzerinde yaptıkları çalışmada öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerini belirlemek amacıyla temel finansal kavramlara yönelik bilgileri test etmişlerdir. Araştırma sonucunda erkek öğrencilerin kadın öğrencilere oranla daha fazla bilgiye sahip oldukları ve finansal okuryazarlık seviyesinin üst sınıflarda daha yüksek olduğu sonuçlarına varmışlardır.

Hogart 2002 yılında yaptığı çalışmasında, ABD'deki yetişkinlerin finansal okuryazarlık durumunu doğru yanlış türü 28 sorudan oluşan bir test ile belirlemeye çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda düşük eğitimi ve düşük geliri olan yetişkinlerin finansal okuryazarlıklarının diğerlerine göre daha az olduğu tespit etmiştir.

Beal ve Delpachitra' (2003), Avustralya'da öğrencilerin finansal okuryazarlığını ölçtükleri çalışmalarında, öğrencilerin finansal konularda yeterli olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca gelir düzeyi yüksek olan ve iş deneyimi olan öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin diğer öğrencilere göre yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Lusardi (2008), ABD'de farklı demografik özelliği olan bireylerin finansal okuryazarlığını ölçmeye yönelik yaptığı çalışmasında, Afro-amerikan, İspanyollar ve kadınların finansal okuryazarlığının düşük seviyede olduğunu tespit etmiştir.

Wagland ve Taylor (2009) tarafından işletme bölümü öğrencisi 165 kişilik bir grupta yapılan çalışmada cinsiyetin finansal okuryazarlık seviyesinde farklılık yaratma durumu incelenmiştir. Araştırma sonuçları, katılımcıların %60'ının doğru karar alabildiklerini gösterirken, cinsiyet faktörünün finansal okuryazarlık üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını göstermiştir.

Jorgensen ve Savla 2010 yılında genç yetişkinlerin finansal okuryazarlığını ölçmeye yönelik 420 üniversite öğrencisine uyguladıkları anket çalışmalarında, genç yetişkinlerin finansal okuryazarlığında ebeveynlerinin ne derece etkisi olduğunu araştırmışlardır. Çalışma sonucunda finansal okuryazarlıkta ebeveynlerin katkısının, finansal tutum üzerinde orta önemli bir etkiye sahip olduğu görülürken, finansal bilgi üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Krizek ve Hradil (2012) yaptıkları çalışmalarında OECD'nin 2012, Çek Cumhuriyeti Finans Bakanlığı'nın 2007 ve 2010 yıllarında yapmış olduğu çalışmaların verileri kullanarak finansal okuryazarlık konusunda bir standart olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışmada 2120 üniversite öğrencisine online olarak anket uygulanmıştır ve elde edilen bulgulara göre erkekler, kadınlara göre daha yüksek finansal okuryazarlığa sahiptir.

Mercan ve diğerlerinin 2012 yılında anket yöntemiyle Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı bir şubede çalışanlara yönelik olarak uyguladıkları çalışmanın sonuçlarına göre yüksek lisans mezunlarının lise ve üniversite mezunlarına göre daha yüksek düzeyde finansal okuryazarlık seviyesine sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca sonuçlarda finansal okuryazarlığın alt boyutları ekonomi bilgisi, ekonomik akılcılık, yaş, medeni durum, çalışma süresi, unvan, eğitim, departman, cinsiyet ile ekonomi haberlerini takip etme sıklığı, ekonomi haberlerini merak etme arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bayram (2015) Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nde yaptığı çalışmada, iktisadi ve idari bilimler ve Porsuk Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerini belirlemeye çalışmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre öğrencilerin finansal durumlarını yönetmede kendilerini olduğundan daha başarılı olarak gördükleri ortaya çıkmıştır.

Dilek, Küçük ve Eleren (2016) Kastamonu'da yaptıkları çalışmalarında Kastamonu Üniversitesi merkezinde bulunan fakülte ve akademik birimlerde okuyan öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyeleri üzerine bir inceleme yapmışlardır. Bu araştırmanın sonuçları genelde literatürdeki diğer çalışmaların sonuçlarını desteklemektedir. Üniversite öğrencileri sorulara orta ve yüksek değerli cevaplar vermişlerdir. Sonuçlara göre özellikle iktisat eğitimi verilen İİBF öğrencilerinin finansal okuryazarlık konusunda kısmen yeterli olduğu ortaya çıksa da kendilerini geliştirmeleri gereken birçok nokta olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Medeni durum, cinsiyet ve yaş gruplarıyla finansal okuryazarlık arasında istatistiki açıdan önemli bir fark bulunamamıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın öncelikli olarak amacı; üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin araştırılmasıdır. Finansal okuryazarlık düzeyinin sınıf, cinsiyet, gelir gibi bağımsız değişkenlerden etkilenip etkilenmediği, üniversite öğrencilerinin finansal bilgi kaynaklarının finansal kararlarında ne derecede etkisi olduğu bu çalışmada araştırılacaktır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini üniversitelerin iktisadi ve idari bilimler fakültelerinde okuyan öğrenciler; örneklemini ise Hacettepe Üniversitesi ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nde 2016-2017 öğretim yılında okumakta olan 300 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre dağılımları Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Bölümlere Göre Dağılımı

Bölüm	Frekans	%
İktisat	77	25.7
İşletme	74	24.7
Maliye	58	19.3
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	63	21.0
Aile ve Tüketici Bilimleri	28	9.3
Toplam	300	100.0

Tablo 1'de görüldüğü gibi, örneklemin %25.7'si iktisat, %24.7'si işletme, %19,3'ü maliye, %21'i siyaset bilimi ve kamu yönetimi, %9.3'ü ise aile ve tüketici bilimlerinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Çalışmada farklı araştırmacılar tarafından geliştirilen iki anket kullanılmıştır (Ek. 1). Anketler iki bölüm halinde Hacettepe Üniversitesi ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine uygulanmıştır.

Anketin birinci bölümünde Girginer, Çelik ve Uçkun'un (2008) geliştirmiş olduğu demografik değişkenler bölümü baz alınmıştır. Söz konusu ankete araştırmacı tarafından bazı ilave ve değişiklikler yapılmıştır.

Anketin ikinci bölümündeyse, Cihangir ve Ergin (2015) tarafından geliştirilen 11 soruluk bir ölçek uygulanmıştır. Bu ölçek daha önceden OECD (2011) tarafından geliştirilmiştir, aşırı karmaşık olmayan ve uzman bilgisi gerektirmeyen; değişik zorluk derecelerinde ve çeşitli finansal konuları içeren bir çekirdek anket özelliğindedir. Bu anketin ilk sorusu basit bölme işlemini, ikinci sorusu paranın zaman değerini, üçüncü sorusu ödenen faizi, dördüncü sorusu basit faiz hesaplamayı, beşinci sorusu bileşik faiz hesaplamayı, altıncı sorusu risk ve getiri ilişkisini, yedinci sorusu enflasyon bilgisini, sekizinci sorusu çeşitlendirmeyi içermektedir. Dokuzuncu soruda enflasyonun, onuncu soruda bileşik faizin tanımı yer almaktadır. Son soruda ise katılımcılara finansal bilgi düzeylerinin artmasını isteyip istemedikleri sorulmuştur. Bu anketin ilk 10 sorusu araştırmacı tarafından her soruya 10 puan verilerek puanlanmıştır ve bunun sonucunda kazanılan puan finansal okuryazarlık puanı olarak isimlendirilmiştir. Buna göre, finansal okuryazarlık puanlamasında; 0-40 arası başarısız, 41-70 arası orta derecede başarılı ve 71-100 arası başarılı sayılmıştır.

2.4. Araştırmanın Verilerinin Analizi

Verilerin analizinde normal dağılıma bağlı olarak One Way ANOVA ve t-testi gibi parametrik testler yapılmıştır. Demografik bilgilerin analizinde ise betimsel istatistik testleri uygulanmıştır. Analizler için SPSS 20 paket programı kullanılmıştır.

2.5 Araştırmanın Bulguları

2.5.1 Demografik Özellikler İle İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin bazı demografik bilgileri aşağıda tablolar halinde özetlenmiştir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Dağılımı

Sınıf	Frekans	%
1	64	21.3
2	73	24.3
3	85	28.3
4	78	26.0
Toplam	300	100

Tablo 2'de katılımcıların sınıflara göre dağılımları verilmiştir. Ankete katılanların %21.3'ü 1. sınıf, %24.3'ü 2. sınıf, %28.3'ü 3. sınıf, %26'sı 4. sınıf öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Cinsiyet Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	%
Kadın	152	50.7
Erkek	148	49.3
Toplam	300	100.0

Tablo 3'te katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları verilmiştir. Ankete katılanların % 50.7'si kadın, % 49.3'ü erkektir.

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Not Ortalamaları Açısından Dağılımı

Not Ortalaması	Frekans	%
2.00'dan az	40	13.3
2.01-3.00 arası	205	68.3
3.01-4.00 arası	55	18.3
Toplam	300	100.0

Tablo 4'te katılımcıların not ortalamaları açısından dağılımları verilmiştir. Ankete katılanların %13.3'ünün not ortalaması 2.00'dan az, %68,3'ünün not ortalaması 2.01-3.00 arasında, %18.3'ünün not ortalaması ise 3.01-4.00 arasındadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun ortalamasının 2.01-3.00 aralığında olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılanların Finansal Bilgi Kaynakları

Finansal Bilgi Kaynağı	Frekans	%
Aile	156	52.0
Online	58	19.3
Dersler	86	28.7
Toplam	300	100.0

Tablo 5'te katılımcıların finansal bilgi kaynakları açısından dağılımları verilmiştir. Ankete katılanların %52'si finansal bilgi kaynağının ailesi olduğunu belirtirken %19.3'ü online kaynaklar vasıtasıyla finansal bilgiyi öğrendiklerini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılanların %28.7'si ise finansal bilgi kaynağının dersler olduğunu belirtmiştir.

Tablo 6: Araştırmaya Katılanların Anne- Babalarının Eğitim Düzeyi

Anne- Babanın Eğitim Düzeyi	Frekans	%
Okur-yazar değil	6	2.0
İlkokul	90	30.0
Ortaokul	54	18.0
Lise	90	30.0
Lisans	50	16.7
Lisansüstü	10	3.3
Toplam	300	100.0

Tablo 6’da katılımcıların anne- babalarının eğitim düzeyi açısından dağılımları verilmiştir. Ankete katılanların %2’sinin anne-babası okuryazar değilken %30’ununki ilkokul mezunu, %30’ununki ise lise mezunudur.

Tablo 7: Araştırmaya Katılanların Aylık Hanehalkı Gelirleri

Aylık Hanehalkı Geliri	Frekans	%
1.300 TL’den az	23	7.7
1301-2500 TL arası	114	38.0
2501-4000 TL arası	101	33.7
4001 TL’den fazla	62	20.7
Toplam	300	100.0

Tablo 7’de katılımcıların aylık hanehalkı gelirleri açısından dağılımları verilmiştir. Ankete katılanların %7.7’sinin aylık hanehalkı geliri 1.300 TL’den az iken, %38’inin hanehalkı geliri 1301-2500 TL arasındadır.

2.5.2. Finansal Okuryazarlık İle İlgili Sonuçlar

Öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin belirlenebilmesi için on sorudan oluşan bir anket çalışması uygulanmıştır. Buna göre ilk soru basit bölme işlemi, ikinci soru paranın zaman değerini, üçüncü soru ödenen faizi, dördüncü soru basit faiz hesaplamayı, beşinci soru bileşik faiz hesaplamayı, altıncı soru risk ve getiri ilişkisini, yedinci soru enflasyon bilgisini, sekizinci soru çeşitlendirmeyi içermektedir. Dokuzuncu soruda enflasyonun, onuncu soruda ise bileşik faizin tanımı yer almaktadır. Uygulamanın ardından anketlerde doğru yapılan her soruya 10 puan verilerek 100 üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre 0-40 puan arası başarısız, 41-70 puan arası orta derecede başarılı ve 71-100 puan arası başarılı sayılmıştır. 49 kişi 0-40 arasında puan alarak başarısız olmuş, 135 kişi 41-70 arasında puan alarak orta derecede başarılı olmuş ve 116 kişi 71-100 arasında puan alarak başarılı olmuştur. Bu bölümde finansal okuryazarlık puanlarının demografik değişkenlerle (sınıf, cinsiyet, finansal bilgi kaynağı, anne-baba eğitim düzeyi, aylık hane halkı gelir düzeyi, kredi kartı kullanım durumu, kişisel finans deneyimi, not ortalaması) bir ilişkisinin olup olmadığı hem iki üniversite için ortak hem de ayrı ayrı araştırılmıştır.

2.5.2.1. Finansal Okuryazarlık Puanlarının Sınıf düzeyine Göre İncelenmesi

Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeylerine göre finansal okuryazarlık puanlarının incelenmesi için One Way ANOVA yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8: Sınıf Düzeyine Göre Finansal Okuryazarlık Puanı

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karenin Ortalaması	F	P
Gruplar Arasında	21.953	3	7.318		
Gruplar İçinde	1307.444	296	4.417	1.657	.176
Toplam	1329.397	299			

Tablo 8 incelendiğinde farklı sınıf düzeyindeki öğrencilerin finansal okuryazarlık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ayrıca, Farklı sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları her bir üniversite için kendi bünyesinde de ayrı ayrı incelenmiş ve sonuçlar Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Sınıf Düzeyine Göre Finansal Okuryazarlık Puanının Hacettepe Üniversitesi'ne ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ne Göre İncelenmesi

Üniversite		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karenin Ortalaması	F	P
Hacettepe	Gruplar Arasında	74.525	3	24.842		
	Gruplar İçinde	640.415	146	4.386	5.663	.001
	Toplam	714.940	149			
Bilecik	Gruplar Arasında	3.329	3	1.110		
	Gruplar İçinde	587.044	146	4.021	.276	.843
	Toplam	590.373	149			

Tablo 9'da da görüldüğü gibi; Hacettepe Üniversitesi'nde farklı düzeydeki sınıflara devam eden öğrencilerin finansal okuryazarlık puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır (Hacettepe: $F_{(3,146)}=5.66$; $p<0.05$). Başka bir deyişle; Hacettepe Üniversitesi'nde öğrencilerin

finansal okuryazarlıkları öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmektedir. Bu farkların hangi sınıflar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre 2. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık puanlarının ($\bar{X}=8.2$) diğer sınıflarda öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bilecik Üniversitesi'ndeki öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları devam ettikleri sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

2.5.2.2. Finansal Okuryazarlık Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre finansal okuryazarlık puanlarının incelenmesi için t-testi yapılmıştır ve sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10: Cinsiyet Değişkenine Göre Finansal Okuryazarlık Puanı

	N	\bar{X}	s	Sd	t	p
Kadın	152	6.88	2.1	5	298	1.598
Erkek	148	6.50	2.0	5		
						.11
						1

Tablo 10 incelendiğinde farklı cinsiyette olan öğrencilerin finansal okuryazarlık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ayrıca, Farklı farklı cinsiyette olan öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları her bir üniversite için kendi bünyesinde de ayrı ayrı incelenmiş ve sonuçlar Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Cinsiyet Değişkenine Göre Finansal Okuryazarlık Puanının Hacettepe Üniversitesi'ne ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ne Göre İncelenmesi

Üniversite		N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Hacettepe	Kadın	81	7.19	2.34	148	1.32	.189
	Erkek	69	6.72	1.98			
Bilecik	Kadın	71	6.53	1.86	148	.710	.479
	Erkek	79	6.30	2.10			

Tablo 11'de de görüldüğü gibi; Hacettepe Üniversitesi'ndeki ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ndeki öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

2.5.2.3. Finansal Okuryazarlık Puanlarının Finansal Bilgi Kaynaklarına Göre İncelenmesi

Araştırmaya katılan öğrencilerin finansal bilgi kaynaklarına göre finansal okuryazarlık puanlarının incelenmesi için One Way ANOVA yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 12: Finansal Bilgi Kaynaklarına Göre Finansal Okuryazarlık Puanı

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karenin Ortalaması	F	p
Gruplar Arasında	3.685	2			
Gruplar İçinde	1325.712	297	1.842	413	.662
Toplam	1329.397	299	4.464		

Tablo 12 incelendiğinde finansal bilgi kaynaklarına göre öğrencilerin finansal okuryazarlık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ayrıca, finansal bilgi kaynaklarına göre öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları her bir üniversite için kendi bünyesinde de ayrı ayrı incelenmiş ve sonuçlar Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13: Finansal Bilgi Kaynaklarına Göre Finansal Okuryazarlık Puanının Hacettepe Üniversitesi'ne ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ne Göre İncelenmesi

Üniversite		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karenin Ortalaması	F	p
Hacettepe	Gruplar Arasında	5.788	2			
	Gruplar İçinde	709.152	147	2.894	.600	.550
	Toplam	714.940	149	4.824		
Bilecik	Gruplar Arasında	19.224	2			
	Gruplar İçinde	571.149	147	9.612	2.474	.088
	Toplam	590.373	149	3.885		

Tablo 13'te de görüldüğü gibi; Hacettepe Üniversitesi'ndeki ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ndeki öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları finansal bilgi kaynaklarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

2.5.2.4. Finansal Okuryazarlık Puanlarının Anne-Baba Eğitim düzeyine Göre İncelenmesi

Araştırmaya katılan öğrencilerin anne-babalarının eğitim düzeyine göre finansal okuryazarlık puanlarının incelenmesi için One Way ANOVA yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 14: Anne-Babanın Eğitim Düzeyine Göre Finansal Okuryazarlık Puanı

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karenin Ortalaması	F	p
Gruplar Arasında	20.557	5			
Gruplar İçinde	1308.839	294	4.111	.924	.466
Toplam	1329.397	299	4.452		

Tablo 14 incelendiğinde anne-babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin finansal okuryazarlık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ayrıca, anne-babanın eğitim düzeyine göre öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları her bir üniversite için kendi bünyesinde de ayrı ayrı incelenmiş ve sonuçlar Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15: Anne-Babanın Eğitim Düzeyine Göre Finansal Okuryazarlık Puanının Hacettepe Üniversitesi'ne ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ne Göre İncelenmesi

Üniversite		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karenin Ortalaması	F	p
Hacettepe	Gruplar Arasında	34.266	5			
	Gruplar İçinde	680.674	144	6.853 4.727	1.450	.210
	Toplam	714.940	149			
Bilecik	Gruplar Arasında	5.840	5			
	Gruplar İçinde	584,533	144	1.168 4.059	.288	.919
	Toplam	590,373	149			

Tablo 15'te de görüldüğü gibi; Hacettepe Üniversitesi'ndeki ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ndeki öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları anne-babalarının eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

2.5.2.5. Finansal Okuryazarlık Puanlarının Aylık Hanehalkı Gelir Düzeyine Göre İncelenmesi

Araştırmaya katılan öğrencilerin aylık hanehalkı gelir düzeylerine göre finansal okuryazarlık puanlarının incelenmesi için One Way ANOVA yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 16: Aylık Hanehalkı Gelirine Göre Finansal Okuryazarlık Puanı

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karenin Ortalaması	F	p
Gruplar Arasında	.921	3			
Gruplar İçinde	1328.476	296	.307 4.488	.068	.977
Toplam	1329.397	299			

Tablo 16 incelendiğinde aylık hanehalkı gelirine göre finansal okuryazarlık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ayrıca, aylık hanehalkı gelirine göre öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları her bir üniversite için kendi bünyesinde de ayrı ayrı incelenmiş ve sonuçlar Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17: Aylık Hanehalkı Gelirine Göre Finansal Okuryazarlık Puanının Hacettepe Üniversitesi'ne ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ne Göre İncelenmesi

Üniversite		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karenin Ortalaması	F	p
Hacettepe	Gruplar Arasında	15.113	3	5.038 4.793	1. 05 1	.372
	Gruplar İçinde	699.827	146			
	Toplam	714.940	149			
Bilecik	Gruplar Arasında	4.559	3	1.520 4.012	.3 79	.768
	Gruplar İçinde	585.814	146			
	Toplam	590.373	149			

Tablo 17'de de görüldüğü gibi; Hacettepe Üniversitesi'ndeki ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ndeki öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları aylık hanehalkı gelirine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

2.5.2.6. Finansal Okuryazarlık Puanlarının Kredi Kartı Kullanım Durumuna Göre İncelenmesi

Araştırmaya katılan öğrencilerin kredi kartı kullanım durumuna göre finansal okuryazarlık puanlarının incelenmesi için t-testi yapılmıştır ve sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 18: Kredi Kartı Kullanım Durumuna Göre Finansal Okuryazarlık Puanı

	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Kullanıyor	187	6.76	2.15	298	.664	.507
Kullanmıyor	113	6.59	2.04			

Tablo 18 incelendiğinde kredi kartı kullanım durumuna göre finansal okuryazarlık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ayrıca, kredi kartı kullanım durumuna göre öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları her bir üniversite için kendi bünyesinde de ayrı ayrı incelenmiş ve sonuçlar Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19: Kredi Kartı Kullanım Durumuna Göre Finansal Okuryazarlık Puanının Hacettepe Üniversitesi'ne ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ne Göre İncelenmesi

Üniversite		N	\bar{X}	S	sd	t	p
Hacettepe	Kullanıyor	103	7.02	2.13	148	.405	.686
	Kullanmıyor	47	6.87	2.31			
Bilecik	Kullanıyor	84	6.41	2.13	148	.043	.966
	Kullanmıyor	66	6.40	1.82			

Tablo 19’da da görüldüğü gibi; Hacettepe Üniversitesi’ndeki ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi’ndeki öğrencilerin finansal okuryazarlık puanları kredi kartı kullanım durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

2.5.2.7. Katılımcıların Finansal Okuryazarlık Sorularına Verdikleri Doğru Cevap Yüzdelerinin Türkiye Sonuçlarıyla Karşılaştırılması

Türkiye Ekonomi Bankası (2012: 4) tarafından yayınlanan ve çalışmamızda yer alan konu başlıklarını içeren sorulardan oluşan ve ülkemizde yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlar ile Hacettepe Üniversitesi-Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi için ortaya çıkan araştırmamızın sonuçları karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 20: Katılımcıların Finansal Okuryazarlık Sorularına Verdikleri Doğru Cevap Yüzdelerinin Türkiye Sonuçlarıyla Karşılaştırılması

Soru	Hacettepe-Bilecik Sonuçları	Türkiye Sonuçları
Basit Bölme İşlemi	%98.3	%87
Paranın Zaman Değeri	%36.7	%37
Ödenen Faiz	%96.3	%84
Basit Faiz Hesaplama	%83	%43
Bileşik Faiz Hesaplama	%43	%19
Risk ve Getiri İlişkisi	%65.7	%87
Enflasyon Bilgisi	%57.3	%77
Çeşitlendirme Bilgisi	%75.7	%69

Tablo 20’den çıkan sonuca göre Hacettepe Üniversitesi İİBF ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İİBF öğrencileri; basit bölme işlemi, ödenen faiz, basit faiz hesaplama, bileşik faiz hesaplama ve çeşitlendirme bilgisi içeren konularda Türkiye sonuçlarına göre daha yüksek düzeydeyken; risk ve getiri ilişkisi, paranın zaman değeri kavramı ve enflasyon bilgisi açısından daha düşük düzeydedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarına göre; finansal okuryazarlığın devam edilen sınıf düzeyine göre değişiklik gösterdiğiyle ilgili genel sonuçlarda bir farklılık bulunmamıştır. Üniversite bazında incelediğimiz zaman ise Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi’nde bir farklılık bulunmamıştır, ancak Hacettepe Üniversitesi’nde farklı sınıflara devam eden öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Mercan ve diğerlerinin 2012 yılında anket yöntemiyle Ulaştırma Bakanlığı’na bağlı bir şubede çalışanlara yönelik olarak uyguladıkları çalışmada da eğitim seviyesi arttıkça finansal okuryazarlık seviyesinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmanın sonuçlarına göre yüksek lisans mezunlarının lise ve üniversite mezunlarına göre daha yüksek düzeyde finansal okuryazarlık seviyesine sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Finansal okuryazarlığın cinsiyet değişkenine göre değişiklik gösterdiğiyle ilgili genel sonuçlarda da üniversite bazında da bir farklılık bulunmamıştır. Wagland ve Taylor (2009) tarafından işletme bölümü öğrencisi 165 kişilik bir grupla yapılan çalışmada cinsiyetin finansal okuryazarlık seviyesinde farklılık yaratma durumu incelenmiştir ve bizim çalışmamızda olduğu gibi, cinsiyet faktörünün finansal okuryazarlık üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını tespit edilmiştir.

Finansal okuryazarlığın finansal bilgi kaynaklarına göre değişiklik gösterdiğiyle ilgili genel sonuçlarda da üniversite bazında da bir farklılık bulunmamıştır. Jorgensen ve Savla tarafından 2010 yılında genç yetişkinlerin finansal okuryazarlığını ölçmeye yönelik 420 üniversite öğrencisine uygulanan anket çalışmasının sonuçlarında da, finansal bilgi kaynaklarından biri olan ailenin finansal bilgi üzerinde bir etkisinin olmadığını tespit edilmiştir.

Finansal okuryazarlığın anne-baba eğitim düzeyine göre değişiklik gösterdiğiyle ilgili genel sonuçlarda da üniversite bazında da bir farklılık bulunmamıştır. 2014 yılında Ergün, Şahin ve Ergin'in Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü öğrencilerinin finansal okuryazarlıklarını test ettikleri araştırmalarında da öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin anne-baba eğitim düzeyiyle ilişkisiz olduğunu saptamışlardır.

Finansal okuryazarlığın aylık hanehalkı gelir düzeyine göre değişiklik gösterdiğiyle ilgili genel sonuçlarda da üniversite bazında da bir farklılık bulunmamıştır. Hogart 2002 yılında yaptığı çalışmada ise, hanehalkı geliri düşük olan katılımcıların finansal okuryazarlıklarının diğerlerine göre daha az olduğunu tespit edilmiştir.

Finansal okuryazarlığın öğrencilerin kredi kartı kullanma durumlarına göre değişiklik gösterdiğiyle ilgili genel sonuçlarda da üniversite bazında da bir farklılık bulunmamıştır. Ünal, Düğer ve Söylemez ise 2015 yılında yaptıkları çalışmalarında finansal okuryazarlık düzeyi yüksek olan bireylerin, kredi kartını daha rasyonel kullanacağı yönünde bir sonuca ulaşımlardır.

Katılımcıların finansal okuryazarlık sorularına verdikleri doğru cevap yüzdelerinin Türkiye sonuçlarıyla paralellik gösterme durumuna geldiğimiz zaman ise genelde bir farklılık olduğunu söyleyebiliriz. Hacettepe Üniversitesi İİBF ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İİBF öğrencileri; basit bölme işlemi, ödenen faiz, basit faiz hesaplama, bileşik faiz hesaplama ve çeşitlendirme bilgisi içeren konularda Türkiye sonuçlarına göre daha yüksek düzeyde iken risk ve getiri ilişkisi, paranın zaman değeri kavramı ve enflasyon bilgisi açısından daha düşük düzeydedir.

Sonuç olarak; finansal kararlarını sağlıklı bir şekilde alma yeteneğine sahip, kredi kartı kullanımında bilinçli, bütçesini yönetebilen gençlerin yetiştirilmesi için Türkiye'de de finansal konularda eğitimin zorunlu eğitim görülen yıllarda müfredata eklenmesi, yükseköğretim kurumlarında ise İİBF dışındaki fakültelerde de zorunlu ders olarak okutulması gerekmektedir. Ayrıca; öğrencilerin çoğunluğunun finansal bilgi kaynağı olarak ailesini seçmiş olması göstermektedir ki; ebeveynler de finansal okuryazar olmak zorundadırlar. Bunun için; televizyonlarda yayınlanacak kamu spotları çekilebilir, halk eğitim merkezlerinde finansal eğitimler verilebilir, bu konuda hazırlanacak fazla karmaşık olmayan ve genel finansal bilgileri içeren broşürler hazırlanıp bu broşürlerin ailelere ulaştırılması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Bayram, Seliha, Seçil (2015), "Finansal Okuryazarlık Ve Para Yönetimi Davranışları: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Uygulama." *Business And Management Studies: An International Journal* S:2, C:2 ss.105-135.
- Beal, Diana ve Sarath Delpachitra (2003), "Financial Literacy among Australian University Students", *Economic Papers: a Journal of Applied Economics and Policy*, S:22, C:1, ss.65-78.
- Danes, Sharon ve Hira, Tahira, Khanam (1987), "Money Management Knowledge of College Students", *The Journal of Student Financial Aid*, S:17, C:1, ss.4-16.
- Dilek, Serkan, Orhan, Küçük, ve Eleren, Ali (2016), "Kastamonu Üniversitesi Öğrencilerinin Ekonomi Okuryazarlığı." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S:5, C:7, ss.1865-1878.
- Er, Fikret, Temizel, Fatih, Özdemir, Ali ve Sönmez, Harun (2014), "Lisans Eğitim Programlarının Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisinin Araştırılması: Türkiye Örneği", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:14, ss.113-125.
- Ergün, B., Şahin, A., ve Ergin, E. (2014), "Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma", *Journal Of International Social Research*, S:34, C:7, Ss.847-864.
- Fanto, James, A. (1998), "We're All Capitalist Now: The Importance, Nature, Provision and Regulation of Investor Education", *Case Western Reserve Law Review*, S:49, C:1, ss.105-180.
- Gerek, Sevgi ve Kurt, Adile, Aşkın (2011), "Ekonomi Okuryazarlığı Ölçeğinin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:1, ss.59-73.
- Gökmen, Habil (2012), *Finansal Okuryazarlık*, 1. Baskı, Hiperlink Yayınları:İstanbul.
- Hogarth, Jeanne M. (2002), "Financial Literacy and Family and Consumer Sciences", *Journal of Family and Consumer Sciences*, S:94, ss.15-28.
- Hogarth, Jeanne M., Beverly, Sondra G. Ve Hilgert Marianne (2003), "Patterns of Financial Behaviors: Implications for Community Educators and Policy Makers Discussion Draft" [Bildiri], 2003 Federal Reserve System Community Affairs Research Conference, Şubat.
- Jorgensen, Bryce L., ve Jyoti, Savla (2010), "Financial Literacy Of Young Adults: The Importance Of Parental Socialization", *Family Relations*, S:59, C:4, ss.465-478.
- Kılıç, Yunus, Ata, H. Ali., Seyrek, İbrahim H. (2015) "Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, S:66, ss.129-150.
- Krizek, JUDrIng Tomas, L. L. M. CEMS-MIM ve IngDusan Hradil (2012), "Standard in Financial Literacy for University Students: Methodology and Empirical Evidence." *International Journal of Business and Social Research* S:7, C:2, ss.21-32.
- Lusardi, Annamaria (2008), "Financial Literacy: An Essential Tool For Informed Consumer Choice?", *National Bureau Of Economic Research*, S:14084, ss.1-29.
- Mason, Carolynne L. J. ve Richard M. S. Wilson (2000), "Conceptualising Financial Literacy" *Loughborough University Institutional Repository*, Loughborough: Business School, Loughborough University.
- Mavrinac, Sarah ve Ping, Chin Wan (2004), "Financial Education for Women in Asia Pacific", *An Insead Working Paper*, 2 November 2004.
- Mercan, Nuray, Oyur, Emine, Altınay, Ayenur, ve Aksanyar, Yaşar (2012), "Ekonomi Okur Yazarlığına Yönelik Ampirik Bir Araştırma", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, S:4, C:2, ss.109-118.
- OECD (2009), "Financial Literacy and Consumer Protection: Overlooked Aspects of the Crisis, OECD Recommendation On Good Practices On Financial Education And Awareness Relating To Credit", *OECD Recommendation On Good Practices On Financial Education And Awareness Relating To Credit*.
- Özçam, Mustafa (Temmuz 2006), *Yatırımcı Eğitimi: Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Öneriler*, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu [Erişim: 11 Eylül 2017, <http://www.spk.gov.tr/yayingoster.aspx?yid=934&ct=f&action=displayfile&ext=>].
- Özgüler, İsmet (2013), *Bireysel Finansal Kaynakların Yönetiminde Bir Araç Olarak Finansal Eğitimde Dünya Uygulamaları Ve Türkiye Karşılaştırması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.

- Remund, David, L. (2010), "Financial Literacy Explicated: The Case For A Clearer Definition In An Increasingly Complex Economy", *Journal Of Consumer Affairs*, S:44, C:2, ss.276-295.
- Schagen, Sandie ve Lines, Anne (1996), *Financial Literacy In Adult Life*, Nfer:Berkshire.
- TEB (Türkiye Ekonomi Bankası), (2012), "Finansal Okuryazarlık ve Erişim Endeksi", İstanbul.
- Temizel, Fatih (2010), *Mavi Yakalılarda Finansal Okuryazarlık*, Beta Basım Yayım Dağıtım: İstanbul.
- Tomaskova, H., Mohelska, H., Nemcova, Z. (2011). "Issues of Financial Literacy Education, *Procedia*" *Social and Behavioral Sciences*, S:28, ss.365 –369.
- Vitt, L.A., Anderson, C., Kent, J., Lyter, D. M., Siegenthaler, J.K. Ward, J. (2000), *Personal Finance and the Rush to Competence: Financial Literacy Education in the U.S.* Lois, Institute for Socio-Financial Studies (ISFS), [Erişim:10 Ağustos 2017, www.isfs.org/documents-pdfs/rep-finliteracy.pdf].
- Yılmaz, Veysel ve Tuncay, Merve (2012), "Finansal Liberalizasyonun Tasarruf Ve Yatırım Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, C:26, S:3-4, ss.345-363.
- Wagland, Suzanne P ve Taylor, Sharon (2009), "When It Comes to Financial Literacy, Is Gender Really An Issue?", *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, S:3, C:1, ss.13-25.
- Widdowson, Doug, ve Hailwood, Kim (2007), "Financial Literacy And Its Role In Promoting A Sound Financial System", *Reserve Bank Of New Zealand Bulletin*, S:70, C:2, ss.37-47.
- World Bank (2009), "The Case for Financial Literacy in Developing Countries: Promoting Access to Finance by Empowering Consumers"

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

DOWN SENDROMLU ÇOCUKLARDA SPORTİF ETKİNLİKLERE KATILMA DURUMUNA GÖRE SOSYAL UYUM VE BECERİ DÜZEYİNİN İNCELENMESİ*

Mehmet İLKİM

İnönü Üniv. Spor Bilimleri Fakültesi, Engellilerde Egzersiz ve Spor Eğitimi Bölümü
mehmet.ilkim@inonu.edu.tr

Metin Can KALAYCI

Dicle Üniv.Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu
m.c.k@windowslive.com

Ferhat GÜLEROĞLU

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. Sağlık Bilimleri Enstitüsü
Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı
Feroo13@gmail.com

Cemal GÜNDOĞDU

İnönü Üniv. Spor Bilimleri Fakültesi, Engellilerde Egzersiz ve Spor Eğitimi Bölümü,
cemal.gundogdu@inonu.edu.tr

ÖZET

Bu araştırmanın amacı sportif etkinliklere katılan ve katılmayan down sendromlu çocukların sosyal uyum ve beceri düzeylerini karşılaştırmaktır. Belirtilen amaç doğrultusunda; araştırma nedensel karşılaştırma modeline göre yapıldı. Araştırmanın evrenini Türkiye'deki down sendromlu çocuklar oluştururken örneklemini ise yaşları 8 ile 12 arasında değişen, sportif etkinliklere katılan 43 (21 erkek ve 22 kız) ve sportif etkinliklere katılmayan 43 (22 Erkek ve 21 Kız) olmak üzere toplam 86 down sendromlu çocuk oluşturdu. Araştırmada veri toplama aracı olarak down sendromlu çocukların sosyal uyum ve beceri düzeyini ölçmek için Sezgin ve Akman (2014) tarafından 6-12 yaş Türk çocuklarına özgü geliştirilen, 3'lü likert tipli, 59 madde ve 7 alt boyuttan (Dürtüsellik, Engellenme Eşiği, Dikkat ve Hareketlilik, Sosyal İlişki, Duygu Durumu, Onay İhtiyacı ve İçer Dönüklük) oluşan Sosyal uyum ve Beceri Ölçeği kullanıldı. Verilerin çözümlenmesi GNU PSPP 0.10.1 istatistik paket programında yapıldı. Gruplar arası farklılıklar bağımsız örneklem t-testi ile belirlendi. Anlamlılık $p < 0.01$ olarak kabul edildi. İstatistik analizi sonuçlarına göre; sportif etkinliklere katılan ve katılmayan down sendromlu çocukların arasında genel sosyal uyum ve beceri düzeylerinde ve tüm alt boyutlarda ($p < 0.01$) anlamlı bir farklılık bulundu. Bu farklılık sportif etkinliklere katılan down sendromlu çocukların sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu çocuklardan daha iyi sosyal uyum ve becerilere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca cinsiyet açısından da sportif etkinliklere katılan ve katılmayan down sendromlu çocukların genel sosyal uyum ve beceri düzeyleri arasında ve tüm alt boyutlar arasında ($p < 0.01$) anlamlı bir farklılık bulundu. Bu farklılık sportif etkinliklere katılan down sendromlu kız ve erkek çocukların sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu kız ve erkek çocuklardan daha iyi sosyal uyum ve becerilere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak; sportif etkinliklerin down sendromlu çocukların cinsiyet ayrımı gözetmeksizin sosyal uyum ve becerilerine olumlu etki edebileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Down Sendromu, Spor, Sosyal Uyum ve Beceri.

* Bu çalışma, 10. Uluslararası Beden Eğitimi, Spor ve Fiziksel Terapi Kongresi (ICPESPT2016) Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, 18-20 Kasım 2016' da Sözel bildiri olarak sunulmuştur.

EXAMINATION OF THE SOCIAL ADAPTATION AND SKILLS ON CHILDREN WHO ARE DOWN SYNDROME ACCORDING TO PARTICIPATION STATUS IN SPORTIVE ACTIVITIES

ABSTRACT

The aim of this study was to compare social adaptation and skill levels of children with Down syndrome who participated in and did not participate in sportive activities. For the stated purpose; the research was done according to the causal comparison model. Down syndrome children in Turkey are the universe of the study and the sample of the study consisted of 86 children with Down' syndrome whose ages ranged between 8 and 12 (43 children: 21 males and 22 females) participating in sportive activities and 43 children (22 males and 21 females) not participating in sports activities. In order to measure social adaptation and skill level of children with Down syndrome, social adaptation and Skill Scale consisting of 3 items likert type, 59 items and 7 subscales (Impulsivity, Frustration Threshold, Attention and Mobility, Social Relationship, Emotional Situation, Need for Approval and Introversion) developed by Sezgin and Akman (2014) was used. Analysis of the data was done in the GNU PSPP 0.10.1 statistical package program. Differences between groups were determined by independent sample t-test. Significance was accepted as $p < 0.01$. According to statistical analysis results; there was a significant difference in general social adjustment and skill levels among the children with Down's syndrome who participated in and did not participate in sports activities and in all sub-dimensions ($p < 0.01$). This difference stems from the fact that children with Down syndrome participating in sports activities have better social adaptation and skills than children with Down syndrome who do not participate in sports activities. In terms of gender, there was also a significant difference between the general social adjustment and skill levels of the children with Down syndrome who participated in and did not participate in sports activities and among all the sub-dimensions ($p < 0.01$). This difference stems from the fact that boys and girls with Down syndrome participating in sports activities have better social adaptation and skills than girls and boys with Down syndrome who do not participate in sports activities. As a result; it can be said that sportive activities can positively affect the social adaptation and skills of children with Down's syndrome regardless of gender.

Key Words: Down Syndrome, Sports, Social Adaptation and Skill.

GİRİŞ VE AMAÇ

Down sendromlu çocuklar, özel gereksinimli bireyler arasında en sık karşılaşılan gruptur. Buna rağmen, bu çocuklar toplum tarafından yeterince tanınmamaktadır (İlhan, 2008: 316).

Tüm özel gereksinimli bireylerin yaklaşık yüzde 85'ini eğitilebilir özel gereksinimli bireyler oluşturmaktadır. Down sendromlu çocuklar özel gereksinimli bireyler grubuna girmektedirler ve normal ilköğretim programından yeterli şekilde yararlanamamaktadırlar. Ancak, bu çocukların ilköğretim düzeyinde akademik konularda eğitilebilirlik, toplumda bağımsız yaşayabilecek düzeyde sosyal uyum, yetişkin düzeyinde kısmen ya da tamamen destek alacak şekilde mesleki yeterlilik alanlarında gelişme potansiyeline sahip oldukları ifade edilmektedir (Özer, 2001: 25).

Zihinsel yetersizlik down sendromu ve otizmli bireylerde çok fazla görülmektedir. Zihinsel açıdan sorunu olan bireyler öz bakım sosyalleşme okul ve iş hayatı gibi yaşamın değişik yerlerinde zorluklarla karşılaşan bireylerdir (T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2014: 90-91).

Sosyalleşme ve sosyal uyum; toplumdaki mevcut ya da beklenen rolleri yerine getirmek için gerekli olan becerilerin, bilgilerin, değerlerin, eğilimlerin ve benlik algılarının özümsemesi ve gelişimi olarak tanımlanmaktadır (Kenyon ve McPherson, 1974, 128).

Sosyal etkileşim insan yaşamının evrensel bir parçasıdır. Sosyal becerileri iyi olan çocuklar katıldıkları etkinliklerden daha çok zevk alır ve kendi kararlarını kendi verirler. Oysa sosyal becerileri yeterince gelişmemiş olanlar akranları tarafından dışlanabilir, ihmal görebilir ve yetişkinlerin ihmaliyle, istismarıyla karşılaşabilirler (Albayrak-Kaymak, 2003: 11).

Özel gereksinimli bireylerin diğer bireylerle daha az iletişimde olduğu bilinen bir gerçektir. Birçok eğitilebilir durumdaki özel gereksinimli çocuk çevresinde diğer insanlarla veya akranlarıyla sosyal iletişim kurmakta güçlük çektiği göz önüne alındığında; sosyal beceri ve uyum konusunda özellikle de eğitilebilir özel gereksinimli bireylerin gelişmesine ve pekiştirilmesine yardımcı olabilecek aktivitelerin gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Sosyalleşmeden söz edebilmek için bireyin diğer insanlarla etkileşimi sonucu oluşan psiko-sosyal öğrenmenin de meydana gelmesi gerekmektedir. Birey bu süreçte sosyal yaşama uyumu etkin biçimde öğrenir. Bu öğrenmenin gerçekleştiği ortamlardan biri de spor ortamıdır (Özdiç, 2005: 78).

Modern toplumların en belirgin özelliği olan sosyal farklılaşma artan iş bölümü ile sosyal bütünleşme arasındaki uyumun sağlanmasında spor aktif bir olgudur. Toplumun sosyal yapısı içinde uyma ve çatışma modellerinin yanı sıra, huzursuzlukların, sapma davranışların azaltılması ve bunların normlarla ahenkleştirilmesi, gerginliklerin toplum yararına yöneltilmesinde spor önemli faktörlerden biridir (Erkal, 1998: 71).

Spor, bireyin dinamik sosyal çevrelere katılımını sağlayan bir sosyal etkinlik olması özelliğinden dolayı, kişinin sosyalleşmesinde önemli bir role sahiptir. Modern toplumlarda sporun çoğunlukla kollektif bir etkinlik olduğu göz önünde bulundurulduğunda sportif faaliyetler aracılığıyla, sporla ilgilenen bireyler değişik insan gruplarıyla sosyal ilişkiye girmektedir. Spor bireyin kendi dar dünyasından kurtularak başka ortamlarda, başka kişilerden, inançlardan, düşüncelerden insanlarla iletişim içinde bulunmasını, onlardan etkilenmesini ve onları etkilemesini sağlamaktadır (Yetim, 2005: 119).

Mutlu ve sağlıklı bir hayat için sporun gerekli bir uğraş olduğu herkesçe bilinmektedir. Yaşamın başlangıcından bitimine kadar tüm insanlar için önem arz etmektedir. Ancak sporun, özel gereksinimli bireyler için önemi daha farklıdır. özel gereksinimli bireyler fiziksel aktivite sayesinde önlerine çıkan birçok engeli aşabilmektedirler. Böylece yaşamlarında yeni bir pencere açılabilir (Yaman, 2005: 42).

Özel gereksinimli bireylerde düzenli yapılan sportif etkinlikler bazı davranış değişmelerine istenilen düzeyde etki yaptığı (Gençöz, 1997: 3) ve motorsal gelişmelere olumlu yönde katkı sağladığı bilinmektedir (Chasey ve Wyrick, 1971: 567) sportif etkinlikler düzenli yapıldığında kişinin sadece genel sağlık durumunu iyileştirmez; Bununla beraber zinde kalma, akranlarıyla hoş vakit geçirme ve bireyin sosyalleşmesini de sağlayabilmektedir (Dükkancı, 2008: 28).

Sportif etkinlikler özel gereksinimli bireylerin rehabilitasyonunda ve onların topluma kazandırılmasında rol oynayan en güçlü etmenlerden biridir. özel gereksinimli birey yapmış olduğu sportif faaliyetlerle var olan yeteneklerini koruyacak ve geliştirecektir. Eksiklerini en aza indirecek, kaldıracak ya da eksikliğini kolaylıkla kabullenip hayatını buna göre sürdürmesine yardımcı olacaktır (Yaman, 2005: 42).

Bireyin hareketli olması, kendisi ve çevresi için önem arz etmektedir, hareket tıpkı dil gibi bireyin yakın çevresiyle iletişim halinde olması, kendisinden bahsettiği ve yaşantısını gerçekleştirdiği bir araçtır (Hasırcı, 2000: 63).

Her türlü spor etkinliği sosyal bir deneyimdir ve çoğu zaman duyguları içerir sportif etkinliklere katılan birey oyun ve hareketler aracılığı ile duygularını ifade etme imkanı bulur. Saldırganlık, öfke, utangaçlık vb. duygularında boşalım sağlar ve bunları kontrol etmesini öğrenir. Baskı altındaki enerjiden kurtulmanın yolu oyun ya da spor etkinliklerine katılmaktır. Beden eğitimi

ve spor etkinliklerine katılmak bireyin fiziksel olduğu kadar benlik gelişimine de katkıda bulunur. Benlik genelde bireyin ne olduğu ne olmak istediği ve çevresini nasıl tanıdığı konularındaki bilinçliliği olarak ifade edilir. Birey bu bilince kendini başkaları ile karşılaştırarak uğraşır. Çocuk diğer çocuklar ile oynamaya başladığında kendisinin güçlü ve zayıf yönlerini anlamaya başlar. Oyunlar sırasında kendisi ile başkalarını karşılaştırır. Yeterlilik ve yetersizliklerini fark eder (Aracı, 1999: 13). Bu özellikleri bakımından sportif etkinlikler sosyal uyum ve becerilerin gelişmesine yardımcı olabilir.

Bütün bu bilgilerin doğrultusunda; bu araştırmada, düzenli olarak sportif etkinliklere katılan ve katılmayan down sendromlu çocukların sosyal uyum beceri düzeylerinde farklılıkların olup olmadığını belirlemek amaçlandı.

GEREÇ VE YÖNTEM

Sportif etkinliklere katılan ve katılmayan down sendromlu çocukların sosyal uyum ve beceri düzeylerini karşılaştırmayı amaçlayan bu araştırma nicel bir araştırma olup nedensel karşılaştırma araştırma modeline uygun olarak yapıldı (Büyüköztürk vd., 2013: 17).

Belirlenen amaç doğrultusunda; araştırmanın evrenini Türkiye'deki down sendromlu çocuklar oluştururken, örneklemini ise yaşları 8 ile 12 arasında değişen, en az 16 haftadır düzenli olarak sportif etkinliklere katılan 43 (21 erkek ve 22 kız) ve sportif etkinliklere katılmayan 43 (22 Erkek ve 21 Kız) olmak üzere toplam 86 down sendromlu çocuk oluşturdu.

Down sendromlu çocukların araştırmaya katılmasında; gönüllülük esas alınarak, araştırmaya katılan down sendromlu bütün çocukların hem anne hem de babalarına araştırma hakkında bilgi verildikten sonra bilgilendirilmiş gönüllü onay formu imzalatıldı.

Araştırmada veri toplama aracı olarak down sendromlu çocukların yaş, vücut ağırlığı, boy uzunluğu ve cinsiyetlerini içeren demografik özellikleri tespit etmek için kullanılan bilgi toplama formu ve down sendromlu çocukların sosyal uyum ve beceri düzeyini ölçmek için Sezgin ve Akman (2014: 58-79) tarafından 6-12 yaş Türk çocuklarına özgü olarak ebeveynlere göre uyarlanarak geliştirilen 'Sosyal uyum ve Beceri Ölçeği' kullanıldı.

Demografik özellikleri tespit etmek için kullanılan bilgi toplama formu ve ölçek ebeveynlere göre uyarlanarak geliştirildiği için (Sezgin ve Akman, 2014: 62), araştırmanın örneklemini oluşturan bütün down sendromlu çocukların anneleri tarafından dolduruldu.

Sosyal uyum ve beceri ölçeği, "1-Hiç uygun değil, 2-Biraz uygun, 3-Çok uygun" şeklinde ifade edilen 3'lü likert tipli, 59 madde ve 7 alt boyuttan (Dürtüsellik, Engellenme Eşiği, Dikkat ve Hareketlilik, Sosyal İlişki, Duygu Durumu, Onay İhtiyacı ve İç Dönüklük) oluşan ve bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek en düşük ve en toplam puan 59-177 arasındadır. Ölçek alt boyutlarından alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlar; dürtüsellik alt boyutu için 14-42 puan, engellenme eşiği alt boyutu için 8-24 puan, dikkat ve hareketlilik alt boyutu için 10-30 puan, sosyal ilişki alt boyutu için 10-30 puan, duygu durum alt boyutu için 7-21 puan, onay ihtiyacı alt boyutu için 5-15 puan ve iç dönüklük alt boyutu için ise 5-15 puan aralığındadır. Sosyal Beceri ve Uyum Ölçeği'nden elde edilen toplam puanın ve ölçeğin alt boyutlarından elde edilen puanların düşük olması belirtilen sosyal uyum becerilerin iyi olduğunu gösterirken, yüksek olması ise belirtilen sosyal uyum ve becerilerin kötü olduğunu göstermektedir (Sezgin ve Akman, 2014: 58-79).

Sosyal uyum ve beceri ölçeğinin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ölçeğin tamamı için ,94 olarak, dürtüsellik alt boyutu için ,83 olarak, engellenme eşiği alt boyutu için ,62 olarak, dikkat ve

hareketlilik alt boyutu için ,74 olarak, sosyal ilişki alt boyutu için ,84 olarak, duygu durum alt boyutu için ,68 olarak, onay ihtiyacı alt boyutu için ,78 olarak ve içe dönüklük alt boyutu için ise ,67 olarak bulunduğu belirtilmiştir (Sezgin ve Akman, 2014: 58-79). Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ölçeğin tamamı için ,91 olarak, dürtüsellik alt boyutu için ,80 olarak, engellenme eşiği alt boyutu için ,71 olarak, dikkat ve hareketlilik alt boyutu için ,77 olarak, sosyal ilişki alt boyutu için ,82 olarak, duygu durum alt boyutu için ,73 olarak, onay ihtiyacı alt boyutu için ,75 olarak ve içe dönüklük alt boyutu için ise ,70 olarak bulundu.

Verilerin çözümlenmesi GNU PSPP 0.10.1 istatistik paket programında yapıldı. Down sendromlu çocukların demografik özellikleri için en düşük değer, en yüksek değer, ortalama ve standart sapma, değerleri kullanıldı. Verilen normallik dağılımı Kolmogorov-Smirnov normallik testi ile değerlendirildi. Verilerin normal dağıldığı saptandıktan sonra sportif etkinliklere katılan ve katılmayan down sendromlu çocukların sosyal uyum ve becerileri farklılıkları bağımsız örneklem t-testi ile belirlendi. Anlamlılık $p < 0.01$ olarak kabul edildi (Alpar, 2013: 226).

BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen tüm bulgular tablolar halinde detaylı olarak verildi.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Down Sendromlu Çocukların Yaş, Vücut Ağırlığı, Boy uzunluğu ve Beden Kitle İndeksi Değerleri

Parametre	Sportif Etkinliklere Katılım Durumu	Cinsiyet	n	En Düşük	En Yüksek	X	Ss.
Yaş (yıl)	Katılıyor	Erkek	21	8,0	12,0	10,4	0,4
		Kız	22	8,0	12,0	10,5	0,3
	Katılmıyor	Erkek	22	8,0	12,0	10,4	0,3
		Kız	21	8,0	12,0	10,3	0,3
Vücut Ağırlığı (kg)	Katılıyor	Erkek	21	33,0	49,0	40,9	0,9
		Kız	22	37,0	49,0	41,1	0,7
	Katılmıyor	Erkek	22	34,0	49,0	40,9	0,8
		Kız	21	36,0	56,0	41,4	1,2
Boy Uzunluğu (cm)	Katılıyor	Erkek	21	133,0	156,0	142,3	1,3
		Kız	22	136,0	153,0	143,5	0,9
	Katılmıyor	Erkek	22	133,0	150,0	142,3	0,9
		Kız	21	135,0	150,0	141,8	0,9
Beden Kitle İndeksi (kg/m ²)	Katılıyor	Erkek	21	17,7	22,2	20,2	0,3
		Kız	22	18,8	23,1	19,9	0,3
	Katılmıyor	Erkek	22	18,6	22,1	20,2	0,3
		Kız	21	18,8	27,1	20,6	0,5

Tablo 1’de araştırmaya katılan down sendromlu çocukların yaş, vücut ağırlığı, boy uzunluğu ve beden kitle indeksi değerleri sportif etkinliklere katılma durumu ve cinsiyet bakımından detaylı olarak verilmektedir.

Tablo 2. Sportif Etkinliklere Katılım Durumuna Göre Down Sendromlu Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Farklılıkları

Parametre	Sportif Etkinliklere Katılım Durumu	n	X	Ss.	t	Sd.	p																																																																																
Sosyal Uyum ve Beceri (Toplam)	Katılıyor	43	75,2	6,1	15,937	84	,000*																																																																																
	Katılmıyor	43	119,5	17,2				Dürtüsellik	Katılıyor	43	17,5	1,9	16,343	84	,002*	Katılmıyor	43	28,7	4,4	Engellenme Eşiği	Katılıyor	43	9,9	1,0	13,654	84	,000*	Katılmıyor	43	15,7	2,6	Dikkat ve Hareketlilik	Katılıyor	43	13,2	1,9	12,857	84	,000*	Katılmıyor	43	20,4	3,1	Sosyal İlişki	Katılıyor	43	12,8	1,8	13,088	84	,000*	Katılmıyor	43	20,2	3,3	Duygu Durum	Katılıyor	43	9,0	1,4	10,343	84	,000*	Katılmıyor	43	14,0	2,9	Onay İhtiyacı	Katılıyor	43	6,3	1,3	9,765	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,3	İçe Dönüklük	Katılıyor	43	6,6	1,6	9,148	84	,000*
Dürtüsellik	Katılıyor	43	17,5	1,9	16,343	84	,002*																																																																																
	Katılmıyor	43	28,7	4,4				Engellenme Eşiği	Katılıyor	43	9,9	1,0	13,654	84	,000*	Katılmıyor	43	15,7	2,6	Dikkat ve Hareketlilik	Katılıyor	43	13,2	1,9	12,857	84	,000*	Katılmıyor	43	20,4	3,1	Sosyal İlişki	Katılıyor	43	12,8	1,8	13,088	84	,000*	Katılmıyor	43	20,2	3,3	Duygu Durum	Katılıyor	43	9,0	1,4	10,343	84	,000*	Katılmıyor	43	14,0	2,9	Onay İhtiyacı	Katılıyor	43	6,3	1,3	9,765	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,3	İçe Dönüklük	Katılıyor	43	6,6	1,6	9,148	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,1								
Engellenme Eşiği	Katılıyor	43	9,9	1,0	13,654	84	,000*																																																																																
	Katılmıyor	43	15,7	2,6				Dikkat ve Hareketlilik	Katılıyor	43	13,2	1,9	12,857	84	,000*	Katılmıyor	43	20,4	3,1	Sosyal İlişki	Katılıyor	43	12,8	1,8	13,088	84	,000*	Katılmıyor	43	20,2	3,3	Duygu Durum	Katılıyor	43	9,0	1,4	10,343	84	,000*	Katılmıyor	43	14,0	2,9	Onay İhtiyacı	Katılıyor	43	6,3	1,3	9,765	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,3	İçe Dönüklük	Katılıyor	43	6,6	1,6	9,148	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,1																				
Dikkat ve Hareketlilik	Katılıyor	43	13,2	1,9	12,857	84	,000*																																																																																
	Katılmıyor	43	20,4	3,1				Sosyal İlişki	Katılıyor	43	12,8	1,8	13,088	84	,000*	Katılmıyor	43	20,2	3,3	Duygu Durum	Katılıyor	43	9,0	1,4	10,343	84	,000*	Katılmıyor	43	14,0	2,9	Onay İhtiyacı	Katılıyor	43	6,3	1,3	9,765	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,3	İçe Dönüklük	Katılıyor	43	6,6	1,6	9,148	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,1																																
Sosyal İlişki	Katılıyor	43	12,8	1,8	13,088	84	,000*																																																																																
	Katılmıyor	43	20,2	3,3				Duygu Durum	Katılıyor	43	9,0	1,4	10,343	84	,000*	Katılmıyor	43	14,0	2,9	Onay İhtiyacı	Katılıyor	43	6,3	1,3	9,765	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,3	İçe Dönüklük	Katılıyor	43	6,6	1,6	9,148	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,1																																												
Duygu Durum	Katılıyor	43	9,0	1,4	10,343	84	,000*																																																																																
	Katılmıyor	43	14,0	2,9				Onay İhtiyacı	Katılıyor	43	6,3	1,3	9,765	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,3	İçe Dönüklük	Katılıyor	43	6,6	1,6	9,148	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,1																																																								
Onay İhtiyacı	Katılıyor	43	6,3	1,3	9,765	84	,000*																																																																																
	Katılmıyor	43	10,2	2,3				İçe Dönüklük	Katılıyor	43	6,6	1,6	9,148	84	,000*	Katılmıyor	43	10,2	2,1																																																																				
İçe Dönüklük	Katılıyor	43	6,6	1,6	9,148	84	,000*																																																																																
	Katılmıyor	43	10,2	2,1																																																																																			

*p<0.01

Tablo 2 İncelendiğinde; sportif etkinliklere katılan down sendromlu çocuklar ve sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu çocukların sosyal uyum ve beceri toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulundu ($p<0.01$). Bu farklılıkta sportif etkinliklere katılan down sendromlu çocukların sosyal uyum ve beceri toplam puanlarının sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu çocuklardan daha düşük olduğu belirlendi. Buna ek olarak sportif etkinliklere katılan down sendromlu çocuklar ve sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu çocukların dürtüsellik, engellenme eşiği, dikkat ve hareketlilik, sosyal ilişki, duygu durum, onay ihtiyacı, içe dönüklük puanları arasında da anlamlı bir farklılık tespit edildi ($p<0.01$). Bu farklılıkta sportif etkinliklere katılan down sendromlu çocukların dürtüsellik, engellenme eşiği, dikkat ve hareketlilik, sosyal ilişki, duygu durum, onay ihtiyacı, içe dönüklük puanlarının sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu çocuklardan daha düşük olduğu saptandı.

Tablo 3. Sportif Etkinliklere Katılım Durumuna Göre Erkek Down Sendromlu Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Farklılıkları

Parametre	Sportif Etkinliklere Katılım Durumu	n	X	Ss.	t	Sd.	p																																												
Sosyal Uyum ve Beceri (Toplam)	Katılıyor	21	75,1	4,9	12,260	40	,000*																																												
	Katılmıyor	22	121,1	16,5				Dürtüsellik	Katılıyor	21	17,8	1,8	14,473	40	,000*	Katılmıyor	22	29,8	3,4	Engellenme Eşiği	Katılıyor	21	9,6	1,0	10,368	40	,000*	Katılmıyor	22	15,7	2,5	Dikkat ve Hareketlilik	Katılıyor	21	13,0	1,7	9,002	40	,000*	Katılmıyor	22	20,7	3,5	Sosyal İlişki	Katılıyor	21	12,7	1,9	8,971	40	,000*
Dürtüsellik	Katılıyor	21	17,8	1,8	14,473	40	,000*																																												
	Katılmıyor	22	29,8	3,4				Engellenme Eşiği	Katılıyor	21	9,6	1,0	10,368	40	,000*	Katılmıyor	22	15,7	2,5	Dikkat ve Hareketlilik	Katılıyor	21	13,0	1,7	9,002	40	,000*	Katılmıyor	22	20,7	3,5	Sosyal İlişki	Katılıyor	21	12,7	1,9	8,971	40	,000*	Katılmıyor	22	20,3	3,4								
Engellenme Eşiği	Katılıyor	21	9,6	1,0	10,368	40	,000*																																												
	Katılmıyor	22	15,7	2,5				Dikkat ve Hareketlilik	Katılıyor	21	13,0	1,7	9,002	40	,000*	Katılmıyor	22	20,7	3,5	Sosyal İlişki	Katılıyor	21	12,7	1,9	8,971	40	,000*	Katılmıyor	22	20,3	3,4																				
Dikkat ve Hareketlilik	Katılıyor	21	13,0	1,7	9,002	40	,000*																																												
	Katılmıyor	22	20,7	3,5				Sosyal İlişki	Katılıyor	21	12,7	1,9	8,971	40	,000*	Katılmıyor	22	20,3	3,4																																
Sosyal İlişki	Katılıyor	21	12,7	1,9	8,971	40	,000*																																												
	Katılmıyor	22	20,3	3,4																																															

Duygu Durum	Katılıyor	21	9,0	1,2	8,364	40	,000*
	Katılmıyor	22	14,1	2,6			
Onay İhtiyacı	Katılıyor	21	6,4	1,4	6,768	40	,000*
	Katılmıyor	22	10,3	2,2			
İçe Dönüklük	Katılıyor	21	6,7	1,9	5,603	40	,000*
	Katılmıyor	22	10,2	2,2			

*p<0.01

Tablo 3 İncelendiğinde; sportif etkinliklere katılan down sendromlu erkek çocuklar ve sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu erkek çocukların sosyal uyum ve beceri toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık belirlendi(p<0.01). Bu farklılıkta sportif etkinliklere katılan down sendromlu erkek çocukların sosyal uyum ve beceri toplam puanlarının sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu erkek çocuklardan daha düşük olduğu bulundu. Buna ek olarak sportif etkinliklere katılan down sendromlu erkek çocuklar ve sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu erkek çocukların dürtüsellik, engellenme eşiği, dikkat ve hareketlilik, sosyal ilişki, duygu durum, onay ihtiyacı, içe dönüklük puanları arasında da anlamlı bir farklılık saptandı(p<0.01). Bu farklılıkta sportif etkinliklere katılan down sendromlu erkek çocukların dürtüsellik, engellenme eşiği, dikkat ve hareketlilik, sosyal ilişki, duygu durum, onay ihtiyacı, içe dönüklük puanlarının sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu erkek çocuklardan daha düşük olduğu tespit edildi.

Tablo 4. Sportif Etkinliklere Katılım Durumuna Göre Kız Down Sendromlu Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Farklılıkları

Parametre	Sportif Etkinliklere Katılım Durumu	n	X	Ss.	t	Sd.	p
Sosyal Uyum ve Beceri (Toplam)	Katılıyor	22	75,3	7,1	10,186	41	,000*
	Katılmıyor	21	116,8	17,7			
Dürtüsellik	Katılıyor	22	17,3	2,1	9,820	41	,000*
	Katılmıyor	21	27,3	4,3			
Engellenme Eşiği	Katılıyor	22	10,1	1,1	8,657	41	,000*
	Katılmıyor	21	15,7	2,8			
Dikkat ve Hareketlilik	Katılıyor	22	13,5	2,0	8,793	41	,000*
	Katılmıyor	21	20,1	2,9			
Sosyal İlişki	Katılıyor	22	12,9	1,7	9,094	41	,000*
	Katılmıyor	21	20,0	3,2			
Duygu Durum	Katılıyor	22	8,9	1,6	6,294	41	,000*
	Katılmıyor	21	13,8	3,3			
Onay İhtiyacı	Katılıyor	22	6,2	1,2	6,941	41	,000*
	Katılmıyor	21	9,9	2,2			
İçe Dönüklük	Katılıyor	22	6,4	1,3	7,579	41	,000*
	Katılmıyor	21	9,9	1,8			

*p<0.01

Tablo 4 İncelendiğinde; sportif etkinliklere katılan down sendromlu kız çocuklar ve sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu kız çocukların sosyal uyum ve beceri toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık saptandı (p<0.01). Bu farklılıkta sportif etkinliklere katılan down sendromlu kız çocukların sosyal uyum ve beceri toplam puanlarının sportif etkinliklere katılmayan

down sendromlu kız çocuklardan daha düşük olduğu bulundu. Buna ek olarak sportif etkinliklere katılan down sendromlu kız çocuklar ve sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu kız çocukların dürtüsellik, engellenme eşiği, dikkat ve hareketlilik, sosyal ilişki, duygu durum, onay ihtiyacı, içe dönüklük puanları arasında da anlamlı bir farklılık tespit edildi ($p < 0.01$). Bu farklılıkta sportif etkinliklere katılan down sendromlu kız çocukların dürtüsellik, engellenme eşiği, dikkat ve hareketlilik, sosyal ilişki, duygu durum, onay ihtiyacı, içe dönüklük puanlarının sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu kız çocuklardan daha düşük olduğu belirlendi.

TARTIŞMA

Araştırma bulguları doğrultusunda; düzenli olarak sportif etkinliklere katılan down sendromlu çocukların sosyalleşme düzeylerinin düzenli olarak sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu çocuklardan daha iyi olduğu bulundu.

Özel gereksinimli çocuklarda sportif etkinliklerin sosyal gelişimleri üzerindeki etkilerine yönelik birçok araştırma yapılmıştır, bunlardan sosyalleşme ile ilgili olarak bazılarının sonuçlarına göre; Gençöz (1997: 3) Özel gereksinimli çocuklarda basketbol eğitiminin davranış gelişimine etkileri konulu çalışmasında, bu çocukları özel gereksinimli bireylerin aile içi ve sınıf davranışlarında olumlu değişikliklerin olduğunu tespit etmiştir.

McMahon (1998: 52) yaptığı çalışmada rekreatif ve sportif etkinliklerin özel gereksinimli bireylerde çevreyle ve toplumla bütünleşme, arkadaşlık kurabilme ve sosyal kabulün oluşturulması bakımından önemini ortaya koymuştur.

Düzenli yapılan antrenmanlar veya sportif faaliyetler sonucunda zihinsel özel gereksinimli bireylerin davranışlarında bazı değişiklikler olduğu belirtilmektedir (Dörger, 2001: 21; Bruininks ve Chvat, 1990: 45).

Stainback (1983: 97) Ağır düzeyde özel gereksinimli bireylerin gelişim özelliklerini araştırmak nedeniyle yapmış olduğu çalışmada öz bakım becerilerinin gelişmesi, sosyal davranışların olumlu yönde değişmesi ve olgunlaşması ile birlikte bazı motor yeteneklerdeki gelişmelerin, davranış bozukluklarının azaltılmasında ve öğrenme yeteneklerinin artırılmasında olumlu etkisinin olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında down sendromlu çocukların sportif etkinliklere katılmaları sonucu sosyalleştikleri görülmektedir. Bu anlamda Stainback'ın (1983: 97) yaptığı çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Rippe vd. (1998: 2721) fiziksel aktivitenin biliş, algılama, iş davranışı, uyku, sosyal davranış, duygulanım, kişilik ve benlik kavramı üzerindeki etkileri üzerine yapmış oldukları çalışmada, fiziksel aktivitenin kişilik dışında sosyal davranışlar üzerinde etkili olduğunu, bu etkinin gerek fiziksel aktivite öncesi olduğu gerekse fiziksel aktivite sonrasında gerçekleştiği sonucuna ulaşımlardır. Elde edilen sonuçlar Rippe ve arkadaşlarının (1998: 2722) elde ettiği sonuçlar ile benzerlik arz etmektedir.

Öztürk-Akçalar (2007: 28), "Ortopedik Engellilerin Sosyalleşmelerine Sporun Etkisi" adlı çalışmasında sporun sosyalleşmede etkin bir rol oynadığını bu nedenle sporun özel gereksinimli bireyler için sosyalleşme araçlarından birisi olarak kabul edilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

Çevik ve Kabasakal (2013: 80) spor Etkinliklerinin, Engelli Bireylerin Toplumsal Uyumuna ve Sporla Sosyalleşmelerine Etkisinin İncelenmesi adlı çalışmalarında sporun, özel gereksinimli

bireylerin sosyalleşme sürecine olumlu yönde etki yaptığı, Bu nedenle özel gereksinimli bireylerin sportif etkinliklere katılmalarının desteklenmesi ve bu yönde çalışmaların yapılması gerektiği sonucuna varmışlardır.

Chiang (2003: 34) yaptığı çalışmada otistik çocuklar için eğlenceli bir ortamda yapılan fiziksel aktivitelerin sonucunda, sosyal doğal etkileşimin arttığı, yalnızlık duygusunun azaldığını ve akranlarıyla arkadaşlıklarını pekiştirdiğini belirtmiştir.

Ayrıca, Bulgu vd. (2003: 121), Kelinske vd. (2001: 77), Çakmakçı'nın (2001: 20), Çelik'in (2002: 18), Webb'in (1969: 17), Larson(1975: 42)'un yapmış oldukları benzer çalışmalarda spor aktivitelerinin sosyalleşme açısından önemli olduğu sonucuna varmışlardır.

Sportif etkinliklerin özel gereksinimli bireyler için psikolojik ve fiziksel etkilerinin yanında bütünleştirme, rehabilite etme ve kaynaştırma gibi olumlu etkileri de vardır(Gür, 2001: 16)

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, ilgili alan yazındaki diğer bilgi ve benzer araştırmalarla uyumaktadır.

Sportif etkinlikler down sendromlu bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan gelişmelerini sağlamakta, toplum içine kaynaşmalarını kolaylaştırmaktadır(Eichsteadt ve Laway, 1995: 48). Bu nedenle, down sendromlu bireylerin topluma olan uyumlarını sağlamak, bu süreci hızlandırmak ve sosyalleşmelerine katkıda bulunmak için spor bir araç olarak ele alınmalıdır(Dunn ve Fait, 1997: 22). Bu yönüyle sporun, yeni dostluklar kurulmasına, pekiştirilmesine ve sosyal kaynaşmaya destek sağladığı ve özellikle özel gereksinimli bireylerin topluma kazandırılmasında önemli rol üstlendiği söylenebilir(Yetim, 2005: 119).

Sportif aktivitelerin, down sendromlu özel gereksinimli bireylerin özellikle sosyal hayata tutunmalarında büyük fayda sağladığı ve özel gereksinimli bireylerin rehabilitasyonunda kullanılan egzersiz terapilerinin rehabilite ve çok boyutlu gelişim (ruhsal, duygusal, sosyal, psikolojik ve motor beceri) sürecine sağladığı katkıya dikkat çekilmektedir(Atalay ve Karadağ, 2011: 224).

Ayrıca, sportif etkinliklerin eğlenceli olması ve dostluk ortamını oluşturmasından dolayı sportif etkinliklerin eğitilebilir durumda olan özel gereksinimli bireylerin ve özellikle de down sendromlu çocukların sosyal uyum ve becerileri açısından rehabilite edici, geliştirici yada tamamlayıcı bir öğretim aracı olabilir.

SONUÇ

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ve ilgili alan yazındaki benzer araştırmalar da göz önüne alındığında; düzenli sportif etkinliklere katılan down sendromlu çocukların cinsiyet ayrımı olmaksızın sosyal uyum ve becerilerinin düzenli sportif etkinliklere katılmayan down sendromlu çocuklardan daha iyi olabileceği ve sportif etkinliklerin eğitilebilir özel gereksinimli bireyler için ve özellikle de down sendromlu çocukların sosyal uyum ve becerilerinin gelişimi açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir. Bunlara ek olarak; sportif etkinliklerin içinde bulunan bireylerin, sportif etkinliklerin özelliği gereği içinde buldukları ortamdan farklı şekillerde etkilenmekte ve bireyin çeşitli gelişim boyutlarına olumlu katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma sonucunda da, yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan sporun ve sportif etkinliklerin eğitilebilir özel gereksinimli çocuklar ve özellikle de down sendromlu çocukların sosyalleşmeleri bakımından önemli bir etken olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak-Kaymak, D., Alpa-Bilbay, A. ve Çetin, F. (2003). Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler: Grup Eğitimi, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, ss. 74-75.
- Aracı, H. (1999) Öğretmen ve Öğrenciler İçin Okullarda Beden Eğitimi, Bağırhan Yayınevi, Ankara, ss. 13.
- Atalay, A. ve Karadağ, A. (2011), “Otizmli Hastaların Rehabilitasyon Sürecinde Spor Terapilerinin Önemi” Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 13, ss. 224-226.
- Bruininks, R.H. and Chvat, M. (1990), “Research on the Motor Proficiency of Persons with Mental Retardation: Psychomotor Therapy and Adapted Physical Activity” In Better Movement Proceeding of the 2nd International Symposium, Belgium, pp. 43-69.
- Bulgu, N. ve Akçan, F. (2003) “Spor ve Toplumsallaşma” Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi, Ankara, ss.121.
- Chasey, W. and Wyrick, W. (1971), “Effects of a Physical Development Program on Psychomotor Ability of Retarded Children” American Journal of Mental Deficiency, 75, pp. 566-570.
- Chiang, T. (2003), Effects of a Therapeutic Recreation Intervention within a Technology-Based Physical Activity Context on The Social Interaction of Male Youth with Autisms Pectrum Disorders , Indiana University Publishing, Indiana, pp. 34.
- Çakmakçı, S. (2001) Okullarda Beden Eğitimi Dersi Faaliyetlerinin Öğrencilerin Sosyalleşmesine etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Kütahya, ss. 20.
- Çelik, İ.İ. (2002) Sporun Sosyalleşme Sürecindeki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, ss. 18.
- Çevik, O. Ve Kabasakal, K. (2013), “Spor Etkinliklerinin, Engelli Bireylerin Toplumsal Uyumuna ve Sporla Sosyalleşmelerine Etkisinin İncelenmesi” *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(2), ss. 74- 83
- Dörger, D. (2001), Özürlüler İle Yaratıcı Drama. Hacettepe Üniversitesi Aile Hizmetleri Ve Uygulama Merkezi (Ahum) Etkinliği, Ankara, ss. 21.
- Dunn, J.M. & Fait, H. (1997), Special Physical Education: Adapted, Individualized, Developmental Seventh Edition, Iowa Dubuque Brown&Benchmark, pp.22.
- Dükkancı, Y. (2008) Çocuklarda Fiziksel Aktivite ve Sağlık İlişkili Fiziksel Uygunluk Özelliklerinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Muğla, ss. 28.
- Eichsteadt, C.B. & Lavay, B.W. (1995), Physical Activity for Individuals with Mental Retardation Campaign, Illinois, pp. 47.
- Gençöz, F. (1997), “The Effects of Basketball Training on Adaptive Behaviours of Trainable Mentally Retarded Children” Research in Developmental Disabilities, 18, pp. 1-8.
- Gür, A. (2001), Özürlülerin Sosyal Yaşama Uyum Süreçlerinde Sportif Etkinliklerin Rolü, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık/Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss. 16.
- Hasırcı, S. (2000), Sporda Denetim Odağı, Ankara, Bağırhan Yayınevi, ss. 63.
- Erkal, M., Özbay, G. ve Ayan, D. (1998), Sosyolojik Açından Spor, Der yayınları, İstanbul, ss. 71.
- İlhan, L. (2008), “Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuklarda Beden Eğitimi Ve Sporun Sosyalleşme Düzeylerine Etkisi” Kastamonu Eğitim Dergisi, 16(1), ss. 315-324
- Kenyon, G. & McPherson, B. (1974), “Approach To The Study Of Sport Socialization” International Review Of Sport Sociology, 9(1), ss. 127.129
- Kelinske, B., Mayer, B.W. and Chen, K.L. (2001), “Perceived Benefits from Participation in Sports. A Gender study” Woman in Management Review, 16(2), pp. 75-84.
- Larson, D. (1975), Youth Sport Programs. Sport Sociology Bulletin, pp. 42.
- McMahon, D.J. (1998), Social Acceptance of Children with Developmental Handicaps in Integrated Day Camps, University of Toronto Publication, pp.52.

- Özdiñ, Ö. (2005), “Çukurova Üniversitesi Öğrencilerinin Sporun ve Spora Katılımın Sosyalleşmeyle ilişkisi üzerine Görüşleri” Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Dergisi. 3(2). ss.77-84.
- Özer, D. (2001) Engelliler İçin Beden Eğitimi ve Spor, Nobel Yayınları, Ankara, ss. 25,31.
- Öztürk-Akçalar, S. (2007) Ortopedik Engellilerin Sosyalleşmelerine Sporun Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Ankara, ss. 28.
- Rippe, J. M., Ward, A., Porcari, J. P. ve Freedson, P. S. (1998), “Walking for Health and Fitness” .Journal of the American Medical Association, 259, pp. 2720-2724.
- Sezgin, N. ve Akman, S. (2014) “6-12 Yaş Türk Çocukları İçin Sosyal Uyum Ve Beceri Ölçeği-SUBÖ” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(3), ss. 58-79.
- Stainback, S. (1983), “A Review of Research on the Educability of Profoundly Retarded Persons Education and Training of the Mentally Retarded” Sports Medicine, (5)(2), pp .90- 100.
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı/Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, (2014), Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi: Engellilerde Fiziksel Aktivite, Kuban Yayıncılık, Ankara, ss. 90-91.
- Webb, H. (1969), “Professionalization Of Attitudes Toward Play Among Adolescents” Aspect Of Contemporary Sport Sociology, pp.17-23.
- Yaman, Ç. (2005), Engellilerde Spor: Ders Notları, Sakarya Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Yayınları, Sakarya, ss. 42.
- Yetim, A. (2005), Sosyoloji ve Spor. Topkar Matbaacılık, Trabzon, ss.119.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN YAZ TATİLLERİNİ KULLANIM BİÇİMLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDA İNCELENMESİ*

Özcan SEZER

İnönü Üniv. Eğitim Fakültesi Psikolojik
Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı.

Ezgi SUMBAS

İnönü Üniv. Eğitim Fakültesi Psikolojik
Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerin yaz tatillerini kullanım biçimlerinin cinsiyet, sınıf düzeyi, okul başarısı, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyi demografik değişkenlerine ve sorumluluk alma, kaynakların doğru şekilde yönetilmesi ve mutlu olmalarına göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemektir. Örneklemi 2017-2018 Eğitim Öğretim Güz Döneminde Malatya ilinde Anadolu liselerine devam eden 554 (Kız= 250 Erkek=304) öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada araştırmacılar tarafından geliştirilen öğrencilerin demografik özelliklerini ve yaz aylarını nasıl değerlendirdiklerini belirlemek için hazırlanan Kişisel Bilgi Anketi, Sorumluluk Tutum Ölçeği, Akademik Öz Düzenlemeli Öğrenme Ölçeğinin Zaman Yönetimi Alt Ölçeği ve Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin büyük bir çoğunluğu yaz tatillerini aileye ait tarla, bahçe dükkan, işyeri vb yerlerde veya ücret karşılığı bir işyerinde çalışarak geçirmekte ve yine öğrencilerin büyük bir çoğunluğu yaz tatilini hobileriyle uğraşarak, arkadaşlar ile vakit geçirerek, kitap okuyarak ve seyahat ederek geçirmek istemektedirler. Araştırma bulguları lise öğrencilerinin mutluluk, kaynakların yönetimi ve sorumluluk alma puanlarının, liseye başlamadan önce ve başladıktan sonra yaz tatillerini nasıl geçirdiklerinin ve yaz tatilini çalışarak geçirme konusundaki düşüncelerine göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Öğrencilerin aileleri ile nitelikli zaman geçirmeleri, yaz tatillerini değerlendirmeleri ve olumlu deneyimler kazanmaları için öğrencileri bilgilendirme konusunda rehber öğretmenlere görev düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lise öğrencileri, yaz tatili, zaman yönetimi, sorumluluk, mutluluk

* Bu çalışma İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Doç. Dr. Özcan Sezer danışmanlığında Ezgi Sumbas tarafından hazırlanan ve savunulmuş olan doktora seminerinden üretilmiştir.

INVESTIGATION OF HOW HIGH SCHOOL STUDENTS SPEND THEIR SUMMER BREAK IN TERMS OF SOME VARIABLES

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine whether the patterns of high school students' summer break spending differ according to their gender, grade level, school achievement, maternal education level and father education level demographic variables and responsibilities, resources are managed properly and they are happy. The sample consisted of 554 (Female = 250 male = 304) students who attended Anatolian High School in the province of Malatya during Fall Education 2017-2018. Personal Information Questionnaire, Responsibility Attitude Questionnaire, Time Management Subscale of Academic Self-Regulated Learning Scale developed by the researchers in the research and Short Form of Oxford Happiness Scale were used to determine the demographics of high school students and how they spend summer break. According to the results of the research, a large majority of the students spend their summer break in a family owned field, orchard, shop, work place, etc. or in a paid work place and a great majority of the students want to spend their summer breaks on hobbies, spending time with friends, reading books and traveling. Survey findings show that high school students' happiness, resource management and responsibility-taking scores differ according to how they spent their summer break before and after they started their summer break and how they think about summer break. Teachers are to guide pupils to spend quality time with their parents, to utilize summer breaks and to inform the students in order to gain positive experiences.

Key words: High school students, summer vacation, time management, responsibility, happiness

1.GİRİŞ

Dinlenmek insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olan temel fizyolojik ihtiyaçlardan biridir. Organizma, temel fizyolojik ihtiyaçları yeterince karşılandıktan sonra üst düzeydeki ihtiyaçlara doğru yönelir. Belli bir süre çalıştıktan sonra organizma yorulduğunda, güç biriktirmek için faaliyete ara verilmekte ve dinlenmeye çekilmektedir. Bir işi yaptıktan sonra kişilere verilen dinlenme süreleri bu kişileri psikolojik olarak etkilemektedir (Sorenson,1964: 460). Türkiye’de her yıl milyonlarca insan okul öncesi dönemden başlayarak eğitim ve öğretim kurumlarına devam etmektedirler. Devam edilen öğretim sürecinde öğrenciler ve öğretmenler hem zihinsel hem de fiziksel enerji harcarlar ve sürecin sonunda dinlenmeye ihtiyaç duyarlar.

Genel olarak öğrencilerin bir yıl içinde ne kadar süreyle okula devam edecekleri ve ne kadar tatil yapacakları, içinde bulunulan ülkenin pek çok koşulu dikkate alınarak düzenlenmektedir. Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde çalışma takvimi başlığı altında ders yılı: derslerin başladığı tarihten kesildiği tarihe kadar geçen süreyi; dönem ise ders yılının başladığı tarihten yarıyıl tatiline, yarıyıl tatili bitiminden ders kesimine kadar geçen süreyi içermektedir. Ders yılının 180 iş gününden az olmaması esas alınmaktadır (MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, 16/9/2017-30182). Yani öğrenciler yaklaşık 34 hafta, diğer bir deyişle dokuz ay okula devam etmektedirler. Öğretmenler de okulların açık olmadığı yaz ve dinlenme tatillerinde izinli sayılmaktadırlar (MEB Personeli İzin Yönergesi. Tebliğler Dergisi: MART 2001/2522).

Tatil çalışmaya ara verme, çalışmayı durdurma, dinlenmeye geçmedir (Öncül, 2000:10359). Ayrıca tatil; kanun gereği çalışmaya ara verileceği belirtilen süre ve dinlenme, okul, meclis, adliye gibi kuruluşların çalışmasını durdurdukları veya kapalı bulundurdıkları dönem olarak ifade edilmektedir (Türkçe Sözlük, 1988).

Aylarca süren eğitim öğretim döneminin ardından tatil yapan çocuklar yeni bir eğitim öğretim dönemine hem fiziksel hem de zihinsel olarak dinlenmiş bir şekilde başlarlar. Bu dönem çocuklar

için okulla ilgili olmayan serbest zaman ya da boş zamanlar olarak adlandırılabilir. Öncül'e (2000) göre boş zaman, zorunlu işler için harcanan vakitten kalan ve insanın istediği gibi kullanabileceği zamandır. Boş zaman uğraşısı ise, insanın boş zamanlarında severek ve sürekli olarak yaptığı işlerdir ve bu tür uğraşlar kişinin gelişimi ve ruh sağlığına katkıda bulunmaktadır. Bu zamanları değerlendirme kişiye ve yöreye göre iyi ya da kötü biçimlerde olabilir. Öğrencilerin yeni eğitim dönemine hem fiziksel hem de zihinsel olarak dinlenmiş ve hazır bir şekilde başlamaları beklenir.

Öğrencilerin okula gitmek ve okulda bulunmak zorunluluğunun olmadığı zamanlar serbest zaman olarak da adlandırılabilir. Tezcan'a (1982) göre serbest zaman: "Bireyin hem kendisi hem de başkaları için bütün zorunluluklar ve bağlantılardan kurtulduğu ve kendi isteği ile bir etkinlikle uğraşacağı zamandır. Serbest zaman kendi içinde fizyolojik ihtiyaçları karşılamak için kullanılan zaman, çalışma dışı zorunluluklar için harcanan zaman ve bireyin tümüyle kendi istediği gibi geçirebileceği zaman olarak üçe ayrılmaktadır (Kır, 2007). Karaküçük (1995) boş zaman etkinliklerini; sanatsal, entelektüel, sosyal, pratik ve fiziki olarak beş başlık altında toplamaktadır. Boş zamanın eğlendirme ve dinlendirme işlevinin yanında kalkınmaya katkıda bulunan, toplumsal değişmeyi sağlayan bir eğitim işlevi de bulunmaktadır. Özellikle toplumsallaştırma ve kişilik gelişimi gençlerin yetiştirilmesi açısından önemli görülmektedir (Kılbaş, 1994).

Pierce (1980)'e göre bireyin boş zaman etkinliklerine katılma nedenleri: (1) Güçlü ve üstün olma ihtiyacı, (2). Coşku ve yenilik ihtiyacı, (3). Entelektüellik ve hoş sohbetlik, (4), dinlenme ve rahatlama ihtiyacı olarak sıralanmaktadır. Donald ve Havighurst (1959)'ın ve Havighurst (1961)'un araştırmalarına göre ise boş zamanı değerlendirme etkinliklerine katılmanın en önemli nedenleri şunlardır: (1). Boş zamanı zevk alarak yaşamak, (2) İştten farklı bir şeyler yapmak, (3) Arkadaşlarla etkileşim kurmak, (4) Yeni deneyimler yaşamak, (5) Bir şeyler başarma duygusu yaşamak, (6) Yaratıcılık duygusunu tatmak, (7). Toplumsal yarar elde etmek, (8) Zaman geçirmektir.

Serbest zamanın nasıl değerlendirildiği bireye ve toplum göre değişebilir. Herkes serbest zamanlarında kendilerine göre bir takım meşguliyetler bulabilir. Burada önemli olan bu zamanı verimli ve etkili biçimde değerlendirebilmektir (Afyon ve Karapınar, 2014). Yapılan araştırmalar boş zamanın iyi değerlendirilmesinin kendini gerçekleştirebilen, sağlıklı bireylerin yetişmesine katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. İnsanlar serbest zamanlarını iyi bir şekilde değerlendirdiklerinde hayata bağları güçlenmekte; mutlu, işinde başarılı, tutarlı, fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı bireyler olmaktadır. Ayrıca serbest zamanlarda gerçekleştirilen aktiviteler sosyalleşmeye, topluma uyum sağlayabilmeye ve üretken bir birey olmaya olanak sağlamaktadır. Görüldüğü gibi boş zamanını iyi değerlendiren bireyler daha mutlu ve doyumludur. Serbest zaman etkinlikleri eğitim ve öğretim sürecindeki başarıyı da etkileyen bir unsurdur (Süzer, 1997; Pierce, 1980; Balcı, Demirtaş, Gürbüz, İlhan, Ersöz, 2003; Özer, Gelen ve Öcal, 2009; Özekes, 2011).

Anne babalar ve okullar çocukların boş zamanları değerlendirme etkinliklerine gereken önemi vermelidir. Ancak bu durumda temel gereksinimleri karşılanmış, mutlu, kişiliği dengeli, kendisiyle barışık, sorunlarıyla baş edebilen bireyler yetiştirilebilir. Çünkü boş zaman etkinliklerinin kazandırdığı sosyal beceri ve deneyimler, bireye hayatı boyunca sorunlarla mücadele etme, yeni çözüm yolları bulma gücü kazandırır (Özer, Gelen ve Öcal, 2009). Boş zaman etkinlikleriyle birey yetenek ve yeterliliklerinin farkına varır ve daha akılcı tercihler yapma olanağı bulur (Gökmen, Açıkalın, Koyuncu ve Sadar, 1985).

Boş zamanı değerlendirme biçimi bireyin toplumsallaşma süreci ile ilişkilidir (Aslan, 1994). İnsanların eğlenme ve dinlenme ihtiyaçlarının iyi karşılanması serbest zamanın iyi değerlendirilmesi ile olur. Bu onların hayata bağlılıklarını güçlendirir. Daha mutlu olmalarını,

işlerinde daha başarıyı, dengeli bir kişilik gelişimini ve fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı bir gelişime olanak tanır. Bunun yanında boş zaman etkinlikleri bireylerin sosyalleşmesini ve üretken hale gelmesini sağlar. Bu yönü ile eğitime katkıda bulunur ve başarıyı arttırmaya yardımcı olur (Afyon ve Karapınar, 2014).

Toplumun önemli bir kesimini oluşturan lise düzeydeki öğrenciler için serbest zaman dilimlerinden biri, yaklaşık 3,5 ay (14 hafta) süren yaz tatilleridir. Bu sürenin nasıl geçirileceği çocuğun kendisi, ailesi, içinde yaşadığı toplum ve çevre olanaklarına göre farklılık gösterebilmektedir. Zamanın akıp gitmesi, tutulamaması, biriktirilememesi özelliği nedeniyle tüm zamanları verimli kullanmak yanında; her birey için serbest zamanlarının verimli olarak nasıl değerlendirilebileceği de önemli bir konudur (Özer, Gelen ve Öcal, 2009; Afyon ve Karapınar, 2014).

Zamanı verimli kullanmak sorumlu insanın olumlu özelliklerinden biridir. Sorumluluk bireyin kendi yetkisine giren olayların farkında olması, kendi davranışlarının ve içinde bulunduğu durumların sonuçlarını üstlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bireyin davranışlarının ahlaki ve yasal boyutlarda da sorumluluğunu alması gerekmektedir (Glover, 1970). Popkin (1987) sorumluluğu kararlar verebilmek ve bu kararların sonuçlarını kabul edebilmek olarak ifade eder. Lickona'ya (1991) göre sorumluluk bireyin başta kendisine olmak üzere diğerlerinde de saygı ve aynı özeni göstermesi, görevlerini yerine getirmesi, topluma katılması ve daha güzel ve iyi bir dünya için gayret sarf etmesidir. Glasser (1999) ise sorumluluğu, bir kimsenin kendi gereksinimlerini, başkalarının da kendi gereksinimlerini karşılama yeteneklerinden mahrum bırakmayacak bir şekilde karşılama yeteneği olarak belirtir. Yalom'a (2001) göre ise; "sorumluluk sahibi birey kendine ve başkalarına karşı saygılıdır. Üstüne düşen görevleri yerine getirir. Kendi işlerini kendisi yürütür ve başkalarına gereksiz yere yük olmaz. Benlik değerinin bilincindedir ve duygu, düşünce ve davranışlarından yalnız kendini sorumlu tutar."

Sorumlulukla ilgili tanımlar incelendiğinde tanımlar arasında bir fark olduğu görülmektedir. Bu fark bireysel sorumluluk ve sosyal sorumluluk kavramları ile açıklanmaktadır. Bireysel sorumluluk, bireyin yaşamında kendisine hedefler belirlemesi ve bunları gerçekleştirmek için gerekenleri yapmasıdır. İnsanların belirledikleri hedeflere ulaşması her zaman mümkün olmayabilmektedir. Sorumluluk sahibi olan bireyler sonuç her ne olursa olsun bunu kabullenmektedirler (Nelson ve Low 2004). Sosyal sorumluluk ise bir kimsenin üzerine aldığı ya da yapmak zorunda olduğu bir iş için gerektiğinde hesap verme duygusu olarak belirtilmektedir (Berkowitz, 1963).

Sorumluluk bireyin hem kendisi hem de çevresindeki insanların kaliteli ve uyum içerisinde yaşayabilmesi için üstlenmesi gereken görevlerdir. Ergenlerden kazanması beklenen becerilerden birisi de davranışlarının sorumluluğunu almasıdır. Ergenler yaşamlarında uyumlu birer birey olabilmeleri için bu beceriyi kazanmalıdırlar. Ayrıca bu dönemdeki ergenlerin hayatını nasıl şekillendireceği ve hangi mesleğe yöneleceği gibi konularda çaba göstermesi ve bir karar vermesi beklenmektedir. Günlük hayatında sorumluluklar almış olan bir ergenin bazı konularda kararlar verebilmesi, seçimler yapabilmesi ve bu seçimlerinin sonuçlarını kabullenmesi gerekmektedir (Afyon ve Karapınar, 2014; Özer, Gelen ve Öcal, 2009).

Çocuk ve ergenlerin gelişiminde sorumluluk kavramı önemli yer tutar. Başaran'a (1971) göre "sorumluluk duygusu, ödev olarak üzerine alınan ya da verilen bir işi her ne pahasına olursa olsun, sonuna kadar yapma ve gerektiğinde bunun hesabını verme ile ilgili bir duygudur."

Sorumluluklarının farkında olmak, bunları üstlenmek ve yerine getirmek, kendini geliştirmekle ilgili çaba sarf etmek psikolojik sağlığı yerinde olan insanların özelliklerindedir. İnsanın sahip olduğu ve çevresinde bulunan çeşitli kaynakları yönetebilmesi de önemlidir.

Kaynakları yönetme stratejileri ise çevreye uyum ve ihtiyaçları karşılamak için çevrelerini düzenlemelerine imkan tanımaktadır; alt boyutlar zaman ve çalışma çevresinin düzenlenmesi, çabanın düzenlenmesi, arkadaşta öğrenme ve yardım aramadır (Pintrich ve Smith, Garcia ve McKeachie 1991).

Günümüz toplumlarında insanlar daha çok üretme ve daha çok tüketmeye zorlandığından zamanı etkili kullanmak önemlidir. Bu nedenle kısa sürede daha çok ve kaliteli iş çıkarmak için zaman yönetimi kavramı popüler hale gelmiştir. Ergenlerin önünde özellikle ilerde bir meslek edinmek için girmeleri ve aşmaları gereken birtakım sınavlar bulunmaktadır. Bu nedenlerle okul dışında bazı faaliyetlere katılmak ve deneyim sahibi olmak gençlerin kendi yeteneklerini ve güçlü yönlerini fark etmeleri yanında ileride neler yapabilecekleri konularda görüş sahibi olmalarına fırsat sağlayacaktır. Toplumdaki gelir dağılımının önemli farklılık göstermesi çocukların okuldaki ve okul dışındaki yaşamlarını da farklı biçimlerde şekillendirmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği tam olarak sağlanmadığı ve yaygınlaştırılmadığından bazı ergenlerin okul dışındaki zamanlarda kendilerine ve ailelerine maddi katkı sağlayacak işlerde çalışmaya ihtiyaçları olabilmektedir. Bazı çocuklar, daha çok yaz tatillerinde olmak üzere diğer aile üyelerinin yaptığı, çalıştığı işleri yaparak aile gelirine katkıda bulunurlar. Böylece ergenlerin bir kısmı okul sıralarından geçerken hayata dair önemli konularda sorumluluk almak zorunda kalmaktadırlar (Flammer ve Schaffner, 2003). Bu durumda olan çocuklar için sorumluluk alma bilinci ve zaman yönetimi becerileri onların hayatı kazanmaları adına önemli değişkenler olarak ele alınabilir.

İnsan davranışlarını etkileyen ve psikolojinin üzerinde durduğu kavramlardan birisi de duygulardır. Duygular olumlu ve olumsuz olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Olumsuz duygular uzun süre yaşandığında bireyde fiziksel ve psikolojik sağlığı etkileyen olarak tanımlanmakla birlikte; korku, üzüntü, öfke, iğrenme ve utanç olumsuz duygular olarak kabul edilmektedir. Olumlu duygular ise bireyin yaşamak isteyeceği, hayatını anlamlandıran duygulardır. Mutluluk, sevgi ve zevk olumlu duyguların temelidir (Goleman, 1996).

Mutluluk kısa süreli, hazza dayanan, insandan insana farklılık gösteren, basit eylemlerle açıklamanın mümkün olmadığı ve yaşamın geneline yayılan bir değerlendirmedir. Mutlu bireyler fiziksel olarak sağlıklı, insanlarla olumlu sosyal ilişkiler kurabilen, hayatını devam ettirmesine olanak sağlayan yeterli düzeyde bir gelire sahip, sorumluluk sahibidir (Argyle, Martin ve Crossland, 1989; Diener, 1984; Lyubomirsky, 2007).

Lyubomirsky, Sheldon ve Schkade (2005), mutluluğun belirleyicilerini yaşam şartları, genetik özellikler ve amaçlı etkinlikler olmak üzere üç grupta toplamaktadır. Bu etkinlikler iyilik yapmak, mutlu olmaya yönelik davranışlar, sosyal ilişkileri geliştirmek, egzersiz yapmak, olumlu düşünmek olarak sıralanabilir. Bu etkinlikler öğrenilebilir ve bireyin kontrolünde olan faaliyetlerdir. Noddings'e göre (2003), mutluluk; sağlık, yakın arkadaşlıklar, yaşamsal amaç, iş ve yaşam doyumu, boş zaman etkinlikleri ve benlik saygısını içermektedir.

Ergenlik dönemindeki bireyler ile yapılmış olan çalışmalara bakıldığında bireyin mutluluğunun başta okul başarısı olmak üzere günlük ve akademik yaşamdaki birçok değişkeni etkilediğini ortaya koymaktadır (Atkinson, Atkinson, Smith ve Bem, 1993).

Boş zamanların değerlendirilmesine yönelik çalışmalar incelendiğinde, boş zamanların nasıl değerlendirildiğinin kişilerin bazı davranışlarının şekillenmesini etkilediği görülmektedir. Özer, Gelen ve Öcal (2009), boş zamanlarını etkili değerlendiren öğrencilerin problem çözme becerilerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Büküşoğlu ve Bayturan (2005), boş zaman etkinliklerinin gençlerin kişilik, sosyal ve eğitimsel gelişimleri üzerinde etkili olduğunu belirtmektedirler. Akyüz ve Türkmen (2016), boş zaman etkinliklerinin akademik başarıyı etkilediğini ifade etmektedirler. Tarinor, Delfabbro, Abderson ve Winefield (2010) araştırmalarında boş zamanın nasıl geçirildiği ile psikolojik iyi oluş arasında ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Genel olarak gençlerin boş zamanlarında neler yaptıklarını belirlemeye ilişkin çalışmalar incelendiğinde; gençlerin boş zamanlarında evlerinde dinlendikleri, TV seyrettikleri, müzik dinledikleri, spor ile ilgilendikleri ve arkadaş gruplarıyla vakit geçirdikleri görülmektedir (Süzer, 1997; Kır, 2007; Afyon ve Karapınar, 2014).

Yabancı literatür incelendiğinde farklı kültürlerde farklı etkinliklerin yer aldığı ve cinsiyet açısından da boş zaman etkinlikleri tercihlerinin değiştiği görülmektedir. Genellikle gençlerin boş zamanlarını elektronik, medya kullanımı, spor yapma, bir müzik aletini çalma, boş zaman okuması yapma, arkadaşları ile vakit geçirme, sevgilileri ile buluşma ve para kazanmak için çalışmak ile geçirdikleri görülmektedir (Thrane, 2000; Van Den Akker ve Lees, 2001; Capizzano, Adelman ve Stagner, 2002; Flammer ve Schaffner, 2003; Larson ve Seepersad, 2003; Kerner, 2005; Fairchild, McLaughlin ve Costigan, 2007)

Literatür incelendiğinde öz-düzenlemeye dayalı öğrenme stratejilerine dair araştırmaların daha çok akademik başarı ile ilgili olduğu görülmektedir (Pintrich ve De Groot, 1990; Paterson, 1996; Chye, Walker ve Smith, 1997; Andrew ve Vialle, 1998; Bell, Naumann, Begg, 2001). Araştırmalar öz-düzenleme stratejilerini kullanabilmek ile akademik başarının birbiri ile ilişkili olduğunu ve benlik algısı ile öz-düzenleme arasında da ilişki olduğu göstermektedir (Bell, Naumann, Begg, 2001).

Mutluluk konusunda yapılmış olan araştırmalar incelendiğinde mutluluğun pek çok değişken ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu değişkenlerin bazıları; gelir, fiziksel sağlık, akademik başarı, benlik saygısı, kişilik özellikleri ve yaşır (Ronen, Hamama, Rosenbaum ve Mishely-Yarlap, 2014; Doğan ve Sapmaz, 2012; Graham ve Pettinato, 2002; Dolan, Peasgood ve White, 2008; Blanchflower ve Oswald, 2004). Yapılan araştırmalar mutlu insanların daha uyumlu ilişkilere sahip olduklarını, problem çözme becerilerinin gelişmiş olduğunu, yaratıcı ve bütüncül düşünebildiklerini ve kendi sorunları ile ilgilenabildiklerini ortaya koymaktadır (Fredrickson, 2003; Ostir, Berges, Markides ve Ottenbacher, 2006).

Önem

İyi düzenlenmiş serbest zaman etkinliklerinin çocukların gelişimsel ödevlerini yerine getirme ve dolayısıyla kimlik gelişimlerine de katkı sağlayacağı açıktır (Süzer, 1997; Özkes, 2011). Ergenlik döneminde okulla ilgili çalışmaların dışında kalan serbest zamanlarda yapılabilecek etkinliklerin iyi şekilde düzenlenmesinin yeni becerilerin kazanılması yanında yeni arkadaşlıklar kurmak yoluyla sosyal ilişkilerinin gelişimi için önemli bir fırsat sağlayabilir.

Türkiye’de MEB’e bağlı okullara dokuz ay süren eğitim öğretim döneminin ardından öğrencilerin yaklaşık üç ay olan yaz tatillerinde zamanlarını verimli geçirmelerinin onların yaşamını önemli ölçüde etkileyeceği düşünülmektedir. Ergenlerin özellikle yaz tatillerinde ailelerinin yakınında ya da onların kontrolünün olduğu, kendilerinin ilgisini çeken farklı ortamlarda gelişim

düzelelerine uygun bir takım sorumluluk da içeren faaliyetlerde bulunabilirler. Bu faaliyetlerin ergenlerin sosyal yaşamını zenginleştiren çeşitli konulardaki bilgi ve görgülerini arttıran erkinlikler olması önemlidir. Bu tür yaşantıların ergenin ileride meslek seçimi konusunda da olgunlaşmasına katkı sağlayabilir. Literatür incelendiğinde ergenlerin yaz aylarını nasıl değerlendirdikleri ile ilgili yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan araştırmanın literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ergenlerin yaz aylarındaki serbest zamanlarını nasıl geçirdiklerini bilmek, akademik ve gündelik yaşamda ergenlerin karşılaşabilecekleri bazı sorunlarla baş etmelerine yardımcı olacak müdahalelerin geliştirilmesine de imkan sağlayacaktır. Elde edilecek bulgular doğrultusunda, okullarda rehber öğretmenlerin çocuklarının yaz tatillerini daha verimli şekilde geçirmeleri konusunda anne babalara kendi olanakları ve devletin sağladığı olanaklar konusunda yol gösterici olmalarında katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin yaz tatillerini genel olarak nasıl geçirdikleri ile nasıl geçirmek istediklerini belirlemek ve öğrencilerin tatillerini geçirme biçimlerine göre onların sorumluluk alma, zamanlarını yönetme ve mutlulukları ile olan ilişkilerini incelemektir. Bu amaçla araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1.Öğrenciler genel olarak yaz tatillerinde neler yapmaktadırlar?

2.Öğrenciler genel olarak yaz tatillerinde neler yapmak istemektedirler?

3.Öğrencilerin kaynakların yönetimi, sorumluluk ve mutluluk puanları arasında yaz tatillerini genel olarak nasıl geçirdiklerine göre (sıkılarak ya da genel olarak eğlenerek geçirme) göre anlamlı bir fark var mıdır?

4.Öğrencilerinin kaynakları yönetme, sorumluluk alma ve mutluluk puanları arasında, kendilerinin yaz tatillerinde ailelerine ekonomik katkı sağlamak ve/veya kendi harcamaları için çalışıyor olmaları ya da çalışmıyor olmalarına göre anlamlı bir fark var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem

Örneklemi 2017-2018 Eğitim Öğretim Güz Döneminde Malatya ilinde Anadolu liselerine devam eden 554 (Kız= 250 Erkek=304) öğrenci oluşturmaktadır.

2.2.Veri Toplama Araçları

2.2.1.Kişisel Bilgi Formu: Öğrencilerin demografik özelliklerini ve yaz aylarını nasıl değerlendirdiklerini belirlemek için hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

2.2.2. Öğrenmede Motive Edici Stratejiler Ölçeği (ÖMESÖ): Pintrich ve diğ. (1990) tarafından geliştirilen ölçek Altun ve Erden (2006) tarafında Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 81 maddelidir. Türkçe ölçeğin orijinal ölçek gibi 3 temel boyutun altında 15 faktörü vardır. 7'li likert tipi bir ölçektir. Boyutların, güvenirlik katsayıları.67 ve 91 arasında değişmektedir. Boyutlar sırasıyla Motivasyonel İnançlar, Bilişsel ve Bilişüstü Stratejiler ve Kaynakları Yönetme Stratejileridir. Bu araştırmada veri toplamada ölçeğin Kaynakları Yönetme Stratejileri temel boyutu kullanılmıştır.

Bu çalışmada ölçeğin Kaynakları Yönetme Stratejileri öğrencilerin sahip olduğu öz-düzenleme becerilerini belirlemek amacıyla kullanılabilir. Ölçeğin 81 maddeli Türkçe formunun bütünü

için iç tutarlık güvenilirliği 0,95 bulunmuştur. Bu araştırmada Kaynakları Yönetme Stratejileri boyutu kullanılmıştır. Bu araştırmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı .69 olarak bulunmuştur.

Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği (BSS-Ö): BSS-Ö 2008 yılında Li Weidong, Paul M. Wright, Paul B. Rukavina ve Molly Pickering tarafından geliştirilmiş; Filiz ve Demirhan (2015), tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçekte bireysel ve sosyal sorumluluk ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Ölçek 6'lı likerttir. Ölçek maddelerinin 13'ü olumlu (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13), 1'i olumsuz maddeden (14) oluşmaktadır. Ölçeğin sosyal sorumluluk yapısı **Başkalarına saygı gösterme** (3 madde) ve **başkalarını önemseme** (4 madde) olmak üzere BSSÖ'nün iki seviyesini temsil eder. Ölçeğin bireysel sorumluluk yapısı BSSÖ'nün iki seviyesini temsil eder: **Çaba gösterme** (4 madde) ve **kendini yönlendirme** (3 madde). Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .81 olarak bulunmuştur. Bu araştırma için ölçeğin iç tutarlık katsayısı .90 olarak bulunmuştur.

2.2.3. Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu (OMÖ-K): Ölçek, Hills ve Argyle (2002) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Doğan ve Çötök (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçek tek boyutludur. OMÖ-K'nin güvenilirliğine yönelik olarak iç tutarlık katsayısı 0,74, test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise 0,85 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada iç tutarlık katsayısı .70 olarak hesaplanmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

İlgili kurumlardan gerekli izinler alındıktan sonra okul müdürleri ve derslerin öğretmenleri ile görüşülmüş; uygulamaya başlamadan önce öğrencilere araştırmanın amacı ve ölçeklerin nasıl işaretleneceği hakkında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen öğrencilere ölçekler bir takım halinde verilmiş ve uygulamalar ortalama 25 dakika sürmüştür.

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistikler, t testi ve varyans analizi kullanılmıştır. Analizler için SPSS 20 paket programından yararlanılmış, araştırmada anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan 554 öğrenciden kızların sayısı 250 (% 45), erkeklerin sayısı ise 304 (% 54)'dür. Öğrencilerin annelerinin yarıya yakını ilkokul mezunu (252 kişi, %45,5) ve büyük çoğunluğu ev hanımıdır (498 kişi, % 89,9), babaların ise çoğu lise mezunudur (161 kişi %29,1). Öğrencilerden ilk çocuk olanlar çoğunluğu (181 kişi, %32,7) oluşturmaktadırlar. Kardeş sayısı ise en çok 3-5 arasında (340 kişi, %61,4) değişmektedir.

3.2. Öğrencilerin Yaz Tatillerinde Neler Yaptıklarına Dair Bulgular

Öğrencilerin yaz tatillerinde neler yaptıklarını belirlemek için “Şimdiye kadar yaz tatillerinizi genel olarak neler yaparak geçirdiniz?” sorusu yöneltilmiş, verilen yanıtlara ilişkin frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 1, 2 ve 3'te sunulmuştur.

Tablo1. Öğrencilerin Yaz Tatillerinde Neler Yaptıklarına Dair Betimsel Bulgular

Genel olarak yaz tatillerini geçirme biçimi	f	%
Aileye ait tarla, bahçe dükkan, işyeri vb yerlerde veya ücret karşılığı bir işyerinde çalışmak gibi.	233	42,1
Evde olmak, TV izlemek, bilgisayar kullanmak internete girmek gibi.	159	28,7
Hobileriyle uğraşmak (kitap okumak, müzik, resim, spor yapmak vb), seyahat etmek, akrabaları ziyaret etmek gibi.	156	28,1
Ders çalışarak	6	1,1
TOPLAM	554	100

Tablo 1'e bakıldığında "Yaz tatillerini genel olarak neler yaparak geçirdikleri?" soruna 554 öğrenciden 233'ünün (% 42,1) ailelerine ait işyeri, dükkan, bahçe, tarla ve benzeri yerlerde ya da başka işyerlerinde ücret karşılığı çalışarak; öğrencilerin 159'unun (%28,7) evde oturarak, TV izleyerek, bilgisayar kullanarak; öğrencilerin 156'sının (28,1) hobileriyle uğraşarak, farklı yerleri görmek için seyahat ederek, akrabaları ziyaret ederek; öğrencilerin 6'sının (%1,1) ise ders çalışarak geçirdiği cevabını verdiği görülmektedir. Bu bulguya göre öğrencilerin yarıya yakınının yaz tatillerini genelde ekonomik amaçlı çalışarak, öğrencilerin ikinci önemli kısmının ise evde TV izleyerek, internet ile meşgul olarak geçirdiği söylenebilir.

Tablo2. Erkek Öğrencilerin Yaz Tatillerinde Neler Yaptıklarına Dair Betimsel Bulgular

Genel olarak yaz tatillerini geçirme biçimi	f	%
Aileye ait tarla, bahçe dükkan, işyeri vb yerlerde veya ücret karşılığı bir işyerinde çalışmak gibi.	114	37,4
Evde olmak, TV izlemek, bilgisayar kullanmak internete girmek gibi.	95	31,3
Hobileriyle uğraşmak (kitap okumak, müzik, resim, spor yapmak vb), seyahat etmek, akrabaları ziyaret etmek gibi.	90	29,7
Ders çalışarak	5	1,6
TOPLAM	304	100

Tablo 2'ye bakıldığında "Yaz tatillerini genel olarak neler yaparak geçirdikleri?" soruna 304 erkek öğrenciden 114'ünün (% 37,4) ailelerine ait işyeri, dükkan, bahçe, tarla ve benzeri yerlerde ya da başka işyerlerinde ücret karşılığı çalışarak; erkek öğrencilerin 95'inin (%31,3) evde oturarak, TV izleyerek, bilgisayar kullanarak; erkek öğrencilerin 90'ının (%29,7) hobileriyle uğraşarak, farklı yerleri görmek için seyahat ederek, akrabaları ziyaret ederek; erkek öğrencilerin 5'inin (%1,6) ise ders çalışarak geçirdiği cevabını verdiği görülmektedir. Bu bulguya göre erkek öğrencilerin yarıya yakınının yaz tatillerini genelde ekonomik amaçlı çalışarak, öğrencilerin ikinci önemli kısmının ise evde TV izleyerek, internet ile meşgul olarak geçirdiği söylenebilir.

Tablo3. Kız Öğrencilerin Yaz Tatillerinde Neler Yaptıklarına Dair Betimsel Bulgular

Genel olarak yaz tatillerini geçirme biçimi	f	%
Aileye ait tarla, bahçe dükkan, işyeri vb yerlerde veya ücret karşılığı bir işyerinde çalışmak gibi.	119	47,6
Evde olmak, TV izlemek, bilgisayar kullanmak internete girmek gibi.	64	25,6
Hobileriyle uğraşmak (kitap okumak, müzik, resim, spor yapmak vb), seyahat etmek, akrabaları ziyaret etmek gibi.	66	26,4
Ders çalışarak	1	0,4
TOPLAM	250	100

Tablo 3'e bakıldığında "Yaz tatillerini genel olarak neler yaparak geçirdikleri?" soruna 250 kız öğrenciden 119'unun (% 47,6) ailelerine ait işyeri, dükkan, bahçe, tarla ve benzeri yerlerde ya da başka işyerlerinde ücret karşılığı çalışarak; kız öğrencilerin 64'ünün (%25,6) evde oturarak, TV izleyerek, bilgisayar kullanarak; kız öğrencilerin 66'sının (%26,4) hobileriyle uğraşarak, farklı

yerleri görmek için seyahat ederek, akrabaları ziyaret ederek; kız öğrencilerin 1'inin (%0,4) ise ders çalışarak geçirdiği cevabını verdiği görülmektedir. Bu bulguya göre kız öğrencilerin yarıya yakınının yaz tatillerini genelde ekonomik amaçlı çalışarak, kız öğrencilerin ikinci önemli kısmının ise evde TV izleyerek, internet ile meşgul olarak geçirdiği söylenebilir.

Öğrencilerin yaz aylarında ailelerine kayısı toplamak gibi süreçlerde yardım ettikleri düşünülmektedir. Bu doğrultuda bakıldığında hem kız hem de erkek öğrencilerin çoğunun ailelerine yardım ederek yazlarını geçirdikleri anlamlı olmaktadır.

3.3. Öğrencilerin Yaz Tatillerinde Neler Yapmak İstediklerine Dair Bulgular

Yaz tatillerini nasıl geçirmek istediklerine dair görüşlerini belirlemek için öğrencilere “Sizce lise öğrencileri yaz tatillerinde neler yapmalı, nasıl zaman geçirmelidir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtlara ilişkin frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 4, 5 ve 6'da sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrencilerin Yaz Tatillerinde Neler Yapmak İstediklerine Dair Betimsel Bulgular

Yaz Tatilini Yaşamak/ Geçirmek İsteği Biçimi	f	%
Ailesine ekonomik katkı için çalışmalı	88	15,9
Bilgisayar, internet kullanarak, TV izleyerek evde dinlenmeli	64	11,5
Hobileriyle uğraşmalı, arkadaşlar ile vakit geçirmeli, kitap okumalı, seyahat etmeli	228	41,2
Ders çalışmalı	174	31,4
TOPLAM	554	100

“Sizce lise öğrencileri yaz tatillerinde neler yapmalı, zamanı nasıl geçirmelidir ?” sorusuna öğrencilerin 88'i (%15,9) *ailelerine ekonomik katkı için çalışmalı*; öğrencilerin 64'nün (%11,5) *evde oturarak, TV izlemeli, bilgisayar kullanmalı*; öğrencilerin 218'inin (41,2) *hobileriyle uğraşarak, akrabalarını ziyaret ederek, seyahat ederek*; öğrencilerin 174'ünün (%31,4) ise *ders çalışarak geçirmek* şeklinde cevap vermiştir (Tablo 4). Bu bulgulara göre, öğrencilerin yarıya yakınının yaz tatillerini, hoşlandıkları farklı etkinlikleri yaparak geçirmek istedikleri, ikinci olarak çoğunluğu oluşturan öğrencilerin ise yaz tatilinde ders çalışmak düşüncesinde olduğunu söylenebilir.

Tablo 5. Erkek Öğrencilerin Yaz Tatillerinde Neler Yapmak İstediklerine Dair Betimsel Bulgular

Yaz Tatilini Yaşamak/ Geçirmek İsteği Biçimi	f	%
Ailesine ekonomik katkı için çalışmalı	49	16,1
Bilgisayar, internet kullanarak, TV izleyerek evde dinlenmeli	33	10,9
Hobileriyle uğraşmalı, arkadaşlar ile vakit geçirmeli, kitap okumalı, seyahat etmeli	123	40,4
Ders çalışmalı	99	32,6
TOPLAM	304	100

“Sizce lise öğrencileri yaz tatillerinde neler yapmalı, zamanı nasıl geçirmelidir ?” sorusuna erkek öğrencilerin 49'u (%16,1) *ailelerine ekonomik katkı için çalışmalı*; erkek öğrencilerin 33'ünün (%10,9) *evde oturarak, TV izlemeli, bilgisayar kullanmalı*; öğrencilerin 123'ünün (%40,4) *hobileriyle uğraşarak, akrabalarını ziyaret ederek, seyahat ederek*; erkek öğrencilerin 99'unun (%32,6)

ise *ders çalışarak geçirmek* şeklinde cevap vermiştir (Tablo 5). Bu bulgulara göre, erkek öğrencilerin yarıya yakınının yaz tatillerini, hoşlandıkları farklı etkinlikleri yaparak geçirmek istedikleri, ikinci olarak çoğunluğu oluşturan erkek öğrencilerin ise yaz tatilinde ders çalışmak düşüncesinde olduğunu söyleyebilir.

Tablo 6. Öğrencilerin Yaz Tatillerinde Neler Yapmak İstediklerine Dair Betimsel Bulgular

Yaz Tatilini Yaşamak/ Geçirmek İsteği Biçimi	f	%
Ailesine ekonomik katkı için çalışmalı	39	15,6
Bilgisayar, internet kullanarak, TV izleyerek evde dinlenmeli	31	12,4
Hobileriyle uğraşmalı, arkadaşlar ile vakit geçirmeli, kitap okumalı, seyahat etmeli	105	42,0
Ders çalışmalı	75	30,0
TOPLAM	250	100

“Sizce lise öğrencileri yaz tatillerinde neler yapmalı, zamanı nasıl geçirmelidir ?” sorusuna kız öğrencilerin 39’u (%15,6) *ailelerine ekonomik katkı için çalışmalı*; öğrencilerin 31’inin (%12,4) *evde oturarak, TV izlemeli, bilgisayar kullanmalı*; kız öğrencilerin 105’inin (%42,0) *hobileriyle uğraşarak, akrabalarını ziyaret ederek, seyahat ederek*; kız öğrencilerin 75’inin (%30,0) ise *ders çalışarak geçirmek* şeklinde cevap vermiştir (Tablo 6). Bu bulgulara göre, kız öğrencilerin yarıya yakınının yaz tatillerini, hoşlandıkları farklı etkinlikleri yaparak geçirmek istedikleri, ikinci olarak çoğunluğu oluşturan kız öğrencilerin ise yaz tatilinde ders çalışmak düşüncesinde olduğunu söyleyebilir.

Genel olarak bakıldığında hem kız hem de erkek öğrenciler yaz tatillerini eğlenerek ve hobileri ile ilgilenerek geçirmek istemektedirler.

3.4. Yaz Tatillerini Genel Olarak Geçirme Biçimlerinin Analizi

Yaz tatillerini genel olarak nasıl geçirdiklerine dair görüşlerini öğrenmek için öğrencilere, “Tatillerinizi genelde sıkılarak mı ya da eğlenerek mi geçirmektesiniz?” sorusu sorulmuştur. Buradan yola çıkarak, öğrencilerin kaynakları yönetme becerilerinin, sorumluluk alma davranışlarının ve mutluluklarının, yaz tatillerini genel olarak sıkılarak ya da genel olarak eğlenerek geçirmelerine göre değişip değişmediğine bakılmıştır. Buna ilişkin analiz sonuçları aşağıda Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Kaynakların Yönetimi, Sorumluluk ve Mutluluk ile Yaz Tatillerinin Değerlendirilmesi t testi Sonuçları (N=554)

		n	\bar{X}	SS	Sd	t	p
Kaynakların Yönetimi M1*	<i>Sıkılarak Geçirenler</i>	211	78,24	15,42180	1,06168	-2,585	,010*
	<i>Eğlenerek Geçirenler</i>	343	81,75	15,57813	0,84114		
	Sorumluluk M1*	<i>Sıkılarak Geçirenler</i>	211	59,82	12,39006	0,85297	-1,879
	<i>Eğlenerek Geçirenler</i>	343	61,90	12,78054	0,69008		
Mutluluk M1*	<i>Sıkılarak Geçirenler</i>	211	20,61	5,31660	0,36601	-8,051	,000*

Eğlenerek Geçirenler 343 24,35 5,29711 0,28602

(p<0,05*) (M1*Liseye başladıktan sonra yaz tatilleriniz genelde nasıl geçmektedir?)

Yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucuna göre yaz tatillerini eğlenerek geçiren öğrencilerin kaynakların yönetimi puanları ($\bar{X}=81,75$), tatillerini sıkılarak geçiren öğrencilerin kaynakların yönetimi puanlarından ($\bar{X}=78,24$) anlamlı düzeyde daha yüksektir ($d= 0.25$, $p<0.05$). Yaz tatillerini eğlenerek geçiren öğrencilerin mutluluk düzeyleri ($\bar{X}=24,35$), tatillerini sıkılarak geçiren öğrencilerin mutluluk düzeylerinden ($\bar{X}=20,61$) anlamlı düzeyde daha yüksektir ($d= 0.70$, $p<0.05$). Yazlarını eğlenerek geçiren öğrencilerin çevrelerindeki kaynakları daha iyi yönetebildikleri ve daha mutlu oldukları söylenebilir. Aynı tabloya bakıldığında öğrencilerin sorumluluk alma puanlarının ise yaz tatilini nasıl geçirdiklerine bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0.05$).

3.5. Yaz tatillerinde Çalışmak ya da Çalışmamak Durumu

Katılımcılara yaz tatillerinde ailelerine ekonomik katkı sağlamak ve/veya kendi harcamaları için çalışıp çalışmadıkları sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplara bağlı olarak, öğrencilerinin *kaynakları yönetme becerilerinin, sorumluluk alma davranışlarının ve mutluluklarının* kendilerinin çalışması ya da çalışmaması durumlarına göre değişip değişmediğine ilişkin analiz sonuçları Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4. Kaynakların Yönetimi, Sorumluluk ve Mutluluk ile Lise Eğitimi Devam Ederken Yaz Tatillerinde Çalışma Durumu t testi Sonuçları (N=554)

		n	\bar{X}	SS	Sd	t	P
Kaynakların Yönetimi M2*	<i>Çalışan</i>	68	77,60	15,13634	1,83555	-1,629	,107
	<i>Çalışmayan</i>	486	80,80	15,63681	0,70930		
Sorumluluk M2*	<i>Çalışan</i>	68	59,76	12,18406	1,47753	-0,971	,334
	<i>Çalışmayan</i>	486	61,30	12,72848	0,57738		
Mutluluk M2*	<i>Çalışan</i>	68	21,42	5,76483	0,69909	-2,306	,024*
	<i>Çalışmayan</i>	486	23,13	5,55284	0,25188		

(p<0,05*) (M2* Lise eğitiminize devam ederken ailenize ekonomik katkı sağlamak veya kendi harcamalarınız için her hangi bir kurum/işyeri vb bir yerde çalışmakta mısınız?)

Yapılan Bağımsız örneklem t-testi sonucuna göre öğrencilerin kaynakların yönetimi ve sorumluluk puanları yaz tatillerinde ailelerine ekonomik katkı sağlamak ve/veya kendi harcamaları için çalışıp çalışmadıkları durumuna bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Oysa mutluluk alt ölçeği puanları açısından yaz tatillerinde çalışmayan öğrencilerin mutluluk düzeylerinin ($\bar{X}=23,13$), çalışan öğrencilerin mutluluk düzeylerinden ($\bar{X}=21,42$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaz tatillerinde çalışmayan öğrenciler daha mutludurlar ($p>0.05$).

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular tartışılacak ve lise öğrencilerinin yaz tatillerini verimli ve nitelikli geçirebilmeleri için bazı öneriler sunulmuştur.

Araştırmaya 250'si kız ve 304'ü erkek öğrenci olmak üzere toplam 554 ergen katılmıştır. Araştırma bulguları lise öğrencilerinin kaynakların yönetimi, sorumluluk alma ve mutluluklarının, yaz tatillerini sıkılarak ya da eğlenerek geçirip geçirmediğine ve yaz tatillerini ailesine ekonomik katkı sağlamak ya da kendi ihtiyaçlarını karşılamak için ailesine ait ya da başka iş ortamlarında ücret karşılığında çalışarak geçirme durumlarına göre farklılaştığını göstermektedir

Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin yarısından fazlasının yaz tatillerinde evde, bilgisayar ve TV ile meşgul olarak ya da zamanlarının çoğunu hobileriyle uğraşarak, akrabalarıyla görüşerek ve seyahat ederek geçirmektedirler. Öğrencilerin çoğunluk olarak ikinci grubunun ise ailesine ekonomik katkı sağlamak ya da kendi ihtiyaçlarını karşılamak için ailesine ait ya da başka iş ortamlarında ücret karşılığında çalıştı görülmektedir. Öğrencilerin küçük bir oranı (%1,1) ise yaz tatillerinde genelde ders çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Ergenlere yöneltilen “Sizce lise öğrencileri yaz tatillerinde neler yapmalı?” sorusuna katılımcıların yarısına yakını (%41,2) yaz tatillerini “kitap okuyarak, spor yaparak, müzik ile uğraşarak, seyahat ederek, akrabalarıyla görüşerek geçirmelidirler” şeklinde yanıtlamışlardır. Tüm öğrencilerin üçte birine yakınının ise yaz tatillerinde ders çalışması taraftarı olduğu görülmektedir. Öğrencilerin küçük bir kısmı ailelerine ait ya da başka iş ortamlarında ücret karşılığı çalışmak istemekte ve yine öğrencilerin çok az bir grubu evde kalarak TV izleme, bilgisayar kullanma ve internete girmeyi istemektedirler.

Bu bulgulara göre öğrencilerin yarıya yakınının yaz tatillerini sevdiği farklı etkinlikleri yaparak geçirmek istedikleri anlaşılmaktadır. Ailelerine ekonomik katkı sağlamak ya da kendi ihtiyaçlarını karşılamak için ailelerine ait ya da başka iş ortamlarında ücret karşılığı çalışan öğrencilerin yaklaşık yarısının ise tatillerini bu şekilde çalışarak geçirmek istemedikleri söylenebilir.

Öğrencilerin genel olarak yaz tatillerini nasıl geçirdiklerine dair algılarına göre onların kaynakların yönetimi, sorumluluk ve mutluluklarında bir farklılık oluşturup oluşturmadığına bakılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre yaz tatillerini eğlenerek geçiren öğrencilerin kaynakların yönetiminin ($\bar{X}=81,75$), tatillerini sıkılarak geçiren öğrencilerin kaynaklarını yönetiminden ($\bar{X}=78,24$) anlamlı olarak daha iyi olduğunu göstermektedir. Yaz tatillerini eğlenerek geçiren öğrencilerin mutluluk düzeyleri de yaz tatillerini sıkılarak geçiren öğrencilerin mutluluk düzeylerinden anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Yazlarını eğlenerek geçiren öğrencilerin çevrelerindeki kaynakları daha iyi yönetebildikleri ve daha mutlu oldukları söylenebilir. Elde edilen bu bulgu başka araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Flammer ve Schaffner (2003), öğrencilerin boş zamanlarını kendileri için eğlenceli aktiviteler ile geçirmelerinin onların daha mutlu olmalarını sağladığını belirtmektedirler. Trainor, Delfabbro, Anderson ve Winefield (2010), boş zamanları olumlu ve nitelikli değerlendirme ile mutluluk arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Araştırmada öğrencilerin *sorumluluk* almalarının yaz tatillerini nasıl geçirdiklerine bağlı olarak değişmediği bulunmuştur. Son yıllarda anne babalar bu yaşlardaki çocuklarına ev ortamında çeşitli görevleri yerine getirmesi için onları teşvik etmek yerine onların zaten sorumlu oldukları derslerine yoğunlaşmaları, ağırlık vermelerini, başka bir şeyle ilgilenmemesini istemektedirler. Gençlerin sorumluluğunda olması gereken pek çok işi anne babanın kendisi yapmaktadır. Bu tür tutumlar çocukların sorumluluklarının gelişimini etkilemiş olabilir. Yapılan bazı çalışmalar boş zaman etkinliklerinin nitelikli ve verimli geçirilmesinin öğrencilerin sorumluluk alma ve çevrelerinde yer alan unsurları etkili kullanma becerilerini kazandırdığı ve geliştirdiğini göstermektedir (Özekes, 2011; Büküşoğlu ve Bayturan, 2005).

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre yaz tatillerinde ailelerine ekonomik katkı sağlamak ve/veya kendi harcamaları için ücret karşılığı çalışan ya da çalışmayan öğrenciler arasında kaynakların yönetimi ve sorumluluk açısından herhangi bir farklılık görülmezken, mutluluk açısından çalışan ve çalışmayan öğrenciler arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Yani elde edilen bulguya göre yaz tatillerinde ailelerine ekonomik katkı sağlamak ve/veya kendi harcamaları

için ücret karşılığı yaz tatillerinde çalışmayan öğrenciler, ailelerine ekonomik katkı sağlamak ve/veya kendi harcamaları için ücret karşılığı yaz tatillerinde çalışan öğrencilerden daha mutlu görünmektedirler. Yıl boyu derslerine ve sınavlarına çalışıp, hazırlanmış olan öğrencileri yaz aylarında dinlenmek istiyor olabilirler. Bu durum onları mutlu etmekte olabilir (Akyüz ve Türkmen, 2016). Yapılan bazı çalışmalar Türkiye’de öğrencilerin yaz tatillerini ve boş zamanlarını pasif şekilde geçirdiklerini göstermektedir (Süzer, 1997; Afyon ve Karapınar, 2014).

Gençlerin gelişim düzeylerine uygun yarım zamanlı çalışma fırsatlarının olması onların mesleki olgunluğunu arttırmada katkı sağlayacaktır. Bu nedenle gençleri zamanı çok yönlü verimli kullanmaları için anne babalarının da onay verdiği öğrencilerden çalışmaya istekli olanlar için çalışma fırsatı verilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın sonuçları ele alındığında yaz tatillerini eğlenerek geçiren öğrencilerin kaynakların yönetimi ve sorumluluk alma puanlarının yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yaz tatillerini verimli geçirebilmeleri konusunda okul yönetimi, MEB ve devletin diğer kurumlarının tüm gençlere açık olan bilgi görgü arttırmaya olanak veren sosyal, sportif, gezi ve eğlenceye yönelik faaliyetler içeren çalışmalara yönlendirebilirler. Öğrencilerin bu tür etkinliklere yönlendirilmesi ve yaz tatillerinin verimli geçirilmesinin sonuçları konusunda velilere ve sınıf öğretmenleri başta olmak üzere okullardaki öğretmenlere seminerler vererek öğrencilerin bu tür etkinliklere katılmalarını teşvik etmelerini isteyebilirler.

Araştırmanın bir diğer sonucu da maddi gelir sağlamak için çalışılması gerektiğini düşünen öğrencilerin çalışmak istemeyen öğrencilere göre daha mutsuz olduklarıdır. Aileye maddi gelir sağlamak için çocuk işçi olarak çalıştırılan öğrencilerin durumuna dikkat çekilmesi açısından önemli bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Çalışmak zorunda olan çocuklar eğitim öğretim dönemi içinde belirlenerek çalıştıkları koşulların onların gelişimlerini nasıl etkilediği ve bu durumla ilgili iyileştirme çalışmaları yapılıp yapılmayacağı araştırılabilir. Gerekirse sosyal yardımlaşma kurumlarıyla irtibata geçilerek bu çocukların ailelerine destek kaynaklar sağlanabilir.

Okullarda yapılan çalışmalar çocukları zihnen yormuyor olsa da onlar kendilerini yorgun hissedebiliyorlar. Bazen içinde buldukları monoton durum onların usanç duymasına yol açabilmektedir. İnsanların yaptıkları işlere karşı olan duyguları önemlidir ve kişilere verilen dinlenme süreleri onları psikolojik olarak etkilemektedir Bu nedenlerle çalışma, eğlence ve oyun arasında iyi bir denge olması kurulmasının önemi vurgulanmaktadır (Sorenson,1964: 460).

Okulların açık olduğu dönemde tüm çocuklar bireysel farklılık ve imkanlarına bağlı olarak okulun gereklerini yerine getirmek için çabalarlar. Eğitim ve öğretim döneminin tamamlanmasının ardından çocuklar yaklaşık üç ay süren bir tatil dönemine girerler. Okullarda rehber öğretmenler, nitelikli zaman geçirmek, yaz tatillerini en iyi şekilde değerlendirmek ve olumlu deneyimler kazanmaları için öğrenciler ve ebeveynlerin ihtiyacı olan konularda yol gösterici olabilirler. Rehber öğretmenlerin, ailelerin ve çevrenin imkanlarını dikkate alarak çocukların yaz tatillerine ilişkin öğrenme, eğlenme ve dinlenme içeren programların yapılmasında çaba harcaması, çocukları gelecek eğitim öğretim dönemine hazırlaması bakımından çok yararlı olacağı açıktır.

5. KAYNAKÇA

Afyon, Y. A., ve Karapınar, M. (2014). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetlerine Katılım Biçimlerinin Değerlendirilmesi. *Muğla Sıtkı Koçman University Journal of Social Sciences*, 33.

- Akyüz, H., ve Türkmen, M. (2016). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrenci Adaylarının Boş Zamanlarını Değerlendirmesinde Spor Faaliyetlerinin Yeri ve Önemi. *International Journal of Science Culture and Sport*.
- Altun, S., ve Erden, M. (2007). Öğrenmede motive edici stratejiler ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Edu7*, 2(3).
- Andrew, S., ve Vialle, W. (1998). Nursing students' self-efficacy, self-regulated learning and academic performance in science. *Nursing Times*, 76(10), 427-432.
- Argyle, M., Martin, M., ve Crossland, J. (1989). Happiness as a function of personality and social encounters. In J. P. Forgas ve M. Innes (Eds.), *Recent advances in social psychology: an international perspective*. North Holland
- Aslan, N. (1994). *Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Değerlendirme Eğilimi, Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., ve Smith, E. E. Bem. DJ (1993). *Introduction to psychology*, 11.
- Balcı, V., Demirtaş, M., Gürbüz, P., İlhan, A., ve Ersöz, V. (2003). Ankara'daki üniversite öğrencilerinin boş zaman etkinliklerine katılımlarının araştırılması. *Milli Eğitim Dergisi*, 158, 161-173.
- Başaran, İ.E. (1971), *Eğitim Psikolojisi*. İkinci Baskı. Ankara.
- Bell, R. E., Naumann, W.C. ve Begg, N. A., (2001). Self-regulation Learning in College Students: The Factor of Academic Possible Selves. Ulaşım adresi: <http://tigersystem.net/ara2002/viewproposaltext.asp?propID=7430>.
- Berkowitz, L. D. (1963). Responsibility and Dependency. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 429 – 436.
- Blanchflower, D. G., ve Oswald, A. J. (2004). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of public economics*, 88(7), 1359-1386.
- Capizzano, J., Adelman, S., ve Stagner, M. (2002). What Happens When the School Year Is Over? *The Use and Costs of Child Care for School-Age Children during the Summer Months. Occasional Paper*. Assessing the New Federalism: An Urban Program To Assess Changing Social Politics.
- Chye, S., Walker, R. A., ve Smith, I. D. (1997). Self-regulated learning in tertiary students: The role of culture and self-efficacy on strategy use and academic achievement. In *Annual Conference of the Australian Association for Research in Education*. Retrieved March (Vol. 12, p. 2003).
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychol. Bull.* 95: 542–575.
- Doğan, T., ve Çötök, N. A. (2011). Oxford mutluluk ölçeği kısa formunun Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 165-170.
- Doğan, T., ve Sapmaz, F. (2012). Oxford mutluluk ölçeği Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin üniversite öğrencilerinde incelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 25, 297-304.
- Dolan, P., Peasgood, T., ve White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of economic psychology*, 29(1), 94-122.
- Donald, M. N., ve Havighurst, R. J. (1959). The meanings of leisure. *Social Forces*, 355-360.
- Fairchild, R., McLaughlin, B., ve Costigan, B. P. (2007). How did you spend your summer vacation. *What public policies do (and don't do) to support summer learning opportunities for all youth. Afterschool Matters Occasional Paper Series*, 8, 1-31.
- Filiz, B., ve Demirhan, G. (2015). Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği'nin (BSS-Ö) Türk Diline Uyarlanma Çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 26(2), 51-64.
- Flammer, A., ve Schaffner, B. (2003). Adolescent leisure across European nations. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2003(99), 65-78.
- Fredrickson, B. L. (2003). The value of positive emotions. *American scientist*, 91(4), 330-335.
- Glasser, W. (1999). *Kişisel Özgürlüğün Psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Glover, J.(1970). *On responsibility*. New York: Humanities Press.

- Goleman, D. (1996). *Vital lies, simple truths: The psychology of self deception*. Simon and Schuster.
- Gökmen, H., Açıklan, A., Koyuncu, N. ve Sadar, Z. (1985). *Yükseköğrenim Öğrencilerinin Serbest Zaman Etkinlikleri ve Kendilerini Gerçekleştirme Düzeyleri*, Ankara: M.E.G.S.B. Yayınları.
- Graham, C., ve Pettinato, S. (2002). Frustrated achievers: Winners, losers and subjective well-being in new market economies. *Journal of Development Studies*, 38(4), 100-140.
- Havighurst, R. J. (1961). The nature and values of meaningful free-time activity. *Aging and leisure*, 309-344.
- Hills, P., ve Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: A compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and individual differences*, 33(7), 1073-1082.
- Karaküçük, S. (1995). *Rekreasyon, Boş Zaman Değerlendirme, Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma*, Ankara: Seren Ofset.
- Kerner, M. S. (2005). Leisure-time physical activity, sedentary behavior, and physical fitness among adolescents. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 76(8), 26-30.
- Kılbaş, Ş. (1994). *Gençlik ve Boş Zamanı Değerlendirme*, Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Kır, İ. (2007). Yüksek Öğretim Gençliğinin Boş Zaman Etkinlikleri: Ksü Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 307-328.
- Larson, R., ve Seepersad, S. (2003). Adolescents' leisure time in the United States: Partying, sports, and the American experiment. *New directions for child and adolescent development*, 2003(99), 53-64.
- Li, W., Wright, P. M., Rukavina, P. B., ve Pickering, M. (2008). Measuring students' perceptions of personal and social responsibility and the relationship to intrinsic motivation in urban physical education. *Journal of teaching in Physical Education*, 27(2), 167-178.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character: How our schools can respect and responsibility*. New York: Bantam Books.
- Lyubomirsky, S. (2007). *The how of happiness: A practical approach to getting the life you want*. Sphere.
- Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M., ve Schkade, D. (2005). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of general psychology*, 9(2), 111.
- MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği (2001).
http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/20161748_MYLLY_EYYTYM_BAKANLIYI_ORTA_YYRETYM_KURUMLARI_YYNETMELYYY.pdf 13 Mart 2018
- MEB Personeli İzin Yönergesi. Tebliğler Dergisi: MART 2001/2522).
<http://mevzuat.meb.gov.tr/html/56.html> 13 Mart 2018
- Nelson, D. B. ve Low, G. R. (2004). *Personal Responsibility Map (PRM)*, Oakwood Solutions, LLC.
- Noddings, N. (2003). *Happiness and education*. Cambridge University Press.
- Ostir, G. V., Berges, I. M., Markides, K. S., & Ottenbacher, K. J. (2006). Hypertension in older adults and the role of positive emotions. *Psychosomatic medicine*, 68(5), 727.
- Öncül, R. (2000). Eğitim- Eğitim Bilimleri Sözlüğü. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Sözlük Dizisi:4.
- Özekes, M. (2011). Ergenlik Döneminde Boş Zaman Aktivitelerinin İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 12(1).
- Özer, B., Gelen, İ., ve Öcal, S. (2009). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Boş Zaman Değerlendirme Alışkanlıklarının Günlük Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12).
- Paterson, C. C. (1996). Self-regulated Learning and Academic Achievement of Senior Biology Students. *Australian Science Teachers Journal*, 42(2), 48-52.
- Pierce, R. C. (1980). Dimensions of leisure. I: Satisfaction. *Journal of Leisure Research*, 12(1), 5-19.
- Pintrich, P. R., ve De Groot, E. V. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of educational psychology*, 82(1), 33.
- Pintrich, P.R., Smith, D.A.F., Garcia, T. ve McKeachie, W.J., (1991). *Self-regulated Learning Strategies*. Ulaşım adresi: <http://www.jan.ucc.nau.edu>.
- Popkin, M. (1987). *Active parenting: Teaching, cooperation and responsibility*. San Fransisco: Harper & Row Publishers.

- Ronen, T., Hamama, L., Rosenbaum, M., & Mishely-Yarlap, A. (2016). Subjective well-being in adolescence: The role of self-control, social support, age, gender, and familial crisis. *Journal of Happiness Studies*, 17(1), 81-104.
- Sorenson, H. (1964). Eğitim Psikolojisi. (Çev. G. Yazgan). Öğretmen Kitapları: 92. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Süzer, M. (1997). Üniversite öğrencilerinin sosyal ve ekonomik özelliklerine göre boş zaman faaliyetlerini değerlendirme biçimleri (Pamukkale Üniversitesi örneği). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Thrane, C. (2000). Men, women, and leisure time: Scandinavian evidence of gender inequality. *Leisure Sciences*, 22(2), 109-122.
- Tezcan M., (1982). *Sosyolojik Açıdan Boş Zamanların Değerlendirilmesi*. A.Ü. Yayını, Ankara.
- Trainor, S., Delfabbro, P., Anderson, S., ve Winefield, A. (2010). Leisure activities and adolescent psychological well-being. *Journal of Adolescence*, 33(1), 173-186.
- Türkçe Sözlük(1988). Türk Dil Kurumu Yayınları, No; 549. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Van den Akker, O. B. A., ve Lees, S. (2001). Leisure activities and adolescent sexual behaviour. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 1(2), 137-147.
- Yalom, I. D. (2001). *Varoluşçu psikoterapi* (Çev. Babayiğit, Z. İ.). Kabalıcı Yayınevi.

İNJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

HANEFİLERCE KABUL GÖREN BAZI HADİSLERE LEKNEVÎ'NİN İTİRAZLARI

Serdar Murat Gürses

Elazığ Harput Diyanet Eğitim Merkezi
smuratgurses@hotmail.com

ÖZET

Abdulhay Leknevî (ö. 1304/1886), günümüzden yaklaşık bir buçuk asır önce Hindistan'da yaşamış bir İslâm âlimidir. O, birçok İslâmî ilimle iştigal etse de kitapları daha çok fıkıh ve hadis ile ilgilidir. Leknevî, Hanefî mezhebini benimsemiş, kitaplarında Hanefîlerin haklılığını ortaya koymaya çalışmıştır. Buna rağmen zaman zaman Hanefîlerin görüşlerini kabul etmemiştir. O mezhebi taklit konusunda orta bir yol takip etmiş, doğru olduğunu düşündüğü görüş kimin olursa olsun onunla amel etmiştir. Bu çalışmada Hanefîlerce makbul kabul edilen bazı hadislere Leknevî'nin yönelttiği itirazlar üzerinde durulacaktır. Leknevî, hadis usûlü konularında Hanefîlere itirazlarını usûl ile ilgili kitaplarında net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu sebeple onun usûl-i hadis konularında Hanefîlere itirazları araştırmamızın kapsamına dâhil değildir.

Anahtar Kelimeler: Leknevî, Hadis, Şerh, Hanefî, Ehl-i hadis

THE OBJECTIONS OF LAKHNAWÎ TO SOME HADITHS ACCEPTED BY THE HANAFIS

ABSTRACT

Lakhnawî (d. 1304/1886) is an Islamic scholar who lived in India about a century and a half ago. Although he was engaged in many Islamic studies, his books were mostly related to fiqh and hadith. Lakhnawî adopted the Hanafi sect and tried to reveal the justification of Hanafis in his books. Nevertheless, he did not accept the views of the Hanafis from time to time. He followed a moderate path in the imitation of the sect, and embraced and acted on views he perceived to be true without regarding whose view it was. In this study, we focused on the objections of Lakhnawî to the hadiths accepted by Hanafis. Lakhnawî elaborated on his objections to the Hanafis' procedure in the hadith method in his books. Therefore, his objections to Hanafis' method of hadith were not included in the scope of our research.

Key Words: Lakhnawî, Hadith, Explanation, Hanefî, Hadith advocator

1. GİRİŞ

Hindistan, Müslümanların yoğun bir şekilde yaşadığı bir bölgedir. Son iki asırda diğer İslâm bölgelerinde dini ilimler sahasında yeni gelişmelere pek rastlanmazken; Hindistan âlimleri dini ilimlere bir canlılık kazandırmışlardır. Araştırmamızın konusunu teşkil eden Leknevî de bu

âlimlerden biridir. Leknevî hem fıkıh hem de hadis konularında ehil bir kişidir. Bu sebeple o, her iki ilimle ilgili önemli kitaplar yazmıştır.¹ Leknevî, Hanefî mezhebini benimsemiş muhakkık, müdekkik bir âlimdir. Bu sebeple o, bazı konularda Hanefîler gibi düşünmemiş, delillerden hareket ederek Hanefîlerin görüşlerini reddedebilmiştir. Ülkemizde Leknevî'nin ilmi şahsiyeti birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir.² Fakat onun Hanefîlerce makbul addedilen hadislere itirazları müstakil bir şekilde ele alınmamıştır. İşaret edilen boşluğu doldurmak üzere gerçekleştirdiğimiz bu araştırma, hadislerin anlaşılmasına yapacağı katkının yanında; Hanefî mezhebine bağlı muhakkık bir âlimin, hangi hadis konularında Hanefîlere itiraz ettiğini de ortaya koyacaktır. Bu bağlamda Ehl-i hadis mensuplarının Hanefîleri hadisleri ihmal etmekle suçladıkları da malumdur. Leknevî'nin hayli güçlü olan hadisçiliğini de hesaba kattığımızda onun Hanefîlere hadis üzerinden yönelttiği eleştirilerin önemi, bir kat daha artmaktadır.

2. HANEFİLERCE KABUL GÖREN BAZI HADİSLERE LEKNEVÎ'NİN İTİRAZLARI

2. 1. Kulleteyn Hadisi

Hangi miktardaki suyun kirlenmeyeceği meselesi mezhepler arasındaki ihtilafı konulardandır.³ İbn İshak (ö. 151/768), “*Su iki kulle miktarına ulaşırsa kirlenmez*”⁴ hadisinin râvilerindedir. Mezkûr konularla ilgili İbn İshak'ın rivayet ettiği hadisin sıhhat veya zaafını ortaya koymak, İbn İshak'ın ta'dili veya cerhiyle doğrudan ilgilidir. Bu sebeple onun hakkındaki ihtilaf, mezheplerin kulleteyn konusundaki ihtilafı kadar derin olmuştur.

Beyhakî, (ö. 458/1066) *el-Kırâe halfe'l-îmâm* isimli eserinde müktedinin Fâtîha okuması gerektiğini ifade eden hadisler konusunda İbn İshak'ı tadil etmişken⁵ *el-Esmâ ve's-sifât* isimli eserinde teşbih lafızlarıyla Hz. Peygamber'in Rabbini gördüğünü nakleden hadiste ise, İbn İshak'ı cerh etmiştir.⁶ Aynı şekilde Aynî (ö. 855/1451) müktedinin kıraati konusunda İbn İshak'ı cerh etmişken⁷ “*Kadınlar imamın hatasını el çırparak belirtir.*” hadisinde ta'dil etmiştir.⁸ Beyhakî ve Aynî'nin İbn İshak'ı ta'dil ve cerh ettiği yerlere dikkat edilirse kendi mezheplerini destekleyen hadislerde İbn İshak'ı ta'dil, mezheplerine muhalif bir hüküm ifade eden hadislerde ise cerh ettikleri görülür. Bu durum mezheplerin müelliflere etkisinin yanında isnâd tenkidinin sübjektif yönünü de gözler önüne sermektedir.

¹ Leknevî'nin ilmi yönü ve kitapları hakkında detaylı bilgi için bkz. Kılıç, Muhammed Tayyib, “Hint Alt Kitası Hanefî Fıkıh Birikimine Bir Örnek: Fakih Olarak İmam Leknevî”, *Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Diyarbakır, 1014, Cilt: 6, Sayı: 1; Hatiboğlu, İbrahim, “Leknevî”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXVII, s. 133-136.

² Mertoğlu Hilal, *Abdulhay Leknevî'nin Hayatı ve Hadis Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniv. SBE, Ankara, 2003; Koca, Mustafa Kemal, *Seyyid Şerif Cürcânî'nin Muhtasar Hadis Usûlü ve Leknevî'nin Zaferu'l Emânî İsimli Şerhindeki Metodu*, Tırakya Üniv. SBE, Edirne, 2016; Ögtem, Ramazan, *Abdulhay Leknevî ve et-Ta'likü'l-Mümecced İsimli Eserinin Değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniv. SBE, İstanbul, 2017; Büyükmutu, Mehmet, *Abdulhay Leknevî'nin Hayatı Eserleri ve Fıkıh İlmindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniv. SBE, İstanbul, 2016.

³ Kulle: 95,625 kg. suya tekabül etmektedir. Bkz. Kallek, Cengiz, “Kulle”, *DİA*, İstanbul, 2002, XXVI, 357.

⁴ Tirmizî, Tahâret, 50.

⁵ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *el-Kırâe Halfe'l-İmâm*, (nşr. Muhammed Said Zağlûl), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1405, s. 58-59.

⁶ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *el-Esmâ ve's-Sifât*, (nşr. Abdullah b. Muhammed Hâşidî), Mektebetü's-Sevâdî, Beyrut, 1993, II, 317.

⁷ Bedreddin Aynî, *el-Binâye Şerhü'l-Hidâye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, II, 318.

⁸ Bedreddin Aynî, *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, VII, 270.

İbn Maîn'in (ö. 233/848) rivayetine göre Yahya b. Said el-Kattân (ö. 198/813), İbn İshak'tan hadis rivayetinde bulunmamış, onun hadisleriyle ihticâc etmemiş, "Onun hadislerini bilerek terk ettim." demiştir. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'e (ö. 290/903) İbn İshak hakkında sorulunca "Ahkâm konularında onun hadisleriyle ihticâc edilmez" demiştir. Ahmed b. Hanbel, (ö. 241/855) İbn İshak'ın teferrüd ettiği hadisler hakkında "O, birden fazla hocasından aynı hadisi naklederken, lafızların kime ait olduğu hususuna dikkat etmez" demiştir. İmam Mâlik ise İbn İshak hakkında *deccâl* demiştir.⁹

Süfyân b. Uyeyne'ye (ö. 198/814) İbn İshak sorulunca "Onu uzun zamandır tanırım. Medine'de onu kimse cerh etmemiş, hakkında kötü konuşmamıştır." demiştir. Ebû Zür'a (ö. 264/278), saduk; Ebû Hâtim (ö. 277/890), yükteb hadîsuhu; Şu'be, hadis konusunda Müslümanların imamı lafızlarıyla İbn İshak'ı tevsik etmişlerdir. Ebû Zür'a'nın nakline göre içlerinde Süfyân-ı Sevrî, (ö. 161/778) Süfyân b. Uyeyne, İbnü'l-Mübarek'in (ö. 181/797) de bulunduğu birçok âlim İbn İshak'ı sadûk kabul etmiş, onun hadisleriyle ihticâc etmiştir.¹⁰ Zehebi'ye göre de onun hadisleri hasenden daha üst bir mertebededir.¹¹

Leknevî'ye göre İbn Maîn ve Yahya b. Said el-Kattân'ın eleştirileri onun hadisçiliği hakkında değildir. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ise onu siyer konusunda zayıf hadisleri nakletmesi sebebiyle cerh etmiştir. Ayrıca Ebû Zür'a'nın rivayetine göre İbn Maîn, İbn İshak hakkında *sika* demiştir. İmam Mâlik'in onun hakkında *deccâl* demesi ise aralarındaki şahsi sürtüşmeden ötürüdür. Ensâb konusunda mahir bir âlim olan İbn İshak, Mâlik hakkında "Mevâlîdendir." demiş, Mâlik ise Medine'nin yerlilerinden olduğunu iddia etmiştir. Mâlik *Muvatta'* yazdığına İbn İshak "Getirin hatalarını bulalım" demiş, Mâlik de onun hakkında *deccâl* demiştir. İbn İshak'ın hocası Fatıma'dan semâi olmadığı yönündeki eleştiriler ise haksızdır. Zira o, geleneğimize uygun olarak hocasını görmese de Fatıma'dan hadisleri perde arkasından işitmiştir.¹²

Leknevî'ye göre İbn İshak hakkında yapılan ikinci eleştiri ise onun müdellis bir râvi olduğuna yöneliktir. Burhâneddîn b. Muhammed b. Halil onun hakkında müdellis demiştir.¹³ Bilindiği gibi müdellis râvilerin an'ane şeklindeki rivayetleri makbul değildir. Fakat hadisi hocasından aldığını ifade eden sarîh lafızlarla yaptığı rivayetler makbuldür. Bu kaideye göre İbn İshak'ın an'ane lafzıyla naklettiği *kulleteyn* hadisinin de makbul olmaması gerekir. Fakat Leknevî'ye göre bu konuda İbn İshak'ın mutâbî ve şâhidlerinin fazla olması sebebiyle tedlîs iddiası dikkate alınmamalıdır.¹⁴

Görüldüğü gibi Leknevî, İbn İshak hakkında yapılan eleştirileri hadisle ilgili olmadıkları için kabul etmemiştir. Onun müdellis bir râvi olduğunu kabul etmiş, fakat hadisin diğer mutâbî'lerinin rivayetin zaafını ortadan kaldırdığına hükmetmiştir. Sonuç olarak Leknevî'ye göre İbn İshak, sadûk bir râvi olup, hadisleri hakkındaki hüküm diğer kriterlere göre belirlenmelidir.

⁹ Leknevî, Abdulhay, *es-Seâye fî Keşfi mâ fî Şerhi'l-Vikâye*, (nşr. Salâh Muhammed Ebû'l-Hâc), Merkezü'l-Ulemâi'l-Âlemî, ts, s. 345.

¹⁰ Leknevî, *Seâye*, s. 346.

¹¹ Leknevî, *Seâye*, s. 347.

¹² Leknevî, *Seâye*, s. 347.

¹³ Burhâneddîn b. Muhammed b. Halil, *et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdellisîn*, (nşr. Yahya Şefik Hasan), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s. 47.

¹⁴ Leknevî, *Seâye*, s. 348. *Kulleteyn* hadisleri hakkında yapılan müstakil bir araştırmada İbn İshak her ne kadar bazı münekkitler tarafından zayıf görülse de, diğer münekkitler tarafından güvenilir kabul edilmesi ve hadisi destekleyen başka hadisler olması sebebiyle hadise hasen hükmü verilmiştir. Bkz. Arslan, Recep, "Kulleteyn İle İlgili Rivayetlerin İsnâd ve Metin Açısından Değerlendirilmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, s. 145.

Leknevî'nin İbn İshak hakkındaki görüşlerini bu şekilde ortaya koyduktan sonra İbn İshak sebebiyle tartışılan *kulleteyn* hadisi hakkında Leknevî'nin görüşlerini inceleyebiliriz. Tirmizî'nin İbn Ömer'den nakline göre Hz. Peygamber, su iki kulle miktarına ulaşırsa kir tutmaz buyurmuştur.¹⁵ Konuyla ilgili bir diğer hadiste ise, Hz. Peygamber'e "İçerisine tezek, çöp ve bezlerin atıldığı Buzâa kuyusundan abdest alabilir miyiz" diye sorulunca "Su temizdir onu hiçbir şey kirletmez." demiştir.¹⁶ Zâhirîler bu hadisten dolayı rengi, tadı, kokusu değişse de mutlak olarak suyun kirlenmeyeceği fikrindedirler. Diğer bütün mezhepler, bu hadisi tahsis etmişlerdir. Şafiiler, senedinde İbn İshak'ın da bulunduğu "Su iki kulle miktarına ulaşırsa kirlenmez."¹⁷ hadisinden dolayı iki kullenden az suyun kirleneceği, fazla suyun ise rengi kokusu ve tadından biri değişmedikçe kirlenmeyeceği kanaatindedirler. Malikîler, "Suyun rengi, kokusu ve tadından biri değişmedikçe hiçbir şey onu kirletmez."¹⁸ hadisinden dolayı, suyun üç evsafından biri değişmedikçe suyun kirlenmeyeceğini savunurlar. Hanefiler ise, re'y ile bu hadisi tahsis etmişlerdir. Konuyla ilgili on iki ayrı fikir beyan etseler de bunların en meşhuru, Şeyhayna ait olan "Bir tarafı hareket ettiğinde, diğer tarafı hareket etmeyecek kadar büyük bir göl ise rengi, tadı veya kokusu değişmedikçe su kirlenmez." görüşüdür.¹⁹

Hanefiler başta İbn İshak olmak üzere birkaç sebepten ötürü *kulleteyn* hadisini zayıf kabul etmiş, bu hadisle amel etmemiş, "Su temizdir onu hiçbir şey kirletmez" hadisini re'y ile tahsis etmişlerdir. Leknevî'ye göre Hanefiler ve Mâlikîler, *kulleteyn* hadisini birkaç açıdan eleştirmişlerdir. Bu eleştirilerden ilki hadisin üzerine hüküm bina edilemeyecek kadar zayıf olmasıdır. Hadisin zayıf olmasının sebeplerinden ilki ise, Muhammed b. İshak'tır.²⁰

Leknevî'ye göre *kulleteyn* hadisine sened üzerinden yapılan ikinci eleştiri ise, rivayetin Ebû Dâvûd tarikinde yer alan el-Velîd b. Kesîr el-Mahzûmî'dir (ö. 151/768) . Velîd b. Kesîr, Hâricî olmakla itham edilmiştir.²¹ Leknevî'ye göre Velîd b. Kesîr Hâricî olsa da sika bir râvidir. Âlimlerin çoğunluğuna göre mezhebinin propagandasını yapmayan bid'atçıların rivayetleri makbuldür.²²

Kulleteyn hadisininin zayıf kabul edilmesinin bir diğer sebebi ise, aralarında İbn Abdilberr (ö. 463/1070) Beyhakî, Gazzâlî ve İbn Teymiyye'nin de olduğu İslam âlimlerinin çoğunluğu tarafından hadisin zayıf kabul edilmesidir.²³ Leknevî 'ye göre hadisin sıhhati senede göre belirlenir. Bu hadisin râvilerinin çoğu sikadır. Hadisin râvileri arasında cerh edilmiş râvilerin olduğu malumdur. Fakat hadisçilere göre cerh, cerh sebebi zikredilmediği müddetçe muteber değildir. Açıklanmayan her cerhle hadisler atılırsa, fikhın üzerinde durduğu bina yıkılır. Ayrıca İbn Mâce, İbn Hibbân, İbn Huzeyme, Hâkim, Dârekutnî, İbn Hacer gibi âlimler, *kulleteyn* hadisininin sahîh olduğunu beyan etmişlerdir.²⁴ Leknevî'nin "Hadislerin sıhhati senede göre belirlenir." ifadesi Hanefiden çok ehl-i hadis tavrıdır. Bilindiği gibi Hanefilere göre hadisin sıhhatini tespit için sened tenkidi yeterli

¹⁵ Tirmizî, Tahâret, 50.

¹⁶ Tirmizî, Tahâret, 49.

¹⁷ Tirmizî, Tahâret, 50.

¹⁸ İbn Mâce, Tahâret, 76.

¹⁹ İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid*, (nşr. Mustafa el-Bâci), y.y. 1975, I, 24.

²⁰ Leknevî, *Seâye*, s. 345.

²¹ İbn Hacer, Ahmet b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, (nşr. Muhammed Avvâme), Dâru's-Raşid, Dîmeşk, 1986, s. 583.

²² Leknevî, *Seâye*, 347.

²³ Fahreddin Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhü Kenzi'd-Dekâik*, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, Kahire, 1313, I, 21; Abdilberr, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr, *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*, (nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî), Müessesetü'l-Kurtuba, Beyrut, 1986 I, 335; Leknevî, *Seâye*, s. 348.

²⁴ Leknevî, *es-Seâye*, s. 349.

değildir. Hadisin sened tenkidi yanında metin tenkidi kriterleri açısından da sahîh olması gerekmektedir. Leknevî bu konuda hadisin metnini tenkid süzgecinden geçirmeden Dârekutnî, İbn Hacer gibi âlimlerin hadis hakkında sahîh hükmü vermesini hadisin sıhhati için yeterli kabul etmiştir.

Kulleteyn hadisinin zayıf kabul edilmesinin bir diğer sebebi de hadisin sened ve metin yönüyle muzdarib olduğu iddiasıdır. Başta Ebû Dâvûd olmak üzere hadisin birçok tariki Velid > Muhammed b. Abbâd b. Ca'fer şeklindeyken;²⁵ diğer bazı tarikleri Muhammed b. Ca'fer b. Zübeyr > Muhammed b. Abbâd b. Ca'fer şeklindedir.²⁶ Leknevî'ye göre her iki râvi de sikadır. Dârekutnî'nin dediği gibi Velid, bu hadisi hem Muhammed b. Ca'fer hem de Muhammed b. Abbâd b. Ca'fer'den rivayet etmiştir. Hadisin Abdullah b. Ömer'in oğullarından Abdullah'ın mı yoksa Ubeydullah'ın mı rivayet ettiği konusunda da ihtilaf vardır. Leknevî'nin Beyhakî'den nakline göre hadisi Abdullah b. Ömer'in oğullarından Ubeydullah rivayet etmiştir. Hadisi Abdullah'ın rivayeti şeklinde vermek, Ebû Usâme'nin hatasıdır.²⁷ İbn Mende'ye göre hadisin râvileri sika olduğu için hadis, Müslim'in şartlarına göre sahihtir.²⁸

Metindeki ızdırâb ise suyun kaç kulle olduğuyla ilgilidir. Dârekutnî'nin rivayetine göre Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer, bir bahçeye girmiş, içerisinde deve leşi olan sudan abdest almıştır. Suyun içerisinde deve leşi bulunmasına rağmen neden abdest aldığı sorulunca da “*Su iki ya da üç kulleye ulaşırsa onu hiçbir şey kirletmez*” hadisini zikretmiştir.²⁹ Dârekutnî'ye göre hadisi Hammâd'tan rivayet eden hadis hafızları, üç lafzı olmaksızın rivayet etmişlerdir.³⁰ Hadisi Hâkim de “*üç*” lafzı olmadan rivayet etmiş ve “*Başta Affân b. Müslim olmak üzere hadis hafızları Hammâd b. Seleme'den bu hadisi üç lafzı olmaksızın rivayet etmişlerdir.*” demiştir.³¹ Dârekutnî'nin rivayet ettiği “*Su kırk kulleye ulaşırsa onu bir şey kirletmez*” hadisindeki “*Kırk kulle*” lafzı Âsım el-Amrî'nin vehmidir.³² Leknevî hadisin rivayetleri arasında olan “*kırk kırba*” “*kırk kova*” rivayetlerini verdikten sonra şu sonuca ulaşır. İhtilaf edilen hadislerden herhangi birisi tercih edilirse hüküm râcih olan hadise göre verilir. Bu hadiste de kırk kulle ve üç kulle rivayetleri sıhhat açısından iki kulle ile eşit değildir. O halde iki kulle hadisi tercih edilmelidir.³³

Kulleteyn hadisine yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de hadiste ifade edilen kulle'nin miktarı hususundadır. Zeylai'nin dediği gibi kulle, kırba, şişe, deve başı miktarı için kullanılan müşterek bir lafzdır. Nitekim rivayetin bazı tariklerinde “*Hecer Kulesi*” ifadesi geçmektedir.³⁴ Fakat Dârekutnî'ye göre rivayetteki Hecer kulesi sözü Hz. Peygamber'in değil, Yahya b. Ukayl'in sözüdür. Yahya b. Ukayl sahâbî olmadığı için de rivayet mürseldir.³⁵ Leknevî'ye göre her ne kadar İbn Ukayl

²⁵ Ebû Dâvûd, Tahâret, 33.

²⁶ Ali b. Ömer Ebu'l-Hasen Dârekutnî, *Sünen*, (nşr. Seyyid Abdullah Hâşim Yemâni), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986, I, 16-18

²⁷ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, Câmîatü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Karataş-Pakistan, 1991, II, 85.

²⁸ Leknevî, *Seâye*, s. 351.

²⁹ Tahâvî, Ebû Ca'fer, *Şerhü Meâni'l-Âsâr*, Âlemü'l-Kutub, Beyrut, 1994, I, 16.

³⁰ Dârekutnî, *Sünen*, I, 22.

³¹ Hâkim, Muhammed b. Abdullah Ebû Abdullah el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn*, (nşr. Mustafa Abdulkadir Atâ), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990 I, 227.

³² Dârekutnî, *Sünen*, I, 26.

³³ Leknevî, *Seâye*, s. 353.

³⁴ Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, II, 90.

³⁵ Zeylai, *Nasbü'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, (nşr. Muhammed Avvâme), Müessesetü'r-Rayân, Beyrut, 1997, I, 110.

rivayeti munkatı olsa da İmam Şâfiî ve sözüne itibar edilir âlimlerin hadisi rivayet edip, hadisle amel etmeleri bu zaafî ortadan kaldırmaktadır. Çünkü sadece sika râvilerden hadis rivayet etmeyi alışkanlık haline getiren kişinin rivayetlerine itibar edilmelidir.³⁶ Görüldüğü gibi Leknevî, aslında mürsel olan bir hadisin senedindeki kopukluğu, imam Şâfiî ve sözüne itibar edilir âlimlerin bu hadisle amel etmesi sebebiyle görmezden gelmektedir. Bu yoruma göre de muhaddislerin sahîh hadis için koştukları şartlardan biri olan ittisâl ihmal edilmiş olmaktadır.

Hanefîlerin *kulleteyn* hadisiyle amel etmemesinin bir diğer sebebi ise, hadisteki “*Kir tutmaz.*” lafzıyla ilgilidir. Serahsî, Mergînânî gibi Hanefîler bu lafzı te’vil ederek anlarlar. Buna göre لا يحمل خبثا “kir tutmaz” ifadesinden kasıt, “*Falanca yüz kiloyu taşıyamaz*” cümlesinde olduğu gibi kiri taşıyamaz, taşımaya güç yetiremez demektir. Leknevî’ye göre, Hanefîlerin bu iddiası doğru değildir. Zira bir hadisteki lafız anlaşılamazsa, te’vil etmek yerine diğer tariklerine bakılmalıdır.³⁷

Hadise yöneltilen diğer bir eleştiri noktası ise mensûh oluşuyla ilgilidir. Bazı Hanefîlere göre, “*Durgun suya bevletmeyin*”³⁸ hadisi, *kulleteyn* hadisini nesh etmiştir. Leknevî’ye göre neshten bahsetmek için ya Hz. Peygamber’in ya da sahâbenin açık ifadeleri gereklidir. Delil olmaksızın bir hadisin geç, diğerinin erken bir dönemde olması nesh için yeterli bir sebep değildir. Ayrıca hadislerin arasını cem’ etmek mümkünken neshe gitmek doğru değildir. Durgun suya bevli yasaklayan hadis, kerahete hamledilirse her iki hadisle de amel imkânı doğar. Böyle bir durumda da neshe gidilmez.³⁹

Hadise yöneltilen eleştirilerden beşincisi ise zenzem kuyusuna biri düşünce İbn Zübeyr’in suyun tamamen boşaltılması yönünde fetva vermesidir. Ayrıca İbn Zübeyr’in fetvasını destekler nitelikte sahâbîler, bu hükme itiraz etmemiş, böylece sukûtî icmâ oluşmuştur. İbn Zübeyr’in bu fetvası üzerine sahabenin icmâi, iki kuleden fazla suyun içine pislik düşünce kirlendiğinin delilidir. Leknevî’ye göre İbn Zübeyr’in fetvası ve sahabenin sukûtî icmâi sahîh kabul edilse bile ihtiyata hamledilmelidir.

Şu halde Leknevî’ye göre *kulleteyn* hadisi sahihtir ve amel için uygundur. Zaten Tahâvî’nin de dediği gibi Hanefîler de bu hadisin sened yönüyle sahîh olduğunu kabul etmişler, *kulleteyn* miktarı meçhul olduğu için bu hadisle amel etmemişlerdir. Bu açıdan Leknevî’ye göre kullenin miktarı sahîh bir şekilde ortaya konulursa Hanefîlerce de hadisle amel edilebilir. Hanefîler hangi miktardaki suyun kirlenmeyeceğini tespit için “*Bir tarafı hareket edince hareket diğer tarafına ulaşmayan*”, “*Necasetin suyun diğer tarafına ulaşmayacağıının zann-ı galiple bilinmesi*” “*Ona on veya on ikiye on iki zira ölçüsünde olmak*” gibi takdirler yapmışlardır. Fakat bu tahdidlerin hiçbirisi Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş ölçü ile çelişmez. Aklî kıyas, fikhî istinbât ve mutlak hadisler kullanılarak Hz. Peygamber’in tahdidi aşılamaz. Leknevî’ye göre *kulleteyn* hadisi, Ebû Hanîfe’ye ulaşmamıştır. Eğer ulaşırdı mutlaka hadise göre amel ederdi. Ondan sonraki Hanefîlere düşen, delile tabi olarak Ebû Hanîfe’nin görüşünden dönmektir. Nitekim Ebû Yusuf’un bu gibi durumlarda Ebû Hanîfe’nin görüşünden döndüğü vakidir. Zira o abdest aldığı kuyudan fare çıktığı söylenince “ben imam Şâfiî’nin mezhebine uydum” demiştir.⁴⁰

³⁶ Leknevî, *Seâye*, s. 355.

³⁷ Leknevî, *Seâye*, s. 355.

³⁸ Müslim, Tahâret, 28.

³⁹ Leknevî, *Seâye*, s. 356.

⁴⁰ Leknevî, *Seâye*, s. 356-357.

Leknevî'ye göre ilk dönemlerde fakihler doğruyu aramışlar, doğru kendi görüş veya mezheplerine muhalif olsa da onu kabul etmişlerdir. Fakat sonraki dönemlerde doğruyu arama yerine kendi mezhebinin fikirlerinin doğruluğunu ispat etme çabaları yaygınlaşmış, mukallitler mezheplerinin kabul etmediği fikirleri doğruluğunu araştırmadan reddetmiştir. Özellikle taklidi reddeden selefi fikrin yaygınlaşmasıyla da tek bir hadise bakarak hüküm vermeler çoğalmış, muhakkık âlimler azalmıştır. Muhakkık âlim yukarıda verilen ifrat ve tefritten uzak durmalı, ma'kûlâtı menkûlâtın önüne geçirmemelidir.⁴¹

Leknevî *kulleteyn* hadislerini sadece sened açısından değerlendirmeye tabi tutmuş, sened yönüyle sahîh olduğu kanaatine vardığı hadislerin metin yönüyle de sahîh olduklarını varsaymıştır. Aslında onun bu tavrı Hanefî tavrından çok ehl-i hadis tavrını çağrıştırmaktadır. Hanefiler ise hadisi sened yönüyle sahîh kabul etmelerine rağmen metin yönüyle sahîh kabul etmeyerek hadisle amel etmemişlerdir. Hanefiler, kirlenmeyecek suyun miktarını belirleyen hadislerin metinlerindeki lafızlardan birini tercih etmedikleri için hadisi akıl ile kayıtlamışlardır. Ayrıca 95 kg. dan fazla olduğu bilinen zezem kuyusuna düşen insan sebebiyle İbn Zübeyr, kuyunun boşaltılması fetvasını vermesi Hanefileri destekleyen bir diğer delildir. Hanefilerin getirmiş oldukları çözüm günümüz açısından daha makul bir çözümdür. Zira iki kulle miktarına ulaşan suyun (95 kg.) içine ne düşerse düşsün üç vasfından biri değişmedikçe temiz olduğunu varsaymak, günümüz insanları açısından pek makul bir çözüm değildir.

2. 2. İmama Uyan Kişinin Fâtiha Okuması

Leknevî'nin İbn İshak üzerinden tartıştığı bir diğer konu ise müktedînin Fâtiha okuması meselesidir. Bu mesele ilk dönemlerden itibaren tartışılan önemli konulardandır.⁴² Müktedînin Fâtiha'sı, Leknevî'nin yaşadığı dönemde de Hindistan âlimlerinin en meşhur tartışma konularındandır.⁴³ Namazda Fâtiha okuma, Mâlik, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre namazın rukunlerindedir. Fakat zaruret sebebiyle yapılmazsa namaz bozulmaz. Şafiî, imam, müktedî ve münferid namaz kılanların tamamı için Fâtiha'nın farz olduğu kanaatindedir. Mâlik ve Ahmed b. Hanbel ise imam ve münferit için farz olduğunu söylerler. Hanefilere göre ise Fâtiha, imam ve münferid namaz kılan kişi için vaciptir. Müktedî için ise mekruhtur.⁴⁴

Leknevî, imama uyan kişinin namazda Fâtiha okumaması konusunda icmâ olduğuna dair Mergînânî'nin (ö. 593/1197) iddiasını kabul etmez. Ona göre eğer böyle bir icmâ olsaydı sahâbe arasında bu kadar ihtilaf olmazdı, ayrıca bu icmâ Şafiî'ye de ulaşırdı.⁴⁵

Hanefilerin bu konuda kullandıkları delillerden biri, Ebû Musa'dan nakledilen hadistir. Rivayete göre Ebû Musa, namazı şöyle tarif etmiştir: “*Namaza kalktığınızda biriniz imam olsun, imam okuduğunda siz susun.*”⁴⁶ Ebû Dâvûd'a göre Müslim'in rivayet ettiği bu hadisin “*İmam*

⁴¹ Leknevî, *İmâmü'l-kelâm fi mâ Yeteallku bi'l-Kirâe Halfe'l-İmâm*, (Ammâr Cum'a Zamîriyye), Mektebetü's-Sevâdi, Beyrut, 1991, s. 317.

⁴² Tasnif döneminde konuyla ilgili müstakil kitaplar yazılmaya başlamıştır. Bkz. Buhârî, *Cüz'ü'l-Kirâe Halfe'l-İmâm*, (nşr. Fazlurrahmân es-Sevrî), el-Mektebetü's-Selfiyye, Beyrut, 1980; Beyhakî, *Kitâbü'l-Kirâe Halefe'l-İmâm*, (nşr. Muhammed Saïd b. Beysûni), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

⁴³ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm fi'l-Kirâe Halfe'l-İmâm*; Keşmirî, *Faslu'l-Hitâb fi Meseleti Ümmi'l-Kitâb*, el-Meclisü'l-İlmî, Karataş-Pakistan, 2010; Mübârekpûrî, *Tahkîku'l-Kelâm fi Vucûbi'l-Kirâe Halfe'l-İmâm*, (trc. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs), Dâru'l-Hicre, Riyad, 1994. Konuyla ilgili yazılan kitaplar için bkz. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, *Mukaddimetu Tahkîku'l-Kelâm*, s. 17-20.

⁴⁴ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 71.

⁴⁵ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 239.

⁴⁶ Müslim, *Salât*, 16.

okuyunca siz dinleyin.” bölümü mahfuz değildir. Çünkü Süleyman et-Teymî bu lafızda teferrüd etmiştir.⁴⁷ Beyhakî'nin nakline göre Ebû Hâtim, İbn Maîn, Hâkim ve Dârekutnî'ye göre de bu lafız şâzır. Leknevî, bu hadisi, Müslim'in tashihi ve Süleyman et-Teymî'nin sika olması sebebiyle sahîh olarak kabul eder. Fakat hadisin zâhiri her ne kadar mutlak olarak susmayı ifade etse de aslında hadis, cehrî namazlarda huşu ve dinlemeyi bozacak şekilde imamla birlikte okumayı yasaklamaktadır. Ayrıca bu hadis, imamın sustuğu anlarda Fâtiha okumaya da delalet etmez.⁴⁸

Konuyla ilgili bir diğer hadis ise Ubâde b. Sâmit'ten rivayet edilmiştir. Ubâde b. Sâmit'in nakline göre, Hz. Peygamber cehrî bir namazı kıldırdıktan sonra sahâbeye “*Ben namazda okurken sizden biriniz de benimle birlikte okudu mu? Bir adam, evet Ya Rasûlullah deyince; “Ben de niçin benim okumama karışılıyor diyordum!”* buyurmuştur.⁴⁹ Hadisin Muvatta' tarihinde “*İnsanlar bu uyarıdan sonra cehrî namazlarda Hz. Peygamber'le beraber okumayı bıraktılar*” lafzı vardır.⁵⁰ Ebû Dâvûd ise Mâlik'in verdiği ziyadenin Zührî'ye ait olduğu kanaatindedir.⁵¹ Zührî bu rivayeti İbn Ukeyme'den nakletmiştir. İbn Ukeyme ise meçhûldür. İbn Ukeyme'yi İbn Hacer, *sâlihü'l-hadis, makbul*; Yahya b. Maîn, “*Zührî'nin ondan hadis rivayet etmesi tadil için yeterlidir*” lafızlarıyla ta'dîl etmiştir.⁵² Leknevî'ye göre ziyadenin Ebû Hureyre(ö. 58/678), Zührî veya Ma'mer'e ait olması neticeyi değiştirmez. Hadisin sıhhatine de zarar veren bir kusur değildir. Çünkü ibârede asıl kastedilen sahâbenin cehrî namazlarda okumayı terk etmesidir. Sahâbe Hz. Peygamber'in muradını anlamış, Rasûlullah da onların bu anlayışına ses çıkarmamıştır.⁵³ Bu rivayetin İmrân b. Husayn'dan mervî “*Kim Âlâ suresini okudu, benim zihnimi meşgul etti.*”⁵⁴ rivâyetine hamli doğru değildir. Zira İmrân'ın rivayeti öğle namazında, mezkûr olay ise cehrî bir namazda olmuştur.⁵⁵

Şafiîler, mezkûr hadisin yine Ubâde b. Sâmit'ten mervî “*Fâtiha okunmayan her namaz eksiktir*”⁵⁶ hadisi ve Ebû Hureyre'den nakledilen, “*Cehri namazlarda imama uyarsam ne yapayım?*” sorusuna yönelik olarak Ebû Hureyre'nin “*İçinden oku.*”⁵⁷ demesiyle nesh edildiğini savunurlar. Hanefiler ise, bu iki hadisi râvisi Alâ b. Abdurrahman sebebiyle zayıf kabul ederler. Fakat Hanefilerin bismelenin Fâtiha'dan bir ayet olması konusunda Alâ b. Abdurrahman tarikiyle gelen hadisi sahîh kabul etmelerine rağmen burada Alâ'nın hadisini reddetmeleri uygun değildir.⁵⁸ Ayrıca hadisin râvisi Alâ'yı Ahmed b. Hanbel, *sika*; Ebû Hâtim, *sâlih*; İbn Sa'd “*Çok hadis rivayet eden sika*” lafızlarıyla ta'dîl etmişlerdir.⁵⁹

Leknevî'ye göre Ubâde'den mervî bu hadis öğle ve ikinci gibi kıraatin gizli yapıldığı namazlarla, “*İnsanlar bundan sonra cehrî namazlarda Hz. Peygamber'le beraber okumayı bıraktılar.*” hadisi ise

⁴⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 182.

⁴⁸ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 165-169.

⁴⁹ Tirmizî, Salât, 124.

⁵⁰ Muvatta', en-Nidâu li's-Salât, 286.

⁵¹ Ebû Dâvûd, Salât, 137.

⁵² İbn Hacer, Ahmed b. Ali Hacer el-Askalâhî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984, VII, 359-360 Muhtemelen hadis münekkitleri, Zührî'nin İbn Ukeyme'den hadis rivayet etmesini râvinin tashihi için yeterli görmüşlerdir. Ayrıca İbn Hacer, İbn Ukeyme'den başka râvilerin hadis naklettiği iddiasının doğru olmadığı kanaatindedir.

⁵³ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 174-176.

⁵⁴ Ebû Dâvûd, Salât, 138.

⁵⁵ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 190.

⁵⁶ Müslim, Salât, 11; Bu hadisi Tahâvî, Muhammed b. İshak tarikiyle Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. Tahâvî, Şerhü Meânî'l-Âsâr, I, 215; hadisin diğer tarihleri için bkz. Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 272.

⁵⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 137.

⁵⁸ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 273-275..

⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 166.

kıraatin sesli yapıldığı namazlarla ilgilidir. Veya da *biraktılar* ifadesi, Hz. Peygamber okurken okumayı bıraktılar manasındadır. Nesh meselesine gelince Şafililer için burada neshten bahsedilmez. Çünkü onlara göre sahâbe kavli, râvinin rivayet ettiği hadise muhalifse muteber değildir. Ebû Hureyre'nin burada verdiği fetva da "*İnsanlar Fâtiha okumayı bıraktılar.*" rivayetiyle çelişmektedir. Hanefilere göre de nesh uygun değildir. Çünkü nâsîh ile mensûhun tarihleri bilinmemektedir. Ayrıca Hanefilere göre neshten bahsetmek için râvinin fetvası ile rivayetinin arası cem' edilememelidir. Burada ise cem mümkündür.⁶⁰ Ubâde hadisinde "*Namaz eksiktir.*" lafzından kasıt, münferit namaz kılan kişi Fâtiha okumazsa namazı eksiktir şeklindedir. Çünkü imama uyan kişinin Fâtiha'sını imam okumaktadır.⁶¹

Ubâde'den rivayet edilen hadisin Tirmizî tarihinde "*İmama uyduğunuzda sadece Fâtiha'yı tekrar edin, Fâtiha okumayanın namazı yoktur.*" buyrulmuştur.⁶² Bu hadisin ilk bölümünde "*İmamla beraber okumayın emri*", cehrî namazlarda imamla beraber Fâtiha okumayın manasındadır. Sadece Fâtiha'yı tekrar edin istisnası ise Fâtiha okumanın haram veya mekruh olmadığına delalet etmektedir. Fâtiha'nın namazın rüknü oluşu, Fâtiha okumayanın namazının batıl olacağına dair bir hüküm ifade etmez. Ayrıca Fâtiha okumanın vacip olduğunu varsaysak dahi "*İmamın kıraati müktedînin kıraati yerine geçer.*" hadisinden ötürü, imamın okuması müktedîninin de okuması yerine geçeceği için vacib yerine gelmiş olacaktır.⁶³

Konuyla ilgili bir diğer hadis de İmran b. Husayn'dan nakledilmiştir. İmrân'ın nakline göre Hz. Peygamber, öğle namazını kıldırırken sahâbeden birisi arkasında Â'lâ süresini okumuştur. Hz. Peygamber namazdan sonra "*Kim Âlâ suresini okudu, benim zihnimi meşgul etti.*" demiştir.⁶⁴ Leknevî bu hadiste Rasûlullah'ın zihninde karışıklığa sebep olan konu üzerine yoğunlaşarak şu sonuca varır: Bu hadiste sırrî namazlarda başkasını rahatsız edecek şekilde sesli okumak veya cehrî namazlarda Kur'an okumak yasaklanmıştır.⁶⁵

Cabir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*İmama uyan kişi müstesna, kim Fâtiha okumadan namaz kılar ise namazı olmaz.*" Leknevî'ye göre, bu rivayet merfû değil, mevkuftur. Tirmizî mevkuftur şekliyle rivayet etmiştir.⁶⁶ Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın imama uyan kişiyi kıraatten nehyetmeleri ise Fâtiha dışında zammı sure okumakla ilgilidir.⁶⁷

Hanefilerin bu konuda kullandıkları en önemli delil ise, "*Kim bir imama uyarsa, imamın kıraati müktedînin kıraati yerine geçer.*" hadisidir. Hadis, birçok sahâbiden farklı tarikle rivayet edilmiştir. İbn Hacer'e göre bu rivayetler içerisinde sahîh olan tek bir tarik dahi yoktur. Rivayetlerin tamamı illetlidir. Leknevî onun bu görüşüne katılmaz. Zira İbn Hacer'in söyledikleri Cabir'den gelen rivayetler hakkında doğrudur. Fakat bu hadis sadece Cabir'den rivayet edilmemiştir. Hadisin bir tarihinin sahîh olması delil olması için yeterlidir. Hadisin Enes, Ebû Hureyre ve İbn Abbas'tan gelen tarikleri hakkındaki illet iddiaları hadisin sıhhatine zarar vermez. Ayrıca bu hadis, Hanefilerin dediği gibi namazda imama uyan kişinin Fâtiha okumasını yasaklamaz. Fakat Hanefilerin bu

⁶⁰ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 166-190

⁶¹ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 272-273.

⁶² Tirmizî, *Salât*, 119; Nesâî, *İftitâh*, 29.

⁶³ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 274.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, *Salât*, 138.

⁶⁵ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 190-191.

⁶⁶ Tirmizî, *Salât*, 121; Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 196.

⁶⁷ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 198-199.

hadisten çıkardıkları *imama uyan kişiye kıraat farz değildir* görüşü doğrudur. Aynı şekilde hadisten istinbât edilen *cehrî namazlarda imam okurken kıraat mekruhtur veya imam okurken susmak vaciptir* görüşleri de doğrudur. Fakat hadis, cehrî namazlarda imam sustuğunda okumanın veya hafî namazlarda okumanın mekruh olduğuna delalet etmez. Zaten Hanefilerin bu konuda güçlü bir delilleri de yoktur. O halde imam Muhammed'ten de rivayet edilen *sırrî namazlarda kıraat müstehaptır* görüşü en doğru görüştür. Leknevî'ye göre İmam Muhammed sırrî namazlarda kıraati müstehap gördüğüne göre, cehrî namazlarda imamın kıraat yapmadığı anlarda kıraat de müstehaptır. Çünkü ikisinin arasında bir fark yoktur.⁶⁸

Sonuç olarak Leknevî, “*İmam okuduğunda siz susun.*” hadisi ve Hz. Peygamber'e uyan cemaatin sesli bir şekilde kıraat etmesi sebebiyle Rasûlullah'ın ne okuduğunu karıştırmaması hadislerinden dolayı, cehrî namazlarda Fâtiha'nın okunmayacağı kanaatindedir. Kıraatin gizli yapıldığı öğle ve ikinci namazlarında ise müktedînin Fâtiha okuması, Ubâde hadisinden ötürü müstehaptır. Cehrî namazlarda imamın sustuğu anlarda okuma ise sırrî namazlarda okuma ile aynı sebebe binaen müstehaptır.⁶⁹

2. 3. Namazda Rükunlar Arasında Elleri Kaldırma

Leknevî'nin Hanefileri eleştirdiği bir diğer konu ise namazda rükunlar arasında elleri kaldırma konusuyla ilgilidir. Bilindiği gibi Hanefiler namazda sadece iftitâh tekbirinde ellerin kaldırılması gerektiği görüşündedir. Ahmed b. Hanbel ve Şafiî ise rükunlar arasında ellerin kaldırılması gerektiğini savunur. İmam Mâlik'in görüşü hakkında ise ihtilaf vardır. Malik'in görüşünün doğru bir şekilde tespit edilmesi, konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ebû Mus'ab, İbn Vehb ve Eşheb İmam Mâlik'ten namazda rükunlar arasında ellerin kaldırılması gerektiğini nakletmişlerdir. İbn Kâsım ise kaldırılmaması gerektiğini nakletmiştir.⁷⁰ Görüldüğü gibi bu konuda İmam Mâlik'ten iki farklı görüş nakledilmiştir. İbn Hacer'in İbn Abdilberr'den nakline göre İmam Mâlik'in elleri kaldırmama görüşü sadece İbn Kasım'dan gelmektedir.⁷¹ Keşmîrî ve Irâkî'ye (ö. 806/1404) göre ise bu görüş, İbn Abdilberr'e değil, Muhammed b. Abdülhakem'e aittir.⁷² Zaten İbn Abdilberr, Medine ameline uyduğu için İmam Mâlik'in elleri kaldırmamayı tercih ettiğini belirtmiştir.⁷³ İbnü't- Türkmânî (ö. 750/1349) ise, bu görüşü teyit eder bir şekilde İbn Abdilberr'in İbn Kasım rivayetinden dolayı sadece iftitâh tekbirinde ellerini kaldırdığını nakletmiştir.⁷⁴ Ayrıca Aynî'nin nakline göre Şafiî de İmam Mâlik'in görüşünün rükunlar arasında elleri kaldırmama yönünde olduğunu nakletmiştir.⁷⁵ Buna göre İmam Mâlik'in namazda rükunlar arasında elleri kaldırmadığı, sadece İbn Kasım'dan değil Şafiî'den de nakledilmiştir. Namazda elleri kaldırma konusunun tartışılmaya başladığı dönem Evzâî, İbnü'l-Mübarek, İbn Uyeyne ve Şafiî dönemine denk gelmektedir. Sonrasında ise bazı müteşedditler bu konuyu sünnet ile bid'atı birbirinden ayıran

⁶⁸ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 204-210.

⁶⁹ Leknevî, *İmâmü'l-Kelâm*, s. 334-337.

⁷⁰ Keşmîrî, Enver Şâh, *Neylül-Ferkadeyn fi Daf'i'l-Yedeyn*, el-Meclisu'l-İlmî, Karaçi, 1996, s. 41.

⁷¹ İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethü'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379, II, 220.

⁷² Keşmîrî, *Neyl*, s. 42; Irâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân, *Tarhu't-Tesrib fi Şerhi't-Takrib*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, t.s. II, 254.

⁷³ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, (nşr. Salim Muhammed Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, I, 408.

⁷⁴ İbnü't-Türkmânî, *el-Cevherü'n-Nakiy alâ Süneni'l-Beyhakî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2010, II, 75.

⁷⁵ Aynî, *Nuhabu'l-Efkâr fi Tenkihi Mebâni'l-Ahbâr fi Şerhi Meâni'l-Âşâr*, Vizâratu'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslâmiyye, Katar, 2008, IV, 154.

bir unsur olarak görmeye başlamışlardır. Bu konudaki ayrıştırma ve inkâr hareketi Mâlik zamanında değil, Şafîî, Kerâbîsî ve Ahmed b. Hanbel döneminde başlamıştır denilebilir.⁷⁶

Namazda elleri kaldırma meselesi, hakkında birçok hadis bulunan önemli bir konudur. Leknevî, namazda elleri kaldırmayı efdaliyyet meselesi olarak görür. Yani ona göre, hem elleri kaldırma hem de elleri kaldırmama Hz. Peygamber'den mervîdir. Ayrıca elleri kaldırma, sünneti müekkelede de değildir. Fakat Hz. Peygamber'in namazda ellerini kaldırdığına dair rivayetler, diğerlerinden daha tercihe şayandır. Ona göre Tahâvî'nin nesh görüşü de isabetli değildir.⁷⁷ Hanefiler, Hz. Peygamber'in namazda rükunlar arasında ellerini kaldırmadığını beyan eden hadisleri tercih etmiş, rükunlar arasında elleri kaldırmanın namazı fasit ettiği görüşünü benimsemiştir.⁷⁸ Leknevî, Hz. Peygamber'in namazda rükunlar arasında ellerini kaldırdığı rivayetlerini tercih etmiştir. Şunu tekraren vurgulamak gerekir ki Leknevî'nin bu konuda Hanefilere doğrudan bir itirazı yoktur.⁷⁹ O, Şafîiler gibi, Hanefilerin uygulamasının sünnetten delili olmadığını da iddia etmemiştir. Bilakis ona göre her iki uygulama da sünnete dayanmaktadır. Fakat ona göre Hz. Peygamber'in namazda rükunlar arasında ellerini kaldırdığına dair hadisler daha tercihe şayandır.

4. Cenaze Namazında Fâtiha Okuma

Leknevî'nin Hanefileri eleştirdiği bir diğer konu ise, cenaze namazında Fâtiha okuma meselesidir. Mâlikîler, cenaze namazında Fâtihâ okumayı farz veya müstehap olarak görmezler. Fakat okunsa da bir şey gerekmez, yani mekruh değildir. Şafîiler ise Fâtihâ okumayı farz görürler. İbn Teymiyye ise bazı selef âlimlerinin Fâtihâ okumuşken, bazılarının okumadığını savunur. Hanefilere göre dua için okunursa mekruh olmaz, fakat kıraat için okunursa mekruhtur. Leknevî ise, cenaze namazında Fâtiha okumayı müstehap veya sünnet olarak görmektedir. Leknevî'ye göre bu konudaki hadisler, her ne kadar zayıf olsalar da bir araya gelince ihticâc için elverişli olurlar.

Cenaze namazında Fâtiha okumanın mutlak olarak mekruh olduğuna dair bir delil yoktur. Nitekim Buhârî'nin rivayetine göre İbn Abbas, cenaze namazında Fâtiha suresini insanlara öğretmek kastıyla okumuştur.⁸⁰ Tirmizî'nin İbn Abbâs'tan (ö. 68/687) naklettiği bir hadise göre Hz. Peygamber, cenaze namazı kılariken Fâtihâ suresini okumuştur.⁸¹ Tirmizî ve Nesâî'nin naklettiği hadisin sonunda İbn Abbas'a "Bu sünnet midir?" diye sorulmuş o da *evet* demiştir.⁸² Bu konuda eseri olan Şürunbülâlî'ye (ö. 1069/1659) göre Fâtiha okumak daha evladır. Mekruh olduğuna dair bir delil yoktur. Leknevî de bu konuda aynen Şürunbülâlî gibi düşünür. Onlar İbn Abbas ve diğer

⁷⁶ Keşmirî, *Neyl*, s. 81.

⁷⁷ Leknevî, Abdulhayy b. Muhammed, *et-Ta'liku'l-Mumecced alâ Muvatta' Muhammed*, (nşr. Takiyuddîn en-Nedvî), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2005, I, 388. Leknevî, canlı hayvanların ödünç alınması konusunda Hanefiler gibi düşünmesine rağmen konuyu nesh teorisiyle ele alan Tahâvî'ye katılmaz. Bkz. Leknevî, *et-Ta'lik*, I, 199; Ögtem, Ramazan, *Abdulhayy Leknevî ve et-Ta'liku'l-Mumecced İsimli Eserinin Değerlendirmesi*, s. 139

⁷⁸ Nargül, Veysel, "Ekmelüddîn el-Bâbertî'nin Rükûdan Kalkarken Ellerin Kaldırılmasının Caiz Olmadığı Konusundaki Risalesinin Takhik ve Tercümesi" *I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu*, Bayburt, 2010, s. 5.

⁷⁹ Leknevî vitir namazında kunut duası için tekbir alma konusunda da bazı farklı değerlendirmeleri olsa da Hanefilere net bir şekilde itiraz etmemiştir. Konunun detayları için bkz. Leknevî, *Dünden Bugüne İbadetlerde Bid'at*, (trc. Harun Ünal) Vahdet Yayınları, İstanbul, 1984, s. 45-59.

⁸⁰ Buhârî, *Cenâiz*, 64.

⁸¹ Tirmizî, *Cenâiz*, 47.

⁸² Nesâî, *Cenâiz*, 77.

sahâbîlerden gelen okunacağına dair hadisler ile cenaze namazında Fâtiha okunabileceğine dair rivayetlerin arasını “Fâtiha okumak sünnettir, terki mekruh değildir” diyerek cem’ etmişlerdir.⁸³

5. Fâtiha’dan Sonra Âmini Gizli Söyleme

“İmam Fâtiha’yı bitirip âmin dediğinde siz de âmin deyin”⁸⁴ hadisinden ötürü Fâtiha suresi okunduktan sonra imam ve cemaat âmin der. Fakat âmin demenin gizli mi yoksa açıktan mı yapılacağı mezhepler arasında tartışılan konulardandır Hanefiler ve kavli cedidine göre Şafî’ye göre âmin gizli bir sesle söylenir. Ahmed b. Hanbel ve Şafîler ise âminin yüksek bir sesle söylenmesi gerektiği kanaatinde dirler.

Yüksek bir sesle âmin demeyi savunanların delili, Vâil b. Hucr’dan nakledilen “Hz. Peygamber, Fâtiha okuduktan sonra yüksek bir sesle âmin dedi” rivayetidir.⁸⁵ Tirmizî’nin bu rivayetinde *medde* fiili kullanılmışken Nesâî tarihinde *yerfeu* fiili kullanılmıştır.⁸⁶ Ebû Hureyre’den gelen rivayette ise, “Birinci saftakilerin duyabileceği bir sesle âmin dedi.” lafzı mevcuttur.⁸⁷ Ebû Hureyre’den nakledilen hadisin başka tarihinde ise “Hz. Peygamber, birinci saftakilerin duyabileceği şekilde âmin dedi, ses mescitte dalgalandı.” ifadesi vardır.⁸⁸ İshâk b. Râhûye’nin rivayetine göre de bir bayan sahâbî, bayan saflarında namaz kılarken Hz. Peygamber’in âmin dediğini işitmiştir.⁸⁹ Atâ b. Ebû Rabâh ise “İki yüze yakın sahâbînin arkasında namaz kıldım. Hepsi imam Fâtiha’yı bitirdiğinde yüksek bir sesle âmin derdi” demiştir.⁹⁰

Hanefiler, bu hadislerin tamamını talime haml etmişlerdir. Onlara göre Hz. Peygamber, sahâbelere nasıl âmin diyeceklerini öğrettikten sonra kısık bir sesle âmin demiştir. Ayrıca duaları gizli yapmak daha efdaldir. Âmin demek de dua olduğundan âmin kısık bir sesle söylenmelidir. Hanefilerin bu konudaki delilleri ise “Hz. Peygamber, kısık bir sesle âmin dedi” rivayetidir.⁹¹ Fakat başta Buhârî olmak üzere hadis hafızları, hadisin *kısık bir sesle âmin dedi* bölümünü Şu’be’nin vehmi olarak görürler. Aynı hadisin Süfyân kanalıyla gelen tarikleri ise, “Yüksek bir sesle âmin dedi.” şeklindedir. Leknevî yukarıda naklettiğimiz cumhurun görüşünün daha doğru olduğu kanaatinde dir. Ona göre âmini yüksek sesle söylemek, delil açısından daha tercihe şayandır.⁹²

6. Tenâsül Organına Dokunan Kişinin Abdest Alması

Leknevî’nin Hanefileri eleştirdiği bir diğer konu ise tenâsül organına dokunan kişinin abdest almasıyla ilgilidir. Tahâvî’ye göre sahâbeden sadece İbn Ömer cinsel organına dokunmadan dolayı abdest gerektiğini savunmuştur. Bu konuda sahâbenin birçoğunun fetvası, İbn Ömer’in görüşüne muhaliftir.⁹³ Leknevî’ye göre Tahâvî’nin bu görüşü doğru değildir. Zira sahâbeden Hz. Ömer (ö. 23/644), Ebû Hureyre, Bera b. Âzîb (ö. 71/690), Sa’d b. Ebû Vakkâs (ö. 55/675), İbn Ömer ile aynı

⁸³ Leknevî, *İmâmü’l-Kelâm*, 237-242.

⁸⁴ Buhârî, *Ezan*, 113.

⁸⁵ Tirmizî, *Salât*, 71.

⁸⁶ Nesâî, *İftitâh*, 4.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, *Salât*, 170.

⁸⁸ İbn Mâce, *İkâmetü’s-Salât*, 14.

⁸⁹ İshak b. Râhûye, İshak b. İbrahim b. Muhammed b. *Müsned*, Mektebetü’l-İmân, Beyrut, 1991, V, 244.

⁹⁰ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1975, VI, 265.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, IV, 316; Hakim, *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn*, II, 253.

⁹² Leknevî, *et-Ta’likü’l-Mümecced*, I, 446.

⁹³ Tahâvî, *Şerhü Meâni’l-Âsâr*, I, 77.

görüşü savunmuşlardır. Tâbiinden Atâ b. Ebû Rabâh (ö. 114/732), Tâvus (ö. 106/725), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725), Mücâhid (ö. 103/721), Mekhûl (ö. 112/730) ve Şa'bî (ö. 104/722) de aynı görüştedir. Ancak Hz. Ali (ö. 40/661), Abdullah b. Mesûd (ö. 32/653), Ammâr b. Yâsir (ö. 37/657), Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656), Ebû'd-Derdâ (ö. 32/652) gibi sahâbiler tenâsül uzvuna dokunmadan dolayı abdestin gerekli olmadığı görüşündedirler. Ebû Hureyre ile İbn Abbâs'tan ise, her iki yönde de rivayet vardır.⁹⁴

Sahâbeden. Talk b. Ali'nin rivayetine göre Hz. Peygamber'e cinsel organına dokunan kişinin abdest alması gerekir mi diye sorulunca "O, *senin vücudunun bir parçasıdır.*" demiştir.⁹⁵ Beğavî'ye (ö. 516/1122) göre, Talk hadisi mensûh, Ebû Hureyre hadisi ise nâsihtir. Fakat Hanefiler, bu noktada nesh teorisini doğru olarak kabul etmezler. Zira onlara göre, hadislerin tarihi net olarak bilinmemektedir. Tarihin net olarak bilinmediği durumlarda ise neshe gidilmez.⁹⁶

Leknevî'ye göre ise Talk b. Ali, hicretin birinci yılında Medine'ye gelmiş, hâdis ise, bu gelişinde cereyan etmiştir. Onun bir daha Medine'ye geldiği ise vaki değildir. Nesâî rivayetinde de bu hâdisenin hicretin birinci yılında Talk'ın Medine'ye geldiği dönemde vuku bulduğuna dair net ifadeler vardır.⁹⁷ Aynî, Ebû Hureyre hadisini sahîh kabul etmemiş, bu sebeple nâsih olamayacağını beyan etmiştir. Fakat Ebû Hureyre hadisini Hâkim rivayet etmiş, sahîh olduğunu vurgulamıştır.⁹⁸ Ayrıca hadisi Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. Ebû Hureyre'den nakledilen hadisin râvilerinden olan Yezid b. Abdulmelik hakkında cerh ifadeleri olsa da bunlar hadisini terk etmeyi gerektirmez. Ayrıca, Ümmü Habîbe (ö. 44/664), Âişe (ö. 58/678), Abdullah b. Ömer, Busre gibi sahâbilerden Ebû Hureyre hadisini destekleyen rivayetler de gelmiştir. Cinsel organına dokunan kişinin abdest almasına gerek yok şeklinde rivayeti olan Kays b. Talk'tan da abdest almanın gerektiğine dair de rivayet vardır.⁹⁹ Geç Müslüman olan sahâbînin rivayet ettiği hadisleri Müslüman olduktan sonra işitip rivayet ettiğini her zaman söyleyemeyiz. Zira daha önce müslüman olmuş, başka bir sahâbîden hadisi işitme ihtimali de vardır. İhtimalin olduğu yerde de neshten bahsedilmez. Sonuç olarak bu konuda neshten bahsedilecekse Talk hadisi nâsih değil, mensûh olur.¹⁰⁰

Hanefilerin bu konuda delil olarak kullandıkları Ebû Umâme'den mervî hadis,¹⁰¹ râvisi Ca'fer b. Zübeyr sebebiyle zayıftır. Râviyi Şu'be, *kezzâb*; Nesâî ve Dârekutnî, *metruk* lafızlarıyla cerh etmişlerdir.¹⁰² Dârekutnî'nin Isme b. Mâlik el-Hatmî'den naklettiği hadis, el-Fadl b. Muhtâr sebebiyle zayıftır.¹⁰³ Bu konuda Hanefilerin delil olarak kullandığı diğer hadisler ise Ebû Ya'lâ'nın Hz. Âişe'den,¹⁰⁴ Şeybânî'nin İbn Abbas ve Hz. Ali'den¹⁰⁵ rivayet ettiği "*Cinsel organ ile başka bir*

⁹⁴ Leknevî, *et-Ta'likü'l-Mümecced*, I, 199-200.

⁹⁵ Tirmizî, *Tahâret*, 61.

⁹⁶ Leknevî, *et-Ta'likü'l-Mümecced*, I, 201.

⁹⁷ Nesâî, *Tahâret*, 120.

⁹⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 233.

⁹⁹ Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Beyrut, 1983, VIII, 334.

¹⁰⁰ Leknevî, *et-Ta'lik*, I, 202.

¹⁰¹ İbn Mâce, *Tahâret*, 64.

¹⁰² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 78.

¹⁰³ İbn Adıyy, *el-Kâmil fî zuafâi'r-ricâl*, IV, 25; Zeylâi, *Nasbu'r-râye*, I, 69.

¹⁰⁴ Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *Müsned*, (nşr. Hüseyin Selim Esed), Dâru'l-Me'mûn, Dımeşk, 1984, VIII, 286.

¹⁰⁵ Şeybânî, *Muvatta'*, I, 206-211; Tahâvî, *Şerhü Meânî'l-Âsâr*, I, 77.

organa dokunma arasında fark yoktur.” hadisleri ile İbn Mesud’tan nakledilen edilen “*Necis değildir ki abdest alınsın.*”¹⁰⁶ rivayetleridir.

Cinsel organına dokunduğunda abdestin bozulduğuna dair İbn Mâce’nin Ümmü Habîbe’den naklettiği hadis,¹⁰⁷ Tirmizî’ye göre sahihtir. Bu konuda Tirmizî’nin Busre’den naklettiği hadis de Tirmizî’ye göre sahihtir. Ayrıca Tirmizî’nin nakline göre Buhârî de bu hadisi sahîh kabul etmiştir.¹⁰⁸ Busre hadisi, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn’e göre de sahihtir. Leknevî’ye göre Busre’nin meçhul olduğu iddiaları ise doğru değildir. Bu hadisin Talk hadisiyle nesh edilmesi mümkün değildir. Zira ihtimalin olduğu yerde neshten bahsedilmez. Leknevî’ye göre eğer bu mesele nesh ile çözülecekse Talk hadisi mensûh olmalıdır. Eğer tercih metoduyla çözülecekse tarihinin çokluğundan dolayı abdest bozulur rivayetleri tercih edilmelidir. Yok, eğer cem’ ile çözülecekse abdestin bozulması azimet, bozulmaması ise zarurettir.¹⁰⁹ Görüldüğü gibi Leknevî cinsel organına dokunan kişinin abdestinin bozulduğuna dair hadisleri daha sahîh kabul ederek mezhebine muhalefet etmiştir. Abdestin bozulduğuna dair hadisleri tercih sebebi ise, birçok sahâbeden bu yönde rivayet olması ile abdest almaya gerek olmadığını ifade eden hadisin râvisi Kays b. Talk’ın abdestin bozulduğuna dair hadisleri de rivayet etmiş olmasıdır.

7. Namazda Son Oturuş

Namazda son oturuşun nasıl yapılacağı mezhepler arasında tartışmalı bir konudur. Hanefiler, her iki oturuşta da iftirâsı tercih ederken; Şafîiler, birinci oturuşta iftirâs, ikincisinde ise teverrükü tercih etmişlerdir.¹¹⁰ Şeybânî’nin nakline göre İbn Ömer, namaz kılarken bağdaş kurarak oturmuş, Hz. Ömer, onu bu şekilde oturmaktan men etmiş, namazdaki oturuşu iftirâs şeklinde tarif etmiştir.¹¹¹ Leknevî’ye göre Hz. Ömer’in tarifi mutlakdır. Tarifte sağ ayağın yere yatırılması zikredilmiş, kalçanın mı yoksa ayağın mı üzerine oturulacağı tarif edilmemiştir. Hz. Ömer namazdaki oturuşu sağ ayak dikilip, sol ayağı yatırılır diyerek açıklamıştır. Görüldüğü gibi tarifte Leknevî’nin dediği gibi oturağın nereye konacağı zikredilmemiştir. Fakat zikredilmesine gerek yoktur. Çünkü sağ ayağını dikip, sol ayağını yatıran bir kişinin oturağını yere koyarak oturması zordur. Ayrıca teverrük oturuşunda sağ ayağı dikmek yoktur. Sol oturak üzerine oturup, her iki ayağını sağ taraftan çıkarmak vardır. Sonuçta rivayette Hz. Ömer, her iki oturuşu da iftirâs olarak tarif etmiş olmaktadır

Tahâvî’nin naklettiği bir diğer hadiste ise oturuş şekli sağ ayağını yatırdı, sol kalçasının üzerine oturdu şeklinde tarif edilmiştir.¹¹² Leknevî, Mâlik’in de naklettiği¹¹³ bu rivayetten hareket ederek Şeybânî’nin verdiği bu hadisin Hanefiler için değil, Şafîiler için delil olduğu kanaatine varır.¹¹⁴ Ona göre Hanefilerin bu konuda delil olarak kullandıkları hadisler, mutlakdır. Hz. Peygamber’in ikinci oturuşta iftirâs şeklinde oturduğuna delalet etmez. Oturuşun iftirâs şeklinde verildiği rivayetlerde de

¹⁰⁶ Şeybânî, *Muvatta*, I, 212.

¹⁰⁷ İbn Mâce, *Tahâret*, 63.

¹⁰⁸ Tirmizî, *Tahâret*, 61.

¹⁰⁹ Leknevî, *et-Ta’lik*, I, 214-217.

¹¹⁰ İftirâs: Sol ayağı yere döşeyip, sağ ayağını parmaklar kibleye gelecek şekilde dikmek ve sol ayak üzerine oturmak; Teverruk ise, sol oturak üzerine oturarak iki ayağını sağ taraftan çıkarmaktır. Bkz. Sifil, Ebubekir, “Ka’de” *DİA*, XXIV, 55.

¹¹¹ Şeybânî, *Muvatta*, I, 480.

¹¹² Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, I, 444.

¹¹³ Mâlik, *Muvatta*, en-Nidâu li’s-Salât, 14.

¹¹⁴ Leknevî, *et-Ta’lik*, I, 481.

bu oturuşun birinci mi yoksa ikinci mi oturuş olduğu belli değildir.¹¹⁵ Bu durumda Şafîilerin delil olarak kullandıkları Ebû Humeyd es-Sâidî hadisine göre hüküm verilmelidir.¹¹⁶ Bu hadiste de birinci oturuş iftirâş, ikincisi teverrük şeklinde tarif edilmiştir.¹¹⁷ Leknevî, Hz. Ömer'in tahiyatta oturuş şeklini tarif ettiği rivayetin mutlak olduğunu varsayarak Şafîilerin hadislerinin daha sahîh olduğu sonucuna varmıştır. Fakat Hanefîilerin delil olarak kullandıkları Hz. Ömer rivayetinde lafızlar mutlak değil, mukayyedir. Ayrıca Hanefîiler bu konuda *Sağ ayak ayağı uçları kıbleye gelecek şekilde dikip, sol ayak üstüne oturmak sünnettir*¹¹⁸ hadisini de delil olarak kullanmaktadır.

8. İkinci Namazı İlk Vaktinde mi Yoksa Geciktirilerek mi Kılınır

İkinci namazını ilk vaktinde mi yoksa biraz geciktirerek mi kılmanın daha efdal olduğu mezhepler arasında tartışmalı bir konudur. Hanefîiler, ikinci namazını tehir ile kılmanın daha faziletli olduğunu savunurken, diğer mezhep mensupları, ilk vaktinde kılmanın daha efdal olduğunu savunmuşlardır. Hanefîiler bu konuda mücmel ve umûmî *“en faziletli amel vaktinde kılınan namazdır.”*¹¹⁹ hadisini bırakarak husûsî hadisle amel ettiklerini savunurlar. İmam Muhammed'in *Muvatta*'nda Abdullah b. Ömer'den naklettiği Yahudi, Hristiyan ve Müslümanları kıyaslayan uzun hadiste¹²⁰ Hz. Peygamber Yahudileri, sabahtan öğleye kadar çalışıp bir kırat kazanan kişiye, Hristiyanları öğleden ikindiye kadar çalışıp bir kırat kazanana; Müslümanları ise ikindiden akşama kadar çalışıp iki kırat altın kazanan kişiye benzetmiştir. Görüldüğü gibi hadiste ikindi ile akşam arasına verilen karşılık, öğle ile ikindi arasına verilen karşılıktan daha fazladır. İmam Muhammed'e göre ikindi namazını erken kılan kişi, öğle ile ikindi arasındaki vakti azaltacak, ikindi ile akşam arasındaki vakti daha da azaltacaktır. Belki de bu iki vakti eşitleyecektir. Bu durum da ikindi namazının tehirinin faziletine delalet eder.¹²¹

Leknevî'ye göre hadiste bahsedilen sadece bir temsilden ibarettir. Temsillerde benzeyen ile benzetilen arasında her yönden bir eşitlik aranmaz. Hadiste dünyada Müslümanlara verilen sürenin kısalığı, ikindi namazının vaktinin kısalığına benzetilmiştir. Üstelik Müslümanların dünyada kalma sürelerinin azlığı sadece Hristiyanlara göre değil, Hristiyan ve Yahudilere göredir. Yani Müslümanların dünyada kalma süreleri, Yahudi ve Hristiyanların dünyada kalma sürelerinden az demektir. Ayrıca hadiste şer'î bir gün kastedilmiş olabilir. Bu durumda da Hanefîilerin istidlâli doğru olmaz.¹²²

Cumhurun ikinci namazının ilk vaktinde kılınacağına dair delillerinden biri, *“Rasûlullah, güneş Âişe'nin odasından henüz yükselmeden ikindi namazını kıları.”*¹²³ hadisidir. Görüldüğü gibi hadiste ikindi namazının vakti, ikindinin ilk vakti olarak tayin edilmiştir. Ayrıca *“Hz. Peygamber, ikindi namazını güneş yüksekteyken kıları.”*¹²⁴ ve *“Rasulullah ikindi namazını güneş canlı iken kıları.”*¹²⁵ hadisleri Tirmizî'nin naklettiği hadisle aynı manadadır. Bezzâr'ın Ebû Ervâ'dan

¹¹⁵ Tirmizî, Salât, 103.

¹¹⁶ Tirmizî, Salât, 111.

¹¹⁷ Leknevî, *et-Ta'lik*, I, 483.

¹¹⁸ Nesâî, *et-Tatbîk*, 86.

¹¹⁹ Müslim, İman, 36.

¹²⁰ Leknevî, *et-Ta'lik*, III, 538.

¹²¹ Leknevî, *et-Ta'lik*, III, 541.

¹²² Leknevî, *et-Ta'lik*, III, 542.

¹²³ Tirmizî, Salât, 7.

¹²⁴ Buhârî, *Mevâkîdü's-Salât*, 12.

¹²⁵ Buhârî, *Mevâkîdü's-Salât*, 21.

naklettiği “Hz. Peygamber’le beraber ikindiye kıldıktan sonra iki fersah mesafedeki Zü’l-halife mevkiine gider güneş batmadan geri dönerdim.”¹²⁶ hadisi ile Râfi’ b. Hadîc’den nakledilen “Hz. Peygamber’le ikindi namazını kıldıktan sonra deveyi keser, on parçaya böler, güneş batmadan kızartıp yerdik.”¹²⁷ rivayetleri de ikindi namazının ilk vaktinde kılınması gerektiğine delalet etmektedir. Görüldüğü gibi bu hadislerde ikindi namazının ilk vaktinde kılınması ibâre ile belirlenmiştir. Hanefîlerin kullandıkları hadiste ise, sonuca ibâre ile değil, işaret ile varılmıştır. İbâre ile belirlenen, işaret ile belirlenenden öncelikli olduğu için bu konuda cumhurun görüşü tercih edilmelidir.¹²⁸

9. Mehrin Alt Sınırı

Mehrin alt sınırını tespit mezhepler arasında tartışılan konulardandır. Hanefîler, mehrin on dirhemden daha aşağı olmaması gerektiği kanaatindedirler. Şafîlere göre ise, on dirhemden az da olsa eşlerin anlaştığı şey, mehir olabilir. Hanefîler, bu konuda Hz. Ali¹²⁹ ve Cabir’den¹³⁰ mervî “*Mehir on dirhemden aşağı olmaz.*” hadisini delil olarak almışlardır. Leknevî bu hadisleri, senetlerindeki Mübeşşir b. Ubeyd, Dâvûd el-Ezdî ve Cüveybir sebebiyle zayıf kabul eder. Çünkü Ahmed b. Hanbel, Mübeşşir’i *kezzâb* diyerek cerh etmiştir. Diğer iki râvi ise, hadis münekkitleri tarafından zayıf kabul edilmiştir. Bu hadislerdeki zayıflık tarik çokluğu ile ortadan kaldırılamaz. O halde Leknevî’ye göre “*Mahınızdan vererek nikâh altına almanızda bir beis yoktur.*”¹³¹ âyetinin mutlak lafzına dönülmeli, ayete göre hüküm verilmelidir. Görüldüğü gibi Leknevî, mehrin en az olanını tespit konusunda Hanefîlerin delil olarak aldıkları hadisleri zayıf kabul etmiş, bu hadislerle Kur’ân’a hüküm ilavesi yapılamayacağını savunmuştur. Ona göre Hanefîler bu konuda ikna edici bir delil öne sürememiştir.¹³²

Leknevî, bu konuda Hanefîlerin sağlam bir delilleri yoktur dese de başta İbn Hümâm olmak üzere bazı Hanefîlere göre İbn Hüman’ın Amr b. Abdullah el-Evdî > Vekî’ > Abbâd b. Mansûr > Kasım b. Muhammed > Câbir tarikiyle naklettiği “*On dirhemden daha az mehir olmaz.*” hadisi sahihtir.¹³³ Hadis kitaplarında olmayan bu hadisi İbn Hümâm, Ebû Hâtim’e izafe etmiş, İbn Hacer’in bu rivayeti hasen kabul ettiğini belirtmiştir. Sehâvî, İbn Hümâm’ın belirttiği bu rivayeti görmüş, konuyu araştırmış ancak bir sonuca varamamıştır.

Ayrıca mehrin sembolik anlamı yanında, gerektiğinde kadın için sosyal bir güvence anlamı da söz konusudur. Bu sebeple kadın için uygun bir mehir tayini daha yerinde olacaktır.¹³⁴ Bundan ötürü Hanefî ve Mâlikîlerin mehir için alt sınır tespitleri daha isabetli bir görüştür denilebilir.

¹²⁶ Bezzâr, *Keşfü’l-Estâr*, 372.

¹²⁷ Buhârî, Şeriket, 1.

¹²⁸ Leknevî, *et-Ta’lik*, III, 542.

¹²⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV, 188.

¹³⁰ Dârekutnî, *Sünen*, III, 244.

¹³¹ Nisa, 4/ 24.

¹³² Leknevî, *Zaferü’l-Emânî bi Şerhi Muhtasari’s-Seyyidi’l-Şerifi’l-Cürcânî*, (nşr. Abdulfettâh Ebû Gudde), el-Matbûatu’l-İslâmiyye, Beyrut, 1416, s. 171-174.

¹³³ İbn Hümâm, Kemâleddîn, *Fethü’l-Kadir*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, ts. III, 292. Bkz. Sehâvî, *el-Ecvibetü’l-Marziyye, fi mâ Suile’s-Sehâvî anhu*, (nşr. Muhammed İshak Muhammed İbrahim), Dâru’r-Râye, Beyrut, 1418, s. 59.

¹³⁴ Bayraktutar, Muammer, *İmam Şafî’nin Hadis Yorum Metodolijisi*, Otto Yayınları, Ankara, 2015, s. 253.

10. Kūsûf Namazı

Kūsûf namazının nasıl kılınacağı da mezhepler arasında tartışmalı konulardandır. Hz. Peygamber'in kūsûf namazı altı farklı şekilde rivayet edilmiştir. Buhârî ve Müslim'in rivayetinde bir rekâta iki rükû,¹³⁵ Müslim'in bir rivayetinde bir rekâta üç rükû, diğer rivayetinde dört rükû,¹³⁶ Ebû Dâvûd'un rivayetine göre beş rükû,¹³⁷ Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin rivayetinde güneş açılana kadar ikişer rekât halinde,¹³⁸ son olarak da bir rekâta bir rükû ile kılındığı rivayet edilmiştir.

Hanefiler, bu rivayetlerdeki farklı rakamlardan birinin tercih edilememesi ve namazda da tek rükû asıl olduğu için bu hadislerle amel etmezler. Leknevî'ye göre Buhârî'de Hanefileri destekleyen rivayetler vardır.¹³⁹ Leknevî muhaddislerin çoğunun iki rükûlu kūsûf namazını tercih etmeleri sebebiyle kendisi de bu görüşü kabul etmiş, Hanefilerin görüşünü zayıf kabul etmiştir.¹⁴⁰

11. Sabah Namazının Sünnetini Kıldıktan Sonra Sağ Tarafına Uzanma

Hz. Peygamber "*Sabah namazının sünnetini kılan kişi sağ tarafına uzansın*"¹⁴¹ buyurmuştur. Şeybânî'nin rivayetine göre ise İbn Ömer, sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra sağ tarafına yatan kişiyi görünce "*İki namazın arasını ayırmak için selam yeterlidir.*" demiştir. Şeybânî'nin ifadesine göre Hanefiler, bu hadisle amel etmektedir.¹⁴² Leknevî'ye göre Hz. Peygamber'den sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra sağ tarafına hem yattığına hem de yatmadığına dair hadisler vardır. Ona göre, sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra sağ tarafına yatmayı garipseyen İbn Ömer ve Nehâî'ye bu hadisler ulaşmamış olmalıdır. Sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra sağ tarafına uzanmak, sünnet olmasa da müstehaptır. Çünkü Rasûlullah gece teheccüt namazını kıldıktan sonra sabah namazı vakti girince sabah namazının sünneti kılıp, yorgunluktan sağ tarafına uzandığı bilinen bir durumdur. Hz. Peygamber'in bu fiilini İbn Ömer'in bilmemesi normaldir. Zira Rasûlullah sağ tarafına uzanmayı mescitte değil, odasında yapmıştır. Hz. Âişe'de bu durumu nakletmiştir.¹⁴³

12. Köleye Had Cezası Uygulama

Kölenin had cezasını kimin uygulayacağı mezhepler arasında tartışılan konulardandır. Mâlik, Şafî ve Hanbelîlere göre efendi, kölesine had cezasını kendisi uygulayabilir. Hanefilere göre ise had cezasını uygulamak, devlet başkanının görevidir. İmam Mâlik hırsızlık haddini bu hükmün dışında tutmuştur. Cumhuriyet "*Ey insanlar kölelerinizden evli olanlara işledikleri suçlardan dolayı ceza verin.*"¹⁴⁴

¹³⁵ Buhârî, Kusûf, 1.

¹³⁶ Müslim, Kusûf, 4.

¹³⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 262.

¹³⁸ Ebû Dâvûd, Salât, 262.

¹³⁹ Buhârî'de Hanefileri destekleyen sarif bir ifade yoktur. Fakat o, iki rükûyu açık bir şekilde zikreden hadisleri kitabına almamıştır. İma eden hadisi ise kūsûf bahsinde beşinci hadis olarak kullanmıştır. İbn Hacer de Buhârî'nin bu tavrını "*Her ne kadar kemali iki rükûda görse de bir rükû ile namazı caiz gördüğüne delalet eder.*" şeklinde yorumlamıştır. Leknevî'nin Ebû Dâvûd'da Hanefileri destekleyen delilden kastı da kılınan namazın iki rükûlu namaz değil, iki rekâtlı sabah namazı olmasıdır. Çünkü aynı hadisin Buhârî tarikinde sabah namazı gibi ifadesi geçmektedir. Bkz. Buhârî, Kusûf, 4; Ebû Dâvûd, İstiskâ, 4.

¹⁴⁰ Leknevî, *Zaferû'l-Emânî*, s. 406.

¹⁴¹ Tirmizî, Salât, 195.

¹⁴² Şeybânî, *Muvatta'*, I, 639.

¹⁴³ Leknevî, *et-Ta'lik*, I, 649-651.

¹⁴⁴ Tirmizî, Hudûd, 13.

hadisini delil almaktadırlar. Hanefiler ise, Hasan-ı Basrî'nin Cuma namazı, fey ve had icra etmek devlet başkanının görevidir.¹⁴⁵ görüşünü kendilerine delil almaktadırlar. Leknevî'ye göre ise cumhurun görüşü tercihe şayandır.¹⁴⁶ Velâyet umûmî ve husûsî olmak üzere iki türlüdür. Hadiste olduğu gibi bazen umumî velâyet hazfedilerek hususî velâyet zikredilir. Tirmizî'nin naklettiği bu olaydaki durum ile kastedilen, imamın emri ile hususî velinin had uygulamasıdır. Yoksa hususî velinin kendisi yargılayıp, hükmü verip, cezayı kendisinin uygulaması değildir.¹⁴⁷ Görüldüğü gibi Leknevî bu konuda cumhuru haklı görerek, suç işleyen köleye cezasını sahibinin vereceğini savunmuştur. Fakat böyle bir durum, velinin köleyi kendisi yargılayıp, hükmü verip, peşinden cezayı tatbik etmesi sonucuna götürür. Böyle bir durum istismara elverişli bir ortam doğurur. Bunun yerine Keşmîrî'nin söylediği umûmî velinin (Hakim) emri ile hususî velinin had cezasını uygulaması daha yerinde bir çözümdür.

Sonuç

Leknevî, kendisi de bir Hanefî olmasına rağmen bütün konularda mukallid bir tutum sergilememiştir. O, muhakkik, müdekkik kişiliği sayesinde birçok konuda kendi mezhebine muhalefet edebilmiştir. Leknevî, İbn İshak'ı mezhep kaygılarından olabildiğince uzak bir şekilde değerlendirmiş, hakkında yapılan eleştiriler hadis ilmi ile ilgili olmadığı için İbn İshak'ın cerhine karşı çıkmıştır. Namazda elleri kaldırma konusunu bir efdaliyet meselesi olarak görmüş, hem elleri kaldırmanın hem de kaldırmamanın Hz. Peygamber'den nakledildiği sonucuna varmıştır. O bu konuda kendi mezhebine muhalefet ederek Hz. Peygamber'in namazda elleri kaldırdığına dair rivayetleri daha yaygın oldukları gerekçesiyle tercih etmiştir.

Leknevî, İbn İshak'ı sadûk kabul ettiği için *kulleteyn* hadisini, râvisi İbn İshak sebebiyle tartışmamıştır. Ona göre *kulleteyn* hadisini bir diğer râvisi Velîd b. Kesîr el-Mahzûmî sebebiyle cerh etmek de uygun değildir. Çünkü Velîd, mezhebinin propagandasını yapmayan bid'atçıdır. *Kulleteyn* hadisinin bazı râvilerinin zayıf olduğu bilinen bir durumdur. Fakat bu râviler hakkında yapılan eleştiriler, sebebi zikredilmediği için muteber değildir. *Kulleteyn* hadisinin metninde ızdırâb olduğu iddası ise Leknevî'ye göre doğru değildir. Çünkü suyun miktarını iki kulle olarak tayin eden rivayetler diğerlerine tercih edilir. Hadislerden birinin tercih edildiği durumda da ihtilaftan bahsedilmez. Ona göre Hanefiler, kullenin miktarı net bir şekilde belirlenmediği için bu hadisle amel etmemişlerdir. Fakat onlar hadisin karşısına aklî istidlâlle çıkarak hata etmişlerdir. Muhtemelen *kulleteyn* hadisi Ebû Hanîfe'ye ulaşmamıştır. Ondan sonra gelen âlimler ise *kulleteyn* hadisiyle amel etmek yerine Ebû Hanîfe'yi taklit ederek hata etmişlerdir. Leknevî, *kulleteyn* hadislerini senet açısından değerlendirmiş, sened yönüyle sahîh gördüğü hadisin metin yönünden de sahîh olduğunu varsaymıştır. O bu konuda diğer Hanefiler de olduğu gibi metin tenkidi yapmamıştır. Oysaki Hanefilerin tercihi günümüz için daha makbuldür. Zira 95 kg. suyun içine ne düşürse düşsün kirlenmediğini varsaymak günümüz insanı için çok makul bir durum değildir.

Leknevî, “*Sesli okuyarak Bana ne okuduğumu şaşırttınız*” hadisleri ve “*İmam okuduğunda siz susun*” hadisini cehrî namazlarda Fâtiha'nın okunmayacağı delili olarak görür. Leknevî, Ubâde'den mervî “*İnsanlar bundan sonra cehrî namazlarda Hz. Peygamber'le beraber okumayı bıraktılar.*” hadisini sahîh kabul edip, hadisle amel ederek sırrî namazlarda müktedînin Fâtiha

¹⁴⁵ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IX, 553; Zeylaî, *Nasbü'r-Râye*, III, 326.

¹⁴⁶ Leknevî, *et-Ta'lik*, III, 100.

¹⁴⁷ Keşmîrî, *Feyz*, IV, 36.

okuyabileceğine hükmeder. O, cehrî namazlarda imam sustuğunda okumayı ise sırrî namazlarda okumaya kıyaslayarak kabul etmiştir.

Leknevî, yüksek sesle âmin deme, kusûf namazı, sabah namazının sünnetinden sonra sağ tarafına uzanma, tenâsül organına dokunan kişinin abdest alması ve köleye had uygulanmasının sahibi tarafından yapılması konularında gelen hadisleri, tariklerinin fazla olması ve cumhur tarafından kabul edildiği gerekçesiyle tercihe şayan kabul etmiştir. Leknevî'ye göre cenaze namazında Fâtiha okumayla ilgili hadislerin zaafı, tarikleri bir araya geldiğinde ortadan kalkar. Bundan ötürü ona göre cenaze namazında Fâtiha okunabilir.

Tahiyyatta nasıl oturulacağına dair Hanefîlerin hadisleri mutlak, Şafiîlerin hadisleri ise mukayyettir. Bundan ötürü Leknevî, Şafiîlerin hadisini tercih etmiştir. İkinci namazını geç kılmanın daha efdal olduğunu ifade eden hadisin lafzında Hanefîlerin iddiasını doğrulayacak net bir ibâre yoktur. Bu sebeple Leknevî bu konuda da cumhurun görüşünü doğru kabul etmiştir. Leknevî Hanefîlerin delil olarak kullandığı mehrin alt sınırını on dirhem olarak tespit eden hadisi râvileri sebebiyle zayıf kabul etmiştir.

Sonuç olarak Leknevî, umûmen Hanefî ekolüne uysa da bazı konularda Hanefîleri taklit etmemektedir. O, güçlü olan hadisçiliği ve muhakkik, müdekkik kişiliği sayesinde hadisleri araştırmış, sahîh gördüğü hadise göre hükmü belirlemiştir. Verdiği hükmün Hanefî mezhebine muhalif olup olmamasına ise aldırış etmemiştir. Leknevî Hanefîleri genellikle tariki çok, ümmetin kabul ettiği hadisleri kabul etmemeleri sebebiyle eleştirmiş, Hanefîlerin zaman zaman delil olarak kullandığı Kûfe uygulamasını göz özüne almamıştır. O Hanefîlere muhalefet ettiği konularda genel olarak hadisleri sened açısından değerlendirmiş, metin tenkidi yapmamıştır. Fakat senedin sahîh olması her zaman metnin de sahîh olmasını gerektirmez. Bu sebeple hadis her ne kadar sened açısından sahîh olsa da metin yönüyle de kritik edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel**, *Müsned*, (nşr. Şuayb Arnavud), Müessesetü Kurtuba, Kahire, 1999, I-L.
- Arslan**, Recep, "Kulleteyn İle İlgili Rivayetlerin İsnâd ve Metin Açısından Değerlendirilmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, 2011.
- Aynî**, Bedreddin. *el-Binâye Şerhü'l-Hidâye*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, I-XIII.
- , *Umdetü'l-Kârî Şerhü Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, I-XII.
- , *Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Meâni'l-Âşâr*, Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar, 2008, I-IXX.
- Bayraktutar**, Muammer, *İmam Şafî'nin Hadis Yorum Metodolijisi*, Otto Yayınları, Ankara, 2015
- Beyhakî**, Ahmed b. Hüseyin b. Yesâr. *el-Kırâe Halfe'l-İmâm*. (nşr. Muhammed Said Zağlûl) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1405.
- , *el-Esmâ ve's-Sifât*, (nşr. Abdullah b. Muhammed Hâşidi), Mektebetü's-Sevâdî, Beyrut, 1993, I-II.
- , *Ma'rîfetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, Câmiatü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Karataş-Pakistan, 1991, I-XV.
- Buhârî**, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîhu'l-Müsned min Hadîsi Rasûlullah Sallallâhu aleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, Dâru İbn Hazm, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Beyrut, 2010.
- Büyükmutu**, Mehmet, *Abdülhay Leknevî'nin Hayatı Eserleri ve Fıkıh İlmindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniv. SBE, İstanbul, 2016.
- Dârekutnî**, Ali b. Ömer Ebû'l-Hasen Dârekutnî. *Sünen*, (nşr. Seyyid Abdullah Hâşim Yemâni), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, I-IV.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Beytu'l-Efkâri't-Devliyye, Riyad, ts.
- Ebû Ya'lâ**, Ahmed b. Ali, *Müsned*, (nşr. Hüseyin Selim Esed), Dâru'l-Me'mûn, Dimeşk, 1984, I-XIII.

- Hâkim en-Nisâbüri**, Muhammed b. Abdullah Ebû Abdullah. *el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn*, (nşr. Mustafa Abdulkadir Atâ), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, I-IV.
- Hatiboğlu**, İbrahim, "Leknevî", *DİA*, XXVII, İstanbul, 2007.
- İrâkî**, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân, *Tarhu't-Tesrib fi Şerhi't-Takrib*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, t.s. I-VIII.
- İbn Abdilber**, *el-İstizkâr*, (thk. Salim Muhammed Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, I-IX.
-----, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*, (nşr. Mustafa b. Ahmmed el-Alevî), Müessesetü'l-Kurtuba, Beyrut, 1986, I-XXIV.
- İbn Hacer**, Ahmet b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*. (nşr. Muhammed Avvâme), Dâru's-Râşîd, Dımeşk, 1986.
-----, *Tehzibü't-Tehzib*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984, I-XII.
- İbn Hibbân**, Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1975.
- İbn Hümâm**, Kemâleddîn, *Fethü'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts. I-X.
- İbn Mâce**, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, (thk. Şuayb Arnavud) Dâru Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut, 2001.
- İbn Nuceym**, Zeynuddîn İbrahim b. Muhammed İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzi'd-Dekâik*. Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, Beyrut, 1998, I-VIII.
- İbnü't-Türkmânî**, *el-Cevherü'n-Nakiy alâ Süneni'l-Beyhakî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2010.
- İbn Rüşd**, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid*, (nşr. Mustafa el-Bâcî), y.y. 1975, I-II.
- İshak b. Râhûye**, İshak b. İbrahim b. Muhammed b. *Müsned*, Mektebetü'l-İmân, Beyrut, 1991, I-V.
- Kılıç**, Muhammed Tayyib, "Hint Alt Kıtası Hanefî Fıkıh Birikimine Bir Örnek: Fakih Olarak İmam Leknevî", *Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, Diyarbakır, 2014.
- Koca**, Mustafa Kemal, *Seyyid Şerîf Cürçânî'nin Muhtasar Hadis Usûlü ve Leknevî'nin Zaferu'l Emânî İsimli Şerhindeki Metodu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tırakya Üniv. SBE, Edirne, 2016.
- Leknevî**, *İmâmü'l-Kelâm fi mâ Yeteallaku bi'l-Kirâe Halfe'l-İmâm*, (nşr. Ammâr Cum'a Zamîriyye) Mektebetü's-Sevâdî, Beyrut, 1991.
-----, *es-Seâye fi Keşfi mâ fi Şerhi'l-Vikâye*, (nşr. Salâh Muhammed Ebû'l-Hâc), Merkezü'l-Ulemâi'l-âlemî, ts.
-----, *et-Ta'likü'l-Mumecced alâ Muvatta' Muhammed*, (nşr. Takiyuddîn en-Nedvî), Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 2005, I-III.
-----, *Zaferü'l-Emânî bi Şerhi Muhtasari's-Seyyidi'l-Şerifi'l-Cürçânî*, (nşr. Abdulfettâh Ebû Gudde), el-Matbûatu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1416.
- Mâlik**, Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
- Mertoğlu** Hilal, *Abdulhay Leknevî'nin Hayatı ve Hadis Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniv. SBE, Ankara, 2003.
- Müslim**, Müslim b. Haccâc el-Kuraşî, *Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
- Nesâî**, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *el-Müctebâ mine's-Sünen*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyad, ts.
- Ögtem**, Ramazan, *Abdulhay Leknevî ve et-Ta'likü'l-Mumecced İsimli Eserinin Değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniv. SBE, İstanbul, 2017.
- Sehâvî**, *el-Ecvibetü'l-Marziyye, fi mâ Suile's-Sehâvî anhu*, (nşr. Muhammed İshak Muhammed İbrahim), Dâru'r-Râye, Beyrut, 1418, I-III.
- Sifil**, Ebubekir, "Ka'de" *DİA*, XXIV, İstanbul, 2006.
- Taberânî**, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Beyrut, 1983, I-XX.
- Tahâvî**, Ebû Ca'fer, *Şerhü Meânî'l-Âsâr*, Âlemü'l-Kutub, Beyrut, 1994, I-IV.
- Tirmizî**, Ebû İsâ, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Zeylaî**, Fahreddin Osman b. Ali ez-Zeylaî. *Tebyinü'l-Hakâik Şerhü Kenzi'd-Dekâik*. Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, Kahire, 1313, I-III.
-----, *Nasbü'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, (nşr. Muhammed Avvâme), Müessesetü'r-Rayyân, Beyrut, 1997. I-IV.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- http://inonu.edu.tr/tr/inijoss --- http://dergipark.gov.tr/inijoss

MALATYA'NIN YETİŞTİRDİĞİ GÜZİDE MUTASAVVIF NİYÂZÎ-İ MİSRÎ'NİN DİK DURUŞU*

Saffet Sancaklı

İnönü Üniv. İlahiyat Fakültesi
saffet.sancakli@inonu.edu.tr

ÖZET

Niyâzî-i Misrî, XVII. yüzyılda yaşamış tasavvuf alanının nadide ve güzide şahsiyetlerinden biri olup, nevi şahsına münhasır hasletlere sahiptir. En başta gelen özelliklerinden birisi, ilkeli, dik duruşlu bir kişiliğe sahip olmasıdır. Ne pahasına olursa olsun bildiği ve inandığı ilkelerden taviz vermeyen, eğilmeyen, bükülmeyen ve yalakalık yapmayan bir kişiliktir. Günümüz insanına bu açıdan da önemli bir takım mesajlar vermekte, çalışmamızda onun bu dik duruşluluğunu konu ederek ortaya çıkarmağa ve bu yönünü tanıtmaya çalışılacağız.

Anahtar Kelimeler: Niyâzî-i Misrî, Malatya, Mutassavıf, Dik duruş

UPRIGHT PERSONALITY OF EMINENT SUFI NIYAZI MISRI RAISED IN MALATYA

ABSTRACT

Niyâzî-i Misrî, is one of the rare and distinguished figures of mysticism that lived in the 17th century and has his own unique qualities. One of his most important traits is that he has a principled, straightforward, upright personality. He is a person who, under any circumstances, does not compromise on principles he knows and believes, does not bend. His way of life also gives important messages to today's people. Therefore, we will try to reveal his upright position in this work and to introduce this aspect of him.

Key Words: Niyâzî-i Misrî, Malatya, Sufi, Upright Personality

GİRİŞ

Bir milletin geleceğinden emin olabilmesi, ilmi ve fikri yönden gelişmesi, geçmişteki kültür mirasını çok iyi bilmesine ve değerlendirebilmesine bağlıdır. Bir kültür mirasının temel taşları da yetiştirdiği büyük şahsiyetlerdir. Biz tarihe mal olmuş bu büyük insanları takdir etmeyip, yeni kuşaklara aktaramadığımız takdirde, onlar kendilerine başka kültürlerin ürünü olan şahsiyetleri örnek alacak, dolayısıyla bir tür kültürel yozlaşma (aculturation) ortaya çıkacaktır. Bu büyük

* Bu çalışma, 17-19 Kasım 2017 tarihleri arasında Malatya'da İnönü Üniversitesi ile Malatya Büyükşehir Belediyesi tarafından ortaklaşa düzenlenen "Geçmişten Günümüze Malatyalı Fikir ve İlim İnsanları" sempozyumunda sunulan bildirinin makale formatına yeniden düzeltilmiş halidir.

şahsiyetler, geçmişle bugünü birbirine bağlamakta, geleceğin daha iyi olmasına yardım etmektedirler. Bazen bir mutasavvıfın veya ilim adamının bir tek fikri bile, insanlığın hafızasında yüzyıllarca kalır ve sonunda da o milletin günlük hayatına yapıcı biçimde girebilir. Çağlar boyu yaşayacak olan bu şahsiyetler ve fikirler, hafiften gelen bir ses gibi yüzyıllarca devam ederler.¹ Niyâzî'nin tıpkı Hüdâyî gibi yüzden fazla ilâhîsinin, değişik makamlarda çoğu zaman aynı mûsikîşinaslar tarafından bestelendiğini görmekteyiz. Niyâzî, Yunus'tan sonra en fazla ilahisinin okunduğu bir sufidir.

Niyâzî-i Misrî, Osmanlı Devleti'nin Duraklama Dönemi diyebileceğimiz XVII. yüzyılda yaşamış, dönemindeki siyasi olaylara bigâne kalmayarak bizzat katılması ve etkilerinin ortaya çıkması açısından ünü daha kendi döneminde iken Anadolu sınırlarını aşmıştı. Dolayısıyla tasavvuf alanının nadide ve güzide şahsiyetlerinden birisi olan Niyâzî-i Misrî'yi bütün yönleriyle tanımak ve tanıtmak gerekiyor.

O, üst düzey idarecilerinde gördüğü bazı yanlışlıkları dile getirmiş, devletin geleceği ile ilgili çözüm önerileri sunmuştur. Niyâzî-i Misrî, hayatı pahasına bildiği ve inandığı gerçekleri dile getirmekten hiçbir zaman çekinmemiş, tasavvuf ehli olmasına rağmen tüm toplumun çıkarları için siyasi düşüncelerini dile getirmiş; kendi hayatı pahasına da olsa bazı hatalar yapan devlet idaresine kayıtsız kalmamıştır.

Bu arada ulemânın yöneticiler üzerindeki sorumluluğunu dile getiren şu olayı da hatırlamak gerekir; Zenbilli Ali Efendi, Yavuz'un birçok kararını reddetmiş ve durdurmuştur. Yavuz'un, "devlet işine niçin karışıyorsun?" demesi üzerine Zenbilli'nin verdiği cevap, aslında Müslüman ulemanın, ümerâya karşı olan görev ve sorumluluğunu çok güzel bir şekilde özetlemektedir: "Sana âhiretini hatırlatmak benim görevimdir. Mutlaka öleceksin Rabbine hesap vereceksin. Hesabını yapmazsan cehennemini boylarsın. Ne saltanatın ne de devletin seni azaptan koruyamayacaktır."

Günümüz konjonktüründe de dik duruş, yoğun bir şekilde gündem maddesi olarak karşımızda durmakta ve adeta siyasi bir söylem olarak milletin zihninde ve kalbinde yerleşmiş vaziyettedir. Özellikle iç ve dış ihanetlere karşı sergilenen dik duruş, adeta milli bir duruş olarak benimsenmiştir. Bu da sevindirici ve takdir edilecek bir husustur. Özellikle ABD ve Avrupa'nın ülkemize karşı olumsuz tavırlar takınması neticesinde yöneticilerimizin dik duruşlu bir siyaset sergilemeleri takdire şayan bir durumdur. Yıllarca ezilmişlik psikolojisi içerisinde eğilen ve onurlu olamayan politikardan dolayı herkes şikâyetçiydi/mustarıptı. Şimdi ise devran değişti ve dik duruş sergilenmeye başlandı.

Bu çalışmamızda Niyâzî-i Misrî'nin dik duruşluluğunu çeşitli yönleriyle ele alıp tanıtmaya çalışacağız.

I-DİK DURUŞLU OLMAK NE DEMEK?

Günümüzde yaşadığımız toplumda çok yönlü olarak ahlak ve kişilik bozulması, yozlaşması ve dejenerasyonu yüksek düzeylerde kendini göstermekte, menfaati için dokuz takla atanlar, bukalemun gibi şekilden şekle, kılıktan kılığa girenlerin sayısı oldukça çoktur. Tâbir caizse, nokta kadar menfaat için virgül gibi eğilip bükülenler, ikiyüzlü, maskeliler söz konusudur.

Dik duruştan kasıt, ilkeli olmak, omurgalı olmak, şahsiyetli, emânet ve güven ehli, adam gibi adam olmaktır. Bunun aksi de bir takım basit menfaatler uğruna kişiliğinden taviz verip, eğilen,

¹ Aşkar, Mustafa, "Tarikat- Devlet İlişkisi, Kadızâdeli ve Meşâyih Tartışmaları Açısından Niyâzî-i Misrî ve Döneme Etkileri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 1, 1999, I, 49.

bükülen, boyun eğen, yalakalık yapan, riyakârlığı tercih eden kişidir. Zamanın adamı güçlünün yanında duran, konjonktür adamıdır.

Adam gibi adam olmak, her ortama göre renk alan değil, bulunduğu ortamı kendi rengini verendir. Dik duruşlu insan, her ortamda hakkın üstünlüğünü savunan ve hakkın emrine boyun eğendir. Haksız kazanç söz konusu olduğunda tereddüt etmeden itiraz edendir. Başkalarına göre değil, doğrularına göre yaşayan, ne kimseden takdir bekler ne de kimseden çekinir. Adam olmak, örnek insan Hz. Muhammed (sav.) gibi mert ve dik duruşlu olmaktır.

Zâlimin karşısında, haksızlığı söyleyen insan da cesur, korkusuz ve yiğit bir insandır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "*Cihâdın hangisi efdaldir?*" diye sorulunca : "*Zâlim sultana karşı hakkı söylemektir.*"² şeklinde buyurmuştur. Zâlim bir hükümdarın karşısında hakkı söylemek büyük bir cesaret ister. Dolayısıyla onu kötülükten men etmeye çalışmak kesin bir şekilde kendisini tehlikeye atmış demektir. Bu da bir dik duruşluluktur.

Çağımızın bilge kralı olarak kabul edilen Aliya İzzetbegoviç'in dik duruş ile ilgili şu sözleri çok manidar ve düşündürücüdür: "**Allah, hayvanlardan farklı olarak bizi dik yürür şekilde yarattı. Çoğu insan bu imtiyazı kullanmaz, hayatlarının çoğunda eğilirler, hatta sürünürler. İnsan böyle mi yapmalı? Allah'ın bu büyük nimetlerini, dik yürümeyi reddetmek, nankörlük değil mi?**"

Hani bir düşünür gündüz vakti elinde fenerle sokaklarda geziyormuş. Görenler meraklanmış, "Be adam gündüz vakti elinde fenerle ne arıyorsun?" diye sormuşlar. Eli fenerli düşünürün meraklılara "Adam arıyorum adam." diye cevap vermesi de düşündürücüdür.

II-PEYGAMBERLERİN DİK DURUŞU

Tarih boyunca Peygamberlerin dik duruşu ve bu uğurda çektikleri çileler ve mücadeleler çok dikkat çekicidir. Bütün peygamberlerin ortak birtakım özellikleri vardır. Bunlardan birisi de, zulme karşı direnmeleri ve dik duruşlu olmalıdır. Bildikleri ilkeler ve prensipler uğruna davalarından hiçbir taviz vermeden yollarına devam etmişlerdir. Peygamberimize taviz vermesi karşılığında kendisine teklif edilenleri (zenginlik, yöneticilik, en güzel kadınla evlenme) hiç düşünmeden reddetmiştir. Zulme ve zalime karşı ne pahasına olursa olsun yiğitçe karşı gelmiş ve direnmiştir. "*Bir elime güneşi, bir elime ayı koysanız, vallahi ben davamdan vazgeçmem.*" buyurmuşlardır.³ Hz. Peygamber, servet ve şöhret sahibi, Hakk'ın nurunu söndürmek için planlar yapan iğrenç tabiatlı insanlara ve onların çirkin oyunlarına, hain tuzaklarına, iftiralarına, hakaretlerine boyun eğmemiştir. Allah Teâla, ona şu stratejiyi vermektedir: *Rasûl'üm! Çok yemin eden, alçak, daima kusur arayıp kınayan, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği devamlı önleyen, haddi aşan, çok günah işleyen, katı kalpli, aynı zamanda soysuz olan kimseye mal ve oğulları vardır diye sakın boyun eğme! O, kendisine ayetlerimiz okunduğu zaman: Eskilerin masalları, der. Biz yakında onun burnunu sürteceğiz!*" (Kalem 68/10-16)

Hz. İbrahim de, Nemrud'a karşı aynı direnci göstermiş ve dik duruşlulu davranmıştır. Büyük bir cesaret örneği göstererek, korkmadan, ürkmeden puthanedeki putları kırmıştır. Hz. Musa ve Hz. İsa da, aynı dik duruş yolunun yolcularıdır. Peygamberimizin, olumsuz şartlar ve baskılar karşısında pes etmeyen bir duruşu vardı ki, bu Hz. İbrahim'in Nemrut ateşi karşısındaki duruşudur! Hz. Musa'nın Firavun karşısında boyun eğmeyen duruşudur. Bu duruşlarda boyun eğme, umutsuzluk, sabırsızlık,

² Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 251; İbn Mâce, Fiten 20, Hadis no: 4011-4012; Tirmizî, Fiten 13, Hadis no: 2175; Ebû Dâvud, Melâhim 17.

³ Bkz. İbn Hişam, *Sîretu İbn Hişam*, I, 265; Belazuri, *Ensabu'l-Eşraf*, I, 230; İbnu Seyyid'n-nas, *Uyunu'l-eser*, I, 132; İbn Kesir, *es-Sîretu'n-Nebeviye*, I, 474.

yakınma, kahırlandırma, yenilme yoktur. Müslümanca duruşun özeti de işte budur. Bugün gerçekten peygamber duruşuna muhtacız. Peygamberimizin güzide ashabı da onu örnek alarak, her türlü çileyi çekmiş, işkence ve baskılara karşı korkusuzca direnmişlerdir. Hz. Ömer'e atfedilen şu söz de çok düşündürücüdür: "Dünyada tek kalsam dahi yine de İslam'dan vaz geçmem." Sahabeden Sa'd b. Ebî Vakkas, annesinin İslam'dan vazgeçmesini, yoksa açlık orucuna başlayacağını söylemesi ve bu sahabenin annesine verdiği cevap da dikkat çekicidir.

Annesi şöyle demiştir: "Yâ Sa'd! Vallahi, sen Muhammed'in getirdiklerini inkâr etmedikçe, ben açlık ve susuzluktan helak oluncaya kadar ağzıma bir şey almayacağım. Sen de bu yüzden anne katili olarak insanlarca ayıplanacaksın." O güne kadar annesinin her isteğine boyun eğmiş, bir dediğini iki etmemişti. Allah Teâlâ ve Resûlüne bütün kalbiyle inanmış ve bağlanmış olduğundan bu îmân kuvveti üstün geldi. Annesinin isteğini kabûl etmedi. Annesinin yiyip içmediğini ve bunda inat ettiğini görünce, şöyle dedi: "Ey Anne, senin yüz canın olsa ve her birini İslâmiyeti bırakmam için versen, ben yine dinimden vaz geçmem. Artık ister ye, ister yeme." Annesi Sa'd b. Ebî Vakkas'ın dinine bağlılığını, îmânındaki sebatını görünce şaşırıp, çaresiz kaldı, yemeye ve içmeye tekrar başladı.⁴

III-İSLÂM ÂLİMLERİNİN DİK DURUŞU VE BAŞLARINA GELENLER

İslâm tarihi boyunca âlimlerin Müslümanlar üzerinde büyük etkileri olmuştur. İslâm âlimleri, toplumun öncü kuvvetleridir. Âlimsiz toplum, başsız bir cesed gibidir. Dolayısıyla Şatibi, böyle âlimleri "yeryüzünü sulayıp hayat veren kaynaklara benzemektedir." İslâm âlimleri arasında dik duruşuyla temâyüz etmiş pek çok örnek müşahede etmek mümkündür. Biz burada tarihi süreç içerisinde çok meşhur olan bir-kaç örnek vermek suretiyle Niyâzî-i Misrî'nin dik duruşunu daha doğru bir şekilde anlamış olacağız. İlk örneğimiz İmâm-ı Azâm Ebû Hanife'dir. O, derin fıkıh bilgisinin yanı sıra, inandığını ve doğru bildiğini söylemekten ve onun mücadelesini vermekten çekinmeyen güçlü bir ideal ve cesarete de sahipti. Hayatı bu yönüyle de mücadele içinde geçmiş, bu uğurda birçok sıkıntı ve mahrumiyete katlanmıştır. Gerek Emeviler, gerekse Abbasiler devrinde halife ve valilerin yaptığı zulümlere açıkça karşı çıkmış, onların yanlış ve haksız tutumlarını tasvip etmiş olmamak ve halk nazarında onlara meşruiyet kazandırmamak için halifelerden gelen hediyelerin, yapılan görev tekliflerinin hiçbirini kabul etmemiş, bu uğurda işkenceye ve hapse katlanmayı tercih etmiştir. Ebû Hanife, halifeyi tenkit ettiği gibi devrindeki âlim ve kadıların verdiği yanlış hükümleri de tenkit etmiştir.⁵

Zamanın halifesi II. Mervan, yönetime karşı muhalefetlerini yumuşatmak için Irak Valisi İbn Hübeyre aracılığıyla birçok âlime memuriyetler teklif etmiştir. Bu arada Ebû Hanife'ye de Kufe kadılığı veya beytûmal eminliği teklif edilmiş, her türlü baskıya rağmen kabul etmeyince de hapsedilmiş ve dövülmüştür. Hilafet Abbasiler'e intikal edince Abbasi halifesi Halife Mansur da, Ebû Hanife'nin kendisine bağlılığını denemek amacıyla yeni kurulan Bağdat şehrinin kadılığını ona teklif etmişti. Bu teklifi kabul ettiğini ve görevinin çok kısa sürdüğünü söyleyenler varsa da daha sağlam rivayetlere göre, kadılığı kabul etmemiş, bunun sonucu olarak Bağdat'ta hapse atılmış, işkence edilmiş ve dövülmüştür. Ebû Hanife Hicri 150 yılının Şaban ayında (Eylül 767) Bağdat'ta vefat etmiştir. Zehirlenerek öldürüldüğü ve hapisten cenazesinin çıktığı da söylenir. Ebû Hanife'nin hapisten çıktıktan bir süre sonra öldüğü şeklindeki rivayeti tercih etmek daha uygundur.⁶ Günümüzde de

⁴ Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*: 43; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 292.

⁵ Mustafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanife", *DİA*, X, 133-134, İst., 1994.

⁶ Uzunpostalcı, "Ebû Hanife", X, 133.

erdemli bazı insanlar, ben bu göreve layık değilim, ben bu görevin hakkını veremem veya ben daha özgür ve bağımsız olarak çalışmalarımı sürdüreceğim diyerek kendilerine tevdi edilen görevi reddetme erdemliliğini gösterebilseler.

İkinci örneğimiz de meşhur hadis âlimi Buhârî'dir. Buhârî, kendisinden ilim tahsil etmek isteyen herkese bildiğini esirgmeden vermesine rağmen devlet adamlarından uzak durur, onların saraylarına gitmeyi ilmi küçük düşüren bir davranış olarak kabul eder ve bu uğurda her zorluğa katlanmayı göze alırdı. Horasan Valisi Halid b. Ahmed ez-Zühli, ona bir adamını göndererek el-Cami'u's-Sahih, et-Tarihü'l-Kebîr ve diğer eserlerini kendisinden dinlemeyi arzu ettiğini bildirince, bu talebi redderek ilmi küçük düşüremeyeceğini, onu başkalarının ayağına götüremeyeceğini, gerçekten arzu ediyorsa hadis okuttuğu mescide -veya evine- gelmesini, bunu da istemiyorsa hadis okutmasını yasaklayabileceğini söyledi. Hz. Peygamber'in, "Kendisine sorulan şeyi öğretmekten kaçınan kimsenin ağzına ateşten gem vurulacağını" ifade eden hadisi sebebiyle ilmi kimseden esirgemediğini de haber verdi. Buhâra valisinin sadece kendi çocuklarına ders vermesi yolundaki isteğini de ilmi belli insanlara tahsis edemeyeceği gerekçesiyle reddetti. Bunun üzerine vali, yakın adamlarından bazılarının Buhârî'nin ehl-i sünnet görüşüyle bağdaşmayan fikirlere sahip olduğunu iddia etmelerini sağladı. Sonra da bu iddiaya dayanarak onu kendi memleketinden sürdürdü. Buhârî oradan Semerkant'a gitmek üzere yola çıktı. Semerkant'a üç mil mesafede bulunan Hartenk kasabasındaki akrabalarını ziyaret etti. Fakat orada hastalandı ve Semerkant'a gidemedi. Erken bir yaşta 62 yaşında vefat etti.⁷ Kıymeti bilinseydi, belki daha nice değerli eserler vücuda getirecekti.

Hapis ve işkenceye uğramış başka bir âlimimiz de Ahmed b. Hanbel'dir. Kendi döneminde önemli tartışma konularından birini teşkil eden halku'l-Kur'an meselesinde, "*Kur'an mahlûk değildir.*" tezini benimsemiştir. Bazı âlimler, önceleri Kur'an'ın mahlûk olmadığını söylemekle beraber işkence ile tehdit edildikleri zaman halifenin zulmüne uğramamak için onun arzusuna uygun cevap verdiler; fakat o, bu görüşü benimsemediğini açıkça belirttikten sonra da kanaatinde ısrar etmiştir. Abbasi Halifesi Me'mün (813-833), hilafetinin son yıllarında Mu'tezile mezhebi ileri gelenlerinin tesiriyle, onu hapse attırdı. Zulümden kurtulmak maksadıyla halifenin görüşünü kabul eder görünmesini tavsiye edenlere gücendi. Abbasi Halifesi Me'mun öldükten sonra da Bağdat'a getirilerek hapsedildi. Yeni halife Mu'tasım (833-842), kardeşinin siyasetini takipte kararlı olduğu için İbn Hanbel'in hapiste tutulmasını devam ettirdi. İbn Hanbel'in kanaatinden vazgeçmediğini görünce işkenceye tabi tutulmasını emretti. Şiddetli kamçı darbeleri altında inlediği halde orucunu dahi bozmadığını görünce, uygun bir ifade kullandığı takdirde serbest bırakılacağını söyledi. İbn Hanbel buna da yanaşmadı. İşkencenin hiçbir tesiri olmadığını gören halife, onu serbest bırakmayı düşündü. Ancak çevresinin etkisi altında kalarak bundan vazgeçti. Tahrik üzerine halife kızgın güneş altında cellatların daha çok kamçulamak suretiyle yaptıkları işkencelere bizzat nezaret etti. Ahmed b. Hanbel, iki yıl dört ay süren bu hapis ve işkence hayatından sonra serbest bırakıldı. Mu'tasım'ın ölümünden sonra halife olan oğlu Vasik döneminde (842-847) halku'l-Kur'an meselesi mekteplerde resmi program içerisine alınarak okutulma yoluna gidilince, bu hareket karşısında galeyana gelip isyan etmeyi düşünen halk, Ahmed b. Hanbel'e başvurdu. Bunun doğru olmadığını ve sabretmek gerektiğini söylemesine rağmen halkla görüşmesi ve hatta halifenin bulunduğu yerde ikamet etmesi yasaklandı. Vasik'in ölümüne kadar evinde göz hapsinde tutuldu. Cuma namazlarına bile gidemedi. Beş yıl boyunca oğulları dışında kimseye hadis rivayet edemedi.⁸

⁷ M. Mustafa el-A'zamî, "Buhari", *DİA*, VI, 369, İst., 1992.

⁸ Kandemir, M. Yaşar, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, II, 76, İst., 1989.

Ünlü Hanefi fıkıhçılarından birisi olan es-Serahsî (ö.483/1090) de, çağdaşları ile tartışmaları bir iz bırakmamış ve günümüze kadar gelmemişse de onun uzun yıllar hapiste kalmasının hükümetin zıddına giden hukuki-siyasi meselelerde sarsılmaz düşüncelerinden başka bir sebebi bulunmadığını söylemek yerinde olacaktır. Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*'de kendisini sultanın hapse attığını ve buna bazı zındıkların sebep olduğunu belirtmektedir. Ancak daha sonraları Özkent Kalesi'nde hapsedilmesinin sebepleri hakkında hiçbir tafsilat verilmemektedir. Gerçekte Batı Karahanlı Devleti'nde dindar fakihlerden bazılarını idam ettirmiş olan hükümetle ulema arasında bir gerginlik gözlenmektedir; bu gerilimin sebeplerinden biri hükümetin haksız vergileri iken bir diğeri Sünni çizginin dışına çıkılması şeklindeki suçlamalardır. Serahsî, siyasi sebeplerle hapsedilmişti. Serahsî'nin çeşitli kitaplarına düştüğü notlar hapsedilme sebebinin bu türden bir suçlama olabileceğini akla getirmektedir. Serahsî, ilimle meşguliyet açısından faydalı olan hapis hayatı on beş yıl kadar devam etmiştir.⁹ Bu süre zarfında kendisinin el-Mebhut isimli eserini hapishanede yazdığı ifade edilir.

İbn Teymiyye'nin de, Niyâzi-î Mısri gibi üslubuna yansıyan sert, mücadeleci ve ısrarcı bir tabiatı vardı. Yanlış olduğuna inandığı görüş ve davranışları şartlar ne olursa olsun tenkit etmekten ve bilfiil müdahalede bulunmaktan çekinmezdi. Bundan dolayı devlet adamlarıyla, geleneksel dini anlayışı savunan çevrelerle çok defa çatışma içinde oldu: müderrislik dışında hiçbir görev almadı. Görüşleri uğruna verdiği tavizsiz mücadele ve katlandığı sıkıntılar dolayısıyla onu takdir eden birçok âlimin yanı sıra acımasız şekilde eleştirenler de vardır. İbn Teymiyye, Kahire'ye varışından kısa bir müddet sonra bazı görüş ve düşüncelerinden dolayı (Allah'ı insan suretinde kabul etmekle (teşbih) suçlanarak) iki kardeşiyle birlikte Kahire Kalesi'nde hapsedilmesine karar verildi. İbn Teymiyye'nin Dımaşk Kalesi'ndeki hapis hayatı da iki yıldan fazla sürmüştür. Ancak pek çok âlim gibi o da, hapiste eser yazmaya devam etmiştir. Talebesi olan İbn Kayyim el-Cevziyye de, çeşitli düşüncelerinden dolayı hapsedilmiştir.¹⁰

Daha nice âlimlerin dik duruşları sebebiyle başlarına gelenler ve çektikleri çileler kaynaklarda çok değişik şekillerde anlatılmaktadır.

IV-MALATYALI NİYÂZ-İ MISRÎ

Niyâzi-i Misri'nin hayatı, Osmanlı Devleti'nin siyasi yönden gerilemeye başladığı bir devrede geçer. O, yedi Osmanlı hükümdarının hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamıştır. Bu Osmanlı padişahlarının saltanat süreleri sırasıyla şöyledir: Sultan Osman II. (1618-1622), Sultan Mustafa I.(ikinci defa olarak, 1622-1623), Sultan Murad IV.(1623-1640), Sultan İbrahim (1640-1648), Sultan Mehmed IV.(1648-1687), Sultan Süleyman II. (1687-1691), Sultan Ahmed II.(1691-1695).

Niyâzi-i Misri'nin 1027/ 1618- 1105/ 1694 yılları arasında yaşadığı bilinmektedir.. Öğrencilik yıllarında kaldığı Mısır'dan dolayı kendisine Mısri denmiştir. Aslında doğma-büyüme Malatyalı olduğu için ona Malatî denmesi daha uygundur. Sadreddin Konevi için de aynı durum söz konusu olup, o da doğma-büyüme Malatyalı olduğundan ona da Sadreddin Malatî denmesi daha uygundur. Niyâzi-i Misri'nin künyesi genellikle eş Şeyh Muhammed Niyâzi-i Misri, el-Halveti bin Ali Çelebi şeklinde bilinir. Müstakimzada, Niyâzi-i Misri'nin künyesini Şeyh Muhammed bin Ali el-Malati (el-Malatyavi) el-Mısri el-Bursevi şeklinde verir. Yine Niyâzi-i Misri, gerek eserlerinde gerekse yazdığı mektuplarında kendisinden "el-Fakir eş Şeyh Muhammed Mısri" şeklinde bahseder.

⁹ Muhammed Hamîdullah, "Serahsi", *DİA*, XXXVI, 544-546, İst., 2009.

¹⁰ Koca, Ferhat, "İbn Teymiyye", *DİA*, XX, 391-393, İst. 1999.

Niyâzî-i Mısırî'nin hayat macerası, 1617 veya 1618'de Malatya'nın bir köyünde başlar. 20 yıl kadar Malatya'da kalır. 1694'de Limni'de vefât eden XVII. yüzyılın coşkun sûfi şairi Niyâzî-i Mısırî el-Malati, 20 yaşlarında iken Malatya'dan ayrılarak Diyarbakır, Mardin, Bağdat ve Kerbelâ'da iki-üç yıl ilim tahsili ve seyahat yaptıktan sonra yaklaşık yirmi üç yaşındayken Mısır'a geçmiş, burada üç yıl, bir yandan Câmiü'l-Ezher'e devam etmiş, öbür yandan bir Kâdirî şeyhine bağlanarak ondan ders almıştır. Orada gördüğü bir rüya, hayatının istikametini değiştirmiştir. Rüyasında gördüğü Şeyh Abdülkadir Geylani, kendisine, aradığı şeyhin bu şehirde olmadığını söyler. Bunun üzerine şeyhinin Kahire'de kalması konusundaki ısrarlarını geri çevirir ve uzun sürecek sefere başlar. Gide gide Elmalî'ya ulaşır ve orada ikamet eden Ümmi Sinan'ın hizmetine girer. Artık o, kalbinin şifasını bulmuştur. Niyâzî-i Mısırî, 1057/ 1647 yılında yaklaşık yirmi dokuz-otuz yaşlarında iken şeyhine kavuşup, ona intisap etmiştir. Aradığı şeyhi Elmalî Umme Sinan'ı bulan Niyâzî-i Mısırî, 1066/ 1656 yılına kadar aralıksız dokuz sene şeyhine hizmet eder. Şeyhinden izin ve icazeti aldıktan sonra önce Uşak'a daha sonra da Kütahya'ya gider. Niyâzî-i Mısırî, 1072/ 1661-62 yılının başında, kendisini sevenlerden bir-iki kişiyle birlikte Bursa'ya yerleşir. O dönemde Padişah ve etrafındakiler, eskiden beri süregelen Kadızadeli Sivasi mücadelesi konusunda sert tavırlar takınmaya başlamışlardı. Özellikle, vaizler sınıfı tarafından padişaha oldukça yakın olan Vani Mehmed Efendi'nin (ö.1096/1685) tahrikleriyle halvetilere karşı aldıkları kararlar, hissedilir ölçüde sertleşmeye başlamıştı. İşte Niyâzî-i Mısırî, kendi ifadesine göre, Kadızadeli zihniyetinden ilk uyarıyı Bursa'da almıştı.¹¹

Hayatının büyük bir bölümünü geçireceği Bursa'ya geldiğinde 44 yaşındadır. Bursa'daki irşad faaliyetleri kıvamına varmak üzeredir ki, devrin Veziriazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa tarafından Edirne'ye davet edilir. IV. Mehmed dönemi tam da tasavvuf müntesipleriyle "vaizler" in çatışmasının zirveye çıktığı yıllardır. Osmanlı tarihinde belki de ilk defa, tasavvuf aleyhtarı bir akım devlet nezdinde itibar kazanmıştır. Kadızadeliler bir yolunu bulup iktidar mekanizmasına sızmışlar ve kısa zamanda nüfuz kazanmışlardır. IV. Mehmed iktidar dizginlerini eline geçirdiğinde bir bakıma etrafını bu Selefî akım mensuplarıncı çevrili bulmuştur. Tarihçi Naima ilginç bir şekilde bu nüfuzun sebebini, Kadızadelilerin dünya malına hırs göstermeyip kanaatle geçinen, mal peyda etmek maksadıyla hile ve dalavere nedir bilmemelerine yorar.¹²

Osmanlı devletinin artık gerileme devrine girdiği ve kurumların bozulmaya başladığı bir devirde sürgünlerle çalkantılı bir hayat süren Niyâzî-i Mısırî, başta padişahlar olmak üzere idarecilerle pek de iyi ilişkiler içinde olmamıştır. Bunun bir sebebi, belki de imparatorluğun güçlü olduğu dönemlerde, geçen yüzyıllardaki ulema ve meşayih gösterilen hürmetin, bu devirde Kadızâde-Sivâsîzâde çekişmesi yüzünden azalması, ulema ve meşayihin devlet işlerine karışarak nüfuz kazanma yarışına girdikleri zannı olabilir. Özellikle vaizler ve Kadızâdelilerin devlette etkin bir konuma gelmeleri ehl-i tarikata çeşitli baskılar ve yasaklar şeklinde olmuştur. Hele 18 yıl süren ve "yaşağ-ı bed" diye tarih düşürülen (1077/1666) semâ ve devranın yasaklanması ehl-i tasavvufu çok rahatsız etmişti. Niyâzî'nin hatıralarına göre Uşak, Kütahya ve Bursa'da bulunduğu yıllarda şairimiz bu baskıları bizzat ve derinden yaşamış, 10-15 kişiyle tekkede nöbet bekleyip evden dışarı çıkamamış, tekkeyi yıkıp mektep medrese yapalım gibi teklifler ve ölüm tehditleriyle çeşitli baskılar görmüştür. Yasağa şiddetle karşı

¹¹ Niyâzî-i Mısırî'nin hayatı, eserleri, düşünceleri ve şiirleri için bkz. Erdoğan, Kenan, *Niyâzî-i Mısırî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara 1998, s. 66; Aşkar Mustafa, *Niyâzî-i Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1998, s. 72-73; Doğramacı, Baha, *Niyâzî-i Mısırî: Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s.89-90; Kavruk, Hasan, *Niyâzî-i Mısırî, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Türkçe Şiirleri*, Malatya 2004; Aşkar Mustafa, "Niyâzî-i Mısırî", *DİA*, 2007, XXXIII, 166-169.

¹² Bk., Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, I. Kısım, 5. baskı Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 359; Armağan, Mustafa, "Bursa'da İki Rakip Sürgün: Niyazi-i Mısri ve Vani Mehmed Efendi", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, 2003, II, 260-261

çıkan Niyâzî'nin idare aleyhinde cifirle karışık bazı sözler söylemesi üzerine önce Rodos'a, yine aynı tutum ve davranışları sürdürmesi sonucunda da bilâhère Limni'ye sürüldüğü bilinmektedir. Limni'ye ikinci sürgünü ise tıpkı Tebriz seferine katılan Hüdâyî, Eğri seferine katılan Şemseddîn-i Sivasî gibi savaşa katılmak isteği üzerinedir. Niyâzî menâkıpnâmeleri ve bazı tarihler, onun önce ordunun maneviyâtını yükseltmek için savaşa davet edildiği ancak daha sonra bundan vazgeçilerek çevresinde kalabalıklar toplanan bazı şeyhlerin devlete gâile olabileceği ihtimaline binâen hatt-ı hümayunla yerinde oturmalarının istendiği ancak Niyâzî'nin bunu dinlemeyerek idare aleyhinde bazı ağır sözler söylediği ve bunun üzerine tekrar sürüldüğünü çok ayrıntılı biçimde anlatmışlardır. Onun Osmanlı aleyhindeki bu ağır sözleri, cehrî zikir yasağından olduğu kadar, ailesinden ve çoluk çocuğundan, çevresinden ayıran ve süren, bir anlamda ona hayatı zindan eden bu hoşgörüsüz davranıştan kaynaklanabilirse de, diğer yandan Haseneyn'in risaleti gibi iddiaları, Limni'de bulunduğu yıllardaki mahallî idaredeki hemen herkesin ona karşı sert tutum ve davranışları, Rodos'ta beraber sürgün kaldıkları Kırım Hanlarından Selim Giray'ın ise kendisine saygılı ve mükrim tutumundan da kaynaklanabilir. Yani "hamziyye" diye nitelediği Vâni Mehmed Efendi ve çevresindeki idareyi etkisi altına alan Osmanlı idarecileri ona iyi davranmaz ve cehrî zikir yasağı gibi yasaklar getirirken, aynı sürgün kaderini paylaşan Kırım Hanı Selim Giray, ona izzet ve ikram etmiş, sahip çıkmıştır.¹³

Cehr-i zikrin ve deveranın yasak olduğu bir dönemde Niyazi-i Mısri'nin Ayasofya Camii'nde bir cuma günü vaaz edeceği duyulmuş, dönemin âlimleri, devlet adamları ve Sultan IV. Mehmed (ö.1098/1687)'in de huzurunda zikir ve deveran hakkında çok tesirli bir konuşma yapmıştır. Bu vaazında Niyazi-i Mısri, zikrin faziletlerinden, tarikat mensuplarının din ve millete yaptığı hizmetlerden, tekkelerin birer ilim ve irfan merkezi olduğundan ve yetiştirdiği büyük şahsiyetlerden bahsederek, zikir ve deveranın yasak olmasının mahzurlarından bahseder. Bunun üzerine vaazı dinlemekte olan Padişah ikna olur ve Niyâzî-i Misrî, daha kürsüden inmeden, zikir ve deveranın serbest edildiğine dair emir hemen oracıkta kendisine iletilir. Böylece Osmanlı topraklarında zikir ve deveran serbest bırakılmış ve tarikat erkânına uygulanmakta olan baskılar kalkmış olur. O dönemde ortaya çıkan bütün bu hadiseler ve Niyâzî-i Misrî'nin bu olaylardaki oynadığı aktif rol, onun döneminde ne kadar etkili bir şahsiyet olduğunu göstermesi açısından bir hayli önemlidir. Gerek halk arasında, gerekse devlet erkânı tarafından iyice tanınıp meşhur olmaya başlamıştır.¹⁴

Vaizler, vaizlik yoluyla sarayda pek çok yandaş edinmişler ve bazı tekkelere baskın düzenlemeye başlamışlardır. Bid'atlara savaş açmışlar, sema etmenin, sesli zikir meclislerinin ve camilere birden fazla minare yapmanın caiz olmadığına inanmışlardır. İşte bu ortamın yarattığı gerilim, Niyâzî-i Misrî ile Vani Mehmed Efendi'nin yollarını kesiştirecek ve hayatlarının bundan sonraki kısımlarının gidişatını tayin edecektir. Niyâzî-i Misrî, cifr ilmiyle uğraşmış ve böylece gelecekteki olaylara dair bazı görüşler ileri sürmüştür. Ayrıca Vahdet-i Vücutçu görüşleri sebebiyle sık sık tenkidlere maruz kaldığı biliniyor. Bu görüşleri ve sert çıkışları yüzünden Padişah'ın Hocası (Şeyhi) olan Vani Mehmed Efendi'nin gayretleriyle Rodos adasına sürgün edilir. Bundan sonra sürgün cezaları peş peşe gelecektir. Rodos'tan Bursa'ya döner ama ardından Limni'ye sürgüne gönderilir. 1088/ 1677 yılında söylediği aşırı sözlerden ve devlet adamlarını açıkça tenkit etmekten dolayı, Limni'ye sürgün edilmiştir. Affedilmiş olduğu halde bu adada kalmaya devam eden Mısri'den, Osmanlı Devleti tarafından yeniden bir emirle Anadolu'ya dönmesi istenir. Bu defa onun gelmesini, Köprülüzade

¹³ Erdoğan, Kenan, Aziz Mahmud Hüdâyî ve Niyâzî-i Misrî Arasındaki İlişkiler (İki Sûfi Şâir Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi), *Üsküdar Sempozyumu* I: 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler, 2004, cilt: II, s. 288; Aşkar, "Niyazi-i Mısri", *DİA*, XXXIII, 167.

¹⁴ Bkz. Erdoğan, a.g.e. s. 76-77; Aşkar, a.g.e. s.104-106; Aşkar, "Niyâzî-i Misrî", *DİA*, 2007, XXXIII, 167.

Mustafa Paşa ister. Bu emir ve istek üzerine, Limni'den ayrılan Niyazi-i Mısri 1103/ 1692 yılında Bursa'ya gelir. Bursa'ya son defa döndüğünde 74 yaşında bir pir-i fanidir artık. Sadece iki yıl kaldığı son Bursa günlerinden sonra bu defa açılan Nemçe (II. Viyana) seferine muhalefet etmesi yüzünden Limni'ye tekrar sürgüne gönderilir. Orada 78 yaşında vefat eder (1694)¹⁵

V- NİYÂZÎ-İ MISRÎ'NİN KİŞİLİK VE KARAKTERİ

Niyâzî-i Mısri'nin yaşadığı dönemde sergilediği dik duruşu ve bu duruşun beslendiği kaynaklar ve nedenler üzerinde durmakta fayda vardır. Öncelikle Niyâzî-i Mısri'nin dik duruşunu anlamak için onun kişilik ve karakterini iyi bir şekilde analiz etmek ve anlamak gerekir. Bazı âlimlerde olduğu gibi onun sert bir mizaca sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu mizacın neticesinde üslubu da bir o kadar sert ve keskin olduğunu müşahede etmekteyiz. Hakkı her şeyin üstünde tutmayı kendinde şiar edinmişti. Ona göre hakkın hatırı her şeyden üstündü. Bu açıdan onu Mehmet Akif'e benzetebiliriz. Yüksek karakterinin tüm özelliklerine sahip olan İstiklâl Şairi'nin çileli hayatının şartları ne olursa olsun -bu şartlar nicelerini eğilmeye, bükülmeye, yolunu değiştirmeye zorlasa da- o doğru bildiği yoldan, haktan ayrılmamıştı: "Hâlık'ın nâ-mütenâhi adı var, en başı: Hak. Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak." "Adam aldırma da geç git diyemem, aldırırım; Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırıyorum." "Yumuşak başlı isem kim demiş uysal koyunum? / Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boynum." ifadelerini kullanmıştır. Başka bir yerde de "Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek / Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek!"

Niyâzî-i Mısri, yaşadığı dönemde yeterince anlayamamış, düşüncelerinden ve söylemlerinden dolayı çile çekmiş, sık sık sürgün hayatı yaşamış çok önemli bir İslam mutasavvıfıdır. Devrin Osmanlı Sultanlarına karşı dik bir duruş sergilemiştir. Ümmi Sinan'ın ölümünden sonra Bursa iline gelip yerleşen Niyâzî-i Mısri, dergâhını kurup irşada başlar ve otoriteye karşı bazı konularda muhalefet eder. Niyâzî-i Mısri'nin düşünce boyutuna baktığımızda, onun bütün insanlara karşı derin bir teveccüh, derin bir muhabbet ve sevgi ile bakmakta olduğunu görürüz. Çağının bütün haksızlıklarına, yanlışlarına, adaletsizliklerine, dirayetsizliklerine direnen, eserleriyle ve aksiyoner duruşuyla bunlara meydan okuyan Niyâzî-i Mısri, bu özellikleriyle dikkat çekmektedir.¹⁶ O, aynı zamanda mücahid bir kişiliğe sahiptir. Savaşa çağrı yapıldığı zaman müritleriyle birlikte hiç düşünmeden hemen katılma kararları almıştır.

Hayatından anlaşılacağı üzere Niyâzî-i Mısri'nin, kendisini ilmi ve manevi açıdan geliştirmek için sürekli bir arayış içinde olan ve bu uğurda diyar diyar dolaşmaktan erinmeyen bir zattır. O, doğru bildiği şeyleri kimseden çekinmeden söyleyen cesur bir düşünür, siyasi hasımlarına karşı yılmadan amansız mücadeleler veren ve onları çok sert bir dille eleştiren, hatta onlara ağır ifadeler kullanmakta geri kalmayan gözü kara bir muhaliftir. Öyle ki hatıratında onun bu söylemlerini müşahede etmek mümkündür. Niyâzî-i Mısri'nin hem etkileyici karizmatik kişiliğiyle, hem de telif ettiği eserleriyle XVII. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında önemli yeri olan sıra dışı bir sufi, mütefekkir ve şairdir. Hayatından anlaşılacağı kadarıyla Mısri, mala-mülke, makam mevkiye tamah etmeyen, eğilip bükülmeyen, son derece sade bir hayat yaşayan mütevazı bir derviş; doğru bildiği şeyleri padişah dâhil kimseden korkmadan söyleyebilen hatta gerektiğinde padişah ve vezirlerin isimlerini vererek onlara

¹⁵ Bkz., Ateş Süleyman, "Niyazi-i Mısri (1618-1694)'nin hayatı ve eserleri", -İrfan Sofraları, Notlarla çeviren: Süleyman Ateş, Ankara 1971, s. 2-4; Kara, Mustafa, Bursa' da Tarikatlar ve Tekkeler, II, Bursa 1993, Uludağ Yayınları, s. 178- 183; Armağan, Mustafa, Bursa'da İki Rakip Sürgün: Niyazi-i Mısri ve Vani Mehmed Efendi, Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü , 2003, II, 261-262.

¹⁶ Niyâz-i Mısri, İrfan Sofraları, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neş, İstanbul, ts., s. 47.

çok ağır eleştiriler yöneltebilen cesur bir entelektüeldir. Hz. Hasan ve Hüseyin'in peygamber olduklarını iddia eden ve de anlaşılması güç bir sofi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple onun hem batını nitelikli eserleri, hem de seyahatler, sürgünler ve devlet adamlarıyla mücadeleler ile dolu bir hayatı söz konusudur.¹⁷ Eğer o, mutasavvıf olmasaydı acaba nasıl bir kişiliğe sahip olurdu diye insan düşünmeden geçemiyor.

VI- NİYÂZÎ-İ MİSRÎ'NİN DİK DURUŞU

İlim ve fikir adamlarının bazıları, sadece yaşadıkları bölgeyi, bazıları da bütün bir dünyayı etkilerler. Asırlar geçmesine rağmen onların etkileri dünyanın her yerinde sürmektedir. Mevlânâ'nın ölümünden 800 yıl geçmesine rağmen hala gayr-i Müslimler dahi onun Mesnevisini okumakta ve görüşlerini tetkik etmektedir. Osmanlı ülkesinde XVII. yüzyılın dik duruşlu mutasavvıfı olan Niyâzî-i Mısri de, bu tür insanlardan birisidir. İlim ve fikir adamlarının tarih boyunca unutulmayan bazı vasıfları, yönleri veya en belirgin özellikleri vardır. Bu vasıfları üzerinde çokça durmak gerekir. Her âlimin veya fikir adamının bizi en çok etkileyen bir yönü vardır. Niyâzî-i Mısri, çok yönlü bir kişiliğe sahip olmasına rağmen, yaşadığı hayatta dik duruşlu olması, eğilmeyen, bükülmeyen, bildiği doğruları söyleyen, bedeli hapis de olsa, sürgün de olsa, ölüm de olsa bildikleri uğruna sonuna kadar direnen yönüyle öne çıkmaktadır.. Devletin içinde yapılan yanlışları, padişah bile olsa eleştirmekten çekinmemiş ve eserlerinde bunları dile getirmiş, lafını esirgememiştir. Günümüz ilim ve fikir adamlarının onun bu yönünü çok iyi bir şekilde tahlil etmeleri ve onu bu noktada örnek almaları gerekir. O, şahsiyetli ve dik duruşlu olmayı karakter haline getirmiş, sağlam bir ahlaka sahiptir.

Malatya'da iken tasavvufa ilgi duyan Niyazi, genç yaşta-Nakşibendi olan babası, ondan kendi şeyhine intisap etmesini istemesine rağmen- Malatyalı Halveti şeyhi Hüseyin Efendi'ye' intisap etmiştir. Bu durumu kendisi şöyle anlatıyor: Ben, doğum yerim olan Malatya'da ilk ilim talebinde bulunduğum sırada, kalbimde tarikat-i sufiyeyi bilmek arzusu vardı. Önce onların meclislerine muhalif idim, gitmezdim. Fakat sohbetlerin bereketiyle günden güne şevkim arttı. Nihayet, Halveti şeyhlerinden birine beyat ettim. Babam, beni ona gitmekten men ediyor ve kendi şeyhine götürmek istiyordu. O zat, Nakşibendiyye'dendi ve bana göre kâmil değildi.¹⁸ Burada görüyoruz ki, o, içine sindiremediği, kabullenemediği bir hususu babası da olsa kendi tercihini kullanıyor. Bu, başkalarının hatırı için kabul edilebilecek bir husus değildir.

Sultan ve çok mevki erbabı Mısri'yi geçim sıkıntısıyla tazyik edip Vâni'ye tâbi etmek istiyorlardı. Hâlbuki Mısri, açlık ve susuzluktan ölse dahi ona tabi olmayacağını belirtmişti.¹⁹ Niyazi-i Mısri'nin şahıslara yönelik eleştirilerinde ise başlıca muhatabı Vâni Mehmed Efendi'dir. Onun Vani Efendi'yi muhatap alması da aslında idarecilere olan tepkisinin bir uzantısı niteliğindedir.

Unutmamak gerekir ki, o, bir muvahhidir, fakat onun tevhîd ehli oluşu, adaletsizliklere boyun eğmesi anlamına da gelmez. Dışı şeriatle, içi hakikatle dopdolu olan Niyâzî-i Mısri'nin kalemi de, va'zı da kılıç gibidir. Bu heybet ve azamet ona Esmâ-i İlâhiyye'deki hünerinden gelmektedir. Nitekim bir vazında galeyâna gelerek: "Bize Şeyh'imizden 'Korkma, söyle!' buyruldu, biz kimseden korkmaz, Hakk'ı nerede olursa olsun, söyleriz." demiştir. Niyâzî-i Mısri, vahdet sınırlarını çekinmeden açtığı için

¹⁷ Ay, Mahmut, "Niyâzî-i Mısri'nin Kur'an ve Tefsir Anlayışı", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları -II-*, 2013, s.189, 225.

¹⁸ Niyâzî-i Mısri, *İrfan Sofraları*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neş, İstanbul ts., s. 47.

¹⁹ Niyazi-i Mısri, *İrfan Sofraları*, Notlarla çeviren: Süleyman Ateş, Ankara 1971, s. 170.

halk va'z meclislerine aşırı rağbet eder, bulunduğu câmiyi doldururdu.²⁰ Hak sözü söylemesi gerektiğinde Padişah ve devlet erkânında bile çekinmemesi ve gerçekleri saptırmadan dosdoğru söylerdi.

Osmanlılar dönemi tasavvuf tarihinde kendine özgü tavır ve söylemleriyle dikkatleri çeken mutasavvıflardan biri olan Niyâzî-i Mısırî, bütün bu yaşananlara kayıtsız kalamayacak düzeyde duyarlı ve aynı zamanda bunlara en üst perdeden tepki verebilecek derecede de cesur bir kişiliğe sahiptir. Onun bu cesaretinin ardında güçlü zekâsı ile manevi anlamda sahip olduğuna inandığı yüksek makamın kendisine verdiği özgüven vardır. Bu cümleden olmak üzere Niyâzî-i Mısırî'nin ilgili meseleler bağlamındaki tepkisini devlete ve şahıslara karşı olmak üzere iki grupta toparlamak mümkündür.²¹

VII-SÜRGÜNE GÖNDERİLİŞ SEBEPLERİ VE BU KONUDAKİ DEĞERLENDİRMELER

Mustafa Tatçı, Niyâzî-i Mısırî üzerinde çok yönlü çalışmış bir kişi olarak onun sürgünlerini şöyle değerlendirir: Niyâzî-i Mısırî, ne yazık ki sürgünde yaşamış bir velîdir. Dönemin siyâsî ve bazı sığ düşünceli yetkilileri sürgüne gönderdiği bu büyük gönül ve aşk adamının kıymetini bilememiştir. Hz. Pîr, bazı ledünnî düşüncelerini açığa çıkardığı ve siyâsîleri eleştirdiği için bir defa Rodos'a ve iki defa da Limni'ye olmak üzere üç kez sürgüne gönderilmiş, hayatının 16 senesini Kalebend olarak zindânlarda veya gözaltında yaşayarak geçirmiştir. Bu sürgünlerin bazı sebepleri olmakla birlikte mantıklı bir izâhı yoktur. Hazret-i Mısırî'nin sürgüne gönderilmesine sebep olan hâdiselerden biri semâ (devrân) ve cehrî zikir aleyhinde fetvâ veren şeyhülislâma karşı çıkması, ikincisi de Ehl-i Beyt'e, özellikle de Hasaneyn'e olan muhabbeti sonucunda onlara risâlet atfetmesidir. Üçüncü bir sebep de şudur: II. Ahmed ve Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın hükûmette olduğu 1693 senesinde Avusturya üzerine sefere karar verilmiş ve pâdişâh Mısırî'yi de gazâyâ davet etmiştir. O da, "Fî sebîlillâh gazâ ve cihâda memûr olduk." diye gazâyâ niyetlenerek davete icâbet etmiş, Edirne'ye gelip Selimiye'de va'z etmiştir. Mısırî'nin va'z esnâsındaki hükûmetin uygulamalarındaki bazı adaletsizlikleri tenkit etmesinden rahatsız olan siyasiler, Mısırî hurûca kalkışacak endişesiyle sunî bir yaygara koparıp, ihtiyar halinde onu ayağına bukağı vurdurarak, âdî bir suçlu gibi Limni'ye sürdürmüşlerdir. Niyâzî-i Mısırî, Rusya seferine katılması için IV. Mehmed tarafından Edirne'ye davet edilir. Üç yüz kadar müridiyle bu sefere icabet eden Mısırî, 1674 senesinin Eylül ayında Edirne'de Ulu Câmi'de va'z kürsüsüne çıkıp dînî ve şer'î hükümlerin yanında siyâsete de girip hükûmetin bazı icrâatını tenkit etmiş, yine istikbâlde vukûa gelebilecek bazı hallerden bahsederek devlet ricâlinin dikkatini çekmişti. Bunun üzerine Köprülüzâde'nin emriyle 14 Eylül 1674'te Rodos Kalesi'ne sürülüp orada bulunan bir kuyuya hapsedilmişse de görevli olarak gönderilen memurların korkması üzerine kuyudan derhâl çıkarılmış ve kendisine bir oda verilmiştir.²²

Niyâzî-i Mısırî tekrar Bursa'ya döndüğünde günlerini yine halvette zikrullah ile geçirir, dervîşânın eğitimiyle uğraşır. Bir müddet sonra da Limni'ye sürgün edilir. Bu sürgünün zâhirî sebepleri mâlûmdur: Ulu Câmi'de va'z sırasında cezbeyle hakîkate ait bazı sözler söylemesi, asrın umerâ ve ulemâsına dokunacak şekilde konuşması, bir risâlesinde Hasaneyn'e risâlet atfetmesi, dervîşlerinin

²⁰ Tatçı, Mustafa, "Limni'de Sürgün Bir Velî: Niyâzî-i Mısırî", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, Bildiriler*, 2014, I, 205.

²¹ Çift, Salih, "Dönemin Aktüel Meseleleri Ekseninde Vani Mehmed Efendi-Niyazi-i Mısri İhtilafı", *Ulusal Vani Mehmed Efendi Sempozyumu*, 07-08 Kasım 2009, Kestel-Bursa -Bildiriler-, 2011, s. 63

²² Tatçı, Mustafa, "Limni'de Sürgün Bir Velî: Niyâzî-i Mısırî", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması* (26-28 Mayıs 2014) *Bildiriler*, 2014, cilt: I, 202, 204

çoğalmasa gibi şeylerdir bunlar. Niyâz-î Mısri de insanlığın hakikatle temâsında önemli bir merhale olmuş, bunun karşılığında da sürgün edilmiştir. Tıpkı Hallâç gibi, Nesîmî gibi, İbn Arabî gibi başına gelenlerin sebebi, hakikati nassa açmada ısrar etmesidir. Esâsen bu da bir cümbüş-i ilâhîdir: Her şey kendinden kendine olup bitmektedir.²³

Mustafa Aşkar da, onun sürgünlere gönderilmesiyle ilgili şu yorumu yapar: Mısri, Afyon, Kutahya, Çal gibi şehirlerde yaptığı kısa irşat faaliyetlerinin akabinde, doğum yeri ve çocukluğunun geçtiği Malatya'dan sonra ikinci vatan edineceği Bursa'ya yerleşmiştir. İşte Mısri, aktif faaliyetlerine burada başlamış ve topluma olgun insanlar yetiştirmek amacıyla dergahını kurmuştur Mısri'nin Bursa'daki bu faaliyetleri genellikle tarikat bazında olmuştur. Burada dönemin bürokrat ve ilim adamlarının dikkatini çekmiş, döneminin en meşhur ve etkili mutasavvıfları arasına girmiştir. Ancak Mısri, gerek kişiliğinden kaynaklanan bir takım sebeplerle, gerekse dönemin siyasi şartlarından rahatsız olarak siyasi anlamda bir takım faaliyetlere girişmiştir Bu arada, tasavvuf ve tarikatın amacı dışına çıkarak devleti düzeltme faaliyetine girişince, tabi olarak devlet idarecileri tarafından uzun yıllar sürgün edilmek suretiyle, tepki toplamış ve cezalandırılmıştır.²⁴

Osmanlı padişahı II.Ahmet başlangıçta Mısri'ye çok saygı ve hürmet göstermiştir. Ancak sarayı çevreleyen dalkavuk ve kötü niyetli idareciler Mısri hakkında yalan ve yanlış birtakım bilgiler vermişler. Padişahı dahi yanıltarak sürgün fermanlarının çıkartılmasına sebep olmuşlardır.²⁵ Dolayısıyla sürgünleri arasında bu tür nedenlerin olması da dikkat çekicidir.

Niyâzî-i Mısri'ye hak etmediği 18 yıllık sürgün yaşamı süresinde onun psikolojik durumunun bozulduğu ile ilgili durumu tesbit etmek çok zor bir iştir. Ancak çektiği çile ve sıkıntılar ve sürekli yer değişikliği, sürgünler tabii olarak haleti ruhiyesinin de değişiklik arz edeceğini söylemek mümkündür. Mustafa Aşkar da bu durumu belirtir. Yerleşik bir hayat sürememesi ve aile hayatını düzenli bir şekilde devam ettirememesinden normal insan için de olumsuz etki yapmaktadır.

VIII-HAKKINDA SÖYLENENLER/YAPILAN YORUMLAR

Niyâzî-i Mısri hakkında çok yorumlar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar, "Ah bu XVII. asır, evliyasıyla, ulemasıyla, vezir vüzerasıyla, eşkiyası ile nasıl birbirine benzer" der ya, geçekten de içerisine girildiğinde ne büyük karakter düğümlere rastlanır onda! Kadızadeliler ile Sivasiler arasında cereyan eden meşhur tartışma bunlardan sadece birisidir. On yedinci yüzyıldan iki isim, Niyâzî-i Mısri ile Vani Mehmed Efendi, bu girift yüzyılın Osmanlı hayatına olduğu kadar Bursa'nın hayatına düşürdüğü renkli ruhlardır. Çatışmalar; çatışmaktan hoşlanırlar. Serttir ikisi de kendi yolunda.²⁶

Niyâzî-i Mısri, İbn Arabî, Mevlânâ ve Yûnus Emre düşüncesinin XVII. asırdaki takipçilerindendir. O, bu üç büyük zatın düşüncelerinin harmanlandığı mükemmel bir terkiptir. Önce şunu belirtelim ki, Niyâzî-i Mısri, hiçbir sapkın fikrin peşinde koşturana ve bazılarının zannettiği gibi psikolojik sorunları olan çizgi dışı düşüncelerin sahibi bir zat değildir. İşin içinde olanların yakinen

²³ Tatçı, I, 206.

²⁴ Aşkar, Mustafa, "Tarikat - Devlet İlişkisi, Kadızâdeli ve Meşâyih Tartışmaları Açısından Niyâzî-i Mısri ve Döneme Etkileri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 1999, I, sayı: 1, s. 79.

²⁵ Karataş Yunus, *Osmanlı'da siyasal bir ceza aracı olarak sürgün: Niyâzî-i Mısri örneği*, Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Malatya, 2013, s.71-78

²⁶ Armağan, Mustafa, "Bursa'da İki Rakip Sürgün: Niyâzî-i Mısri ve Vani Mehmed Efendi", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, 2003, II, 260.

bildiği gibi tasavvuf yolcularının halleriyle hâllenmeden onu anlamak mümkün değildir.²⁷ O, Osmanlı Döneminde iki önemli fikir akımının en önemli temsilcisidir. Bu fikir akımlarından birincisi “Vahdeti-i Vücûd” anlayışıdır. Bu fikir akımının asıl temellerini İbnü'l Arabî atmıştır. Sadreddin Konevi ise bu düşünce akımının konu, ilke ve sistematığını açıklayarak metafiziksel bir doktrin haline getirilmiştir. Vahted-i Vücûd anlayışına karşı olanlar Niyâzî-i Mısri'ye de karşı çıkmışlar ve aleyhinde çok ağır propaganda yapmışlardır

Hakkında yapılan şöyle bir yorum da vardır: Birçok yönüyle Şeyh Bedreddin'i övdüğü görülmektedir. Ayrıca Niyâzî vahdet-i vücûd düşüncesini çok serbest ve coşkulu, cezbeli bir şekilde dile getirmiş, belki idareye olan muhalefeti belki de ehl-i beyte aşırı muhabbeti yüzünden Haseneyn Risâlesi'yle şiaya yaklaşmış ve şimşekleri üzerine çekmiş, diğer din mensuplarına hoşgörülü davranması da çeşitli iddialara yol açmıştır. Menkıbelerine göre, onun müritleri arasında Bektâşî ve Mevlevîler, zikirlerine katılanlar arasında ise Hristiyan zimmîler bile vardır. Yûnus'un ise en büyük takipçisi ve temsilcisi sayılmaktadır. Ancak yer yer “şeriat” redifli şiirinde olduğu gibi hacdan, Ramazandan, ibadetlerden bahseden bazı şiirlerinde olduğu gibi zühdî-ahlâkî çizgisiyle yahut ilâhî aşktan bahseden şiirleriyle Hüdâyî ile büyük bir benzerlik de arz eder. Elbette ki, benzer pek çok yönleri olacaktır. İkisi de İslâm tasavvufunu eserlerinde anlatmaktadırlar.²⁸

Özellikle Mecmua adlı hatıratında dine aykırı pek çok söylemi vardır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in peygamber olduklarına inanması ve onların peygamberliklerine inanmayanların imanının geçersiz olduğunu iddia etmesidir. Abdülkâki Gölpinarlı'ya göre, bu kadar aşırı iddialarına rağmen onun şeriat kılıcından başını kurtarmış olması ve eceliyle ölmesi, âlimlerin onun fikirlerindeki dengesizliğin ruh halindeki sağlıksızlıktan kaynaklandığına, bu nedenle onun mecnun olduğuna ve dolayısıyla kendisinden teklifin sakıt olduğuna inanmaları sebebiyledir.²⁹ Gölpinarlı'nın bu yorumları tartışma götürülecek görüşler olarak telakki etmek gerekir.

Vassaf Bey'in Gazzîzâde'nin Vâkiât adlı eserinde naklettiği bir rivayete göre, bir gün bir sufi Şeyhülislam gelerek “Hz.Hüseyin'e peygamber diyenin cezası nedir ?” diye sormuş, o da Mısri'den gayrı kim bunu söylese katlolunur, ancak o söylemişse bir hikmeti vardır, biz sizlere dil uzatmaya kadir değiliz.” diye cevap vermiştir. Bu örnek de gösteriyor ki bu konuda o dönemin Şeyhülislamının dahi ne kadar Mısri'nin fikirlerine güven duyduğunun açık bir delilidir.

Süleyman Ateş, Peygamber torunları Hasan ile Hüseyin'in peygamber olduklarını ileri süren ünlü Şâir Niyâzî-i Mısri'nin bu konudaki delilinin de cifr hesabına dayandığını, buna muarız gördüğü delilleri ise tevil ettiğini söyledikten sonra Mısri hakkında “kendisinin Allah dostu olduğuna kaniyiz. Ebced hesabıyla Allah kelamının bir münasebeti yoktur.” der.

SONUÇ

Niyâzî-i Mısri'nin başına gelen olumsuzluklar, sürgünler ve verilen cezalar hep onun dik duruşluluğundan kaynaklanmaktadır. Eğer o, yaşadığı dönemin olaylarıyla yakından ilgilenmeseydi, olumsuz olaylar karşısında ses çıkarmasaydı, bazı kişileri tenkid etmeseydi, tabir caizse suya-sabuna dokunmasaydı başına bu kötü durumlar gelmez ve güllük-gülistanlık bir şekilde yaşayıp giderdi, çünkü o ilmiyle irfanıyla, ahlak ve kişiliğiyle insanlar ve toplum üzerinde hatta idareciler üzerinde

²⁷ Tatçı, I, 201.

²⁸ Erdoğan, Kenan, “Aziz Mahmud Hüdâyî ve Niyâzî-i Mısri Arasındaki İlişkiler (İki Süfi Şâir Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi)”, *Üsküdar Sempozyumu I*: 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler, 2004, II, 289.

²⁹ Bkz. Abdülkâki Gölpinarlı, “Niyazi Mısri”, *Şarkiyat Mecmuası*, 1972, VII, 222.

çok etkili bir şahsiyettir. Çok önemli mevkilere, makamlara getirilebilirdi. Ancak o bu yolu tercih etmemiş çileli bir hayat yaşamak zorunda da kalsa eğilmemiş, bükülmemiş, yalalaklık yapmamış ve her şeyden önce yaşadığı ortama karşı sessiz kalmamıştır. Bildiği doğruları ve gerçekleri haykırmaktan çekinmemiştir. Günümüzde önemli mevkide olan veya akademisyen konumunda olan öğretici kesimlerini Mısri'nin bu yönüyle karşılaştırsak ortaya ne çıkar? Günümüz eğitim ve öğretiminde bu karakterde insanlar yetiştirme konusunda eğitimcilerimiz ne kadar hassasiyet gösteriyorlar acaba? İşin bu yönünü de düşünmemiz ve buna göre bir eğitim-öğretim politikalarının belirlenmesi gerekir. Karakter, kişilik ve ahlak eğitimine önem verilmeyen bir eğitim-öğretim faaliyetinden milli ve manevi açıdan bir sonuç almak mümkün değildir. Yüksek ahlaklı, karakter ve kişilik sahibi insanlar yetiştirmek önceliğimiz olmalıdır. Kısaca dik duruşlu bir nesil inşa etmek istiyorsak öncelikle dindar bir nesil yetiştirmek şarttır.

1966 yılında İslami faaliyetleri ve kitapları yüzünden idam edilen Seyyid Kutub'a, "Şimdiye kadarki söz ve hareketlerinde yanıldığını beyan ederek, Cumhurbaşkanı Cemal Abdü'n-Nasir'dan özür dilediğin takdirde idam hükmü bozulacak ve serbest kalacaksın." teklifinde bulundular. Seyyid Kutub'un cevabı dik duruşlu, gayet açık ve tavizsizdi. "Eğer idamı hak etmiş olarak hakkın emri ile ipe çekiliyorsam buna itiraz etmek haksızlıktır. Eğer batılın zulmüne kurban gidiyorsam batıldan merhamet dileyecek kadar alçalamam!" diyerek şehit olma pahasına bu teklifi reddetmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulkaki Gölpınarlı, "Niyazi Mısri", *Şarkiyat Mecmuası*, 1972, VII, 222.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İst., 1982.
- Armağan, Mustafa, "Bursa'da İki Rakip Sürgün: Niyazi-i Mısri ve Vani Mehmed Efendi", *Bursa'da Düünden Buğüne Tasavvuf Kültürü*, 2003, cilt: II, 260-261.
- Aşkar Mustafa, *Niyâzî-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1998.
- Aşkar, Mustafa, "Tarikat- Devlet İlişkisi, Kadızâdeli ve Meşâyih Tartışmaları Açısından Niyâzî-i Mısri ve Döneme Etkileri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 1999, sayı: 1.
- Aşkar, Niyâzî-i Mısri, *DİA*, 2007, XXXIII, 167.
- Ateş Süleyman, "Niyazi-i Mısri (1618-1694)'nin Hayatı ve Eserleri", *-İrfan Sofraları*, Notlarla çeviren: Süleyman Ateş, Ankara 1971.
- Ay, Mahmut, "Niyâzî-i Mısri'nin Kur'an ve Tefsir Anlayışı", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları -II-*, 2013.
- Belazuri, *Ensbu'l-Eşraf*.
- Çift, Salih, "Dönemin Aktüel Meseleleri Ekseninde Vani Mehmed Efendi-Niyazi-i Mısri İhtilafı", *Ulusal Vani Mehmed Efendi Sempozyumu*, 07-08 Kasım 2009, Kestel-Bursa -Bildiriler- 2011.
- Doğramacı, Baha, *Niyâzî-i Mısri: Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Çağrı Yay., İst., 1981.
- Erdoğan, Kenan, "Aziz Mahmud Hüdâyi ve Niyâzî-i Mısri Arasındaki İlişkiler (İki Sûfi Şâir Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi)", *Üsküdar Sempozyumu I: 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler*, 2004, cilt: II, s. 289.
- Erdoğan, Kenan, *Niyâzî-i Mısri Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara 1998.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvîni, *Sünen*, thk., M.F.Abdülbaki, Dâru'l-Fikr, ts.
- Kandemir, M. Yaşar, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, II, 76, İst., 1989.
- Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, II, Uludağ Yayınları, Bursa 1993.
- Karataş Yunus, *Osmanlı'da siyasi bir ceza aracı olarak sürgün: Niyâzî-i Mısri örneği*, Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Malatya, 2013, s.71-78.
- Kavruk, Hasan, *Niyâzî-i Mısri, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Türkçe Şiirleri*, Malatya 2004.

- Koca, Ferhat, “İbn Teymiyye”, *DİA*, XX, 391-393, İst. 1999.
- M. Mustafa el-A’zamî, “Buhari”, *DİA*, VI, 369, İst., 1992.
- Muhammed Hamîdullah, “Serahsi”, *DİA*, XXXVI, 544-546, İst., 2009.
- Müslim, Ebu’l-Huseyn Müslim b. Haccac, *el-Câmiu’s-Sahih*, thk., M.F. Abdülbaki, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Lübnan, 1956.
- Niyâz-î Mısri, *İrfan Sofraları*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neş, İstanbul, ts.
- Tatcı, Mustafa, “Limni’de Sürgün Bir Veli: Niyâzî-i Mısri”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması* (26-28 Mayıs 2014) Bildiriler, 2014, cilt: I, s. 202.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (ö.279/892), *Sünenü’t-Tirmizî*, (I-V) thk. Ahmed Muhammed Şakîr - M. F. Abdülbâkî - İ. Adve Avad, Kahire 1357/1938.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, I. Kısım, 5. baskı Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Uzunpostalcı, Mustafa, “Ebû Hanife”, *DİA*, X, 133, İst., 1994.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt/ 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

JULIAN BARNES'S *BEFORE SHE MET ME* AS A STUDY OF LITOST*

Zekiye Antakyalıoğlu

Gaziantep University, The Department of English Language and Literature
zekabe@hotmail.com

ABSTRACT

Julian Barnes has always been a novelist of wide interests and as a novelist he has been fond of experimenting on new themes in a variety of structures which are completely different from one another. In his 1982 novel, *Before She Met Me* Barnes presents a black comedy on the theme of sexual jealousy experienced by otherwise a very sensible, normal and successful professor of history, Graham Hendrick. However, this time the past he relentlessly studies is his own wife's past. The story develops mainly focusing on the consciousness of Graham as "the times before she met him," in other words "her past," start to take hold of the whole present of Graham and turns his life into a nightmare. The novel illustrates how sexual jealousy can capture our sensible, civilized self and transforms our brain into a blood thirst animal's brain once libidinal instincts become our main drives. This paper will offer a reading and analysis of Graham's situation from the perspective of Milan Kundera's concept of *litost* which is "a state of torment created by the sudden sight of one's own misery," or "an emotion formed of jealousy, melancholy, pity, resentment and revenge."

Key Words: Julian Barnes, *Before She Met Me*, Milan Kundera, litost

JULIAN BARNES'İN BENİMLE TANIŞMADAN ÖNCE ADLI ROMANININ LİTOST AÇISINDAN ANALİZİ

ÖZET

Julian Barnes, ilgi alanları çok geniş bir yelpazeye yayılan ve her romanında çok değişik konuları önceki romanlarına hiç benzemeyen anlatı tarzları içinde sunabilen bir yazardır. 1982'de yazdığı *Benimle Tanışmadan Önce*, normalde son derece mantıklı, akıllı selim bir insan olan başarılı bir tarih profesörünün cinsel kıskançlık deneyimini kara komedi biçiminde aktaran bir romandır. Tarih profesörünün titizlikle araştırdığı geçmiş ise, bu kez, kendi karısının geçmişi. Roman Graham'ın bilincine yoğunlaşırken karısının geçmişinin, Graham'la tanışmadan önceki hayatının, Graham'ın şimdiki zamanını ele geçirdiğine ve hayatını tam bir kabaya çevirdiğine şahit oluruz. Roman, normalde son derece akıllı, mantıklı olan bir insanın cinsel kıskançlık yaşadığında nasıl olup da gözü dönmüş vahşi bir hayvana dönüşebildiğini ve en ilkel dürtülerin nasıl olup da eğitilmiş, medeni bir adamı eli kanlı bir caniyeye çevirdiğini inceler. Bu makale, Graham'ın durumuna Milan Kundera'nın "bir kişinin

* The article has been produced from a paper that was presented during the 11th IDEA Conference at Çankaya University/Ankara in 2017.

kendi sefilliğinin farkına beklenmedik biçimde vardığı anda ortaya çıkan acılı durum” veya “kıskançlık, melankoli, acıma, eziklik ve öfke karışımı olan bir tür duygu” olarak tanımladığı *litost* kavramı açısından yaklaşan bir incelemedir.

Anahtar Kelimeler: Julian Barnes, *Benimle Tanışmadan Önce*, Milan Kundera, *litost*

Before She Met Me, published in 1982, is Julian Barnes’s second novel which can be “read on its own as a darkly comic story of paranoid love leading to violence and self-destruction” (Childs, 2011: 34).

The novel opens with two epigraphs: One is from Molière, English translation of which is “Better wed than dead”. The other is from Paul D. MacLean (an American neuroscientist) who was famous for his theory of “triune brain” in 1960s. The epigraph from MacLean reads as follows:

Man finds himself in the predicament that nature has endowed him essentially with three brains which, despite great differences in structure, must function together and communicate with one another. The oldest of these brains is basically reptilian. The second has been inherited from the lower mammals, and the third is a late mammalian development, which...has made man peculiarly man. Speaking allegorically of these brains within a brain, we might imagine that when the psychiatrist bids the patient to lie on the couch, he is asking him to stretch out alongside a horse and a crocodile.

Paul D. MacLean, Journal of Nervous and Mental Diseases, Vol. CXXXV, No 4, October, 1962

Before She Met Me examines the retrospective jealousy of Graham Hendrick, a 42-year-old history professor working at the University of London. Ann, his second wife, is a former actress and now a fashion buyer. They met four years ago at a house party hosted by their mutual friend Jack Lupton, a novelist.

The first sentence of the novel refers to the second year of Graham’s marriage: “The first time Graham Hendrick watched his wife commit adultery he didn’t mind at all. He even found himself chuckling” (2014:1). Narration is in the third person and we would normally assume the title to be *Before She Met Him*. However, the title is *Before She Met Me*, where “she” stands for Ann and “me” for Graham, indicating that the whole narrative will focus on Graham’s introspections of Ann’s past.

By blending horror and comedy, the narrative focuses on Graham’s mental changes as he gradually loses the control of his mind. As Peter Childs remarks, “The story’s humor derives from the sardonic wit with which Barnes charts Graham’s gradual thought-tormented descent into psychopathological violence from his initial security conveyed by the book’s opening lines” (2011: 35), i.e., from “chuckling” to murder and suicide. A pertinent question arises in Graham when he wonders “At fortyish? What could account for such a shift in perceptions? You thought about your brain, when you did, as something you used- put things into and got out answers. Now, suddenly, you felt as if it were using you...What if you brain became your enemy?” (BSM,157). His brain becomes an enemy as its three coexisting layers—namely, human, horse and crocodile brains—mentioned in the epigraph do not form a healthy communication.

When Graham was introduced by Jack to Ann, “he had been married to Barbara for fifteen years, in the same job for ten years; halfway through an elastic mortgage; halfway through life as well, and

he could feel the downhill slope already.” (2014:4) He was 38 then and Ann was 31. They begin an affair which leads Graham’s divorce. In the second year of their marriage, Graham’s revenge-driven ex-wife Barbara suggests that Graham take their daughter to see a particular film on her weekly visit to him, a film, in which, as he discovers, Ann appears. Later on Barbara says that she wanted to give them a delayed wedding present. She wanted her ex-husband to see what a tart his second wife had been before she met him and what he had let himself in for. (37) “Prompted to see a first film featuring Ann only by deception of Barbara’s, Graham, who has eschewed cinema going for many years, repeatedly seeks out opportunities effectively to spy on Ann’s past.” (Childs, 15) Barbara’s trick becomes a success when the film traumatizes Graham. Though at first not very concerned by Ann’s role as a gangster’s lover, Graham soon finds that he is returning to see the film again and again, and that he has developed an insatiable appetite, “a hunch” to see his wife in all the films that she made, no matter how bad. He becomes obsessed by the relationships which Ann had before he met her, both on and off the screen. Neither Ann nor Jack is able to persuade Graham that he has no grounds to consider Ann unfaithful. He gradually deteriorates in his obsession and becomes convinced, by reading Jack’s novels, that Ann also had an affair with Jack which has continued after her marriage to him. Graham kills Jack and then, in the presence of Ann, kills himself. (Millington & Sinclair, 1992: 13)

In an interview with Amanda Smith in 1989, Barnes acknowledges that “the novel was a rather nasty book about unpleasant sexual feelings, jealousies and obsessions. It was meant to have a rather sour and hard-driving edge to it. I think it’s my funniest book, though the humor is rather bleak and in bad taste usually.” (qtd in Guignery, 2006: 20) Humor is conveyed by Graham’s ridiculous misery, Barnes’s attitude and the dialogues between Graham and Jack. Jack’s inner thoughts and nasty comments about Graham’s problem and his constant farts during his pseudo-psychoanalyses create a funny atmosphere. The complex feelings, serious questionings and motives of Graham, on the other hand, remain pregnant to discussions as we see that MacLean’s triune brain theory does not suffice to explain them, and that Freud’s theories should also be kept in mind as Freud’s triune psyche theory –formed of id, ego and superego- serves as the psychological counterpart of the former. Besides, in the epigraph the doctor who examines the patient’s horse, crocodile and human brains is not an anatomist but a psychiatrist.

The novel can also be read as a sociological statement “attacking on the view that the sexual revolution of the 1960s was uniformly liberating.” (Childs, 34) As, in another interview in 1987, Barnes puts it:

[*Before She Met Me*] is a sort of anti-‘60s book. It’s against the idea that somehow ‘60s sorted sex out; that everyone was all fucked up beforehand. Queen Victoria was still in charge –and then along came the Beatles, suddenly everyone started sleeping with everyone else, and that cured the lot. That’s a rough plan of English sexual history, as seen by many people. And I just wanted to say, it’s not like that; that which is constant is the human heart and human passions. (McGrath, 1987:21)

In short, for Barnes erotic love is poisoned at its roots by primitive instincts and the sexual freedom of 1960s may not always liberate a man once he suffers obsessive jealousy even in the last quarter of the twentieth century. As in the case of Graham, “Love that gets out of hand can easily turn into madness, it can easily be curdled. The croc gets loose.” (1987: 23) In another talk in 2000, when asked about the reason why jealousy figures so much in his work, Barnes answers that “it is novelistically attractive as a theme because it is dramatic, frequently irrational, unfair, obsessing and horrible for all parties. It’s the moment when something deeply primitive breaks the surface of our supposedly grown-up lives [like] the crocodile’s snout in the lily pond.” (qtd in Guignery, 21) Jealousy

is generally associated with our bestial side which is inclined to violence and primitive behavior. That's why MacLean's allegorical representation of human brain as composed also of horse and crocodile brains refers to our animal instincts. Meat is the common zone of man and beast and the novel examines this zone's function in our thoughts, emotions and drives as we witness Graham's regression from a historian to a butcher.

For Barnes, there is something pertinently existing in human nature and the chapter titled "The Feminian Sandstones", which takes its title from a poem by Rudyard Kipling, claims that humanity will go on repeating itself. Similarly the final chapter titled "the Horse and the Crocodile" suggests that these instincts are "the unchanged provinces of human brain." (Childs, 41)

Although Paul MacLean's triune brain theory is widely contested by neuroscientists today, Barnes uses it as the caricature twin of Freud's theories which focus on human psychology ignoring flesh's role in comprehending how human brain (as a physical entity) is responsible for emotions such as jealousy. According to this theory, "the most primitive brain is the reptilian brain which has the same type of archaic behavioral programs as snakes, crocodiles and lizards. It is rigid, obsessive, compulsive, ritualistic and paranoid. It keeps repeating the same behaviors over and over again, never learning from past mistakes, which can be associated with Freud's ideas on death instincts. The paleomammalian or the limbic brain is similar to lower animals' brains such as the brains of horses. It is concerned with emotions and instincts, passions and sexual behavior. Survival depends on avoidance of pain and repetition of pleasure, which can be associated with Freud's ideas on life instincts since it functions according to pleasure principle. And, finally the neomammalian brain, the newest and most developed layer, the cortex which corresponds to the brain of the primate mammals and, consequently, the human species. The higher cognitive functions which distinguish man from the animals are in this layer which is for MacLean the center of abstract thought." (Kazlev, "Triune Brain") Therefore, Graham's situation can be perceived as a regression from the neomammalian toward the reptilian; from a rational, civilized man to a savage beast; from a conscious man who always obeyed the demands of superego to an unconscious man victimized by his uncontrollable death instincts.

Before She Met Me questions the locus of mind and soul in human body through a horribly funny story which anatomizes the feeling of jealousy. As a result we find ourselves wondering the functions of offal, intestines, brain, genitals and heart in creating emotions such as passion, jealousy, rage and grief. Graham starts to suffer a mind and body duality when the machine or the body takes the control of the mind. Graham's sexual desires are transformed from a drive to pleasure to what is beyond pleasure (namely from Eros to Thanatos) when jealousy appears as a power detaining him from thinking sensibly.

Along with MacLean's and Freud's theories, which enrich the discussions on mind, body and soul triad, this paper attempts to analyze Graham's case by referring to Milan Kundera's concept of *litost*. Graham's state of despair, his crisis arising from his brain's strange commands and his inadequacy of responding to them, can be better understood by reference to the concept of *litost*.

In his novel *The Book of Laughter and Forgetting* (1979), Milan Kundera introduces the concept of *litost* as a psychological state which drives man to do irrational things and he states that "[he finds] it difficult to imagine how anyone can understand the human soul without it." (1999: 166) *Litost* is a Czech word which is untranslatable to other languages. As a complex emotion, it triggers a psychological state which is mixed with misery, impelling the subject to seek for compensation. Once it comes out, it creates resentment which has to be melted away by retaliation. *Litost* is similar to the

Nietzschean concept of *ressentiment* in that, it arises when subject feels weak and inferior because of another. In the fifth part of the novel, Kundera evaluates *litost* as a characteristic of the age of inexperience, and generally gives examples of *litost* through representations of young lovers. It is “a state of torment created by the sudden sight of one’s own misery” (167). *Litost* works like a two-stroke engine in which torment is followed by the desire for revenge (168). Either a person suffering from *litost* creates an excuse to attack a weaker party or that person engages in a circuitous revenge, an indirect blow, a murder by means of suicide. (206) In other words, an event occurs suddenly forcing one to understand just how miserable he or she is; when this hidden truth about the state of the person’s well-being is revealed, that person is tormented by the revelation and seeks revenge against the person or group that caused the truth-bearing event. The person who feels wounded and humiliated seeks compensation for his miserable state.

Graham’s sudden sight of his own misery emerges when he watches a film featuring Ann, where she appears in bed, half naked as a gangster’s mistress. Despite being a middle aged man, whom we assume to be mature and in control of his passion, he feels *litost* because of his own inexperience and inferiority in sexual affairs. His *litost* gradually becomes a mixture of various feelings -such as jealousy for Ann’s past, rage due to perceiving her acting career as adultery, and melancholy due to the inability to overcome the illogical functioning of the brain -all culminating in psychic trauma.

Kundera’s concept of *litost* finds its translation in Barnes as retrospective jealousy, however, there is no such thing as retrospective revenge to alleviate it, at least not for Graham. Hence, his *litost* is transformed into trauma which is fueled by death drives visible in the symptoms such as repetition compulsion, obsession, restless sleeps, masochism and the increasing tendency toward self-destruction. Zizek’s definition of trauma “as the violent intrusion of something radically unexpected, something the subject was absolutely not ready for, and which it cannot integrate in anyway” clearly describes Graham’s present condition (2010: 292). After the shock of the film, a new Graham emerges as his “libidinal unconscious undergoes a traumatic encounter; it reacts by regression, withdrawing from engagement and interaction to a more primitive mode of functioning” (Zizek, 301). Not knowing what to do destroys Graham.

The roots of his *litost* are apparent in Graham’s past: Before he met Ann, Graham was an impassive and sensible figure. “Everything he valued went on between his ears” (5), he looked after his body with the impassive interest that he showed toward his car. “Both objects had to be fueled, washed at varying intervals, both went wrong occasionally, but could usually be repaired” (6). He was a “cold fish” in the eye of his female students “when gusset-flashing girl students crossed their legs at him, he responded by giving them the more difficult essay options” (5), he had never been tempted. He read a great deal, gardened, did the crossword; protected his property. At 38, it felt a bit like being retired already. He was still fond of Barbara, though he hadn’t really loved her, hadn’t felt anything like pride or interest in their relationship for at least five years. He had married Barbara when he was 23 and his sexual life actually started with his marriage. Throughout the fifteen years of his marriage, he’d never been unfaithful to Barbara: because he thought it was wrong. He was not a cinemagoer and “Not going to the cinema had been one of their first observable characteristics as a couple” (22). He had a rather sheltered and predictable life; he was totally content with what was inside his head. He was a man of letters, a verbal man whose job was books, archives and research on history.

With Ann, Graham discovers his bodily pleasures, in MacLean’s terms, his horse brain is activated, and he learns to enjoy his sexual appetites. He becomes more excited and imaginative, he feels refreshed and alive. His body is no longer an object like a car but a site of pleasures to be shared

with a lovely wife. He considers his new life with Ann as an everlasting holiday at first. “Ann makes the spectrum wider for him, restores to him those lost colors everyone had right to see. After green, blue and indigo now he sees more, feels safe; existentially safe.” (21) For Graham, “With Barbara, marriage was a state of affairs, not a particularly rewarding part of life, like having a job that one does not especially appreciate, but dutifully carried on.” With Ann, Graham enters a new world that was only barely emerging at the time of his youth (8). “Ann had introduced him not just to Pleasure but to its intricate approaches, its mazy enjoyment; she even managed to freshen for him the memories of pleasure.” (7) However, although Graham enjoys learning new things, he starts to resent being less experienced than Ann, which slowly activates his crocodile brain. He feels at a state of thankfulness edged with queasy resentment. “Grateful as he was to her for teaching him, approving as he did of her having found out first, he sometimes ran up against a residual, nervous vexation that Ann had got there before him” (7). “Conventionally bourgeois, sexually timid and henpecked by his first wife, Graham becomes the victim of instincts and emotions he can neither understand nor control.” (Holmes, 2009: 106)

In short, until he met Ann, Graham’s life was not pleasure oriented, his human brain was active; his mind regarded his body as a machine and the ghost in the machine¹ was asleep. After meeting Ann, Graham experiences a physical and psychological awakening. Two years pass as years of self-discovery and happiness and Graham becomes a more passionate lover who even envies the things Ann touched. “He feels contemptuous of the years he had spent without her. He felt frustrated at not being allowed to be *her*, not even for a day.” (21)

This is how Barbara’s revenge turns out to be a crucial point in the second year of his marriage to Ann. It initiates Graham’s litost which turns into psychic trauma as the litost intensifies by his incapacity to respond adequately to it. Graham knows that “the film was the catalyst. That was what sparked it all off.” He says he already knew about some of Ann’s chaps before him; he’d even met a few of them...But it was only after the film that he started to care about them. It suddenly began to hurt that Ann had been to bed with them. It suddenly felt like adultery. And he knows that considering this situation as adultery is silly. (45) When his eyes were exposed to the visual material in the film he was not simply ready for the new colors in the spectrum. As Childs states, he was “in many ways ill-equipped to deal with the feelings Ann provoked in him.” (43) His human brain which expertised in abstract thinking -and which had adequately responded to Ann’s past before watching the film- is cancelled out by the horse brain which is shocked by the same past as it becomes visual. As his frustration intensifies we understand that the crocodile brain starts to rule over the other two. He has always been a man of words rather than images, a man who hated pictures and films all his life and now he is traumatized by “seeing his wife there, up there on the screen, which is a lot more powerful than the word” (141).

He goes to Jack to take advice. He says: “I’m just worried, I sort of can’t get over how I’m reacting to...to what it is I’m reacting to. I didn’t know about this sort of thing.” (42) As the conversation proceeds he says that the thing is jealousy, sexual jealousy; then he corrects himself by adding “retrospective, it’s all retrospective. It’s all about the chaps before me. Before she met me” (42).

¹ *Ghost in the Machine* is a 1967 book about philosophical psychology by Arthur Koestler. The title is a phrase coined by the Oxford philosopher Gilbert Ryle to describe the Cartesian dualist account of the mind-body relationship. Koestler shares with Ryle the view that the mind of a person is not an independent non-material entity, temporarily inhabiting and governing the body.

Graham, at certain moments, trying to distance himself from his litost, contemplates on the concept of jealousy and thinks about the reasons of it, not just for him but for lots of people. He understands that it is related to love in some way but that isn't quantifiable or comprehensible. He wonders if there is any genetic aspect of it or how it should operate retrospectively; he also questions how it can exist now, in the last quarter of the twentieth century. (135-137)

The concept of litost suggests an alternative evaluation of Graham's misery. As a feeling, litost is the synthesis of many feelings such as grief, sympathy, remorse, rage, revenge and an indefinable longing. Graham's litost is triggered by films which are fictive and visual, and the past which is immutable. In other words, Graham lacks the object to which he could direct his revenge. He cannot hold Ann responsible for the sudden sight of his own misery; Ann was not the one who sent him to the cinema, after all; and she was never the kind of person who would let her past intervene in her marriage. As a result, Graham remains helpless in alleviating his litost and as Guignery remarks "[He] suffers from a kind of foolish rage against the immutability of the past and [...] his obsessional rage is precisely what turns his jealousy into a disease of the mind" (2006: 21). In Kundera's examples, those who suffer litost can never honestly explain what bothers them. They know the reason, tend to keep it to themselves and wait for the right time to take revenge. In Graham's case the question "what bothers him" is something irrational both for the reader and Graham himself. Graham is aware that his litost has no solid ground to be compensated.

During one of his visits to Jack to take advice, Jack consults him in the way Kundera would suggest. He says: "If you want to survive, the best way to survive is to identify it, isolate it, and always make a peculiar response to it when it occurs... Go out and bang some tart for a cure; call up an old girlfriend; have a wank, get drunk, go and buy a new tie...or love her less" (51). But Graham says that all that he wants is to "take a holiday from being inside his brain" (51).

Kundera relates litost to conscious self and analyses it as an ego-oriented emotion. This is why Jack's advices can function properly for the kind of litost Kundera presents. It is a form of self-defense which secures one's well-being and restores the balance in relationships and as it satisfies ego's demands, it can be aligned with life instincts.

He knows that this is very silly to be jealous about his wife's past. Yet, he says, he felt he had a hunch: a hunch about himself which made him go back to the same film the second time...the third time, even cancelling his classes to be able to watch the same film. (44) The hunch is caused by his unsatisfied litost which spurs his death instincts. Graham is a historian, and Barnes sets his irony by choosing this profession for his protagonist. By taking not jealousy but its retrospective form as his subject matter, Barnes very wittily tests the historian's relation to past when passions are involved. Graham's profession becomes a parody when we see how he conducts keen research on his wife's past and how he is unable to handle that past when it becomes private and visual. He interrogates Ann about her previous sexual affairs, learns the names of the chaps one by one, in her absence searches her library shelves trying to find new evidence related to her past; he lists the books that were presented to her by her ex-lovers, the holidays she went with them; he examines her travel maps, her match-box collection, her foreign coin collection, he then starts to watch every film that her ex-partners appeared, collect every magazine article about those films etc. In short, his human brain becomes a subordinate to his primitive brain.

His constant state of grief makes death extraordinarily gratifying for him. His condition confirms Terry Eagleton's description of death instinct's effect on the ego: "Savaged by the superego, ravaged by the id, battered by the external world, the poor, bruised ego becomes understandably in love with

its own dissolution. Only by returning to the inanimate state from which it set out can it cease to suffer.” (2010: 107).

Something in his brain starts to bother Graham. He reflects on the mechanisms of the human brain and Jack develops a version of this theory of the lower brains, “the ones that control our emotions, make us kill people, fuck other people’s wives, vote Tory, kick the dog” (84). Can one really feel cuckolded by one’s partner’s former lovers? Graham resembles Othello in being disturbed by jealousy “that green-eyed monster”, but with a difference, “he needs no Iago; he is Iago to his own Othello” (Higdon, 1991: 179). To keep Iago or the crocodile busy and satisfy its carnivorous demands at least temporarily, he develops a secret habit of chopping meat. After watching a film of Ann each day, it becomes his routine to buy from the butcher kinds of offal such as pig brains, ox brains, bull balls, blood pudding, ox tongue, chicken and other kinds of carcass. He not only chops them but also stabs them and tests his knife on them hopelessly trying to cure his sadness and figure out how meat controls the mind.

As the narrative unfolds, Graham becomes increasingly unable to separate fact from fiction, or past from present; his trauma intensifies, his melancholy deepens. “Two nights out of three he would rail at Ann, repeating strings of names of the chaps before she met him, recounting horrible dreams of adultery, orgy, mutilation and revenge. He would sometimes interrogate her about the most impossible liaisons, suddenly fall silent and then begin to weep. His head would drop, and the tears burst out and Graham would tell her that all his incomprehensible anger was directed, not at her, but at himself; that he had nothing to reproach her for, and that he loved her” (159).

Graham internally knows that the only way to quell the crocodile is through self-destruction. When he discovers that his best friend Jack –to whom he had been confiding his problems with Ann– had a sexual involvement with Ann which started several years before she met him, Graham believes that finally he has an object to project his rage. The discovery is a fact which Ann and Jack agreed - with good will- to expunge from historical record considering Graham’s delicate condition, since they are no longer involved. Graham’s litost urges him to find an external, current and concrete cause for retaliation. He becomes convinced, after analyzing Jack’s novels as textual evidence, that Jack and Ann’s affair is continuing. He reads them and rereads them for clues that will reveal the ways Jack wrote references to Ann into his narratives. Eventually, he comes up with worrying conclusions for a historian when he feels certain that Ann is cuckolding him with Jack. According to Millington and Sinclair, “Graham’s anxiety causes a psychological projection as an extreme and primitive reaction to pain, threat, or discomfort. In projection, any negative experience or feeling which the self cannot actually accommodate internally, is disowned, projected out into the external world, where it then comes to constitute a threat from the outside.” (1992: 6) Through reading Jack’s novels as though they were history, Graham falsely decides that Jack is guilty of still having an affair with Ann: again, as with his film-going, fiction is the basis of his action. The moment he identifies Jack as a current rival and not a rival from the past, he projects his violence first against Jack and then against himself.

His end becomes a sado-masochistic performance. In the final chapter Barnes highlights the bestial aspect of our nature and returns to the battle between flesh and consciousness. It is the offal that comes on top. Graham on his way to murder Jack thinks, “he’d spent forty years fighting it, but it was all offal, blood, liver, bile, and so on. Offal was clever stuff. The battle against it was always lost. In the end your guts fucked you up.” (194-195) He first stabs Jack from his back with his favorite knife “the one with the black bone handle and a six-inch blade tapering from a breadth of an inch to a sharp point” (199). When Jack turns round in bewilderment, he slips the knife in repeatedly at Jack’s

lower body, “between the heart and the genitals” aiming the guts as he tested at home regularly. Then he waits for Ann to come, and, in her presence, he cuts deeply into both sides of his throat. According to Millington and Sinclair, “his suicide seems to suggest a continuing sense of inadequacy; it also seems to be a last, desperate means of expressing to Ann the hurt that he feels. Given the way that he stage-manages the suicide so that Ann has to witness it, Graham seems to be seeking a way of demonstrating an emotion that neither he nor she has fully been able to comprehend (15).

The incomprehensible element is not only Graham’s infliction by the irrational litost which is illustrated as retrospective jealousy. It is also the triumph of the offal over mind; the flesh over consciousness; the primitive over civilized; Thanatos over Eros. In the end Graham, emancipated from his misery by self-destruction, sadly dies as a mentally disturbed man.

The melodramatic end, which is rather gripping and shocking for the reader, becomes an ironic reversal of the second epigraph by Moliere, where “better wed than dead” can be reread as “better dead than wed”.

To conclude, Barnes presents Graham’s story as a tragedy blended with comedy to raise questions about the enigmatic nature of human instincts and emotions. As the story develops toward a shocking climax, it creates pity and fear for Graham. Besides, MacLean’s and Freud’s theories that enrich the ways of approaching to the incomprehensible, Kundera’s concept of litost provides a different interpretation of it. Barnes wrote *Before She Met Me* in 1982, three years after Kundera wrote *The Book of Laughter and Forgetting*. It is important to note that Kundera’s study of litost excludes the kind of litost Graham suffers and falls short in diagnosing his motives, whereas Barnes’s novel can be read as a completion which brings Kundera’s examination of litost to perfection.

WORKS CITED

- Barnes, Julian, (2014), *Before She Met Me*. London: Vintage Books.
- Childs, Peter, (2011), *Contemporary British Novelists: Julian Barnes*. UK: Manchester U.P.
- Eagleton, Terry, (2010), *On Evil*. New Heaven & London: Yale U.P.
- Guignery, Venessa, (2006), *The Fiction of Julian Barnes: A Reader’s Guide to Essential Criticism*. London: Palgrave.
- Higdon, David Leon, (1991), “Unconfessed Confessions: The Narrators of Graham Swift and Julian Barnes.” *The British and Irish Novel Since 1960*. Ed. James Acheson. UK: Macmillan.
- Holmes, Frederick M. (2009), *Julian Barnes*. New British Fiction. New York: Palgrave Macmillan.
- Kazlev, M. Alan; et al, (2003-10-19), "The Triune Brain."
KHEPER.<http://www.kheper.net/topics/intelligence/MacLean.htm> Retrieved 2017- 05-04
- Kundera, Milan, (1999), *The Book of Laughter and Forgetting*. Trans. Aaron Asher. New York: Harper Collins.
- MacGrath, Patrick and Julian Barnes, (1987), “Interview with Julian Barnes”. *BOMB*. No: 21, pp: 20-23. New Art Publications.
- Millington, Mark I, and Alison S. Sinclair, (1992), “The Honorable Cuckold: Models of Masculine Defense”. *Comparative Literature Studies*, Vol. 29. No: 1 pp: 1-19. USA: Penn State U.P.
- Zizek, Slavoj, (2010), *Living in the End Times*. UK: Verso.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
Volume/Cilt 7, Number/Sayı 1, (2018)
www.inijoss.net --- <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

KİTAP İNCELEMESİ

Jardins, Joseph R. Des (2006). *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş*.
Çev. (Keleş, Ruşen). Ankara: İmge Kitabevi.

Hazırlayan: Fatih Öztürk

İnönü Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu
fatih.ozturk@inonu.edu.tr

Bu kritikte, Joseph R. Des Jardins'in *Çevre Etiği: Çevre Felsefine Giriş* adlı eseri incelenmiştir.

Kitabın amacı, sağlıklı ve adaletli bir çevre politikasının oluşturulmasına dair herhangi bir çabada felsefenin ne tür bir katkı sağlayacağına açıklanması ve çevre sorunlarından doğan etik sonuçların kapsamlı bir şekilde tartışılmasıdır. Kitabın sunduğu çözüm, dayandığı bu temel varsayımda yatmaktadır. Buna göre, "çevre politikasının bilimsel laboratuvarlarda, şirketlerin yönetim kurullarında ya da hükümetlerin bürokratik yapıları içinde değil, siyasal ortamlarda belirlenmesi gerektiğidir" (s. 37). Kritiğin sonuç ve değerlendirme bölümünde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi kitap boyunca sunulan kuram ve anlayışların herhangi birinin tek başına tercih edilmesinden ziyade, yazara göre, temel tutum şartların gerektirdiği çözüme bizi eriştirecek yöntem hangi anlayışta varsa onun dayanak noktası olarak alınmasıdır.

Kitap ilk olarak 1992 yılında İngilizce olarak basılmıştır; daha sonraki yıllarda birkaç kez güncellenerek yeniden basılmış ve bilhassa okuyucu değerlendirmeleri dikkate alınacak olursa kitabın birçok çevrede ciddi yankı bulduğu söylenebilir. Her ne kadar çevre ve etik tartışmaları üzerine birçok çalışma olsa da yazarın bu kitabı, çevreye ilişkin tüm yaklaşımları içermesi dilinin sadeliği ve anlaşılabilirliği, konunun bölümlere ayrılarak incelenmesi, örnek ve temellendirmelerinin uyumu, tarihi ve güncel meselelere yer vermesi ve de tartışma soruları ile müstesna bir yere sahiptir.

Yazarın üslubu okuyucuyu felsefe veya çevre konularında bir uzman olarak gören bir önkabulle hareket etmediğini gösteriyor. Yazar felsefi veya etik terimleri sunarken muhakkak o terimlerin kısa bir açıklamasını yaparak metnin okunurluğunu artırmıştır. Ayrıca, tartışma konusunun her bölümde

en temelden açılmayıp özet ve sonuçlar ile bitirilmesi okuyucunun metnin içinde kaybolmasını önlemektedir.

Yazarın en başarılı olduğu yönlerinden birisi, kitabı uygun bir şekilde kısım ve bölümlere ayırmış olmasıdır. İlk bölümlerde çevre etiği konusunda genel bir bakış sunan yazar daha sonraki bölümlerde herkesin üzerinde mutabık olduğu çevre sorunlarına neredeyse kimsenin üzerinde mutabık olamadığı çözümler sunduğunu adım adım, hem kronolojik hem de problematik olarak ele alıp işleridir. Vahşi doğal alanların korunması, zehirli atıkların biyolojik çeşitliğe zarar vermemesi gibi başlıca çevre problemlerini farklı bölümlerde, değerlendirmenin merkezine yerleştirerek okuyucuya kolay ve anlaşılır bir metin sunan yazar ayrıca okuyucunun her bölümün sonunda edindiği bilgi üzerinden kışkırtıcı ve tek cümle ile cevap verilemeyen sorular sorarak bilinç ve farkındalık oluşturması da takdire şayandır. Yukarıda belirtildiği gibi, yazarın eserindeki temel amaçlarından birincisi çevre meselelerinde felsefi temellendirmelerin önemine dikkat çekmesi, ikincisi ise bu sorunların yalnızca ekonomik veya siyasal olmadığına dair farkındalık yaratmasıdır. Bu kapsamda, yazar tartışmalara örnek olarak seçtiği çevre konularını okuyucuya sunarken felsefi bir yaklaşım ve etik bir duyarlılıkla detaylandırarak dikkat çekici bir uyum ve tutarlılık elde ediyor. Sözelimi, insanmerkezli çevreci yaklaşımın *yararcı* etiği temele oturduğunu, çevremerkezli yaklaşımın ise büyük ölçüde *deontolojik* anlayışın yansıması olduğunu ifade ederek kitabın başında varsaydığı çevre ve etik ilişkisini örneklendirmiş oluyor. Böylece, *theoria* ve *praxis* birlikteliğini bu metotlarla bir kez daha vurguluyor.

DDT kullanımından¹, orman yangınlarına kısmen müsaade edilmesi konusuna; pembe et tartışmalarından Kenya ve Tanzania arasındaki yaban hayatı alanının korunmasına kadar birçok çevre konusuna dokunan yazar, tarihi ve güncel meseleleri kapsayarak hem kronolojik hem de problematik bir yol takip ediyor. 20. yüzyılın başlarından aldığı sorunları kitabın yazıldığı tarihe kadar ana hatları ve dönüm noktalarıyla ele alıyor. Dolayısıyla, okuyucu tarihi seyri ve hâlihazırda mevcut tartışmaları bir arada görerek bu tartışmaların tarihsel geri planını ve güncelliğini kaçırmamış oluyor.

Türkçe kaynaklar göz önüne alındığında, çevre konusunda aslında birçok çalışmanın olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan bir kısmı özgün çalışmalar bir kısmı ise-bugün bu çalışmaya konu ettiğimiz gibi- çevirilerden oluşmaktadır. Ancak var olan bazı çalışmaların ekseriyetinin tikel sorunlar üzerine yoğunlaşmış olması bir eksikliktir. Bu konudaki zorluk Çevre Bilim ya da Ekoloji olarak adlandırılan bu bilim sahasının doğasından kaynaklanmaktadır. Doğa-insan arasındaki ve insanların kendi aralarındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin bozulmasıyla ortaya çıkan sonuçları, bunların nedenlerini ve sonuçlarını, çözüm yollarını inceleyen bir bilim dalı olarak ekoloji multidisipliner bir yapıya sahip² olduğu için zor bir alandır. Ünlü Çevre Bilimci Dominique Simonnes'in ifadesiyle doğanın savunulması, yaşamın kalitesi ve çevrenin korunması gibi kavramlar çevreci gerçeğin sadece ambalajını oluşturmaktadır.³

Jardins'in kitabının önemi yalnızca tikel veya salt teori değerlendirmelerinin ötesine geçerek genel ve özeli birleştirmiş ve okuyucuya arka plan ve perspektif sunabilme başarısını elde etmiş olmasıdır. Felsefi etiğe neden ihtiyacımız olduğu sorusunun etraflıca temellendirilmesiyle başlatılan

¹ DDT adı verilen ve tarımda zararlı kabul edilen böcekleri öldürmek için kullanılan tarım ilacının çevredeki diğer canlılara nasıl zarar verdiği ve besin zincirine katılarak hangi kalıcı zararlara yol açtığını ekoloji sahasında en çok tartışılan örneklerden biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Önal, Mehmet, "Çevre Olayına Kadim Hikmet Nazariyla Holistik Bakmak, ISEM2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality, 4-6 November 2016, Alanya – Turkey, s.463-475

² Yılmaz, Kazım, Şengün Sipahioğlu, Mehmet Yılmaz, Çevre Bilimi Eğitimi, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2009, s. 7.

³ Simonnes, Dominique, İletişim Yayınları, Mehmet Selami Şakiroğlu, İstanbul, 1993, s.7.

tartışmalar hep bu çerçeve içerisinde geliştirilmiş ve hareket edilen nokta ile varılması beklenen nokta arasındaki tutarlılık gözden kaçırılmamıştır. Bu açılardan bakıldığında, kitap bilhassa çevre ve etik konularında çalışma yürütenleri muhatap olsa da bu konular üzerine çalışmayan herkesin de rahatlıkla okuyabileceği ve faydalanabileceği bir kaynaktır.

Kitabın hacmi dikkate alındığında uzun soluklu bir çalışma yürütüldüğü açıktır. Ruşen Keleş tarafından Türkçeye çevrilen bu kitabın tercümesinin neredeyse kusursuz olduğunu söyleyebiliriz. İmge Kitabevi tarafından ilk olarak 2006 yılında basılan ve toplamda 539 sayfadan oluşan (1. Baskı) bu kitabın orijinal dilindeki rahat okunurluğunu muhafaza eden çevirmen, bunu büyük ölçüde *kelime bağnazlığına* düşmeyerek başarmış görünüyor. Kelime bağnazlığından kasıt, ısrarla ve tümünden ya yeni ya da eski kelimelerin kullanılmasıdır. Keleş, dilde varolan kelime ve kalıpları tercih ederek onların yeni veya eski kelimeler olmasına itibar etmemiş; konunun anlaşılması için hangi sözcük daha kuvvetli ve tedavülde ise onu tercih ederek okuyucuyu yormamış. Ayrıca, eserin sonuna küçük de olsa bir sözlük ve dizin eklenmesi eserin akademik değerini arttırmıştır. Bundan başka çevirmenin yanı sıra, kitabın tashihinde görev alanların da çok özenli bir çalışma sonucunda dil hatalarını en aza indirmekle takdiri hak ettiklerini söylememiz gerekmektedir.

Kitap ile ilgili bu genel ve giriş niteliğindeki değerlendirmelerin tam olarak neyi kastettiğini daha detaylı görebilmek için eserin bütün bölümlerini kendi içinde kısaca tartışmanın faydalı olacağı açıktır. Kitapta, “Giriş” bölümünden sonra yer alan. Birinci Kısımda temel kavramlar, ikinci kısımda Uygulamalı Etik Olarak Çevre Etiği, üçüncü kısımda ise Çevre Etiği Kuramları” işlenmektedir. 12 alt bölümden oluşan bu kitabın kritiği bölümler üzerinden kitabın derinlemesine bir analizinin sunulması şeklinde yapılacaktır.

Birinci Bölüm: Bilim, Etik ve Çevre

Bu bölümün tartışma konusu, çevre sorunlarının teknolojik çözümleridir. Yazar bu bölüme Rachel Carson’ın 1962 yılında yayımlamış olduğu *Silent Spring* (Sessiz Bahar) adlı eserinin DDT ve diğer kimyasal böcek ilaçlarının kullanımına dair insanların farkındalığını uyandırması ve bu çerçevede şekillenen tartışmaların sunumunu yaparak başlıyor. Bu tartışmalarda şaşırtıcı olan taraf, ürün rekoltesini artırmaya yönelik kullanılan bu ilaçların aslında bir artış sağlamamış aksine düşüş yaşanmasına sebep olmuş olmasıdır. Bunun nedenleri arasında bu ilaçların zararlı böceklerin yanı sıra uğurböcekleri ve diğer böcekleri yiyen başka eklem bacaklıları da öldürmesi gibi birçok madde sıralanmıştır. Sonuç itibarıyla, paradoksal bir durumun ortaya çıktığı aşikârdır. Bu paradoksa nasıl yaklaşabiliriz sorusunun cevabı belki de felsefede gizlidir.

Doğru kararları nasıl vereceğiz sorusuna verilebilecek her türlü muhtemel yanıtın yolu felsefeyle ilişki kurmayı gerektirir. Daha özel olarak, felsefi etik bize bu tartışmanın hem *praxis* hem de *theoria* yönlerini ele almamızı sağlayacak ve tartışmanın analizi ve muhtemel çözümleri bu kapsamda değerlendirilecektir. Bilim ve teknoloji de elbette bu süreçte temel başvuru kaynaklarıdır ama eserin yazarına göre, felsefi etik olmaksızın bu tartışmaların en iyi ihtimalle bir tarafı eksik kalacaktır. Hatta bu eksiklik konuya ilişkin çözümden daha çok sorun yaratacaktır. Aslında bilimin yanıt bulmada bir kusurunun olmadığı açıktır; ancak, yazara göre problem bilimin soru sormada yetersiz kalışı ile ilgilidir. Felsefe de tek başına yeterli değildir, öyleyse olguları ele alan bilim ile değerler üzerine yoğunlaşan felsefenin ortak çalışması çevre etiği konusunda esas olmalıdır.

Çevre etiği çalışmaları genel olarak insanlar ile doğal çevreleri arasındaki ahlaki ilişkilerin sistemli olarak incelenmesi üzerine temellenir. Bu kapsamda tartışmalara hem kronolojik hem de problematik çizgide bakmak gerekir.

İkinci Bölüm: Etik Kuramı ve Çevre

Bu bölümün tartışma konusu, tehlike altındaki türlerin neden korunması gerektiği ile ilgilidir. Nedenler arasında bu türlerin insan gönencine ve doyumuna katkı sağlaması, bitki ve hayvanların kendi yaşam haklarının olduğuna dair iddia ve son olarak da bitki ve hayvanların özsel değere sahip olup belirli bir amaca hizmet ettiklerini temel alan sav sayılabilir. Bu nedenler yazara göre üç temel etik kuramı üzerinde kuruludur. Bunlardan birincisi yararçılık (utilitarian) ikincisi deontolojik etik ve üçüncüsü de doğa yasaları etiğidir. Değişik etik kuramlara ihtiyaç duyulması, bahsedilen ve kısmen paradoksal olan tartışma alanlarının çetinliği ve çeşitliliği yüzündendir. Etik kuramlar bize ortak bir dil oluşturma, eleştiril bir inceleme yürütme, rehberlik ve değerlendirme yapma ve de genel anlamda bilgi sahibi olma gibi avantajlar sağlar.

Bu çerçevede, erekbilim üzerinde duran yazar Aristoteles'ten başlamak üzere 21 yy.'a kadar teleolojinin çevre konularında felsefi bir tutum geliştirme imkanı sunduğunu ve son dönemlerde eleştiriler ve itirazların bu bakış açısının -dır/olmalıdır veya olgu/değer tartışmaları ile kabul edilirliliğinin tartışmalı hale geldiğini öne sürer.

Üçüncü Bölüm: Etik ve Ekonomi – Kamu Toraklarının Yönetimi

Bu bölümün tartışma konusu, kamusal toprak veya alanların korunması ile ilgilidir. Bu kapsamda uygulamalı etiğin ne tür roller üstlenip nasıl katkıda bulunabileceğini tartışan yazar, ekonominin çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz tesirlerini ele alır. Ormanların korunması meselesinde fikir beyan edenleri salt korumacılar (preservation) ve insan için korumacılar (conservation)olarak ikiye ayırır. ABD'de geleneksel tutum doğanın bir düşman olarak algılanması şeklinde olduğu için, yazara göre, 21 yüzyılda bilhassa Pinchot ile başlayan yenilikçi tavır geleneğin zıt yönünde yol katetmiştir ve korumacılığı gündemde tutmuştur. Kitabın temel savlarından birisi, bu dönemde çevre meselelerinde felsefeye duyulan ihtiyacın göz ardı edilmesinin yarattığı boşluktur; yazar da bu konuda hemen hemen herkesin çevre kirliliğinden bahsettiğinden ama çözüm veya çözümler konusunda uzlaşma olmamasından bahsederek çözüme yönelik felsefi veya etik temellere duyulan ihtiyacı ön plana çıkarır. Örneğin, doğanın amaç veya araç olarak kabul edilmesi ona yönelik insan tavrının belirleyicisi ve yön vericisi konumundadır.

Dördüncü Bölüm: Gelecek Kuşaklara Karşı Sorumluluklarımız – Sürekli ve Dengeli Gelişme

Bu bölümün tartışma konusu, dünya genelinde görülen nüfus artışı ve tüketim ile ilgilidir. Nüfus artışının sürekliliği karşısında kaynakların sabit kalması veya daima azalması açık bir problemi işaret eder. O kadar ki bu durum, çevre meselelerinin de odak noktalarından birini oluşturur hale gelmiştir. Kitabın yazıldığı tarih itibariyle, dünya nüfusunun en zengin %16'sının dünya kaynaklarının %80'ini tüketmesi ve dolayısıyla çevreye daha fazla zarar vermesi tartışılmayı hak eden bir husustur ve bu tartışmada felsefenin de söyleyecek bir sözü vardır.

Bu bağlamda, öncelikle birkaç soruyu sormak, yazarın bakış açısına göre, kaçınılmazdır. Bunlar: Gelecek kuşaklara karşı sorumluluklarımız var mı? Muhtemel cevaplar üç ana kolda ilerler: Bilgisizlik savı, yitık yararlanıcılar savı ve zamansal konum savıdır. İkinci önemli soru, "gelecek kuşaklara neler borçluyuz" sorusudur. Yazar, böylesi bir soruya dair temiz ve iyi bir çevre borçlarımız arasındadır tarzı bir cevabın çevre konularını daha ciddiye almamız gerektiği yönünde mühim bir hatırlatma işlevi gördüğü kanaatindedir. Sonuç olarak, sürdürülebilir gelişmenin altı çizilmektedir.

Beşinci Bölüm: Doğal Dünyaya Karşı Sorumluluklar – İnsanmerkezli Etik'ten Çevremerkezli Etik'e

Bu bölümün tartışma konusu hayvan araştırmaları ve fabrika çiftçiliği ile ilgilidir. Dana eti üretiminde pembemsi rengin yakalanabilmesi uğruna hayvanların zalimce gözüken yetiştirme metotlarına tabi tutulması mevzunun odak noktasına yerleştirilir. Normal etin kırmızı renkte olmasını sağlayan demirin (demir içeren besinlerin: çimen, kuru ot vs.) pembe renk hedefine ulaşma adına hayvanlara hiç ya da ancak yaşamını devam ettirebilecek düzeyde verilmesi önemli bir tartışmanın fitilini ateşler vaziyettedir. Konunun ayrıca gündemde kalmasında Peter Singer'ın *Animal Liberation* (Hayvan Özgürlüğü) kitabının rolü büyüktür.

Batı geleneğinde ahlaki ilgiye değer olma sorunu çevre tartışmalarının merkezinde yer alır çünkü insan dışındaki herhangi bir şeyle ahlaki ilişkiyi kabul etmeyen antroposantrik bir görüş insanın nasıl etkileneceğini hesaba katarken çevreyi yadsır. Yazara göre bu gelenek Aristoteles'ten başlamak üzere Aquinas, Descartes, Kant gibi büyük filozofların birçoğunda insanı merkeze alan yönde ilerlemesini sürdürmüştür. Din görevlileri de bu geleneği paylaşarak insanı diğer varlıklardan ilgiye değer görme bakımından ayırmış ve felsefecilere benzer bir yaklaşım benimsemiştir. Sonuç itibarıyla, çok yakın zamana kadar ahlaki ilgiye değer tek varlık insan kabul edilmiştir. Bu kabul, doğayı üzerinde üstünlük kurulabilecek bir meta konumuna düşürmüştür. Bütün bunlar eski çevre etiği olarak adlandırılacak, doğayı tahakküme müsait gören tavrı ifade eder.

Yeni etik anlayışında estetik kaygılar hâkim öneme sahiptir. 'İnsan haklarından bahsederken hayvan veya canlı hakkından bahsetmek mümkün müdür?' sorusu etrafında mevzu ile ilgili tartışmaların seyrinde insanın çevresine karşı en azından ödevleri olduğu düşüncesi, yazara göre kayda değer bir, başlangıçtı. Benzer olarak, ahlaki ilgi ehliyetinin insana mahsusluğu kırılarak hayvanlara ve aynı zamanda diğer canlılara da tanınması çevre etiğinin seyrini büyük ölçüde değiştirmiştir. İçsel değere sahip olabilmek kistası tartışmanın özünü oluşturmuştur.

Altıncı Bölüm: Canlı merkezli Etik ve Yaşamın Özsel Değeri

Bu bölümün tartışma konusu biyolojik çeşitlik ile ilgilidir. Bir önceki bölümde üzerine yoğunlaşılacak 'insanmerkezli yaklaşımın canlımerkezli bir yaklaşıma evrilmesi mümkünse nasıl bir yol izlemeli veya hangi gerekçelere dayanarak hareket etmelidir?' soruları bölümün araştırma odağını oluşturur. Araçsal ve içsel değer ayrımını yaparken diğer canlıları içsel değere haiz grubunda değerlendirmek aynı zamanda onlara dair insanın geleneksel bakış açısını değiştirmesi gerektiğinin de bir kabulüdür.

Paul Taylor'ın 1986 tarihli *Respect for Nature* (Doğaya Saygı) adlı eseri, mezkûr dönüşümün nispeten gerçekleşmesini ortaya koymasından dolayı dikkat çekicidir. Ona göre, bu bakış açısının sunduğu pratik sonuçlar (nonmaleficence-kötülük yapmama, noninterference-karışmama, sadakat-fidelity, restitutive justice-onarımcı adalet) doğaya saygı tavrından kaynaklanır. Ölçülülük veya orantılılık en azından kötü davranmama yahut da kötüye kullanmama ile birleştiğinde; örneğin, son moda ayakkabı veya çanta üretimi için sürüngenlerin öldürülmesinin makul ve meşru bir yasakla engellenmesi doğal olarak ortaya çıkar ve kabul görmesi beklenir. James Sterba ise özgürlük ile eşitlik arasındaki dengeyi sağlayan liberal adaletin bu tartışmada yol gösterici olacağını savunur. Özet olarak canlımerkezli yaklaşım, ehliyetin sınırlarını genişletmektedir. Bu konuda her ne kadar mesafe kaydedilmiş olsa da yazara göre temel bir soru hala ortada durmaktadır: Yaşayan tüm canlılara iyilik atfetmekte haklı mıyız?

Yedinci Bölüm: Vahşi Doğal Alanlar, Ekoloji ve Etik

Bu bölümün tartışma konusu, vahşi doğal alanların yönetimi ile ilgilidir. Orman yangınlarının ne kadarına, nasıl ve ne zaman müdahale edilmesi gerektiği üzerinden ortaya konulan tartışma, çevremerkezli etik ve ekoloji çerçevesinde incelenmektedir. Canlımerkezli etik ile kıyaslandığında çevremerkezli etik bütüncül bir hüviyete sahiptir. Bir başka deyişle, ekolojik değerlendirmelerle başat yürüyen tutum, bireyselci tavrın karşısında maksimum iyiliği hedefleyen daha kapsamlı ve makul bir açıklama çabası olarak gözükmektedir. Vahşi doğal alanlar konusunda onları düşman olarak gören geleneksel bakış açısının rolü, problemin güçlenmesinde önemli bir yer tutar. Hatta dini anlamda vahşi doğal alan yalnızca tehlikeli değil aynı zamanda şeytanın da evidir. Püritenler açısından vahşi doğal alan ortadan kaldırılması gereken bir engel ve hakim olunması gereken bir alandı. Faydalanmayı ve korumayı önceleyen John Locke'çı görüş ikinci bir model sunarken, vahşi doğal alan konusunda üçüncü görüş, kökleri Jean-Jacques Rousseau, Ralph Waldo Emerson ve Henry David Thoreau'da olan ve romantik olarak adlandırılabilir, vahşi doğayı masumiyetin ve saflığın merkezi gören görüştür. Romantik model, çağdaş çevre tartışmalarını diğerlerine nazaran daha fazla etkilemiştir. Özet olarak, "çevre etiğine çevremerkezli yaklaşımlar, ekolojinin doğayı anlayıp değerlendirmemizde başrolü oynaması gerektiği inancından kaynaklanmaktadır" (s. 341).

Sekizinci Bölüm: Yeryüzü Etiği

Bu bölümün tartışma konusu, yırtıcı hayvanlar ile av hayvanlarının yaşam ortamları ile ilgilidir. ABD özelinde, yirminci yüzyılın başlarında yırtıcı hayvanlar sistemli ve yasayla teşvik edilen bir biçimde yok edilmeye tabi tutuldu. Günümüzde bu tarz bir yaklaşımın olmaması yırtıcı hayvanların korunması ile ilgili görüşün güçlendiğine dair inancı işaret eder fakat ana tartışma sorusu bu korumanın nasıl yapılacağına dairdir. Yazara göre Aldo Leopold (1887-1948) çevremerkezli bir çevre etiğinin gelişmesindeki en önemli isimdir. Onun *A Sand County Almanac* adlı eserinde yer alan "Yeryüzü Etiği" başlıklı denemesi bu konuda çok çarpıcı bir yazıdır. Onun vurguladığı 'Yeryüzü Etiği' "etiğin toprağı, bitkileri ve hayvanları da içine alacak şekilde genişletilmesini sürdürme çağrısıdır" (s. 355). Sadece bu tanım bile insanı ayrıcalıklı konumundan çıkarıp bir üye duruma çeken çevremerkezli etiğin insanı üstün ve odak noktası olarak tutan insanmerkezli etiğin karşısında durduğunu göstermeye yeter gözükmektedir.

Yeryüzü Etiği'ne yöneltilen itiraz ve eleştiriler, genellikle iki ana kolda ilerlemiştir. Bu itirazlar olgudan değere ulaşan bakış açısı ve bu bütüncüllüğün doğurduğu etik sonuçlardır. İtiraz sahipleri, olan ile olması gereken arasında mantıksal bir boşluk olduğu iddiasından hareket ederek olgunun etik değerler öğütleyebilmesini/yaratabilmesini eleştirmektedirler. Bir diğer eleştiri konusu da toplumun iyiliği uğruna bireyin iyiliğinin feda edilmesi temelinde yürümektedir ki bu da Leopold'un bütüncüllüğünü hedef tahtasına oturtmaktadır. Sonuç itibarıyla ilk bölümde sorulan 'Doğal olan her şey iyi midir?' sorusu yeniden gündeme gelir.

Dokuzuncu Bölüm: Derin Ekoloji

Bu bölümün tartışma konusu, din olarak ekofelsefe'dir. 'Derin Ekoloji' terimi çerçevesinde yürütülen tartışma bu anlayışı benimseyenlerin baskıcı bir tutum benimsediklerini ve başkalarını yok saydıklarını öne sürer. Hatta yazarın aktardığına göre bazıları Derin Ekoloji taraftarlarını baskıcı olmaları bakımından Afganistan'daki Taliban politikalarına bile benzetmişlerdir. Bu ekolojik yaklaşımı Mehmet Önal çok boyutlu çevre olayı karşısında çok daha ince ve derin bağlantılar kurarak ekosistemi anlamaya yönelik bir tür felsefe olarak tanımlar. Ona göre, Derin Ekolojinin isim babası olan Arne Naess, kendinden önceki klasik ekolojistlerin asıl ilgilendikleri hususun gelişmiş

ülkelerdeki insanların sağlığı ve refahını korumak olduğundan hareketle onları sığ düşünmekle suçlamış ve klasik ekolojiyi de “Sığ Ekoloji” olarak adlandırmıştır. Bu ekolojik yaklaşımın öne çıkardığı en önemli husus çevre problemlerinin görünenden daha derin ve karmaşık olduğudur. Bu problemleri çözmek için temel ekonomik ve ideolojik yapıları kökten sarsacak ve yeni bir hayat tarz önerecek ciddi dünya görüşü değişimi gerektirmektedir.⁴

Naess, Bill Dervall ve George Sessions gibi bilim insanlarının yazılarıyla geliştirilmiş olan Derin Ekoloji çevreye zarar verdiği düşünülen egemen dünya görüşünün bir eleştirisi olmasının yanı sıra bütüncül olan ve insanmerkezli olmayan bir bakış açısıdır. Bu bağlamda, Derin Ekoloji taraftarları iki üstün kuraldan bahsederler. Bunlar, insanın çevresine olan bağımlılık ilişkisini anlaması vasıtasıyla ortaya çıkan *kendini gerçekleştirme*, ve doğadaki her organizmanın eşit içsel değere sahip olduklarını öne süren *canlımerkezli bütüncülük*. Sonuç olarak, Derin Ekoloji daha kapsamlı ve çevremerkezli bir yaklaşımın benimsenmesini gerektiren bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır.

Onuncu Bölüm: Çevresel Adalet ve Toplumsal Ekoloji

Bu bölümün tartışma konusu, zehirli atıkların ihracı ve Dünya Bankası genelgesi ile ilgilidir. 1991’de Dünya Bankası baş ekonomisti olarak görev yapan Lawrence H. Summers’ın zehirli atıklar konusundaki genelgesi üzerinden açılan tartışma, zehirli atıkların çevreye verdiği zararın ötesinde bu atıkların az gelişmiş ülkelere ihracının hangi kapsamda ve nasıl değerlendirilebileceğine dair bir bakış açısı sunması açısından çarpıcıdır. Genelgede kısaca zehirli atıkların az gelişmiş ülkelere boşaltılmasının doğrulanması söz konusudur; bu meseleye yarıcı açıdan bakıldığında, konu doğru karşılanabilirken; deontolojik açıdan bakıldığında, insana gösterilmesi gereken saygıyı ihlal eder gözükmektedir.

‘Mülkiyet Hakları’ ve ‘Adalet’ kavramları ile birlikte düşünülmesi gereken çevre adaleti yarar ve zararın toplumca paylaşılmasını inceleyen alandır. Çevre adaletini sömürgeci dönemden başlatarak ele alan yazar yeryüzünden faydalananlar ve yükü çekenler arasındaki adaletsizlik ekseninde çevre tartışmalarının bir başka ve dikkat çekici boyutunu irdeler. Çevre adaleti ilk bakışta problemsiz gözükse de uygulama açısından istihdam ve ekonomik büyümenin çevre konularıyla çatıştığında ne yapılması gerektiği veya mülkiyet, bireysel özgürlük gibi konuların çevre yaklaşımlarıyla çeliştiğinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği sorusuna net cevapların verilmesi zor görünmektedir. “Toplumsal uygulamalarımızdan kim yarar sağlıyor? Ya da kim zarar görüyor?” (s. 477) sorusu ile bölüm tamamlanmaktadır.

On birinci Bölüm: Ekofeminizm

Bu bölümün tartışma konusu, Hindistan’da 1970’lerde başlayan Chipko akımı ile ilgilidir. Chipko, Hindu dilinde ‘kucaklama’ anlamına gelir ve o dönemde ormanların kesilmesini engellemek için bölge kadınlarının protestosuna verilen isimdir. Sel baskınları ve toprak kaymalarının kesilen orman bölgelerinde olması, kadınları böyle bir harekete sürüklemiştir. Daha sonraki yıllarda, Chipko hareketi, farklı bölge ve ülkelere de yayılmıştır.

Toplumsal Ekoloji ve Ekofeminizm doğanın ve kadınların baskı altına alınmasını benzer baskı türleri olarak ele alır ve çevre sorunlarının ardında yatan nedenleri toplumda arar. Her iki yaklaşım

⁴ Önal, Mehmet, “Çevre Olayına Kadim Hikmet Nazariyla Holistik Bakmak, ISEM2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality, 4-6 November 2016, Alanya – Turkey, s.463-475

da Derin Ekolojiyi çok soyut olmakla itham eder ve gerçek neden olarak insanı ve toplumu görmemiz gerektiğini ileri sürer. Dolayısıyla, çevre ve ekoloji tahribatı insanların doğaya hükmetmesi olarak okunur. Feminizmin, liberal, Marksist, sosyalist ve radikal gibi birçok türü vardır; yazara göre çevre tartışmalarını en çok etkileyenler radikal feministler olmuşlardır. Çevre yaklaşımları bu kapsamda korumaya ve ilişkiye dayalı bir ekolojik etik ve kadının ruhsallığı hareketi eşliğinde tartışılmıştır. Varolan bütün baskı biçimleri ortadan kaldırılmadıkça çevre meselelerine dair sağlıklı bir çözümün de sunulamayacağını iddia eden ekofeministlere göre genel düşünce kalıplarından kurtulmak muhtemel çözümün ilk adımudur. Örneğin, erkeğe atfedilen akıl ile kadına atfedilen duygu veya insan-doğa etkin-edilgin gibi ikiliklerin ortadan kaldırılması gerekliliği yazara göre ekofeministlerin gündeminin en başında yer alır. Onlara göre çevreye dair sorunlar, daha kapsamlı kalıpların kırılması ve baskıcı tutumun yerini eşitlikçi ortama bırakması ile çözülme aşamasına getirilebilir.

On ikinci Bölüm: Çoğulculuk, Pragmatizm ve Sürdürülebilirlik

Bu bölümün tartışma konusu, halka dayalı koruma ile ilgilidir. Dünyanın günümüz itibariyle yaban hayatının doğal haliyle hala büyük ölçüde varlığını sürdüren bölgeleri arasında Kenya ile Tanzanya arasındaki bölge önemini sürdürmektedir. Bu bölgede yaban hayatını korumak adına yapılan çalışmalar ve bunların sonucu insanlara çevre konusunda ilginç şeyler öğretmiştir. Örneğin, kale metoduyla bu bölgeyi koruma altında tutmaya çalışanlar bölge halkını bu alanın dışında yaşamaya zorlamış ve ayrıca fillerin bölge dışına çıkmasını engellemeye çalışmıştır. Ancak, zamanla filler nedeniyle otlak alanlar azalmış; bio-çeşitlilik düşmüş dolayısıyla da zürafaların sayısında azalma görülmüştür. Sonuç itibariyle bölge halkından bağımsız bir korumanın mümkün olmayacağı görüşüne varılarak 'halka dayalı koruma' adlı bir yöntem benimsenmiştir. Tartışmanın merkez noktalarından biri de ekonomik büyüme ve yaban hayatın korunmasının eşzamanlı nasıl yürütülebileceği ile ilgili olmuştur.

Özetlemek gerekirse, yazar, kitap boyunca birçok kuram veya yöntemden bahsedildiğini haklı olarak da okuyucunun aklında 'peki ama hangisi' sorusunun ortaya çıktığını söyler ve bunun cevabını vermeye çalışır. Ona göre, neredeyse bütün yaklaşımların sorunun tarif edilmesinde ortak noktalara sahip olduklarını ancak çözüm sunmada farklı şeyler savduklarını dile getirir. Çoğulcuların görüşüne yakın bir yerde durduğu gözlenen yazar, ahlaki tekçiliğin de göreliliğin de çoğulculuk bakış açısı ile orta bir noktada buluşturulduğu kanısındadır.

Eklektik bir bakış açısı pragmatik tutumun çıktısı mahiyetinde yazar tarafından muhataplarına sunulmaktadır. Şöyle ki; öne sürülen birçok iddia, temellendirilen çok sayıda kuram ve bakış açısı vardır ancak bunların herhangi bir tanesinin tek doğru olduğunu söylemek ne kadar yanlışsa herhangi bir tanesinin de tamamen yanlış olduğunu söylemek aynı ölçüde yanlış gözükmektedir. Dolayısıyla, çevre meselesinde hangi sorunla nerede, ne zaman ve ne şekilde karşılaşıyorsa bu parametrelere uygun çözümün seçilmesinde her kuram farklı derecelerde katkı sağlayabilir. Bir doktorun çantasındaki farklı reçeteler metaforuyla açıklanan bu kuramlar çeşitliliği, kitabın yazarı Jardins'e göre ne toptan reddedilmeli ne de bütün detaylarıyla kabul edilmelidir. Hangi şartlarda hangisi uygunsa o kullanılmalı ve pratik-pragmatik çözümlerin peşinden gidilmelidir. 'Pragmatik' kelimesinin düğüm çözücü tarafı onun gözlerimizi soyuttan somuta çevirmemizi salık vermesinde saklıdır.

Sonuç olarak, çevre herkes için önemlidir veya en azından önemli olmak zorundadır. Çevre sorunlarının çözümünde ekonomik, siyasal, sosyal, hukuki gibi birçok değişken göz önünde bulundurulmalıdır. Mevzunun derinliği bizi belirsizliğe itiyor gibi gözükmektedir; ancak, bu belirsizliğin sonucunda belirli olan birkaç şey de ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilirlik temel dayanak

noktası olarak kabul edilebilir ve bunun gerçekleşmesi birçok etmene bağlıdır; fakat açıktır ki etik değerlendirmeler ve tutumlar olmadan sağlayabileceğimiz muhtemel çözümler kuramsal çerçeveden yoksun kalacak ve büyük resimde tutarsızlık veya kopukluk oluşacaktır. Salt bir soyut kuram varolanla ilişkilendirmediği müddetçe de kuru bir şema olmanın ötesine gidemeyecektir. Dolayısıyla, *theoria* ile *praxis*'in birleştiği, soyut ile somutun kol kola hareket ettiği, iyi niyet ile inisiyatif almanın bir bütünlük oluşturduğu problem çözen bir anlayışa ihtiyaç vardır.

Türkiye'de çevre konusunda yazılan eserlerin genel anlamda tikel sorunlar üzerine yoğunlaştığını yukarıda belirtmiştik. Bu bakımdan, Jardins'in eseri bütüncül ve kapsayıcı tarzı ile ön plana çıkmaktadır. Öte taraftan, çevre ile alakalı meseleler daima güncellik kazanarak ilerlemekte ve yeni sorunlar yeni çözümler beklemektedir. Dolayısıyla, bu kitabın eksi yönlerinden birisi kısmen de olsa güncelliğini yitirmesidir. Kitabın baskı kalitesinin zayıf olması okuyucuyu yormakta olduğu için sonraki baskılarında bu sorunun giderilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Jardins, Joseph R. Des (2006). *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş*. Çev. (Keleş, Ruşen). Ankara: İmge Kitabevi.
- Önal, Mehmet, "Çevre Olayına Kadim Hikmet Nazariyla Holistik Bakmak, ISEM 2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality, 4-6 November 2016, Alanya – Turkey, s.463-475
- Simonnes, Dominique, (çev. Mehmet Selami Şakiroğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- Yılmaz, Kazım, Şengün Sipahioğlu, Mehmet Yılmaz, *Çevre Bilimi Eğitimi, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık*, Ankara 2009.